

mică enciclopedie a poveștilor românești

Ovidiu Bîrlea

MICĂ ENCICLOPEDI
A
POVEȘTILOR ROMÂNEȘTI

Editura științifică și enciclopedică
București, 1976

Redactor : Gabriela Ionescu
Redactor lexicograf : Anicuța Tudor

Coperta și supracoperta : Gh. Matora
Tehnoredactor : Olimpiu Popa

O lucrare de acest fel, la dimensiunile unui volum, presupune o selecție prealabilă, pe cît posibil judicioasă, pentru a cuprinde aspectele mai importante. Alături de articolele despre speciile narative în proza populară (Basm, Snoavă, Legendă) și de cele teoretice referitoare la istoricul și metodologia cercetării poveștilor (Cercetarea poveștilor, Clasificarea poveștilor, Experimentul folcloric, Legile epice etc.) au fost reținute temele cu mai mare pondere, apoi personajele mai frecvente („Făt-Frumos“, „Ileana Cosînzeana“ etc.), care apar, în consecință, în mai multe specii, începînd cu legenda și terminînd cu snoava.

Trimiterile bibliografice au fost simplificate, indicîndu-se în text doar cifra care reprezintă sigla volumelor enumerate în capitlul final, Bibliografie, urmată de arătarea paginii. Pentru simplificare, diferitele tipuri narative au fost menționate, de asemenea, abreviat, potrivit uzanțelor generale, prin numărul din catalogul internațional Aarne-Thompson (AT) sau din catalogul românesc al snoavelor (S), alcătuit de S. C. Stroescu. Alte referiri sînt indicate cu claritate în text.

În Bibliografie au fost menționate numai lucrările din care au fost extrase fragmentele citate spre ilustrare sau s-au făcut referiri la ideile în dezbateri.

Pentru basmele publicate pînă în 1893 s-a dovedit util acel Indice folcloric întocmit de Lazăr Șăineanu cu ajutorul lui Ion Aurel Candrea și tipărit la sfîrșitul amplului studiu monografic, Basmele române (LXXXIII). De asemenea, ne-a ajutat, în ciuda rezumatelor sale prea schematice, catalogul poveștilor românești, Verzeichnis der rumänischen Märchen (LXXIX), întocmit de Adolf Schullerus.

În genere, amînfățișat mai multe variante, mai multe semnificații ale faptelor citate, pe de o parte pentru a pune în lumină pluralitatea de sensuri, rod al creativității populare în continuă efervescență, pe de alta pentru a preîntîmpina tendința de a se atribui

unui fapt o semnificație unică și de a socoti pe celelalte drept aspecte colaterale, minore, dacă nu chiar neautentice.

În selectarea materialelor ilustrative, ne-am lăsat călăuziți de gradul de autenticitate al colecțiilor de povești. Ne-am exprimat îndoiala de fiecare dată față de puținele cazuri dubioase pe care le-am citat, pentru a-l preveni pe cititor.

Se cuvin mulțumiri călduroase Editurii științifice și enciclopedice pentru grija de a publica lucrarea în condiții grafice optime. Dealtfel, cartea a fost elaborată din inițiativa editurii.

București, octombrie, 1974

O.B.

Albină. Potrivit unor *legende* din Moldova, **a.** ar fi „făcute din lacrimile Maicii Domnului, când plîngea după Dl. Christos“ (52, p. 1175; cf. XXXV, p. 749). **A.** ar fi fost la origine o fată foarte silitoare și ascultătoare, în opoziție cu fratele ei, păianjenul; de aceea mama lor a binecuvîntat-o în clipa morții: „— Cîtă este frunza, cît trage, nisipul și marea, atîta să ajungă neamul tău ... Miere să produci și dulceața ei să nu o întrecă nimic și lumea cînd să guste, dînsa să se îndulcească ... În ce privește pre Păianjen: cuc să rămîie, ziua toată și anul tot să țeasă și noroc niciodată să nu vază!“ (47, p. 137). După o legendă oltenească, mierea și ceara ar proveni din sudoarea și sîngele ei, cînd Dumnezeu a chemat la sine toate viețuitoarele: „Albina veni și ea ostenită și plină de nădușeli de multă muncă și alergătură, cu trupul zgîriat și plin de sînge tot alergînd pînă spini și mărăcini după hrană. Bunului Dumnezeu îi plăcu vrednicia ei și o blagoslovi ca sudoarea și sîngele ei să se prefacă în miere și ceară, să-i fie destulă hrană ei și altora și ceara să se ardă în sfintele biserici“ (47, p. 138). Dar cele mai multe legende pun mierea în legătură cu blestemul ariciului. Lui Dumnezeu, creînd pămîntul, i-a prisosit o parte de pămînt (sau nu avea loc apa pe pămînt, sau nu încăpea pămîntul sub cer). Neștiind cum să iasă din impas, trimite **a.** să ceară sfat ariciului (v. *Arici, Facerea lumii*). Ariciul o refuză, dar ea îl pîndește alături și reține din monologul lui că ar trebui făcute dealuri și văi. Cînd își ia zborul, ariciul vede că a fost spionat și o blestemă să i se mănînce „scîrna“, dar Dumnezeu „o blagoslovi să fie sfîntă, iar scîrna ei să se facă miere mai dulce ca orice-n lume“ (47, p. 130). O legendă bănățeană relatează că, la început, **a.** a fost albă, de aici i-ar veni și numele. A trimis-o Dumnezeu să întrebe pe Satana dacă e bine să aibă lumea numai un soare sau mai mulți. **A.** s-a așezat pe nesimțite pe capul lui, să-l

spioneze și după ce i-a auzit vorbele, a zburat spre cer. Diavolul, văzînd că i s-a furat gîndul, a plesnit cu biciul peste corpul a. care îndată s-a înnegrit și s-a subțiat la mijloc (80, p. 283—284). După altă legendă bănățeană, culoarea neagră și mijlocul mai subțire i-ar veni de la fulgerul cu care a lovit-o Sf. Petru pentru că a fost neascultătoare față de părinții ei (80, p. 284). A. a cerut de la Dumnezeu ca omul să moară din înțepătura ei. Creatorul a decis ca să i se îplinească dorința numai dacă va putea aduna 12 oca de miere sau o vadră, sau un știubci de miere într-un an; în caz contrar, să moară ea, ceea ce se și întîmplă, întrucît nu poate niciodată aduna singură atîta miere (47, p. 139—140; 52, p. 1175). Alte variante arată că Dumnezeu a decis, din milă față de om, ca a. să moară după ce înțeapă sau ca să umble mai multe hotare fără să poată aduna o vadră de miere (47, p. 140—141). Uneori, a. se arată îndurerate la moartea stăpînului lor. „În Botoșani, se spune că murind tatăl lui Mihalache Holban, au venit toate albinele de la moșiile lui și l-au petrecut roiuri prin aer, pînă la moșia lui Mogoșeștii, unde l-au îngropat. O lume întreagă a văzut cum îl petreceau albinele. Aceasta a fost pentru că el toată viața n-a vîndut ceara, ci a dat-o numai la biserici” (52, p. 1176).

Incidental, a. e-protagonistă în *basmele despre animale*. Bondarul s-a îndrăgostit de ea și primăvara mereu îi cîntă, „să ne luăm!”, însă a. răspunde „nu”, fiind slabă. Toamna, cînd însă a. este grasă, ea cîntă bondarului „să ne luăm”, dar acesta refuză, fiindcă e fără provizii și flămînd (99, V, p. 326—327). Ajută cocoșul moșului, plecat să-i aducă averea împăratului (AT 715 B). Se vîră în fundul cocoșului, apoi îl înțeapă pe împărat cînd acesta pune cocoșul în pantaloni ca să-l omoare cu un vînt (5, I, p. 151—152).

În *basme*, a. apare printre animalele recunoscătoare. Cînd Arap Alb dă de un roi pe care îl prinsese ploaia pe o cren-guță, îl cuprinde mila: „O, săracele, bietele goange, cum stau ele ciumelitate-acea! — zice — Unde să le găsec eu un loc să le-adăpostesc eu p-aștea ca să trăiască și ele!” Și le face loc într-o „butoarcă” pe care o pune mai departe în pădure: „— No ședeți voi aicea”. Dar o a. se ia după el și-i oferă o aripă „cînd fi avea nevoie de noi, s-aprinzi aripa asta, că noi venim și-ți ajutam” (XV, p. 275). Ea îl va ajuta să distingă pe fata împăratului de servitoarea îmbrăcată în același fel (v. *Pro-*

bele pețirii). Într-o variantă moldovenească, *a.* sînt cîștigate de Nic-a Cîmpului prin cele 12 care de miere pe care le descarcă „pă moștia lu-mpăratu albinesc”. Drept răsplată, „împăratu albinesc” îi dă o pană de *a.*: „cînd ai să te gîndești la mine, eu am să fiu la tine, că eu știu unde te duci tu. Tu te duci la fata lu-mpăratu șarpesc, și fără mine să știi că n-o iei”. Pe deasupra, împăratul albinesc îl mai ajută la proba facerii pînii într-o noapte, construind o „pitărie” (XV, p. 256—257). În varianta ialomițeană, soția rîvnită de naș (AT 465) îndeplinește a doua sarcină, construirea unei biserici de ceară, cu preot de ceară, cu ajutorul *a.* recunoscătoare (LIII, p. 535). O *a.* din stupii Vîntului Mare îl călăuzește pe erou la curțile Linei Rujulina (LXXXIII, p. 371). În chip incidental, protagonistul ia forma *a.* pentru a iscodi ce se petrece în casa zmeoaicei. „Țugulea priponi caii, apoi, dîndu-se de trei ori peste cap, se făcu o albină și plecă înspre miazănoapte încotro ședea Zmeoaica pămîntului. După ce ajunsese acolo, zbîrn! în sus, zbîrn! în jos, intră în casa zmeoaicei și ascultă ce vorbea cu zmeii, ginerii săi, și cu zmeoaicele, fetele sale” (41, I, p. 270). Într-un basm transilvănean, *a.* e unul din animalele în care se află puterea zmeului. În ostrovul mării „trăiește un porc năzdrăvan, în capul lui e un bongar, în capul bongarului o albină și tot așa 7 vietăți și pînă în capul celei de a șaptea e o fluieriță; în fluierița aceea e puterea mea și cine o sorbi, e a lui” (LXXXIII, p. 422). Fata zmeoaicei fugită cu iubitul ei și urmărită de aceasta (AT 313) se preface în cele din urmă în *a.* „ș-a mers de a mușcat pe mă-sa și cum a mușcat-o, a murit” (52, p. 878).

A. se întîlnește și ca protagonist în *basmele cu minciuni*. Variantele românești ale tipului AT 1960 relatează cum un prisăcar își cunoaște toate albinele, fiecare avînd nume. Într-o seară, observă că una — Bîrnușca, Nastasia etc. — nu venise. Pleacă în căutarea ei și o găsește înhămată la jug, trăgînd la plug. O aduce acasă și îi pune miez de nucă pe rana de pe grumaz. Crește un nuc mare pe ceafa *a.* și vin nenumărate ciori să fure nuci. Stăpînul *a.* le alungă cu bulgări de pămînt care se prind deasupra nucului, alcătuiind o țarină pe care el o ară și o seamănă cu grîu. Cînd se duce la secerat, azvîrle secerea după un iepure, i se înfige în coadă și, iepurele fugind, taie toată holda. Apoi se duce cu grîul la moara celui care

măcina numai dacă i se spunea o poveste mincinoasă (5, II, p. 518—521).

În *snoave*, **a.** are rol incidental. Un țigan are un stup și e păcălit de nașul român să facă schimb cu un cuib de viespi care ar fi **a.** de aur (S 5715). În alte variante, țiganul dă **a.** pe gărgăuni, viesparii cei mai mari (47, p. 203—208). Mîncînd un fagure de miere, o **a.** rătăcită îl înțeapă în limbă pe țigan, care o înjură furios, cu toate admonestările unui român: „De-i sfîntă, sfîntă să fie, / De limbă să nu mă ție, / C-o strîng cu dinții / De-o văd toți sfinții!” (S 4307).

Anecdotală v. Snoavă

Apă — apă vie — apă moartă. **A.** în *legende* este elementul primordial, preexistential, întrucît la începutul lumii „era peste tot numai apă” (52, p. 5; v. *Facerea lumii*). **A.** și focul sînt împărați, dar **a.** e mai mare, fiindcă stinge focul (ibid., p. 871—872). În ajunul Anului Nou, „toate apele se prefac în vin”. La început, „prin toate pârăiele și prin toate fîntînile era vin nu apă”, însă din răutatea oamenilor vinul a fost luat (ibid. p. 900—901). Există **a.** cu însușiri miraculoase. Un cioban ajuns împărat, trăiește și astăzi și sub picioarele lui curge „apă de aur”. Alexandru Machedon l-a vizitat cerîndu-i astfel de **a.** „doar ar trăi”, dar împăratul l-a alungat (ibid., p. 410). Livantie împărat stătea „pe un rîu cu apă vie” și cînd a venit Alexandru Machedon, i-a dat „patru ciocănele cu apă vie” pe care să le folosească atunci cînd va fi „tăiat”. Atunci „să puie nevastă-ta bucată lîngă bucată și să te stropească”. Mai tîrziu, cînd el a fost tăiat de un ministru, nevastă-sa „l-a stropit cu apă și a înviat”. **A.** au băut-o trei îngrijitoare care au devenit sfînte măiestre (99, III, p. 3—4; v. *Iele*). **A.** Iordanului a înviat peștii, duși să fie spălați. Împăratul duce acolo și soldații morți care învie (52, p. 959). Din locul unde a fost îngropat Sf. Ioan de la Suceava curge și astăzi **a.** „care e bună de boale de ochi, de cap, de orice” (ibid., p. 928). Deosebită este **a.** Sîmbetei, pe care se află blajinii. Ea nu poate fi trecută de femei. Fierbe toată săptămîna, în afară de sîmbătă, de cînd Isus a fost urmărit de evrei. Ea înconjură pămîntul „ca un gard”, iar la marginea pămîntului e rece (ibid., p. 1001—1002).

În *basme*, *a.* vie și *a.* moartă sînt folosite pentru însușirile lor miraculoase, avînd darul de a învia și de a vindeca. *A.* se găsește de obicei într-un loc inaccesibil, unde se bat munții în capete și aducerea ei e o sarcină extrem de grea. Munții se odihnesc numai la amiază, sau de trei ori pe zi și izbutește cel care așteaptă pînă la pauza lor (LXXXIII, p. 548). Aducerea *a.* se desfășoară și ca o întrecere între tovarășii năzdrăvani și baba trimisă de fată (AT 513) (4, p. 127; v. *Problele peșirii*). *A.* e într-o fîntînă împresurată de animale feroce care sînt speriate de o ploaie mare trimisă înadins în sprijinul voinicului (86, p. 100—101). Cînd *a.* este adusă de păsări — corbi (54, p. 704), șoimi (79, p. 56), — boi (52, p. 554), nu se mai ivesc atari complicații. *A.* moartă provoacă moartea celui care vrea să o ia. Ileana Cosînzeana sfătuiește pe voinicul trimis de mama necredincioasă (AT 590) la fîntîna moartă să aștepte acolo „cînd e soarele cruce amiazăzi”, fiindcă atunci nu mai moare cel care ia *a.* (79, p. 27—28). *A.* moartă are însușirea de a închega trupul celui tăiat în bucățele, dar în multe variante aceasta e cumulată de *a.* vie care deține amîndouă calitățile, de închegare și înviere. Voinicul, tăiat și pus în desagă de zmeul care i-a furat soția, este înviat de cumnatul său, Gerul. Mai întîi, e spălat cu *a.* moartă și bucățile s-au „închegat îndată . . . ca un om abia acum mort. După ce l-au spălat și cu apă vie, iată că au înviat” (ibid., p. 56). Procedul e frecvent în basmele AT 315, 590, 303, mai rar în altele. Ler împărat își învie tovarășul credincios care a împietrit povestind înscenările pe care le-a evitat (AT 516), aducînd *a.* vie de la munții care se bat în capete (42, p. 516). *A.* vie poate întineri, căci „dacă se spală omu, se face copil de 12 ani” (86, p. 97). *A.* care curge „la picioarele unei zîne de piatră” din împărăția unei zmeoaice este bună de leac pentru a reda mințile împăratului și împărătesei care înnebuniseră de durere după fata lor, rînduită să fie mîncată de balaur (AT 300, 303). În cele din urmă, și zîna este readusă la viață (60, IV, p. 48—58). *A.* din izvoarele babei, stăpîină a iepei năzdrăvane, avea „darul de a te adormi” și cei ce păzeau iapa cădeau victime. Băet sărac adoarme în fiecare seară după ce bea *a.*, dar iapa e găsită cu ajutorul animalelor recunoscătoare (83, II, p. 45—48). Există și *a.* care conține puteri uriașe (v. *Puteri*). Tarta-cot are la cap și la picioare cîte un „urcior” cu *a.* vie și *a.* moartă. Dunăre Voinicul schimbă ulcioa-

rele și când se luptă, Tartă-cot bea din cel cu a. moartă „crezînd că bea apă vie“ (41, I, p. 507—508). Zmeoaica are „trei butoaie... apă vie, apă moartă. Și într-unu care beai să prinzi putere“. Voinicul e sfătuit să verse butoaiele, dar mai întîi să bea din butoiul „ăla care scrie «putere» pă el ... că e-n mijlocul lor“ și astfel o poate birui (5, II, p. 193—194). În curțile unor tîlhari, se aflau „două poloboace, unul cu apă tare și unul cu apă slabă“. Băiatul bea din cel cu a. tare, apoi schimbă locul poloboacelor și îi învinge pe cei 11 tîlhari (52, p. 559). Deseori, a. din unele fîntîni sau lacuri poate reda vederea celor orbi. În cele mai multe variante ale basmului despre săracul orbit de fratele său (AT 613), el își recapătă vederea spălîndu-se cu a. dintr-o fîntînă, fiind sfătuit de niște păsări în timpul nopții (ibid., p. 360), sau de diavolul care îl trimite „la un tău aici îndărăptu crucii“ (5, II, p. 398). Fata unui împărat, părăsită de soțul ei, „adoarme la rădăcina unui copac și visează că acolo sunt 3 șipuri cu apă de ochi: să ducă împăratului că e orb“. Împăratul se vindecă și o face general (52, p. 965). Băiatul orbit de mama necredincioasă e uns peste ochi cu a. de rouă adusă de lupul recunoscător și își recapătă vederea (81a, p. 501). Zmeul captiv când bea a. sau e udat cu ea, își recapătă puterile uriașe, sfărîmînd butoiul sau lada în care zăcea ferecat (v. *Zmeu*). El promite chiar „nouă veacuri“ salvatorului său (LXXXIII, p. 285). Între sarcinile extraordinare, se află și aceea de a „face pînă mîne dimineață o apă de argint... și pe ea să plutească corăbii de argint“ (60, V, p. 9; v. *Probele pețirii*). Adesea, fugarii din captivitatea zmeilor se prefac și în lac de a. (v. *Metamorfoze*). Astfel, fata se face o a. mare (sau un lac), iar băiatul un rățoi. În întreceri, există și cea de a căra a. cu ciurul: baba e învățată de o cioară să astupe găurile cu lut (v. *Întreceri*).

În unele *snoave*, trimiterea după a. e un mijloc de a îndepărta soțul de acasă pentru ca femeia să se poată întîlni cu amantul ei. Bărbatul e trimis seara la fîntînă, dar la înapoiere femeia refuză să-i mai deschidă (S. 3478). Mai adesea, soțul e trimis de soția care se prefacă bolnavă (AT 1360 C) să-i aducă pentru a se lecuie a. din Dunăre sau de la anumită fîntînă (S. 3465).

Arici. În multe *legende*, el apare dotat cu o inteligență de demiurg, de aceea e înfățișat colaborînd cu Dumnezeu la facerea pămîntului (LXXIX, p. 88). Cel mai adesea, Dumnezeu trimite la **a.** albina, mai rar pe altcineva (Sf. Petru, corbul) ca să-l povățuiască ce să mai facă cu restul de pămînt, sau ca pămîntul să încapă sub cer (v. *Facerea lumii*). În alte variante, **a.** lucrează împreună cu Dumnezeu, întinzînd sfoara de pe ghem pînă unde trebuie să fie marginea pămîntului (XXXV, p. 1649). După ce Dumnezeu a făcut un aluat din nisipul scos din fundul apelor, **a.** l-a sfătuit să-i dea grosimea potrivită, din care a rezultat pămîntul de astăzi (50 a, p. 250). Uneori, **a.** însuși e creatorul dealurilor și văilor. „Ariciul a luat și s-a băgat pe sub pămînt ș-a rădăcat munții, a făcut girlele, a scos isvoarele și de la dînsul pămîntul e așa deluros și rîpos cum îl vedem“. Drept răsplată, Dumnezeu „i-a dat să aibă ghimpi pe trup, căci înainte era gol și-l mîncă or și cî“ (52 p. 16—17). După alte variante, a fost răsplătit cu însușirea de a se face ghem „și la valc să se dea de-a roata“ sau pedepsit să se facă ghem pentru că a scăpat din mînă ghemul cu care trebuia să ajute pe Dumnezeu la urzirea pămîntului (XXXV, p. 1650). Dealurile ar fi fost create anume ca **a.** să se poată rostogoli. „Movilele le-ar fi făcut Dumnezeu numai după gustul ariciului. Acesta, la întrebarea lui Dumnezeu, cum ar putea pune sau așeza pămîntul mai bine, plan sau altfel cumva, a cerut să-l urzească cu movile, dealuri și văi, spre a se mai da și el peste cap la trebuință. De aici cuvîntul în popor, că omorînd sau bătînd un arici, e păcat, ca și cînd ai omorî sau ai bate un om“ (38 b, I, f. 127, Ceacîru—Brăila). **A.** ar mai avea însușirea de a găsi cu ușurință iarba fiarelor. O seamă de povestiri-legende relatează cum sînt închiși puii de **a.** pentru ca aricioaica să aducă iarba fiarelor ca să-i descuie, și apoi omul să o ia (58, p. 137, 193, 209, 289, 299, 311; LIII, p. 275).

Inteligența deosebită a **a.** e subliniată și în *basmele despre animale*: el izbutește să păcălească vulpea, animalul cel mai șiret. Vulpea se laudă că ea știe „un sac ș-o straiță de minciuni“, pe cînd **a.** mărturisește că „el atîtu-i de prost, numa una știe“. Intră într-o groapă-cursă, unde amîndoi se saturează de carne, dar nu mai pot ieși. **A.** roagă vulpea să-i apese burta cu botul ca să-i aline durerile, dar cînd **a.** se strînge și o înțepă, ea îl aruncă tocmai deasupra gropii. De pe margine,

a. învață vulpea să se prefacă moartă, încît e azvîrlită afară de proprietarul gropii și scapă nevătămată (5, I, p. 123—125; AT 33). Basmul are răspîndire largă în Europa centrală și răsăriteană, cu deosebirea că în locul ariciului apare motanul sau cocorul. Tipul ar fi vechi, atestat încă din antichitatea clasică, după cum se poate deduce din maxima citată de Archilochos: „Multe știe vulpea, ariciul numai ceva cu totul deosebit” (XLIH, p. 38). Într-o variantă a basmului despre jurămîntul pe fier (AT 44), **a.** pedepsește vulpea pentru călcarea învoielii. **A.** a găsit un iepure mort și, neputîndu-l începe singur, a chemat vulpea să-i ajute. Aceasta îl mănîncă tot, justificîndu-se la urmă că nu cunoaște „altă dreptate decît dreptatea pîntecelui”. **A.** susține totuși că există „și o dreptate a dreptății” și, ca să o convingă, o duce la rădăcina unui copac unde ar fi „culcușul sfintei dreptăți”. În felul acesta, vulpea pune laba în cursa așezată acolo și este prinsă de un vîntător (41, II, p. 124—126). Alteori, cel pedepsit e lupul (76, p. 42—43). În alt basm (AT 80, sporadic întîlnit în Europa), puiul de **a.** e găzduit peste iarnă de o cîrțiță bătrînă, ca să nu înghețe. Ajuns la căldură, **a.** se desface, înțepă cîrțița, încît aceasta e nevoită să părăsească culcușul (LIII, p. 530). Întrece cerbul la fugă, păcălindu-l (v. *Întreceri la fugă*).

În *basmele propriu-zise*, **a.** apare doar ca travestire tranzitorie a eroului principal, în unele variante ale tipului *Cupido și Psyche* (AT 425). De obicei, soțul e ascuns în piele de șarpe sau de porc, dar în 4 variante românești, el se arată în timpul zilei sub formă de **a.** (XV, p. 48—51).

Baba Dochia, patroana primelor 9 sau 12 zile de la începutul lui martie, numite și *zilele babelor*, sau *babele*. Ziua ei e 1 martie „ziua întâi de primăvară” (XXXI a, p. 160), pe alocuri celelalte zile comemorînd alte babe: Todora, Todosia sau Lunica, Mărțica, Mărcurana, Joiana, Virita, Sitița și Dominica, sau Barbura, Sava, Ileana, Cosîndeana, Măriuța, Salomnie, Nie și Aftinie, sau Sofia, Sîia, Lina, Rebi, Lucia, Frăsina, Cătălina și Jofica (ibid., p. 154).

În Bucovina, se povestește că **B. D.** „trăiește în munți și că vara se coboară la șes să pască oile” (52, p. 740). Cele mai multe *legende* relatează întâmplări petrecute în trecutul îndepărtat care i-au pricinuit moartea tragică. Ele caută să explice atît caracterul capricios al primelor zile din luna martie, cît și forma ciudată, antropomorfă, a unor stînci din Carpații Orientali, Meridionali și Apuseni. Variantele se grupează în patru tipuri care înfățișează caractere diferite ale **D.** Cel mai răspîndit prezintă pe **B. D.** ca soacră rca, veșnic pornită împotriva nurorii sale (într-o variantă împotriva celor 3 nurori). Într-un subtip, ea își trimite nora, la începutul lui martie, cu lîină neagră să o spele pînă ce va deveni albă (într-o variantă i se dă lîină albă să o facă neagră prin spălare). Trec pe lîngă ea Dumnezeu cu Sf. Petru (sau un înger) care săvîrșesc miracolul, albindu-i lîna și îi dau pe deasupra o chită cu flori. În alt subtip, **B. D.** își trimite nora să-i aducă fragi. E întîlnită plîngînd prin poienile acoperite cu zăpadă, de Dumnezeu și Sf. Petru care fac minunea, dîndu-i o poală de cărbuni care se prefac în fragi sau, mai rar, topind zăpada dintr-o poiană și umplînd-o de fragi. Uneori, minunea o săvîrșește luna martie dintre cele 12 luni strînse la un foc în munte. Văzînd florile sau fragile, **B. D.** crede că a venit primăvara și se pornește cu oile (sau caprele) la munte, adesea însoțită de fiul său Dragomir (Dragobete, Iovan), îmbrăcată cu 9 (sau

12) cojoace. Fiind cald sau plouînd din belşug, **B. D.** leapădă în fiecare zi cîte un cojoc pînă ce rămîne în cămaşă. Atunci, dă un ger straşnic (de obicei pentru a fi pedepsită pentru răutatea ei), care o îngheaţă, după ce mai întîi a îngheţat fiul ei. Văzîndu-l din depărtare „cu sloietele la gură“, **B. D.** a crezut că e fluier şi l-a apostrofat: „Tu cînţi, maică, în fluierel şi eu mor, maică, de ger“ (38 b, VI, f. 233, Păriu-Gorj). Apoi e prefăcută în stană de piatră împreună cu întreaga turmă, cum se poate vedea în diferite locuri muntoase (LXXIX, p. 39; LI, v. II, p. 97—107; 52, p. 739; 66, p. 5—12; XXXI a, p. 156—160; LIII, p. 353). Nu i s-au semnalat variante la celelalte popoare (LXXIV, p. 3—45), doar intervenţia binevoitoare a lunii martie din varianta musceleană (66, p. 5) se întîlneşte în tipul AT 503, în care actanţii sînt însă piticii sau vrăjitoarele şi mobilul răsplătirii cu totul diferit. Mai apropiate sînt o variantă cehă din secolul al XIV-lea şi una poloneză în care nora, trimisă de soacră în timpul iernii să-i aducă fragi, e ajutată de cele 12 luni, dacă arată care e cea mai bună. Nora consideră luna martie a fi cea mai bună, fiindcă aduce speranţe. Drept răsplată, martie îi scoate înainte un luminiş plin de fragi (XCII, p. 79). Un alt subtip relatează cum **B. D.** şi-a trimis nora să-i aducă un ciur de la moarte, cu gîndul că va fi mîncată de aceasta. Un şoarece o sfătuieşte cum să ia ciurul în timp ce moartea doarme, apoi să-l pună la loc cînd moartea va mîncă. Soacra nu crede şi îşi alungă nora în pădure, unde o găseşte un flăcău şi o ia de soţie. Cînd află Dragobete, fiul Dochici, îşi omoară mama, apoi se sinucide (81 a, p. 355—356). Al doilea tip, cu acţiunea mai simplă, o are protagonistă pe **B. D.**, femeie semeată, care se încumetă să înfrunte rigorile lunii martie, batjocorind-o chiar. Terminîndu-i-se nutreţul, sau părăindu-i-se că odată cu sfîrşitul lui februarie poate ieşi la munte, **B. D.** urcă cu turma, îmbrăcînd 9 (sau 12) cojoace, spre vîrfurile munţilor. Cînd i se spune că e abia martie şi că vor veni şi zile grele, **B. D.** răspunde sfidătoare: „Ce mărtişor-hărtişor / Îl trage baba p-un curişor“ (58, p. 250). Luna martie se înfurie şi — uneori cerînd trei sau mai multe zile împrumut de la făurar — dă întîi o căldură sau o ploaie continuă. **B. D.**, de cald, sau fiindcă i s-a udat cojocul, leapădă în fiecare zi cîte unul, pînă rămîne în cămaşă. Atunci martie dă un îngheţ care o petrifică, împreună cu turma (LI, v. II, p. 107—112; 52, p. 740; XXXI a, p. 155—

161; 58, p. 250). Acest tip are mare răspîndire la popoarele balcanice, precum și la popoarele romanice („zilele de împrumut”), nu însă la popoarele germanice (LXXXIV, p. 12—29). Hasdeu presupune că legenda ar fi de obîrșie „frigiană, adică tracică”, pornind de la marea asemănare cu legenda clasică despre Niobe pe care ar fi preluat-o grecii de la traci (XXXV, p. 2281). Aria de răspîndire ar pleda mai mult pentru o origine mediteraneană. La noi, cele două tipuri au fost localizate la unele stînci, întrucîtva antropomorfe, din tot lanțul Carpaților: Rarău, Ceahlău, Bucegi, Făgăraș, Sibiu, Sebeș, Vîrciorova, Semenice, Munții Apuseni (Piatra Caprii și Cheile Turzii) și Țibleș (izvoarele Izei), apoi pe riul Doamnei în Valea Rea, la obîrșia Gilortului, în satele Balta și Gornovița, jud. Mehedinți, în Vama Buzăului, pe apa Humorului (Bucovina) și în Piatra Craiului (XXIII b, p. 187—188). Al treilea tip e atestat cu totul sporadic și numai în Bucovina. Dochia a fost o fată de împărat care a fugit de împăratul cotropitor ce voia să o ia de nevastă. S-a travestit în păstoriță cu o turmă de oi în munți. La început, fiind timp frumos, a lepădat cîte un cojoc, apoi a venit frigul cel mare. Nedepinsă cu frigul și temîndu-se să vină îndărăt, a început a cîrți împotriva lui Dumnezeu care a pedepsit-o, prefăcînd-o în stană de piatră, iar oile în bolovani. O altă variantă o arată pe Dochia fată orfană și ciobăniță la turma bunicului; ieșind la munte în martie, ea leapădă întîi cîte un cojoc, apoi gerul o strînge pînă la îngheț împreună cu turma. Ea s-a prefăcut în fîntînă cu apă rece, iar oile în flori (LI, v. II, p. 94—96). Varianta primă a acestui tip e cea mai apropiată de legenda consemnată de Gh. Asachi prin 1840, pe care a versificat-o în balada *Dochia și Traian*. Dacă această variantă, notată de Marian din Lucăcești, nu e un ecou livresc, fără îndoială că o asemenea legendă trebuie să fi auzit Asachi, care a prefăcut însă pe *Dochia* în *Dachia*, fiica lui Decebal, care fuge în munți, de împăratul Traian ce se îndrăgostise de ea. Numele *Dochia* — foarte rar *Chirdosia* sau *Marta* — al eroinei a fost preluat din calendarul bizantin care serbează la 1 martie pe martira Evdochia, în urma interferenței dintre legenda populară străveche și cea creștină, localizată de asemenea la începutul lui martie. Ultimul tip înfățișează și pe noră tot atît de rea ca și soacra. **B. D.** i-a cerut să-i aducă fragi, dar aceasta îi pretinde să-i aducă ea mai întîi caș dulce de la stîncă din munte. **B. D.** se duce

la munte îmbrăcată cu 9 cojeace, dar pe drum îngheață de frig (81 a, p. 354—355).

Altă legendă interpretează altfel răutatea **B. D.** La început, toate lemnele din pădure pe care le tăia omul veneau singure acasă. O dată, **B. D.**, după ce a tăiat bușteanul, s-a supt pe el ca să nu vină acasă pe jos. Lemnul s-a revoltat și a blestemat ca pe viitor oamenii să ducă lemnele cu spinarea, sau să fie trase de animalele de povară (66, p. 4).

Babă. I. Unele *legende* toponimice comentează întâmplări dramatice din viața unor **b.** În Grohăuți, în Țara Zarandului, o **b.** văduvă și-a cheltuit toată averea pe construirea unei biserici frumoase, cerînd ca răsplată să trăiască și ca cît va dura biserica. Rugămîntea i-a fost îndeplinită și **b.** a trăit pînă i-au murit rudele, apoi treptat oamenii nu i-au mai înțeles limba și **b.** și-a pierdut mintea. S-a așezat într-un sicriu în biserică și numai o oră la Crăciun i se limpezea mintea: atunci întreba pe preot dacă mai dănuie biserica. La răspunsul afirmativ, se așeza iarăși în cosciug. Un război puternic a distrus satul și biserica și noaptea se mai aude, peste ruinele bisericii, bocirea **b.** (50 a, p. 256).

B. e în genere rea. În pădurea Năsăudului, o **b.** blestemă pe viteazul Sigmirian pentru că nu vrea să ia de soție pe fata împăratului, să rătăcească 30 de ani prin păduri fără să găsească un strop de apă. Blestemul va fi curmat numai de cel ce se va arăta prietenos cu el (ibid., p. 254—255). O **b.** care n-a făcut nici un bine, ajunge după moarte în iad. Ca să o scoată, fiul său întinde pînă la ea o ață lungă de care se prinde **b.** Întrucît se mai prind și alte suflete, **b.** începe să le bată și să le împingă pînă ce se rupe ața și rămîn toți în iad (52, p. 1127). **B.** are cap de drac de cînd, certîndu-se odată cu dracul, Sînpetru i-a decapitat, dar cînd să le reazeze capetele, n-a mai știut care al cui este și capul dracului s-a nimerit la **b.** (LXV, p. 89). **B.**, aruncată în groapă peste un drac, îl cicălește toată noaptea, încît a doua zi are tot părul cărunț pe partea dinspre **b.** (ibid., p. 114). Dracul, sfătuit de **b.** să se strecoare neudat printre picurii de ploaie, a alergat pînă a plesnit (ibid., p. 122—123). **B.** tătarilor erau canibale. O **b.** vrea să vîre o fată captivă în cuptor, invitînd-o să se așeze pe lopată. Fata cere **b.** să-i arate cum și o aruncă pe ea în cuptor (52, p. 706).

II. În *basmele despre animale*, **b.** are rol secundar, de obicei ilariant. În unele variante ale basmului 103 D*, caprele se sperie de vîntul dat de **b.** (56, p. 26—28). În alte variante, **b.** e pedepsită de moș să stea afară pînă îi ajunge zăpada la glezne, apoi la țiță și la gît (70, p. 8). **B.** consimte să taie țapul agonisit prin munca moșului, dar acesta izbutește să fugă, fiind jupuit pe jumătate (5, I, p. 130). În basmul despre animalele în călătorie (AT 210), o **b.** săracă nu are pentru cină decît un ou pe care îl coace în vatra focului. Oul explodează tocmai cînd se apropie lupul de el, scăpînd **b.** de atacul lupilor (ibid., p. 141). Cînd **b.** e atacată de un lup, ea îi promite trei capre, dar după ce ajunge acasă, se baricadează și lupul rămîne păgubaș (LXXIX, p. 24).

III. În ipostaze contradictorii e înfățișată **b.** în *basmele propriu-zise*: uneori, ea e zgîrcită și rea, punînd la cale moartea protagonistului, alteori, dimpotrivă, îl ajută, sfaturile ei dovîndu-se singurul mijloc de a ieși din impas.

Zgîrcită și rea e **b.** posesoare a unei găini (AT 715 A), fiindcă nu vrea să dea măcar un ou moșneagului ei, îndemnîndu-l să-și bată cocoșul pînă ce va oua (XV, p. 36—38). Cînd e dusă de fiul ei în căsuța acriană a zînei, după un timp „baba s-o-mbuielit” și începe să fie nemulțumită: „He, he, hei, că mîncarea nu se pune la timp! C-am să mă dau io să fac mîncare... He, he, hei, că de măturat nu se mătură la timp, am să mă dau eu să mătur”. Intervenția ei distruge sistemul de servire mecanică și soția zînă fuge în lume (5, I p. 535). Cînd moșneagul (AT 555), urcat la Dumnezeu pe tulpina bobului crescut pînă la cer, îi cere pe rînd, la sfatul **b.**, să aibă palate strălucite și ei să fie mai tineri și amîndoi împărați, **B.** nu se mulțumește a fi împărăteasă și vrea să ceară de la Dumnezeu să o facă Dumnezeiță, dar vîntul turbat o spulberă de pe tulpina bobului (LXXXIII, p. 456). În multe basme, **b.** recăsătorită, persecută pe fata moșneagului și pîrtește pe fiica ei, mai urîtă și mai leneșă.

Mai temută e **b.** fermecătoare, adesea cu puteri cosmice. O **b.** din pădure a răpit de pe cer soarele, luna și celelalte constelații, ținînd lumea în beznă. Odolean, plecat să elibereze constelațiile, este omorît pe loc: „cînd îi pușcă un pumn în frunte, dintr-odată l-o despicat drept în două. Și o suflat pe dînsul și l-o făcut o stîncă de piatră”. Abia fratele de cruce izbutește să o învingă cu ajutorul calului, silind-o să-l învie

pe Odolean și să elibereze constelațiile închise în ulcelele sale (5, I, p. 264—265). În unele variante, **b.** ia atributele Mumei Pădurii și omoară voinicii ce poposesc în jurul focului. Ea coboară pe copac, văietîndu-se „Bu-bu-buu, da frigu-mi-i!” La invitația voinicului de a coborî la foc, ea îi aruncă obiectele fermecate ce ținutiesc locului: „Na tri peri de-a mei, pune-i pe cîinii tăi și na inclu meu, pune-l în deștu tău”. Abia Petrea Făt Frumos aruncă perii în foc și izbutește să o supună pentru a-i învia frații (ibid., p. 275—278). Un băiat sparge coșul cu ouă al unei **b.** și aceasta îl blestemă să i se împlinească ce va pofti mai întîi. Jucînd mingea cu surorile lui, într-un moment de furie le strigă, — Înghiți-v-ar pămîntul”, ceea ce se întîmplă pe loc (LXXXIII, p. 987—988). O **b.** insidioasă momeste pe voinici cu mărul fermecat: „Ai, dragu mătuși, uiti ce meră mîndre și frumoase are mătușa! Vină la mătușa să-ți dau un măr... Cînd l-o despicat în două, pe babă n-o mai văzut-o și orașu s-o făcut stîncă și fata s-o făcut capră” (5, I, p. 538). Fermecătoarea se încumetă să se ia la întrecere cu Vîntul care va aduce mai repede o cofă de apă. Sub pretext că Vîntul ar semăna cu un fecior al ei, îl momeste să-i caute în cap spre a verifica similitudinea. „Și, cîtînd în cap, i-o pus un ciolan di zmau su cap ș-o adormit”. Vîntul este trezit de săgeata lui Pușcă-țînțari „și cînd i-o țîpat un picior în cur la babă, o sărit baba de tri stînjîni în sus!” (ibid., p. 227—228). **B.** care stăpînește izvorul cu apă vie e om-pasăre care ocărăște pe solicitanți cu vorbe atît de grele, încît întorc capul și prin aceasta se prefac în stîncă de piatră. Numai o fată „s-a ținut, nu s-a uitat într-o parte cînd a ocărit-o. Dac-a văzut baba așa, s-a întors cu binele la dînsa” și i-a dat „apă vie și apă moartă, apă răcoritoare, copac care cîntă și pasăre care vorbește” (52, p. 1012). **B.** din căsuța din pădure ospătează voinicii care trec pe acolo și-i trimite în casa din fîntînă de unde să-i aducă lumînarea stinsă de pe masă. Voinicul șiret nu ia lumînarea, ci o bucată de diamant și **b.** „a început a se văita, că ei lumînarea așa-i trebuia... și pe cîți a trimes, nime nu i-a adus-o!” (ibid., p. 1056—1057). Mai temută este faimoasa **b.** care arc iapa năzdrăvană cu mînjii cu mai multe inimi (sau aripi, v. *Cal*). **B.** Relea (**b.** Hîrba, **b.** Cămăroane, Vîjbaba etc.) locuiește de obicei într-un ostrov sau la marginea mării într-un ținut îndepărtat, unde are o casă „nevoiașă, prăpădită. Și toată curtea ei e făcută numai cu pari cu capete

dă om, oameni morți. Și numai un singur par mai e fără cap. Și paru ăla strigă mereu: «Cap, cap! cap, cap!» Cînd vine voinicul să păzească iapa, **b.** Hîrba o amenință, dacă va fi găsită „că-n loc să pui capul lui în par, îți pui capu tău!” Cînd iapa e totuși descoperită cu ajutorul animalelor recunoscătoare, **b.** Hîrba își iese din fire și are accese de sadism: „Bate iapa, dă-i, omoar-o, sucește-o, arde-o, bag-o frigare arsă, bag-o pînă burtă, pînă fătăciune, pînă coló, pînă coló” (5, II, p. 306—311).

B. vicleană este tot atît de temută. Viclenia ei tipică întrece cu mult pe cea a diavolilor care se văd nevoiți să o folosească: „Era o babă așa de rea ... că dracii, de rea ce era, au luat-o și au pus-o talpă la iad și au urzit iadul pe dînsa”. Soldatul rus ce se strecoară în iad, nu poate fi scos afară de draci. **B.**, în schimbul eliberării ei, se angajează să-l scoată și cere o darabană pe care prinde „a bate de război”. Soldatul crede că e bătălie și fuge afară din iad (52, p. 1267—1268). În basmul AT 821 A*, dracul nu izbutește să vîre zîzanie între doi înșurăței. O **b.** promite că îi va dezbină, cerînd plată „o pereche de papuci boierești”. Ea convinge întîi pe nevastă că soțul o înșală pentru că a fost fermecat și o sfătuiește să-i taie din cap trei fire de păr cu un cuțit nou pentru a-i desface farmecul. Apoi convinge pe bărbat că nevasta îl înșală și vrea să-i taie gîtul în timpul somnului. Bărbatul o surprinde cu cuțitul și o omoară, apoi se sinucide și el, iar diavolul, de teamă, îi întinde **b.** papucii promiși, peste gard, cu o prăjină (LXIV, p. 11—15). Tot o **b.** bagă zîzanie între doi cerșetori, prefăcîndu-se că le dă un galben. Diavolul o răsplătește cu o pereche de păpuci (37, p. 8—9). Diavolul nu izbutește să aducă vrajbă între doi frați pînă ce o **b.** intră în casă la fratele cel mic fără să-i spună o vorbă, iar cînd iese, strigă s-audă cel de afară „Auzi, să nu spui ce ți-am spus”. Fratele cel mare crede că **b.** i-a destăinuit lucruri înspăimîntătoare, de vreme ce nu vrea să i le divulge și cei doi se iau la ceartă, apoi la bătaie (99, III, p. 304). Un om dă dracului moara într-un moment de necaz, apoi nu știe cum să se scape de el. O **b.** se oferă să-l ajute și simulează că s-a îndrăgostit de diavol cu care se căsătorește. Odată **b.** îl ferecă pe diavol în moară cu lanțuri pe care nu le mai poate rupe, apoi, sub pretext că vrea să-l spele, îl opărește cu apă clocotită. După ce se vede dezlegat, diavolul fuge, părăsind moara pentru totdeauna (52, p. 203—208). Pentru a readuce fata împăratului furată de pajură (AT 516 B), o **b.** ia

trei mere de aur și un butoi încăpător. Promite fetei un măr din fundul butoiului și când fata intră să-l ia, **b.** închide capacul și o duce înapoi la tatăl ei. La a doua evadare, **b.** este mîncată de animalele ajutătoare (5, II, p. 224—228). Feciorul de împărat nu o poate convinge pe Codreana Sînziana să coboare din copac, dar o **b.** face foc sub acel copac și așază strîmb ceaunul pe pirostrie. Fata îi spune cum să-l îndrepte, dar **b.** se preface a nu pricepe și o cheamă să-i arate, prinzînd-o și ducînd-o fiului de împărat (59, p. 198—199). Viclenia este îmbinată uneori cu o istețime ascuțită. O **b.** ce locuia în pădure, neavînd copii, confecționează o păpușă frumoasă, de care se îndrăgostește feciorul unui împărat. Acesta o cere de soție, dar **b.** o pune în trăsura numai dacă tot cortegiul are fața întoarsă. Călătorind pe mare, **b.** aruncă păpușa în apă, apoi dă alarma că i s-a înecat fata. Curtenii scot din mare pe fata mamei mării pe care o cred fata **b.** (52, p. 996—997).

La nevoie, **b.** fermecătoare poate pătrunde în orice odaie pentru a spiona. Pentru a afla care din cei doisprezece feciori e cel năzdrăvan (AT 725), „baba s-a dat de trei ori peste cap și se făcu o muscă și intră pe gaura cheii în casă la feciori”, apoi face o creștătură în tunică lui Micu Grămădicu. În serile următoare, **b.** află în același mod părerile lui despre originea vinului și a împăratului. La urmă, **b.** e decapitată (61, p. 53—56). Altă **b.** intrigantă insinuează împăratului că multe cîrciumi înființate de soție în absența lui ar proveni din prostituirea acesteia, „pentru că de cînd te-ai dus d-ta de acasă, umblă alții la femeia d-tale și-i dau bani și ea a strîns”. Împăratul revoltat își decapitează soția (52, p. 964). În genere, **b.** este agresivă în familie, deținînd primatul. Soțul este obligat să-i execute poruncile, iar cînd moșneagul are curajul de a se împotrivi, **b.** „Hap! cociorba și dă baba cu cociorba-n moșneag” (5, I, p. 259—260).

În egală măsură apare în basme și **b.** sfătuitoare care îi ajută pe protagoniști în momentele cruciale ale acțiunii. Fata leneșă care este bătută de mama ei (AT 501), ajunge la curtea împărătească unde viitoarea soacră îi dă să toarcă într-o noapte doi saci de fuioare. O **b.** o ajută să treacă toate probele de tors în cursul unei nopți, cu condiția să o cheme la nuntă. La masa mare, **b.** mărturisește că diformitățile ce le are provin din prea mult tors. Împăratul interzice soției de a mai toarce (60, I, p. 53—59). Harap Alb pălmuiește bătrîna cerșetoare, dar a

treia oară cînd îi dă un ban, **b.** îl învață să ceară hainele și calul de mire ale tatălui lui ca să poată izbîndi. Cînd e trimis să aducă pielea zmeului cu piatra scumpă, **b.** din poiana pădurii îl găzduiește și îi arată amănunțit cum să procedeze pentru a scăpa de capul zmeului care l-ar fi omorît (XV, p. 267—285). Fiul mai mic al împăratului e învățat de o **b.** cum să găsească luna și soarele furate, drept răsplată că i-a zis „mătușă” (12, II, p. 62—63). O **b.** sfătuiește pe ucenicul, prefăcut noaptea în cal de stăpîină-sa strigoaică, să așeze căpăstrul în capul ei pentru a o pune pe ea la munci (52, p. 862). Altă **b.** din pădure îl învață pe soldatul pe viață, pentru că nu a stingherit-o din rugăciunile ei, cum să fure lumînarea miraculoasă din care apărea, îndată ce era aprinsă, „un om cu un nai” (AT 562) care îndeplinea orice dorință (ibid., p. 1183). Petrea Piperiul e mereu trist pentru că rîd ceilalți școlari de el, pînă ce o **b.** îi destăinuie că e fiu de împărat și a mai avut trei surori, furate de zmei, învățîndu-l cum să plece în căutarea lor (79, p. 130—131). Cînd fiul de împărat este trimis de mama denaturată să aducă apă vie, apoi mărul de aur din rai, o **b.** îl sfătuiește ce să facă și reține apa vie și mărul de aur. El e omorît de Negru-împărat împreună cu mamă-sa, tăiat în bucăți și pus în desagi pe cal. **B.** adună bucățile, îl învie cu apa vie, iar cu mărul de aur îl face mai voinic. După ce omoară pe asasinii săi, feciorul găsește **b.** prefăcută în fată și se căsătorește cu ea (LXXXIII, p. 662). O **b.** sfătuiește pe fiul vîntătorului cum să aducă o cracă verde din pomul raiului, pregătind 200 corăbii cu carne și bucate (41, I, p. 463). Trei frați orfani nu se pot însura pînă ce **b.** Hîrca nu-i învață să comande „o cămașă în care să intrați toți trei frații; după ce vă veți îmbrăca cu dînsa toți deodată, să dați cu sulitele în sus fiind într-acea cămașă și care unde o cădea din sulitele voastre, acolo vă sînt scrisele” (ibid., p. 477). Altă **b.** învață pe fiul împăratului cum să se poarte cu cele trei rodii aurite, pentru ca să nu moară ca fiul ei (ibid., p. 307). În unele variante ale basmului nuvelistic AT 910, o **b.** este aceea care dă cele trei sfaturi flăcăului fără noroc: să ajute pe cineva aflat la mare nevoie, să nu mîne unde femeia este tînără și bărbatul bătrîn și la mînie să se stăpînească (52, p. 1160). Altă **b.** sfătuiește pe un cioban să se hrănească numai cu mămăligă cu mujdei, căci astfel va prinde putere ca să poată azvîrli oi multe peste gard, drept simbrîie pe un an (ibid., p. 551).

Uneori **b.** se vădește și miloasă. **B.** Boanța trimisă cu Florița din codru ca să-i scoată ochii, e uimită de frumusețea ei și nu îndrăznește să îndeplinească porunca primită (83, I, p. 71—72).

IV. În *snoave*, **b.** e întruchiparea neglijenței, dar și a înfumurării erotice. O **b.** avea o fată, o miță și o cătea, dar n-a ascultat de sfatul fetei de a semăna și toamna a trebuit să cerșească, întrucât fata nu s-a măritat, mița n-a crăpat, căteaua n-a turbat, nici ea n-a murit, cum își prezisese primăvara (52 a, p. 82). **B.** Călinușa e învățată de preot să-și câștige traiul cu descîntecul „Nimic nu știu, nimic să nu fie”. Tocmai preotul se înecă cu un măr și e chemată **b.** să-i descînte. Auzind-o, preotul izbucnește în ris și îi sare mărul din gît (ibid., p. 83—84). **B.** învățată de un om să descînte doar cu refrenul „Baba Ilinca n-are tulpă — Dă, Doamne, să-i treacă” vindecă un copil, iar la urmă fata unui pașă turcesc. Cînd acesta află formula, se face creștin (78, p. 89—94). O **b.** bogată e momită să se mărite cu un flăcău, care îi încarcă averea în car împreună cu burduful cu galbeni, apoi o părăsește în mijlocul pădurii unde o mănîncă lupii (99, VI, p. 222—223). Altă **b.** vrea să se căsătorească cu un flăcău, acesta acceptă dacă ea îi va prinde trei ciocîrlani moțați. **B.** se tot căznește fără succes (S. 3459). **B.** ceartă pe un hoț pe care îl surprinde în măr, dar cînd acesta spune că la coborîre o va săruta, **b.** tace și așteaptă, iar cînd acesta sare din măr peste gard, îi strigă că nu e numai hoț, ci și mincinos (S. 3460). Cînd orășeanul primit în gazdă spune că a ieșit legea ca fetele să ia moșnegi, iar **b.** flăcăi, **b.** crede că e foarte posibil, întrucît orășeanul vine de la Iași (S. 3461). **B.** crede pe cel venit de la oraș care răspîndește vestea că femeile cu gura mică au drept la doi bărbați, iar cele cu gura mare la trei bărbați. **B.** își cascadează gura pînă la urechi (S. 3462). Un cioban se însoară cu o **b.** cînd aceasta pretinde că vede chiar acul înfipt în copac (S. 3464). În cîteva *snoave*, apare **b.** surdă care nu aude întrebările și potrivește răspunsuri ilariante (S. 5873 F, G, H, I, J, K, M). **B.** morăreasă și cîrciumăreasă vinde vinul cu ocaua de trei sferturi și ia vama din făină cu ocaua de cinci sferturi, explicînd că măsurile se completează una pe cealaltă: patru și patru (S. 4784). În tîrg, **b.** se plimbă printre cojoace strigînd că vestea nouă le va aduce mare noroc. Ea refuză să o spună pînă ce nu i se dă un cojoc nou și atunci divulgă că cojocul **b.** este noutatea cea mare (S. 4785). **B.** bigotă, ce se

ruga lui Dumnezeu să o ia la el, e momită să intre într-un coș, legat de funia clopotului. Cînd e ridicată sus, un văr taie funia și **b.** cade cu zgomot, lecuindu-se de biserică (S. 5608-3).

Sporadic, **b.** se arată sfătuitoare și în snoave. O nevastă, bătută mereu de bărbat sub pretext că nu i-a așternut să doarmă în cutare loc, e sfătuită de o **b.** să-i aștearnă în toate părțile. Bărbatul „crăpa de ciudă că l-a păcălit femeia“ (78, p. 7—8).

V. În o seamă de *povești cumulative*, **b.** e protagonistul de la care pornește acțiunea: bocirea puiului mort (AT 2022), refuzul de a șterge laba cocoșului (AT 2030 E), văicărelile după mațul furat de o cioară (99, VI, p. 286—288, 289—290). v. *Babæ Dochia*, *Muma Pădurii*.

Balaur. I. După *legende*, **b.** sînt oameni destinați de la naștere a exista în formă de șarpe și dacă în 7 ani nu își dovedesc puterea de **b.**, rămîn oameni obișnuiți. Ei mai provin din sufletele oamenilor necurați: în timpul somnului, sufletele se urcă prin nori în chip de **b.**, unde se bat cu alți **b.** (XXXI a, p. 135—136). Cele mai multe legende îi înfățișează ca provenind din șerpi în anumite împrejurări. Devin **b.** șerpilor care stau ascunși încît nu-i vede nimeni, adesea nici alt animal, de la 7 ani pînă la 100 ani. În acest timp, cîștigă în dimensiuni, ajungînd cît un bou sau chiar lungi din nori pînă pe pămînt și capătă aripi și picioare (LIII, p. 185—186, XXXI a, p. 135). Forma lor e închipuită felurit. Trupul e de șarpe, sau chiar de om, atît că are coadă și cap de crocodil, sau jumătate om jumătate șarpe cu solzi de pește, sau șarpe cu cap de cal (XXXI a, p. 134—135). Aripile lor ar fi de os, de aceea nu se pot rupe, iar în gură au clopoței și fluieră cu care șuieră ca un voinic (LIII, p. 185). Pot avea mai multe capete (XXXI a, p. 134). În anumite zile ale anului, mai mulți șerpi se strîng și „fierb piatra“, adică zămislesc din spumele pe care le varsă din gură o piatră de dimensiunea unui ou care are puteri miraculoase. Șarpele care o înghite se poate ridica imediat în nori (LIII, p. 186) sau intră în pămînt unde stă ascuns 7 ani și abia după aceea devine **b.** (52, p. 810). **B.** poartă piatra scumpă în cap, de aceea „strălucesc ca soarele“. Cine poate dobîndi atare piatră „ce va gîndi, aceea va căpăta“ (ibid., p. 812). Piatra îl apără împotriva bolilor și a altor rele (XXXI a, p. 136). Un om a căzut în groapa lor, unde **b.** l-a îndemnat să lingă piatra aceea și s-a hrănit astfel de toamna pînă primăvara.

La Blagoveștenie, s-a deschis pământul și omul a ieșit și balauroaica l-a avertizat să nu mai omoare șerpi (ibid., p. 839). Lîngă Cugir, s-au bătut doi **b.** și unul a căzut în pîriul Beciului. Nimeni n-a îndrăznit să se apropie de el, numai un negustor neamț i-a despicat capul și i-a luat piatra scumpă, mare „ca pumnul”, care l-a îmbogățit pe el și pe „neam de neamul lui” (38 **b.**, XVII, p. 319, Cugir — Alba). **B.** locuiesc de predilecție prin iezăre și bălți, mai rar prin păduri neumblate. Ei se ocupă cu purtatul ploilor, îndeosebi a grindinei și a ploilor torențiale. Pentru accasta, „ei sug apă din mare ș-o dau că plouă” sau din „iazuri”. Apa suptă de ei e împrăștiată „pe cer ca nouri și crește, ca și cum ar crește pîinea cînd dospește” (52, p. 804, 803). Grindina are geneză diferită. Ea ar proveni din ploaia înghețată de suflarea **b.** — care este foarte rece — sau din aburii **b.** cînd se luptă între ei prin nori. Alteori, gheața e făcută jos pe un iezăr de **b.** sau de conducătorii lor, șolomonarii, unde e tăiată mărunț, apoi urcată de **b.** în nori și purtată după voia șolomonarilor. Mărunțirea gheții o face **b.** cu cismele lui de oțel cu care e încălțat (XXXI a, p. 121). **B.** vine pe un nor „strașnic de mare” și se lasă pe cîte un sat pe care „l-a ras cu totul de pe fața pămîntului”, retrăgîndu-se în mare unde e „șederea” lui. Atari întîmplări au fost consemnate și „prin gazete” (52, p. 804). Grindina cade cînd **b.** lovesc cu coada, sau se bat între ei, cînd se întîmplă și ruperi de nori. Căderea celui învins provoacă ploi torențiale (LIII, p. 185—187). Se citează cazuri de atari căderi în diferite locuri (52, p. 811), din locul unde au căzut iscîndu-se un izvor rece, uneori chiar numit „Groapa balaurului” (XXXI a, p. 149). **B.** e iritat cînd aruncă cineva pietre în iezerul în care stă el și ca să se răzbune, iese afară din apă și lasă ploaie și grindină asupra locului (ibid., p. 138). Dar cel care călăuzește **b.** în norul de ploaie este șolomonarul. Acesta este un om cu puteri extraordinare care umblă de obicei în chip de cerșetor, adesea schiop, purtînd în desagă toaca cu două pietre legate de capătul ei (LIII, p. 187), sau ca un om zdravăn și voinic, dar cu părul zbîrlit și haine murdare și peticite; în traistă are ață sau un topor și un frîu de coajă de mesteacăn. Într-o mîină ține o carte, iar în cealaltă un toiag. Pîinea căpătată din cerșit o aruncă pe ape. Dorm numai prin peșteri, păduri sau colibe. Sînt considerați drept oameni sfinți, sau, dimpotrivă, vînduți diavolului căruia și-au dat sufletul pentru a avea putere asupra văzduhului și **b.** (XXXI a,

p. 142—143). Şolomonarii au mâncat carne de om. Ei învaţă o anumită şcoală, „şolomonăria“, care e sub pământ, unde stau 7 ani. Unul din ei rămîne acolo, iar ceilalţi ies pe pământ (LIII, p. 187). Acolo învaţă „toate cărţile din lumea asta“, apoi se duc într-o peşteră depărtată din Orient unde stau la o masă de piatră pînă scriu „toată învăţătura din lume într-o carte“. De aci, Dumnezeu îi rînduieşte peste nori (XXXI a, p. 144). Nu toţi pot învăţa şolomonăria, ci din şapte inşi abia unul. Băiatul unui preot s-a dus la Paris unde n-a învăţat „decît cum să deie piatra“. Tatăl său l-a certat pentru că şi-a cheltuit banii în zadar, fiul său, drept răzbunare, i-a lăsat grindină pe cele 40 de fălci şi preotul l-a împuşcat (52, p. 808—809). Ca să scoată b., şolomonarul se duce la marginea lacului, unde citeşte din carte, sau îl „şolomăneşte“ şi cînd iese b., îi pune în cap friul de coajă de tei (sau de mesteacăn), îl încalecă şi îl poartă unde vrea să dea ploaie sau piatră. De obicei lasă grindină acolo unde oamenii nu l-au miluit şi l-au batjocorit. Se sperie de clopote (LIII, p. 188). După ce au lăsat ploaia şi grindina, duc mai departe b. pînă în Ţara căldurii, unde îi omoară şi vînd carnea cu mare preţ. „Acolo e aşa de cald, încît nu pot lucra fără un os, sau bucată de piele de balaur subsuoară, căci osul sau pielea de balaur e rece ca gheaţa“ (XXXI a, p. 147—148). Împotriva şolomonarilor au putere mai mare contraşolomonarii (oamenii meşteri, pietrarii). Aceştia provin din şolomonarii care şi-au îndeplinit anii de serviciu. Ei pot îndepărta norii cu b. împlîntînd 4 furculiţe în cele 4 părţi ale lumii, sau cu o bucată de fier, rostind o formulă. Ei pot chiar omorî b., aruncînd un cuţit în inima vîrtejului (ibid., p. 148—149). De asemenea, unele babe pot îndepărta b. rostind formule (ibid., p. 149). Un b. uriaş venise pe muntele Oslea, la nord de Tismana şi sorbea toţi oamenii şi vitele din jur. Avea 9 capete cu cîte un ochi. Iovan Iorgovan şi-a făcut gropi în jurul lui şi în fiecare zi i-a săgetat cîte un ochi. B. orbit a pornit spre apus. „Pe unde mergea, munţii se desfăceau şi rămînea vale“. Iorgovan l-a urmărit şi l-a tăiat de la coadă spre cap. La Topleş, Iorgovan a fost amăgit de un glas de fată şi capul b. a putut trece Dunărea (38 b, IX, p. 10—11, Baia de Aramă — Mehedinţi). După o altă legendă, capul tăiat a fugit în Marea Neagră, de unde ies muştele veninoase. Un b. stătea într-o peşteră din Vişoara, judeţul Olt. E rănit de viteazul Ostrea şi din locul unde s-a înecat acest b. „iese şi astăzi un fel

de grăsime din care se formează țințari" (XXIII b, p. 130—131). **B.** sînt închipuiți cîntînd și erau invidioși pe oamenii care îi întreceau. Cînd un flăcău zicea frumos în frunză, **b.** se urca în copac să-l zărească, apoi fugea să-l prindă (52, p. 847). Pe alocuri e confundat cu șarpele și cu zmeul (v. *Șarpe, Zmeu*).

II. În *basme*, **b.** este cel mai adesea ostil omului. Atitudinea lui este cunoscută din basmul foarte răspîndit AT 300, unde **b.**, stăpîn al unicei fîntîni, nu dă apă decît pentru „cap de om”. Totuși, el se teme de voinicul care îl va răpune, fiindcă acestuia îi dă apă imediat: „— Ia, Ioane, și du-te” (5, I, p. 179), sau chiar zorește baba trimisă de acesta: „Ie, temnița te mănînce, hîrcă, apă mai repede și du la om, că i-i sete” (ibid., p. 229). Lupta pentru a salva unica fată a împăratului rînduită să o mănînce **b.** e dramatică. Drăgan Cenușă îl atacă cu paloșul și toporașul „ș-o tăiat tri zile și tri nopți. Cînd pocnă cu coada odată-n heleșteu, improșca toată lumea”. Cuprins de panică, eroul cere ajutor, dar nu îndrăznește nimeni (ibid., p. 230). În locul capului retezat, răsar pe dată alte trei, încît abia cu ajutorul cîinilor năzdrăvani poate fi răpus, căci „apucară fiecare cîte un cap”. Din aceste capete ieșiră iarăși „trei șerpi, cu care însă avură ce face cîinii, îi sfîșiară în bucăți”. În locul celui de-al șaptelea cap tăiat, cresc nouă capete din care ies nouă șerpi, cu care lupta a fost mai grea (60, IV, p. 47). De fiecare dată, eroul taie vîrfurile limbilor cu care va demasca pe falsul omorîtor. **B.** mănîncă în fiecare an puii unei pajure de pe tărîmul celălalt, pînă ce voinicul plecat în căutarea fetelor răpite (AT 301) îl răpune și este scos pe pămînt (5, I, p. 234). Uneori, **b.** fură în timpul nopții portocalele din grădina împăratului. Fiul cel mai mic îl răneste, apoi pleacă pe dîra singelui pînă pe tărîmul de jos, unde îl omoară și eliberează trei fete răpite (AT 301; LXXXIII, p. 432—433). Într-o pădure, **b.** stă în jurul unui foc mare din care nu dă decît celui care îi va putea spune „o poveste neauzită și nevăzută”. Cei ce nu știu, sînt puși să se ardă lîngă foc pentru a fi mîncăți. Voinicul spune o poveste mincinoasă, iar cînd arată cum dădea morarul să așeze moara fugită, lovește cu securea în **b.**, tăindu-i capul (5, I, p. 343—344). Un **b.** stătea în scorbura unui copac și după ce înghițea un om, vărsa „pietre scumpe roșii, și mai verzi și mai albe” într-un coș pus în vîrfurile copacului. O fată de împărat avea **b.** în ea care ieșea noaptea și îi mîncea bărbații. Un pitic o păzește, taie capul **b.** și sparge cele trei ouă ce le

lăsase acesta (86, p. 143—148; v. *Veghiere*). Fratele de cruce al lui Făt-Frumos îl apără de fata omului de flori. În timpul nopții, ies din aceasta trei **b.** pe care el îi taie, iar al patrulea cînd el „scoase paloșul și cînd era gata să taie pe împărăteasa, atunci ieși din gura ei încă un balaur“ (35, p. 19—20). Băiatul care nu mai poate băga înapoi în urechea boului năzdrăvan (sau în cornul lui) turma de vite, este ajutat de un **b.**, care îi cere în schimb „să-mi dai voie să te mănînc cînd îi fi mire“ (82, p. 183). **B.** are moșii cu ogoare semănate, iar celui care i le calcă, îi ia ochii. Un băiat îl constrînge să redea ochii moșnegilor (52, p. 409). În basmul AT 516, tatăl, gelos pentru nora frumoasă, trimite în a treia noapte în odaia tinerilor un **b.** cu 7 capete ca să-i mănînce. Fratele de cruce care veghea, îl omoară, dar cînd spune cele prezise de porumbei, devine stană de piatră (81 a, p. 662—663).

Uneori **b.** sînt oameni blestemați sau sortiți a sta sub această înfățișare. Un împărat e blestemat de părinții lui să se prefacă în **b.** vreme de nouă ani. El stă ca **b.** în fîntînă și ajută pe erou să pețască pe sora lui, iar cînd acesta e omorît de impostor, el îl învie (XV, p. 251—261). **B.** închis într-un copac ardea de sete și îl răsplătește pe ciobanul care îi aduce apă, cu o „răcliță“ din care ies palate cu servitori și turme de vite. Îi dăruiește de soție și pe soră-sa care aleargă în urma lui „numa-n coadă și-n cap“. Soțul îi arde pielea de balauriță în foc (5, II, p. 121—123). În altă variantă, balauroaica „se încolăcește de piciorul de dinapoi al calului, iar jumătate se tîrîia pe jos“. La un popas, ea fuge în pădure, și vine prefăcută în fată frumoasă „ca soarele“ (52, p. 1036—1037). Un soldat întîlnește „un balaur foarte groaznic strîngînd în gură un biet cerb“. La rugămîntea **b.**, soldatul rupe coarnele cerbului ca să-l poată înghiți. **B.** era un fiu de împărat blestemat de părinți să fie **b.**, pentru neascultare. „Atunci se întoarse de trei ori peste cap și se făcu un drag de fecior, de nu era pe sub soare mai frumos“ (60, III, p. 14). Ca să încerce curajul fiilor sau fîcelor, tatăl se prefacă și în **b.** care le aține calea. A treia oară, tatăl Ilenei Simziana se duce la podul de aur unde „se făcu un balaur mare cu douăsprezece capete“. Cînd apare fata, el iese de sub pod „plesnind din coadă și încolăcindu-se; din gurile lui ieșea văpaie de foc, și limbile îi jucau ca niște săgeți arzătoare“. Îmbărbătată de cal, fata se luptă cu el pînă îl rănește și **b.** se dă de trei ori peste cap, redevenind om (41, I, p. 20).

B. se arată și recunoscător. Fiul împăratului plecat după cele trei rodii, întâlnește „un balaur cu o buză în cer și cu alta în pământ” căruia îi zice „Bună ziua, frate”. Când voinicul fuge cu cele trei rodii, **b.** nu ascultă rugămintea grădinii de a-l prinde, fiindcă „de când sunt osîndit a sta cu gura căscată ... nimeni nu mi-a dat măcar o bună ziua și să-mi zică frate. Acest om ne-a scăpat de urgia ce era pe noi” (41, II, p. 307—308). Împărăteasa este aruncată de servitoarea geloasă în fîntînă unde un **b.** domesticit o înghite fără s-o omoare. Când fratele, prefăcut în cerb, cere ajutorul ei, **b.** iese la suprafață și împăratul zărește în gura lui pe fosta lui soție care îndată „au sărit din fîntînă afară”, divulgînd cele întîmplate (7, p. 172—174). În palatul monstrului de la care a eliberat cele trei fete, fratele cel mai mic se întoarce după găletușa de aur, dăruită de fata cea mai mică și nu știe cum să mai iasă. Sună dintr-un clopoțel și apar niște **b.** care îl ajută să plece din palat (42, p. 510). Un sărac plecat în lume nimerește într-o mlaștină din pădure. **B.** din mlaștină îi dă aur și pietre scumpe ca să aibă cu ce trăi el și copiii, interzicîndu-i să spună de unde le are. La tîrg, un șolomonar ghicește proveniența lor și îl silește să-l ducă la mlaștină. Când șolomonarul începu să descînte, **b.** ieși și omorî pe omul care a divulgat, lovindu-l cu coada (99, V., p. 45—46). Printre puii Sf. Vineri pe care trebuia să-i hrănească și să-i spele fata moșului cea cuminte (AT 480), se află și **b.** care răspund că „n-a băgat de seamă dacă a lipsit ea de acasă: așa de bine au fost căutați” (41, I, p. 298).

III. Șarpele de dimensiuni neobișnuite e socotit **b.** E semnalat de mărimea unui vițel cu peste doi metri lungime și cu doi ochi ca de bivol, iar gura ascuțită, cu dinți puternici. Oamenii îl credeau a fi **b.** de la Șugatag — Maramureș (5, III, p. 315).

Basm despre animale. 1. Denumirea populară a speciei e genericul *poveste*, care desemnează în fapt orice narațiune provenită din tradiție (v. *Poveste*). S-a folosit uneori termenul de *fabulă* (Cipariu, Hasdeu), *fabulă animală* (Șăineanu), *fabulă populară* (Chițimia), dar s-a reținut cel de **b.d.a.**, care este traducerea termenului din clasificarea internațională (v. *Clasificarea*), germanul *Tiermärchen*, englezul *Animal tale* și care înlătură confuzia cu fabula, specie a literaturii culte. El nu e întru totul corect, deoarece în repertoriul acestei specii se întîlnesc și basme despre plante sau chiar despre

obiecte și fenomene atmosferice, dar numărul acestora e cu totul redus.

2. **B.d.a.** s-a bucurat de puțină atenție în cercetările folclorice de la noi (v. *Cercetarea*). El apare în colecții ca o anexă minoră a basmului propriu-zis sau chiar a snoavei. Cronologic, T. Cipariu este întâiul culegător de **b. d. a.**, notînd în 1831 4 variante, dar cum ele au fost publicate postum, abia în zilele noastre (LII, p. 89—91), nu au putut stîrni interesul cuvenit. Nici mai tîrziu, primii culegători de povești nu-i acordă atenție mai mare, prin colecțiile lor putîndu-se număra abia cîteva exemplare. Ca atare, nu e de mirare dacă L. Șăineanu, în ampla sa monografie despre basmele române, ajunsese la convingerea că „acest gen de literatură orală lipsește aproape cu totul în folclorul român și romanic. El e din contra bogat reprezentat în literatura poporală germană și slavă... În folclorul nostru n-am întîlnit decît o singură fabulă animală propriu-zisă, *Capra cu iezi*...” (LXXXIII, p. 945). În colecția fraților Schott nu se întîlnește nici un **b. d. a.**, abia M. V. Stănescu-Arădanul publica în broșura sa din 1860 o variantă a tipului AT 2030, *Împotrivituri* (baba care nu vrea să șteargă „laba” fetei trimisă prin noroi la fîntînă; fata o pîrăște la tatăl ei, apoi la rug, foc, apă, bou, pușcă, șoarece și mîță care declanșează goana în lanț). În cele două broșuri ale sale, *Snoave sau povești populare* (1873, 1874), P. Ispirescu dă la iveală, printre snoave, patru **b. d. a.** (cîteva vor fi des reproduse prin manualele școlare și alte cărți de popularizare): *Ciînele leneș*, *Lupul pîrcălab*, apoi *Vulpea firoascoasă* și *Crivățul și petecul de cojoc*. După 1875, *Șezătoarea* lui Iosif Vulcan începe să publice și **b. d. a.** printre celelalte producții orale. În colecțiile de mai tîrziu, numărul **b. d. a.** crește treptat, dar în nici una nu se vede intenția expresă de a detecta întregul repertoriu al speciei. Principalele colecții în care se află **b. d. a.** sînt cele publicate în secolul nostru: E. Niculiță Voronca (52), P. Papahagi (56), Șt. Tuțescu (92), P. Schullerus (81 a), T. Pamfile (54), C. Rădulescu Codin (67, 69, 70), D. Furtună (38), M. Cedru (18), O. Bîrlea (5, I). Cele mai multe variante se află însă în coloanele revistelor *Șezătoarea* (101) și *Ion Creangă* (99), covîrșind ca număr colecțiile citate.

3. **B. d. a.** este o narațiune scurtă, de obicei avînd un singur episod, în care protagoniștii sînt animalele, mai rar plantele sau alte obiecte și fenomene naturale. Omul lipsește într-o

bună parte din ele, iar cînd apare, are un rol secundar, fiind subordonat animalelor. În cîteva, el cîştigă importanță mai mare și acestea ar face tranziția între **b. d. a.** și basmele propriu-zise. Ambiguitatea unora dintre acestea le face greu de clasificat, în ultimă instanță soluția putînd părea arbitrară. *Punguța cu doi bani* este orînduită în clasificarea internațională printre basmele propriu-zise (AT 715): a precumpănit faptul că moșneagul, stăpînul cocoșului, îl trimite în lume să-i aducă bogății, deși el nu contribuie cu nimic la peripețiile cocoșului, în basm apărînd doar la început și la sfîrșit. A. Schullerus l-a clasificat însă printre **b. d. a.**, la grupa animalelor domestice (AT 213), călăuzit de rolul preponderent al cocoșului, ca unul care determină desfășurarea întregii acțiuni prin însușirile sale miraculoase. **B. d. a.** e o narațiune ilariantă, fiindcă se rîde pe seama animalului păcălit (sau învins în competiție). Dimensiunea comică este mult mărită de împrejurarea că în **b. d. a.** animalul mai tare, samavolnic cu cei mai slabi, este înfrînt sau păcălit de aceștia. Contrar așteptărilor din viața zilnică, animalele temute nu sînt invincibile, dimpotrivă, cu un dram de istețime sau de viclenie, ele pot fi înfrînte și pedepsite pentru cruzimile la care se dedau. Ca și personajele negative din basmele propriu-zise, cu toate că sînt mai puternice, animalele de pradă au minte mai puțină și prostia lor le duce în cursa întinsă de animalele mai pipernicite. Felul cum se lasă păcălite de animalele slabe dezlănțuie rîsetele ascultătorilor, creînd o atmosferă de voieșie și bună dispoziție. Există și cîteva **b. d. a.** cu profil grav, peripețiile aducînd în scenă ciocniri care creează o atmosferă de încordare, în concordanță cu sfîrșitul tragic iminent. Acestea sînt însă puține și ele de obicei sînt create după tiparul compozițional al basmelor propriu-zise. Caracteristică **b. d. a.** este voieșia, ilaritatea, chiar atunci cînd finalul este tragic și victimele ar trebui compătimate. În atari cazuri, atmosfera veselă este creată de punerea în scenă a personajelor și mai cu seamă de unele efecte ale comicului de limbaj. În **b. d. a.** AT 27, găina, cocoșul, iepurele, capra, vulpea și lupul se întovărășesc într-o călătorie, dar cum nu au ce mîncă, decid să fie mîncat cel pe care se sfîrșește povestea cu „hîd nume”. Fiecare animal primește o poreclă: lup-lupește, vulpe-pulpe, capră-verișoară, iepure-ustură, cocoș-moroș și găină-cuină. Se înțelege că povestea, fiind debitată de lup, se sfîrșește numai pe animalul cel mai slab, începînd cu găina, ilustrînd în subsidiar ideea că întot-

deauna dreptatea e de partea celui mai tare. Totuși, drama viețuitoarelor se consumă zîmbind și rîzînd, prin versurile recitate despre poreclele animalelor (5, I, p. 118—122). Mai frecvent decît comicul de limbaj în **b. d. a.** este comicul de caracter. Ursul (lupul) păcălit de vulpe (AT 1, 2) se lasă momit să-și vîre coada în apă ca să prindă pește, iar după ce și-o rupe în gheață, se lasă să i se adauge o coadă de fuior și se ia la întrecere în sărituri peste un foc ca să i se aprindă coada etc. La rîndul ei, vulpea crede că ariciul, prefăcut bolnav, poate fi vindecat dacă îi face masaj cu botul pe pîntece (v. *Arici*; AT 105*, în 5, I, p. 123—124). Uneori, comicul de situație devine dominant. Motanul viteaz ajuns soțul vulpii (AT 103) sperie pe rînd lupul, mistrețul și ursul nu numai pentru că cele șapte cuțite care atîrnă de grumaz par „șapte paloșe”, ci mai ales pentru că animalele sălbatice, invitate la ospaț, interpretează fiecare acțiune a lui drept o pornire agresivă, chiar atunci cînd motanul fuge speriat (5, I, p. 126—129). Povestitorul ia partea celui mai slab, mai dezarmat în lupta pentru existență, dar în forma blîndă a bonomiei, de ironizare sau persiflare ușoară prin păcăleli, fără revoltă sau alte izbucniri vehemente. Estomparea duce la un umor domolit, întreaga acțiune fiind învăluită în coordonatele străvezii ale visului șagălnic. Arma animalului mai slab este șiretenia, care, potrivit concepției arhaice, departe de a fi un defect reprobabil, e o însușire de preț. Animalul de pradă este puternic dar prost, iar animalul slab se dovedește isteț și viclean, încît poate birui pe adversarul atît de temut. Atmosfera ilariantă, comicul ce rezultă din prezentarea și pedepsirea agresorului mai puternic apropie cel mai mult **b. d. a.** de snoavă: dacă animalelor li s-ar substitui oameni, variantele animaliere ar deveni snoave propriu-zise, pe deplin concordante cu specificul speciei. La prima vedere, s-ar părea că plămuitorii **b. d. a.** au avut în vedere metehnele omenești, pe care le-ar fi pus pe seama animalelor, din nevoia de a le travesti. Această metodă a fost urmată în fabulă care, deși înrudită cu **b. d. a.**, are la bază alte resorturi și a fost izvodită cu alte intenții literare. Mobilul care a generat **b. d. a.** a fost observarea trăsăturilor caracteristice, în primul rînd a aspectelor bătătoare la ochi. Fabula se hrănește din observarea metehnelor omenești, transpuse apoi în scenerie animalieră (sau florală etc.) pentru a ilustra un precept, de obicei pentru a înfiera samavolniciile celor mai tari. **B. d. a.** nu are această intenție didactică, iar dacă din acțiune

se desprinde vreo învățătură, acesta este un aspect adiacent și posterior. Cititorii culți ai **b. d. a.** cred că și creatorii populari au urmat procedeul autorilor fabulelor, umanizând lumea animală și cea ncînsuflețită, transpunînd asupra animalelor, plantelor și obiectelor gînduri și sentimente, impulsuri și reacții specifice oamenilor. Procesul de creație s-a desfășurat invers decît cel din fabula propriu-zisă. **B. d. a.** a fost plăsmuit într-o lume arhaică, cînd era dominantă concepția, numită de unii etnologi, animistă. Se credea că nu numai animalele, ci și plantele, apoi unele obiecte, ar avea un suflet, fiind capabile deci de deliberări, acțiuni voite, putînd percepe bucurii și dureri în același fel ca și omul. Forma dominantă în manifestările lor ar fi și trăsătura caracterologică principală prin care se lasă înrubricate în plăsmuirile epice, îngroșînd-o după voie pentru a face mai elocvente conflictul și deznodămîntul. Unele ofereau analogii izbitoare cu o seamă de trăsături proprii psihologiei omului și prin aceasta, învățatura ce se desprindea din povestea animalieră putea fi ușor convertită la relațiile umane. Concepția amintită, extrem de arhaică, se vedește tot atît de naivă. **B. d. a.** cu temă animalieră sînt mult mai numeroase decît cele despre plante și obiecte, tocmai pentru că acestea din urmă nu au putrea de a acționa mișcîndu-se, pe care o au animalele și necesită o mai mare doză de naivitate pentru a fi percepute. Farmecul propriu **b. d. a.** rezidă tocmai în această naivitate și lectorul modern o percepe cu atît mai contrastant, cu cît ea e mai departe de realitatea percepută după coordonatele științelor. Poezia se dovedește a fi fiica nemijlocită a naivității și cu cît aceasta este mai dominantă, cu atît cîmpul de inspirație este mai larg, teoretic în lumea arhaică fiecare element sau incident cît de neînsemnat putînd fi perceput ca un crîmpei din universul poetic. Morala care se desprinde este de largă valabilitate, tocmai pentru că plăsmuitorul popular nu s-a preocupat de ca și ar putea fi rezumată în preceptul: cel mai tare poate fi învins de altul mai slab. În fapt, acesta este cel care se desprinde și din basmul propriu-zis, indiciu indirect de vechime. Eficiența lui etică trebuie să fi fost enormă, el propagînd constant optimismul, încrederea în viață, prin constatarea elementară că opresiunea poate fi înlăturată și răul deci curmat. Simpatia pentru cel slab și dezarmat, perpetuă victimă a agresiunii celui puternic a fost elixirul care a fortificat omenirea de la începuturile ei și a călăuzit-o în străduințele ei pentru o

lume mai bună, cu orînduiri mai drepte. Fabula este mai nouă, derivată din **b. d. a.** și cultivată de poeți cunoscuți care au exploatat observația populară cu privire la comportările animalelor pentru a da o altă interpretare. În creația fabulei, preceptul moral constituie primul impuls creator, poetul năzuind să înfiereze o tară a vremii sale, vizibilă la unii oameni sau categorii sociale. Transpunerea pe seama animalelor reprezintă o simplă convenție literară care avea darul, pe de o parte, de a voala cruditatea observației și vehemența criticii, iar pe de alta de a scăpa de cenzura cilor puternici, fabula înflorind cu precădere în regimurile despotice. Urmînd calea inversă din procesul de creație al **b. d. a.**, creatorul fabulei, după semnalarea deficiențelor din societatea contemporană, căuta personajele animale sau din lumea neînsuflețită ale căror manifestări sau caracteristici s-ar potrivi cel mai bine cu acestea. În chip firesc, leul întruchipează pe autocratul societății, vulpea pe curteanul viclean etc., dar caracteristicile lor rămîn în fabulă pe plan secundar, lăsînd mereu să se întrevadă protagonistul uman. Doza de convențional depășește uneori limitele verosimilului și travestirea apare forțată, pierzîndu-și implicit puterea de a sugera și convinge. Fabula își trage seva din analogia cu defectele umane și are o funcție puternic satirică, în vreme ce **b. d. a.** este în primul rînd ilariant, abia în subsidiar puțin satiric, țintind să provoace voioșia ascultătorilor. El nu mai are ambiția de a îndrepta relele satirizate, fiind în joc protagoniști din alt regn, care scapă competenței umane. Dacă faptul povestit prezintă analogii vizibile cu unele deficiențe observate la contemporani și poate oferi un îndreptar etic prin preceptul care se poate desprinde, aceasta e doar un aspect colateral și întrucîtva efemer, de epocă, dată fiind marea varietate de înțelesuri pe care o poate detecta mintea omenească din conspectarea realității poetice. Simplitatea acțiunii l-a făcut ușor de memorat și accesibil tuturor categoriilor, începînd de la copiii mici care abia au acumulat o experiență minimă din lumea înconjurătoare, cu exoticul ei luxuriant și copleșitor.

4. **B. d. a.** are o vîrstă apreciabilă. Cercetătorii îl consideră printre speciile cele mai vechi, fără să se poată data cu oarecare precizie apariția lui. Fabulele din literatura indiană și greacă constituie totuși un indiciu sigur că **b. d. a.** a existat înainte de colecțiile de fabule din *Panciatantra* și a lui Esop, precum și de cele cîteva incluse în *Vechiul Testament*. Asemănarea dintre

unele fabule indiene și grecești a dus la presupunerea unei filiații, dar în timp ce indianistul Th. Benfey atribuia primatul fabulei grecești, E. Rohde, cunoscutul cercetător al antichității grecești, credea a fi mai veche fabula indiană. Legendarul Esop a colportat **b. d. a.** din antichitatea greacă, prelucrându-le ca fabule, deși unii cercetători sînt înclinați să-l socotească a fi fost sclav semit care a scris în Ionia, povestind deci narațiuni de sorginte semită (XLI, p. 65). Chiar dacă supoziția că fabula ca specie ar fi fost creată în Mesopotamia antică, de unde ea ar fi iradiat atît spre India, cît și spre Grecia, **b. d. a.** este mult anterior, putînd fi generat în atîtea părți ale lumii vechi, în stadiul ei de barbaric. Genetic, se presupune că **b. d. a.** provine din legende etiologice primitive care explicau crearea și firea unor animale, îndeosebi a celor totemice. Supoziția este întărită de observarea repertoriului popoarelor sălbatice. A. van Gennep a constatat deseori cum la primitivii australieni aceeași narațiune putea fi pe rînd legendă sau **b. d. a.** (LXXXVIII, p. 38). Se poate presupune că evoluția nu a fost liniară, de la legenda animalieră la **b. d. a.**, în stadiul arhaic al omenirii ele coexistînd într-o strînsă dependență, doar funcția pe care o da temei povestitorul canaliza narațiunea spre șabloanele uneia dintre specii. Unii cercetători admit o distanțare între legenda totemică și **b. d. a.** odată cu evoluția spre un nou stadiu care depășise totemismul. Cînd nu s-a mai crezut în strămoșul animal, legendele referitoare la acesta au început să fie parodiate, iar animalul venerat odinioară a devenit obiect al satirizării și sarcasmului. Noile narațiuni îl ridiculizau pe animalul atît de temut odinioară, arătîndu-l a fi mai slab decît alte animale și decît omul. Vechii idoli erau detronați de pe soclul lor: în locul calităților de odinioară sînt scoase la iveală deficiențele, aspectele respingătoare sau rizibile. Aserțiunea e confirmată de **b. d. a.** european, căci tocmai animalele considerate odinioară totem în cele mai multe regiuni, ursul și lupul, sînt cele învinse, păcălite și ridiculizate. Unii au încercat să precizeze că trecerea de la legenda totemică la **b. d. a.** s-a petrecut în comuna primitivă și anume în perioada de trecere de la matriarhat la patriarhat (5, I, p. 41). Chiar acolo unde a dispărut credința în strămoșul animal, a continuat să dăinuie concepția că și animalele ar avea suflet, ar putea comunica prin limbajul lor anumite stări, mai cu seamă prevestiri în care se specializaseră unele animale. Cercetările etnologice scot la iveală o sumedenie de atestări ale acestei

concepții. În multe părți locuite de sălbateci, animalului omorât la vânătoare, i se cer scuze pentru că a fost ucis, uneori înfățișându-i-se aceasta ca o mare binefacere, alteori aruncându-se vina pe alte popoare — de obicei pe dominatori — cu convingerea că sufletul animalului mort percepe totul, și, mai cu seamă, crede în minciunile ticluite. Pe de altă parte, narațiunile și credințele popoarelor sălbatice și antice, cu unele ecouri pînă în folclorul contemporan, arată o confuzie intermitentă între om și animal, cu încuscriri și mai cu seamă cu metamorfozări dorite sau impuse. Ca urmare, chiar în antichitatea clasică se întîlnesc zei în formă animală, sau care pot fi și animale, uneori forme hibride. La început, Zeus ar fi fost vultur și ciocănitoare, Atena bufniță, Hera vacă, apoi nordicul Thor prihor, Tyr, ca și Marte roman, lup etc., iar la egipteni unele zeități aveau capete de animale. La noi, a subzistat pînă tîrziu credința că animalele vorbesc o dată pe an, în noaptea Anului Nou sau Bobotezei, prevestind anumite întîmplări, dar nimeni nu le poate „auzi nici înțelege, iar acela care le-ar auzi vorbind, ar trebui să moară în scurt timp” (LI, I, p. 5). În chip similar a dăinuit concepția despre plantele dotate cu suflet și despre legăturile dintre acestea și om. În copac ar sălăslui de asemenea un suflet. Potrivit unui mit iranien, prima pereche de oameni ar fi răsărit din pămînt sub forma unei plante (*Rheum ribes*), în care Ahuramazda ar fi turnat apoi sufletul. Narațiuni similare despre geneza omului din arbori s-au consemnat în mai multe părți ale lumii (elini, germani, indienii americani etc.). În consecință, copacul a fost conceput aidoma unei ființe umane și o seamă de credințe și practici atestă dăinuirea acestei concepții pînă în epoca modernă, cînd, pe alocuri, tăietorii de pădure își cer în prealabil iertare de la copacul pe care vor să-l taie, adesea chiar în genunchi și cu capul descoperit (L a, I, p. 5—25). Cei care vătămau copacii sacri, erau pedepsiți prin legea talionului, tăindu-li-se din corp partea ce corespundea copacului mutilat, după analogia: vîrfurile copacului — capul, scoarța — pielea, trunchiul — măruntaiele (ibid., p. 26—31). Atare viziune alcătuia un climat propice pentru crearea narațiunilor despre conflictele dintre o seamă de plante, înzestrate și ele cu impulsuri și reacții ca și celelalte animale. Asemenea narațiuni nu mai constituiau nicidecum un nonsens, cum par omului cultivat de azi, ci realități, fapte verosimile care s-au putut întîmpla. Cu vremea, b. d. a. din Europa a decăzut în

lumea copiilor, mai cu seamă în țările mai evoluat din centrul și apusul ei. Concomitent cu amuțirea vechilor concepții, atari narațiuni despre animale n-au mai fost crezute a fi verosimile, devenind prilej de amuzare a celor mici. În ierarhia povestitorilor populari contemporani, **b. d. a.** se situează la aripa extremă a narațiunilor neadevărate, plătuite. Foarte puțini dintre maturi mai cred că și cele povestite în **b. d. a.** „sigur că s-o-ntîmplat” (5, I, p. 29), în concordanță cu opinia că, inițial, tot ceea ce consemnează narațiunile, au fost întîmplări petrecute în trecutul îndepărtat. Sondajele despre povestit au arătat că auditorii preferați ai **b. d. a.** sînt copiii, mai cu seamă cei mici. Se poate bănuși că repertoriul a sărăcit în urma amuțirii interesului maturilor. Cu toate acestea, colecțiile de fabule, în primul rînd cea a lui Esop, au avut puțin ecou în rîndurile povestitorilor populari. Astfel, din fabulele atribuite lui Esop în forma în care au fost colportate la noi, doar 4 au pătruns în circuitul folcloric: *Grădinarul și șarpele*, *Iepurii și broaștele*, *Șoarecele de cîmp și cel de oraș* și *Toporul și pădurea*, al doilea cunoscînd răspîndirea cea mai largă, iar la popularizarea celui din urmă contribuind probabil și versiunea poetică a lui Grigore Alexandrescu. Literatura pentru copii s-a hrănit din **b. d. a.** popular, fie direct, fie prin intermediul fabulei culte, cînd narațiunea putea suferi modificări pentru a ilustra un precept. Atari fluctuații de sens s-au petrecut în toate timpurile și o atestare din antichitatea ebraică este cît se poate de ilustrativă. Astfel, basmul AT 2030, atît de răspîndit și la noi, a fost interpretat în felul următor de cartea liturgică *Had Gadya*: capra ar fi poporul evreu, pisica = Asiria, cîinele = Babilon, bățul = Persia, focul = Alexandru cel Mare, apa = Roma, boul = saracinii, măcelarul = cruciații etc. (XXXIII, II, p. 180—181).

5. Repertoriul nostru de **b. d. a.** are întindere medie în comparație cu cel al altor popoare europene. Colecțiile de pînă acum au scos la iveală vreo 250 tipuri (226 **b. d. a.** + 26 în grupa basmelor cu formule). Culegerile nu au avut țel exhaustiv decît în vremea din urmă, încît se poate presupune că numărul **b. d. a.** este mult mai mare decît cel atestat pînă acum. El depășește sensibil pe cel maghiar și sîrbo-croat, dar este mai mic decît cel ucrainian care însumează 314 tipuri. Confruntat cu catalogul Aarne-Thompson, repertoriul românesc conține un număr impresionant de tipuri neatestat în repertoriul internațional care a stat la baza catalogului citat în ultima lui

ediție, lărgită, din 1961. Din cele 226 tipuri (și subtipuri), abia 89 se întâlnesc și în catalogul internațional, iar din basmele cu formule cu temă animalieră iarăși numai 7 tipuri apar și la alte popoare, pe cînd 167 tipuri de **b. d. a.** și 19 tipuri din grupa basmelor cu formule sînt atestate numai în repertoriul românesc. S-ar crede că acestea ar fi specific românești, creație originală a poporului român, dar ipoteza nu are nici un temei dacă se ține seama de modul precar, amatoristic, în care au fost culese poveștile. Se poate ca o seamă de tipuri să circule — sau să fi circulat — și la alte popoare europene, dar nu au fost semnalate de culegătorii diletanți. Tematic, repertoriul nostru de **b. d. a.** nu se diferențiază de cel european. Locul central îl ocupă animalele sălbatice mai puternice, ursul, lupul și vulpea, rarcori adăugîndu-se mistrețul și leul. Variantele arată cum cele mai tari, dar mai proaste, sînt păcălite de cele mai slabe. Multe tipuri au ca personaj central vulpea, pentru a pune în lumină ingeniozitatea acestui animal deosebit de șiret în a-și bate joc de animalele pădurii mai puternice. Cel mai răspîndit tip arată cum vulpea a păcălit pe urs (sau pe lup), lăsîndu-l fără coadă. În țările nordice, cel păcălit este ursul și basmul ar avea la bază o legendă etiologică despre modul cum a rămas fără coadă, în timp ce în restul Europei, în locul ursului apare lupul. În repertoriul românesc, apar deopotrivă amîndouă animalele și bănuim că situația trebuie să se întâlnească și în alte țări europene, mai cu seamă în răsăritul ei, arătînd că încercarea de explicare a lipsei cozii c glumeață în repertoriul de azi, fără a se putea preciza care a fost forma originală, cum au încercat unii cercetători (LXXXI, p. 200—202). Există însă și alte basme în care vulpea e păcălită la rîndul ei de animalele mai mici: arici, rac, iepure etc. Omul joacă un rol ambiguu. În unele tipuri, el învinge (sau păcălește) animalele pădurii, mai cu seamă cînd e vîntor (AT 157), dar cel mai adesea el trebuie să fie ajutat, de obicei de vulpe, care îl scoate de la șarpele salvat (AT 155), de la ursul care vroia să-l mănînce (AT 154) ș.a. Cîteodată, omul este însă răpus de animale, drept răzbunare pentru unele necuviințe (AT 159). Dintre animalele domestice, cele mai frecvente personaje sînt cîinele și pisica, mai rar găina. Păsările apar mai rar: vrabia, uliul, barza, cucul, cu totul sporadic și altele. Narațiunile despre pești sînt foarte puține: abia două tipuri (disputa dintre somn și știucă și întîlnirea dintre pește și porc). Conflictele dintre animalele mai mici

sînt adesea derizorii, stîrnind prin aceasta rîsetele ascultătorilor. Se întîlnesc apoi numeroase **b. d. a.** care par să explice unele particularități, în realitate parodiind legendele etiologice. Ogarul ar fugări mereu iepurele pentru că acesta i-ar fi furat ciubotele într-un iarmaroc; turturica cîntă ca atare fiindcă s-a sculat tîrziu, tocmai cînd se mulgeau vacile, cîntecul ei imitînd zgomotul mulsului; musca are ochii mari pentru că rîde mereu de oamenii care vor s-o prindă etc. Atari pseudo-etilogii nu sînt crezute de nimeni, intenția creatorului fiind pur umoristică. Plantele și obiectele, precum și unele fenomene naturale, apar abia în cîteva tipuri. Unele sînt cunoscute și din producțiile versificate (disputa dintre tei și brad). Dintre obiecte, mai frecvente sînt oul, apoi acul, actante de seamă în basmul despre animalele în călătorie (AT 210), explodînd în ochii agresorului sau înțepîndu-l cînd se șterge.

6. **Compoziția b.d.a.** este simplă, dată fiind scurtimea lui. Cel mai simplu tip compozițional aduce în scenă un singur actant și asistăm la un monolog cu deliberările lui contradictorii. În timpul iernii, cîinele stă ghemuit, hotărîndu-se ca de îndată ce va da căldura, să-și facă o căsuță mică, abia cît să încapă. Venind vara, cîinele se întinde și se convinge că i-ar trebui o casă prea mare pe care n-ar avea vreme să o termine (v. *Cîine*). Al doilea tip compozițional e de asemenea lipsit de epic, acesta reducîndu-se la aducerea în scenă a unor animale sau obiecte care se mărginesc doar la o dispută cu privire la înțietate sau la explicarea unor conformații bătătoare la ochi. Aproape toate tipurile din grupa AT 275—299 se încadrează în acest tip compozițional. Dialogul se desfășoară între doi sau mai mulți protagoniști, narațiunea încheindu-se cu replica cea mai picantă. Întîlnindu-se musca, puricele și țînțarul, cea dintîi explică mărimea ochilor ei prin aceea că ciupește oamenii care dau cu palma s-o omoare, dar ea zboară, rîzînd că omul se lovește singur, și de atîtea rîsete i s-au mărit ochii peste măsură. Puricele e cocoșat fiindcă toată noaptea se căznește să scoale oamenii la muncă, opintindu-se din răsuputeri, iar țînțarul e atît de slab fiindcă pe vijelie se luptă să țină copacii în picioare (v. *Muscă, Purice, Țînțar*). Alt tip compozițional aduce în scenă conflictul dintre doi protagoniști desfășurat într-o singură scenă, arătîndu-se cum agresorul este păcălit sau chiar omorît. Un lup se apropie de o iapă cu mînz și întreabă de prețul acestuia. Iapa răspunde că stă scris pe copita ei și îl omoară cu o

lovitură (v. *Lup*). Cel mai răspândit tip compozițional se desfășoară în două scene. În cea dintâi, asistăm la agresiunea asupra victimei, iar în a doua la revanșa acesteia, agresorul fiind alungat sau omorât. Un om salvează un șarpe și acesta vrea să-l mănânce. Apelînd la arbitrajul vulpii, aceasta pretextează reconstituirea faptului, învățînd pe om cum să scape (v. *Șarpe*). În alte tipuri, scena primă înfățișează antecedentele, iar a doua modul cum se desfășoară astăzi conflictul dintre cei doi protagoniști. Tipul e caracteristic pentru **b.d.a.** cu profil de pseudo-legende. La început, zapisul animalelor a fost dat în păstrarea cîinelui, care l-a lăsat apoi în seama pisicii, în casă, ca să nu-l strice intemperii. Alungată prin casă, contractul a căzut în foc și a ars. De atunci, cîinele o fugărește, strigînd „Contratu-contratu“, pe cînd pisica se zburlește răspunzînd „o-arrs!“ (v. *Cîine, Pisică*). Odinioară, ogarul ținea cîrciumă, în care a băut iepurele, plecînd fără să plătească. De atunci ogarul îl fugărește mereu pentru a-și scoate datoria (v. *Cîine*). Al cincilea tip compozițional e mai complex, constînd din înșiruirea mai multor scene. El apare cu precădere în grupa basmelor cu formule. Vulpea cu cercei trece pe lîngă un mărăcine în care i se agață unul. Ea cere să i-l restituie, dar mărăcinele refuză. Vulpea pîrăște mărăcinele la foc, cerîndu-i să-l ardă, dar și focul refuză. În chip similar, vulpea solicită pe rînd intervenția punitivă a apcii, boului, lupului. De teama lupului, boul aleargă să bea apa, aceasta să stingă focul etc. pînă ce mărăcinele restituie vulpii cercelul. În alte variante, seria este mai mare, cu mai mulți actanți solicitați, care apoi se fugăresc în lanț. Ultimul tip compozițional, mai complex, este calchiat după cel al basmului fantastic și apare în repertoriul **b.d.a.** cu totul sporadic. V. I. Propp arăta astfel că tipul AT 123 (*Capra cu trei iezi*) este construit în chip similar cu un basm propriu-zis, deoarece cuprinde în desfășurare cîteva funcții (acțiuni) tipice acestuia: situația inițială, plecarea caprei, interdicția, propunerile agresorului, încălcarea interdicției, omorîrea unor iezi, comunicarea nenorocirii, căutarea agresorului, omorîrea lui (LXX, p. 103). În acest tip se mai pot încadra cîteva variante ale basmului AT 103 D* care cuprind: situația inițială (tăierea purcelului), întrecerea dintre moș și babă, întîiul să taie lemne cu sapa, a doua să aducă apă cu ciurul, interdicția babei de a mai intra în casă, salvarea ei de către capre, regăsirea cu moșul, interdicția de a speria caprele prin

vînt, călcarea interdicției și risipirea caprelor. De asemenea, unele variante mai dezvoltate ale tipului AT 122 A (94 a, p. 237—240).

7. Forma **b.d.a.** este de asemenea simplă, în concordanță cu puținătatea lui epică. Formulele inițiale și finale, cunoscute din basmul propriu-zis, lipsesc, cum arată variantele autentice. Începutul e formulat cît mai simplu, prin introducerea protagoniștilor: „A fost o babă și un unchiaș. Baba avea și ea un țap” (94 a, p. 244), „Așa era odată un moș ș-o babă. Șî baba avè o puică, șî moșu un cocoș”; „O fost odată o hulpe și c-un arici”; „Un lup era flămînd” etc. (5, I, p. 118—137). Finalul narațiunii este de asemenea pur expozitiv, menționîndu-se ce s-a întîmplat cu eroii basmului. Alteori, sfîrșitul narațiunii coincide cu ultima replică din dialogul desfășurat între protagoniști. Partea expozitivă a narațiunii este de asemenea simplă și directă, cu preocuparea de a reda nuditătea faptului, fără podoabe stilistice. Dialogul este însă scînteietor, cu replici fulgurante, care, puse în gura unor animale, au un efect ilariant neașteptat. Motanul se întîlnește cu vulpea în pădure și cei doi se descos reciproc: „— Cine-i aicea? — He, ice, io-mpăraturu mîțîlor cu șapte paloșă la grumaz! Ice — Ești căsătorit? — Nuu, doamne ferit-ai! zice, d-apu tu cine ești? — Phi, zice, io-s împărăteasă, ice, o crăiasă mare. — Și ești fată? — Da, zice vulpea” (5, I, p. 126—127). În unele variante, se întîlesc și replici versificate. Țapul jupuit pe jumătate se recomandă vulpii: „— Țapu babii ș-a mătușii — C-un corn unge, C-unu-mpunge — C-unu subt pămînt-să duce” (94 a, p. 244). Mîțul fugit de acasă spune pe rînd viitorilor ortaci de călătorie că se duce „unde-i iarbă de păscut — și fîntînă de băut — să se-n-greșă căluții mei” (5, I, p. 139). Vulpea fugărită de lup strigă atunci cînd acesta prinde cu dinții de rădăcinile din vizuina ei: „— Aoleu — Picioru meu — Că mă rupe din nodeu” (XV, p. 28). Capra se recomandă iezilor, enumerînd bunătățile pe care le aduce într-o lungă formulă versificată, mai cunoscută fiind cea din varianta Creangă. Vulpea care se duce să mănînce din putina cu miere sub pretextul că a chemat-o fină-sa cioara să-i boteze cîte un copil, răspunde ursului că i-a pus numele „Lins-pelins, pe jumătate”, iar a doua oară: „Lins, pelins-cu fundu-n sus” (92, p. 16—17). Uneori, aproape tot basmul e o expunere versificată, cum e cel despre *Cocoșu roșu*: „Cocoșu roșu — Mătură coșu — Rățoiu — Duce gunoiu — Rața —

Mătură casa — Două cioară — Duc la moară — Două cățele — Fac frecăței — Două muște — Fac găluște — Cu ele să te împuște" (81 a, p. 606). Caracteristice **b.d.a.** sînt apoi formulările cu caracter onomatopeic prin care se imită strigătele specifice ale unor animale. Răspunsul găinii și cocoșului se încheie totdeauna: „Că-ras-fărta, Că-ras-fărta! ice" (5, I, 119). Pline de comic sînt replicile în care strigătele animalelor sînt interpretate ca amenințări împotriva celui ce a pătruns în culcușul lor. Țițăitul șoarecelui ar însemna astfel: „— Ți-ți-ține-l, mă! Ți-ți-ține-l!", iar cutcurezatul cocoșului: „— Cot-codanu — Pînă-m pui ciocanu!" (ibid., p. 142). În altă variantă, strigătul cocoșului „Cutcudau-Dau" este interpretat de cel atacat „Cu cuțitul dau, dau!", iar țițăitul șoarecelui: „— Țin-țin, să dau și eu" (18, p. 18). Cîinele care latră după pisică ar striga: „Contratu-contratu! Contratu-contratu!", iar pisica i-ar răspunde: „— O-arrs! O-arrs!" (5, I, p. 149).

Basm propriu-zis. 1. Specia e denumită regional *poveste* în Transilvania, Moldova, pe alocuri și în Muntenia, în aceasta din urmă fiind mai răspîndit termenul *basm*. Primii culegători din Muntenia, N. Filimon și P. Ispirescu, au introdus termenul **b.** în literatură, fixat apoi și delimitat ca atare de B. P. Hasdeu. Prin colecțiile de popularizare, el s-a răspîndit treptat și în celelalte provincii, fără ca să-l dezrădăcineze pe celălalt (v. *Poveste*). De obîrșie slavă, el apare în literatura veche sub forma *basnă* sau *basn*, avînd înțelesul de narațiune neveridică, inventată, în opoziție cu cea adevărată (la plural *basne* sau *baznuri*). La cîțiva scriitori (D. Cantemir, D. Țichindeal), el apare și cu înțelesul de fabulă. Forma *basn* este atestată numai în prima jumătate a secolului trecut (XXXV, p. 2656), după aceea generalizîndu-se cea de *basm*. Evoluția sensului pentru a denumi narațiunile lungi, fictive (germ. *eigentliches Märchen*, engl. *ordinary folk-tale*) s-a petrecut numai în folclorul românesc. La slavi, specia are alte nume (*pripovietka*, *priczka*, *pravliica*, *povest*, *bachora*, *razpravca*, *baica*, *scazka*, *cazka* etc.); la sîrbi *basna* (sau *basma*) însemnînd descîntec, iar la ruși (*basni*, *basnia*) denumind fabulă animală sau apolog (XIX, IV, p. 1—2; LXXXIII, p. 198).

2. Prin **b.p.z.** se înțelege în chip curent cel fantastic (în care alături de om, apar protagoniști supranaturali, ființe sau obiecte), dar specia are o arie mai largă, așa cum a fost cir-

cumscrisă în clasificarea internațională Aarne-Thompson (v. *Clasificare*). Ea cuprinde patru subspecii care știrbesc întrucâtva caracterul unitar: A. b. fantastic; B. b. legendar; C. b. nuvelistic; D. b. despre dracul cel prost. Denumirea b. fantastic este traducerea termenului corespunzător din clasificarea AT (*Zauber märchen, tale of magic*), și acestea convenționale pînă la un anumit punct. *Fantastic* înseamnă în accepțiunea dată relatare despre fapte miraculoase, ireale, în opoziție cu narațiunile verosimile, mai adecvată fiind denumirea de b. miraculos așa cum e delimitată în știința literaturii. B. legendar ar cuprinde b. cu caracter mixt, cum arată și denumirea. Dacă teoretic delimitarea este oarecum clară, Aarne-Thompson incluzînd aici b. în care apar Dumnezeu sau alți sfinți, în realitate situația este destul de confuză. În concordanță cu criteriul adoptat de Aarne-Thompson, unele din b. clasificate printre cele fantastice (AT 360, 363, 365, apoi 460, 461, 465, 471, 710) pot figura mai adecvat în grupa b. legendar (AT 750—849). Pe de altă parte, unele b. legendare au o desfășurare amplă, cu același tipar compozițional ca și b. fantastice, ele fiind orînduite aici numai pentru că protagoniștii care determină desfășurarea acțiunii sînt Dumnezeu (Isus) și Sf. Petru: AT 750, 756, 780 (mai cu seamă), 785. Cîteva b. legendare au un vădit profil de snoavă, fiind snoave-legende (AT 791 Sînpetru bătut de două ori, 800). Pe plan european, oscilațiile sînt mai mari, pe alocuri Dumnezeu și Sf. Petru intervenind mai des, chiar în b. fantastice în care se arată botezul eroului, iar în țările unde b. mai trăiește încă în tradiția orală semnalîndu-se tendința de a înlocui personajele dispărute din mitologia populară cu cele creștine, sau chiar cu altele din mediul contemporan. E plin de învățăminte faptul că în variantele germane și italiene strigoii din unele basme (AT 363, 365) a fost înlocuit printr-un simplu hoț, întrucît credința în existența acestuia a dispărut, spre deosebire de Europa răsăriteană, unde această ființă e încă vie în credințele populare (XLI, p. 35). B. despre dracul cel prost arată același proces de substituie a zmeilor (uriașilor) cu dracii. În repertoriul nostru pot fi întîlnite variante din această subspecie care aduc în scenă zmei (sau uriași), în timp ce altele i-au înlocuit cu diavoli. Cum se va vedea, aceasta din nevoia de a da un suport verosimil narațiunilor, dovedind că, printre povestitorii populari cu mentalitate arhaică, b. este o narațiune verosimilă. Faptul că adversarii supranatu-

rali din această subspecie sînt învinși prin păcălire, o apropiere de snoavă, alcătuiind astfel puntea de trecere de la **b.p.z.** la snoavă. De aceea, ar fi fost mai potrivită denumirea de **b.** — snoavă pentru subspecia cuprinsă între AT 1000—1199. Cu mai multă claritate se delimitează **b.** nuvelistic prin profilul realist al acțiunii, apropiat de nuvelă și roman, mai cu seamă de nuvela toscană, care a avut ca model snoava populară. Cu toate acestea, și aici se pot vedea oscilații: unele **b.** nuvelistice au în alte țări europene variante fantastice și invers. Chiar în repertoriul nostru au fost surprinse cîteva **b.** fantastice a căror acțiune a fost tratată pur nuvelistic, fără nici o intervenție a vreunui factor miraculos.

3. **B.** este atestat încă din antichitatea îndepărtată. Documentele arată că faimosul faraon Keops, iar mai târziu Alexandru cel Mare iubeau **b.** și aveau povestitori tocmiți pentru clipele lor de răgaz. Atestările indirecte sînt însă mult mai vechi. Bolte-Polivka au consemnat în monografia lor monumentală o serie de mărturii scoase din documente și din operele scriitorilor antici referitoare la **b.** popular. Cele mai multe pot fi considerate doar fragmente de **b.**, adică motive care se aseamănă mult cu cele întîlnite în **b.** popular din vechiul continent. Ele ar constitui doar dovezi cu privire la vîrsta unor motive de obîrșie populară care au pătruns în unele mituri (legende sacre) sau în alte opere literare, mai cu seamă în epopeea despre semizeul Ghilgameș (călătoria lui în lumea morților similară cu descinderă eroului din **b.** pe celălalt tărîm, lupta cu taurul monstruos aidoma celei a voinicului cu balaurul din fîntînă care dădea apă numai pentru cap de om, învierea cu ajutorul ierbii furată de la șarpe, întocmai ca și eroul popular care fură iarba miraculoasă de la o broască sau șerpoaică; v. *Iarba fiarelor*). S-au păstrat totuși și cîteva **b. p. z.**, adică narațiuni care au variante apropiate printre **b.** europene. Cele mai multe, unele fragmentare, provin din antichitatea europeană. Așa numita *Poveste ciobănească* relatează cum un cioban a zărit, în timp ce păștea turma, o femeie neasemuit de frumoasă care s-a îndrăgostit de el. Ciobanul caută să scape de ea, dar în ziua următoare o întîlnește din nou. Restul narațiunii s-a pierdut. Fragmentul citat se aseamănă cu frecventul pasaj din **b.** AT 400 despre zîna ce se scaldă în lac și lasă inelul în degetul tînarului împărat, după ce l-a sărutat în timp ce dormea (v. *Ileana Cosînzeana*). Dovezi mai elocvente oferă cele două narațiuni întregi. Cea dintîi,

numită curent *Doi frați*, scrisă în anul 1250 î.e.n., se aseamănă mult cu variantele europene, în primul rând cu **b.** despre soția necredincioasă (AT 590 A). Se întâlnesc în el o seamă de motive frecvente în **b.** popular: soția adulteră care, respinsă, insinuează că cel iubit ar fi încercat s-o siluiască (motiv cunoscut și în episodul biblic despre Putifar și Iosif); faraonul ce se îndrăgostește doar la vederea șuvițelor de păr; prevestirea morții fratelui prin marea ce spumegă (la noi prin picăturile de sânge lăsate pe năframă); soția trădătoare își recunoaște primul soț după ochi, în ciuda metamorfozărilor lui (la noi de obicei în cal) și îi cere decapitarea (5, I, p. 12). O seamă de cercetători au văzut în narațiunea despre frații Anup și Batu nu un **b.**, ci un mit sau o legendă. Pornind de la faptul că cei doi frați poartă nume de zeități egiptene, s-a crezut că narațiunea din acest papirus ar fi un mit despre cei doi zei, dar s-a observat în scurtă vreme că încă în secolul al XII-lea î.e.n. era obiceiul de a da oamenilor nume de zei. Singurele argumente care ar pleda împotriva apartenenței la **b.** ar fi cele invocate de J. de Vries: caracterul compozit al narațiunii, motivele nefiind atât de organic sudate ca în **b.**, apoi împrejurarea că a fost consemnat într-un papirus, un **b.** neputându-se nicidecum bucura de atare considerație. J. de Vries crede că narațiunea ar fi fost legată de un rit referitor la înscăunarea faraonilor (XXV, p. 51—60). Asemănarea cu variantele europene este totuși evidentă. Cercetătorii au avut în vedere numai **b.** din Europa apuseană și centrală, pe deplin cristalizat, fără intruziuni legendare. S-a arătat însă că în țările mai arhaice, **b.** și legenda sînt mai apropiate, pe alocuri aceeași narațiune putînd fi cînd **b.**, cînd legendă (mit), prin schimbarea funcției, care nu aducea cu sine decît foarte ușoare modificări de formă. Se poate presupune că povestea despre Anup și Batu a trăit în antichitatea egipteană atît ca legendă, cît și ca **b.**, cele două forme deosebindu-se extrem de puțin, fiind deci o narațiune din categoria **b.** legendar. Herodot ne-a transmis apoi din repertoriul egiptean *Comoara lui Rampsinit*, cel mai vechi **b.** nuvelistic, potrivit atestărilor de pînă acuma. El se aseamănă atît de mult cu variantele **b.** AT 950, încît nimeni nu s-a îndoit că Herodot ne-a transmis un autentic **b.** nuvelistic. Mărturiile provenind din literatura greco-latină par mai nesigure. Neîndoielnice sînt însă atestările corespunzătoare despre uriașul orbit (AT 1137) și soțul travestit în animal (sau invizibil; AT 425). În **b.** popular despre uriașul

orbit de fratele mai mic se întâlnesc motive absente în *Odissea*: inelul fermecat care îl reține în loc pe cel care îl poartă, înlocuit la Homer prin episodul Nimeni și care își are și el corespondent în repertoriul folcloric, la noi Păcală numindu-se „Singur Eu” (v. *Păcală*), foarte rar butoiul cu bani care de asemenea ținut iește locului pe posesor (5, II, p. 509). Larga răspîndire a acestui **b.** din India pînă în Irlanda duce la presupunerea că Homer l-a preluat din tradiția orală, eventual fără episodul cu inelul fermecat. **B.** povestit de Apuleius în *Măgarul de aur* despre Amor și Psyche, căruia i se cunosc peste 1100 variante folclorice, a fost de asemenea preluat din circuitul oral, autorul prelucrîndu-l în gustul literar al epocii și adăugîndu-i o seamă de ingrediente mitologice. Cît de cunoscut era **b.** în antichitatea clasică o dovedesc nu numai temele prelucrate literar sau aluziile la ele (XIX, IV, p. 108—126), ci și o seamă de aprecieri ale autorilor clasici (ibid., p. 41—46). Prețioase sînt cele care trădează atitudinea disprețuitoare a celor cultivați față de atari narațiuni naive, numite „fabulae pueriles” (povești copilărești), „fabulae aniles” (povești băbești). Unii chiar condamnă atari „vanas vulgi fabulas” (povești deșarte ale poporului) și numeroase mărturii arată că erau povestite și în acea vreme numai copiilor de către doicile care îi îngrijeau. E vorba de pătura cultivată, îndeosebi din metropole, care se diferențiasse cu vremea de mentalitatea și gustul păturilor populare, de unde **b.** a fost izgonit în lumea copiilor. Fenomenul se va repeta în Europa începînd cu Renașterea, care a pricinuit scindarea în două păaturi culturale, una din ele hrănindu-se cu cultura clasică și lăsînd **b.** pe seama celeilalte păaturi, straturile populare, care se vor adăpa numai la filonul folcloric. La noi, atestările de **b.** sînt destul de tîrzii, secolul al XVIII-lea (v. *Cercetarea*).

4. **B.** este o narațiune puternic schematizată, dar verosimilă, în care protagonistul uman învinge toate piedicile și este răsplătit la urmă prin cîștigarea tronului împărătesc sau prin îmbogățire. Verosimilitatea caracterizează atît **b.** nuvelistic, cît și cel fantastic, decît că are alte coordonate. Apoteoza eroului din final este atît de caracteristică, încît acolo unde ea lipsește, narațiunea își pierde profilul de **b.**, devenind o specie mixtă, **b.-le-gendă**, chiar dacă peripețiile se desfășoară întocmai după cano-nul **b.** Lipsa aceluia *happy ending* e semnul cel mai vizibil că varianta respectivă reprezintă o abatere, de cele mai multe ori

un fenomen singular în ansamblul variantelor tipului. Un frate este înecat în mare de celălalt care a aflat că a dormit cu soția lui, fără să verifice faptul că acesteia i-a căzut o mînă, semnul nevinovăției celui omorît. Abia cînd se convinge de cele întîmplate și e cuprins de remușcări, se aruncă și el în apă. Sufletele lor s-au prefăcut în două stele care se văd și acuma pe cer. Acest final îndepărtează cu totul varianta de cele cunoscute ale tipului AT 567 (în care se arată cum un frate ajunge împărat, celălalt omul cel mai bogat, al treilea năzdrăvan, etc.), devenind o încercare de descifrare etiologică cu privire la cei doi luceferi. Cea mai cunoscută variantă de acest fel, *Tinerete fără bătrînețe și viață fără de moarte* a lui P. Ispirescu, prin acel final legendar vrea să ilustreze zădărnicia iluziilor omenești despre o viață perpetuă, care s-ar scurge fără nici un sens, întrucît omul este puternic legat de peisajul natal și de oamenii epocii lui. În opoziție cu legenda, **b.** este o narațiune optimistă care insuflă ascultătorilor vigoare și încredere în viață. În ciuda traiului lor zburcumat, avînd a înfrunta atîtea calamități și a îndura spoliurile atîtor exploatare dinăuntrul și din afara granițelor, păturile populare nu și-au pierdut nădejile într-un viitor mai luminos pe care l-au dorit mereu, transmițînd visul generațiilor următoare. Mobilul care a generat **b.** ca specie literară a fost tocmai tendința de a arăta cum trebuie să fie orînduită viața pe pămînt după jaloane drepte, cel bun fiind răsplătit, iar cel rău pedepsit în chip exemplar. Morala ce se desprinde din toate **b.** ilustrează cea mai generală normă etică: binele învinge întotdeauna răul. Spre ilustrare, **b.** tratează conflictele cele mai frecvente în societatea umană din toate timpurile. Cel mai pregnant oglindește această trăsătură **b.** fantastic. În ciuda sceneriei sale cu atîtea elemente miraculoase, adesea derutante, **b.** fantastic reflectă problemele mari ale societății, cu vechime multimilenară, pe care le-a amalgamat în conturul unei lumi ideale, lipsită de orice metehne. Acțiunea din **b.** are întindere biografică, dar spre deosebire de epopee și roman, eroul e urmărit numai pînă la nuntă, care de obicei coincide și cu obținerea tronului, reprezentînd deci punctul culminant nu numai al acțiunii din **b.**, ci și apogeul ce se poate închipui în viața unui om. S-a făcut o apropiere între **b.** și riturile de trecere, împreună cu obiceiurile prenupțiale și nupțiale de la unele popoare aflate în stadii mai arhaice. Cel ce voia să-și întemeieze o familie, trebuia să dea dovadă de bărbăție și ca atare era supus unor probe de curaj, putere sau înțelep-

ciune. Ca orice operă de artă, **b.** oglindește și el realitatea înconjurătoare, cu concepțiile și preocupările dominante, dar nu se poate vedea în aceasta sau în alte date de natură etnologică, adesea copios oglindite în el, originea lui ca specie literară. Acțiunea afectează două generații, părinți și copii. Cei dinții au un rol mai șters, adesea doar ca pretext de punere în scenă a acțiunii fiilor. Aceștia pleacă de obicei în lume pentru a-și întemeia o familie, de obicei revenind cu soția la familia părintească. Cu totul excepțional sînt implicate în acțiune mai multe generații, **b.** etajîndu-se ca o narațiune de tipul romanului ciclic. Începutul **b.** diferă, distingîndu-se două categorii în care de obicei se încadrează tipurile fără ca să fie obligatorie corespondența dintre ele. Cel mai adesea, eroul este urmărit din pragul adolescenței, la sfîrșitul copilăriei, cînd el este apt de a pleca în lume, gata să săvîrșească isprăvi memorabile. Uneori, el e fiu de împărat, aproape întotdeauna al treilea, cel mai nebăgat în seamă. Unii vulgarizatori au încercat să vadă în această origine hiperaristocratică a eroului o oglindire a unor sentimente dinastice ale maselor populare. Realitatea reflectată în **b.** este însă mult mai veche, probabil din vremea cînd regii erau încărcăți cu valențe magice, responsabili de prosperarea recoltelor, alungarea epidemiilor etc. De multe ori însă protagonistul descinde dintr-o familie umilă, extrem de săracă, nu o dată fiind orfan sau părăsit în lume. În **b.** nu se semnalează însă nici o diferență între cele două categorii, eroul fiu de împărat comportîndu-se ca și cel de origine umilă. Faptul că eroul e cel de-al treilea fiu, a fost pus de unii pe seama dreptului consuetudinar de ultimogenitură, cel mai mic fiind moștenitorul gospodăriei părintești. Alții au încercat să vadă în această predilecție a **b.** pentru al treilea fiu influența unor credințe populare potrivit cărora cel mai mic ar fi dotat cu calități cu eficiență magică, fiind apt a îndeplini unele roluri în practicile descîntatului (5, I, p. 64). Atari credințe și practici au avut o influență secundară, deoarece, cum se va vedea, particularitatea amintită a avut la bază resurse estetice, acel ritm tripartit, menit să sporească interesul ascultătorilor. În cealaltă categorie, eroul este urmărit însă mai de vreme, de la naștere, dar aceasta se întîmplă totdeauna în chip miraculos. Părinții nu au copii și, deznădăjduiți, recurg la mijloace magice de procreație sau la ce le oferă împlinirea, adesea la rugăciuni îndelungate. Cei doi soți bătrîni pleacă fiecare într-o parte, decîși să înfieze ceea ce vor găsi în cale. În felul

acesta, iau acasă un pui de șarpe, de porc, de arici, o bucățică de carne etc. care mai târziu prinde a vorbi, dovedindu-se un om cu calități extraordinare, pedepsit a sta în formă animalieră. Alteori, moșul culege din drum o bucată de lemn sau de fier care devine om prin simplul act al scaldării în copăie: „A pus apă la foc, l-a scaldat, cu săpun, cu aia, a-nceput copilul să: Oa! Oa! în copăie” (5, I, p. 240). Cîteodată, pruncul e confecționat din lut ca o cărămidă. În cîteva b., eroul e născut fără voia mamei prin degustarea unei boabe de piper sau de mazăre care indică prin însăși mișcarea lui continuă că are virtuți neobișnuite: oriunde e pus, sare jos sau alunecă, pînă ce, disperată, femeia îl înghite. Voinicul ce se va naște se va numi Pipăruș sau Măzăran. Mai des, mama recurge în chip deliberat la degustarea unor alimente cu însușiri germinatoare, de obicei un măr sau un pește (v. *Măr, Pește*). În toate cazurile arătate, eroul e stîngher, nu mai are frați și surori decît în cîteva situații speciale. Cînd e născut din boaba de piper sau mazăre, frații și surorile au dispărut luați de zmei sau diavoli, încît eroul află abia târziu că nu e unicul fiu, ceea ce îl decide să plece în căutarea lor. De asemenea, prin degustare din măr sau pește se întîmplă să nască nu numai împărăteasa, ci și servitoarea un băiat, adesea cu aceeași înfățișare, cei doi evoluînd apoi ca doi frați de cruce. Uneori, iapa sau cățeaua nasc și ele cîte un pui năzdrăvan dacă au mîncat din resturile alimentului miraculos, aruncat cu lăturile sau la gunoi. Psihologia eroului e puternic schematizată, fiind împins la acțiune de un singur resort. Cel mai adesea el e curajos, dornic de luptă și de aceea pleacă spre a-și elibera surorile sau frații, spre a omorî zmeii și balaurii care tiranizau un colț de țară etc. Uneori, b. îl dezvăluie și ca om milos, sentimentul răsfrîngîndu-se, în chip curios, mai mult asupra animalelor neajutorate sau rănite care se vor dovedi auxiliare prețioase, decît asupra semenilor săi. De asemenea, eroul se mai arată animat de sentimentul dreptății, pornit ca atare să îndrepte strîmbătățile, prezentînd sub acest aspect numeroase similitudini cu cavalerii epice medievale și cu haiducii baladelor populare. În genere, domină calitățile de natură practică: îndemînarea, cumințenia și mila. Totuși o seamă de b. reliefează cu putere o altă trăsătură care derivă din ultima, umanitarismul neprecupețit al protagonistului, prin care el se ridică deasupra intereselor strîmte ale castei sau familiei sale, cîștigîndu-și simpatia ajutoarelor și a tuturor celor care au legături cu el. În o seamă

de **b.**, protagonistul este cu totul modest, un biet om care, silit de sărăcie, își ia lumea în cap și numai întâmplarea îl pune în legătură cu demiurgul care îi va aduce izbăvirea dorită.

Sondarea nu este adâncă, iar trăsăturile puternic schematizate, încît **b.** nu aduce în scenă tipuri, ci de-abia figuri, întruchipări șterse care impresionează prin faptele lor uluitoare, nu prin bogăția vieții spirituale. Cercetătorii basmologi au pus în lumină această izolare a personajului de **b.**, care nu evoluează și mai cu seamă nu cumulează nimic din înfrîngerile sau durerile la care îl supun întâmplările. Deși eroul nu izbutește să fugă cu mireasa (sau soția lui) fiindcă zmeul are un cal mai puternic decît el, încearcă totuși a doua oară în aceleași împrejurări și numai mila zmeului pentru că l-a scăpat din butoiul sau lada în care era închis, îl determină să-i cruce viața. Omul sărac lasă la cîrciumarul sau popa care îl găzduiește nu numai masa ce se umplea de bunătați, ci și mielul (calul) care se bălega galbeni, fără să-și dea seama, nici înțîia și nici a doua oară, că totul provine din înșelătoria gazdei (AT 563); abia a treia oară și numai prin faptul că bățul bătea la comandă își recuperează obiectele schimbate. Trăsătura ține de caracterul convențional al basmului, călăuzit de o gîndire naivă care constituie și ea un indiciu neîndoielnic de vechime. Din puțînătatea resorțurilor care îl animă s-a dedus superficialitatea care ar fi caracteristică protagonistului **b.** În fapt, și această trăsătură derivă din construcția schematică, șablonardă a **b.** Cei care pun în relief atare superficialitate a personajului principal uită că **b.** e o narațiune puternic tipizată, în care schema e dusă pînă la ultimele ei trăsături, în tendința de a căpăta valențe cît mai universale. Datele despre personaje, acțiune sînt în așa măsură schematizate, încît să se poată potrivi în locuri cît mai diferite și la generații despărțite între ele de milenii. Această schemă care se transmite ca atare în circuitul oral e umplută apoi de fiecare povestitor cu date din experiența lui, oglindind în felul acesta frămîntările contemporaneității, aspectele specifice ținutului său, precum și înclinările lui în toată plinătatea lor spirituală. Dacă în schema **b.** sînt arătate doar scenele referitoare la soarta eroului, fără nici un indiciu cu privire la caracterul lui, la trăsăturile spirituale dominante, povestitorul popular poate complini cu succes această lipsă dacă talentul său de plămuire îi permite să insufle viață figurii schematice. Iancu Duroi din Bughea de Sus — Argeș obișnuia să urmărească reacțiile

sufletești ale personajelor din multe sale b., în momentele cruciale ale acțiunii prin care faptele luau altă întorsătură. Sentimentele pot fi profunde și ele impresionează prin violența cu care se manifestă. Fiul împăratului din b. *Cazarchina* caută, în lipsa părinților, în odaia interzisă „și-a controlat carte cu carte, hîrtie cu hîrtie, trei zile și trei nopți, pînă pă fundu lăzii”. Abia la urmă găsește o fotografie. „Cînd a văzut chipu fetii ălia ... a picat leșinat jos! La trei-patru ceasuri, cînd și-a vînt în fire: «Asta e ursîta mea!» A luat-o și a băgat-o-n sîn”. Mai tîrziu, cînd izbutește să o întîlnească „și cînd a văzut-o așa frumoasă ... a căzut în genunchi, prostu!” (5, II, p. 189, 205). Cam la aceeași profunzime schițează acest povestitor și dorul de părinții lui, mai ales cînd aceștia sînt bătrîni și slabi. Sentimentul îl asaltează tocmai cînd protagonistul atinge apogeul carierei sale prin căsătoria cu fata împăratului. „O, Doamne, pă eu astăzi trăiesc bine. Da mama și tata o fi muritori dă foame” și spune soției „i-o m-aș duce acasă, că io am doi bătrîni, o fi muritori dă foame” (5, I, p. 553—554). Povestitorul Gheorghe Zlotar din Fundu Moldovei — Suceava sublinia la eroii din b. sale alt aspect: elevația sufletească a eliberatorului, grandoarea umanitarismului său dezinteresat. După ce Drăgan Cenușă răpune balaurul care monopolizase toată apa, exclamă cu patos: „Dăruit să fii de la mine, de astăzi înainte, apă! Unde-o călca vaca cu picioru, și bou cu picioru, pe tot izvoru și pe tăt părău să fie apă” (ibid., p. 230). Eroul principal se caracterizează în genere prin atitudinea lui activă. Spre deosebire de cel din legendă, unde acesta este pasiv, victimă a unor întîmplări pe care el nu le poate ocoli, sau calcă din neștiință consemnul, totul sfîrșind printr-o catastrofă, în b. eroul pornește la acțiune, uneori peste voia părinților cînd acesta e cel de al treilea, fiindcă îl socotesc un netrebnic rămas ca povară pe capul familiei. Contrastul e folosit de creatorii b. pentru a reliefa cu mai multă putere virtuțile extraordinare ale eroului. În familie, cel de al treilea e de obicei un neajutorat, adesea peltic la vorbă, întotdeauna rămas la stadiul infantil, ca unul care știe doar să se joace în cenușă. Însușirile se plămădesc în acest stadiu de latență pînă cînd se ivește momentul critic care va dezlănțui acțiunea (răpirea constelațiilor, a surorilor etc.). Alteori, eroul pornește să acționeze abia după ce a dat dovadă de maturitate (v. *Probele puterii*), fiind mînat numai de dorul de a săvîrși isprăvi miraculoase, pe măsura armelor cu care a fost dăruit de naș. Introducerea în aventură

este uneori un capitol simplu al vieții de gospodăru. După ce Tei-legănat a crescut, a pornit să facă o casă nouă în locul celei care sta să se dărîme. Intră în pădure, dar găsește toate lemnele strîmbe, pietrele sfărîmate și apa tulbure, ceea ce constituie prilejul de a-i întîlni pe Strîmbă-lemne, Sfarmă-piatră și Tulbură-apă.

Personajele secundare sînt vremelnice, apărînd în acțiune pe o durată scurtă. Ele sînt mult mai șterse, întruchipînd o singură calitate, chiar dacă uneori specializarea e de grad maxim. Tocmai aceasta le face indispensabile în acțiune, eroul rămînînd în impas total fără concursul lor. Părinții sînt aduși în scenă pentru a zugrăvi starea inițială a acțiunii, punctul ei de pornire, mai ales cînd situația familială e critică (lipsă de copii, sărăcie maximă, boală incurabilă etc.). Abia în unele **b. mama** sau sora au un rol mai mare pentru a se arăta necredința lor față de fiul sau fratele lor (AT 315, 590), iar tatăl incestuos (AT 510 B) sau gelos pentru nora prea frumoasă (AT 516 etc.). Unele variante insistă asupra regăsirii finale a eroului cu părinții, pe care de obicei îi duce la curtea unde va domni el, dar practic ei nu mai participă la nici un fel de acțiune. Revenirea la părinți va fi prilej pentru erou de a-și uita soția sau logodnica prin încălcarea unei interdicții, prelungind acțiunea cu încă un episod, dar de obicei aceasta se întîmplă nu din vina părinților. Puține sînt **b. fantastice** în care nu intervin personajele auxiliare, în acestea acțiunea desfășurîndu-se de obicei în planul metamorfozelor (v. *Metamorfoze*). Doar în **b. nuvelistic** eroul acționează singur, ieșind din impas prin propriile lui însușiri, mai rar prin sfaturile primite și de obicei plătite ca să aibă eficiență. Auxiliarele eroului se recrutează din regnurile naturii: oameni, animale, plante, apoi arme și obiecte miraculoase. Adesea, partea acestora e atît de covîrșitoare, încît eroul principal pare cu totul eclipsat, exploatînd succesul numai pentru că el e căpetenia, conducătorul. Oamenii care îl ajută sînt ființe fantastice sau chiar oameni de rînd. Dumnezeu și cu Sf. Petru, apoi Sf. Luni, Vineri, Duminecă, apoi soarele, mai rar luna, antropomorfizați (v. *Dumnezeu, Lună, Sînpetru, Soare, Zilele sfînte*). Dintre oameni, mai proeminent este fratele de cruce, care de fapt poartă tot greul acțiunii, în realitate el fiind eroul principal, dar creatorul **b.** acordă totuși preponderență titularului, acesta devenind moștenitorul tronului și salvatorul împărăției. Părinții sînt îndrumători, uneori indicînd fiilor ce-

vor trebui să facă după moartea lor. Mai des apare ca sfătuitoare baba (v. *Babă*), care ajută pe erou pentru că a dăruit-o cu ceva neînsemnat, uneori numai cu binețe cuviincioase. Animalele ajutătoare sînt mai numeroase și dețin un rol preponderent, prezența lor constituind una din caracteristicile b. fantastic. Cel mai important e calul (v. *Cal*) dotat cu însușiri năzdrăvane, în stare a săvîrși nu numai fapte miraculoase, ci și în a sfătui pe stăpîn de îndată ce acesta se află în impas. Pe alocuri, rolul lui e covîrșitor, el fiind motorul acțiunii. Într-o variantă a b. *Harap Alb*, toate sarcinile date de spîn sînt îndeplinite după sfatul sau inițiativa calului. Harap Alb se dovedește aproape un neajutorat, pornit numai să plîngă, încît calul se vede silit să-l admonesteze: „ — Ce-i stăpîne? — zice — tot plîngînd vii la mine de cîte ori vii“. Iar cînd i se dă însărcinarea de a alege pe fata împăratului dintre servitoarele îmbrăcate aidoma ei, Harap Alb uită de aripa albinei recunoscătoare încît calul trebuie să-i amintească: „ — Păi cum să nu știi — zice — ce-ai tu la tine? N-ai tu aripa albinii la tine? Du-te-acolo... și cînd ț-aprînz țigarea, aprinde și aripa albinii...“ (XV, p. 286, 294). Dintre celelalte animale domestice, auxiliare mai frecvente sînt cîinele, apoi pisica, iar dintre animalele mai mari boul, toate avînd puteri năzdrăvane (v. *Bou, Cîine, Pisică*). Vaca și oaia apar ca mame ale eroului principal, îndeplinind rolul părinților, îndeosebi acela de a se jertfi pentru învierea fiului și a tovarășilor lui. Rareori, oaia acționează și ca auxiliară a protagonistului (v. *Oaie, Vacă*). Tot atît de familiare se arată și animalele sălbatice care îl ajută pe erou cu o fidelitate exemplară. Se întîlnesc astfel în b. fantastic ursul, lupul, vulpea îndeplinind cel mai adesea rolul unor cîini năzdrăvani, apoi vietăți mai mici ca peștele, corbul, vulturul etc. pînă la cele minuscule: albina, furnica, țînțarul etc. Practic, orice animal cît de mic și de neînsemnat în aparență, poate participa la acțiune, ajutîndu-l pe erou și frecvența lor variază cu condițiile climatice. Ele ajută pe protagonist din recunoștință, ca răsplătire pentru o binefacere, fiind sau cruțate de acesta la rugămintea lor de a nu le împușca sau mînca, sau lecuite de rănile pricinuite de alții. Principiul general care consfințește legăturile între protagonist și animalele ajutătoare este *do ut des* (dau ca să-mi dai), deci o convenție etică de grad elementar, potrivit căreia utilul să fie reciproc. Plantele participă mai puțin la întreprinderile eroului, dată fiind inamovibilitatea lor, atît de

contrastantă cu multele deplasări ale eroului, adesea la distanțe enorme. Mărul sau părul curățat răsplătește pe eroină la întoarcere, oferindu-i din fructele ce tocmai atunci dădeau în pîrgă (AT 480). Cînd nu face fructe pentru că are la rădăcini o comoară îngropată, răsplătește cu ea pe cel care o scoate, îmbogățindu-l pe dată (v. *Măr*). Dafinul care avea în el fata „de vînt nebătută” și „de voinic nesărutată” și se părginise după plecarea acesteia, e curățat de voinic și îl întreabă: „ — Ce plată să-ți răsplătesc, pentru ce mi-ai făcut binele-asta?” Și, la cererea acestuia, îi arată drumul ca să regăsească pe fata din dafin (5, II, p.18; v. *Dafin*). Cu iarba fiarelor animalele recunoscătoare învie pe stăpînul decapitat de impostor (v. *Iarba fiarelor*). Mult mai dese sînt obiectele care ajută pe erou în felurite chipuri. O primă categorie e alcătuită de armele cu puteri miraculoase: sabia (sau paloșul), apoi chiar pușca, desigur un element introdus mai tîrziu. Ele sînt dăruite de naș, paloșul putînd fi uneori și sabia tatălui său de cînd a fost mire, funcția rituală conferindu-i puteri miraculoase. Urmează apoi bogata categorie a celorlalte obiecte năzdrăvane: inelul (sau mărgeaua) care îndeplinesc orice dorință, bățul care împietrește pe cel atins sau amenințat, căciula care îl face nevăzut, cismele care trec peste obstacole, masa care se întinde singură cu mîncări și băuturi, cornul din care ies la cerere mîncări și băuturi, apoi cirezi de vite etc., punga din care nu se mai termină banii, sacul în care poate intra oricînd la comandă, scaunul care ținut este locului pe cel care stă pe el, oglinda care arată pe cea mai frumoasă, cămașa care poate ucide sau deține pe cel care o-mbracă, vioara care învie soldații, căciula care generează soldați alături de războiul care produce soldați la fiecare bătaie a vîntului, lampa din care ies trei oameni de fier la aprinderea ei, căpăstrul care recheamă calul la scuturarea lui, fluierul care face să joace pe cel care îl aude etc. (v. *Cămașă, Fluier, Vioară*). Unele obiecte au însușirea de a se transforma la aruncarea lor intenționată în felurite obstacole, multiplicîndu-și forma la proporții uriașe: peria devine pădure, gresia un munte de stîncă din cer pînă în pămînt, năframa sau săpunul un lac uriaș etc. Acestora trebuie adăugată apa care vindecă, mai cu seamă redînd vederea, dă puteri uriașe, încheagă trupul și reînsuflește (v. *Apă vie*). Chiar saliva acționează după principiul magic *pars pro toto*, răspunzînd în locul fugariilor.

Adversarii pe care îi înfruntă protagoniștii b. provin din două domenii. Unii descind din lumea fantasticului, în primul rând cei cu înfățișare monstruoasă, cum ar fi balaurii, închipuiți a aparține regnului reptilelor (v. *Balaur*). Făpturi mai afinate par zmeii, reprezentați în imaginația populară în chip oscilant între om și balaur (v. *Zmeu*), adesea mai apropiați de zburător (v. *Zburător*), cu care se și confundă terminologic pe alocuri. Ei trezesc și repulsie, dar și fascinație, altfel nu se explică de ce se îndrăgostesc femeile de ei. În b. ei sînt în primul rând răpitori de fete frumoase pe care le duc la palatele lor din pustietăți sau de pe celălalt tărîm. Statu-Palmă e o făptură hibridă, alcătuită după tehnica contrastului dintre micimea lui și lungimea bărbii, apoi dintre puținătatea lui și puterea de uriaș, întrucît îl poate răpune pe cel mai viteaz printr-o singură lovitură (v. *Statu-Palmă-Barbă-Cot*). Alteori, eroul are de înfruntat adversari supranaturali feminini. Cea mai temută e Mama Pădurii, care învinge voinicii prin vraja ce emană din obiectele ei, hrănindu-se cu inimile sau sîngele lor (v. *Mama Pădurii*). Ielele de asemenea se arată animate de răutate față de oameni, scoțînd ochii tuturor celor ce le calcă moșiile, dar pasionate pentru joc (v. *Iele*). Ele ar reprezenta stratul cel mai vechi, păstrat pînă acum în credințele și narațiunile populare. Alături, mai apar alte ființe fantastice cu rădăcini poate tot atît de vechi, dar care au primit un altoi creștin. Cel mai temut adversar, diavolul e înfățișat în b. cu atributele sale precreștine, adică dotat cu o mare putere fizică, dar și cu multă prostie. El e învins nu prin luptă, ca zmeii sau balaurii, ci prin șiretenie, prin capcană, sau prin rostirea unor formule cu eficiență de descîntec care îl fac să pleznească de necaz. Uneori, el apare totuși ca auxiliar al omului (v. *Drac*). Din aceeași categorie face parte și moartea, înfățișată aci ca o parcă antică în paza căreia se află lumînările sau ghebele ce reprezintă viețile oamenilor, aci ca trimisa lui Dumnezeu să secere viețile pămîntenilor. Eroii scapă prin păcălire sau prin claustrarea ei într-un sac, unde o lasă să tinjească după libertate. Ea se arată și ca binevoitoare omului, mai ales cînd e chemată nașă de săracul cu copii mulți (AT 332). O categorie intermediară e alcătuită din adversarii care în parte sînt oameni, în parte monștrii nedefiniți, foarte probabil resturi din niște figuri legendare de tipul centaurilor care s-au estompat în memoria populară. Așa ar fi Iutele Pămîntului, Jumătate de iepure, rămași fără

contururi precise. Din cealaltă categorie, fac parte adversarii umani de diferite categorii. Împărații dușmani pun grele condiții pe care le poate îndeplini numai eroul *b.* Cei mai numeroși sînt însă adversarii din cercul familiei, mai ales cînd *b.* are ca protagonist principal o figură feminină. Mai temută e mama vitregă, ca una care are o repulsie organică față de copiii orfani. Chiar mama e arătată a fi geloasă pe fiica ei mai frumoasă decît ea pe care nu se sfiește să o trimită la moarte, după cum tatăl incestuos se dovedește tot atît de tiranizant prin pasiunea lui blamabilă. Unele *b.* pun în opoziție fratele bogat și cel sărac, cel dintîi mergînd cu lăcomia lui pînă la a scoate ochii celui alt pentru o felie de pîine (AT 613). Folosind și aici contrastul, creatorii *b.* au vrut să sublinieze că bogăția dezumanizează pe om, anulînd chiar sentimentele cele mai intime și mai adînci, cum ar fi cele dintre frați. Adesea, membrii familiei devin complicitii adversarilor, mama sau sora îndrăgostindu-se de zmeii captivi pe care îi eliberează și pun la cale omorîrea fiului sau fratelui lor. Soția necredincioasă acționează cu mai multă înverșunare împotriva soțului trădat, pentru a-și primi la urmă pedeapsa exemplară (v. *Soție*).

Acțiunea *b.* se desfășoară pe o linie ascendentă, cu mici zigzaguri menite să pună în relief calitățile eroului și să motiveze ascensiunea lui. Ea e construită după normele contrastului, *b.* dovedindu-se a fi prin excelență poezia contrastului. Mai întîi, cei doi termeni ai acțiunii, începutul și sfîrșitul sînt diametral opuși. Eroul pornește de la stadiul cel mai de jos, provenind dintr-o familie extrem de săracă. Chiar cînd e fiu de împărat, el e rușinea familiei, un cenușotcă, de care rîd toți. La sfîrșit, el se transformă în opusul său, devenind moștenitorul tronului sau un om neasemuit de bogat. Eroul *b.* parcurge o traiectorie de întindere maximă, făcînd un salt spre polul opus celui inițial, fiind răsplătit în felul acesta pentru calitățile lui și pentru binefacerile aduse semenilor săi, eliberînd lumea de monștri și calamități. În subsidiar, prin ajungerea eroului la cea mai înaltă poziție a orînduirilor trecute, creatorii *b.* au vrut să pună în lumină dezideratul că numai cel dotat cu însușiri excepționale trebuie să ajungă în vîrfurile piramidei sociale. Atare final răspundea și necesității estetice de a spori interesul ascultătorilor, iar pe de altă parte de a da un sfîrșit luminos și liniștitor după atîtea încăierări dramatice și peste măsură de sîngeroase. În desfășurarea peripețiilor, se observă o supremă

economie: tot ce este de prisos, este eliminat, dar se insistă asupra aspectelor care captează mai mult atenția ascultătorilor. În acest fel, repetările nu sînt ocolite, dimpotrivă, folosite pentru a sublinia dimensiunile eroilor și greutatea obstacolelor de învins. Tehnica tripartită e utilizată și aici cu eficiență. De obicei, la săvîrșirea unor isprăvi pleacă pe rînd cei trei frați, dar abia cel mai mic izbîndește. El trebuie să răpună trei adversari, cel mai mic dovedindu-se și cel mai puternic, lupta cu el cunoscînd și momente șovăitoare sau chiar critice pentru erou. Coroana împăratească e luată de-abia la al treilea salt, iapa babei trebuie păzită trei nopți etc. Un contrast desăvîrșit domină și între cele două tabere. Eroii au numai calități, fiind exponenții ideali ai binelui, pe cînd personajele negative au numai defecte grave, fiind animați de pasiuni fatale omenirii. Nuanțele lipsesc cu desăvîrșire, personajele intermediare fiind de neconceput pentru creatorii **b.** care văd totul zugrăvit numai în cele două culori opozante: alb și negru. De aceea, ele nu cunosc nici o evoluție, iar opoziția dintre cele două tabere e ireconciliabilă și continuă pînă la extincția adversarului dăunător. **B.** nu înfățișează caracterele actanților, ci scenele despre soarta lor, etalarea acțiunii eliminînd introspecțiile de natură psihologică. Pedepsele vor fi și ele croite pe aceeași măsură, adică vor fi capitale, în contrast cu bunătatea funciară a eroului principal. În forma în care **b.** trăiește printre povestitorii populari, el se înfățișează ca o simbioză dintre schema generală universal valabilă și detaliile proprii comunității povestitorilor. **B.** e o unitate dialectică în care tipicul străbate mileniiile și lumile, în vreme ce detaliul constituie partea vie și plastică, dar și caducă, cu durată efemeră, ca o haină ce trebuie schimbată după sezon și modă. De aceea, coordonatele acțiunii sînt în chip deliberat vagi. Locul și timpul sînt indicate la modul cel mai general, uneori prin formulări glumețe menite a deruta orice încercare în acest sens. În chip excepțional, cîțiva povestitori încearcă unele localizări care pornesc din nevoia de a da acțiunii o patină de verosimilitate. Povestitorul I. Duroi preciza astfel că moșneagul a dus copiii alungați de vitregă „în altă provincie, pîn Ardeal, i-a dus la neamuri acolo”, voinicul a plecat „să se bată pe ape cu-mpăratu Anglii sau al Rusii”, iar fiul împăratului putea fi „ori dîn România, ori dîn Rusia, ori dîn America” (5, I, p.160, II, p.142, 186). Peisajul din **b.** este mult schematizat, redus la cîteva reprezentări șablonarde.

Acțiunea se desfășoară cel mai adesea într-o pădure pe care nu o individualizează nici un detaliu, decât că de multe ori are o întindere nesfârșită, lipsită de orice punct de orientare. La popasurile de pe cărările ei, voinicul e asaltat de Mama Pădurii ce se coboară vijelios din copac sub pretextul de a se încălzi. Prin luminișuri de pădure se află de obicei palatele zmeilor pe care îi va învinge protagonistul **b.** pentru a ajunge în stăpânirea lor. Alteori, eroul parcurge ținuturi în forma unor deșerturi uriașe, lipsite de orice ființă. G. Vâlsan a încercat să explice prezența deșerturilor în **b.** noastre drept ecou al stepelor răsăritene pe care le-ar fi cunoscut creatorii populari. Supoziția nu e verosimilă, crearea lor avînd la bază aceeași viziune contrastantă, de aci nevoia de a opune pădurilor ținuturi lipsite de orice vegetație, din predilecția creatorului **b.** de a evita nuanțele și stadiile intermediare. Uneori, deșertul e total stîncos, alcătuiind un peisaj dezolant prin imensitatea pustietății. Drumul parcurge chiar „chei de bolovani, stană de piatră în dreapta, stană de piatră în stînga” încît voinicul „zărea seninu cerului și bolovanii” (5, I, p.162). Caracteristic **b.** fantastic este însă peisajul fabulos, cu unele elemente puternic umanizate. Uneori, eroul trebuie să treacă prin cîmpul cu dorul sau cîmpul cu setea, apoi prin cîmpul cu florile și la urmă prin cîmpul cu somnul. Acestea reprezintă tot atîtea obstacole pe care voinicul le învinge urmînd sfatul bîncfăcătorului său și opunîndu-se ispitei din toate puterile. Cînd trece prin cîmpul cu setea: „aașă-i de sete la om! — Ai — strigă... — mi-i tare sete!” Balaurul nu-l lasă să bea apă. Prin cîmpul cu florile, toate i se îmbie: „— Ie-mă pe mine, că io îs mai frumoasă! — Io ț-oi fa iasta, ț-oi fa ceia...” mai agresivă arătîndu-se floarea roșie. La urmă, prin cîmpul cu somnul „aașă i de somn! Era de către dzuă, în zori de dzuă, ba cînta și cucu fain... Numa se leagănă omu!” (5, II, p.369). În unele **b.**, pădurea țiie ori de cîte ori voinicul rupe o creangă. Fata pornită la joc pe lumea cealaltă (AT 306) e urmărită de protagonistul care rupe pe rînd cîte o ramură din pădurea de aramă, din cea de argint și la urmă din cea de diamant. De fiecare dată pădurea „o făcut: țîng!” iar fata tresare speriată: „— Aai-zice — de multe ori am trecut io pe-aicea — zice — și pădurea asta n-au țîngăluit! Ce poate să hie asta?” (5, I, p.453—454). Alteori, pădurea de aramă, argint și aur e stăpînită de cîte un armăsar care asaltează pe cei ce rup o frunză. Calul îl previne „— Rumpe-o, dzău, stăpîne,

da din tine iese fum și din minc iese foc". „Cînd o rupt o pană din pădurea ceea, așă de strajnic o huit pădurea, că munții s-o cutremurat și văile s-o tulburat! Au venit calu de-aramă și cînd au încungiurat o dată pădurea, cînd au suflat pe calu Viteazului de apă, l-au băgat de doi stînjini în pămînt" (ibid, p.386). Uneori, muntele peste care trebuie să treacă prota-goniștii e de sticlă, din această pricină insurmontabil pentru oamenii de rînd. De aceea, cînd Harap Alb ajunge cu mireasa la munții de sticlă, nașul său, Lotru-n nouă țări pune „potcoave de 12 măji pe cai, ș-o pus 4 cai la cocie, și s-o dat și i-o legat la ochi" pe toți din cortegiu, interzicîndu-le să privească pînă trec de acești munți. Aproape de vîrfurile muntelui, unii au vrut să se dezlege la ochi, „o dată o picat caii-n genunț" și nașul îi previne din nou să nu se uite la locurile acelea, altfel vor pieri toți (5, II, p. 181).

Numele personajelor se caracterizează prin aceeași lipsă de determinante care să poată localiza întîmplările la un anumit ținut sau epocă. Țările în genere nu au nici un nume, iar împărații se deosebesc după culoare: împăratul Negru, Alb, Roșu, Verde, mai rar Galben. Culoarele au rol cu totul convențional, oferind modul cel mai general de a individualiza căpeteniile țărilor, fără nici o corespondență între culoare și temperamentul împăratului. Eroii principali poartă cel mai adesea nume hiperbolice, tipice b., foarte puțin individualizante. Voinicul e numit Făt-Frumos, uneori cu prenume din antroponimia curentă (v. *Făt-Frumos*), iar fata se numește Ileana Cosînzeana sau variantele ei (v. *Ileana Cosînzeana*). Alteori, aceste nume sînt înlocuite prin genericul Cenușotcă (uneori și Cenușăreasa, Pipelcuța), iar la băieți se adaugă un determinant care-i trădează geneza specială: Tei legănat, Pipăruș Petru, Măzăran Văsălică etc. În unele b., el mai poartă și alte nume care de obicei sînt cunoscute numai pe o întindere regională: Drăgan Cenușă, Odolean, Busuioc Verde, Viteazu de apă, Lintea Viteazul etc. Cîteva aruncă lumină asupra stării precare a eroului: Harap Alb, Sărăcuț Petru, Ion Săracu etc. sau asupra poziției în familie: Suta Ion, Mia Ion. Alături de acestea, se întîlnesc și nume obișnuite care apropie prin aceasta lumea b. de realitatea contemporană, fără ca să se obțină vreun spor de individualizare. Altele provin din lumea feudală și s-au păstrat din aceeași tendință de a accentua verosimilitatea întîmplărilor: Rudolf, Ludric și Franțic, Hat prinț etc. Fluctuația lor oglin-

dește tendințele contradictorii de a da eroului un nume generic concordant cu trăsăturile tipice ale **b.**, sau de a-i da un nume de rînd prin care **b.** să fie coborît și pe această cale în lumea contemporană. În genere, **b.** e o narațiune în care elementele reale se îmbină în chipul cel mai familiar cu detaliile fantastice. Între lumea realului și cea a miraculosului este o punte continuă și trecerile se fac pe nesimțite, fără zguduiri și urmări catastrofale, cum se întîmplă în legendă. Această trăsătură distinctivă a **b. fantastic** explică de ce metamorfозările se țin lanț, eroul putînd fi pe rînd plantă, animal (de la muscă și țînțar, pînă la cal) sau chiar obiect (inel pe degetul fetei). Legăturile dintre om, animale și plante sînt extrem de familiare, ele merg pînă la relațiile de încuscrire, fără a trezi opoziții sau a provoca mirare. Pe alocuri, unii povestitori, simțind **b. fantastic** tot un fel de relatare verosimilă, notează reacția protagonistului la atari ciudățenii. Cînd socrul i-aduce mireasa în formă de șerpoaică pe care o poate duce numai un cal cu 7 inimi, ginerele tresare speriat: „ — Auleoo — zice — mai bine mă făcea mama cîte-o bucată de[cît] să pățasc lucru iesta! — Se scîrbește și i se-ntorc perii pe cap îndărăpt“ (5, II, p.25). Dar opoziția se oprește aci, căci își ia mireasa liniștit și pornește spre curțile sale ca și cum nu ar mai duce vreo șerpoaică.

B. nuvelistic (AT 850—999, v. *Clasificare*) e o narațiune verosimilă a unor întîmplări, uneori complicate și cu întorsături neașteptate, în care personajele acționează numai prin puterile omenești, fără intervenții supranaturale. Miraculosul lipsește, abia în unele tipuri se surprind superstiții care dau suportul necesar unor atitudini și acțiuni. Profilul puternic ascendent se întîlnește și în această subspecie, eroul pornind de jos pentru a ajunge împărat sau om foarte bogat. Întinderea acțiunii este inegală, în unele **b.** eroul fiind urmărit din copilărie pînă la nuntă, pe cînd altele cuprind un episod mai restrîns. Actanții izbutesc să rezolve impasurile întîlnite prin calitățile lor remarcabile. Cel mai adesea, ei răzbat prin inteligența ascuțită și mobilă care îi ajută în împrejurările cele mai grele. În multe **b. nuvelistice**, inteligența este îmbinată cu viclenia, apreciată de mentalitatea arhaică, îndeosebi în Orient, ca o calitate aleasă, nicidecum reprobabilă. Alteori, îndemînarea de a fura care, departe de a trezi repulsii, e admirată de creatorii **b.**, în lumea străveche hoția fiind socotită de asemenea o vir-

tute de invidiat. **B.** nuvelistic este mai nou decît cel fantastic, după modelul căruia a fost plăsmuit, totuși destul de vechi, de vreme ce Herodot ne-a transmis unul, *Comoara lui Ramses* din repertoriul egiptean. Se pare că leagănul său a fost Orientul Apropiat, popoarele semitice avînd o predilecție accentuată pentru astfel de narațiuni care pun în joc ascuțimea minții.

5. Asupra verosimilității **b.** fantastic s-au purtat discuții contradictorii. Investigațiile de pretutindeni au arătat în cele din urmă că **b.** este totuși simțit ca o relatare despre faptele care s-au întîmplat cîndva în trecutul îndepărtat, în ciuda sceneriei lui fantastice. Atitudinea naivă privește în același fel toate producțiile epice: ceea ce se povestește, s-a întîmplat fără îndoială, atît că nu se poate stabili data aproximativă. Încercările de precizare mai amănunțită au ancorat însă în trecutul fabulos, încadrat de coordonatele lui mitice. Povestitorul Gh. Zlotar credea că relatările din **b.** s-au petrecut acum vreo 3000 de ani, în vremea „cînd o umblat Dumnăzău cu Sfîntu Pătru pã pãmînt, cînd erau viteji cu urieși”. Motivările sînt deduse din experiența de toate zilele, coroborînd **b.** cu povestirea propriu-zisă, căci „dacă n-auzi, nu poți să spui nimic, ceia ce auzi, o și fost”. Ficțiunea omenească nu poate încropi așa ceva: „Toate așa or fost, n-ai putea alcătui atîtea minciuni”. Altcori, argumentul veridicității este dedus din formula inițială. „Lumea zice că de n-ar fi, nu s-ar povesti, că-s adevărate, c-o rămas din moș-strămoș. Că viteji o fost, știm și din istorie. Estea-s adevărate. Dacă o fost pe timpuri nezdравиți și-o vorbit cu animalele, o fost cînd o vorbit animalele. Toate o fost cu puțință. Aieștia de azi nu cred și nici nu li s-arată nimic”. Cei cu mai mult simț critic împing geneza în trecutul îndepărtat, cînd condițiile de viață au fost altele. „S-o făcut povești după omu năcăjit; eu nu cred că să fie povești să nu să fi-ntîmplat. Că pe timpuri lumea n-o fost așa civilizată, și-atunci s-o putut întîmpla”. Alții din această categorie admit și contribuția fanteziei, **b.** fiind o îmbinare între adevăr și adaos fictiv: „Ceva, ceva s-a-ntîmplat, da i-a pus ei coade. Dacă vă spun eu ce-am pățit, asta-i un fel de poveste”. Geneza e închipuită prin similitudine cu povestirea contemporană, ca atare **b.** fantastic a fost în vremurile îndepărtate o povestire veridică despre întîmplările de atunci, prin transmitere orală devenind **b.** Povestitorii cu o mentalitate evoluată au rezerve totale, fiind convinși că **b.** sînt plăsmuiri ale minții. „Eu n-am

crezut niciodată; credea bătrînii care era în bazmele astea, eu n-am crezut decît în Dumnezeu". Unii extind părerea lor la toți oamenii, afirmînd că în **b.** „nu crede nimenea, toată lumea vede că-s bazme de pierdut vremea, poate copiii eștia mai mici mai cred c-așa o fost. Nu, ce să crezi în minciuni? Niciodată n-o existat oameni care să creadă, chiar dacă n-o știut carte" (5, I, p. 29—30). Cînd colectivitatea ajunge la acest stadiu, **b.** este părăsit de maturi, lăsat pe seama copiilor, iar repertoriul alimentat din cărți, pe măsură ce se stinge cel oral.

Legenda este total veridică, pe cînd celelalte specii, basmul despre animale, **b.** și snoava sînt simțite a fi verosimile, adică relatări despre fapte care „s-au putut întîmpla". Totuși termenul verosimilitate oglindește cu multă aproximație realitatea folclorică, el nu are înțelesul din creația cultă, unde contemplatorii sînt pe deplin conștienți că se află în fața unei plămui, izvodită de mintea creatorului, care imită în anumite limite, variabile după epocă și școala literară, realitatea cu ipostazele ei. Creatorii populari cu mentalitatea arhaică nu se ridică la acest sistem de contemplare, ei nu concep relatarea decît ca o copiere fidelă a realității cotidiene, **b.** fantastic fiind pentru ei tot atît de realist ca și **b.** nuvelistic, snoava etc. Totuși pentru atari povestitori **b.** fantastic nu e tot atît de veridic ca legenda sau povestirea, există un prag care le desparte, trădat de atitudinea ludibundă de nuanță ioculatorie, de liberă mînuire, de aci și cu unele trăsături de ironizare sau chiar de satirizare a ființelor în a căror existență se crede neîndoios. În legendă, Dumnezeu e temut pentru atotputernicia lui, oamenii i se supun necondiționat și atitudinea de venerare e adîncă. În **b.** fantastic, el e tratat cu mai multă libertate, care poate merge pînă la o împotrivire plină de agresivitate. Ca atare, nu poate surprinde hotărîrea săracului de a pleca în căutarea lui Dumnezeu cu toporul în mînă „să mă duc să-l tai!", pentru că „el m-a rînduit pe mine rău!" (v. *Dumnezeu*). Nu se poate deduce din această atitudine ostilă că plămuitorii **b.** n-ar fi crezut în Dumnezeu, dovadă certă însuși faptul că pleacă în căutarea lui, cerîndu-i sprijinul. Se pare totuși că veracitatea întîmplărilor din acest **b.** (AT 563) nu e de același grad cu cea din legendă, mai cu seamă din cele etiologice, unde omul apare total aservit, dominat de o atitudine pasivă, de venerare expectativă. Evaluarea **b.** ca o narațiune cvasiveridică a avut con-

secințe constante cu privire la aclimatizarea lui la realitățile contemporane povestitorilor. Sumedenia de încercări de ajustare, de introducere a elementelor raționaliste în locul celor depășite, desuete, semnalate de cercetătorii b., provin din efortul povestitorilor de a da o patină de verosimilitate întâmplărilor care ar părea incredibile pentru ascultători. Aspectul care oglindește cel mai fidel preocuparea de veridic este înlocuirea personajelor cărora li s-a șters conturul în imaginația populară și a motivelor care contravin reprezentărilor curente cu altele care au consistența necesară. La o seamă de povestitori contemporani se poate observa atît o oscilație între zmei și diavoli, cît și o înlocuire a celor dintîi prin draci. Zmeii au pălit în memoria populară, acumulînd local atribute eterogene adesea contradictorii, de aci confuzia, pe de o parte cu balaurii, pe de alta cu dracii, ca să nu mai amintim de identificarea lor cu zburătorii, care pare să fie originară, în orice caz mai apropiată de trăsătura lor dominantă, pasiunea erotică pentru pămîntence (v. *Zmeu*). Lista modernizărilor din variantele culese recent este întinsă, dominînd cele care se referă la achizițiile civilizației moderne. Protagonisții nu se luptă numai cu sabia miraculoasă dăruită de naș, sau cu pușca de aceeași proveniență, ci întrebuintează chiar tunuri și mitraliere, iar în comunicări folosesc telefonul și telegraful. Palatele cresc și ele în ascensiune, la povestitorul Gh. Zlotar ajungînd pînă la al 99-lea etaj etc. Fenomenul s-a petrecut întotdeauna, sub aspectele cele mai neașteptate. Preocuparea de a pune b. în concordanță cu reprezentările dominante se vede și în înlocuirea unor personaje bine consolidate în urzeala b. Fratele de cruce se caracterizează în primul rînd prin fidelitate față de soțul său, fiind gata a se expune cu prețul vieții pentru a-l salva. Instituția fratelui de cruce din practica populară a fost sublimată în b., potențînd legătura dintre cei doi pînă la sacrificiul suprem. Așa apare el în b. AT 303 și 516. Totuși, într-o variantă din Alțina-Sibiu, locul fratelui de cruce îl ia îngerul însoțitor, în chipul cel mai firesc. După ce Sf. Duminecă l-a învățat cum să o ia pe Rora cea frumoasă, „fiul împăratului i-a mulțumit, s-a suit pe cal, îngerul său încalecă înapoia lui și acum merg călare pînă ce ajung la a douăsprezecea zîină”. La întoarcere, îngerul aude o pasăre care prevestește că mama vitregă îl așteaptă pe voinic cu un cal otrăvit, apoi cu un pahar de vin otrăvit și la urmă cu o cămașă otrăvită. Oamenii

vor să-l spînzure pe înger pentru distrugerea acestora, dar el povestind, se prefăce treptat în stană de piatră și este înviat potrivit șablonului, prin stropirea cu sînge din copilul tinerei perechi, exclamînd „Vai că mult am mai dormit“ (81 a, p. 387—393). Nu mai încapă îndoială că substituirea fratelui de cruce prin înger s-a petrecut sub influența credinței că fiecare om are un înger păzitor care îl însoțește pretutindeni fără să fie văzut, decît că în varianta citată creatorul popular i-a dat consistență umană, făcîndu-l vizibil și punîndu-l să acționeze aidoma unui om, dominat de aceleași reacții. Din aceeași nevoie de a vivifica veracitatea b., povestitorul înlocuiește zmeii prin hoții din pădure în basmul despre mama necredincioasă (AT 590). După ce voinicul decapitează pe cei 40 de hoți, cruță pe căpetenia lor, închizîndu-l într-o odaie. În lipsa lui, mama se îndrăgostește de hoț și pun la cale pieirea lui (81 a, p. 500). Se poate bănui că povestitorul nu a mai acordat credibilitate versiunii tradiționale care pune în scenă zmeii și, ca să facă plauzibilă îndrăgostirea mamei eroului, a adus în scenă un om obișnuit, chiar dacă era hoț de pădure. Pornirea de a mări credința ascultătorilor în veracitatea celor povestite duce uneori la intervenții mai adînci în filonul narațiunilor orale. Cea mai elocventă mărturie este b. *Filip și Alexandru* din Alțina-Sibiu, o contopire neașteptată între romanul popular *Alexandria* și basmul AT 516. Din cartea populară sînt luate doar elementele de localizare, pe cînd osatura este cea a b., păstrată cu fidelitate. Alexandru e născut și aici în chip miraculos, dar după șablonul basmului, prin mîncarea supei de pui cu două capete. Întrucît gustă și servitoarea din ea, naște pe Filip, care în felul acesta devine fratele de cruce al lui Alexandru, iar nu tatăl lui, ca în romanul popular. Amîndoi pleacă să pețească pe Rusanda, care în b. nu mai e fiica lui Darius, ci fata din piatră, care va fi soția lui Filip, Alexandru fiind însoțitorul care la înapoiere cufundă fîntîna otrăvită, trăsura otrăvită, iar în noaptea nunții taie capul balaurului ce s-a vîrît la miri pe gaura cheii. Povestind cele auzite pentru a explica de ce a procedat astfel, Alexandru e petrificat treptat pînă la stană de piatră. Filip îl învie cu picături din copilul lui și al Rusandei. Apoi toți patru învie orașul împicrit (81 a, p. 460—466). Contaminarea dintre cele două narațiuni a avut la bază tocmai nevoia povestitorului de a da un suport mai credibil b. tradițional, altoind pe el elementele istorice

oferite de romanul popular, despre a cărui veracitate nu se mai îndoia nimeni printre auditoriul popular, mai ales că el se intitula *Istoria a Alexandrului celui mare din Machedonia...* Observațiile aruncă o lumină vie asupra genezei **b.** în epoca preistorică și explică altoirile succesive care au putut fi detectate în **b. european**, cu toate că a fost surprins de culegeri când începuse declinul său în Europa apuseană și centrală.

6. Vechimea **b.** este recunoscută de toți basmologii, chiar dacă nu există consens asupra epocii în care a fost creat (v. *Teoria mitologică, antropologică, ritualistă, indianistă*). În vremea din urmă s-a presupus că **b.** ar fi luat naștere în perioada preindoeuropeană în timpul civilizației megalite, pe când alții au opinat că el s-ar fi născut în Orientul Apropiat din vremea neoliticului, când cultura de aici a luat un mare avânt, depășind cu mult regiunile învecinate (XCI, p. 313—314). Dacă precizările de amănunt par riscate, nu mai încapc îndoială că **b.** era prezent în lumea populară în zorile istoriei în continentul eurasiatic, precedînd cu mult primele opere literare, care au fost puternic influențate de lumea **b.** O seamă de elemente arhaice de cultură și civilizație oglindite în **b.** confirmă fără tăgadă vîrsta lui preistorică. Cercetătorii au detectat multe date etnologice elocvente pentru primitivismul **b.**, înfățișate sintetic în lucrările lui V. I. Propp (LXXI) și L. Rörich (LXXIV). **B.**, ca și romanul contemporan, oglindește viața în aspectele ei multiple. În năzuința lui de a înfățișa realitatea în chip verosimil, el captează toate torențele într-un șuvoi unic, reflectînd mituri, legende, credințe și practici religioase, obiceiuri etc. Totuși, unele apropiieri dintre **b.** și obiceiurile primitive au fost forțate. Ca orice operă de artă, **b.** nu e o copie fidelă a realității, o imitare limitată, în urzirea lui intervine în primul rînd fantezia creatoare. Multe din elementele **b.** care par a reflecta o credință sau un obicei, atestat la primitivii de pe o anumită parte a globului, nu provin din acestea, ci sînt plămuiți ale creatorilor **b.** în cadrul aceleiași viziuni arhaice despre lume, de aceea ele se înscriu în această orbită ca niște elemente înrudite structural. Elementele viziunii primitive se orînduiesc într-o gamă complexă, de la concepția de gîndire pînă la principiile etice și jaloanele de evaluare estetică. Concepția magică despre lume este vizibil dominantă în **b. fantastic**. Între diferitele aspecte ale realității există o legătură intimă, corespondențe care își răspund semnalînd

întîmplările iminente. Principiul magic prin care o acțiune sau un agent provoacă ceva similar (*similia similibus*) e oglindit în unele **b.**, mai elocvent fiind în episodul *fuga magică*, unde obiectele aruncate se transformă în similarul lor, dar la proporții înmiiite: peria devine pădure, cutea munte de stîncă, săpunul lac întins (v. *Metamorfoze*). Principiul potrivit căruia o parte acționează ca și întregul din care e desprins (*pars pro toto*) potrivit legii simpatiei universale, e oglindit mai frecvent în o sumedenie de **b.** Perii pe care îi aruncă Mama Pădurii au aceeași putere de fermecare ca și ea, țintuind locului cîinii voinicului (v. *Mama Pădurii*). Scurpatul fugarilor răspunde în locul lor, dar numai de trei ori, pentru a nu încălca nici cifra cu eficiență magică și nici ritmul întreit, atît de caracteristic acțiunilor din **b.** Petele de sînge de pe batistă îi arată posesorului că fratele său de cruce e mort, fluierul confecționat din răchita crescută din soția îngropată de impostoare cîntă cîntecul întocmai ca ea etc. Sufletul, în concepția arhaică, poate părăsi corpul omului și chiar, spre siguranță, poate sălășlui într-un loc ferit, ascuns dușmanilor. În **b.** noastre, puterile eroului stau ascunse în niște gărgăuni sau ouă ce se află într-o pasăre etc. (v. *Puteri*). Legătura dintre om, plante și animale se vedește de asemenea neașteptat de intimă. Cu toate că omul este actantul principal în **b.** fantastic, totuși el nu e mai presus decît animalele auxiliare, adesea acestea dovedindu-se superioare sub anumite aspecte. Atare viziune are la bază reprezentările despre înrudirile cu strămoșul totem, care era plantă, dar mai adesea animal. De aceea, prefacerile omului în plantă sau animal se țin lanț (v. *Metamorfoze*). Legăturile se vădese însă și mai adînci. Plantele pot genera copii: un dafin are în interiorul său o fată care iese noaptea să culeagă flori, intrînd și ieșind prin rostirea unei formule cu eficiență magică (5, II, p. 16, v. *Dafin*). Copacii cer trecătorilor să le afle enigma sterilității sau să fie curățați, răsplătind pe binefăcătorii lor. Relațiile cu animalele sînt mai felurite. Eroi au adesea origine animală, mama lor fiind o vacă sau iapă năzdrăvană (AT 301), pajură sau o ursoaică (AT 650). Mirele sau mireasa în formă animală apar în mai multe **b.**, adesea spre disperarea eroului uman care totuși se bucură în cele din urmă, aflînd că perechea sa e animal numai ziua și pentru o perioadă limitată în urma unui blestem greu. Se întîlnesc însă și căsătorii între fete și animale propriu-zise care rămîn

în continuare ca atare (AT 552), cel mai adesea corbul și vulturul luându-și soții pămîntene. Pentru a face verosimilă încuscrirea, viitorii cumnați peșesc pe cele trei surori noaptea la fereastră, fără să intre în casă: fratele lor consimte, fiindcă așa i-a lăsat cu limbă de moarte tatăl, săvîrșit de curînd. Aceste animale cumnate de obicei stăpînesc niște împărății îndepărtate, în care calitate își ajută cumnatul aflat în impas (v. *Corb*, *Pajură*). Unele animale răpesc copiii oamenilor, crescîndu-i ca ai lor, sau hrănesc copiii lepădați pînă cresc mari (v. *Pajură*). Pe alocuri, și azi se mai crede că ursul ar duce femei în bîrlogul lui cu care trăiește în intimitate casnică. Canibalismul constituie altă trăsătură arhaică, sporadic întîlnită în **b.** Cei care aleargă mai mult după carne de om sînt balaurii și zmeii, dar se întîlnesc și oameni cu atare apucătură. Uneori, ea e urmarea unui blestem, de aceea fata moartă iese noaptea din coșciug și mănîncă paznicii (AT 363). Credințele despre tătarii antropofagi s-au păstrat pînă tîrziu, putînd fi întîlnite și în unele variante despre fata captivă care scapă, aruncînd prin viclenie în cuptor pe bătrîna tătăroaică (AT 327). Lepădarea copiilor apare de asemenea ca o practică primitivă menținută în unele **b.**, în care vitrega instigă cel mai adesea împotriva lor. Ei sînt îngropați sau dați pe apă de către insoțitoare (AT 707) și înlocuiți cu căței cu intenția de a compromite iremediabil pe mama lor. Obiceiul străvechi de a omorî pe bătrîni și-a păstrat un ecou întîrziat în **b.** despre țara fără bătrîni (AT 981). Substituirea unei persoane prin alta este de asemenea o trăsătură arhaică. Fenomenul apare în **b.** despre soția înlocuită cu cea geloasă, sora ei vitregă sau servitoarea de la curtea împăratului (AT 403, 408, 510). Povestitorii moderni au adus felurite motivări ca să facă substituirea verosimilă, acceptată de soț. Cînd acesta se îndoiește, i se explică schimbarea fizionomică prin acțiunea arșiței și a vîntului sau prin simpla cocolire. Băiatul care zărește pe țigancă în locul fetei din dafin, observă nepotrivirea: „parcă nu mai semăna așa cum era. Da îi spune lu ta-său: — Nu știu, tată — zice — o mai fi coclit auru dă s-a negrit așa, nu știu ce-a făcut!” (5, II, p. 9). Normele etice păstrează pe alocuri vizibile rămășițe dintr-o lume arhaică. Viclenia se dovedește a fi calitate primordială, și, departe de a fi reprobabilă, este utilizată de actanți ori de cîte ori ei apreciază că nu pot răzbi prin luptă

dreaptă. Dacă ea este acceptată ca armă firească împotriva unui adversar mai puternic, e folosită totuși și în alte situații, care astăzi stîrnesc cel puțin nedumerirea ascultătorilor. Cel mai slab se vede astfel deposedat de cel mai bine înarmat, fără să mai fie dezdăunat pentru paguba suferită. Voinicul care a obținut trochița fermecată care se umplea singură cu mîncări și băuturi, o schimbă pe bîta altui om, apoi pe vioara unui țigan și pe cușma miraculoasă, cu gîndul de a recupera trochița cu ajutorul bîtei care bătea la comandă. El își face socoteala din capul locului: „Îți dau trochița ție, că trimăt io bota după tine și iară mi-o dai tu!” (5, II, p. 372). În chip similar, hoția este privită cu admirație și cu cît îndemînarea hoțului este mai mare, cu atît crește și vaza lui în ochii povestitorului. Trăsătura e întîlnită nu numai în cunoscutul b. nuvelistic cu această temă, transmis încă de Herodot (AT 950), ci și în alte variante ale b. fantastic. Petrea Făt-Frumos se laudă în fața căpeteniei zmeilor: „Io-s acela om care fură ouăle di su țarcă și țarca nu ști nimică pîn nu-i dau cu deștu-n cap!” Fiindcă ei nu cred, Petrea fură în fața lor ouăle de sub o țarcă fără să-l simtă „Și pe urmă o dat cu deștu-n cap la țarcă și țarca o zburat ș-o pus ouăle-napoi” (5, I, p. 280). Cruzimea pedepselor aplicate este de asemenea rămășiță dintr-o lume arhaică. În b., pedeapsa este capitală, pentru a fi în concordanță cu specificul lui de a prezenta totul în forme superlative, fără faze intermediare. De aceea, în chip curent, adversarul este decapitat. Dar alături de această pedeapsă se întîlnește și forma depășită a legii ordaliilor (v. *Pedepse*). De asemenea, decapitarea este urmată de extincția totală, cel omorît fiind ars, iar cenușa suflată în vînt. Unele pedepse sînt ecoul întîrziat al cruzimii primitive de a prelungi supliciul. Mama sau sora necredincioase sînt silite să plîngă pînă vor umplea un butoi sau chiar trei cu lacrimi. Ungerea cu miere și expunerea perpetuă la muște este de asemenea altă formă de expiere barbară, alături de rostogolirea victimei într-un butoi cu cuie aruncat de pe o coastă înaltă. În b. cruzimea lor este mult estompată de însăși construcția lui care operează numai cu datele extreme, cu limitele superlative, mai ales că victimele s-au dovedit în cursul acțiunii tot atît de inexorabile cu adversarii lor. E apreciat a fi frumos în b. ceea ce are o deosebită strălucire. Înclinarea pentru ceea ce bate la ochi a fost relevată de etnologia ca o caracteristică a psihologiei popoarelor aflate într-un

stadiu arhaic. În **b.** e vădită de predilecția pentru metalele strălucitoare, ierarhizarea acestora făcându-se după ritmul tripartit, de la cele de rînd pînă la cele mai strălucitoare. De aceea, obiectele sînt de aramă, argint și aur, uneori și de diamant („adimant“). Metalizarea depășește regnul obiectelor, extinzîndu-se la vegetație și chiar la animale. Împăratul cere viitorului ginere nu numai trei poduri, de aramă, de argint și de aur, ci și pomi din aceleași metale pe de lături (v. *Probele pețirii*). Cînd voinicul are la dispoziție trei cai, ei sînt de aramă, de argint și de aur, chemați prin scuturarea frîului din metalul respectiv (v. *Cal*). De asemenea, podoaba capilară este de preferință de aur: unii copii se nasc cu părul de aur, Cheleş dobîndește, de obicei prin scaldare, păr de aur, Ileana Cosînzeana are uneori păr de aur etc. Sporadic, chiar copiii născuți de tînăra împărăteasă sînt „cu totu, cu totu dă aur“ încît „pă sfîntu soare țineai ochii, da pă copii nu!“ (5, II, p. 454—455). Modul cum o seamă de instituții primitive sînt oglindite în **b.**, apoi tratarea familiară a zeităților în care totuși se crede, aruncă o lumină vie asupra laboratorului creatorilor de **b.** și dezvăluie resorturile mecanismului de creație. În genere, procesul de creație a **b.** a fost conceput liniar, ca o consecință a descrescenței elementului mitic. Frații Grimm, apoi mai tîrziu Wesselski și Propp au stabilit secvența mit-basm. La început a fost mitul, legenda etiologică despre demiurgii preocupați de întîile începuturi ale lumii și chivernisitori ai desfășurării vieții cosmice. Cu trecerea vremii, credința în aceștia a slăbit treptat, narațiunile despre faptele lor au încetat a mai fi crezute și au devenit simple relațări, spuse spre desfătarea ascultătorilor. Veridicul mitic a fost convertit astfel în plăsmuire estetică. Examinarea repertoriului narativ al popoarelor sălbatice de astăzi, precum și a elementelor legendare din **b.** european, surprinse mai cu seamă în unele variante care se abat de la aspectele curențe atestate de grosul variantelor, arată că procesul de creație a **b.** nu mai poate fi închipuit ca o simplă succesiune mit-**b.** printr-o foarte ușoară prefacere a celui dintîi. Toate faptele cunoscute azi pledează pentru o existență concomitentă a mitului cu **b.** Cele două specii au coexistat, cum se poate vedea și azi la popoarele mai arhaice, **b.** hrănindu-se copios din mit. Ele nu s-au exclus una pe cealaltă, ci au conviețuit, chiar dacă mitul pierdea treptat terenul în favoarea **b.** Ele se hrănesc din aceeași viziune despre lume, din aceleași

reprezentări, diferită fiind doar atitudinea față de ele. O narațiune putea fi — cum este și astăzi în chip curent la popoarele sălbatice, cu totul rar la popoarele din Europa răsăriteană — când mit (legendă etiologică), când **b.**, după funcția pe care i-o destina creatorul popular. În crearea **b.** povestitorul popular s-a desprins de stadiul de pură venerare a personajelor divine, ridicându-se la o atitudine de dominare și de mînuire a lor într-un context nou de plămuiere cu intenții estetice care să încînte pe ascultători, fără ca prin aceasta să fie anulată credința în existența lor. Ca atare, la început, **b.** de tip european trebuie să fi fost ceva similar **b.** legendar, așa cum e atestat el de colecțiile europene, adică o narațiune în care actanții supranaturali sînt aceiași cu cei din religia populară, decît că acum săvîrșesc și acțiuni noi, neatestate în repertoriul de legende, fiind pe alocuri chiar ușor zeflemisiți. Aspectul amintit se vede și astăzi în **b.** românesc, îndeosebi în libertatea deplină cu care sînt tratați Dumnezeu și, mai cu seamă, Sf. Petru. Faptul că Dumnezeu e reprezentat într-un **b.** bihorean ca un cioban „șezînd la tri oi... p-o prăpastă de coastă urîtă... cu o bitușă-n spate” (5, II, p. 23), iar alteori e amenințat de sărăcul plecat de disperare în lume „eu am să iau mîine toporu la mine și-am să mă duc, unde-i da dă Dumnezău, să mă duc să-l tai!” (ibid., p. 345) nu știrbește cu nimic din credința în existența lui printre plămuitorii și ascultătorii **b.**; el e privit doar cu mai multă libertate și prin aceasta puse pe seama lui alte acțiuni decît cele înfățișate de cărțile și legendele religioase, apocrife deci, totuși verosimile pentru auditoriul popular din trecut. Dacă se examinează mai de aproape deosebirile dintre **b.** și legendă în modul de a trata personajele supranaturale, se poate surprinde mobilul creației **b.** Acesta are la bază două resorturi: exagerarea unor trăsături pînă la limitele pe care le poate îngădui reprezentarea în imaginație, cel mai adesea speculînd efectele contrastante, iar pe de altă parte, tratarea lor în manieră *scherzando*, cu o ușoară zeflemisire, consecință indiscutabilă a atitudinii de dominare din partea creatorului popular. În producțiile arhaice, înclinarea spre ilaritate e semn vădit de intenție artistică, cronologic putînd fi socotită prima modalitate de a da haină estetică reprezentărilor curente, în care domină totuși cele religioase. Piticul din legendă devine astfel în **b.** Barbă-Cot, adică un ins mare cît o palmă, dar cu barba mult mai lungă, de un cot

sau chiar de șapte coți (v. *Statu Palmă*), o pocitanie care provoacă risetele ascultătorilor de îndată ce apare în sceneria basmului, mai ales când e arătat a fi încălțat „în găuoci de ouă”. Contrastul nu se oprește numai în zugrăvirea exteriorului, el e speculat și pe plan intern: pe cât e de mic, pe atât e de puternic, încît e în stare să trîntească la pămînt niște hojmalăi uriași ca Sfarmă-piatră și Strîmbă-lemne, să le pună căldarea arzînd pe piept și să mănînce în această poziție toată mîncarea gătită pentru ziua aceea. El e atât de tare, încît poate omorî pe viteazul care a răpus pe zmeii cei mai temuți, eliberîndu-și surorile, numai pentru că acesta nu i s-a ferit din drum, spunîndu-i cu aroganță „tu ești mic” (5, I, p. 483). Alteori, din făptura piticului creatorul **b.** a confecționat un erou atât de mic, încît abia poate fi zărit cu ochiul: cît un bob de mei, care se poate ascunde oriunde, de unde acționează ca un om, stîrnind hohote de rîs printre ascultători (v. *Pitic*). Din zeitatea stăpînă peste copacii pădurii, creatorul **b.** a confecționat pe Strîmbă-lemne, ilariant prin silueta lui enormă și mai cu seamă prin mania nestăvilită de a îndoi copacii, iar Mama Pădurii din legende devine în **b.** o babă vrăjitoare, friguroasă și ahtiată după friptură de porumb, ridiculizată prin aceea că are în frigare o broască cu care atinge mereu friptura voinicului. În loc să fie temută și evitată, eroul o prinde cu cîinii și o bate, fără să-i pese de scîncetele ei, pînă nu-i învie frații, răpuși de ea în același loc. Zeul uriaș care poate secătui lacurile dintr-o sorbitură, atestat și astăzi în mitologia indiană, a fost prefăcut în ridicolul Setilă, cel care sugă poloboacele de vin cu atîta poftă, încît „o sărit o doagă-n cea capăt de lume ș-o doagă-n ista capăt de lume!” (ibid., p. 226). Dimensiunile uriașilor din legende, care pășesc de pe un deal pe altul, sînt alungite în **b.** pînă la limita imaginabilă: Munte Vinăt stă cu capul la umbra unui stejar uriaș, iar cu picioarele ajunge la soare! (v. *Uriaș*). Tratări similare se întîlnesc și la celelalte personaje prezente în legendă și **b.**, trădînd de fiecare dată libertatea pe care și-o îngăduie creatorul **b.** față de personajele sacre pentru care are în chip curent o atitudine de venerare obedientă. În această categorie se includ și capii statelor, regii și împărații, încărcați cu o seamă de virtuți magice care îi făceau atât de temuți în fața supușilor. Introducerea lor în atari narațiuni libere, pentru a aduce plăcere ascultătorilor însemna și un pas de eliberare limitată din partea povestitorului popular. Cu vremea, o seamă

de figuri legendare dispar din creațiile populare și se mențin numai prelucrările lor din *b.* în silueta mult caricată, debordantă, chiar incitatoare la ilaritate. Wesselski a stabilit cu claritate cele două categorii de reprezentări, cele dintîi crezute a fi veridice (*Wahn motive*), celelalte stinse și rămase numai ca ficțiuni poetice (*Wunder motive*; XCII, p. 32), dar procesul de separare nu se desfășoară atît de liniar. O vreme persistă oscilațiile, iar atunci cînd unele figuri încep să se șteargă din panteonul popular, creatorul *b.* intervine, înlocuindu-le cu corespondentele sale din credințele curente tocmai din nevoia de a sublinia „realismul” narațiunii, de a o face mai apropiată de o relatare veridică. Abia atunci cînd *b.* fantastic nu mai corespunde mentalității de pe un anumit stadiu, figurile se osifică așa cum au fost transmise, dar aceasta aduce cu sine și moartea *b.* din repertoriul viu, rămînînd doar pe seama copiilor și mereu împrăștiat din colecțiile tipărite.

7. Tematica *b.* oglindește mai deplin frămîntările contemporane, mai ales atunci cînd ea e enunțată chiar la începutul narațiunii. Ea poate fi atît de realistă, încît *b.* ar părea mai degrabă o nuvelă obișnuită, pînă în momentul în care acțiunea e transpusă dintr-odată în planul fantastic. Există și o tematică specifică *b.*, de natură supranaturală, care oferă totuși anumite detalii ce pot fi explorate în chip realist de povestitorul talentat. Tipică *b.* fantastic este plecarea după aventuri. După ce eroul a crescut mare, dovedind că și-a maturizat puterea (v. *Probele puterii*), el părăsește familia, iar dacă are numai mamă, pleacă împreună cu aceasta în lumea largă. În scurtă vreme, întîlnește adversarii, zmeii, sau dă peste vreo calamitate care trebuie înlăturată. Foarte frecventă în *b.* este pețirea. În unele *b.*, ea se manifestă cu o violență neobișnuită și cu o precocitate deconcertantă, fiind chiar prenatală. Copilul plînge în pîntecele mamei chiar pînă la a douăsprezecea lună și se naște numai după ce părinții îi promet de soție pe Abrumca mîndră și frumoasă sau pe Ileana Cosînzeana, Mîndra Lumii, Rozuna etc. (v. *Ileana Cosînzeana*). După ce crește mare, pleacă în căutarea ei, *b.* enumerînd piedicile care i-au stat în cale pînă la căsătorie. Alteori, pețirea e rezultatul eliberării fetei de la monștri sau răpitori. Cînd vine rîndul împăratului să-și dea unica fată spre a fi mîncată de balaurul din fîntînă, el o promite de soție, împreună cu jumătate împărăția, celui ce o va salva. Alteori,

fetele sînt răpite de zmei sau diavoli și, drept recompensă, cel care le eliberează primește pe cea mai mică de soție, împreună cu succesiunea tronului, cele mai mari fiind destinate fraților săi. În cîteva b., pețirea se desfășoară în chip obișnuit, ca în viața colectivității. De data aceasta, pretendentul este pus la încercare pentru a-și arăta puterile (v. *Probele pețirii*). Dacă în b. fantastic probele sînt de dimensiuni miraculoase, în cel nuvelistic se pune la încercare ascuțimea minții. Cercetătorii au văzut în acestea ogindiri ale practicilor prenuptiale atestate încă la popoarele arhaice. Aserțiunea pare verosimilă, fiind cu totul firească reflectarea în b. a obiceiurilor contemporane creatorului. Urme de atari probe s-au păstrat în folclorul nostru numai în cîntecul bihorean de nuntă („Nevestasca“, „Cîntecul lăcății“ etc.). După ce punerea la încercare a mirelui a fost părăsită, ea a fost transpusă în cîntec și rezolvată pe plan pur estetic, din obicei rămînînd foarte puține înscenări (legarea porților, simularea luptei la intrare). Alături de acestea, în b. mai pot fi surprinse cîteva teme pur fantastice. Se relatează cum zmeii au furat constelațiile, lăsînd întreaga împărăție în beznă și voinicul predestinat pleacă să le readucă din această captivitate. În curtea împăratului a crescut un copac înalt pînă la cer și împăratul promite fata și tronul celui care va izbuti să se urce pînă în vîrfurile lui, sau să-i aducă din poamele pe care le răpeau niște ființe necunoscute. Un castel (sau o moară) e bîntuit de diavoli și cine îi va alunga, va primi mari recompense bănești. Fata moartă în biserică care îi mănîncă pe paznici trebuie vegheată de cineva care să înfrîngă blestemul (v. *Veghiere*). Tînărul pleacă în căutarea tinereții fără bătrînețe sau a păsării miraculoase care vindecă prin cîntecul ei etc.

În multe b. temele sînt pe deplin realiste, luate din frămîntările contemporane. De obicei, ele sînt fluctuante, o anumită desfășurare putînd servi mai multe teme și invers. Dorința de a avea copii care să moștenească gospodăria celor ajunși la adînci bătrînețe sau tronul părintesc e enunțată la începutul multor b. fantastice pentru a fi rezolvată în chip miraculos. Trei copii orfani se pun pe rînd de pază la unica lor holdă pe care le-o pășteau noaptea niște ființe necunoscute. Un gospodar se înțelege cu soția să-și dea copilul la o școală de la oraș pentru a putea fi ajutorați mai mult la bătrînețe; un țaran iese primăvara la arat și lasă soției vorbă să-i trimită mîncarea prin fete etc. Tema cea mai frecventă din această categorie e

sărăcia cea mai cumplită din cîte se pot închipui: omul e atît de sărac, încît nu are după ce bea apă, sau nu are nici cenuşă în vatră etc. Pentru a ieşi din această stare disperată, el trebuie să întreprindă ceva, cel mai adesea plecînd în lumea largă. Unele amintesc anumite practici dispărute, cum e dorinţa tatălui ca după moartea lui fiii să vegheze la mormînt ca să nu i se stingă focul. Obiceiul a fost atestat la alte popoare îndepărtate, fără să se poată preciza dacă în **b.** noastre e rămăşiţa unei practici similare care a dăinuit în trecut şi la noi sau dacă e adusă din alte părţi unde se mai practică, odată cu naraţiunile care o oglindesc.

Numeric, temele sînt mai puţine decît tipurile de **b.** În repertoriul nostru, s-au înregistrat pînă acuma circa 600 tipuri de **b.** propriu-zise, din care vreo sută sînt nuvelistice. El e cam de aceeaşi întindere cu cel ucrainean şi mai bogat decît cel al unor popoare din răsăritul Europei, cu toate că evaluarea e provizorie, dat fiind că în colecţii nu au fost consemnate toate tipurile existente, iar catalogul Aarne-Thompson are la bază numai unele culegeri naţionale. Aproape jumătate din totalitatea tipurilor româneşti nu figurează în catalogul internaţional. Împrejurarea ar ispiţi să se creadă că cele absente ar fi creaţii specific româneşti, dar considerentele amintite cu privire la detectarea repertoriilor naţionale invită la prudenţă în atari evaluări. Chiar atunci cînd sondările sistematice ar dovedi că un anumit tip circulă numai la noi, nu se poate conchide de aci că ar fi o creaţie românească, **b.** respectiv putînd foarte bine să fie preluat de la alt popor la care a dispărut între timp din repertoriu în epoca anterioară culegerilor de folclor. Catalogul internaţional AT înregistrează cîteva tipuri care apar ca unicate româneşti, dar fără un control prealabil, fiind transpuse tale-quale din catalogul întocmit de A. Schullerus (v. *Clasificare*), care a dat un rezumat extrem de succint la aceste naraţiuni, inexistente în catalogul general. Chiar Baba Dochia apare în acest catalog ca un **b.** existent numai la români (AT368 C*), în vreme ce Şăineanu către sfîrşitul secolului trecut semnalase o seamă de variante la popoarele sud-est europene (v. *Baba Dochia*). Abia după noi cercetări minuţioase şi sistematice se vor putea delimita care tipuri sînt cunoscute numai de unele popoare, fără să se poată deduce din această împrejurare că atari **b.** ar fi creaţia aceluia popor. Bogăţia e mai mare decît arată numărul tipurilor orînduite în consonanţă

cu catalogul internațional prin posibilitatea povestitorilor populari de a îmbina felurite o seamă de episoade. Deși cea mai mare parte din osatura epică e cunoscută din alte tipuri, **b.** rezultat din atari contopiri e totuși simțit ca o narațiune nouă prin o seamă de aspecte inedite și mai cu seamă prin suflul nou care îl străbate. **B.** noastre se caracterizează printr-o anumită stufozitate, fără să atingă proporțiile **b. indian**, rezultată din împletirea uneori neașteptată a episoadelor cunoscute din alte tipuri. Cercetările mai noi au arătat că, practic, nu se poate imagina un tip „pur“, inapt de a primi noi altoiri, orice **b.** putînd suferi prefaceri în sensul unor amalgamări de noi episoade și motive. Stricta fixitate, imuabilitatea, este semn de părăsire a **b.** din repertoriul viu și de pură reproducere a lui după forma fixată în colecțiile mai popularizate.

8. Compoziția **b.** se distinge cu claritate de cea a celorlalte specii narative prin caracterul ei mai complicat și totuși foarte arhaic. Cercetătorii au surprins de multă vreme unele repetări în construcția **b.** și au intuit existența unor clișee compoziționale în număr limitat, dar toate încercările de a stabili șabloanele **b.** au eșuat pînă la cea a lui V. I. Propp din 1928 (LXX). El a stabilit că **b. fantastic** (AT 300—749) are 31 funcții sau acțiuni constante, în vreme ce personajele care le săvîrșesc sînt variabile. Alături de situația inițială, extrem de variabilă în genere și pe care Propp o trece pe plan secundar, el distinge următoarele funcții sau acțiuni: 1) *absența* (unul din membrii familiei pleacă de acasă); 2) *interdicția* (o interdicție este specificată eroului); 3) *încălcarea* (interdicția este călcată); 4) *iscodirea* (răufăcătorul încearcă să iscodească cum stau lucrurile); 5) *divulgarea* (răufăcătorul obține informații asupra victimei sale); 6) *vicleșugul* (răufăcătorul încearcă să-și înșele victima pentru a pune stăpînire pe ea sau pe averea ei); 7) *complicitatea* (victima se lasă înșelată ajutîndu-și astfel fără să vrea dușmanul); 8) *prejudicierea* (răufăcătorul face un rău sau aduce o pagubă unuia din membrii familiei); 9) *mijlocirea, momentul de legătură* (nenorocirea sau lipsa sînt comunicate, eroului i se adresează o rugăminte sau o poruncă, el este trimis undeva sau lăsat să plece); 10) *contraacțiunea incipientă* (căutătorul acceptă sau se hotărăște să întreprindă contraacțiunea); 11) *plecarea* (eroul pleacă de acasă); 12) *prima funcție a donatorului* (eroul este pus la încercare, iscodit, atacat etc., pregătindu-se astfel înarmarea lui cu unealta năzdrăvană sau

cu ajutorul năzdrăvan); 13) *reacția eroului* (eroul reacționează la acțiunea viitorului donator); 14) *înzestrarea, obținerea uneltei năzdrăvane* (unealta năzdrăvană intră în posesia eroului); 15) *deplasarea spațială între două împărății, călăuzirea* (eroul este adus în zbor, călare, pe jos, la locul unde se află obiectul căutării lui); 16) *lupta* (eroul și răufăcătorul intră în luptă directă); 17) *marcarea, însemnarea* (eroul este însemnat, spre a fi mai târziu recunoscut); 18) *victoria* (răufăcătorul este învins); 19) *remediarea* (nenorocirea sau lipsa inițială este remediată); 20) *întoarcerea* (eroul se întoarce); 21) *urmărirea, goana* (eroul plecat este urmărit); 22) *salvarea* (eroul scapă de urmărire); 23) *sosirea incognito* (eroul sosește acasă sau într-altă țară fără să fie recunoscut); 24) *pretențiile neîntemeiate* (pretinsul erou formulează pretențiile sale neîntemeiate); 25) *încercarea grea* (eroul are de făcut față unei grele încercări); 26) *soluția* (încercarea grea este trecută cu succes); 27) *recunoașterea* (eroul este recunoscut); 28) *demascarea* (răufăcătorul sau falsul erou este demascat); 29) *transfigurarea* (eroul capătă o nouă înfățișare); 30) *pedeapsa* (răufăcătorul este pedepsit) și 31) *căsătoria* (eroul se căsătorește și se înscăunează împărat). Pe lângă acestea, Propp mai semnalează existența unor acțiuni rebele care „nu pot fi încadrate în nici una din funcțiile menționate și nici determinate de vreuna din ele”, pe care le numește *elemente neclare*. Funcțiile stabilite de Propp decurg în chip firesc una din alta într-o secvență logică și nici o funcție nu exclude pe vreo alta. Se observă apoi că multe acțiuni se conjugă în perechi (interdicție—încălcare, iscodire—divulgare, luptă—victorie, urmărire—salvare etc.). Cîteva se orînduiesc în grupe „de pildă, prejudicierea, mijlocirea, contraacțiunea incipientă și plecarea alcătuiesc punctul de înnodare a intrigii”. Alte funcții apar izolate (absența, pedeapsa, căsătoria). Se observă apoi că funcțiile nu se succed obligatoriu una după alta. În cazul în care două acțiuni succesive sînt săvîrșite de două personaje diferite, între ele trebuie să apară informarea prin care protagonistul acțiunii următoare să afle ce s-a petrecut în cea precedentă, de la un alt personaj (adesea de la calul sfătuitor). Ritmul tripartit se întîlnește în repetarea de trei ori a unei funcții separate, alteori a unei perechi de funcții (urmărirea—salvarea) sau chiar a unor grupuri de funcții. Repetarea poate fi uniformă, dar mai adesea ea e augmentativă, cea de a treia luptă sau încercare fiind cea mai grea. Se observă

apoi că fapte similare sau chiar identice sînt motivate cît mai felurit, de unde se poate deduce că motivările în **b.** sînt recente și mai cu seamă variabile, după orizontul și gustul povestitorului. Analiza schemei compoziționale confirmă constatarea că oamenii, animalele și obiectele se dovedesc a fi „mărimi echivalente”. În **b.** fantastic se întîlnesc și mișcări paralele, grupuri de acțiuni ce se desfășoară concomitent, dar pe care povestitorul le expune pe rînd prin formula: „să lăsăm pe cei doi ... și să vedem ce făceau ... (ceilalți)”. În cadrul acestei scheme compoziționale se desfășoară variabilitatea, avînd anumite limite pe care nu le poate încălca. Povestitorul popular nu poate schimba succesiunea funcțiilor care se orînduiesc logic, decurgînd una din alta, nici cea a elementelor „ale căror varietăți sînt cuplate între ele prin legături de dependență absolută sau relativă”. Nici personajele nu pot fi alese după atributele lor pentru a săvîrși o acțiune anume, iar situația inițială cere anumite funcții care nu pot fi alese oricum. În schimb, povestitorul are libertatea de a omite sau include anumite funcții, apoi de a da o anumită desfășurare acestei funcții, aceasta ducînd la crearea de noi variante sau chiar noi tipuri. De asemenea, el e liber în alegerea numelor și atributelor personajelor, deși în realitate și aici se întîlnesc repetări în ansamblul repertoriului. Propp conchide că toate **b.** fantastice (AT 300—749) se pot încadra într-un singur tip compozițional, întrucît toate acestea „au o structură monotipică” (LXX, p. 24—121). Dacă se ține însă seama de situația inițială și de finalul **b.**, se observă că există două tipuri compoziționale, întrucît acest final este un element definitoriu al **b.** El se conjugă în chip fericit cu începutul, fiind tocmai opusul acestuia, în concordanță cu linia puternic ascendentă a **b.** spre apoteozarea eroului. Tipul prim, analizat de Propp, ar putea fi denumit **b.** fantastic cu profil biografic, el fiind caracteristic grupei AT 300—749. **B.** din acest tip sînt lungi și stufoase, urmărind eroul din copilărie sau chiar de la naștere, cînd aceasta e miraculoasă, pînă la nuntă care coincide cu succesiunea sau urcarea pe tronul împărătesc. Întîmplările sînt uluitoare, auxiliarele eroului au un rol de căpetenie, iar metamorfozările se țin lanț, incluzînd în acestea decesul temporar și invizibilitatea. Al doilea tip compozițional e cel cu profil episodic. **B.** din această categorie sînt mai scurte și mai clare, insistîndu-se numai asupra unui episod din viața eroului. Acesta apare ca om pe deplin format, de obicei cu o

droaie de copii și sărac lipit pământului, soldat îmbătrânit la oaste etc. Apoteoza în final e mai modestă, el fiind răsplătit cu mari bogății care alungă spectrul sărăciei pentru totdeauna (XX, p. 339—343). O seamă de funcții ale primului tip compozițional lipsesc aici cu desăvârșire (marcarea eroului, căsătoria etc.), altele apar foarte rar. În acest tip compozițional se încadrează **b.** legendare (AT 758—849), dar mai cu seamă cele despre dracul prost (1000—1199), o bună parte din cele nuvelistice (AT 850—999), apoi câteva dintre cele fantastice (AT 330, 332, 470, 480, 563, 564, 670, 713, 715, 736, 745 etc.). Pe plan național, se observă și devieri, unele din aceste tipuri putînd primi o dezvoltare mai largă, cu mai multe episoade, după cum în altele elementele fantastice pot fi eliminate, acțiunea desfășurîndu-se într-un plan realist, pur nuvelistic. Multe din aceste **b.** au un număr redus de funcții sau acțiuni. **B.** despre dracul (uriașul) păcălit aduc în scenă, după situația inițială, mai multe secvențe de punere la încercare și soluționare (v. *Probele puterii*), încheiate prin răsplătirea eroului cu bogății (sau cu recolta cîmpului în litigiu etc.). Prea puține din această grupă enunță o interdicție, apoi călcarea ei, urmată de prejudiciere (vătămare), victorie și în final îmbogățire (prin prada luată, dobîndită prin vicleșug etc.). În ciuda simplității sale compoziționale în comparație cu plăsmuirile culte, **b.** mînuit de un povestitor talentat reprezintă o culme artistică. Romanticii au intuit în el specia cu precădere poetică și s-au inspirat copios din elementele lui. Farmecul său irezistibil pentru cărturarilor care îl pot gusta vine din împrejurarea că el operează cu situații și mai cu seamă cu însușiri absolutizate. Totul este zugrăvit în alb și negru, fără nuanțe intermediare, actanții sînt fie abominabili, fie idealizați în grad maxim. Ciocnirile extrem de violente se termină printr-un final grandios și luminos, culmea exuberanței ce se poate închipui în ciclul vieții omului. Aderența ascultătorului este deplină, fără ezitări, după tensiune urmînd destindere, într-o succesiune ce captivează mereu atenția ascultătorului. **B.** poate fi privit ca specia care încarnează cel mai mult poezia absolută, oferind suprema transfigurare a realității, întrucît se mișcă cu familiaritate pe limitele superlative ale reprezentărilor. Pentru auditorii populari cu mentalitate mai arhaică **b.** are rezonanță mai adîncă. Considerînd cele narate drept întîmplări adevărate, participarea lor este strînsă: deprimarea pînă la lacrimi cînd eroul este

învins sau omorît, urmată de exuberanța cea mai exultantă când acesta învinge. Iar apoteoza din final aduce pentru ei o adevărată descătușare: nici o altă specie nu poate provoca un atare joc al forțelor psihice. **B.** stă mărturie de vigoarea spirituală a omului arhaic care avea puterea să creadă cu toată feroarea în plâsmuirile sale și să le confere prin aceasta o existență reală, capabilă să dăinuiască peste veacuri în memoria populară. De-a lungul vremurilor, **b.** a oferit straturilor populare o permanentă lecție de etică, dublată de alta estetică. În ciuda condițiilor grele în care au viețuit, ele și-au menținut trează credința într-o viață mai luminoasă. **B.** le-a oferit mereu această lecție de optimism. Iar din jocul forțelor sufletești elementare, din ciocnirile puternice dintre adversari, ele au scos lecția de participare totală la elementele narațiunii care le aducea descătușarea, atât de necesară echilibrului psihic.

9. Deși **b.** este o narațiune în proză, forma lui are totuși un aspect încheiat, șlefuit, care dă expunerii o pregnanță vizibilă. Povestitorul are o mai mare libertate în înveșmîntarea narațiunii, după talentul și dispoziția improvizatorică. S-a observat că povestitorii mai rutinați ajung cu vremea să dea o formă cristalizată unor crîmpeie din narațiune, îmbinînd formulele tradiționale cu cele izvodite de ei. Contribuția individuală se concentrează îndeosebi asupra dialogului, apoi asupra unor epitete care însoțesc actanții de seamă. Partea pur expozitivă este mai săracă, tendința fiind cea de a reda prin verbele cele mai adecvate desfășurarea acțiunii. Descripțiile sînt rare și redată în genere prin formulări cristalizate de circulația orală. Ca să se sugereze spațiul enorm parcurs de protagonist, **b.** arată că el a trecut „peste 9 țări și 9 mări” sau că a plecat „prin codru, prin zăhăstrie, prin pustietăți” (5, I, p. 299). Când se dau alte detalii, ele sînt generale și fără culoare deosebită; o insistență mai mare denotă influență livrescă. În compunerea unei variante intră formule și formulări preluate din tradiția orală, vehiculate odată cu **b.**, alături de însăilarea personală a povestitorului care îmbracă restul narațiunii, partea expozitivă. Caracteristice **b.** sînt formulele inițiale, mediane și finale care pot încadra orice variantă, fiind independente de tipurile narrative. Formulele inițiale se pot desfășura de la forma simplă de atestare temporală „A fost odată ca niciodată” pînă la cele mai complicate care insistă asupra veracității

(„de n-ar fi, nu s-ar povesti“), invocînd și anumite mărturii („Cînd se potcovea mîta cu coajă de nucă/Și mergea la sfînta rugă“, „Cînd se potcovea puricele cu 99 de oca de fier“ etc.) referitoare la existențe imposibile: „scria musca pe perete“, „avea ursul coadă“, „făcea plopul pere și răchita micșunele“ etc. Atari aserțiuni contrastante au rol umoristic, cu tendința vizibilă de a crea buna dispoziție a ascultătorilor și de a le capta în consecință bunăvoința. Contrastul indică apoi și coordonatele neprecise ale acțiunii, fără să-i știrbească din verosimilitate, căci, potrivit viziunii arhaice, umorul ce rezultă din acesta e o modalitate de introducere într-o construcție la care a prezidat criteriul estetic. Auditorii cu o mentalitate mai evoluată interpretează atari aserțiuni drept forme voalate de a arăta că acțiunea relatată nu s-a întîmplat niciodată. Arareori, la sfîrșitul formulei inițiale se arată și sursa b.: învățat de la pisica bătută, adus de la București, într-un „sac de povești“ etc. (5, I, p. 77). Cu totul sporadic, formula inițială încearcă localizarea vagă a acțiunii, de obicei lipsind referirile la timpul ipotetic. Colecțiile autentice arată că ele sînt folosite cu predilecție de anumiți povestitori: „A fost într-un sat, într-o țară, un bogătaș, bogat mare“ (5, II, p. 472); „A fost odată într-o pustie mare un pustnic“ (LXXVII, p. 35). Formula mediană e mai simplă, atestată la noi într-o singură formă, pe alocuri cu unele completări spre a-i mări funcția de sondare a auditoriului. Ea apare atunci cînd eroul pleacă, schimbînd scena acțiunii, de obicei la începutul unui nou episod sau motiv. Formula constă din două părți: cea dintîi vrea să sugereze lungimea enormă a spațiului parcurs de erou: „Apăi s-o dus multă lume-mpărăție/Ca Dumnezău să ne ție“. În partea a doua, formula anunță că narațiunea e lungă: „ca cuvîntu din poveste/Că de-aici mai lungă și mai frumoasă este!“ Pe alocuri, se subliniază și folosul celor ce vor fi atenți: „Cine-o asculta/bine-o-a-nvăța“. În nordul țării, formula mediană avea, pe lîngă rostul de a capta bunăvoința ascultătorilor, și acela de a le verifica atenția, printr-un schimb de cuvinte după modelul parolelor militare. Astfel, povestitorul încheia formula rostind tare un cuvînt din domeniul culinar: *ciont!*, iar ascultătorii trebuiau să răspundă *leves* (sau *popricaș*, *guias*) (5, I, p. 78—79). Originea maghiară a termenilor arată că atare final pentru verificarea atenției a fost preluat din cazărmile de pe teritoriul

austro-ungar. Pentru indicarea acțiunilor paralele, povestitorii folosesc o formulă simplă utilizînd verbul *a lăsa* prin care fac trecerea la cealaltă scenă a acțiunii: „Să lăsăm copiii acolo, să vedem unchișu ce-a făcut cînd a vînt acasă” (5, I, p. 101). Formulele finale sînt mai variate și mai complexe. Uneori, ele sînt alcătuite din două părți, finală propriu-zisă și o formulă prefinală, cu profil umoristic bine reliefat. În aceasta se descrie prezența povestitorului la nunta protagoniștilor, de la simpla atestare („Ș-am fost și noi la nuntă”) la participarea la ospăț („și-a format nunta cu ea-nainte, încît am băut și-am mîncat și-am petrecut, dă sunt sătul și astăzi!”) pînă la explozia ilariantă: „Veniră niște țigani și luară niște cîlți. Io m-am fost ascuns aco după ... soba-mpăratului. Și băgară în tun și dederă de veselie — tăiară mesc, tăiară scaune, toate picioarele le băgară-n oalc. Și făcură petrecere mare. Și cînd dederă să puște, pe mine m-or băgat cu cîlții eia aco și vup! cu mine aici naintea dumneavoastră!” (ibid., p. 79). În alte variante formula prefinală se încheie cu indicarea sursei b.: „Da eu i-am lăsat pe dînșii acolo bînd și petrecînd și-am venit și v-am spus povestea” (LXXVII, p. 62). Cea mai frecventă formulă prefinală indică pe scurt longevitatea protagoniștilor, ascunsă sub aceeași formulare contrastantă, corespunzătoare celei din formula inițială: „Și dacă n-or fi murit, și astăzi trăiesc!” (5, II, p. 86). Formula finală propriu-zisă, prin care se încheie b., enumeră felurilele încălecări ale povestitorului, cea mai des întîlnită fiind: „Am încălecat pe-o șea/Și v-am spus dumnea-voastră așa!” Ea e întregită uneori prin sistemul repetiției enumerative, arătîndu-se cum a încălecat povestitorul pe un fus, cui, roată, coasă, lingură scurtă, custură ruginoasă, cărbune, nuia, prăjină, apoi pe unele plante: secară, căpșună, rădăcină, mărăcine, sau chiar animale mici: rață, găină, cocoș, viespe (LXXVII, p. 66—71). Regional, se mai întîlnesc și alte formule care au o frecvență redusă. În Moldova nordică, se insistă asupra continuării nunții: „Ș-o rămas bînd și mîncînd/Și chef domnului făcînd” (5, I, p. 79). În Muntenia subcarpatică și în Transilvania sudică, apare o formulă prin care se indică în chip glumeț sursa b., care în fond nu aduce nici o precizie: „Și de unde am auzit-o, v-am povestit-o” (ibid.). „De unde am auzit-o, de acolo v-am povestit-o” (81 a, p. 491). În Bihor, formula finală invită la corectarea povestitorului: „Cine-o ști

mai lungă/Margă s-o ajungă" (5, I, p. 80), uneori dezvoltată: „Cine ști mai lungă, margă ș-ajungă. Cine ști mai lat, margă ș-o întreacă!" (28, p. 283). În Moldova nordică, sporadic prin Muntenia, formula finală se încheie uneori cu solicitarea unei recompense: „Apoi i-am lăsat pe dînșii bînd și petrecînd și-am venit la dumneavoastră, călare pe-o roată și v-am spus-o toată. Plătiți-mi-o" (LXXVII, p. 81). Ea pare a fi influențată de formula finală a baladelor din Muntenia și Oltenia prin care lăutarul cere „să-și ude gura", să capete „cîte-o para" etc.

Alături de formulele inițiale, mediane și finale, în b. se mai întîlnesc o seamă de exprimări cristalizate, versificate pentru a contura cu mai multă pregnanță o însușire sau o scenă. Aceste formulări se repetă ca un clișeu ori de cîte ori revine în acțiune personajul cu acea însușire sau scena respectivă. Expresiile cu funcție de epitet însoțesc eroii deosebit de proeminenți, masculini sau feminini: „Petrea Făt-Frumos șteblă de busuioc născut la miezu nopții"; „Abrunca mîndră și frumoasă/din țara femeiască/care din cosiță/floare-i cîntă/care din gură/aur și mărgăritare-i curge!". Altele plasticizează unele situații-cheie. La drum lung, eroul își ia „comănac de jder/opinci de fier/și botă de oțel" sau „straie de primineală/și bani de cheltuială/și cal de călătorit". Cataclismul produs de un zgomot uriaș are dimensiuni stihiale: „Munții s-o cutremurat/și văile s-o tulburat/și pădurile-o picat!", iar mulțimea e redată prin cîteva coordonate de întindere cosmică: „Cîtă frunză pe pămînt, și cetină pe copac și năsip în mare!" Cele mai multe apar în dialog. Voinicul se scuză față de zîna ce-l solicită să o aștepte: „— He-he-hei! Dacă am un cal nebun/și nu-l pot opri pe drum!" Adversarii se salută prin formule care incită la încăierare: „— Bună ziua, cumnate lăudate/roade-mi-ai cioarecii-n spate! — Mulțămăsc dumitale, zmeu sur/roade-mi-ai cioarecii-n c..." Tovarășii năzdrăvani sînt asociați la grup prin formule ce sensibilizează augmentația: „— Hai, că unde-s doi, nu-s trei!" pînă la „... unde-s opt, nu-s nouă!" Auxiliarele solicitate de erou se precipită strigîndu-și mirarea și spaima: „— Ce-i, stăpîne, lumea o prăpădești/ori o togmești? — Nici n-o prăpădesc/nici n-o tomăsc/îi bună așa cum îi!" Cîteva formulări par rămășițe din descîntece. Unele din ele chiar au atare eficiență: dafinul, părinte al fetei frumoase, se deschide și se închide la cuvintele ei: „— Deschide-te, dafine,

deschide-te, să iasă fata cea frumoasă, de băiat nesărutată, de vînt nebătută!" (5, II, p. 16). În b. despre semnificația numelor, răspunsurile la întrebările diavolului se încheie cu formula „crăpi, drace!", care devine eficientă odată cu rostirea ei. În unele b., apar cîntece care dezvăluie soarta tragică a eroului. Fluierul confecționat din salcia crescută din Cenușereasa îngropată de impostoare cîntă consecvent: „— Nu sufla, băiete, tare/Valeo, inima mă doare!" (5, I, p. 81—87). Dialogul ocupă un loc preponderent în b., fiind utilizat nu numai pentru aducerea în scenă a personajelor, cu reliefarea conflictelor care îi opun, ci și pentru zugrăvirea stărilor sufletești, dezvăluirea frământărilor, îndeplinind deci funcție descriptivă. Pe alocuri, se întîlnesc chiar abuzuri în a prelungi dialogul, din plăcerea de a enumera toate stările, toate soluțiile posibile, în tendința de a le epuiza. În expunerea orală, el e delimitat de partea pur expozitivă prin particula verbală *zice* (*ice*), la început, dar și în corpul replicilor, uneori chiar în chip abuziv, ajungîndu-se la un adevărat tic verbal. Formele repetiției apar din plin în variantele autentice. Pentru a se indica dimensiunile neobișnuite ale acțiunii, verbul e repetat de 3—4 ori la prezent, perfectul compus, mai rar la imperativ. Alteori, e repetat de 3—4 ori substantivul, uneori cu funcție verbală, pe cînd adjectivul și adverbul sînt repetate mai rar. La unii povestitori, substantivul, mai rar verbul, e repetat nu imediat, în consecuție, ci în corpul frazei, pentru a atrage atenția asupra lui: „Odată era un *om* și el cra foarte sărac, *omu*, ș-avê șapte copii *omu*". Cîteodată, e repetată chiar propoziția în forma ei simplă: „Bucină iè, și bucină iè, și bucină iè". Între formele mai complicate ale repetiției, se întîlnește repetiția sinonimică („a *plecat* dracu, iar *s-a dus*"), mai des reluarea propoziției prin punerea la început a adverbilor *cînd*, *după ce*, *cum* („A venit cu el acasă. Și cînd *a venit acasă*, ce să vezi?"; „Și s-o pus la culcat. Cum *s-o pus la culcat*, nimică vorbă, o mîrs oia la dînsu ..."). Prin atare reluare, povestitorul insistă asupra aspectelor capitale ale acțiunii, pentru a fi reținute de ascultători, oferindu-i în același timp și un mic răgaz pentru a se gîndi la continuarea firului epic. Alte procedee stilistice caracterizează nu numai b., ci și celelalte specii narrative în proză: propoziția incidentă cu funcție de paranteză, onomatopeele, interjecțiile etc. (5, I, p. 87—105).

Berbec v. Oaie

Bou. Potrivit *legendelor*, **b.** a fost creat de diavol din lut ca să poarte carul, dar a rămas neînsuflăit. „D-zeu i-a stupit și ei înviind a început a crește păr pe dinșii” (52, p. 24). **B.** erau încă sălbatici și Adam le-a dat drumul după ce a tras trei brazde. Diavolul îi prinde **b.** cu condiția ca Adam să-i dea lui „pe toți nepoții și copiii de la copiii tăi după ce vor muri”. Contractul a fost făcut pe lut (ibid., p. 37). În vremea potopului, era un **b.** care vorbea și care n-a vrut să intre în corabie, zicînd că el va înota 40 de zile. „Și-ar fi scapat, dar i s-au pus paserile ceriului pe coarne și l-au înecat” (ibid., p. 19—20). A fost binecuvîntat pentru că a ușurat nașterea lui Isus, l-a încălzit cu aburul său și n-a mîncat tot finul din iesle. La sfîrșitul lumii, numai **b.** va putea rezista vîntului năpraznic care se va ivi atunci (LIII, p. 279—280). Se află un **b.** care „paște o falce de iarbă pe zi și bea un iaz”, fiind îngrijit de evrei pînă la sfîrșitul lumii. Atunci, evreii îl vor tăia și pe pielea lui se va da lupta decisivă dintre diavol și Sf. Ilie (v. *Sfîrșitul lumii*). După altă legendă, **b.** acela va fi tăiat în cer „și din sîngele lui va ploua ploaie de foc și va arde pămîntul” (52, p. 1292).

În unele variante ale *basmului despre animale* AT 130, între animalele plecate în lume se întîlnește și un **b.** „fugit și el de răul stăpînului”. În vizuină, el se aciuează după ușa, iar cînd intră lupul cel șchiop, „boul i-a dat cu coarnele” (18, p. 17—18), sau aruncă cu capul pe hoț în gura cîinelui (81 a, p. 421). Prinsă la plug „cu fiu-său”, acesta o silește să termine peticul de ogor, dar vaca îl cumîntește, arătîndu-i că stăpînul îl va duce în alt ogor „și iar ne dă la bice. Hai mai bine cît de încet” (69, p. 82).

B. joacă rol de căpetenie în *basmul* AT 532*, atestat numai în folclorul românesc. Variantele provin din toate provinciile țării. Copilul unui sărac este botezat de Dumnezeu care dăruiește finului o vițea năzdrăvană. Aceasta îi face un **b.** năzdrăvan care călăuzește toată circada de vite. Un împărat dă veste „că cine i-a ara lui o arie de aramă și i-a samana și pînă ce va asfinți soarele i-a aduce colaci calzi pe masă, aceluia îi dă fata de soție”. Flăcăul se duce cu cei doi **b.** năzdrăvani, pînă la prînz ară ogorul de aramă, pînă la amiazi seceră. Împăratul dă voinicului băutură adormitoare, dar un **b.** rage atît de tare încît îl trezește, iar celălalt **b.** împinge soarele cu coarnele către răsă-

rit, făcînd o zi din trei zile. După ce face nunta, **b.** îl învață să-i taie și să arunce coarnele unde vrea să-și facă scaunul de domnic: din coarne „s-au făcut niște curți și niște ziduri mai dihai decît la împăratul” (52, p. 196—198). **B.** năzdrăvan fătat de vițeaua dăruită de Dumnezeu finului „păzia și ferea cirezile ca să nu le prindă și să nu le mănînce zmeii”. Cînd copilul a crescut, își caută cireada și zmeii i-o dau cu condiția să le lase lor darul de la botez. **B.** năzdrăvan, văzîndu-se singur, a început a mugi atît de tare, „cît văile s-au turburat, munții s-au cutremurat, cetina de pe copaci jos au picat”, iar vacile l-au așteptat. Cînd zmeii îl cer din nou, **b.** „au dat cu cornul cel stîng și le-au sfărîmat zmeilor ogrăzile, zidurile și curțile, și au dat și cu cornul cel drept și le-au făcut pulbere pe toate”. Apoi își găsește perechea năzdrăvană și cu plugul de fier ară lunca împăratului. După nuntă, duc cu carul zestrea fetei: toată averea împăratului. Cînd trec Dunărea cu carul „apa se despărțea înaintea lor și ei trece pe uscat, iar înapoia se tot împreuna iarăși”. După ce mor, din cornul drept cresc „doi pomi sfinți” care rodesc „fel de fel de poame” (79, p. 187—191). Unul din **b.** învie stăpînul omorît de băutura viitorului socru lovind pămîntul cu piciorul, celălalt mută soarele cu coarnele îndărăt spre răsărit. După moartea **b.**, din coarnele lor crește vie din care curge mereu vin. Soția trădează secretul unui armean care îl alungă pe soț în pădure, dar Dumnezeu cu Sîmpetru îl fac să-și recîştige averea și soția, punîndu-l să parieze cu armeanul că a doua zi, soarele va răsări de la apus, ceea ce se și întîmplă (81 a, p. 606—611). Un om sărac primește de la Dumnezeu doi **b.** roșii care se leagă singuri dacă le scutură funiile. Nu vrea să-i schimbe pe toată ciurda boierului și acesta decide ca să-i ia **b.** dacă nu vor putea mîncă într-o noapte tot finul lui strîns pentru iarnă. A doua zi, „de-abia-i vede pe boi peste grămada cu gunoiu!”. Boierul cere să-i are toate țarinile lui într-o zi, altfel îi va lua **b.** Săracul adoarme pe brazdă după prînz, seara cînd se trezește, tot cîmpul era arat și grăpat. „De-abia zărește boii într-o margină ... Fuge cîtu-n fuga mare la boi, și-i sărută: — Vai, boiuții mei!” Boierul îi dă toată averea celui sărac, el trebuind să-și părăsească curțile (5, II, p. 98—105). În variantele basmului AT 511 A, băiatul (uneori persecutat de mama vitregă) este ajutat de un **b.** năzdrăvan. Cînd îl ducea la păscut, **b.** îi da cornul său drept din care mîncă „ce inima îi pofta”. Fata cea mai mică a vitregei avea al trei-

lea ochi neadormit în ceafă cu care l-a spionat pe băiat. Aflînd că îl hrănește **b.** din cornul său, decid să-l taie, dar **b.** și băiatul fug în pădure. Aici, **b.** năzdrăvan se luptă succesiv cu doi **b.** grași pe care îi învinge, dar e răpus a treia oară de un **b.** slab (se luptă sau cu un bou cu coarnele de argint, cu coarnele de aur, învins de **b.** „tăvălit“, sau se luptă cu un purcel de fier și un **b.** de fier, cu un lup, un urs și un leu etc.). **B.** îl învață să-i ia cornul drept care-i va da mîncare oricînd, iar cel stîng cirezi de vite. Băiatul calcă consemnul și se uită în cornul stîng: ies „vite, cai, oi, cîta frunză și iarbă“. Nu le poate băga decît cu ajutorul diavolului, zmeului, lupului, cărora se promite cînd va fi mire (52, p. 189—193). În alte variante, băiatul îi ia numai cornul din care ies cirezile de vite (41, I, p. 409) sau scoate din urechca dreaptă mîncări, iar din cea stîngă vaci și oi (82, p. 182—183). Un văcar are un **b.** năzdrăvan cu coarnele de aur care păzea singur cireada. Stăpînul lui face rămășag cu alt boier că văcarul nu minte niciodată. O fată trimisă de boier îl momește să taie **b.** cu coarnele de aur ca să-i mănînce inima. Fata ia apoi coarnele și fuge, încît văcarul e prins cu minciuna (52, p. 1150—1151). Băiatul năzdrăvan, născut de obicei dintr-un bob de piper, primește la botez de la D-zeu și Sf. Petru o sabie miraculoasă și doi **b.** (două mere ce se prefac în **b.**). Cînd voinicul este omorît de impostor care îi ia fata scăpată de la balaur (AT 320), sau după ce soția necredincioasă îi fură sabia și este din nou omorît (AT 315), **b.** îl aduc la viață de fiecare dată. Fiind aruncat Chipăruș în fîntînă, **b.** se fac „două păsărele“ care îl scot bucăți din fîntînă, apoi aduc apă moartă și apă vie, îl întregesc și îl învie (52, p. 553—555). În alte variante, învierea voinicului e făcută numai prin puterile **b.** care „începu să lingă pe băiat, să sufle peste el... numaidecît căpătă viață“ (35, p. 103).

Uncori, **b.** năzdrăvani se arată numai sfătuitoari. Fiul unui împărat întîlnește într-o cîmpie niște **b.** năzdrăvani care îl trimit la stăpîna lor din palatul de aur (LXXXIII, p. 344).

Metamorfozările în ipostază bovină sînt mai rare. Băiatul de la școala diavolului (AT 325) de îndată ce se întoarce acasă se prefacă într-un **b.** fără pereche pe care tatăl său îl vinde scump, după care fiul se reîntoarce în chip de om (81, p. 142—143). Cînd Pipăruș Petru trece prin pădurea lupilor „aruncă pieptenele jos și îndată se făcu un bou gras și avînd lupii ce înhăța, lăsară pe Pipăruș să meargă în pace“ (60, V, p. 35). Fiul îm-

păratului care eliberase moșneagul de aur (AT 502) este pîrit de vizitiul care i s-a substituit că s-a lăudat că poate aduce o pereche de **b.** de aur. Moșneagul de aur îl ajută (LXXXIII, p. 501).

În *snoave*, Păcală primește de la frații săi invidioși un **b.** „numa pielea și ciolanele”. Pe drum spre tîrg, oamenii îl conving că va avea preț mai mare dacă îi taie coada, urechile, coarnele. **B.** pierde sub o răchită care scîrțîie și Păcală înțelege să vină marți după bani (82, p. 117—118). Hoțul iscusit fură **b.** și calul unui măcelar, taie coada **b.** și o vîră într-o baltă. Măcelarul crede că s-a înămolit în baltă, trage de coadă și e convins că el a rupt-o (61, p. 3). În unele variante ale *snoavei* despre hoțul iscusit (AT 1525), hoțul fură un **b.** de la plug, îi taie coada și o vîră în anusul celuiilalt **b.** Plugarii cred că l-a înghițit acesta (S. 5307-310). Cel care vrea să mărturisească popii că i-a furat **b.**, îl divulgă că toți copiii cu părul roșu sînt ai popii (S. 5316). Furtul **b.** divulgat de fratele mai mic este interpretat de cel mai mare ca petrecîndu-se numai în vis (S. 5370). Bărbatul socotește că are aceeași soartă ca și **b.** de a petrece afară, în frig și noroi, în vreme ce nevasta și pisica stau la căldură (S. 3415). Nașa îi spune bărbatului revenit că vițelul de după cuptor (finul ascuns) a supt tot laptele. Bărbatul îl ciomăgește zdravăn, în timp ce finul-țigan mugea din răspuțeri (S. 3470 A). Prostul plecat la tîrg cu doi **b.** îi dă pe un car etc. (AT 1415; XV, p. 89—91).

Brad. Potrivit *legendelor*, **b.** are cepuri de cînd lupul creat de diavol a alergat după acesta să-l mănînce. Dracul a intrat în trunchiul **b.**, lupul după el. Ca să scape de urmărire, dracul astupa găurile pe unde ieșea din **b.** cu bucăți din coarnele sale. Acestea s-au prefăcut în cepuri (18, p. 10). După alte legende, cepurile provin din cuiele bătute de diavol. Dumnezeu a luat moara diavolului în chirie „pînă va cădea frunza de pe brad”. Văzînd că aceasta nu mai cade, diavolul a bătut o mulțime de cuie de fier în **b.** ca să se usuce, dar Dumnezeu a orînduit ca din aceste cuie să crească crengi cu ramuri verzi (52, p. 199—200). Diavolul a fost invidios că **b.** a ieșit atît de frumos din mîna lui Dumnezeu și l-a străpuns cu piroane ca să-l urîțească. Dumnezeu a lăsat ca aceste piroane să dea ramuri verzi (99, III, p. 303). Un **b.** mic a ascuns pe Maica Domnului, acoperind-o cu ramurile. Ea l-a menit să fie „tot verde și frumos și să se bucure lumea cînd îl va vedea și de atunci bradul are în vîrf cruce” (52, p. 649).

În *basme*, **b.** reprezintă una din ipostazele eroului metamorfozat ca să scape de urmărire sau persecuții. În cele mai multe variante ale basmului despre copiii cu părul de aur (AT 707), din mormîntul copiilor cresc „doi brazi frumoși” care noaptea redeveneau copii și se duceau la mama lor să sugă (86, p. 93). Uneori, **b.** sînt de aur (99, IV, p. 73) și lovesc cu crengile pe impoștoare. Din fata omorîtă de impoștoare (AT 408) crește un **b.** „Din sîngele păsărelei cresc la fereastra împăratului un brad înalt și frumos” (41, I, p. 311). Fugarii din casa diavolului (AT 313), ca să scape de urmărirea dracilor, se prefac într-un **b.** cu o pasăre de aur în vîrf. Dracii se minunează și se întorc (7, p. 212).

Broască. După *legende*, **b.** a ajutat la facerea pămîntului pe Dumnezeu care i-a poruncit „să care apă cu gura și să care țărână pe niște beldii de urzică. Ea tot a cărat pînă s-a făcut pămîntul destul de mare”. De atunci a rămas **b.** sfîntă (52, p. 971). Ea a fost trimisă de Dumnezeu în fundul apelor să caute pămînt. După multe căutări „s-a-ntors îndărăt aducînd o țîr’ de pămînt în gură” (LXI, p. 24; v. *Facerea lumii*). De asemenea, ea a descoperit izvoarele pămîntului, de aceea **b.** e sfîntă și cînd moare nu putrezește (ibid.). La început, ea a fost femeie. Murindu-i copilul, ea l-a bocit mereu prin buruieni și Maica Domnului a făcut-o **b.** (52, p. 972). Ea se naște din scoica ținută în casă în noaptea de Paști (LIII, p. 284). Cînd au scăzut apele potopului, Noe a uitat să despiedice **b.** și vrabia. Văzîndu-se singure, **b.** s-a lătit pe mare, iar vrabia s-a urcat în spinarea ei și așa au ajuns la mal. De atunci, **b.** și vrabia sar cînd merg (38 b, VII, f. 482, Șocariciu-Ialomița). După o seamă de variante, **b.** a consolat pe Maica Domnului la moartea lui Isus: a avut și ea „nouă brotăcei” pe care i-au călcat „carele mocănești”, scăpînd doar unul. Fiindcă aceasta a făcut-o să zîmbească, Maica Domnului a binecuvîntat-o să nu se descompună după moarte ca alte viețuitoare (99, II, p. 58—59). În alte variante, **b.** e binecuvîntată ca atare fiindcă a adus vestea răstignirii de la Ierusalim (48, p. 155, 223, 226, 231, 234, 261). **B.** se află la izvoare, pentru că acolo a găsit-o Dochia cînd a împietrit și prezența ei e indiciu de izvor apropiat (52, p. 971).

În *basmele despre animale*, **b.** e înfățișată ca animalul cel mai fricos. Iepurele, disperat că e urmărit de toți, vrea să se înece, dar observă că **b.** sar în apă la venirea lui (AT 70) și renunță la

sinucidere (5, I, p. 134). **B.** salvează de la înec pe omul ce îi promite că nu va uita binele făcut (AT 155), dar după ce îl scoate pe mal, la sfatul vulpii, se poate convinge „că binele făcut se uită” (38, p. 88—90; v. *Vulpe*).

În *basme*, viitoarea soție a fiului de împărat e uneori metamorfozată în **b.** (AT 402). Plecînd în căutarea miresei, cel mai mic se oprește la un lac unde o **b.** țestoasă se ținea de nuiua lui. Farmecul e curmat de cuvintele lui: „asta să fie logodnica mea”, cînd **b.** se dă de trei ori peste cap, prefăcîndu-se într-o „zîină gingașe, și plăpîndă, și frumoasă” (41, I, p. 34). În altă variantă, feciorii își caută norocul acolo unde le cad săgețile. A celui mai mic a căzut într-o baltă și **b.** se ține după el. Ziua era **b.**, iar noaptea se prefăcea în fată fără seamăn de frumoasă. În cele din urmă, ea scapă de blestem (52, p. 666—667). Uneori, soțul aruncă în foc pielea de **b.**, ceea ce va provoca invidia împăratului, care, văzîndu-i o soție atît de frumoasă, caută să-l piardă prin sarcini extraordinare (LXXXIII, p. 261). O fată de împărat e blestemată să stea în piele de **b.** De la nuntă mai avea 19 zile pînă la ispășirea blestemului. Soțul nu mai are însă răbdare, îi arde pielea, ea se prefăce zmeoaică și fuge „în cetatea mea de sticlă cu iarba de mătasă” (52, p. 992).

B. are proprietăți curative. Fratele orbit (AT 613), după ce și-a recăpătat vederea, vindecă fata împăratului cu apă în care a fost scăldată „broasca care-i sub piatra cea mare de lîngă poarta împăratului” (34, p. 269). Alteori, numai **b.** de sub pistol poate fi de leac în chip magic. **B.** va fi tăiată și fata împăratului „va lua împărtașania din ea” (LXIV, p. 65) sau se va scoate din această **b.** „sfărîmătura de pască din ea și dînd-o fetei s-o mănînce, aceea va fi sănătoasă” (60, I, p. 25).

Ca aliment, **b.** trezește repulsii enorme, de aceea ea e mîncată numai de draci sau de Mama Pădurii. La moara dracilor, în timp ce Păcală își frige slănină, un drac i se alătură cu o broască în frigare pe care o atinge mereu de slănină: „Măi drace, nu-mi spurca slănină, că tu-i păți rău”. Dracul nu se astîmpără și Pepelea îl orbește, lovindu-l cu slănină înfierbîntată „de i-au pleznit sgiîții” (79, p. 16). În pădure, croul frige un porumbel, iar Mama Pădurii o **b.**, strigînd: „cine frige porumbu, a mînce broasca, cine frige broasca, a mînce porumbu” (5, I, p. 479).

Repulsia față de **b.** se oglindește și în cîteva *snoave*. Plecați la vînătoare, românul mănîncă merindea turcului și pune în loc o **b.** (S. 5576).

Cal. După *legende*, c. a fost creat de Dumnezeu „să slujească gîndul omului”. A fost totuși blestemat să nu se sature nicio dată, sau numai în ziua de Ispas (LIII, p. 280). După altă legendă, c. a fost făcut de diavol din lutul scos de pe fundul apelor. Fiindcă nu era în sufletit, s-a vîrit în el fratele diavolului (52, p. 143—144). Cînd Maica Domnului naște „în coșarea vitelor lui Moș Crăciun”, c. nu s-a liniștit nici o clipă „a sta cu botul prin iesle să mănînce” și a fost blestemat „să nu mai aibă saț” (92, p. 18). A fost încălecat întîi de Eva. „De atunci carnea de c. e spurcată” (99, V, p. 247). Negru Vodă n-a putut alunga pe tătari pînă ce a intrat herghelie la craiul unguresc de la care a primit un mînz „flotocos și alb ca oaia” și cu aripi în păr. Cu el a zburat Negru Vodă peste tătari ca să-și conducă oastea împotriva lor, înfrîngîndu-i pentru totdeauna (65, p. 59—63). Ștefan cel Mare a avut un c. care trăiește și azi, „paște prin păduri, da cine-l poate prinde?” (12, I, p. 542).

În *basmele despre animale*, c. e în stare să insufle teamă leului care se retrage vîzîndu-l (LXXIX, p. 23). În disputa dintre șarpe și om (AT 155), c. ține partea șarpelui, spunînd omului: „Să te mănînce, că n-aveți credință. Stăpînul meu a încălecat pe mine de cînd eram de 2 ani și l-am purtat cum i-a fost drag... Acum, trecînd prin ăst noroi și eu fiind bătrîn, căzui aici. El... a descălecat după mine, ș-a luat șaua și frîul din cap și mi-a dat o sută-n cap. M-a lăsat să mor aici” (92, p. 54—55). C. bătrîn e destinat fiarelor să-l mănînce. Auzind hotărîrea stăpînului, c. îl roagă să-l hrănească 6 săptămîni cu miez de nucă și lapte dulce ca să-și recapete puterile. Apoi pleacă în pădure unde întinde o plasă și se ascunde în vizuina unor lupi. Toți lupii și toate vulpile se adună să-l sfîșie, el sare și fuge, momindu-i pe toți în laț, unde au fost prinși de

stăpînul lui (18, p. 21—22). Uneori, el se asociază cu animalele în călătorie (AT 210) și rupe cu copita dinții hoțului (81 a, p. 421).

În *basmele fantastice*, c. năzdrăvan este cel mai de seamă ajutor al protagonistului. Rolul său este multiplu. El e cel care îl poartă pe stăpîn la depărtări mari, de cele mai multe ori fiind unicul lui tovarăș. Apoi el participă la lupta cu adversarul, învingînd c. acestuia. Uneori, intervine chiar împotriva dușmanului. El îl hrănește pe stăpîn, furnizîndu-i pe deasupra hainele necesare și altă recuzită miraculoasă. Dar mai presus de toate, c. se dovedește un sfătuitor prețios care oferă stăpînului soluția cea mai nimerită pentru a ieși din impas. C. năzdrăvan este obținut în genere pe patru căi: naștere miraculoasă, prin degustarea unor alimente cu însușiri germinative (măr, pește, anumite buruieni), regăsirea calului de mire al tatălui, prinderea c. cînd paște holda sau fură merele din pomul miraculos și, în sfîrșit, obținerea mînzului năzdrăvan prin păzirea iepei în trei nopți. O iapă bătrînă de 105 ani este hrănită cu fărîmiturile de la bucătăria împăratului. Gustînd din spălăturile ceștii din care a băut împărăteasa poțiunea germinativă, ea naște la 11 luni „un mînz tot numai cu părul de aur” (5, I, p. 261). În multe basme, fiul cel mai mic al împăratului, de obicei sfătuit de o babă, cere c. tatălui său de cînd a fost mire. Recunoașterea lui se face de obicei prin proba de jăratec. Feciorul ia o căldare de jăratec și o pune între c. Vine un c. slab „nenorocit! Să fi suflat așa olcăcă-nspre el, cădea jos. Se duce să mănînce jar. Da el cu frîu-n cap: poc!” Dar după ce se satură de jăratec și eroul îi pune frîu-n cap, c. se preface într-unul frumos care îl invită să încalcece. Avîndu-l în șa, c. își răzbună loviturile primite, aruncîndu-și stăpînul în înălțimi sau urcîndu-se cu el în nori, la soare și în lună. La coborîrea pe pămînt, c. îl întreabă cum s-a simțit: „dacă mai ședeai numai două minute, muream! — Și tu, dacă-mi dideai cu frîu-n cap mai tare, și eu mă prăpădeam” (5, II, p. 290—291). Alteori, recunoașterea c. de mire al tatălui se face cu ajutorul frîului său care trebuie să se potrivească numai lui. Fiul cel mai mic îl încearcă pe rînd la c. albi, apoi la c. roșii și la c. negri, dar nu se potrivește niciunuia. Cînd se întoarce, lovește din nebăgare de seamă cu frîul în țeasta unui c. de pe gard și „îndată stete dinaintea lui un mînzoi de cei răi, păroși, cum sunt la țigani, cu pielea și cu oasele”. Dar cînd stăpînul îi duce ovăz, c. îi cere „o covată de jăratec” de trei

ori. Nici nu bea apă din găleată, ci „sare în fîntînă, bè, se scutură o dată și sare afară ... și cînd stete pe pămînt, era luciu și neted, sclichind ca cel mai fain parip împărătesc” (7, p. 6—7). Simpla scuturare a frîului însoțită de o formulă invocativă e suficientă pentru a găsi c. de mire al tatălui: „— Țu-țu-țui, căluț de strîge ... De cînd tata s-o-nsurat / Nu te-ai gătit de culcat?” C. apare îndată și cere „dă-mi trei zile ovăs și trei zile jărătic” (5, I, p. 385). C. năzdrăvani care pasc holda sînt prinși de Cenușotcă cu ajutorul unui șoarece care îi dă căpestrele în mînă. Ca să poată pleca, c. își lasă amanet căpăstrul miraculos: „cînd îi avea nevoie de mine, să scuturi numa de căpăstru-ăsta, că eu vin și Ț-ajut”. Cînd vrea să participe la luarea coroanei așezate pe un stîlp, Cenușotcă scutură căpăstrul de aramă „odată fu un cal de aramă” care îi oferă „haine de aramă” înainte de a pleca. În chip similar sînt chemați c. de argint și c. de aur (5, II, p. 235—250). Alteori, c. prinși îi dau voinicului cîte un fir de păr prin care pot fi chemați la nevoie (LXXXIII, p. 332). O formă ciudată a prinderii c. năzdrăvan este deschiderea camerei interzise. Băiatul, intrat servitor la niște bătrîni ai căror ochi au fost luați de iele, este prevenit de aceștia să nu caute într-o cameră. În absența lor, o deschide și zărește „un cal de aur, îmbrăcat într-o piele de urs și frîul într-o piele de șarpe. Calul mînca jărătic și băliga galbeni”. Cînd îl scoate afară, nechează puternic și se duce cu el să sară peste glodul întins pînă la fata împăratului, așezată în foișor. Bătrînii îl sfătuiesc la plecare: „calul să nu-l dai de sub tine nici cînd îi merge la cununie, nici cînd îi sta la masă și oriunde te-i afla, nici ziua, nici noaptea ... pînă nu vei avea staulul tău și moșia ta” (79, p. 40—42). C. năzdrăvani mai pot fi cîștigați prin puterea de a-i stăpîni călare. Trecînd prin pădurile de aramă, argint și aur, voinicul rupe cîte o frunză și apar pe rînd c. de aramă, de argint și de aur. Aceștia sînt atît de puternici, încît numai suflînd asupra c. voinicului „l-au băgat de doi stînji în pămînt”, apoi de opt și zece stînji. Voinicul îi încalecă îndată. C. de aramă „o zburat cu dînsu de 12 ori înaltu cerului și de 12 ori s-o băgat în creile pămîntului”, fără să-l poată arunca jos. Atunci îl recunoaște stăpîn, jurînd pe paloș și dîndu-i un frîu: „Cînd Ț-a hi limba mai amară, scutură frîul iesta, c-am s-ajung eu la tine”. La fel sînt supuși c. de argint și de aur (5, I, p. 386—389). Uneori, c. năzdrăvan este captiv și se roagă de voinic să spargă zidul ca să-l elibereze (LXXXIII, p. 344).

C. de la iapa năzdrăvană se obține prin păzirea ei în trei nopți, adică trei ani în calendaristica basmului (v. *Iapă*). Ca să-l înșele pe viteaz, baba adună inimile celorlalți mînji într-unul singur care are înfățișarea cea mai urîta. Sfătuit de animalul ajutător din ultima noapte sau de un șoarece, feciorul alege mînzul cel mai urît care se dovedește a fi năzdrăvan, putîndu-l purta „ori ca gîndu, ori ca vîntu”, fără să mai fie ajunși de c. zmeului obținut de la aceeași babă. În timpul fugii, c. „vorbesc laolaltă — că era frați caii — Dă-te cu spinarea-n vale să pice zmeul alb de pe tine să se facă prav și vină jos” (5, II, p. 284). Mînzul năzdrăvan mai poate fi fătat de un țînțar de la Marea Albă, dar o dată la șapte ani. Mînzul fătat de acesta e atît de mic, încît „abea îl vedeai ... Dar pe cîți pași făcea, pe atîta tot creștea” (7, p. 156; v. *Țînțar*). Iapa năzdrăvană șade în fundul mărilor unde „fată de trei ori pe zi ... în gura unui șarpe”. Voinicul aruncă în gura șarpelui cîte o oaie ca să scape un mînz. Mînzul obținut de zmeu avea un picior mîncat de șarpe, voinicul însă are grijă să arunce în gura șarpelui mai multe oi și vite și iese cu un mînz întreg cu care nu-l mai poate ajunge zmeul ce i-a răpit soția (51 a, p. 178). C. își poartă stăpînul la depărtări mari cu viteza dorită. Pus să aleagă între „ca gîndu, ori ca vîntu”, Drăgan Cenușă alege calea intermediară: „Dacă om mere ca vîntu, ne prăpădim. Dacă-om mere ca gîndu, tot la fel! Însă merem lîn ca vîntu-tremurînd pămîntul” (5, I, p. 211). Viteza desfășurată e de obicei consecința conformației speciale a c. El poate avea astfel două sau nouă inimi, uneori chiar mai multe, apoi șapte sau opt picioare, 14 spline, după cum poate fi cu aripi de la 4 la 12 sau chiar mai multe. Uneori, el are „un corn în frunte” pe lîngă cele 24 aripi (3, p. 342). C. au chiar cîte o dimensiune spirituală. Abrunca, stăpîna țării femeiești pune pe băiat să-i îngrijească cei trei c. „un cal ca doru, unu ca gîndu și unu ca vîntu!” (5, I, p. 390). C. dispune și de o seamă de ustensile de care va avea nevoie stăpînul său în lunga-i călătorie. Astfel, la indicația c., feciorul bagă mîna în urechea dreaptă „și scoase niște frîie de strălucă, și înfrînă calul; și bagă mîna și în urechea stîngă și scoase și pentru el haînc” (3, p. 342). Din urechile c. sînt luate obiectele care, aruncate de fugari, se prefac în obstacole: gresia-munte, peria-pădure (41, I, p. 26).

Mai proeminent este rolul de sfătuitor al c. Adesea, eroul este atît de pasiv în ceea ce întreprinde, încît inițiativa aparține

în întregime sfătuitorului cabalin. Îndeosebi în tipurile AT 314, 514, 530 și 531, protagonistul basmului se călăuzește după indicațiile c. Când pericolul este iminent, c. se pricepe să-l ascundă. Intrînd în țara „strîgelor și a măiestrelor” feciorul împăratului e învățat de c. „să te faci un purece și să te afunzi în gura mea, în fund, într-o măsea bortoasă, că acolo nu te va afla să te mînce” (7, p. 8). În călătorie, c. îi deslușește semnificația detaliilor peisagiste. Mușuroiul din zarc, peste ape, este tocmai împărăția căutată la care îl duce c. printr-un salt. Obiectele găsite au de asemenea semnificații opuse, ceea ce mărește enigma. Găsind o aripă de pasăre, o costiță de femeie, feciorul nu știe ce să facă, dar c. îl avertizează: „De vei ridica-o, ți-a părè rău, de nu vei ridica-o, încă ți-a părè rău, deci iè-o, că a fi cum a vrea Dumnezeu” (ibid., p. 10). Când trec prin pădurile de aramă, argint și aur, voinicul nu se îndură să treacă „pînă nu rump o pană din pădurea asta s-o pun în chivăra mè s-arat și eu ... pe unde-am umblat. — Rumpe-o, zău, stăpînc, da din tine iese fum și din mine iese foc” (5, I, p. 386). Când prezența lui încurcă desfășurarea acțiunii, c. știe să se prefacă într-un obiect care nu mai atrage atenția. Ajunși la cetatea căutată, c. se prefacă căpățină de c. sau un simplu „ciolan”, iar cînd stăpînul va avea nevoie, e suficientă atingerea căpăținii cu frîul (7, p. 10) sau scuturarea frîului (5, I, p. 391). C. îl învață pe voinic cum să prindă cele trei păsări de aur, să aducă pe Ilcana Cosînzeana, operație dificilă pentru care c. solicită „faurii ... de oțel ... să mă potcovească cu strămoșul oțelului ca să pot sui muntele de glaje” unde locuia aceasta, apoi curtea ei (7, p. 11—13). Harap Alb se dovedește un neajutorat care aproape la fiecare sarcină primită trebuie să fie sfătuit de c. Când i se dă să aleagă inul de mac, el se duce la c. „năcăjit și plîngè” și acesta îi aduce aminte că are aripa furnicii. Scena se repetă cînd trebuie să consume mîncările și băuturile, să aducă pielea zmeului cu pietrele prețioase, să ghicească soiul vinului, căpătul de la tulpină al bețelor, din ce neam se trage împăratul, care e fata împăratului din cele două îmbrăcate la fel, încît c. nu se poate opri de a nu-l proboti „Tot plîngînd vii la mine de cîte ori vini” (XV, p. 293). Când fata pleacă îmbrăcată ca băiat (AT 514), ea e sfătuită de c. să nu se sperie de tatăl prefăcut în urs, întocmai ca în *Harap Alb*, apoi în balaur cu „nouă capete”. În continuare, fata e sfătuită de c. cum să ia curmalele din grădina ursului, apă vie și apă moartă de unde

„se bat munții-n capete”, zimbrul cu stea în frunte (5, II, p. 160—166), să ajute pe zmeul care i-a promis c. năzdrăvan, să schimbe florile ei veștejite cu cele verzi ale zmeului, să prefere grajdul cu cai grădinii cu flori și să aleagă sabia ruginită și nu arme cu podoabe (41, I, p. 21—22). C. învață pe băiat chiar cum să îmbrace hainele scoase din urechea stîngă, apoi cum să se poarte ca argat la zîne ca să le poată fura hainele. După ce intră slugă la grădina împăratului, c. strică toată grădina, încît a treia oară nu mai poate fi dreasă tocmai pentru ca fata cea mai mică a împăratului să se îndrăgostească de stăpînul lui (41, I, p. 124—128).

C. năzdrăvan participă în chip decisiv la lupta stăpînului său cu adversarii. În timp ce voinicul se luptă cu zmeul, c. său se încaică cu cel al zmeului și odată cu decapitarea acestuia „căluțu lui cînd l-o prins odată pe calu zmeului și cînd l-o izbit odată de pămînt, o crăpat drept în două” (5, I, p. 216). Uncori, c. singur luptă cu adversarul care a omorît pe stăpînul său (AT 303): „calu, cînd s-o zvîrlit, și cînd l-o prins odată pe viteaz și cînd l-o trîntit de pămînt, l-o făcut în nouăzeci și nouă de bucăți. Ș-atunci s-o dus pînă-n creile pămîntului unde-o găsit pe stăpîn-su ... și l-au scos de-acolo ș-au suflat pe dînsu”, înviindu-l (ibid., p. 263). Baba fermecătoare care a omorît pe fratele voinicului e constrînsă de c. să divulge unde l-a îngropat: „...ș-o prins-o de după cap... și cînd o prins a rupe din babă ...” (ibid. p. 265). C. zmeoaicei este învins prin obstacolul pe care i-l creează c. năzdrăvan al voinicului care „îpă apă fără fund din copite”: oricît aruncă „pară de foc pe nări” c. zmeoaicei ca să usuce locul, nu poate. Sarcina de a aduce herghelia de iepe pentru a fi mulse spre îmbăiere (AT 514) implică o luptă mai dîrză cu armăsarul ce conduce herghelia. De aceea, la sfatul c., voinicul îl blindează cu nouă piei de bivoli lipite cu rășină. Cînd încep lupta, c. mușca din carnea armăsarului, pe cînd acesta rupea din pieile ce îl căpțuseau, încît la urmă se declară învins (5, I, p. 489—490). Adesea, suflul c. este omnipotent. Cînd oastea împăratului adversar cotropeștea țara, Cenușotcă singur i se opune „calu lui numa de suflă cu-un abur și armata lui căzu jos!” A doua oară, „calu lui numa de suflă — da nu așa tare — armata lui rămase-ncremenită, nu mai putu mișca nimica” (5, II, p. 256—258). Cînd eroul trebuia să se îmbăieze în laptele fierbinte al iepelor, c. lui îl potrivește suflînd „pe narea de ger, cît laptele rămîne numai călduț, cum

e mai bun de scăldat". După ce stăpînul său iese din baie, c. „sufală iarăși cu narea de foc" înfierbîntîndu-l, încît împăratul, cînd intră în el, moare pe loc (7, p. 15). Cumnații lui Cenușotcă sînt înfierați pe spate de potcoava c. său (AT 530 A) pentru a putea dovedi apoi că el a procurat leacurile miraculoase (42, p. 519). C. pot face pază în jurul tîlharului spînzurat, dar fata, care are curajul să-i ia inelul din deget, duce după sine toată herghelia (52, p. 685). C. dăruit de Dumnezeu și Sf. Petru ca nași îl poartă în desagi pe băiatul tăiat bucățele de zmeul îndrăgostit de mama lui (AT 510) tocmai la Sf. Duminecă, unde se află apa moartă și apa vie, pentru a-l învia (52, p. 911—913). Pentru a-și ajuta stăpînul, c. se prefăce în șoarece și roade ața cu care era legată cheia de gîtul zmeoaicei (5, I, p. 489). Altădată, c. se prefăce călugăr ca să ademencască fata în corabie (LXXXIII, p. 512). Uneori, omul e pedepsit să rămînă c. pînă îl va încăleca cineva (83, II, p. 50). Vîlva învinsă în luptă devine c. de îndată ce biruitorul îi pune căpăstrul în cap (83, I, p. 15). În unele variante ale basmului AT 563, Dumnezeu dăruiește celui plecat să-l caute un c. care se bălega bani (LXXXIII, p. 864). Între darurile miraculoase pe care omul sărac le obține cu ajutorul mărgelei (mesei) năzdrăvane este și un c. care înconjură într-o clipă, de trei ori, pămîntul (ibid., p. 865). Un atare c. servește și pentru măsurarea vitejiei. Măzăran ajunge la o stavă de c. unde i se dă armăsarul de 99 ani cu 99 de inimi ca să ocolească lumea de trei ori. El face ocolul, dar armăsarul moare, fiindcă au crăpat inimile (v. *Probele puterii*). Măzăran îi mănîncă inimile și devine de 99 de ori „mai tare decît cum o fost" (5, I, p. 471). C. năzdrăvan poate fi chemat scuturînd un fir de păr din capul fetei de împărat care s-a însoțit cu voinicul (52, p. 1158). El se arată recunoscător chiar redus la o căpățînă de c. Fata moșului cea cuminte îngrijește în casa din pădure o căpățînă de c. La miezul nopții, vine un cap de c. care cere fetei să-l treacă pragul, să-i dea de mîncat și să-i caute în cap. Fata e răsplătită (52, p. 213). Uneori, eroul primește de la împăratul invidios (AT 465) sarcina de a aduce armăsarul „din fundul mării". Acesta vine cînd șuieră din frunză soția voinicului și omoară toți c. împăratului (52, p. 672).

Uneori, c. are numai însușiri malefice. Iapa unui popă fată un mînz „solomonar și cum s-a ivit el pe lume... au secăt de tot izvoarele". Ca să-și piardă „puterea cea năzdrăvană de

solomonar“, mînzul va trebui gonit în galop în jurul satului tot timpul cît stă popa în biserică duminică și atunci „vor începe izvoarele a slobozi apă-n fîntîni“ (60, I, p. 25). Ca să-și omoare nora, împăratul trimite în dar doi c. fermecați, care petrificau pe cine îi încăleca. Viliș îi taie în bucăți (81, p. 83).

Metamorfозările în c. reprezintă în genere un mijloc de pedepsire. Un băiat sărac intră slugă la diavol care îi dă să lucreze cu un c. Fiindcă a strigat c. „de!“ împotriva interdicției, acesta a devenit imediat om (52, p. 357). Omul bogat este prefăcut de D-zeu și Sf. Petru în c. pentru că nu i-a primit la ospăț, deghizați în săraci, plăcîndu-i a fi înconjurat numai de bogați (ibid., p. 374). Feciorul cel mare al unui sărac este făcut, la locuința lui, popă de către Dumnezeu, dar fiindcă nu vrea să-l primească în curte, popa e prefăcut c. și dăruit unui țigan să-și care cărbunii cu el (5, II, p. 480—484). Sufletul fetei care s-a spînzurat a fost prefăcut în c. de către necuratul și pus mereu la căraușituri (52, p. 1284). Strigoaica poate prefăce în c. pe ucenicul aflat dormind, dacă îi pune căpăstrul în cap. Prevenit de o babă, ucenicul de fierar nu doarme și îi pune ei căpăstrul în cap, prefăcînd-o iapă cu care aduce lemne (ibid., p. 862). Vrajitorul prefăcut lup înghite c. voinicului, slujindu-i apoi de c. (81, p. 195).

În vechiul sistem al pedepselor, c. aveau un rol important. Frecventă este pedepsirea prin legarea de cozile c. Impostorul care a pretins că a omorît balaurul este legat „de coadele a doi cai neînvățați și dîndu-le drumul l-a rupt în două“ (41, I, p. 295). Alteori, trupul este tăiat în bucăți și pus într-un sac găurit, alături de un sac cu nuci, puși pe doi c., încît „unde pica nuca, pica și bucățica din trupurile lor“ (86, p. 327; v. *Pedepse*).

În întrecerile cu dracul (zmeul) cel prost, apare și ducerea unui c. în spate în jurul lacului (AT 1082); voinicul cîștigă purtîndu-l între picioare (XV, p. 96; v. *Întreceri fugă*). Constantin, blestemat de maică-sa să n-aibă odihnă în pămînt pînă nu-i va aduce fata (AT 365), iese din groapă și încălecă pe mormîntul prefăcut în c. (60, IV, p. 66).

Într-un *basm-snoavă*, dracul se răzbună pe o mireasă care îl înjura, intrînd în ea în ziua nunții și dînd un vînt de sare acoperișul casei. Nașa pune rămașag pe c. mirelui pe care îl cîștigă (52, p. 781—782). În *snoavele* propriu-zise, e luată în

derîdere predilecția țiganilor pentru c. Astfel, bostanul e luat drept ou de c. și clocit de femeie, iar iepurele, stîrmit de bostanul plecat pe coastă, mînzul care a ieșit din ou (52, p. 769). C. vîndut de țigan nu mîncă fier și omul nu-i poate pune frîul (S. 4932). Cînd li se fură c., judecătorul le dă dreptate păgubașilor dacă ghicesc ce are el în buzunar (S. 4973). Hoțul încalecă în glumă c. și dispăre cu el (S. 5304, 4926) sau se duce călare sub pretextul de a-i aduce celălalt c. pe care i l-a furat, dar nu se mai întoarce cu nici unul (S. 5313). Hoțul mărturisește că a furat doar un căpăstru de care se ținea o iapă cu mînzul după ea (S. 5315). Cel prins asupra furtului mărturisește că numai doi erau c., celelalte iepe (S. 5319). Hoțul se dă de gol cînd nu știe cu care ochi nu vede c. furat (S. 5320), sau mărturisește că i-a stat în drum și a vrut să sară peste el, dar tocmai atunci c. a pornit cu el (S. 5321), sau că a căzut din copac în spatele c. care îl urmărea mereu (S. 5324). A furat c. din curtea bisericii pentru că îl credea fără stăpîn (S. 5325). A fost închis pentru că a găsit un c. înainte de a-l fi pierdut stăpînul (S. 5326). A furat c. unuia care dormea fiindcă n-a vrut să-l deranjeze din somn (S. 5329). Cînd găsește o potcoavă, fură și c., dar e prins și ciomăgit (S. 5452, 5454). C. vopsit în verde își pierde identitatea de îndată ce ploaia spală vopseaua (S. 5702). C. țiganului moare de foame și stăpînul se răzbună, bătînd iarba cu barosul (S. 5718). Omul plecat cu c. să-l ajungă pe cel ce i-a luat de la soție scroafa și carul cu boi, îi dă hoțului să țină de c. Acesta îi taie coada și o înfige în drum, apoi îl convinge pe păgubaș că a intrat c. în pămînt (12, I, p. 420—421).

Cămașă. După o *legendă*, alțițele c. femeiești au fost făcute de diavol, dar nu știa unde să le așeze. Dumnezeu le-a pus pe umeri (52, p. 9). Împotriva ciumei sau holerei, se confecționează o c. anume, „cămașa de izbîndă”. O femeie — adesea mai multe — fac o c. într-o singură noapte. De seara pînă în zori torc cînepa, țes pînza, o croiesc și cos c. O pun într-un par la marginea satului, avînd putere apotropeică. De obicei, tot satul trece pe rînd prin gulerul cămășii ținută de un om, ca să nu fie atinși de molimă (LXV, p. 331—332). Șolomonarii se nasc îmbrăcați într-o c. de piele. Părinții o îngroapă la naștere, dar șolomonarul, după ce crește, o dezgroapă, căci ea îi dă puterea asupra balaurilor (XXXI a, p. 143).

În *basmе*, *c.* e încărcată cu felurite însușiri magice, nocive sau binefăcătoare. În variantele basmului AT 653, mama celor trei frați, Serilă, Mieziță și Zorilă (v. *Murgilă*) face câte o *c.* într-o singură noapte, reținându-i ca să le-o dea. Astfel ei sînt adormiți de *c.*, se trezesc și se iau la bătaie, pînă ce mama lor le spune că sînt frați și trebuie să salveze pe fiica împăratului (5, II, p. 41 și urm.). *C.* otrăvită provoacă moartea temporară celui ce o îmbracă. Fiul împăratului scoate această *c.* de pe față, ea învie și se căsătorește (42, p. 518). Atare *c.* apare și în unele variante ale basmului AT 516, dar eficiența ei e împiedicată de relatarea tovarășului credincios care împietrește din această cauză (LXXXIII, p. 595). Împărăteasa, mamă vitregă a șase copii pe care îi persecută, „se îmbracă în cămașa de izbîndă” și se duce la casa din pădure unde izgonise copiii, îi prefăce „în șase lebede și-i blestemă să se ducă peste nouă mări și nouă țări”. Acestea nu pot redeveni oameni decît după ce sora lor le-a făcut șase *c.* „fără să rîdă, fără să vorbească”, cosînd pe ele „numai stele și luceferi” (51 a, p. 182—183). Voinicul prefăcut cerb de zîne redevine om numai după ce trece prin *c.* ielelor, în timp ce acestea se scîldau la Muntele de marmură (LXXXIII, p. 282). *C.* poate fi și armă de apărare miraculoasă. Un băiat servitor la norocul lui (prefăcut în „cucoană”) primește, între altele, și „o cămașă prin care nimeni nu putea trece” (41, I, p. 520). Șerpoaica, redevenită fată, răsplătește pe voinicul care a slujit-o un an ca să scape de blestemul părinților cu o *c.* pe care, dacă o îmbracă, „nu s-a prinde nici un rău, nici o boală de tine” (52, p. 827). Soția plecată în căutarea soțului fugit pentru că i-a ars pielea de șarpe (AT 425), primește de la Sf. Miercuri o *c.* din fir de păianjen care o apără de Mama Pădurii să nu-i sugă sîngele (LXXXIII, p. 251). O anumită *c.* poate indica viitoarele soții. Trei frați săraci nu se pot însura pînă ce o vrăjitoare îi sfătuiește: „Puneți să vă facă o cămașă în care să intrați toți trei frații; după ce vă veți îmbrăca cu dînsa toți deodată, să dați cu sulițele în sus fiind într-acea cămașă și care unde o cădea din sulițele voastre, acolo vă sînt scrisele” (41, I, p. 477). Voinicul prefăcut șarpe dăruiește *c.* fetei ca semn că o vrea de soție (52, p. 444). Într-o seamă de variante ale basmului AT 400, voinicul se căsătorește cu zîna căreia îi fură *c.* fără să se uite înapoi și să se înduioșeze de rugămințile ei (52, p. 1031—1033). Soțul în piele de animal (AT 425) își blestemă soția să nu nască pînă ce nu va atinge-o el, dar și ea îl blestemă să nu-i poată

nimeni spăla petele de sânge de pe c. decît ea (14 a, p. 23), sau să-i albească „cămașa de mire cînd ți-oi spăla-o eu” (79, p. 44). Soția dă soțului la plecarea lui în depărtări o c. care, dacă se va înnegri, înseamnă că ea îl înșală (81 a, p. 479). Fata, orbită de impotografie, (AT 510) face o c. cu flori „cum nu s-a mai pomenit pe lume de frumoasă” pe care o dă numai pentru un ochi, recăpătîndu-și astfel vederea (86, p. 326—327). Între sarcinile date celui pîrît de invidioși se află și cea de a aduce c. zmeului (AT 328). Eroul izbutește prefăcîndu-se în purice ascuns în saltea care îl mușcă noaptea pe zmeu, pînă ce acesta, disperat, își scoate c. (42, p. 515). Fratele este trimis de baba fermecătoare să aducă c. de aur a zgripturoaicei, apoi c. cu soarele în piept (LXXXIII, p. 410; v. *Sarcini de pierzanie*). Între probele de înțelepciune, se întilnește și cea prin care împăratul cere fetei istețe să vină „nici cu cămașă, nici fără cămașă” (AT 875). Fata se îmbracă cu o c. numai croită, neterminată (86, p. 106; v. *Probe de înțelepciune*).

Cătea v. Ciine

Cerb. În *legende*, c. e o ființă proteguită de pădure și „crengile copacilor singure se pleacă ca să mănînce muguri” (LIII, p. 281). „Mama Pădurii are căruță înhămată cu cerbi, iar în căruță e așternută piele de cerb” (52, p. 213).

În unele variante ale *basmului despre animale* AT 275, c. se ia la întrecere în fugă cu ariciul (v. *Arici, Întreceri la fugă*). C. spintecă pîntecele unui urs. Fiindcă prin rugăciunea lui a ajutat cerboanca să nască ușor, ursul e vindecat de c., dar îl închide în pivniță. Este prefăcut morar la dorința lui, iar apoi redevine urs (52, p. 954).

În *basme*, apare mai adesea o ființă sau un obiect metamorfozat în c. Copiii alungați în pădure de vitregă (AT 450) sînt torturați de sete. Împotriva sfaturilor sorei, băiatul bea apă din urmă de c. și „se făcu un cerb mare și frumos, cu coarnele aurite”. După ce soră-sa este aruncată în fîntînă de impotografie, frații își spun pățania în cîntec și astfel e divulgată nelegiuirea, iar c. își scoate sora din fîntînă (60, I, p. 46—50). Băiatul care bea din urmă de c. se preface într-un c. avînd în vîrfurile coarnelor „un leagăn împletit numai în fire de mătase”. Sora lui se suie în leagăn și își continuă astfel drumul prin pădure (86, p. 27). Feciorul unui împărat, plecat în căutarea celei căreia i-a zărit chipul,

se întovărășește pe drum cu un cititor din pascălie. Ajungînd la curțile fetei, pascălitorul lovește cu bățul pe feciorul de împărat prefăcîndu-l în c. de aur care noaptea redevine flăcău în iatacul fetei (AT 516). Apoi se întorc acasă (LXXXIII, p. 595). Dăfin plecat în căutarea iubitei ajunge la curțile ei unde Afin, tovarășul credincios (AT 516) lovește bușteanul ielelor „de trei ori și se făcu un cerb de aur frumos, apoi băgă într-însul pe feciorul de împărat”. Astfel poate pătrunde în odaia fetei unde „feciorul de împărat ieși din cerb și o sărută pe frunte, apoi intră iarăși în cerb”. La întoarcere, „Afin lovi de trei ori în burtă și îndată se făcu dintrînsul o căruță cu doisprezece cai de foc” cu care răpesc pe fată (32 a, p. 416—417). Băiatul care pîndea zînele scaldîndu-se în lac, e prefăcut de acestea în c. timp de trei ani. Aude de la ursitoare că poate redeveni om numai dacă trece prin cămășile ielelor în timp ce acestea se scaldă și astfel scapă de farmec (LXXXIII, p. 282).

Ca protagonist, c. joacă un rol șters. Vaca năzdrăvană care naște un băiat se luptă la podul de argint cu un c. pe care îl învinge (LXXXIII, p. 577). În luptă cu șarpele (sau cu balaurul), c. nu poate fi înghițit din cauza coarnelor. Cei solicitați să ajute unuia dintre ei iau aproape întotdeauna partea reptilei, rupînd coarnele c., întrucît sînt momiți de promisiunea acesteia „că-ți voi da tot ceea ce ceri tu” (60, II, p. 41). Totuși, cînd promisiunea c. e mai importantă, voinicul îi ține parte: „... io știu că îmbli după soare și după lună... că io te-oi îndrepta că unde să le caț”. Băiatul taie balaurul și ia c. călăuză (12, II, p. 63). Sora necredincioasă, îndrăgostită de lupul năzdrăvan care vrea pieirea fratelui ei (AT 315), se prefăce bolnavă la insistențele lupului. Apoi își trimite fratele după lapte de cerboaică (82, p. 30). Harap Alb e trimis de spîn în pădurea c. să-i aducă „pielea cerbului cu cap cu tot, așa bătute cu pietre scumpe, cum se găsesc”. Vînarea lui era deosebit de periculoasă, deoarece are „un ochi otrăvit și cînd l-o pironi spre tine, nu mai trăiești”. După ce îi taie capul, Harap Alb stă ascuns în groapă pînă la asfințitul soarelui, cînd a murit c. (24, p. 96—99). Copilul promis diavolului e scăpat de un c. uriaș, „un corn al lui era cît un stejar”. C. îl vîră în măsea, „avea o măsea bortoasă și acolo îl ținea ca în casă”. Copilul trăiește mulți ani în măsea, căci „din corn îi da mîncare”. Cînd moare, c. îi cere copilului să-i scoată plămîinii și să-i pună în patru grămezi în jurul copilului adormit. A doua zi, acestea s-au prefăcut în „patru cîni: un lup, un urs, o vulpe și un iepure” (52, p. 1235—

1237). Un c. care mîncă oameni este împuşcat la cererea împăratului de un ȋigan care primeşte o căruţă de galbeni (81 a, p. 522). Împăratul ce cade bolnav după ce îşi mărită fetele — pe cea mai mică cu grădinarul curţii (AT 532) — cere ginerilor să-i aducă cît mai repede „lapte de la căprioara din codrul de argint”. Numai grădinarul Nu ştiu izbuteşte cu ajutorul calului năzdrăvan: „...Într-o clipă fură în codrul de argint, prinse ciuta (căprioara) şi o mulse” (7, p. 215). Într-o variantă a basmului AT 560, un înşelător ia forma unui c. şi fură soţia cu palatcele împreună cu cartea miraculoasă care punea la dispoziţie 3 soldaţi (81 a, p. 439—441).

Cercetarea poveştilor populare e un capitol al culturii moderne. În trecutul îndepărtat, se întîlnesc prin scrierile istoricilor, îndeosebi prin cronici, unele legende privitoare la întemeierea cetăţilor de scaun sau la figurile domnitoare proeminente. Într-un fel, legenda precede istoria, în măsura în care e inclusă în cercul observaţiilor celui ce scrutează trecutul, cum se poate vedea în chip exemplar la Herodot. Cărţile sacre au reţinut întotdeauna naraţiunile cu profil mitic de sorginte populară.

1. Cronicile româneşti consemnează legendele despre întemeierea celor două state româneşti. Cronica anonimă munteană relatează sumar descălecarea lui Radu Negru în 1290 din ţinutul de peste munţi în jos pe apa Dîmboviţei, întemeind domnie nouă pînă la Dunăre. Letopiseţul de la Bistriţa, apoi cronicile ulterioare din Moldova pun întemeierea Moldovei în legătură cu zimbrul urmărit şi omorît de Dragoş Vodă „de la Maramurăş”. Grigore Ureche nu uită să consemneze tradiţia orală — „zic unii” — despre ajutorul primit de Ştefan cel Mare de la mucenicul Dimitrie în lupta de la Codrii Cosminului. Ion Neculce păşeşte mai cu îndrăzneală pe acest făgaş, fără să-şi piardă atitudinea critică a celui ce urmăreşte veracitatea faptelor, în prima colecţie de legende istorice, *O samă de cuvinte*, pe care o aşază în fruntea cronicii sale. Îndemnul la prudenţă e mărturisit de la început în formularea devenită aproape proverbială: „Deci cine va ceti şi le va crede, bine va fi, iară cine nu le va crede, iară va fi bine; cine precum îi va fi voia, așa va face.” Cercetările istoricilor au dovedit totuşi că din cele 46 legende povestite în *O samă de cuvinte*, o bună parte sînt veridice, unele confirmate de documentele contemporane sau apropiate acelei epoci (17 legende), altele (8 legende) de o veracitate mai restrînsă, în care doar se

evidențiază un simbul de adevăr. Celelalte rămân ipotetice, fără a li se putea denega aserțiunile, mai cu seamă cele ce relatează dialoguri, replici caracteristice. Abia 6 legende s-au dovedit nefondate (LXXXII, p. 439—495).

2. Celelalte specii au fost luate în seamă în chip cu totul sporadic, dată fiind atitudinea ostilă față de atari „basne”. Lectura manuscriselor a dat la iveală un număr infim de basme și snoave de obârșie populară. Preotul Iorga din Cocorăști-Prahova, a scris un basm pe la jumătatea secolului al XVIII-lea care e o variantă a tipului *Baba și dracul* (Schullerus 821 I*), iar un anonim moldovean nota pe un manuscris în 28 martie 1797 basmul nuvelistic *Istoria unui vornic înțelept și învățat, întrebându-se din ponturi cu o fată a unui împărat, după cum arată în gios*, care e o variantă a tipului 851. Izvorul folcloric nu e pur, unele întrebări și răspunsuri fiind luate din cărțile religioase.

3. Impulsul pentru culegerea și studierea narațiunilor populare a fost dat de colecția fraților Grimm (1812). Karağiç este printre cei dintâi care le urmează exemplul, culegând și publicând întâia colecție de basme sîrbești. Timotei Cipariu a notat 10 povești scurte (4 basme despre animale, 6 snoave și anecdote) care nu au stîrnit nici un ecou, fiind rămase în manuscrisul inedit din 1831. Prin 1839, Arthur Schott culege în Banat o seamă de povești românești pe care le publică împreună cu fratele său Albert. În 1845, în volumul *Walachische Märchen*, cei doi dădeau la iveală 43 narațiuni, distribuite după lungime (27 „narațiuni mai mari”, 16 „mai mici”). Alte 23 povești vor fi publicate în reviste în anii 1857—1859. Ca și *Kinder-und Hausmärchen* a fraților Grimm, colecția fraților Schott cuprinde basme propriu-zise (32), alături de snoave (20) și legende (14), în chip curios lipsind basmele despre animale. Frații Schott își urmează modelul și în maniera stilistică de a reda poveștile populare, cu numeroase infiltrări romantice în zugrăvirea peisajului și îndeosebi a stărilor sufletești, chiar dacă Wilhelm Grimm semnala pe alocuri tonul nepotrivit unor atari narațiuni. În anexa colecției, Albert Schott încearcă o interpretare a basmelor și snoavelor în sensul mitologizant inaugurat de frații Grimm. Astfel, Păcală (Bakala) n-ar fi decît un zeu al soarelui decăzut în ipostaza unui ghiduș, legenda Persephonei s-ar găsi la baza multor basme prin faptul că oglindește alternarea dintre iarnă și vară, etc. Prin anii 1852—1859 mai culege povești românești L. A. Staufe,

R. O. Waldburg și F. Obert, pe care le publică numai în reviste germane. Colecția lui Obert apare postum în volumul *Rumänische Märchen und Sagen aus Siebenbürgen* în 1925, în forma rezumativă schițată de culegător.

Deși anterioare ca dată a culegerii, au valoare redusă cele 6 basme nepublicate, consemnate de scriitorul maghiar de la românii din Cuci (lângă Ludușu de Mureș), fiind transpuse în stilul celor maghiare și cu intervenții în schema narativă.

4. Cel dintâi român care pășește sistematic la culegerea poezilor este bucovineanul Ion G. Sbiera. *Povești populare românești* au fost culese prin 1855—1856, dar publicate abia peste trei decenii. Apelul difuzat de el prin *Foaie pentru minte, inimă și literatură* din decembrie 1858 prin care solicita să i se trimită producții folclorice din toate părțile „pe unde se mai află picior de român“, nu a avut ecoul dorit, întrucât poveștile provin numai din satul natal și cele învecinate, fiind culese de el și de doi colegi gimnaziali. Până acum, volumul lui Sbiera e cca mai întinsă colecție de povești bucovinene (54 narațiuni, predominând basmele propriu-zise). În aceeași vreme, începe să culegă povești Mircea Vasile Stănescu Arădanul, cerînd sprijinul binevoitorilor în *Foaie pentru minte* din noiembrie 1859. Din întreaga colecție de peste 50 povești (cele mai multe provenind din Năsăud) el a publicat abia 7 narațiuni scurte în broșura *Prosa populară. Povești* (1860). Peste doi ani va publica întâile povești din Muntenia scriitorul Nicolae Filimon în ziarul *Țăranul român*. Exemplul este urmat în același an de Petre Ispirescu, care le adună apoi în broșura ce nu se mai vede astăzi prin biblioteci. Volumașele ulterioare, cu titlul impropriu *Legende sau basmele românilor* (1872—1876), apoi ediția cu același titlu din 1882, împreună cu broșurile *Snoave sau povești populare* (1873, 1874) și volumele *Basme, snoave și glume* (1883) și *Povești morale* (1886) alcătuiesc cea mai întinsă colecție de narațiuni populare, îndeosebi basme propriu-zise (73) și snoave, din Muntenia și Oltenia (foarte puține provin din celelalte provincii). Netezimea stilului în care au fost povestite, folosind graiul simplu muntenesc, totuși cu vizibile influențe ale stilului livresc, a cauzat extrema popularitate de care s-a bucurat colecția de basme a lui Ispirescu, dovadă cele 60 republicări de diferite feluri. La aceasta s-a adăugat împrejurarea că era prima colecție la îndemîna școlarilor și a celorlalți îndrăgostiți de basmul popular. Ea a avut o soartă întrucîtva similară cu colecția fraților Grimm, Perrault, în mîi

mică măsură cu cea a lui Karağiç și Afanasiev. Poetul Ion C. Fundescu dă la iveală o colecție mai restrînsă, *Basme, orații, păcălituri și ghicitori*, cu augmentări succesive pînă la ediția din 1896 (18 basme, 55 snoave etc.). Cîteva basme au fost luate nemărturisit din colecțiile Filimon și Ispirescu, la unele mulțumindu-se să schimbe doar titlul pentru camuflare.

5. După 1870 se ivesc și primele încercări de interpretare științifică a poveștilor populare. Sub titlul de senzație *Descoperiri mari*, Atanasie Marienescu, latinist dominat de teoria mitologică a fraților Grimm, publică o seamă de articole în periodice sau în broșuri despre cîteva basme din colecțiile publicate (Schott, Ispirescu, Fundescu, Haltrich) sau din cele trimise lui de culegătorii transilvăneni, în care caută să demonstreze strînsul paralelism dintre mitologia clasică și basmul popular. După cum Petru Maior forța argumentarea, susținînd că limba română, derivînd din latina vulgară, este prin aceasta mama latinei clasice, tot astfel Marienescu e convins că *Metamorfozele* lui Ovidiu sînt prelucrări „din povestea poporală”, dar „originalul povestei s-a susținut pînă azi” în repertoriul folcloric. El nu întrevide nici o modificare din antichitatea clasică pînă la basmul de azi, uitînd propria aserțiune că legendele scrise de autorii clasici reprezintă elaborări, prelucrări pentru a le face mai „raționale”, mai pe înțelesul păturii cultivate, prin aceasta îndepărtîndu-se substanțial de modelul popular. Ca atare, el nu se îndoiește că personajele populare de la noi sînt identice cu cele din mitologia clasică, treaba folcloristului fiind doar de a le detecta de sub învelișul numelui și ipostazei folclorice. Astfel, cei doi copii cu părul de aur (AT 707) nu pot fi decît dioscureii Pollux și Castor, Dafin din basmul cu același titlu (AT 516) nu e decît Daphāos, adică Phaeton, iar Afin e zeul Marte, supranumit și Afneios, împărăteasa mamă „e Clymene” soția lui Merops și iubită lui Apollo (cu care îl are pe Phaeton), iar arapul ce aduce buruienile de leac nu e decît însuși Merops, deoarece numele lui înseamnă „față arsă de soare” etc. Atari apropieri necritice dintre mitologia clasică și basm au discreditat încercările ulterioare din acest domeniu.

Bogdan Petriceicu Hasdeu va deschide noi orizonturi în cercetarea basmului popular. În prefața colecției lui Fundescu (1867) el dă întîia clasificare a „genului narativ”, distingînd trei specii: „tradițiunea populară istorică, adică legenda istorică, anecdota, „un fel de narațiuni satirice scurte, precum sunt,

bunăoară, acelea despre ȝigani sau evrei" și basmul „prototipul romanțelor literaturii celei culte și chiar al dramelor moderne, însă întrecându-le și lăsându-le departe în urmă prin bogăția complicațiilor și prin puterea fantasiei". Hasdeu e autorul primului studiu monografic despre un basm: *Povestea numerelor la români, la slavi, la francezi, la evrei etc.* (1879). Studiul este, se pare, întâia monografie și pe plan european, precedînd pe cea a lui Kolmacevski, *Jivotnîi epos na zapade i u slavian* (1882) și mai cu seamă pe cea a lui K. Krohn, *Bär (Wolf) und Fuchs* (AT 1—5, 15, 36, 37, 47), socotită de obicei inauguratora metodei finlandeze, zisă și geografică-istorică. Numai împrejurarea că studiul lui Hasdeu a fost scris în românește l-a văduvit de primatul care i se cuvine printre precursorii metodei geografico-istorice (v. *Metoda geografică-istorică*). El a elaborat o nouă teorie despre originea basmului, deducîndu-l din vis (v. *Teoria onirică*) în articolul *Basm* din *Etymologicum Magnum Romaniae* (1893). El a lucrat independent de Ludwig Laistner, care, în *Das Rätsel der Sphinx* (1889) explica geneza basmelor din visurile de groază. Hasdeu a fost preocupat în chip deosebit să dea la lumină mitologia populară, convins că în ea se mai păstrează urme preslave și preromane. Cea mai însemnată acțiune în acest sens e difuzarea chestionarului *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română* (1884) în care întrebările 123—206 se referă la obiceiurile, credințele și mitologia populară. Răspunsurile din vreo 700 localități la acest chestionar oferă pînă acum cea mai bogată sursă informativă despre mitologia populară română. Străduința de a detecta rădăcinile traco-dace din credințele și miturile românilor nu l-a împiedicat de a releva proveniența latină a multor elemente folclorice, adesea alunecînd spre aserțiuni exagerate prolatiniste (de ex. *Mîngifer* din colecția Schott nu poate fi decît împăratul Aurelian, poreclit „Mîna de fier" ca și protagonistul basmului). El a fost preocupat și de problema clasificării basmelor și în acest scop a sugerat elevului său C. Litza retușarea substanțială a sistemului elaborat de J. G. von Hahn, reducîndu-l la 28 tipuri (v. *Clasificare*). La propunerea lui, Academia Română a înscris la concurs în 1889 studiul global al basmelor române adunate pînă atunci, care va fi realizat de elevul său, Lazăr Șăineanu, în 1894. Cît de mare a fost contribuția lui Hasdeu la această lucrare monumentală se vede din mulțumirile din *Prefață* aduse „d-lui Hasdeu, ale cărui convorbiri au

fost totdeauna pentru autor cea mai bună școală practică" (LXXXIII, p. XIII).

Moses Gaster a examinat poveștile în raport cu cărțile populare cu convingerea că acestea din urmă sînt sursa celor dintîi. Sprijinul era căutat numai în datele cronologice, ceea ce nu poate constitui o dovadă decisivă, căci poveștile au circulat mii de ani pe cale orală. Au fost influențe reciproce între repertoriul popular și creațiile culte, mai cu seamă cărțile populare în care doar studierea amănunțită a motivelor componente în distribuirea lor pe aria de răspîndire poate aduce lumina necesară. Adept al lui Th. Benfey (v. *Teoria indianistă*), el era convins că basmele provin din India. Ca atare, studierea lor nu înseamnă decît urmărirea căilor de răspîndire din India pînă în Europa prin filiația textelor și traducerilor. În acest amplu proces, evreii ar fi jucat rolul de intermediari între narațiunile venite din Orient spre Europa și zona Mediteranei. Sursa livrescă era atît de importantă în ochii lui Gaster, încît el credea, spre deosebire de Benfey, că multe basme populare n-au venit ca atare din India, ci din nuvelele și povestirile indiene, prefăcute de popor în basme. De aci și concluzia eronată că fondul basmelor, de origine literară, nu este vechi, mitologic, ci mult mai modern. În cîteva articole, el a urmărit unele filiații de la sursa scrisă la basmul popular, fără să poată dovedi că repertoriul de basme își are originea în creațiile culte ale antichității orientale.

Lazăr Șăineanu întocmește înția monografie a basmelor românești în *Basmele române...* (1895). El alcătuiește un sistem de clasificare pornind de la cel al lui von Hahn (v. *Clasificare*) care nu s-a impus din pricina numeroaselor suprapuneri pe care le facilita. Lucrarea e prețioasă prin prezentarea întregului repertoriu românesc cules pînă la 1893, însumînd circa 500 variante. La acestea, el aduce numeroase paralele străine, folosind o bibliografie azi greu accesibilă. Ea rămîne mereu un izvor de informații de natură bibliografică, mai cu seamă prin prețiosul *Indice folcloric* care se cere continuat. Partea teoretică e neînsemnată, autorul arătîndu-se neîncrezător în teoriile referitoare la originea basmelor, deși în fapt se dovedește aderent al celei antropologice (v. *Teoria antropologică*).

Șăineanu a studiat monografic și cîteva legende: *Zilele babei și legenda Dochiei, Căpcîni-Căpcăuni-Cătcăuni*, citînd paralele străine (LXXXIV, p. 1—45, 175—190).

6. După 1870 apare în literatura română și basmul de factură cultă, în maniera cultivată de romantici, atât că scriitorii români de obicei nu se îndepărtează prea mult de modelul popular. Scrierea de basme reprezintă o ucenicie în ale literaturii, o primă fază în care prozatorul își formează mijloacele de expresie. Basmele apar în debutul unor scriitori clasici în anii 1870—1880, începînd cu *Făt-Frumos din lacrimă* al lui Eminescu (1870), urmat de *Zîna Zînelor*, *Ileana cea șireată*, *Florița din codru* (1872) etc. ale lui Slavici, *Ileana Cosînzeana* (1872) și *Codreana Sînziana* (1875) de M. Pompiliu, *Soacra cu trei nurori* (1875) etc. de I. Creangă. Ei tratează basmul popular felurit: Eminescu și Slavici modifică pe alocuri și schema epică a narațiunii, în timp ce Pompiliu și mai cu seamă Creangă o redau întocmai, povestind-o în manieră proprie, Creangă rezemîndu-se și aici pe graiul popular pe care îl ridică la mare artă. N. D. Popescu și N. A. Bogdan scriu basmele din colecțiile lor cu multă libertate, îngăduindu-și intervenții, încît variantele par mai degrabă basme culte, mai exact, între cele două domenii, cu toate că izvoditorii lor s-au mărturisit folcloriști. În aceeași orbită se înscriu și basmele povestite de Delavrancea, care a intervenit mai adînc în osatura epică, precum și cele scrise de Enea Hodoș.

7. În același timp, Eminescu a consemnat și întîile basme cu caracter autentic, notîndu-le după dictatul povestitorului. Nefiind publicate decît tîrziu (1902) ele nu au putut servi de model. Problema respectării autenticității integrale a poveștilor populare a fost reluată în chip independent de mai mulți folcloriști la finele secolului al XIX-lea și la începutul celui următor. În revista *Povestea vorbei* (București, 1896—1897), frații Artur și Raul Stavri publică 4 narațiuni scurte din ciclul *Din povestirile lui Ilie Pietrarul*, culese cu ajutorul stenografiei. Acest început nu a mai avut continuare. Gheorghe Alexici a publicat în *Texte din literatura poporană română* (1899) 14 povești (cele mai multe snoave, apoi legende, basme despre animale și un basm fantastic) redată „întocmai după cum le-am auzit de la povestitori” datorită faptului „că totdeauna am recurs la ajutorul stenografiei” (2, p. 293). Narațiunile publicate în *Graiul nostru* (1906—1908) de I. A. Candrea, O. Densusianu și Th. Speranția par de asemenea a fi stenografiate, fără să se poată ști dacă sistemul de stenografiere poseda semnele necesare redării consoanelor înmuiate sau dacă semnele diacritice

au fost adăugate ulterior, în conformitate cu sistemul fonetic al localității respective.

Învățătorul doljan Ștefan Tuțescu culege poveștile după dictatul povestitorilor și le publică întocmai în volumașele sale de la începutul secolului. De aceea, completările explicative le face în subsolul paginii, sub forma notelor. Narațiunile culese de Tuțescu rivalizează ca autenticitate cu cele culese prin înregistrare mecanică, caracterizându-se prin aceeași vioiciune și prospețime.

8. Cele mai multe colecții vor fi alcătuite în maniera tradițională: culegătorul reține rezumatul, pe care îl redă apoi în stilul său, încercînd mai mult sau mai puțin să se apropie de cel al povestitorilor populari.

În Transilvania (și Banat) cele mai reprezentative colecții sînt ale lui Ion Pop Reteganul, George Cătană și Pauline Schullerus. *Povești ardelenesti* (1888), *Povești din popor* (1895) conțin 55 povești (cele mai multe basme fantastice) din localitățile unde a fost învățător Ion P. Reteganul, puține culese de alți colegi. *Poveștile Bănățului* (1893), *Povești populare din Banat* (1908) și *Din lumea poveștilor. Povești populare din Banat* (1924) redau o parte din repertoriul bănățean. Cele 65 povești (majoritatea basme fantastice, cîteva snoave și legende) sînt culese de Cătană din satul natal Remetea Pogonici și din Valeadieni unde a fost învățător, mai puține din alte localități, parte din acestea trimise de colaboratori. Cea mai întinsă colecție transilvăneană e publicată de Pauline Schullerus, în traducere germană: *Rumänische Volksmärchen aus dem mittleren Harbachtale* (1906). Ea conține 139 povești (126 din valca Hîrtibaciului, 11 din valea Oltului din vecinătatea Făgărașului) cele mai multe basme propriu-zise. Moldova (și Bucovina) este explorată mai întîi de harnicul S. Fl. Marian. Acesta dă la iveală stocul de legende: *Ornitologia poporană română* (1883), *Insectele* (1903), *Legendele Maicii Domnului* (1904), care cuprind variante și din celelalte provincii, totuși Moldova (îndeosebi cea nordică) deținînd numărul covîrșitor. De proveniență bucovineană sînt numai *Tradiții populare din Bucovina* (1878, ed. a II-a mult amplificată 1895) și *Răsplata. Povești din Bucovina* (1897) cu 8 basme fără indicarea localității și informatorului.

Strădaniile lui Marian sînt continuate în Bucovina și nordul Moldovei de Elena Niculiță Voronca. În colecția cu profil

enciclopedic, *Datinile și credințele poporului român* (1903) sînt inserate numeroase basme, legende și snoave, unele în mai multe variante. Mai tîrziu, va culege povești din județele Dorohei și Botoșani Dumitru Furtună. Volumele acestuia, *Izvodiri din bătrîni* (1912), *Cuvinte scumpe* (1913), *Vremuri înțelepte* (1914) și *Firicele de iarbă* conțin peste 180 narațiuni (majoritatea covîrșitoare snoave) povestite adesea în stil prea înflorit. Învățătorul Alexandru Vasiliu culege din satul natal Tătărăuși repertoriul de povești pe îndelete, în intimitate cu bătrînii povestitori. Volumul *Povești și legende* (1927) cuprinde 23 basme și 8 legende, culese începînd din 1897 și povestite în manieră populară. Moldova sudică e explorată de Tudor Pamfile. *Graiul vremurilor* (1909), *Feți frumoși de odinioară*, *Un tăciune și un cărbune*, *Firișoare de aur*, conțin cele dintîi basme, celelalte cu precădere snoave, alături de cîteva basme despre animale. O seamă de legende culese de el din județul Tecuci, îndeosebi din satul natal Țepu, au fost incluse în monografiile sale *Povestea lumii de demult*, *Mitologie românească*, *Cerul și podoabele lui* etc.

Poveștile din Muntenia au fost culese în cea mai mare parte de D. Stăncescu și învățătorul C. Rădulescu Codin. Stăncescu debutează la 19 ani cu volumul *Basme culese din popor* (1885), reluat și amplificat în 1892, *Basme culese din gura poporului*. Volumele se succed la scurtă vreme: *Snoave sau glume populare* (1892), *Alte basme* (1893), *Cerbul de aur și alte basme pentru copii* (1893), *Snoave* (1893), *Glume și povești* (1895), *Povești și snoave noi pentru popor* (1895), *La gura sobei* (1895). Unele volume retipăresc narațiuni publicate în cele anterioare, alături de cele noi care de obicei precumpănesc. Stăncescu a cules 47 basme propriu-zise, apoi snoave și abia cîteva basme despre animale. Cu puține excepții moldovene și transilvănene, poveștile culese de Stăncescu provin din Muntenia centrală (județele Ilfov, Vlașca, Dîmbovița). Constantin Rădulescu Codin publică basme și snoave culese cele mai multe din județul Muscel: *Îngerul românului* (1913), *Nevasta leneșă* (1926), *Cal de smeu, leu-paraleu* (1926), *Vine roata la știrbină*. Cea dintîi e pînă acum cea mai întinsă colecție de basme propriu-zise muntenești după cea a lui Ispirescu: 51 variante. El s-a preocupat și de repertoriul de legende, îndeosebi de cele istorice: *Legende, tradiții și amintiri istorice* adunate din Oltenia și din Muscel (1910), *Muscelul nostru* (1922) și *Din trecutul nostru*.

Repertoriul oltenesc se află în volumașele publicate de Șt. Tuțescu și N. I. Dumitrașcu. Basmele propriu-zise sînt puține, covîrșesc snoavele. Volumele lui Tuțescu: *Din trecut* (1901), *Dăfii* (1905), *Taina ăluia* (1906), *O parte din sfinți* (1908), *Din văi și vîlcele* (1911) devenite de mult o raritate, au în genere cuprins miscelaneu, snoavele și legendele predominînd. N. I. Dumitrașcu și-a risipit colecția într-o mulțime de broșuri, unele greu de găsit.

Repertoriul aromân e reprezentat îndeosebi în masiva culegere a lui Pericle Papahagi, *Basme aromâne* (1905) care conține 139 basme propriu-zise și (cîteva) despre animale. Poveștile megleno-românilor sînt publicate parțial de Th. Capidan în *Literatura populară la megleno-români* (1928). Repertoriul, destul de întins (94 narațiuni), provine de la copii de vîrstă școlară, cules după dictat, de aci rigiditatea expunerii și oarecare schematism. Acestea sînt colecțiile principale de povești.

9. Cercetarea a avut în vedere doar materialul epic, poveștile în nuditatea lor, fără încercarea de a surprinde rădăcinile lor în conștiința populară, mecanismul transmiterii, preferințele, reacțiile ascultătorilor etc. Cel dintîi care se ocupă și de povestit ca fenomen cultural este Pericle Papahagi. În *Basme aromâne*, el înfățișează succint ocaziile de povestit la aromânii sedentari și la cei transhumanți. Aceasta îi prilejuiește o descriere a casei aromâne, arătînd că întrunirile femeilor la prelucrarea lînii, în camera specială, constituie o ocazie de căpetenie pentru povestit. Peregrinările cu turmele au favorizat povestirea legendelor legate de toate văile, stîncile, fîntînile, pe lîngă care au trecut. Desfășurarea povestitului este descrisă sumar, relevîndu-se obiceiul de a-l corecta pe povestitor. C. Rădulescu Codin dă note sumare în prefețele primelor colecții, fără o problemă constantă. În *Legende, tradiții și amintiri istorice* (1910) schițează portretul a doi povestitori bătrîni, iar în *Îngerul românului* (1913) amintește în treacăt funcția apotropeică a povestitului, ca mijloc de înlăturare a duhurilor rele. Alex. Vasiliu dezvăluie amănunte mai multe în prefața colecției de povești. După o schițare a ocaziilor de povestit, în care relevă primatul bărbaților, prezintă fișele povestitorilor de la care a cules, în fapt niște portrete lirice, puternic colorate de duioșia amintirilor. Povestitul ar avea ca resort principal îndepărtarea relilor de casa povestitorului și este considerat ca un act de binefacere, ca „o pomană”.

Fenomenul povestitului va fi studiat la mai mare adâncime în cadrul cercetărilor monografice ale Școlii sociologice de la București. Fenomenul literar este urmărit în strânsă conexiune cu viața colectivității, potrivit coordonatelor stabilite de D. Gusti, cele patru cadre și patru manifestări. Din materialele publicate, cea mai amănunțită expunere este prezentată de Ion Cazan în *Drăguș...Literatura populară* (1947). Fenomenul povestitului este descris în limitele lui definitorii: terminologia, ocaziile de povestit din cadrul satului și din afara lui, sursele repertoriului de povești, părerile despre originea poveștilor și verosimilitatea lor, categoriile și tipurile de povestitori, iar în încheiere funcțiile, lui (estetico-distractivă, lucrativă și educativă). Repertoriul este înfățișat numai în rezumatele variantelor structurate pe episoade și motive, cu referiri bibliografice la cele din catalogul tipologic al lui Schullerus și la alte colecții.

10. După înființarea Institutului de folclor (1949), cercetarea poveștilor populare a fost reluată în cele două compartimente principale: făurirea tipologiilor bibliografice, complinind lacunele lui Schullerus și culegerea sistematică a repertoriului de povești. În cercetarea bibliografică a colecțiilor și periodicelor, colectivul s-a servit și de informațiile date de fișele întocmite pentru bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc. Alături de basme și snoave, au fost inventariate și legendele de toate categoriile, care au fost categorisite tematic (v. *Clasificare*). Au fost terminate prin 1962—1963 tipologiile bibliografice ale basmelor despre animale (vreo 250 tipuri), snoavelor (aproape 4000 tipuri) și legendelor (vreo 5000 tipuri). Până acum a fost publicată numai tipologia bibliografică a snoavelor (LXXX), iar cea a basmelor propriu-zise a rămas în impas.

Culegerea poveștilor a fost călăuzită de țelul de a surprinde fenomenul în totalitatea aspectelor lui: a) descrierea povestitului; b) detectarea repertoriului și înregistrarea lui mecanică și c) transcrierea și orînduirea în arhivă. Fenomenul povestitului a fost urmărit în coordonatele lui definitorii (terminologie, ocazii de povestit, modul de învățare, funcțiile povestitului, ființele fantastice din basme, părerile despre verosimilitatea narațiunilor, influența cărților și părerile despre bunii povestitori). În cercetarea repertoriului s-a urmărit mai întâi epuizarea lui la povestitorii cei mai buni, potrivit speciilor de povești,

cu ajutorul cataloagelor tipologice ale lui Schullerus și Thompson, precum și al repertoriilor celorlalți povestitori anchetați anterior. În a doua fază au fost înregistrate poveștile pe bandă de magnetofon (pînă în 1951 pe cilindri de fonograf). Repertoriul celor talentați a fost înregistrat global (cu excepția pe alocuri a celor învățate recent din cărți), ale celorlalți selectiv (eliminîndu-se bucățile din sursă livrescă). În timpul imprimării, a fost schițat pe o fișă rezumatul narațiunii (pentru a servi la identificarea tipului și la clasificarea fișelor respective), iar alt cercetător a notat gesturile, împreună cu cele 2—3 cuvinte care le-au provocat, spre a fi apoi inserate la textul transcris de pe bandă sub formă de note. La fiecare narațiune au fost consemnate datele privind „biologia” ei (de la cine provine, de cîte ori a povestit-o, cît e de răspîndită), apoi părerile despre verosimilitatea ei, pasajele captivante, precum și reacțiile auditoriului prezent. Fiecare povestitor își are fișa lui biografică, mai amplă sau mai sumară după talentul dovedit, împreună cu fotografia etc. Unele înregistrări au fost făcute cu scop experimental pentru a se delimita gradul de fixitate al narațiunilor în proză. Cele culese au fost transcrise și orînduite după numărul de inventar. S-au cules aproximativ 3000 povești. Din cele 2000 culese pînă în 1962, 153 au fost publicate în *Antologie* (5, I—III; XVI, XCI, p. 445—466).

11. Repertoriul românesc de povești a intrat și în orbita cercetătorilor străini care au urmărit variantele tipurilor pe aria lor de răspîndire. Necunoașterea limbii române a silit pe cercetători să se limiteze uneori numai la colecțiile (și antologiile) publicate în limbile de largă circulație. Primul loc îl ocupă monumentală operă bibliografică despre colecția fraților Grimm izvodită de J. Bolte și G. Polivka (XIX). În volumele I—III (1913—1918) sînt indicate variantele românești ale tipurilor prezente în faimoasa colecție, unele publicate în periodice germane greu accesibile (Schott, Stauffe-Simiginowicz etc). Locul variantelor românești este la sfîrșitul grupei romanice, ca o punte de legătură cu grupa slavică. Autorii nu au parcurs toate colecțiile, mulțumindu-se cu ceea ce a inventariat Șăineanu în întinsa lui monografie și cu colecțiile (și antologiile) publicate în germană. În volumul V (1932, p. 88—93) se află o schiță a istoricului preocupărilor pentru culegerea poveștilor la români, urmată de bibliografia principalelor colecții

orînduite cronologic, care se încheie cu catalogul tipologic al lui A. Schullerus. Lucrarea a servit ca izvor de informare de primă mînă pentru cei ce au studiat monografia unui tip de basm. În schița sa bibliografică, *Übersicht der Märchenliteratur* (1914), Antti Aarne nu menționează decît monografia lui Șăineanu și colecțiile fraților Schott și Pauline Schullerus.

Au fost consacrate variante românești în următoarele studii monografice: A. Aarne, *Der tiersprachenkundige Mann und seine neugierige Frau* (AT 670; 1914; 3 variante); A. Aarne, *Die Tiere auf der Wanderschaft* (AT 130, 210; 1913; 2 variante); A. Aarne, *Der Mann aus dem Paradiese* (AT 1540; 1915; o variantă); A. Aarne, *Der reiche Mann und sein Schwiegersohn* (AT 930; 1916; o variantă aromână); A. Aarne, *Die magische Flucht* (AT 313 etc.; 1930; 6 variante); R. Th. Christiansen, *The tale of the two travellers* (AT 613; 1916; 6 variante); W. Anderson, *Kaiser und Abt* (AT 922; 1923); N.P. Andreiev, *Die Legende von den zwei Erzsündern* (AT 756 B; 1924; o variantă); N.P. Andreiev, *Die Legende vom Räuber Madej* (AT 756 C; 1927; o variantă); E. Rösch, *Der getreue Johannes* (AT 516; 1928; 9 variante); J. de Vries, *Die Märchen vom klugen Rätsellösern* (1928; AT 875 — 2 variante; AT 921 — o variantă); M. Haavio, *Kettenmärchenstudien* (I, 1929; AT 1696 — o variantă); W. Anderson, *Der Schwank vom alten Hildebrand* (AT 1360 C; 1931; 2 variante); K. Ranke, *Die zwei Brüder* (AT 300, 302; 1934; 2 variante); F. Paudler, *Die Volkserzählungen von der Abschaffung der Altentötung* (1937, 4 variante); J. Ö. Swahn, *The Tale of Cupid and Psyche* (AT 425, 428; 1955; 17 variante); W.E. Roberts, *The Tale of the kind and the unkind girls* (AT 480; 1955; 4 variante); L. Dégh, *Cîinele țarului* (AT 449 A) în tradiția populară maghiară (1959; 5 variante); G.A. Megaw, *Der Pflegesohn des Waldgeistes* (AT 667; 1968; 7 variante).

Ciocîrlan v. Ciocîrlie

Ciocîrlie, numită și „pasărea plugului” sau „ceasornicul plugarilor”.

*Legende*le interpretează cîntecul ei ca îndemnînd la arat: „la plug! la plug!” sau că a vrut să se urce pînă la Dumnezeu: „mă sui, mă sui!” și acesta a trîntit-o jos. S-ar putea urca pînă la Dumnezeu dacă n-ar exista vîntul turbat care o face să turbaze, căzînd jos moartă. Cîinii care o mănîncă răspîdesc turbarea (LIII, p. 297—298). O legendă bucovineană arată că la început a fost o fată de împărat care s-a îndrăgostit de soare. A plecat spre palatele lui, soarele se îndrăgostește de ea, dar mama lui o blestemă să se prefacă „în pasăre și să zbori toată ziua în sus, plîngînd pe fiul meu, pe frumosul și nepătatul Soare, pentru îndrăzneala ta cea mare, că ai venit pînă aicea

și ai vorbit cu dînsul" (44, I, p. 335). „Fata se prefăcu în *ciocîrlie* și de atunci hojma ie drumul către soare ca să-l găsească și nu mai ajunge la el. Cînd ciocîrlia pleacă de jos să se ducă spre sfîntul soare, îi tare chefoasă, dar cînd o ajunge blăstăm-mul mamei sfîntului soare, pornește supărată pe pămînt, tăcută, de se ascunde în niște tufe" (99, VI, p. 13). După altă legendă, Lia, fata lui Ciocîrlan împărat, a fost pețită de feciorul Vîntului. Ea însă se îndrăgostise de Soare și în ajunul nun-ții s-a rugat de Maica Domnului să o izbăvească. A fost prefă-cută în c. care se înalță veșnic spre soare „pînă ce dă de plaiu-riile Vîntului-turbat" care o ametește și cade iar jos (55, p. 140—147).

Foarte rar *basmele despre animale* aduc în scenă un ciocîr-lan lăudăros (AT 243 B*). Fiind o vreme frumoasă, se laudă că el a făcut-o împreună cu fratele pițigoiul, dar cînd a doua zi e ger mare, se leapădă: „eu unul știu că n-am făcut-o" (99, III, p. 40). C. este mereu victima vulpii care îi mîncea puii cînd își ara moșia. Ea se plînge ôgarului care fugărește vulpea pînă la vizuină, de unde o scoate de coadă (99, V, p. 328—330). C. se joacă pe un cîmp cu o prepeliță, pînă cade în lațul pus de copii, dar spune prepeliței că nu mai joacă fiindcă s-a plic-tisit. Aceasta se fălește că ea nu se satură de joc și cade și ea în laț (99, IX, p. 268).

În *basmele fantastice* ciocîrlanul este de obicei călăuza erou-lui sau eroinei pentru a ajunge la locuri extrem de îndepărtate sau inaccesibile. Cel mai adesea, soția care a ars pielea soțului (AT 425) este însoțită de un ciocîrlan pînă la curțile acestuia (XV, p. 48, 55). El a șchiopătat de prea mult joc, de aceea apare ultimul la chemarea stăpînei: „Bucină ie, și bucină ie, și bucină ie: iacă vine și ciocîrlanul cioflînc, cioflînc-cioflînc, cioflînc-cioflînc, cioflînc, șchiop, c-un picior rupt. — Nu ți rușine la obraz, măi ciocîrlane, de cînd strig eu după tine și tu nu vrei să vii! — Lasă-mă, stăpîna mea, că pe unde am fost eu, să nu mai meargă neam de neamul meu și sămînță de să-mînță mea... ș-atîta ce-am giucat pînă mi-am rupt un picior" (5, II, p. 132). Ciocîrlanul șchiop știe și în ce stă puterea Ară-pușchii — paloșul fermecat — și îl conduce pe fiul de împărat pînă acolo, ducîndu-l în spinare, după ce l-a prefăcut în muscă (85, p. 61—62). Împăratul ciocîrlanilor trimite ciocîrlanul șchiop să-l ducă pe erou după zîna fugită (AT 400) tocmai la

curțile lui Filingat (33, p. 141). Uneori, ea cîntă prin pădure însoțind pe Zorilă (Zorile) plecat să alunge întunericul (86, p. 290).

Într-o *snoavă*, un flăcău acceptă propunerea unei babe de a se căsători cu ea dacă baba îi va putea prinde trei ciocîrlani moțați. Baba aleargă zadarnic, dar nu izbutește (S. 3459).

Ciine. După o *legendă*, c. a fost făcut de Dumnezeu din surcelele de plop cioplite de diavol (52, p. 7). A fost creat de Sf. Petru. Un cioban i s-a plîns că îi mănîncă lupul oile. Sf. Petru i-a luat fluierul, l-a rupt în două și a aruncat bucățile care s-au prefăcut în c. și cățea pentru a-i păzi turma (LIII, p. 546). C. s-ar fi născut din cele două gheme pe care le-a aruncat Sf. Petru împotriva lupului care îi ieșise în cale (LXXIX, p. 88). După altă legendă, viermii din cadavrul lui Cain s-au prefăcut în c. pe care i-a domesticit omul (LIII, p. 278). C. își apără stăpînul, în opoziție cu pisica, prima la mîncare, cu nasul veșnic prin oale și stînd numai la căldură, în vreme ce el e mulțumit, deși șade afară în frig (ibid., p. 548). El vrca mereu binele stăpînului și se roagă să aibă copii mulți ca să-i dea toți cîte o bucătură (ibid., p. 278). Mănîncă iarbă cînd îl doare capul, fiindcă așa l-a învățat șarpele (52, p. 849).

În *basmele despre animale*, ogarul e înduișat de soarta ciocîrliei care rămînea mereu fără pui fiindcă îi mîncă vulpea cînd ieșea la arat (v. *Ciocîrlie*). Pîndește vulpea și o fugărește pînă în vizuina ei, dar o prinde de coada scoasă afară de ea ca pedeapsă că o împiedica la fugă (99, V, p. 329—330). Ogarul a avut odată o crîsmă, la care avea ca asociat iepurele. Acesta i-a rămas însă dator și de atunci e mereu urmărit de ogar ca să-l prindă (LXXIX, p. 23). Iepurele ar fi furat niște opinci ale copoiului și de atunci acesta îl fugărește să și le poată lua. (67, p. 102). Eroul primește drept răsplată „o găletușă de aramă, în care se aflau un iepure și un ogar: ogarul fugea mereu după iepure și nu-l putea prinde” (42, p. 509). C. Toroiman a îmbătrînit la stăpîn care îl alungă cînd nu mai poate îngriji de gospodărie. Lupul se oferă să-l ajute, cu condiția să-l lase să-și ia cîte o oaie. Încenează luarea copilului și lupta cu Toroiman care readuce copilul sănătos acasă și este îngrijit din nou de stăpîn (AT 101 + 100). Lupul se duce la o cumetrie, împotriva sfatului c. și este ciomăgit de oameni. Ca să se răzbune pe c., îl invită la o petrecere organizată de el împreună „cu frate-meu,

cu vulpea și cu ursu". C. își asociază motanul, cocoșul și rățoiul. Motanul sare la vulpea ascunsă în frunză crezînd că e un șoarece (AT 103) și celelalte animale fug speriate (33, p. 103—111). C. bătrîn se opune lupilor care atacă stîna, în contrast cu c. tineri care așteaptă să mănînce resturile „după voi”. El amenință lupii: „Veniți voi, că îți rupe o oaie și eu oi rupe un lup” (18, p. 41). C. știu cu o zi înainte moartea vreunui animal de casă sau a omului, de aceea invită pe c. flămînd să vină a doua zi ca să mănînce berbecul, buhaiul, armăsarul. Stăpînul, înțelegînd limba animalelor (AT 670), le dejoacă planurile (4 a, 255, Dumbrăveni-Suceava). C. schimbă locul cu un lup slăbănog care îi invidiază buna înfățișare, dar cînd se vede ros la grumaz de lanț, lupul preferă libertatea (4 a, 261, Dumbrăvița — Satu Mare). C. e leneș: deși rabdă mereu frig și se decide să-și facă bordei vara, totuși amîna de pe un an pe altul, mulțumindu-se cu gîndul că ar fi fost mai bine dacă ar fi „vara pe jumătate mai călduroasă și iarna pe jumătate mai friguroasă” (41, II, p. 133). Se ceartă mereu cu pisica pentru că a pierdut „contractul” inițial (v. *Pisică*). Uneori, se asociază cu animalele în călătorie (AT 210), în căruța trasă de șoarece și condusă de mîță. În casa hoților, păzește la prag (81 a, p. 420—421).

În *basme*, cîteodată c. e un om blestemat să fie c. pentru cîtăva vreme. Un băiat orfan dă vaca pe trei c. care omoară 12 hoți la o colibă din pădure, apoi îl apără de unicul hoț scăpat care se îndrăgostise de sora băiatului (AT 315) și omoară balaurul din fîntînă, scăpînd fata împăratului adusă ca jertfă (AT 300). Împlinindu-se cei 9 ani ai blestemului, c. redevin feciori de împărat (42, p. 908). În chip miraculos, unii copii sînt născuți de cățele. Mîncînd pești, împărăteasa, bucătăreasa și căteaua Bușleaga nasc cîte un copil întru totul similari. Cel mai viteaz se dovedi fiul cățelei, care birui pe Statu-Palmă-Barbă-Cot (AT 301 B), fiind apoi trădat de Sfarmă Piatră și Strîmbă Lemne (LXXXIII, p. 579). În unele variante, eroul chiar se numește din această cauză „Petrea fiul cățelei” sau „Prepeleac fiul cățelei” (67, p. 106). Mai adesea, c. este un ajutor al omului pe care îl scoate din multe situații grele. Cînd este năzdrăvan, are și el puteri neobișnuite, născîndu-se de asemenea în chip miraculos. Căteaua face doi căței cu părul de aur mîncînd dintr-un pește de aur (76, p. 31), sau fiind stropită cu apa în care a fost fiartă buruiiana germinatoare (4, p. 134). Fata împăratului îmbrăcată bărbătește și trimisă să

aducă inelul zmeului (AT 514) e ajutată de o cățea năzdrăvană care se preface cal slab în grajdul tatălui ei și o învață cum să iasă din încurcături. La curtea zmeului, se preface iar cățea care iscodește planurile zmeoaicei de a o supune pe fata împăratului la probe dacă e fată sau băiat, prevenindu-și stăpîna, iar cînd fuge de la curtea zmeului cu inelul „cățeaua s-a dat de 3 ori peste cap și s-a făcut un cal cu 12 aripi” (52, p. 679—681). C. năzdrăvani învie uneori pe stăpînul omorît (de impostor în AT 300) prin iarba învierii (61, p. 111; v. *Iarba fiarelor*). Ei îl ajută pe viteaz să răpună pe Mama Pădurii. Frații mai mari sînt omorîți de ea fiindcă au pus pe c. lor cei „trei peri” care îi petrifică, dar cel mai mic îi aruncă în foc și c. sar la ea „ș-o rupt ș-o mîncat”, apoi o țin pînă la întoarcerea lui (5, I, p. 276—283). Măr cu cei trei c. ai săi, născuți toți prin degustare de pește miraculos, se luptă cu un zmeu „care arunca foc din gură”. Amuțați de stăpîn, c. sar „și-l prinseră de grumaz” pe zmeu, iar Măr îi taie capul (60, IV, p. 39—40). Răscumpărat de la niște copii care îl chinuiau, c. își ajută stăpînul să-și recapete inelul sau mărgeaua fermecată (AT 560). Șerpii dăruiesc unui bătrîn un ogar care se bălega numai galbeni (41, I, p. 367). C. Greu-ca-pămîntu, Aude-bine, Ușor-ca-vîntu îl scapă pe erou de zmeul care vroia să-l mănînce: întîi Greu-ca-pămîntu se așază peste monstru în groapa din care îl pîndea pe stăpînul lor, apoi în vatra focului și sub masă, iar cînd c. sînt închiși, sparg ușa și aleargă la stăpînul urcat într-un copac înalt, sfărîmîndu-l pe zmeu (5, II, p. 390—394). Cei trei c. năzdrăvani Nea-aude, Nea-vede și Nea-greul pămîntului provin din cei trei colaci dăruiți eroului de Sf. Luni, Sf. Miercuri și Sf. Vineri care la urmă redevin colaci (52, p. 195).

Fidelitatea c. este reliefată prin contrast cu cea a soției. Diavolul cere celui care l-a scăpat de lup să vină la el cu „nădejdea” lui ca să-l recompenseze (AT 824). Omul vine cu nevasta care este momită de diavol pînă acceptă să-i taie capul. Diavolul îl trimite din nou acasă să aducă adevărata „nădejde” și omul vine cu o cățea care nu-l lasă pe diavol să se apropie de el (5, I, p. 341—342). Boierul cere unui om să vie la el „cu un dușman și cu un prietin”; acesta aduce „cîinele și femeia”. Îi poruncește să-i bată pe rînd pe amîndoi; c. schelălăie, dar iar se întoarce la om, în vreme ce femeia îl divulgă că ține ascuns în pivniță pe socrul său (52, p. 175). De obicei, Sf. Vineri (Sf. Duminecă etc.) au ca păzitori cățelușe cu dinții de fier.

De aceea, omul rău e amenințat să nu intre, „căci am o cățelușe cu dinții de fier și cu măselele de oțel, și-l face mici fărîme“ (41, I, p. 298). Simțurile le sînt dezvoltate în aceeași măsură: Sf. Vineri nu se teme de lupul năzdrăvan ce urmărește pe voinic fiindcă „eu am un cățeluș de fier cu falcile de oțel, care cînd îl simte cale de două zile, latră de două ori“ (60, III, p. 33). Fata fugită din casa Vidmei (AT 313 + 665 + 318) e apărută a doua oară împotriva pețitorului inoportun de un c. care îl poate duce afară din odaie, unde „s-au mai strîns și alți cîni și-au rupt tot de pe dînsul și l-au mozelit prin glod“ (52, p. 703). Cățelul sfătuiește fata să nu calce interdicția stăpînei, în opoziție cu mîța care „îchide ochii“ (ibid., p. 745). Un c. bătrîn învață pe fiul mic al împăratului cînd pleacă în căutarea Ilenei Cosînzenei (AT 300) să ceară de la tatăl lui calul din tinerețe al împăratului. Ca să-l aleagă din stava împărătească, tot c. îl sfătuiește să facă trei focuri și să pună o găleată cu vin: calul care va mîncă foc și va bea vin, va fi cel ales (81, p. 127—128). Uneori, zmeul se preface în c. ca să scape de urmărire. Tuliman, tovarășul credincios (AT 516) vede la intrarea în palat „un ciine și javra începe să se gudure pe lîngă ei și să le lîngă hainele“. Tuliman presimte pericolul și taie c. din care începe să curgă otravă (67, p. 106—107). În chip inexplicabil, c. se dovedește a fi o comoară de bani. În călătoria sa la Dumnezeu, omul întîlnește, între altele, un c. care „tot se tologea și nici nu murea, nici nu trăia“. El de fapt nu era „cîne, da-i norocul unui om, să știe să-l lovească îndărăt cu mîna, s-ar răsipi și banii ar fi ai lui!“ (52, p. 215). Fata harnică a moșneagului (AT 480) care îngrijește „o cățea slabă, viermănoasă și dupuroasă“, e răsplătită de aceasta „cu o salbă de galbeni“ (ibid., p. 261—262). Cățeaua cu dinții de fier a babei Cloanța nu mai face „mici fărîme“ pe femeia trimisă să-i aducă fluierul păzit de ea, deoarece femeia i-a spălat scările, podelele, apoi și pe cățea (LXII, p. 21—22).

În multe basme, băieții sau fetele duși la moarte sînt cruțați, fiind omoriți în locul lor niște căței, ca să se poată face dovada execuției. De obicei, fetei i se taie numai degetul cu inelul (LXXXIII, p. 612). Fiul mai mic al împăratului e osîndit să fie omorît în pădure, dar călăul „a luat un cîne sub strai“. Ajunși în pădure, acesta „a tăiat cînele și i-a scos inima, iar băiatului numai degetul i-a tăiat și l-a lăsat acolo“ (52, p. 409). Pentru a fi batjocorit, bărbatul este prefăcut de către soția

necredincioasă în c. (AT 449). „El, dac-o văzut că-i cîne, urla ziua și noaptea acolo în jurul casei, și scheuna, și se văita că ce-o făcut el” (5, II, p. 81). Omul prefăcut c. nu mai poate suporta bătăile ibovnicului și fuge la o stîină împărătească unde păzește atît de bine, încît lupii nu mai mănîncă oile. Apoi împăratul îl duce la palat ca să apere împărăteasa ce sta să nască, împotriva vulturului care i-a răpit toți copiii. C. omoară vulturul și readuce cei trei copii răpiți (82, p. 13—14). Cei trei c. năzdrăvani luați, în schimbul unei vaci, de un băiat, îl ajută să omoare hoții din pădure și balaurul din fîntînă. Acești c. erau în realitate feciorii împăratului, blestemați să slujească nouă ani, apoi să redevină oameni (42, p. 908). C. Aude-bine și Greu-ca-pămîntu își salvează stăpînul de la sora canibală care mîncase tot satul (81 a, p. 494—496). Un strigoi travestit în harap ce pețea fata mai mică a împăratului e pîndit de aceasta în timpul nopții în cimitir. Astfel îl surprinde cum „se dă de trei ori peste cap de se face cîne, apoi dezgroapă mortul și s-apucă să-l mănînce” (82, p. 193).

Nu lipsesc nici trăsăturile pseudoetiologice. La un ospăț împărătesc, bucătarii au uitat să pună „poprică în zamă” și e trimis în grabă un c. „cu coșărcuța ... la oraș” să aducă. C. nu se mai întoarce, e trimis altul după el să-l urgenceze. Îl va recunoaște percepîndu-i mirosul de ardei. De atunci, c. se miros mereu unii pe alții, întrucît „n-o mai sosit cînila nici-amu cu poprica!” (5, I, p. 605—606).

În *snoave*, c. e menționat sporadic. Un servitor bate ogarul boierului și e bătut la rîndul lui de acesta, dar servitorul îl bate pe boier pentru că s-ar putea ca ogarul să turbeze (S. 5634). Preuteasa spune popei plecat noaptea la cîrciumă că, așteptîndu-l, i se părea că fiecare c. care lătra era el, în drum spre casă (S. 5621). Țiganul, ras gratuit fără săpun, aude un c. urlînd și crede că și pe acesta îl rade cineva fără bani (S. 5541). Țiganul plecat la București e convins de român să nu-și ia merinde, întrucît acolo c. umblă cu covrigi în coadă (S. 5609). Păcală afirmă că ar fi văzut „o cățea neagră se cobora dintr-un vîrf de salcă, plină de făină, de era albă ca ghiocul” (7, p. 215).

Cînepă. După o *legendă*, c. de vară a fost blestemată de c. de toamnă fiindcă a refuzat să meargă la biserică: „— eu văd biserica și de aice, cată cît sînt de naltă! Du-te tu, că ești mai mică decît mine și n-o vezi!” (52, p. 1059). În legendele despre

strigoi, povestirea prelucrării c. are rol apotropaic. Strigoii vin să spintece două fete, acestea scapă la o cînepiște, istorisind cum se lucrează c. „Ia mai întîi arăm. Pe urmă o sămănăm ... o culegem, o punem în baltă ș-o topim. O spălăm, o bălălăiem, o melițăm, o răghilăm, o periem, o facem caier și o toarcem. O rășchier, o depănăm, o urzim, o țesem, o ghilim, o croim“. La sfîrșitul povestirii cîntă cocoșii și strigoii dispar (52, p. 1081). Cu ajutorul unui val de pînză, fata scapă de strigoii ce o momise pînă la mormînt: îi dă capătul valului și ea aleargă la o casă pustie, unde stă pînă la cîntatul cocoșilor (ibid., p. 1080). Leneșele care nu lucrau c. erau pedepsite de Joimărica (v. *Joimărița*). Femeia care a furat c., stă cu două fuioare în nas pe lumea cealaltă (84, p. 43).

În *basme*, c. apare incidental. În multe variante, cele trei fete care sînt auzite de fiul împăratului (AT 707) culeg c. Una dintre ele se laudă că, dacă ar lua-o de nevastă fiul împăratului (sau alt dregător), îi va îmbrăca toată oastea (sau curtea) cu „un tort“ (52, p. 1010), sau chiar „cu un fir de cînepă“ (62, p. 29).

Cîteva *snoave* reliefează lenea unor femei la lucrul c. Leneșa pretextează că nu are rășchitor, iar cînd bărbatul se duce în pădure să-i confecționeze unul, ea îi strigă cu voce prefăcută că îi va muri soția (S. 5154). Cînd soțul nu are cu ce se îmbrăca în ziua de Paști, ea îl înfășură cu cîteva fire de c. făcîndu-l de rîsul lumii (52, p. 1065). Soția care n-a tors, se tăvălește unsă cu miere prin fulgi de gîscă și astfel îmbrăcată se duce la nuntă, unde toți rîd de ea, silind-o în primăvară să semene și ea c. (ibid., p. 1066). Soacra ceartă nora că toarce prea gros, în contrast cu firul tors de ea, dar la urmă „din tortul cel gros a făcut pînză, da din cel subțire n-a putut face nimic, că s-a rupt“ (ibid., p. 1093).

Clasificarea poveștilor a devenit necesară pe măsură ce creștea numărul colecțiilor. De la început, cercetătorii care operau cu anumite tipuri, le denumeau după varianta cea mai cunoscută, îndeosebi după titlul lor din colecțiile Perrault și Grimm (*La belle au bois dormant*, *Sneewittchen*, *Hänsel und Gretel* etc.). Înmulțirea considerabilă a poveștilor prin noile colecții nu mai putea fi satisfăcută de simpla rubricare după un titlu care întîmpina atîtea dificultăți la traducerea în celelalte limbi. Se impunea găsirea unui sistem de orînduire care să fie,

pe de o parte în concordanță cu universul reflectat în povești, iar pe de alta să fie cât mai practic: un instrument de mînuit cu ușurință pentru urmărirea referirilor.

1. La început, a avut întîietate criteriul logic: încadrarea tipurilor într-un sistem de relațiuni care avea la bază familiile de idei după gradul lor de înrudire. Cel dintîi sistem de clasificare a basmelor a fost elaborat de consulul austriac J. G. von Hahn, culegător însemnat de basme albaneze și grecești pe la jumătatea secolului trecut. Sistemul este expus în notele colecției sale, *Griechische und albanesische Märchen* (1864). El a utilizat titlurile tipurilor, încetățenite ca atare printre cercetători. Ideea călăuzitoare a fost asemănarea dintre basmele germane și cele grecești: ea era consecința curentului mitologic, dominant în acea vreme. Sistemul său tindea să stea mărturie de vechimea și mai cu seamă de continuitatea repertoriului de povești, apoi să dovedească gradul de asemănare dintre feluritele tipuri care erau privite pînă aci izolat. El împarte basmele cunoscute în trei secțiuni mari cu 38 tipuri (*formule* după terminologia proprie), în *Griechische Märchen*.

„Secțiunea Întîi: *formule familiale*; I *formule de căsătorie*:

A) Părăsire.

1. Formula Freia: a) Femeia sau mireasa lipsesc și de aceea bărbatul le părăsește; b) ele peregrineză căutîndu-l; c) regăsirea și împăcarea.

2. Formula Melusina. Bărbatul lipsește și femeia care nu e antropomorfă îl părăsește: a) sau pentru totdeauna, fără ca el să încerce să o regăsească, b) sau el o caută în patria ei îndepărtată și se căsătorește cu ea.

3. Formula Penelopa: a) Bărbatul părăsește femeia fără vina ei; b) ea îl așteaptă acasă cu credință și dor; c) întoarcerea bărbatului și reunirea soților.

B) Alungare.

4. Formula Genoveva. a) Mamei i se răpesc de către rudele invidioase copiii care sînt găsiți departe de casă și crescuți de un om fără copii; b) în locul copiilor sînt puse animale, sau mama e învinovățită a-i fi mîncat; c) alungarea sau pedepsirea mamei; d) salvarea mamei prin copiii regăsiți de tatăl lor.

C) Venalitate feminină.

5. a) Soția sau mireasa a doua își vinde bărbatul pentru trei nopți primei soții și prin aceasta îl pierde.

6. b) O fecioară își vinde farmecele în trei etape progresive pentru lucruri prețioase și își pierde fecioria prin înșelăciune sau în chip voit și trebuie să se mărite cu cumpărătorul.

II. Formule cu dorința de copii:

A) Formule cu dorința de copii.

7. Formula cu copilul animal: a) potrivit dorinței părinților, li se naște un copil în formă animală; b) desfacerea vrăjii prin arderea pielii de animal împotriva voinței celui fermecat.

8. Formula cu făgăduință: a) copilul dorit este promis unui demon; b) la vremea predării, copilul fuge de acasă și se eschivează; c) urmărirea demonului; d) victoria și sfârșitul demonului.

9. Formula cu copil năzdrăvan și formula Orion: a) în concordanță cu forma dorită; b) sau în urma gustării unui măr dăruit sau a unui pește de aur se naște copilul năzdrăvan — sau gemenii năzdrăvani — împreună cu calul și câinele năzdrăvani.

B) Abandonare.

10. Formula Antiope. Abandonarea de către mamă a copilului din flori.

11. Abandonarea copilului: a) de către părinți de teama unei preziceri de nenorociri; b) a copiilor minori de către părinți din lipsă de alimente.

12. Formula Danae. Abandonarea unei fecioare cu copilul ei pe mare și salvarea lor.

C) Formule cu mama vitregă.

13. Formula Phryxos și Helle: a) fratele și sora fug de persecuțiile vitregei; b) unul din ei sau amândoi sînt transformați în animale; c) și salvați din nou.

III. Formule cu frați și surori. Formule cu cel mai mic cel mai bun.

14. Masculine: a) din cei trei frați plecați spre rezolvarea unei sarcini reușește cel mai tânăr și cei doi mai mari ajung în situații grele; b) după rezolvare, cel mai mic vine în ajutorul fraților săi; c) din invidie aceștia se decid să-l piardă și planul lor izbutește doar într-atît, că ajung acasă înaintea celui mai mic și se împăunează cu isprăvile acestuia.

15. Formula Cenușăreasa.

16. Formula Dioscurii: a) gemenii, cel mai adesea născuți ca în formula 9, se despart în drumul lor prin lume; b) unul ajunge într-o situație dificilă; c) celălalt află aceasta prin semnalizarea miraculoasă, îl caută și îl salvează.

17. Formula cu trădarea sorei sau mamei, sau formula Skylla: a) eroul, plecat cu sora sau mama, răpune o seamă de zmei sau uriași; b) singurul supraviețuitor nutrește dragoste pentru soră (sau mamă) și o convinge, de teama de a nu fi descoperiți, să-l piardă pe frate (sau fiu), trimițându-l să săvârșească isprăvi periculoase, sub pretextul de a-i aduce leacuri pentru boala simulată; c) eroul trece cu bine aventurile, descoperă înșelăciunea și pedepsește pe vinovați.

18. Formula Signy: a) o soră are mai mulți frați mai mari care, cel mai adesea transformați, trăiesc departe de casa părintească și despre care ea nu știe nimic; b) când află, ea pleacă în căutarea lor, îi găsește și îi salvează.

IV. Formula Berta.

19. a) Copilul adevărat sau mireasa adevărată sînt trimiși de mamă la tatăl sau bărbatul îndepărtat împreună cu o persoană ajutătoare; b) pe drum, cel adevărat e constrîns de servitor să schimbe rolurile sau e alungat în pustietăți; c) servitorul (servitoarea) ajunge drept copilul adevărat (sau soția adevărată) la curtea tatălui sau soțului și cel adevărat servitor sau prin pustietăți; d) înșelătoria e descoperită și dreptatea învinge.

V. Formula cu cumnați.

20. Cumnatul animal: a) trei prinți fermecați ca animale iau în căsătorie surorile eroului; b) eroul le vizitează pe toate trei; c) ei îl ajută la rezolvarea însărcinărilor; d) ei sînt salvați de el.

Secțiunea a doua: Formule mixte.

Formulele despre întrecerile pentru logodnică. Pețitorii își expun capul pentru o fată, a cărei pețire e legată de dezlegări.

21. Formula Oenomaos: rezolvare de sarcini grele.

22. Formula Turandot: dezlegarea ghicitorilor. După ce mulți eșuează, pierzîndu-și capul, eroul izbuteste să rezolve condițiile puse.

Formule cu răpiri: neizbutite și de aci smulgerea celei răpite.

23. Formula Gudrun: răpire forțată printr-un erou sau printr-un monstru.

24. Formula Helena: răpire prin învoială cu iubitul.

25. Formula Iason: răpire norocoasă și căsătoria.

26. Formula cu răpirea hainelor și fecioara lebedă.

27. Iarba șarpelui.

28. Formula Barbă albastră.

29. Formula Skylla: a) Puterea eroului sau monstrului stă într-un anumit loc; b) sora falsă sau cea răpită cu puterea îi

smulge secretul prin lingușiri; c) îi ia puterea prin proprie acțiune sau prin trădarea secretului către altcineva.

30. Animalele recunoscătoare.

31. Formula piticului.

32. Formula Bakala [sic!]. Unirea de putere uriașă, putere spirituală tulburată și porniri spre pozne.

33. Formula Ion credinciosul.

34. Travestire: a) eroul (cel mai adesea înapoiindu-se în patrie) sau eroina fugită de acasă se travestesc, întră ca servitori și îndeplinesc munci de rînd; b) se fac cunoscuți de două ori; c) primesc locul ce li se cuvine.

Secțiunea a treia. Formule dualiste bazate pe contrastul dintre lumea interioară și cea exterioară.

35. Formula cu Hans cel puternic.

36. Formula Odiseu — Polyphem.

37. Formula domnului Lazăr. Victorie îmbinată cu lăudăroșie goală asupra puterii demonice nedibace.

38. Călătoria în lumea cealaltă: a) nenorocoasă; b) norocoasă."

Sistemul preconizat de von Hahn nu a avut răsunet în lumea cercetătorilor, dovedindu-se nepractic. Aceasta vine din împrejurarea că el a distins nu tipuri — *formule* — ci familii de tipuri, ceea ce îngreua enorm referirea la cutare tip de basm cu variantele lui. Pe alocuri, delimitarea e prea vagă, încît unele basme pot fi categorisite la mai multe tipuri, de ex. 15 (cenușăreasa) și 34 (travestire). Clásificarea lui von Hahn a avut totuși darul de a semnală asemănări între tipuri care păreau îndepărtate pînă atunci și a ușurat prin aceasta munca folcloriștilor următori care au pornit în căutarea unui sistem mai adecvat de orînduire a basmelor (XXXIII, t. I, p. 74—76).

2. C. Litzica, după indicațiile lui B. P. Hasdeu, a corectat sistemul stabilit de von Hahn, reducînd „prototipurile“ acestuia la următoarele 28:

1. a) O ființă supraomenească se căsătorește cu una umană, punînd la nuntă o condiție; b) omul calcă condiția și ființa supraumană îl părăsește; c) omul pleacă după ea și o găsește sau nu.

2. a) Bărbatul lasă pe nevastă fără nici o vină; b) ea îl așteaptă cu credință; c) întoarcerea lui și veselie.

3. a) Copiii nou-născuți sînt furați și duși departe; b) mama e acuzată că i-a ucis; c) mama e pedepsită; d) copiii sînt regăsiți de tatăl lor și urmează împăcarea.

4. a) O femeie pierde soțul care pleacă în lume și se recăsătorește; b) femeia îl regăsește dar nu se poate apropia de el din cauza nevastei de a doua; c) pentru daruri minunate nevasta a doua îi permite să vină la el; d) a treia noapte el o aude plângînd și o reia.
5. a) O fecioară cere daruri de la un bărbat; b) îl înșeală de două ori, dar a treia oară e prinsă și se mărită cu el.
6. a) Părinții dorind un copil, la naștere, din anumită cauză, îl fâgăduiesc dracului; b) dracul vine la termen, dar copilul fuge; c) dracul îl caută; d) dracul e învins.
7. O fată e aruncată în mare împreună cu copilul născut, dar scapă toți și se reîntorc după cîtva timp la tatăl fetei.
8. a) O fată de împărat e expusă unui monstru spre a fi mîncată; b) un erou omoară monstrul; c) urmează căsătoria.
9. a) O mamă vitregă izgonește pe fiica bărbatului său pentru că e mai frumoasă; b) reușește s-o omoare; c) un erou o găsește moartă, o învie și pedepsește pe vitregă.
10. a) Fratele și sora fug de vitregă; b) unul sau amîndoi sînt schimbați în fiare, dar scapă curînd de vrajă și redevin oameni.
11. a) Spre a face o izbîndă se încearcă trei frați, dar reușește cel mai mic; b) învingător, scapă pe cei mai mari; c) aceștia vreau să-l piardă și spun că ei au reușit; d) fratele cel mai mic vine travestit, se descoperă și îi pedepsește.
12. a) Sora cca mai mică e disprețuită de cele două surori mai mari; b) apare de două ori la curte îmbrăcată împărătește; c) a treia oară e recunoscută și fiul împăratului o ia de soție.
13. a) Doi frați gemeni pleacă în căutarea norocului; b) unul cade în pericol; c) celălalt aleargă și îl scapă.
14. a) Un erou omoară pe toți zmeii, afară de unul; b) acesta se înțelege cu mama sau sora eroului spre a-l pierde: ea se prefac e bolnavă și îl trimite după leacuri; c) eroul scapă și-i pedepsește.
15. a) O soră are mai mulți frați schimbați în animale; b) pleacă în căutarea lor, îi găsește și-i scapă.
16. a) Adevăratul copil sau nevasta sînt trimiși la tată sau mire, însoțiți de o slugă; b) pe drum copilul sau nevasta se rătăcesc sau schimbă locul cu sluga din cauza vreunui pericol; c) ajungînd la destinație, sluga trăiește ca copil ori nevastă; d) minciuna e descoperită și pedepsită.

17. a) Eroul are trei surori căsătorite după fii de împărați schimbați în fiare; b) eroul îi cercetează pe fiecare; c) ajungând în pericol, cumnații îl scapă; d) scăpând el, îi scapă și pe dînșii.

18. Eroul nu poate căpăta mîna iubitei decît dacă va executa întreprinderi grele sau va dezlega enigme.

19. a) Eroul răpește o femeie cu sau fără voia ei; b) răpirea poate să fie urmată de căsătorie sau nu.

20. a) O ființă mai bătrînă, de natură demonică, oprește pe o ființă tînără de a deschide o ușă; b) ea nu ascultă; c) el vrea s-o omoare, dar nu poate.

21. a) Forța fizică a eroului este ascunsă într-un loc; b) o rudă, mamă, soră sau nevastă, află locul și demonii îi iau puterea; c) eroul recapătă puterea singur, sau cu ajutorul nevestei, dacă nu e vinovată și pedepsește pe culpabili.

22. a) Eroul scapă de la moarte niște animale; b) ajungînd în pericol, acestea îl salvează.

23. E vorba de un pitic de o tărie extraordinară, viclean și malițios.

24. a) Un amic răpește o fată pentru erou și i-o duce; b) pe drum păsările îi spun că acasă îl așteaptă pericol și-l învață cum să scape, dar să nu divulge nimănui; c) el scapă, dar divulgă secretul și e metamorfozat; d) eroul sau mireasa îl scapă.

25. a) Eroul în călătorie e silit să se facă slugă; b) de două ori se arată sub chipul adevărat, apoi se travestește din nou; c) a treia oară lucrul se descoperă și eroul își reia locul.

26. a) Eroul prinde pe demoni în cursa ce i-o pregăteau lui; b) îi face robi și le ia comorile.

27. Un om slab dar șiret, prin ifos face să i se supună niște forțe diabolice.

28. Un om merge în infern și după multe lupte vine iar în lume cu comori și cu nevasta (XXXV, p. 2613—2616).

Reducerea numărului grupelor de tipuri face sistemul Hasdeu-Litzica și mai nepractic. Nu a fost adoptat de nimeni în vreo culegere sau studiu, deși cunoașterea lui amănunțită ajută la detectarea asemănărilor între unele tipuri de basme.

3. Lazăr Șăineanu preconizează o clasificare care pornește de asemenea de la sistemul lui J. G. von Hahn spre a ajunge la o orînduire întrucîtva diferită. Dacă Hahn lua ca bază categoriile de relații ale individului cu lumea înconjurătoare,

Șăineanu pune în centrul sistemului natura ideilor fundamentale oglindite în basme. De aceea, el împarte basmele în secțiuni, cicluri și tipuri. Sistemul de subordonare reamintește îndeaproape pe cel al lui J. G. von Hahn, dar ideile călăuzitoare sînt de data aceasta de natură mitică, etică sau psihologică. El păstrează de asemenea numirile mitologice sau cele devenite celebre ale celor mai multe tipuri. Schema e următoarea:

Secțiunea întâi: povești mitico-fantastice

1. Ciclul om-animal (părăsire provizorie) A. tipul Amor și Psyche (bărbatul animal); B. tipul Melusina (femeia animal); C. tipul Neraida (femeia lebădă).
2. Ciclul femeie-plantă: A. tipul Daphne (zîină-arbore); B. tipul cele trei năramze (zîină-fruct).
3. Ciclul interzicerilor: A. tipul locurilor oprite (tabu); B. tipul camerei oprite (Barbe-bleue).
4. Ciclul juruințelor: A. tipul Iephta (juruință inconștientă); B. tipul zînelor promise (Tinerete fără bătrînețe).
5. Ciclul metamorfozelor: A. tipul Iason (conflict magic); B. tipul copiilor de aur („substituțiune“).
6. Ciclul descinderilor infernale: A. tipul Teseu (coborîre pe tărîmul celălalt); B. tipul Hesperidelor (mere de aur); C. tipul deceurilor (întrebări mistice).
7. Ciclul ascensiunilor aeriene: A. tipul arborele ceresc; B. tipul animale-cumnați.
8. Ciclul expunerilor: A. tipul Andromeda (fecioară expusă unui balaur); B. tipul Danae (copii expuși pe apă).
9. Ciclul isprăvilor eroice: A. tipul apă vie și apă moartă; B. tipul Ileana Cosînzeana (fecioara cu părul de aur).
10. Ciclul fecioarei războinice (schimbarea sexului).

Secțiunea a doua: povești etico-mitice (psihologice)

1. Ciclul celor trei frați: A. tipul fraților perfizi; B. tipul tovarășilor năzdrăvani.
2. Ciclul celor doi frați: A. tipul Dioscurilor (frații gemeni); B. tipul celor doi frați de cruce.
3. Ciclul animalelor recunoscătoare.
4. Ciclul femeii perfide: A. tipul Scylla (mamă ori soră perfidă); B. tipul Dalila (soție ori iubită perfidă).
5. Ciclul incestului: A. tipul Peau d'âne („străvestire“); B. tipul fetei cu mîinile tăiate.

6. Ciclul mamei vitrege: A. tipul Holle (fata roaba casei); B. tipul Cenușereasa (fata cu condurul); C. tipul Phryxos (prefacere în cerb); D. tipul Rodia (rivalitate între mamă și fiică).
7. Ciclul pețirilor: A. tipul Oedip (enigme); B. tipul Enomaos (sarcine).
8. Ciclul fatalității: A. tipul Moira (ursita); B. tipul Nemesis (dreptatea divină).
9. Ciclul uriașilor și piticilor: A. tipul Polyphem (uriașul orbit); B. tipul Mirmidon (piticul minunat).
10. Ciclul omului viteaz: A. tipul Orion (naștere minunată); B. tipul Hercule-Păcală (voinicul isteț).

Secțiunea a treia: Povești religioase (legende)

1. Ciclul lui Dumnezeu: A. tipul dorințelor; B. tipul talismanelor.
2. Ciclul necuratul.
3. Ciclul morții: A. tipul moartea ca cumătră; B. tipul călătoria morții.

Secțiunea a patra: povești glumețe (snoave)

1. Snoave
2. Ciclul fetei istețe
3. Ciclul lui Păcală.

Adaos: fabula animală

Deficiența de căpetenie e aceeași ca și la von Hahn: basmele propriu-zise sînt reduse la cele 46 tipuri, în vreme ce snoavele și basmele despre animale sînt expediate în abia cîteva tipuri. Arbitrarul reducăției la numai cîteva tipuri e simțit și de Șăineanu în repetate rînduri, atrăgînd atenția asupra distribuțiilor artificiale și paralelismelor. Caducitatea clasificării se trage din conflictul dintre temă și episod în a-și disputa întîietatea care va constitui mereu dificultatea de căpetenie în orînduirea narațiunilor complexe, alcătuite din mai multe episoade, a căror posibilitate de combinare depășește prevederile sistematizatorilor (LXXXIII, p. 228—230, 954—961).

4. După întemeierea asociației folcloriste *Folklore Fellows* (*Folkloristischer Forscherbund*) în 1907, s-a pus în lucru un catalog tipologic al poveștilor care să înlătore neajunsurile sistemelor anterioare și să constituie în același timp un sistem clar și practic de referiri care să înlocuiască folosirea titlurilor. Ca punct de plecare, s-a hotărît ca narațiunile să fie orînduite

în tipuri și fiecare tip să primească un număr care să-i fie siglă de identitate. Catalogul a fost elaborat de finlandezul Antti Aarne, pornind de la sistemul danez de organizare a poveștilor din arhiva daneză de folclor (creat de Svend Grundtvig) și ajutat de sugestiile folcloriștilor Kaarle Krohn, Oskar Hackman, Axel Olrik, Johannes Bolte și Carl Wilhelm von Sydow. *Verzeichnis der Märchentypen* (1910) deschide o nouă eră în cercetarea narațiunilor populare prin stabilirea unui sistem de clasificare ce s-a dovedit adecvat și mai ales practic, cu toate deficiențele ce i se vor semna cu trecerea vremii. Catalogul tipologic întocmit și publicat de Aarne cuprinde numai trei specii narative: basmul despre animale (tipurile 1—299), basmul propriu-zis (tipurile 300—1199) și snoava (tipurile 1200—1960). Legenda propriu-zisă a fost lăsată de-o parte din pricina caracterului ei local. Specia basmelor propriu-zise a fost împărțită în continuare în patru subspecii: A. basme fantastice (Zaubermärchen, AT 300—749), B. basme-legende (Legendenartige Märchen, AT 750—849), C. basme nuvelistice (Novellenartige Märchen, AT 850—999) și D. basme despre dracul (uriașul) cel prost (AT 1000—1199), iar la snoave au fost inserate așa-zisele povești mincinoase (Lügenmärchen, AT 1875—1960). Această clasificare a fost apoi adoptată în cataloagele naționale, precum și în colecțiile de povești întocmite științific, pe alocuri cu unele devieri și corectări. Ea a rămas în uzul științific curent, chiar dacă terminologia speciilor și subspeciilor a întâmpinat obiecții și a fost pe alocuri înlocuită cu cea propusă de C.W. von Sydow (LXXXI, p. 60—86). Catalogul lui Aarne e o tipologie, o listă de tipuri orînduite pe specii (și subspecii), avînd la bază narațiunile în întregime, așa cum circulă ele. Cu toate acestea, uneori Aarne s-a abătut de la acest principiu, fărîmițînd unele narațiuni în părți componente, în episoade și dîndu-le acestora numere independente. Așa a procedat la poveștile despre dracul cel prost (orînduite ca atare de Ö. Hackmann), apoi pe alocuri la basmele despre animale și la unele snoave, unde episoadele componente sînt combinate în chipuri felurite lăsînd povestitorului posibilitatea de a le înlănțui mereu în altă ordine și alcătuire. Tipurile au fost grupate în familii după natura personajului principal. Astfel, basmele despre animale au fost împărțite în 7 grupe: animalele de pădure (AT 1—99), animalele de pădure și domestice (AT 100—150), omul și animalele pădurii (AT 151—199), animalele

domestice (AT 200—220), păsările (AT 220—249), peștii (AT 250—280) și ultima grupă, alte animale și obiecte (AT 280—299). Basmele fantastice au fost grupate după calitatea supranaturală dominantă: adversar supranatural (AT 300—399), soț (soție) supranatural (fermecat, AT 400—459); sarcini supranaturale (AT 460—499); ajutoare supranaturale (AT 500—559); obiect supranatural (AT 560—649); putere sau știință supranaturală (AT 690—699) și alte momente supranaturale (AT 700—749). Basmele legende nu au subîmpărțiri, dar tipurile sînt orînduite după gradul personajului sfînt, începînd cu Dumnezeu, continuînd cu diavolul și sfîrșind cu sfinții. După cum a arătat și Aarne, delimitarea acestora de legende e incertă, ceea ce a dus la unele confuzii și soluții arbitrare în cataloagele naționale. Basmele nuvelistice au fost orînduite după profilul personajului feminin, distingîndu-se la urmă o grupă a basmelor despre soartă și hoți (AT 930—999). Snoavele au ca primă categorie cele despre idioți (AT 1200—1349), urmată de snoavele despre căsătoriți (AT 1350—1439), snoavele cu femeia (fata) personaj principal (AT 1440—1500), cele cu un bărbat (băiat) ca personaj principal (AT 1500—1729), snoave despre popi (AT 1730—1874). Pentru a da posibilitatea întregirii catalogului tipologic cu alte tipuri ce se vor descoperi în repertoriile naționale, Aarne a lăsat numere libere nu numai la specii și subspecii ca atare, ci chiar la grupele mai mici. În consecință, tipurile stabilite de el ocupă mai puțin de o treime din totalitatea numerelor: în cele 1960 numere de tipuri se află abia 587 tipuri de povești aparținînd celor trei specii. Mai mult, în cazul cînd nu mai există loc liber printre numere, noul tip de orînduit va fi așezat la numărul care i se potrivește cel mai mult în grupa respectivă, adăugîndu-se cifra romană la cifra arabă: 300 I etc. De asemenea, subtipurile sînt așezate distinct, adăugîndu-se la numărul tipului majusculele A B C etc. pentru fiecare subtip. Catalogul elaborat de Aarne a fost revizuit și lărgit de două ori de Stith Thompson: *The Types of the folk-tale* (1928) și *The Types of the Folktale-second revision* (1961). În ediția din 1928, Thompson a adăugat mai multe tipuri din noile colecții de folclor, lărgind și numerotația de la 1960 la 2411, cu noua subspecie a poveștilor cu formule, și anume povești cumulative (AT 2000—2199) urmate de cele neinterminabile și neclasificabile (AT 2200—2411).

Thompson a introdus în tipologia astfel revizuită și criteriul valoric, atestat de frecvența tipurilor. Ca atare, el a împărțit catalogul în două părți, cea dintâi cuprinzând tipurile întâlnite la două sau mai multe popoare (dar pe alocuri se văd variante provenite numai de la un singur popor), iar cea de-a doua, tipurile foarte rare sau de o autenticitate dubioasă, numărul acestora din urmă fiind urmat de un asterisc (ori mai multe), spre a fi distinse în acest fel de cele din prima parte. De asemenea, el a compartimentat în continuare, distingînd noi grupe tematice în cadrul categoriilor delimitate de Aarne, fără să schimbe vreunul din numerele stabilite de acesta. Pentru mai multă claritate, Thompson a schițat tipul mai detaliat decît Aarne (care la unele povești bine cunoscute din colecția Grimm s-a mulțumit să indice doar titlul și replica caracteristică, la altele ideea tematică), pe alocuri defalcînd rezumatul în episoade (numerotate cu cifre romane) și motive (numerotate cu minuscule). Bibliografia variantelor e mult mai bogată decît cea dată de Aarne, Thompson indicînd și studiile care s-au ocupat cu acel tip, publicate atît în volume, cît și în periodice. Ediția din 1961 reprezintă o îmbogățire substanțială a celei din 1928, utilizînd noile colecții și studii date la iveală între timp. De deosebită atenție s-a bucurat basmul indian. Cele două părți ale catalogului din 1928 au fost contopite într-una singură, dar consemnînd cele rare sau dubioase prin litere mici. Pentru a evita numărul mare de asteriscuri, Thompson a folosit la noua ediție majusculile urmate de un asterisc pentru a indica tipuri diferite (de ex.: 879 A*, 879 B*, 879 C* etc.), care nu trebuie confundate cu subtipurile, diferențiate numai cu majuscule (de ex.: 920 cu 920 A, 920 B, 920 C, 920 D). Procedul a pricinuit neclarități, pe alocuri nu e evident dacă autorul a vrut să delimiteze un tip sau un subtip. A crescut de asemenea minuțiozitatea analizei tipurilor: la basmele mai lungi, după rezumatul, adesea parcat în episoade, autorul a adăugat lista motivelor componente potrivit indicelui stabilit în al său *Motif-index of folk-literature* (1932—1936), la celelalte e inserată în rezumatul tipului referirea la motivul respectiv.

Utilitatea acestui catalog nu mai e contestată de nimeni, cu toate numeroasele obiecții ce i s-au adus. Grupele tematice din cadrul speciilor (și subspeciilor) după calitatea personajului nu sînt întotdeauna cele mai potrivite, întrucît dau

naștere la suprapuneri în o seamă de cazuri și de aci la orînduiri arbitrare: un tip nou poate fi orînduit, de ex. atît la adversari supranaturali, cît și la sarcini supranaturale etc., fără a se putea decide care aspect precumpănește. La snoave, criteriul nu e unitar, căci unele grupe sînt deosebite după calitatea psihologică a personajului principal (snoave despre proști), altele după sex (despre femei, bărbați) sau profesie (despre preoți), încît unele tipuri dintr-o grupă pot fi tot atît de bine așezate în cealaltă (la cele despre soți femei, bărbați se întîlesc și snoave cu femeia proastă sau bărbatul prost — AT 1384 = bărbatul caută mai proști decît nevastă-sa, AT 1540 = omul venit de pe cealaltă lume, AT 1685 = flăcăul prost în peșit etc.). Dar atari neajunsuri sînt neînsemnate și într-un fel de neevitat (cu cît grupele sînt mai mici, cu atît posibilitățile de suprapunere mai numeroase). Deficiența de căpetenie provine din faptul că la stabilirea tipurilor, Aarne a cunoscut prea puține variante și mai cu seamă de proveniență regională: variantele finlandeze, daneze (sistematizate de S. Grundtvig) și din colecția fraților Grimm. Cînd au fost conspectate și variantele din restul Europei, s-a văzut că tipurile au altă configurație și că spațiul rămas liber nu mai permite încadrarea tuturor ca tipuri (sau măcar ca subtipuri). Noile basme aveau episoade comune cu unele tipuri, iar parte din ele cu alte tipuri, încît pentru încadrarea lor în sistemul Aarne-Thompson era nevoie de două sau chiar mai multe cifre, ceea ce nu corespunde realității narative, variantele naționale nefiind suma exactă a tipurilor indicate prin numerele sistemului. Nici desemnarea cu ajutorul indicării tipului și episoadelor nu e salutară decît în unele cazuri, ca să nu mai amintim de faptul că o seamă de tipuri nu au această parcelare în episoade. Mobilitatea folclorică e mai mare de cum se credea, și mai cu seamă vie acolo unde basmul se mai cultivă încă și printre maturi, încît o narațiune din episoade felurit combinate e de fapt un tip independent și trebuie privit ca atare, nu fărîmițat în conformitate cu un sistem orînduit după o parte a Europei nordice și centrale. În fața unui atare tip care apare drept conglomerat dacă e raportat la tipologia Aarne-Thompson, cercetătorii sînt ispitiți să creadă că într-adevăr acel tip e un rezultat al contaminării de către povestitor al narațiunilor „clasice“, pe cînd în realitate el provine ca atare din tradiția îndelungată. Ceea ce se dovedește întrucîtva constant, drept nucleu care își

păstrează esența, este episodul (sau componenta lui mai mică, motivul) și se pare că în acest sens se lucrează la institutul *Encyklopädie des Märchens* de la Göttingen pentru a remedia neajunsurile provenite din configurarea tipurilor după un număr restrâns de variante. S-a văzut apoi că la snoave numărul afectat tipurilor e cu totul neîndestulător pentru a putea încadra repertoriile unor popoare care au mai multe mii de atari tipuri.

5. Folcloristul danez Arthur Christensen a propus un nou sistem de clasificare în lucrarea *Motif et thème* (1925). În fapt, el reia ideea fundamentală a lui von Hahn de a încadra materialul folcloric într-o construcție logică. La baza sistemului său stau relațiile dintre individ și lumea înconjurătoare. El a stabilit că toate ideile pot fi orînduite în 6 grupe tematice: 1) temperament; 2) finețe; 3) prostie; 4) greșală; 5) destin; 6) consecințe. La aceste grupe, Christensen a mai adăugat o listă de motive (episoade) care nu reflectă nici relațiile individului cu lumea, nici viața. La acestea, preponderentă e acțiunea, nu gîndurile (tabu, desfacerea vrăjii, oracol, formule de incantație etc.). Ultima grupă a acestor elemente incidentale e alcătuită din motivele ce oglindesc concepțiile metafizice, morale, psihologice sau politice, cu subgrupele: cauză și efect, aparență și realitate, soartă etc. De aci se vede cu ușurință incoerența clasificării lui Christensen: aspectele esențiale, definitorii ale mentalității populare, le așază la urmă, într-o grupă cu anexe de mică importanță. Sistemul de clasificare s-a dovedit apoi nepractic prin încercarea de a compartimenta realitatea poetică în rubrici logice, mult prea neîncăpătoare față de multilateralitatea universului poeziei. Arhitectonica lui a rămas în faza încercărilor, alături de cele anterioare (XXXIII, t.I, p. 76—77).

6. Pastorul sas Adolf Schullerus a clasificat poveștile românești după tipologia stabilită de Aarne: *Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten* (1928). Schullerus a parcurs bibliografia accesibilă aproape în întregime: colecțiile principale și cele mai multe din cele de a doua mină, apoi revistele de folclor și bună parte din cele literare care au publicat și folclor, anterioare anului 1927. Cum subliniază în prefață, nu a avut pretenția de a fi exhaustiv, în primul rînd din carențe bibliografice, unele publicații nemaifiind accesibile, apoi din imposibilitatea unui singur cercetător de a străbate toate ziarele și calendarele. În excerptarea variantelor se văd totuși și

omisiuni, inerente unei munci de atari proporții bibliografice la un cercetător de vîrstă înaintată. Ierarhizarea colecțiilor în cele trei categorii potrivit autenticității lor nu e suficient de critică, cu unele fiind prea indulgent, iar cu altele nejustificat de sever (N. D. Popescu e așezat în categoria A, dar Sevastos în categoria C, deși Popescu întrece pe Sevastos în intervențiile personale. C. Rădulescu Codin și D. Stăncescu au unele volume trecute la categoria B, deși de autenticitate neîndoielnică, în vreme ce I. Slavici apare numai în categoria A etc.). Schullerus a avut greaua sarcină de a găsi locul potrivit celor mai multe tipuri care nu își aveau numărul stabilit în tipologia internațională. Soluția nu e totdeauna cea indicată, căci el s-a lăsat călăuzit de prezența unui episod comun pentru a rubrica toate variantele la un tip față de care totuși diferă, cum a procedat la AT 300. La grupa basme-legende (AT 750—849) a inserat o seamă de narațiuni despre sfinți care sînt legende în înțelesul propriu.

Schullerus a căutat să completeze tipologia internațională, dar s-a oprit la jumătatea drumului, ceea ce e total neștiințific în elaborarea unui catalog tipologic care presupune o conspectare exhaustivă măcar a materialului publicat. El adaugă la finele catalogului trei anexe, două despre legende (I legende cu cuprins moral, II povești despre origini) și una cu snoave despre țigani (la care menționează că reprezintă doar o selecție). Cît de selective sînt toate cele trei anexe se poate vedea din puținătatea tipurilor: 22 la legendele cu cuprins moral, 128 la cele etiologice și abia 16 din snoavele despre țigani. Cu toate acestea, ele au contribuit la cunoașterea legendelor românești printre cercetătorii străini și folosul ar fi fost și mai mare dacă Schullerus ar fi dat rezumate mai întinse care să-l dispenseze pe străinul necunosător al limbii române de a mai recurge la textul românesc al variantelor. Căci scăderea supărătoare a catalogului întocmit de Schullerus este tocmai scurtimea exagerată a rezumatelor tipurilor. Tipurile prezente în catalogul lui Aarne nu mai aveau nevoie de un rezumat dacă tipul românesc nu devia față de cel internațional, fiind suficient numărul și titlul. Tipurile (sau episoadele) noi aveau însă nevoie de o prezentare mai detaliată din care să rezulte cu claritate profilul tipului (sau episodului). Dar ce se poate înțelege din simple titluri ca: „534* *Schlange als Helfer*“ (șarpele ca auxiliar), „610 I* *Wasser zum Heilen der*

Blinden" (apă pentru vindecarea orbilor), „812 A* *Vom Teufel gerettet, der die Rätsel nicht lösen kann*" (salvat de la diavol cel ce nu poate dezlega ghicitoarea) etc.?

7. Stith Thompson a dus mai departe sistemul de clasificare, luînd ca bază nu narațiunile în întregime, cum circulă ele, ci părțile lor componente, adică acele unități mai mici, dar stabile, care se pot combina felurit în narațiunile populare. *Motif-index of Folk-literature*, a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediæval romances, exempla, fabliaux, jest-books and local legends, în 6 volume (1932—1936, a doua ediție 1955—1958) arc în vedere, cum se arată în subtitlu nu numai poveștile, ci toate narațiunile populare în proză și versificate, precum și narațiunile semiculte. În prefață, Thomson explică necesitatea unui asemenea inventar clasificatoriu: tipologia Aarne se potrivește poveștilor din Europa, dar în afara continentului e aplicabilă la foarte puține povești. Cu toate acestea, între narațiunile europene și cele extraeuropene există asemănări multe și vizibile, dar nu în tipuri ca atare, ci în motivele componente. Abia un catalog al motivelor narative tradiționale de pe tot globul devine adevăratul instrument de orientare al cercetătorului în acest domeniu pentru a urmări similitudinile și eventualele filiații. Motivul e desprins în unitatea lui intrinsecă, indiferent de specia din care provine și fără alte ierarhizări, în afară de cel tematic. Întreg materialul epic e compartimentat în 23 grupe tematice, numerotate de la A la Z. Orînduirea acestora e orientată de la mitologie și supranatural la realist și chiar umoristic, dar, cum remarcă Thompson, atare progresiune nu e vizibilă în întreg sistemul, a doua jumătate fiind realistă în aproape totalitatea ei. În cadrul fiecărei grupe sînt eșalonate alte subgrupe cu alte subîmpărțiri în continuare, delimitate prin cifre arabe de la 0 la 100 (de ex. $A_0 - A_{99}$ Creatorul, $A_0 - A_{29}$ Originea și natura creatorului, $A_{30} - A_{49}$ Tovarășii și sfătuitoarii creatorului etc. $A_{100} - A_{499}$ Zeii ($A_{100} - A_{199}$ Zeii în general, $A_{200} - A_{299}$ zeii lumii de sus etc.). Sistemul de subordonare merge pînă la submotiv prin folosirea în continuare a sistemului cifric delimitat prin puncte intermediare (de ex.: A 112. Nașterea zeilor. 112.1. Zeu provenit din incest. 112.1.1. Zeu din incestul dintre tată-fiică). Spre deosebire de tipologia lui Aarne, motivul este denumit nu numai printr-o cifră, ci și prin inițiala grupei tematice. Thompson a stabilit următoarele grupe de motive epice: A. motive mitologice (crea-

tor, zci, crearea lumii, crearea animalelor); B. animale; C. tabu; D. magie; E. mortul; F. minuni; G. căpcăuni (uriași, vrăjitoare), H. încercări (de înțelepciune, de vitejie); J. înțeleptul și nebunul (purtare înțeleaptă și neghioabă, inteligență, nebunie); K. deceptii; L. inversarea norocului; M. deciderea viitorului; N. noroc și destin; P. societate (clase sociale, familie, profesii, obiceiuri); Q. recompense și pedepse; R. captivi și fugari; S. cruzime nenaturală; T. sex (iubire, căsătorie, naștere); U. natura vieții; V. religie; W. trăsături de caracter; X. umor; Z. grupe miscelance de motive (formule, simbolism, eroi, excepții unice, motive neclasificate). Grupele nu sînt egale ca pondere, dar sistemul de a ierarhiza motivele prin subordonări cifrice s-a dovedit practic, încît *Motif-index*-ul lui Thompson a devenit cu totul util. Materialul sud-est-european este reprezentat sporadic, iar cel românesc lipsește total, dar autorul atrage atenția că nu a năzuit la o înregistrare bibliografică exhaustivă, încît cititorul nu trebuie să creadă că motivul e atestat numai la popoarele citate (LXXXVI, p. 422—428).

8. Legendele au fost clasificate felurit, distingîndu-se de obicei legendele istorice de cele etiologice, mitologice și religioase. În vremea din urmă, Societatea internațională pentru cercetarea narațiunilor populare a adoptat clasificarea legendelor în patru categorii tematice: I legende etiologice și escatologice; II legende istorice; III legende mitice (ființe și puteri supranaturale); IV legende religioase (mituri despre zei și eroi). Pentru evitarea îndoicilor, la unele din ele s-au stabilit și subcategoriile în ordinea fircască. Astfel, legendele istorice cuprind: A. geneza locurilor de cultură și a bunurilor culturale; B. legendele despre localități; C. legende despre preistorie și istoria veche; D. războaie și catastrofe; E. personalități proeminente; F. distrugerea unei ordini existente. Legendele mitice au subcategoriile: A. soartă; B. moarte și morți; C. locuri bînuite de spirite și apariția spiritelor; D. procesiuni și lupte de spirite; E. popas pe cealaltă lume; F. spirite ale naturii; G. spirite ale locașurilor culturale; H. ființe metamorfozate; I. dracul; K. demonii bolilor; L. persoane cu însușiri și puteri supranaturale (magice); M. animale și plante mitice; N. comori (LXXXIX, p. 424—425).

Legendele românești au fost clasificate în tipologia bibliografică (gata pentru publicare de mai mulți ani) în aceleași patru categorii mari, decît că ordinea lor diferă întrucîtva, iar subcategoriile sînt reduse la specificul tematic românesc. Astfel,

I legende etiolgice (10001 — 13035) cuprind creatorul (și ajutoarele), cosmosul, plantele, animalele, omul, popoarele, toponimia și onomastica ; II legende mitologice (13055—13895) cuprind legende despre soartă, moarte și morți, spiritele naturii, metamorfozați, dracul și ajutoarele, ființe cu însușiri magice, ființele și plantele mitice, popoare mitice și comori ; III legende religioase (13925—14551) au subcategoriile: legende biblice, sfinți și sărbătorile lor, alte sărbători, zilele sfinte ale săptămânii ; IV legende istorice (14571—16103) cuprind: legende despre figurile istorico-fantastice, figurile istorice ale altor popoare, regii dacilor, figurile istorice ale poporului român (conducători de răzcoale, haiduci, voievozi, domnitori, figuri feminine, alte figuri istorice și locale), evenimentele istorice și locale, întâmplări din trecut.

9. Alături de sistemul de clasificare a snoavelor adoptat de Aarne-Thompson care s-a dovedit prea neîncăpător atât în ce privește grupele tematice, cât mai cu seamă numerele afectate, au fost elaborate altele pentru a oglindi cât mai fidel specificul acestei specii. Siegfried Neumann a propus în 1963 orînduirea snoavelor în trei grupe mari: 1. sociale (snoave despre domni, țărani, slugi, meseriași, orașeni și supuși, preoți) ; 2. ciclizate în jurul unei persoane (Eulenspiegel, regele Fritz etc.) ; 3. cu conținut general (iubire și căsătorie, căsnicie, tînărul, dans și petrecere) (XIII, p. 147). Lutz Rörich a prezentat într-o comunicare la congresul Societății internaționale pentru cercetarea narațiunilor populare din 1969 următoarea propunere de clasificare a snoavelor și glumelor: A. conflicte pe bază de limbă ; B. conflicte cu logica ; C. conflicte cu realitatea (narațiuni parodistice, mincinoase) ; D. conflicte cu morala ; E. conflicte între sexe ; F. conflicte cu slăbiciuni omenești ; G. conflicte sociale și H. conflicte politice, etnice și confesionale. Institutul *Encyclopädie des Märchens* din Göttingen a adoptat clasificarea snoavelor după conținut și natura poantei, stabilind trei categorii mari: 1. atitudini și trăsături de caracter ; 2. conflicte sociale (relații de familie, relații de clasă și de profesie) ; 3. narațiuni batjocoritoare (jocuri de cuvinte, persiflarea unor persoane).

Clasificarea adoptată în tipologia bibliografică a snoavelor românești (LXXX, t. I, p. IX—X) se apropie întrucîtva de cea precedentă. Ea a fost orientată pentru a oglindi defectul satirizat, începînd cu cele care au implicații mai largi din relațiile sociale pînă la cele inofensive de natură fiziologică. Atare clasi-

ficare e în concordanță cu specificul snoavei de a avea în centrul atenției personajul negativ. În acest sistem de clasificare a snoavelor românești au fost stabilite patru categorii tematice cu un număr variabil de subgrupe: I. relații sociale (3000—3328, Păcală, stăpîn-slugă, autorități laice și religioase); II. relații de familie (3340—3643, soț-soție, părinți-copii, frați-surori, alte rudenii, nași-fini); III. deficiențe și trăsături psihologice (3650—5862, prostie, istețime, răutate, lăudăroșenie, lăcomie, zgîrcenie, lene, murdărie, cîrcotă, beție, hoție îndemînatecă și neîndemînatecă, batjocoriri, snoave pseudoexplicative, ignoranță naivă, meserii necalificate, neatenție, lașitate); IV. deficiențe fiziologice (5870—5886, surditate, gîngăveală, nevedere etc.). Tipologia bibliografică a snoavelor românești mai are un adaos de glume din viața militară (5895—6029) și de anecdote (6036—6236).

10. Dumitru Caracostea a căutat un sistem de clasificare lipsit de deficiențele celor anterioare, pornind de la faptul elementar că arta reflectă viața: formele de viață socială și de muncă determină suprastructurile literare. Deși mai întîi clasificarea a fost propusă numai pentru baladele populare în vederea întocmirii *corpus*-ului lor în 1948, ea a fost apoi lărgită pentru întreg domeniul folclorului și al literaturii culte. Plecînd de la constatarea că în literatură există totdeauna un raport (sau un conflict) între doi protagoniști, chiar dacă aparent e numai unul, ca în lirică, deoarece și aici insul destăinuitător presupune un rezonator (un martor etc.), el a stabilit grupele tematice după natura relațiilor dintre aceștia. Orînduirea celor 12 grupe e crescîndă, de la lumea familială la cosmos: I. părinți-copii; II. iubit-iubită; III. soț-soție; IV. frate-soră; V. soacră-noră; VI. alte rudenii (inclusiv naș-fin, frați de cruce); VII. relațiile cu natura și ființele naturii; VIII. muncile profesionale; IX. conflictele de clase sociale; X. haiducia și revoltele; XI. vitejii și cotropitorii; XII. relațiile cu forțele supranaturale personificate. S-ar părea, la prima vedere, că grupa VII (natura) e discordantă în sistemul stabilit, dar și aici natura înconjurătoare e concepută a fi sensibilă, pârtașă la frămîntările omului. Ea este cel puțin un organ rezonator al durerilor și bucuriilor umane, de aceea e invocată ca martoră în efuziunile lirice; uneori chiar se supune dorințelor protagonistului liric sau epic. Sistemul preconizat de Caracostea se dovedește neașteptat de organic, nu numai pentru că orînduiește faptele poetice de la cele de importanță mai redusă la cele cu implicații cosmice, dar pentru că acestei

ierarhii de la simplu la complex îi corespunde în chip paralel complexitatea crescîndă a speciilor literare, de la cîntecul de leagăn și doină la basmul ce oglindește întregul univers accesibil închipuirii umane. În plus, sistemul lui Caracostea mai oferă posibilitatea unei întreite clasificări în trei serii tipologice, care se eșalonează de asemenea ierarhiei simplu-complex: 1. o tipologie a imaginilor, pornind de la cuvîntul-metaforă, celula expresivă ireductibilă oferită de însăși limba vorbită; 2. o tipologie a motivelor; 3. o tipologie a tipurilor propriu-zise. Tipologiile imaginilor și motivelor depășesc limitele speciilor folclorice, deși în chip practic se elaborează întîi tipologia imaginilor sau motivelor dintr-o specie folclorică, pentru a fi extinsă apoi și la celelalte. Atari tipologii de imagini și motive permit descoperirea legăturilor ascunse, de mare adîncime, dintre speciile folclorice și pun în lumină celulele literare din care sînt plămădite creațiile populare, inclusiv acele șabloane, formule, strofe călătore etc. semnalate mai de mult de cercetătorii folclorului. Posibilitatea de a fi extins și la literatura cultă îi mărește considerabil utilitatea: sistemul Caracostea va putea oferi în viitor instrumentul de cercetare ideal, acel dicționar universal de imagini, motive și tipuri din creația populară și cultă, în ierarhia organică de la simplu la complex și în permanentă concordanță cu formele de viață socială ogindite de fenomenele literare la diferitele niveluri de creativitate (XX, îndeosebi p. 50—57, 78—89).

Clatină-munți v. Tovarăși năzdrăvani

Cocoș. Cîntatul lui noaptea la intervale fixe a generat *legende* despre însușiri miraculoase. **C.** cîntă noaptea după ce aude toaca din cer. Cel ce cîntă mai întîi, e năzdrăvan. De acesta fuge diavolul și celelalte spirite rele, de aceea după cîntatul lui se poate porni la drum (LIII, p. 289—290). **C.** năzdrăvan a putut învia din oasele lui în vremurile de demult (52, p. 432). El e năzdrăvan „fiindcă are la coadă o pană năzdrăvană. De cu seară, pana aceea este lăsată în jos. Cocoșul adoarme și el. Pana năzdrăvană însă se ridică, tot se ridică. La miezul nopții, ea stă drept în vîrfurile cozii, sus, și cocoșul după asta cunoaște ceasurile lui și țipă: cucuriguuu!” (38, p. 60). E năzdrăvan fiindcă a fost blagoslovit de Hristos. „De nu era cocoșul, nici Dl Christos n-ar fi înviat” (52, p. 432). A înviat din borșul de pe masă, stropind cu pistrui

pe cei din jur (ibid., p.41). Dracul a făcut răvășag cu Dumnezeu că va stăvili Prutul ca să înecă pământul. S-a speriat de cîntatul c. și a fugit (ibid., p. 434). În culmea Vulcoi din Munții Apuseni, se auzea cîntînd un c. în fundul unui crater „mai ales spre sîrbători“. El anunța un zăcămint aurifer pe care l-au descoperit minerii din Bucium-Sat. De atunci, mina s-a numit „Baia Cocosului“ (43, p. 60—62). Dumnezeu i-a rînduit să țină „40 de femei și prin sat să umbli“ de cînd a fost în stare să-l convingă pe Simion Stîlpcul să dea drumul vîntului din munte (52, p.413—414; v. *Vînt*).

În *basmele despre animale*, c. apare ca protagonist, apoi ca auxiliar. În tipul despre animalele asociate în călătorie (AT 130), c. are rolul paznicului de pe culmea casei sau de după ușa. Cînd vin diavolii (sau animalele pădurii), c. îi lovește cu aripile peste cap (5, I, p 140). Alteori, (de obicei în tipul înrudit AT 210) cutcurezatul lui e interpretat de agresorul speriat drept o amenințare: „Cotcodanu, pînă-mi pui ciocanu! (ibid., p. 142). O babă și un moșneag adoptă drept copii un c. și un cățel. Fiindcă l-a scăpat de uliu, c. fura toată mămăliga pe seama cățelului. Bătrînii i-au alungat de acasă. În pădure, c. momește vulpea să intre în gura ciinelui. Apoi se întorc la casa bătrînilor care îi căutau plîngînd (52, p.436). Momit de vulpe că ar cînta frumos, c. închide ochii și cîntă, vulpea îl înhață și-l duce în pădure (AT 61, 6). Acolo, la rîndul lui o laudă că ar avea dinți frumoși, vulpea încîntată cască gura să-i arate, dar c. zboară pe un copac (4 a, ms. 261, Dumbrăvița — Satu Mare). Cînd e bătut pentru că nu ouă (AT 27 și 20) fuge cu găina în lume. Li se asociază alte animale (iepure, capră, vulpe și lup), dar la popas e mîncat cel care ar avea numele mai urît, rămînînd numai lupul (5, I, p. 118—122). În povestea cumulativă AT 2030, c. e uneori trimis să aducă lemne sau apă. El acceptă dacă fata (sau baba) îi va șterge laba, dar cum aceasta refuză, cheamă pe rînd moșneagul, cerbul (sau rugul), capra, lupul, pușca, șoarecele, mîța (52, p.418). El mai apare în povestea cumulativă *Cocosu roșu* unde animalele se mîncă pe rînd (LXXXIII, p. 950—951).

În *basme*, c. își îmbogățește stăpînul (AT 715 A) care l-a alungat fiindcă nu oua. Înghite stava de cai (sau ciurda de vite) a boierului, apoi tezaurul împăratului pe care le aduce moșneagului (5, I, p.151—154). În tipul Cenușăreasa (AT 510), c. divulgă uneltirile mășterei atunci cînd fiul împăratului vine să caute la cine se potrivește papucul: „Cucurigu! fata moșneagului

fi după uşă într-un poloboc cu cenuşă!" (79. p. 215). În unele variante, c. chiar învaţă fata cum să obţină pe rînd hainele de aramă, de argint şi de aur: „Du-te repede la părau şi spală-te şi spune: «deschide-te, nucuţa mea!»". A treia oară, c. o previne ca să lase păpucul încleiat de răşină pe pragul bisericii şi să vină numai într-un păpuc (5, I, p. 574—578). El deschide ochii stăpînului său care înţelegea limba animalelor (AT 670) că nu trebuie să cedeze capriciilor femeieşti: „eu unu singur la treizeci şi cinci vă pot porunci, da stăpînu-meu, dacă-i prost, la una nu-i poate porunci, şi el a muri" (5, II, p. 439). C. păzeşte cu atîta străşnicie curţile unui împărat, încît nu se pot apropia zmeii „Noi de şapte ani de cînd ne batem după fata împăratului Verde: cînt-un cocoş de trei-patru poşte de loc şi se scol santinelile şi nu putem s-o furăm!" (5, I, p. 286). Dracul sau strigoii pier la cîntarea c. într-o mulţime de poveşti. Strigoaica împreună cu toţi dracii pier la cîntatul c., apoi ea este făcută fărîme cu ajutorul unui bici fermecat tot la cîntatul c. (41, I, p. 490—492). În variantele tipului AT 812, dracul venit după cel ce i s-a făgăduit lui, e ținut pe loc cu povestea pînii (sau a cînepii), sau cu răspunsurile la întrebări pînă la cîntatul c., cînd plesneşte (LXXXIII, p. 722). Într-o variantă, *Fiul vacii vrăjite* (AT 301 B), vaca năzdrăvană se luptă la podul de aur cu un c. care se prefăce într-un uriaş. El o învinge, dar e omorît de fiul ei (LXXXIII, p. 577). De obicei, diavolul se prefăce c. în basmul despre ucenicul său (AT 325) atunci cînd acesta s-a metamorfozat în boabe de porumb. Fata împăratului aruncă însă 3 boabe în spinarea c. care se prefăce în vulpoi care „rupe gîtul la cocoş" (5, I, p. 504). Uneori, puterile zmeului (AT 302) se află în nişte gîndaci ascunşi într-un c. etc. (v. *Puteri*; 35, p. 52). Într-o variantă a basmului AT 545, c. este acela care îşi îmbogăţeşte stăpînul, Ion Săracul, peţind pentru acesta fata împăratului şi luînd averea zmeilor omorîţi de el (81 a, p. 529—531).

Comori. După o *legendă* banii îngropaţi de împăraţi, haiduci şi hoţi, apoi de oamenii plecaţi în bejenie alcătuiesc comorile aflate în pămînt. Un om şi-a pus banii într-o căpăţînă de cal şi nu a bănuît nimeni dintre trecători (LXVI, p. 1—5). Se crede că banii de aur cu efigia lui Lysimachus, găsiţi în 1543 de un pescar în apa Streiului ar proveni din c. lui Decebal, îngropată în albia aceluia rîu (50 a, p. 273). Împăratul Constantin locuia în Țeţin şi a ascuns toată averea într-o pivniţă „şi-a pus o piatră cu nu-

mele lui deasupra, care n-o poate lua nime, pân nu va veni el singur" (52, p. 709). Unele movile cu bani provin de la uriașii care „aveau averi nenumărate" care nu pot fi luați, oricine încearcă fiind pocit. În Ștefănești-Argeș, a săpat un om la o comoară și a venit spre el „o namilă de om lungă, lungă de nu-i mai aflai măsura" (66, p. 29—30). De la Pinteza Viteazul au rămas trei butoaie cu bani de aur, de argint și de aramă într-o pivniță sub pământ, păzite de un moș care ședea la o masă „cu o pipă și fuma". O femeie ia din acei bani, dar fiindcă nu i-a folosit bine, un berbec a venit marți noaptea și a cerut restituirea lor: trebuia să dea jumătate din ei la oamenii săraci (5, III, p. 270—272). Multe comori provin de la haiduci și hoți. În Meria-Hațeg, șapte hoți au depus banii într-o peșteră, iar pe butoiul de lângă ușă se află un șarpe de ceară care se umflă când vede pe cineva, ca să-l sperie (ibid., p. 274—276). În orașul Siret, căpetenia hoților pune banii într-o pivniță, dar zidește înăuntru pe toți zidarii ca să nu trădeze locul. Căpetenia e asasinată însă de vizitiu și c. rămîne necunoscută (LXVI, p. 6—7).

Banii au fost făcuți din argint de Dumnezeu, care apoi i-a dat diavolului ca să-i facă în continuare. Banii făcuți de Dumnezeu sînt curați, iar cei ai dracului sînt necurați „numai de bucluc". Unii din cei care strîng c. îi afuriscă să fie ale dracului (52, p. 26). De aceea, c. din pământ sînt de două feluri, curate și necurate. Cele necurate nu pot fi scoase, fiind ale dracului, sau chiar dacă ia cineva din ele, nu se alege cu nici un folos. Unii au lăsat c. pentru acte de binefacere: să facă fîntîni, mănăstiri, să dea la săraci, văduve (LXVI, p. 12—16). C. se detectează singure prin aceea că ard. Cele necurate ard înainte de miezul nopții, cu pară albăstrie, iar cele curate după miezul nopții cu para alburie sau gălbuie. Aceasta se întîmplă o dată pe an, în ajunul marilor sărbători, sau o dată la 7 ani (ibid., p. 26—29). Se crede de asemenea că o dată pe an, de obicei în noaptea Paștilor, ușile de la c. se deschid singure. În muntele Orlea din Hațeg se află un palat plin de avuții, cu împărați care stau pe tronuri. Când toacă în ziua de Paști, porțile se deschid. Un om din Hațeg a intrat și n-a ieșit la timp, rămînînd încă un an în munte (26, p. 59—60).

C. necurate sînt păzite de diavol, iar celelalte de Știma banilor sau Duhul c. Știma e o femeie îmbrăcată în alb. Dracul, în chip de bătrîn, dă bani pușcăriașului silit să intre în peștera din Țețin, dar omoară pe cel ce intră de bunăvoie. De asemenea, dracul dă săracului, venit la pivnițele cu c., o cușmă plină de gal-

beni, dar cînd se duc popii, dracul se revoltă: „— voi luați de pe vii și de pe morți și tot nu vă săturați” și îi omoară pe toți (LXVI, p. 17—25). Banii necurați se pot scoate dacă se jertfește o vită, uneori chiar un om pentru cel care i-a îngropat. Banii sortiți cuiva se întorc la acela, chiar dacă sînt dați altcuiva (ibid., p. 30—39). C. se mai pot descuia cu iarba fiarelor (v. *Iarba fiarelor*). Dar cele blestamate nu se pot lua nici în acest chip. Lîngă Siret s-au descoperit, sub austrieci, trei pivnițe pline cu bani. După ce le-au dezgropat, a ieșit un izvor care a umplut pivnițele cu apă (ibid., p. 62—63).

Într-un *basm* doi hoți vestiți fură banii din vistieria împăratului (AT 950). Cel dintîi este prins, al doilea nu poate fi prins cu toate sfaturile celui dintîi. Împăratul îi dă fata de soție (61, p. 5—9).

În *snoavele* despre Păcală, acesta vinde vaca moștenită unui copac, pentru 20 de lei. Se duce marți să taie copacul, găsind la rădăcină o c., din care ia numai prețul vacii. Frații lui aduc toți banii și îi împart cu banița împrumutată de la popa (S. 3000, II a -d). Un om găsește o c. la rădăcina unei sălcii. Ca să păstreze secretul, spune nevastei că ceea ce a găsit e linte strîmbă și că au plouat cîrnați (AT 1381). Femeia divulgă cele întîmplute, dar cînd spune la judecată că au plouat cîrnați, judecătorul nu mai crede că bărbatul a găsit o c. (49, p. 21—22).

Copac. După o *legendă*, la început, c. tăiat venea singur din pădure, dacă i se spunea „— Hai, lemnule, acasă”. O femeie a încălecat pe lemn și de atunci lemnul e blestemat ca să fie dus în spate sau tras cu animale (99, VI, p. 362).

O reminiscență a arborelui ceresc (ygdrasil) persistă în *basmul* AT 468: un c. cu vîrf pînă în cer (adesea pom fructifer). Escaladarea lui o poate face numai protagonistul basmului, ajutîndu-se de toporașe speciale. El se urcă cu „șase toporașe de ace” înfipite în copac, servindu-i drept trepte de urcat și de agățat (5, I, p. 533). Alteori, ascensiunea se face cu ajutorul a 9 barde obișnuite, eroul hrănindu-se cu 9 colțuri de prescură și 9 pahare de vin (41, I, p. 414). C. crește dintr-un fir de bob de sub lavița casei (LXXXIII, p. 456). Spre vîrf, c. are crăci pe care se află casa unei zine cu care se căsătorește eroul (5, I, p. 533), sau a unei zmeoaice Gheșperița, care îl pune pe voinic la munci grele (41, I, p. 415). În vîrf c. se află raiul și moșneagul urcă pe el pînă la Dumnezeu pentru a-i cere îndeplinirea dorințelor nesă-

buite (AT 555; LXXXIII, p. 456). Un c. uriaș de pe pământ are în vîrf o peșteră în care stă de pază la moșia lui Hotiotio o fată îmbrăcată în arnăut care era în stare să taie o oaste întreagă (LIII, p. 535). Ibovnicul Ilenei Cosînzeana își are împărăția așezată pe un c. cu 12 crăci și cu vîrful pînă la cer. Viteazul care o peștește pe Ileana Cosînzeana taie c. cu împărăția (ibid. p. 536). Drăgan Cenușă găsește la palatul scufundat numai un nuc care ajungea cu crengile „în naltu cerului... El o deschicac nucu cela și s-o băgat în nuc, ș-în nuc o rămas ș-în zua de astăzi!” (5, I, p. 238). Alteori, c. uriaș crește pe tărîmul de jos și ajunge cu vîrful pînă pe pământ. Pe trunchiul lui revine pe lume croul trădat de ortacii infideli, în cîteva variante ale tipului AT 301 B.

Un c. crește în chip inexplicabil pe corpul unui om, apoi se dovedește că aceasta este o pedeapsă pentru o mare nelegiuire. El nu dispăre decît atunci cînd aceasta este dată în vilcag și victima reabilitată. Pe pîntecule împăratului care și-a osîndit fiica la moarte pe nedrept crește un nuc care se mărește în ficcare zi. El scade mereu pe măsură ce victima povestește pățania ei (86, p. 201—202).

Mai adesea, c. este o formă metamorfozată a protagoniștilor din basme. Adesea din doi copii îngropați la uneltirile impoștoarei (AT 707) răsar doi c. (uneori pomi). V. Brad.

În c. este sediul unor personaje (v. *Mama Pădurii*). Fata ieșită din rodie (AT 408) este lăsată de erou într-un c. pînă la întoarcerea lui. Uneori, c. ascultă porunca fetei de a se lăsa jos și de a o ridica: „Fata cea frumoasă zise copaciului să se lase jos, și el se lasă, apoi se puse în el și se ridică” (41, I, p. 309). Fata mincinoasă (AT 710) este pedepsită uneori să stea mereu în pădure. „Cînd o prindea somnul, ea se urca pe un copac înalt și între crengile lui dormia...” (60, V, p. 17). Eroul, urmărit de zmeul care pusese mîna pe paloșul lui năzdrăvan, se urcă într-un c. de unde își cheamă cîinii năzdrăvani (AT 315, 590). Cînd ajunge băiat de însurat, Urmă galbină „s-a suit în vîrfu unui copac și de-acolo și-a aruncat căciula într-o parte și a zis: Încătrău s-a dus căciula mea, într-acolo mă voi duce să-mi caut mireasa” (60, V, p. 63). Boul năzdrăvan își ferește stăpînul, ducîndu-l în pădure. „Acolo a cătat copacul cel mai înalt și au făcut un foișor pentru băiet” (82, p. 9).

Uneori, în *povestea cumulativă* despre baba ce se bocește după oul spart de șoarece (AT 2022 B) se asociază să bocească, între alții, și un c. (52, p. 419). În altă poveste cumulativă (AT 2030), c. reține clopoțelul caprei care recurge pe rînd la ajutorul animalelor ce se amenință reciproc. În povestea mincinoasă despre imposibilități, protagonistul împlință codiriștea biciului în pămînt și din ea crește „un fag atît de mare de nu-i vedcai vîrfu și nu-l puteai cuprinde de gros” (77, p. 10).

Sporadic, apare în basmele noastre și pomul care cîntă. O fată nu vrea să se mărite pînă ce frații ei nu-i aduc, între altele, și pomul care cîntă (AT 707). „Pomul acela înflorit cînta, că întrecea cele mai minunate muzici” (52, p. 1015). v. *Măr*.

Corb. După *legende* c. prevestește rele, chiar viscol, ploaie. Pe alocuri, e socotit chiar sfînt, întrucît ar avea cruce în gură. Prin croncănitul lui anunță lupii să vină la vite; nici o pasăre nu ciugulește din hoit pînă nu e început de c. La început a fost alb, dar Noe l-a blestemat să se înnegrească pentru că nu s-a întors la corabie (LIII, p. 294—295): „Ai, fi-u-ar pana pe tine, cum e inima-n mine!” (52, p. 696). C. s-a făcut negru de cînd s-a opus ca Eva să încalce pe cal (99, V, p. 247). Noe l-a blestemat să nu-și poată vedea nici puii (38 a, p. 79). Alte legende relatează cum a fost blestemat nu numai să mănînce hoituri, ci și să ouă în decembrie, iar puii să-i scoată în februarie, aceștia neputînd ieși pînă nu plesnește de ger coaja ouălor (LIII, p. 294). Dacă puii întîrzie, atunci îi mănîncă furnicile, deoarece c. a pierdut rămășagul cu furnica de a sui în vîrfu copacului atîta fier cît poate căra ea (52, p. 696). În vremea potopului, a mîncat uriașul („jidovul”) care se agățase cu mîinile de torțile cerului (LIII, p. 295). O legendă înfățișează o corboaică uriașă care își hrănea puii cu cirezile și turmele din jur. Numai vîntul turbat a putut-o omorî (101, vol. XVI, p. 76; tema e mai frecventă în balada populară). A fost blestemat să nu bea apă din izvoare și rîuri fiindcă n-a vrut să curețe părăiele alături de celelalte păsări ca să nu se murdărească de glod. Poate bea numai apa din ploaie, de aceea țipă în vreme de secetă (52, p. 697).

În *basmele despre animale*, c. e păcălit de vulpe (AT 57): lăudat că are pene frumoase și că ar cînta tot atît de frumos, corbul scapă cașul din cioc (75, p. 8).

În *basmele fantastice*, c. e un auxiliar de preț al eroului. El e uneori printre animalele-cumnați (AT 552) care își ia mireasa în timpul nopții, iar mai târziu își ajută cumnatul să-și recapete soția furată de zmeu. Întimplător, c. cumnat e asimilat cu un zmeu (51 a, II, partea a III-a, p. 176). Când cumnatul e tăiat bucăți de zmeul ce i-a răpit mireasa, c. adună bucățile și îl învie (81 a, p. 689). Cel mai adesea, ajută pe erou în lupta nedecisivă cu adversarul (al treilea zmeu, cel mai puternic). La rugămintea croului, toarnă peste el o cană de apă rece, iar peste zmeu o cană de apă caldă, bucurându-se că va avea „șapte hoituri” (5, I, p. 215). Alte dăți, el unge pe voinic cu său pentru „trei stîrvuri”, prinde putere și îl răpune pe zmeu (41, I, p. 78). Uneori, el se încumetă să scoată pe erou de pe tărîmul de jos (performanță îndeplinită de obicei de pajură), după ce acesta a fost trădat de ortacii infideli (AT 301 B), ridicîndu-l pe spinarea sa (LXXXIII, p. 421, 579). Mai des, ajută pe erou să găsească iapa năzdrăvană a babei pe care trebuie să o pască în trei nopți (sau zile) succesive, fiindcă a fost cruțat de el sau i-a lecuit aripa ruptă. Când iapa se prefăce în pasăre (sau zboară prin nori), c. adună toți c. și o fugăresc pînă la băiat, care îi pune căpăstrul în cap (85, p. 266—267). Mortul căruia voinicul i-a plătit datoriile după moarte și l-a îngropat cuviincios, se prefăce în c. și-l ajută pe binefăcător, găsindu-i mireasa potrivită, apoi salvîndu-l de la înec și a treia oară plimbîndu-l prin toată lumea (81 a, p. 677—681). El îl ajută pe voinic, fiindcă i-a legat aripa, să se ascundă de fata pețită, în probele de ascundere (AT 329): „lovindu-l cu aripa, îl făcu un pui de c. și îl vîrî într-un stol de c. ce se urcase pînă la vîntul turbat” (41, I, p. 43). Fata îl va zări totuși cu ocheanul. C. ajută pe un „băiat buiac” să scape de diavoli în 3 nopți, pe cînd veghea într-un palat (v. *Veghiere*), dîndu-i o pană miraculoasă. După aceea, eroul îl ajută pe c. să redevină om (fusesse blestemat de soră-sa să se prefacă în c.) printr-o pană miraculoasă reluată de erou de la cumnatul c. (52, p. 698—699). În alt basm, împăratul c. se luptă cu un împărat ce-i pețea fata, eroul îl ajută, devine ginerele c. dar soția necredincioasă îl trădează și castea c. este învinsă (ibid., p. 703—704). Un c. învață pe fratele orbit (AT 613) cum să-și recapete vederea, spălîndu-și ochii cu rouă din noaptea de Arminden. De la ceilalți doi c. află cum să vîndece pe Împăratul Verde și să scape de foc cetatea Împăratului Roșu, ceea ce îi aduce îmbogățire neașteptată (62, p. 21—22). Într-o variantă a basmului AT 569, un c. în-

vață pe copilul căruia i-a mâncat un bou să ceară de la tatăl său, împăratul c., cele trei obiecte miraculoase: masa ce se întinde cu mâncări și băuturi, bîta ce bate la comandă și pălăria ce generează soldați (81 a, p. 496—499). Penele și sîngele lui trezesc în cel care l-a rănit în zbor dorul erotic: „...unde aş găsi eu o fată așa de rumenă ca picăturile istea de sînge și cu părul așa de negru ca iste două pene de corb“ (33, p. 129).

Cuc. După legende, c. e o pasăre misterioasă. El cheamă primăvara în codru, unde cîntă haiducilor, de aceea e „pasărea cea mai haiducă“ (LIII, p. 298).

Originea lui e explicată felurit. După o legendă, el a fost haiduc, transformat apoi în pasăre (ibid.). Cele mai numeroase legende îl arată a fi fratele cel căutat. Au fost doi frați: Cucu, iar celălalt numit felurit (Sava, Lazăr, Dedu, Pavel, Ștefan). Erau atît de nedespărțiți, încît Dumnezeu i-a prefăcut în păsări. După ce c. a fost împușcat de un vînător, celălalt îl caută mereu, strigîndu-l pe nume. Fiindu-i milă de el, Dumnezeu l-a trimis pe ceea lume să stea cu c., de la Blagoveștenie pînă la Sînzienne. De atunci cîntă numai între cele două sărbători (52, p. 450—451). Doi frați gemeni, C. și Ștefan, au plîns mereu pînă au murit. După moarte, au fost prefăcuți în două păsări, C. în rai și Ștefan pe pămînt. Acesta din urmă îl strigă mereu pe celălalt (44, I, p. 7—8). Doi feciori de împărați, C. și Sava au rămas orfani. Sava și-a omorît fratele ca să ocupe el tronul. Cuprins apoi de remușcări, l-a strigat mereu pe nume, pînă ce Dumnezeu l-a prefăcut în pasăre (52, p. 451). Doi frați orfani, Dedu și C. au plecat în lume. De la un loc, s-au despărțit. C. s-a rostogolit într-o prăpastie și a murit. Dedu l-a găsit și l-a tot bocit, strigîndu-l pe nume, pînă ce Dumnezeu cu Sf. Petru, în trecere pe acolo, l-au făcut pasăre, care primăvara vine pe la noi să-și caute fratele, strigîndu-l mereu (67, p. 292—293). După unele legende din Muntenia și Oltenia, C. a fost un hoț care a furat caii (sau boii) lui Sîmpetru. Acesta l-a blestemat să se prefacă în pasăre „să fie cobe rea și singur să-și spuie numele unde s-o afla“ (47, p. 50). A furat boii lui Sîmpetru în timp ce acesta ara, l-a prins și l-a prefăcut în c. care amuțește de la Sînzienne (67, p. 293). După ce a furat caii lui Sîmpetru și a fost prefăcut c., se teme mereu de el, de aceea nu mai cîntă cînd se apropie ziua lui (LIII, p. 298). La facerea lumii, grangurul a fost ales „Domnișorul păsărelelor“. C. s-a obligat să-i facă un palat din „fășii“ de tei pînă la Sîmpetru.

Dar fiind o primăvară frumoasă, c. a cîntat mereu, uitîndu-și promisiunea. Cînd s-a apropiat Sîmpetru, s-a ascuns și a încetat să cînte de teama grangurelui (99, VI, p. 73). C. a fost la început o fată de împărat care s-a îndrăgostit de un argat, C. Părinții fetei l-au alungat, dar fata îl striga mereu, plîngînd. Tatăl ei a blestemat-o să se prefacă pasăre care „tot așa să cucăiască, cît va trăi” (52, p. 451). Femeia c. a păcătuit cu pasărea numită ochiul boului. C. mîhnit s-a plîns lui Dumnezeu care a hotărît ca el să le cînte în rai, iar femeia lui să rămîină pe pămînt și ochiul boului să-i fie slugă. De atunci, ochiul boului îi clocește ouăle și-i hrănește puii, iar ca își strigă mereu soțul, căutîndu-l zadarnic (52, p. 451). C. a fost un copil care striga mereu după Sf. Petru „cucu, cucu” în batjocură. Cu toate admonestările, copilul nu s-a dezbărat de a-l batjocori și Sf. Petru l-a blestemat să fie pasăre care să cînte „cucu” (100, XI, p. 133).

În *basme*, c. apare incidental, dar păstrîndu-și caracteristicile. Într-o variantă a tipului despre leacul miraculos (AT 550), un împărat clădește o biserică strălucită căreia îi lipsea ceva. O bătrînă arată că bisericii îi lipsește „cucul din dunga raiului”. Cei trei feciori ai babei pleacă în căutarea lui. Cel mic izbutește cu ajutorul Sf. Dumineci, dar frații îi iau c. și-l duc în biserică. C. nu cîntă pînă nu intră cel mai mic în biserică (42, p. 514). Într-o variantă a basmului AT 720, din oasele băiatului omorît de mama vitregă se naște un c. care își spune în cîntec pățania: „Măștioanea m-a tăiat / Și cu tata m-a mîncat / Dar eu în cuc m-am schimbat” (44, I, p. 14—17).

În *snoavele* despre Păcală slugă la popa, preuteasa (sau scr-vitoarea) se urcă într-un copac de unde imită c., voind să însemne sfîrșitul angajării ca slugă. Păcală întrevește înscenarea și o omoară cu un pietroi (79, p. 15; S. 3000 IX g).

Cuza -Vodă. 1. Istorisirile populare îl înfățișează om neasemuit de bun, iubitor de țărani, îndeosebi de cei năpăstuiți. C. „tare o mai fost dulce și bun, cum n-o mai fost pe lumea asta”, era „om bun, galanton, dulce la cuvînt, la treabă”; „a făcut multe bunătăți pîntru noi și ni-a iubit mai abitir ca un părinte. Dă nu era el, nu mai aveam az pămînt și tot clăcași era să murim” (12, I, p. 179, 210, 440). Dacă „nu era el, noi tot robi am fi ș-amu!” (1, p. 35). Îi plăcea să ajute cu sfaturi pe cei cu care convenea. Prin sate „povățuia Cuza să puie cînepă și in, să are porumb, grîu, fasole și să hie oameni muncitori”. Cerea „să arăm cînepă,

în, să lucreze nevestele noastre, să nu cumpărăm bumbac, că sîntem plugari". „El zicea să fie unire ş-un duh în lume, să trăiască oamenii uniţi unu cu altu", iar pe soldaţi îi îndemna „făceţi-vă datoria către ţară... şi după ce v-aţi duce pi la casa voastră, am să vă dau pămînt, vă scap de boieresc" (12, I, p.221, 223, 336, 399). Ajuta pe cei loviţi de o năpastă: a dat bani unui cărauş să-şi cumpere bou în locul celui căzut, a rectificat sentinţa nedreaptă a judecătorilor împotriva unui ţăran, a intervenit pentru hoţii bătuţi care n-au cu ce plăti etc. (1, p. 23, 173, 179).

2. C. a urît pe ciocoi ca nimeni altul. Văzînd dîrzenia cu care boierii se opuneau reformelor, C. le-a spus: „— Să nu mor pînă nu mi-oi face un rînd de curţi domneşti acoperite cu piei de ciocoi" (ibid., p. 71). El îndemna ca „fiecare rumân s-aibă puşcă-n casă... şi spunea ce-o să-i sune biata spinare-a boierului d-acu-ncolo". Dacă ar mai fi trăit „n-ai mai fi văzut ciocoi. Cu timpul dăscoperea el toate " (12, I, p. 227, 149). Memoria lui a rămas binecuvîntată prin împrăştierea clăcaşilor. „El o dat pămînt la gospodari, la pontaş, cîte zece fălci...Lumea vorbea bine de el, şi el ţinea cu gospodarii, cu lumea. Dacă mai trăia, făcea bine"! C. „a făcut mult bine-n ţară, el a dat la toţi oamenii pămînturi. Ferice şi halal să-i fie dă sufletu lui!" El „la oameni a dat pămînturi. Să-i uşureze Dumnezeu ţărîna" (ibid., p. 398, 217, 180). Exproprierea boierilor s-ar fi făcut prin vicleşug: C. a formulat legea că se va lua pămînt de la cei ce au peste 10 fălci, iar boierii au votat legea, crezînd că e vorba doar de exproprierea ţăranilor fruntaşi (1, p. 72). Boierii l-au urît şi au complotat pînă la detronarea lui. După expulzarea sa, la graniţă „au pus cazaci şi au făcut închisori, ca bietul Cuza să nu mai calce pămînt românesc", iar ţăranii au fost mereu minţiţi cu privire la soarta lui. „De întrebam unde-i Cuza, spuneau că-i în Bucureşti. De întrebam de moarte, spuneau că trăieşte; de întrebam de viaţă, spuneau că a murit" (ibid., p. 263). Se crede că sfîrşitul lui prematur ar fi fost pricinuit de boieri. Pe el „l-o nenorocit, cred că boierii i-o făcut ce i-o făcut, de-o murit el aşe de grabă". C. „n-a putut trăi mult dîn pricina boierilor, căci le-a luat moşiile" (12, I, p. 429, 178).

3. C. a luat şi averile mănăstirilor, deoarece călugării deveniseră neomenoşi. „Călugării mîncă şi bea bine, ş-apoi să lua la luptă" (12, I, p. 364), de săraci nu mai aveau milă, iar pe oamenii de pe moşiile lor îi sileau „ca să iasă mai repede la lucru" şi cei „care au întîrziat puţin au primit ca răsplată lovituri de

bici" (1, p. 117). C. a verificat el însuși comportările călugărilor și multe legende povestesc inspecțiile lui pe la mănăstiri pe care le făcea deghizat. „Cu suman ca al nostru și cu cojocul, iaca, așa umbla... Punea căciulă mocănească pe cap, era cu cămeșoale de în ori de cînepă și o lua prin țară să-și vadă stăpîniții" (ibid., p. 93). În felul acesta, a controlat mai multe mănăstiri, suferind ocările călugărilor îmbuibăți care luau în seamă numai pe cei ce dădeau bacșiș. La plecare, lăsa cîte un bilet scris „Alexandru Ioan Cuza a durmnit în cutare bucătărie pe un țuhal plin dă glod, la mînăstirea Ncamț" (12, I, p. 441).

4. Multe legende povestesc călătoriile lui deghizate prin țară nu numai pentru a vedea neomenia călugărilor, ci pentru a fi martor la nedreptățile ce se făceau în toate domeniile. S-a prefăcut chiar ursar ca să joace ursul în curtea unui boier potrivit, pentru a-i lăsa un bilet cu admonestarea: „Cum ai văzut ursul jucînd înaintea ta, așa va veni timpul să joci tu, boierule, înaintea ursarului". A controlat chiar pe slujbașii din palatul său din Iași „îmbrăcat în țoale de opincar" (1, p. 73, 169). Cel mai des verifica pe crîșmari dacă respectă „ocaua lui Cuza", vestită în toată țara. Îmbrăcat țărănește intra prin cîrciumi și hanuri și cerea „Dă-mi oca dreaptă a lui Cuza" (12, I, p. 321) sau „Ia adă o oacă de-a lui Cuza". Spre surpriza lui, i se oferea cîte o ulcică „ca de-o jumătate oca", negustorul sfidîndu-l „că pentru voi, țărani, aiasta-i" oca lui C. (1, p. 161—162). În felul acesta, a văzut cum trăiesc țărani la munca cîmpului, cum sînt învoielile agricole, cum sînt primiți drumeții de boieri, preoți, călugări, cum vînd cîrcumarii, cum se lasă mituiți judecătorii etc. (ibid., p. 9, 24, 145, 155, 157, 171, 173; 12, I, p. 364, 440).

5. Legende relevă patriotismul adînc al domnitorului. Se străduia să ridice prestigiul țării. Chiar în fața sultanului suzeran el nu merge ca înaintașii, în genunchi de la poarta palatului pînă la tron, ci „drept, cu fruntea sus și cu sabia zornăind ca un Făt-Frumos", explicînd sultanului „Așa m-o trimes pe mine Țara!" (66, p. 106). Cînd sultanul îl „strîmtora... să-i dea biru", C. pleacă însoțit de 20 soldați aleși, dă buzna în palatul sultanului și l-a somat: „— Iscălește coala ca să nu mai plătească țara bir; iscălește, ori te tai! Ș-a scos sabia, și sultanu de frică să nu-l taie, a iscălit". Apoi s-a întors repede în țară pînă n-a prins de veste garda sultanului. „Cică să să fi luat după el, da nu l-a putut ajunge" (12, I, p. 354). C. iubea muzica și dansul popular. A fost văzut „singur pe strada Berzei din București", înconjurat

de 12 călușari care jucau în jurul lui. C. „stătea în mijlocul lor, privindu-i cu dragoste“, iar la sfîrșit, i-a răsplătit cu cîte un galben. Îi plăceau cîntecele din fluier ale unui țăran din Fălciu pe care îl punea să-i cînte „afară, la fereastră“, în timp ce el petrecea cu comesenii (1, p. 241, 242).

7. Soarta lui C. a fost călăuzită de o stea neobișnuit de luminoasă. Ea s-a ivit în vara ce a precedat alegerea lui ca domnitor, cînd „în toate nopțile vedeai o stea cu o coadă lungă cum tăia cerul de la răsărit spre mieznoapte și lumina pămîntul ca ziua“ (1, p. 257).

Dafin. După o *legendă d.* la început făcea și el fructe pe care le mâncau oamenii. O dată s-a suit Dumnezeu într-un *d.* ca să mănânce dafine și la scoborire s-a înțepat într-un ghimpe. De durere, l-a blestemat să înflorească, dar să nu mai rodească (99, II, p. 237—238).

În variantele din Muntenia ale *basmului* AT 408, în *d.* locuiesc trei fete surori (35, p. 1—2; 89, p. 2—3). Ieșirea din *d.* se face cu ajutorul unei formule de incantație: „ — Deschide-te, dafin verde, să între fată curată, de soare nevăzută, de vînt nebătută, pe pămînt neumblată, de voinic nesărutată” (89, p. 2). Într-un tip înrudit din Muntenia, fata din *d.* e luată de voinic prin sărutare; *d.* nu s-a mai deschis ca să între fata în el, fiindcă ea nu mai era nesărutată. *D.* părăsit de fată intră în decrepitudine și voinicul, după ani de umblet, îl găsește „deschis, ca [și] cînd îl fulgerase un fulger drept în două, crescuse mușchi pe el”. Îl curăță de uscături și, drept răsplată, *d.* i-arată încotro să meargă ca să găsească fata din *d.* (5, II, p. 15—18). Fiul de împărat găsește în pădure o fată care își avea patul în vîrfurile unui *d.* Ea coboară și dorm împreună o noapte, dar dimineața fata nu se mai poate urca în *d.* (81, p. 187).

Drac. Are o mulțime de nume, mai frecvente: satana, necuratul, naiba, aghiută, iuda, ucigă-l-crucea, împielițatul, sotea.

I. După o *legendă d.* s-a născut din viermele ce stătea pe spuma mării inițiale (52, p. 22), iar după alta, a fost născut de prima femeie din lume care a înghițit două bucăți de fier, dînd naștere unui *d.* șchiop dar cuminte și altuia prostănac (ibid., p. 143).

D. e închipuit negru, mai rar roșu, cu coarne și cu coadă, cu ochi mari și cu gheare la mîini, cu cap de cîine, avînd urechi mari ca de capră sau de bivoli. E ca omul, îmbrăcat însă în păr negru, adesea cu barbă roșie, uneori cu patru picioare subțiri ca ața sau lungi ca fusele, adesea cu picioare de cal. E închipuit mic sau dimpotrivă „foarte înalt, te prinde dintr-o săritură”.

Se poartă îmbrăcat cu haine roșii, adesea cu fes roșu sau „pălărie nantă” (cilindru) cu bețișor în mână, tichie sau șapcă roșie, „din gură varsă foc și păcură”. „Cînd se arată noaptea, întîi e mic, apoi crește cît un bou de cei mari”. Se face nevăzut de îndată ce-și pune fesul în cap. Locuiește cu precădere prin bălți, lacuri și iazuri, apoi pe la mori, mai cu seamă pe la cele pustii, la răspîntii, apoi prin păduri, rîpi și alte locuri neumblate, case pustii, în pămînt, mai ales unde sînt comori. Se poate preface cel mai des în cîine, apoi în pisică sau capră (ied), mai rar în alte animale domestice (cal, iepure, bivoliță, porc, bou), om (babă, unchiaș bătrîn cu barba roșie, călugăr, popă, boier „cu țilindru”, turc, neamț, jidan), lup, vulpe, șarpe, muscă „în orice fel de ființă” etc. Nu se poate preface în oaie, porumbel, albină, vacă, mai rar cocoș. El face numai rău oamenilor, căutînd să cîștige cît mai multe suflete. Are o putere extraordinară, „aproape ca a lui Dumnezeu”, adesea „mai presus de Dumnezeu”, fiind „cel mai mare peste duhurile necurate”. El păzește comorile din pămînt pe care le dă numai pentru suflet de om. Poate imita strigătele tuturor animalelor, exceptînd oaia și albină. Umblă numai noaptea, de cum înserează, dar cu precădere pe la miezul nopții, numai pînă la cîntatul cocoșilor (LIII, p. 163–172). Ziua nu poate umbla decît „drept la amiază... cînd stă soarele”, dar numai vreme de un minut, iar noaptea „are putere 12 minute; atunci de te nimerește, te pocește. Dar nu 12 minute în șir, ci din timp în timp” (52, p. 485). Cînd aude cocoșii cîntînd, **d.** „trăznește, varsă scînteii și dispare”. Se arată celor care îl cheamă, celor care umblă cu farmece, apoi celor fricoși și drumeților singuratici. Vrajitoarele fac farmece cu ajutorul lui. În acest scop, ele se duc la bălți sau gîrle și, dezbrăcate, îl invocă, bătînd prundișul cu o nuia „zice că iese dracul și păcătuiește cu ea și pe urmă îi zice să împlinească ceea ce îi poruncește”. Pe oameni îi sperie, îi rătăcește, mai adesea îi pocește, luîndu-le o mînă sau un picior sau luîndu-le mintea sau chiar îi omoară. De obicei, îl îndeamnă pe om să facă crime sau să se sinucidă pentru a cîștiga cît mai multe suflete. Intră și în corpul oamenilor și animalelor, torturîndu-i. De la el provine nebunia și, mai ales, epilepsia. „Cine cutează să-l lovească, vede scînteii de toate colorile, poate să amuțească”. Oamenii scapă de el făcîndu-și cruce, cînd „dracul scapără, țipă și fuge”. Mai fuge de tămîie și scuiare în sîn. **D.** se teme apoi de Sf. Ilie care îl „lovește cu săgeata și cu biciul”. **D.** fug

și în noaptea Bobotezei spre a nu fi și ei botezați, cînd se tem și de lupi, pentru că în acea noapte îi pot mânca (LIII, p. 169-174).

Inițial, **d.** a avut aproape tot atîta putere cît și Dumnezeu. A colaborat cu el la crearea lumii (v. *Facerea lumii*). **D.** „toate le făcea numai nu știa cum să le-ncheie”, aceasta pentru ca Dumnezeu „să le poată lua de la dînsul și le-a blagoslovit să fie pentru noi”. Astfel, el a făcut „și om, și vite, dar nu știa ce să facă cu dînselc”, de-abia Dumnezeu le-a luat și le-a împerecheat „pe om cu femeie, pe găină cu cucuș” etc. De asemenea, **d.** a făcut casa, dar fără ferești, apoi a făcut carul, dar în casă și nu l-a putut scoate afară, apoi ciubotele, dar el vîra amîndouă picioarele într-una. Abia Dumnezeu le-a perfecționat, făcînd ferestrele, demontînd carul pentru a-l scoate pe ușa, încălțînd numai un picior într-o ciubotă. **D.** a făcut moara, dar nu putea măcina, neavînd clenciul sau bortița, care le-a adăugat Dumnezeu după ce i-a dăruit-o lui. El a făcut și plugul, dar nu putea ara, neștiînd cum să pună boii, de-abia Dumnezeu i-a înjugat cum trebuie și a tras prima brazdă de învățătură. După ce Dumnezeu l-a alungat din cer fiindcă voia să-i ia locul, **d.** a făcut munții ca să ajungă la cer din nou, dar Dumnezeu a oprit munții să mai crească. A făcut nisipul ca sămînță de piatră ca să devină pămîntul sterp, dar Dumnezeu l-a oprit să mai crească (52, p. 8—14). **D.** se opune ca Dumnezeu să stingă durerea din lume, fiindcă atunci nu va mai fi cine să-și aducă aminte de mărirea lui. **D.** a creat ființele și substanțele dăunătoare: lupul, insectele răufăcătoare (rezultate din piliturile rămase din lupul făcut prea mare), cipurile în brad (LIII, p. 542), șoarecele (provenit din șarpele de casă luat de Eva în corabie la îndemnul diavolului) care începe să roadă dușumeaua (LXI, p. 104), întunecimile de soare și de lună (LXII, p. 98), furtuna înainte de ploaie, întrucît în ea „este diavolul care pornește cu minie împotriva lui Dumnezeu”, dar e biruit de el „trăgînd în necurat cu tunul pînă ce-l îngrămădește într-un colț unde îl și trăznește” (LXIII, p. 47), grindina (piatra), făcută de diavoli „cu ciocanele, ca să n-aibă oamenii pîine” (ibid., p. 94, 145), rachiul („ca să capete suflete”, 52, p. 917—919), tutunul (din **d.** căzut din turnul mănăstirii și prefăcut în păcură; ibid., p. 1218—1220), vîrticușul din vînt care „e nunta dracului” în care omul aruncă cu cuțitul trîntindu-se la pămînt, altfel poate orbi sau ologi (ibid., p. 496—498). Socul e de asemenea necurat, fiind „lemnul dracului” și **d.** stă la rădăcina lui (ibid., p. 1194).

D. au fost puși să poarte soarele sus pe cer. Noaptea, soarele stă în mare și se scaldă, iar dimineața 77 **d.** îl ridică pe cer, dar „cum îl scot afară, toți cad arși și a doua zi vin alții în loc” (ibid., p.27).

D. stăpânește banii îngropați (v. *Comori*) care se cunosc în primul rînd prin faptul că sînt fugători, adică vin înapoi la fostul stăpîn. Atare ban „e însăși dracul, se prefăce în ban și-apoi fuge la stăpînul său”. În Țețin se află bani mulți, blestemați de turci să fie ai **d.** pentru că nu i-au putut duce și **d.** îi păstrează în polo-boace. Un om a intrat și a luat o cușmă de bani, dar la ieșire **d.** i-a prins piciorul cu ușa, rupîndu-i călcîiul. Un bătrîn vîrît acolo la arest a ieșit cu o cușmă de galbeni dăruiți de diavol (ibid., p. 479—480). Pe un popă îl duce noaptea la haznaua împărătească să-și încarce desagiul cu aur. **D.** fuge, popa e prins și condamnat la spînzurătoare, dar **d.**, prefăcut dintr-un „boier mare într-o droșcă”, îl scapă (ibid., p. 301—302). Într-o peșteră de la Răchițel-Cluj locuiau o mulțime de **d.** Căpetenia lor s-a prefăcut într-un flăcău frumos și a luat de soție o fată din Mărgău. Fiind lăsată o dată acasă, babele au uns-o cu niște buruieni, încît toți **d.** au fugit din peșteră. Fata a adus comorile acasă, dar banii nefiind unși cu acea buruienă, au dispărut toți (50 a, p. 261—262). Alteori, banii dați de **d.** sînt falși. **D.** prefăcut în boier tocmește niște lăutari pentru o petrecere, dînd primașului o hîrtie de 10 florini. Petrecerea are loc în niște curți mari cu odăi frumoase pline de boieri și de cucoane. Un muzicant dă pe la ochi cu apă de a **d.** și atunci vede că boierii sînt toți **d.**, iar curțile doar movile cu tufe și cioate. La plecare, constată că în buzunar au numai surcele în loc de bani, fiind bună numai hîrtia de 10 florini (52, p. 477—478). Unii se vînd **d.** pentru bani. Un băiat s-a dat lui și **d.** i-a vîrît contractul în pulpă. Cînd avea nevoie, bătea cu măciuca în baltă și **d.** apărea să-i satisfacă dorința. După ce s-a îmbogățit, trebuia să se spînzure. O babă îl învață să spînzure un om de paie îmbrăcat ca el ca să-l scuiepe **d.**, prin aceasta devenind liber (ibid., p. 482). Un om, neprimît la lucru de nimeni pentru că era prea negru, se vinde diavolului care îl ține 5 ani, dîndu-i de toate, cu condiția să nu se spele și să nu se roage. Unui boier care pierduse banii la cărți îi face un hambar plin de bani, iar acesta îi dă o fată de soție. Cele două mai mari se sinucid și sufletele le ia **d.**, iar boierul devine liber după 5 ani (ibid., p. 482—483). Unui om **d.** îi dă o pungă de bani dacă bea un păhăruț de rachiu. Omul acceptă, se îmbată și la uncltirile diavolului își omoară fratele: diavolul a cîștigat un suflet (ibid., p. 485—486).

D. în chip de „domn“ momește pe un om sărac, Beneș, să i se vîndă lui și va avea parte de o viață îmbelșugată. Contractul e făcut pe o cărămidă pe care Beneș și **d.** își pun palmele. Trăiește două sute de ani, avînd tot ce dorea, apoi a fost văzut prin crăpătura muntelui silit la muncă silnică de **d.** care „era înapoia lui c-un scorbaci“ (5, III, p. 232—234). Un **d.** dă o traistă de galbeni unui om care își băuse toată averea ca să aibă de ce rîde de crîsmă, ceea ce se cunoaște după pîlpîitul lămpii în care era **d.** Cînd a terminat banii, omoară pe crîșmar și, văzînd lampa mișcîndu-se tare, o sparge. Căutîndu-l apoi pe **d.**, află că l-a omorît odată cu lampa (52, p. 1217—1218). Fiindcă **d.** a făcut omul, s-a învoit cu Dumnezeu ca păcătoșii să fie ai lui. De aceea, **d.** umblă în lume să îndemne la rele pe oameni (52, p. 484). Sufletele oamenilor le-a cîștigat de la început prin zapisul iscălit de Adam și ascuns de **d.** sub o piatră în Iordan. La botezul său, Isus a trimis trei lumînări în apă care au ars zapisul. De ciudă, **d.** i-a pregătît un scaun ferecat cînd va trece prin iad, dar Isus l-a pus pe el în lanțuri de unde nu va ieși pînă la sfîrșitul lumii (ibid., p. 935—936) (v. *Sfîrșitul lumii*).

D. duce sufletele celor răi, ca femeia care n-a dat simbria slugilor și le-a bătut (ibid., p. 1129), precum și cei care sînt dăruiți **d.** la mînie. O femeie bătrînă dă **d.** copilul ce-l purta în pîn-tece. La 14 ani, **d.** l-a răpit din biserică și abia după rugăciuni multe l-a adus înapoi, rupînd contractul (ibid., p. 1232). Ciobanul neprihănit cînd vine întîia dată la biserică, vede pe **d.** lîngă ușa cum „scria pe o piele de bivol păcatele oamenilor“. Cînd se umple pielea, **d.** o întinde cu dinții și ciobanul rîde; „atunci dracul l-a scris și pe dînsul acolo și mai mult nu l-a văzut“ (ibid., p. 311). Tîlharii sînt călăuziți de **d.** „bate, pradă, omoară, face după îndemnul și gustul lui, aceea ce diavolul singur face“ (ibid., p. 535). **D.** îi place să ia copiii nebotezați ai oamenilor și să lase în locul lor copiii lui. Copiii schimbați se cunosc prin aceea că au capul mare, încît nu și-l pot ținea, au picioarele moi și nu pot umbla. Unul de 7 ani crescuse numai cît mîna de mare și era subțire ca degetul. Un altul se întindea noaptea pînă ajungea pe casă, deși n-avea oase, numai vine, iar la mers se tîra doar ca un șarpe. Cînd a devenit bărbat, „avea ochi albaștri, barbă și mustățile roși și era foarte mare artist“. Mamele copiilor schimbați și-au

obținut pe ai lor bătîndu-i pe aceștia cu nuiele sau 9 spini, din același an, pînă ce copilul a strigat: „Lasă-mă nu mă omorî, că ți-l voi aduce pe altău” (ibid., p. 513—514). Un om din Slobozia-Rădăuți și-a dat fata **d.** pentru un poloboc de bani. Peste cîțiva ani un domn duce pe moașă sub pămînt unde găsește pe fata dată **d.** „îmbrăcată numai în mătasă”, o ducea bine „numai atîta mi-i greu că trebuie să fac copii în toată luna” și-i arată o ladă plină „de draci mărunței”. După ce moașa a moșit-o, a fost adusă înapoi cu condiția să nu spună nimic 9 ani (ibid., p. 516—517).

D. răpesc fete ca să-și petreacă cu ele. Un cîmpoier e dus la petrecerea lor unde s-au adunat „draci cîtă frunză și iarbă”. Acolo, ei joacă o fată și o muncesc pînă la cîntatul cocoșilor. Ca plată, primește un cal, pe care îndemnîndu-l greșit cu „de”, se prefăce în fata jucată de **d.**, care îl învață cum să o scape și cum să ia de la **d.** în nopțile următoare numai banii curați (ibid., p. 1283—1284). În Căpîlna, pe valea Scbeșului, se vede Piatra **d.** în marginea riului. Acolo, **d.** a furat pe fata cea mai frumoasă, Filana, tocmai cînd era mireasă, dar mirele Andronic s-a prins de picioarele lui și l-a silit să se lupte cu el, în cele din urmă aruncîndu-l peste stîncă ce-i poartă numele (50 a, p. 259—260). O femeie își „drăcuie fata” și **d.** o ia de soție în iad. Fata revine cu **d.** la nunta fratelui ei și se laudă mamei că o duce bine, nu vrea să-l părăsească. Sfătuită de un călugăr, mama și toate rudeniile postesc o săptămînă și **d.** moare, iar fata ei se întoarce pe pămînt cu o căruță cu galbeni și se remărită (81 a, p. 556—557). Pe cei care au jupuit și nu au mormîntul păzit 3 nopți cu o luminare, **d.** îi jupoaie. Un om lasă copiilor să-l păzească 3 nopți, dar ei trimit pe altul fără luminare și vede cum **d.** îl scot din mormînt și i-au jupuit toată pielea, apoi l-au aruncat înapoi în groapă (52, p. 1169).

II. În *basmele propriu-zise*, **d.** se arată adversar oamenilor, căutînd să-i răpească în tărîmurile lui sau să-i omoare. Îndeosebi, pîndește omul cînd e într-o situație dificilă. **D.** dă o comoară de bani unui lemnar sărac, cerîndu-i în schimb ceea ce îi va ieși mai înainte acasă. Îl întîmpină singura lui fetiță. E scăpată de la **d.** de Maica Domnului (81, p. 13—14). Un împărat e trecut peste o apă de **d.** dacă îi va da neștiutul de acasă. **D.** vine după 7 ani și ia băiatul născut în absența împăratului. **D.** îi dă să facă holdă și plîne dintr-o pădure, băiatul execută cu ajutorul fetei **d.** care îi dă basmaua miraculoasă (AT 313). Apoi fug amîndoi, urmăriți de **d.** (52, p. 701—702). Celui care nu mai

poate băga înapoi în corn cirezile de vite (AT 511 A) **d.** îi cere ce are „mai scump acasă“ ca să i le vîre înapoi. Băiatul juruit își scoate singur „zapisul de la drac“, intrînd în iad și plănuiind să facă o mănăstire. Renunță la plan numai în schimbul zapisului prin care fusese vîndut **d.** (ibid., p.1229—1230). Un pescar al împăratului nu mai poate prinde pești. **D.** îl ajută să prindă în schimbul a ceea ce „n-ai tu la știrea ta“. Soția îi pornise gravidă și **d.** a venit după copil. Acesta scapă, făcînd cruce cu o cîrjă și citind într-o carte (5, I, p.315—319). Băiatul, care a întinerit pe sihastru prin arderea lui, a primit drept răsplată un corn din care au ieșit cirezi de vite. **D.** apare ca un „boier cu o trăsură“ și i le vîră înapoi, cerînd „cînd te vei însura, ce Ț-a fi mai drag“. Băiatul a vroit să-i dea nevasta, **d.** a cerut copilul. Acesta e scăpat de un cerb care îl duce cu sine „în măsea, iar din corn îi da mîncare“. Cînd moare cerbul, măruntaiele lui se prefac în cîini păzitori: lup (Ușor ca vîntul), urs (Greul pămîntului), vulpe (Nea aude) și iepure (Nea vede). Apare din nou „dracul boier“, dar eroul e salvat de animalele năzdrăvane care îl sfărîmă (52, p.1236—1237). **D.** prefăcut în domn (negustor de porci) dă lui Ignat cei 9 porci dacă îi va da „neștiutul“ de acasă. În absența lui, a născut nevasta și **d.** vine a treia noapte, punîndu-i 10 întrebări la fereastră (AT 812). Dumnezeu răspunde în locul lui, poruncindu-i la ultima întrebare să crape (LXXXIII, p.357—358). **D.** fură și fete cu care se căsătorește. Uneori, vine în pețit travestit în „fecior dă rege“ care s-a gătit „foarte frumos“. Fata simte „că nu e lucru curat“ și duce un porumbel cu sine. **D.** ajuns în împărăția lui, se preface în șarpe care „sugca Țița fetii cît putea el. Cînd se sătura, trei zile și trei nopți dormea“. E salvată de cei trei frați, Dăcu-sară, Miez-de-noapte și Zorilă-zori-de-zi (AT 653) prin îndemînările lor neobișnuite (5, II, p.405—419). **D.** ia de soție pe fata cea mai mare a unei văduve și îi dă să mănînce o mînă de om. Fata o îngroapă și **d.** o sugrumă. Cu sora mijlocie se întîmplă la fel, dar cea mică dă mîna unei pisici și convinge pe **d.** că a mîncat-o ea. Apoi își învie surorile și pleacă cu averile **d.** ferecat în lanțuri (LXXXIII, p. 345—346). Fata unui împărat se va mărita numai cu cel care o va întrece la dans (v. *Întreceri*). Numai **d.** o joacă pînă ce fata strigă ajutor, apoi blestemă ca toată curtea să împetrească pînă se va ivi cineva care să-l întreacă (81, p.43—44).

D. ține școală cu unii copii dăruți (AT 325) învățându-i vreme de trei ani să se prefacă în toate animalele. Ucenicul îl va întrece însă, îmbogățindu-și părinții și căsătorindu-se cu fata unui împărat (5, I, p.493—504). În basmul AT 330, **d.** pun stăpînire pe un castel al împăratului (sau pe o moară) și bîntuie pe cel care îndrăznește să petreacă noaptea acolo. Eroul îi vîră însă în sacul fermecat și îi bate, alungîndu-i pentru totdeauna. Cînd Scaraoschi vine să-i ia sufletul, protagonistul îl vîră din nou în sac. Alteori, **d.** au degetele mutilate de Ivan ca să-i învețe la fluier, sau li se subțiază degetele ca să poată cînta la vioară (XV, p.40—46). **D.** cel bătrîn e izgonit din moara împăratului după ce a fost prins cu degetele în butuc de soldat, ca să fie învățat la vioară și e eliberat numai după ce iscălește că nu va mai veni niciodată la moară (52, p. 653—654). Ajuns în iad, el se învoiește să plece numai dacă **d.** vor elibera toate sufletele din iad. Dumnezeu îl primește în rai pentru această binefacere (ibid., p. 1221—1222). Diavolul e înfruntat și de voinicul care vroia să învețe ce este frica (AT 326). Ioaneș măsariul se întîlnește cu **d.** prefăcut într-un bivoli care „se tot marea și țipa atît de urît, încît era să asurzească pe bietul Ioaneș”. Se sperie de el și fuge înapoi în cetatea pe care o despetrificase (60, IV, p.13). Ianoș e furat de **d.** și ținut într-o stîncă 12 ani. O fată îl învață să spună următoarele vorbe cînd vin **d.** la el: „mîncă Ianoș, duhănește Ianoș, bîe Ianoș, tronf Ianoș, bagă duhan în pipă Ianoș”, fără să mai pronunțe alte vorbe. Ianoș face întocmai și cînd cîntă cocoșii, **d.** dispar, iar el pleacă împreună cu fata împăratului la părinții ei, unde se căsătoresc (63 a, p.151—152). **D.** fură paloșul lui Greuceanu și-l dă unui curtean care îi dă sufletul în schimb. Greuceanu se duce la **d.** prefăcut în stană de piatră și se transformă într-un buzdugan de oțel. Începe să bată piatra „de se cutremura pămîntul”, pînă o prefăcu în pulbere, unde își regăsește paloșul (41, I, p. 192—193). Un om își trimite cei trei fii să între servitori la oameni roșii. **D.** se prefăce om roșu și-i primește slugi, dîndu-le să spună mereu cuvintele „noi trei frați, pentru-un cașcaval, așa ni se cade”. După 3 ani, se întorc acasă, uitînd celelalte vorbe. Pe drum, găsesc un mort și spun numai formula învățată (AT 360) încît sînt considerați asasinii lui și condamnați (LIII, p. 533).

În basmul AT 613, intervenția **d.** e decisivă pentru desfășurarea acțiunii. În unele variante, el iese travestit în preot înaintea fratelui, pentru a-l convinge că „strîmbătatea e mai

bună ca dreptatea". Fratele mai bogat îi scoate fratelui pe rînd ochii. Cel orbit ascultă sfaturile **d.** și află cum își poate recăpăta vederea, cum poate lecu pe fiica unui împărat etc. Fratele său, invidios pe îmbogățirea lui, se duce la locul de întîlnire al **d.** și e omorît de aceștia (LXIV, p. 46—85). **D.** care a furat boțul de mămăligă fără să zică „bogdaproste” este condamnat de Scaraoschi să-l slujească pe acel om, îmbogățindu-l (AT 810 A). La sfîrșit, se mulțumește cu o babă ascunsă în sacul cu cîlți pentru a fi pusă talpă la iad (XV, p. 80—88, 308). Cînd face o pomană, **d.** dă oamenilor niște linguri cu coada lungă, obligîndu-i să le țină de capăt (AT 821 B*). Oamenii nu pot gusta din bucate, doar un spîn și unul cu barba roșie au putut mîncă, dîndu-și unul altuia cu lingura (LIII, p. 543). În unele variante ale basmului AT 930, băiatul sortit a fi ginerele boierului e trimis de acesta la **d.** sub diferite pretexte, mai frecvent să întrebe care e ora mai mare (LXXIX, p. 62).

Pe alocuri, **d.** ia locul zmeilor. **D.** închis într-un butoi e eliberat de Mandalina, soția lui Urmă Galbină, care îi dă paloșul soțului. **D.** îi taie capul acestuia și îi ia soția (AT 318, 590). Înviat de Pipăruș Petru, Urmă Galbină își recapătă paloșul, prefăcîndu-se în porumbel și îl decapitează pe **d.**, iar Mandalina e curățită fiind „plină de zmei de cei micuți” (60, V, p. 65—72). În o seamă de variante ale basmului AT 313, **d.** răspund la chemarea fetei zmeului ca să execute sarcinile date băiatului captiv. Zurina, fata zmeului, se îndrăgostește de Suta Ion și cheamă **d.** pocnind din bici ca să facă peste noapte o vie cu struguri copti (49, p. 42—43).

Mai adesea, **d.** sînt păcăliți. Trei **d.** moștenesc de la părinții lor trei obiecte miraculoase pentru care se ceartă (AT 518). Acestea sînt: un băț („palțau”) care petrifică orice, o pereche de „papucii gîndului” care te duc unde dorești și un comănac roșu ce te face nevăzut (5, I, p. 455—456), sau o manta care te duce oriunde, un comănac ce face nevăzut și papuci care fac „stîncă mucidă” orice din lume. **D.** sînt puși să urce pe un vîrf de munte și să alerge spre voinic care îi petrifică pe toți, însușindu-și obiectele (ibid., p. 539). Alteori, **d.** se ceartă „de la un cuțitaș și de la o frunză” și băiatul îi trimite sub pod ca să le împartă, dar își pune frunza pe cap, devenind invizibil, și pleacă în lume (52, p. 1057).

În grupa mai mare a basmelor despre **d.** cel prost, păcălirea acestuia formează trăsătura lor distinctivă. În împărțirea recoltei (AT 1030), baba ia partea de deasupra, iar **d.** rădăcinile: locul era semănat cu cereale. **D.** văzîndu-se păcălit, cere ca la recolta viitoare să aibă el partea de deasupra. Baba seamănă sfeclă, ceapă, **d.** rămînînd din nou păcălit (LXIV, p.119—121). Un om dă **d.** holda, nemulțumit de cum arăta. După aceea, grîul s-a făcut frumos și omul s-a dus să-l secere, dar **d.** vrea să-l alunge. Femeia omului se duce dezbrăcată și se apucă de secerat, **d.** se sperie și fuge (99, II, p. 293—294). Mai des, pretențiile **d.** sînt zădărnice de femeia care îi dă un lucru imposibil: să îndrepte firul de păr creț smuls de la subțioară (AT 1175). I se cere să-l facă „drept, ca firul din mustața pisicii”, sau să-i facă „o spelcă” din el (LXIV, p. 91—110). **D.** care petrece o noapte cu o femeie într-o groapă, devine cărunt (AT 1164). Ca să scape de atare femeie, **d.** promite omului că vor intra în fata împăratului ca să o facă bolnavă, iar el să o lecuiască. A doua oară, omul anunță **d.** că a ieșit nevastă-sa din puț și ei fug speriați (ibid., p.110—118). Alteori, **d.** îl răsplătește pe bărbatul femeii cu un „burdof de aur” pentru că a suportat-o atîta (5, II, p.510—511). **D.** face rămașag că nu îngheață iarna vîrît în gheață. Țăranul îl păcălește, făcînd foc la marginea gheții (LXXIX, p.65). Un om îi fură **d.** o podoabă fără să-l simtă, apoi i-o vinde cu un preț ridicat (ibid.). Cînd se ia la întrecere în cusut cu Dumnezeu, ața lui era prea lungă și făcea noduri, încît pierde întrecerea (37, p.87). În tovărășie de furt de porci cu un om, acesta cere ca toți porcii cu coada încîrligată să fie ai lui, iar cei cu coada dreaptă ai **d.** (AT 1036). Din toți porcii furați, abia unul cu coada ruptă îi revine (5, III, p.231). În basmele despre întrecerea cu omul (AT 1060—1097), **d.** înlocuiește pe zmeu în aproape o cincime din numărul variantelor (XV, p.92—100; v. *Întreceri*). De asemenea, în tipul Polyphem (AT 1137), **d.** ia locul uriașului orbit de fratele mai mic. Copiii calcă consemnul de a nu răspunde nimănui în timpul nopții, apoi sînt momiți de **d.** că oile lui ar fi cu lîna de aur. Cel mai mic îl orbește, apoi aruncă nuci ca să-l facă pe **d.** să-i deschidă ușa, scăpînd în cele din urmă în blana unui berbec (5, II, p.502—509).

D. este supus de om sau păcălit și în cîteva *basme-snoave* care au protagonist pe Păcală (Pepelea, Ianoș). Ajuns la moara **d.**, Pepelea declară că se numește *Eu-singur*. **D.** pune mereu broasca

pe slănina lui Pepelea și acesta îl orbește, iar ceilalți **d.** înțeleg că s-a orbit singur. Pepelea ocărăște apoi **d.** că ar fi pus cenușă în loc de păpușoi și secară și se întoarce la stăpîn cu făină „pit-luită“ (79, p.16—17). În timp ce Ianoș tăia lemne, un copil de **d.** îi desprinde o roată de la car ca să se joace cu ea, dîndu-i drumul pe coastă. „Cînd fu roata în vale, praav se făcu, nu mai fu nimic de iè! Dracul se și ștearsă“. Ianoș pocnește din bici și „veniră atîția copii de draci acolo“. El îl alege pe cel care a stricat roata și îl obligă să țină de car în locul roții, plesnindu-l mereu cu biciul: „— ține drace, de rotilă“ (5, III, p. 17—20). **D.** rupe chiar osia, dar e silit să țină de car pînă acasă (52, p.1226).

În chip excepțional, **d.** părăsesc pe om, ajutîndu-l să-și îndeplinească dorințele sau sarcinile. Unui băiat, fata împăratului îi fură inelul miraculos. Un **d.** șchiop din mare îi aduce inelul și îl învață cum să învie fata cu care se căsătorește. Mai tîrziu, primul bărbat al nevastei îi fură din nou inelul și nevasta. **D.** s-a prefăcut „un cavaler frumos“ și a luat iarăși inelul de la fata împăratului și cu ajutorul lui l-a scos pe băiat de la închi-soare, dar nu i-a mai dat inelul, la despărțire iscălind „că nu mai are nimic“ cu el (52, p.700—701). Un argat nu are noroc, la sfîrșit de an prăpădindu-i-se plata pe care slujise. Pleacă în lume și fiindcă ajută pe **d.** prefăcut om să ducă căpițele de fîn la un stog, acesta i se arată noaptea și îl învață cum să ajungă la căsuța în care se află norocul lui (ibid., p. 1030—1031). Într-o variantă a basmului AT 613, **d.** merge la fratele orbit, părăsit lîngă o rugă și îl învață să se ducă tîrîș la tăul din spatele crucii „și să te speli cu apă din tău ăla, că-ț vin vederi iară“ (5, II, p.398). Ionică pleacă în lume să găsească pe fata zărită în fotografie, care era tocmai Mangalina, sora **d.** După ce îi învinge în luptă, **d.** se învoiesc să-i dea pe sora lor de soție, urcîndu-l cu o macara la împărăția ei de pe „toarta cerului“. În cele din urmă, se căsătorește cu ea, apoi revin la tatăl lui să moștenească împărăția (ibid., p.202—217). Trei băieți săraci cer bani împrumut de la **d.** pe un an de zile. **D.** le dă banii, fără să-i mai restituie, dacă vor ghici din ce lemn sînt făcute masa și patul lui. Cel mic pîndește sub niște spînzurători și ascultă convorbirea celor trei corbi care destăinuie că masa și patul sînt făcute din tidva și coastele lui Ion cel Mare. **D.**, mulțumit că a ghicit, îl trimite la un munte unde Sf. Vineri îi dă o săgeată: „— cu asta ți-i cîștiga pîinea“ (ibid., p. 219—221).

III. Incidental, **d.** apare și în câteva *snoave*. Diacul trimis de nevasta cu ibovnic (AT 1360 C) după spumă de pe mare, e întâlnit de **d.** care îi dezvăluie înșelăciunea și îl duce acasă, vîrît într-un sac (S. 3465). În unele variante ale *snoavei* AT 1563 B, **d.** se însărcinează să arunce pe rînd în apă cei trei popi, uciși de soțul amantei lor. El cere ca recompensă sufletul copilului, dar femeia îi pretinde să-i facă un ac din părul ei pe care **d.** nu-l poate confecționa, sau este alungat de cîntatul cocoșilor (S. 3471).

Dumnezeu

I. După o *legendă*, s-a născut din duh și foc, apoi a stins jumătate din foc și a dat o ploaie din care au rămas mările deasupra focului (LIII, p.541). „Dumnezeu s-a făcut din spuma mării. Drept în mijlocul mării s-a făcut un vîrtej de spumă și din acolo s-a făcut Dumnezeu și îndată chiar din aceeași spumă s-a sucit Dumnezeu o luminare, căci era întuneric peste tot” (52, p.881). Pe spuma mării inițiale ședea un fluture care apoi „a lepădat aripile și s-a făcut om, Dumnezeu, așa de frumos!” (ibid., p.22). El stă în al 9-lea cer, în cel dintîi fiind Sf. Soare, Sf. Lună, Sf. Ilie, apoi ceilalți sfinți. Are „părul alb, înflorit ca copacii primăvara cînd înfloresc”. „Dumnezeu e ceriul și Sf. lună e soția sa... Soarele e scaunul lui Dumnezeu, acolo e raiul... În soare stă Dumnezeu și Maica Domnului și coroana lor luminează peste toată lumea” (ibid., p.1238—1239). „Dumnezeu stă în cer la masă în odaia sa și scrie; c-un ochi stă pe scrisoare, dar cu unul, are o fereastră în podele jos și se uită ce fac oamenii și vede toate celea” (ibid., p.1245). La început, **D.** umbla pe pămînt, dar după ce femeile și fetele l-au murdărit, ascunzîndu-și rodul în pămînt, s-a suit în cer (ibid., p.157).

El e creatorul lumii și al ființelor ce o populează (v. *Facerea lumii*). Multe din ciudățeniile creației sînt atribuite fanteziei lui, ațîțată de obicei de răutatea ființelor. Cei care au vrut să-l sperie, mormăind îmbrăcați într-un cojoc, au fost prefăcuți în urși (v. *Urs*). Șurlicarul, pentru că nu a vrut să-și întineze picioarele galbene la săpatul albiilor rîurilor, a fost blestemat să bea apă numai din picurii de ploaie, căci îndată ce bea din rîu, moare (LIII, p.547—548). Atunci cînd a pus ochi la toate

viețuitoarele, racul a venit ultimul. „— Fiindcă ești coada, am să ți-i pun în coadă” (52, p.970). Deși e atotputernic, se sperie de copiii de la început care erau atunci mari și umblau fuga „chiar în ziua nașterii și puteau să vorbească”. Când a intrat într-un sat, s-a speriat de un copil despuiat și a decis ca noii născuți să nu poată umbla decît mai tîrziu și să nu poată vorbi „lămurit decît după trei ani” (66, p. 2).

D. intervine în viața oamenilor, pedepsind sau muștrînd pe cei care greșesc. Pentru că un om taie aripile unor pui de barză, **D.** îl prefăce în barză. După ce se căiește de relele făcute, împăratul berzelor îl face iarăși om (LIII, p.548). Doi călugări îmbuibăți de toate bunătățile, se săturaseră de pîne de grîu și au plecat să caute „mama grîului”. **D.** i-a prefăcut în bivoli și i-a dat unui om să-i puie la munci grele timp de un an și să-i hrănească numai cu paie. Peste un an, au fost refăcuți iar oameni, slabi și negri, „numai pielea pe dinșii coșcovită” (52, p.254—255). Un flăcău, îmbrăcat în haine noi de Paști, îl muștră pe **D.** că nu face „cu dreptate” atunci cînd floarea pomilor ține numai vreo 3—4 zile, apoi cade și putrezește, ar trebui să dureze cel puțin 3—4 săptămîni. A doua zi, flăcăul a murit „căci omul e ca și floarea cîmpului” (ibid., 1063—1064). Un împărat nu crede în **D.**, socotindu-se cel mai puternic din lume. **D.** îi trăsnește curtea și oastea, împăratul cere iertare și oastea este reînviată (ibid., p.1245). Un sat din Moldova, în care oamenii erau păcătoși, n-a vrut să-l primească pe **D.** peste noapte. Numai o văduvă cu 7 copii l-a primit, prefăcînd balega din cuptor în pîne. A doua zi, **D.** a trimis femeia cu copiii pe deal fără să se uite înapoi și tot satul a fost cufundat sub apă (ibid., p.256—257). În alt sat, **D.** și Sf. Petru nu sînt primiți de nimeni, iar o femeie îi trimite pe un deal. Satul e prefăcut în mare sărată, iar femeia în stană de piatră (LIII, p.537). Femeia care a făcut pîne duminică seara e prefăcută în asină (92, p.67). Cînd se duc la o nuntă îmbrăcați ca oameni săraci, nu sînt primiți în casă, dîndu-li-se mîncare pe prispă. Apoi se prefac „amîndoi boieri, cu trăsură” și cînd sînt puși după masă, **D.** toarnă băutura și mîncarea pe straie (52, p. 904—905).

Adesea, **D.** pune la încercare credința celor pe care îi vizitează. Se duce la un grădinar cu multe bube pe corp și spune că s-ar vindeca cu untură de copil. Femeia viră în cuptor unicul copil, dar cînd se uită, îl vîd cu părul de aur, jucîndu-se cu

două mere de aur. Bogatul nu-l primește în gazdă, un sărac îl primește și când **D.** cere carne, săracul frige un copil (ibid., p. 366).

O seamă de legende îl înfățișează pe **D.** plin de răbdare, cumpănind îndelung hotărârile pe care le ia. Când **D.** ia viața celor doi părinți, Sf. Petru se arată îngrijorat de soarta copiilor. **D.** îl trimite să scoată o piatră din mare și să o despice: găsește doi viermișori. Cine a purtat de grija celor 2 viermi, va purta și de a copiilor (LIII, p.538). **D.** ia la sine un om și îl pune în locul său. Acesta vede „cum un om fură cioclăi de la o femeie săracă”. Omul cere să-l pedepsească, dar **D.** îl scoală de pe scaunul lui, fiind prea iute la mînie, căci dacă ar fi și **D.** asemenea, „n-ar mai fi oameni pe pămînt” (52, p.1245). Când vine finul său la el, acesta se roagă să-l lase în scaunul lui, de unde vede cum o femeie bolnavă a postit în săptămîna mare, în vreme ce bărbatul cînt un munte a mîncat singur o găină. Omul îi trîntește un bolovan în cap, apoi omoară pe un bogat care fura grîu de la doi săraci. **D.** l-a alungat pentru că „nu știe a răbda” (ibid. p.1246). În vremea cînd oamenii știau dinainte cînd vor muri, **D.** întîlnește un om care făcea gard din fire de paie. **D.** decide ca oamenii să nu mai știe cînd vor muri și cînd trece pe la acel om, vede un gard de nuiiele „și streșnuit țapăn nici păsăruica să nu-l zboare” (82, p. 49—50).

II. În *basme*, **D.** intervine în acțiunile protagoniștilor în momentele critice, de obicei cînd nu se întrevede altă soluție izbăvitoare. El e înfățișat călător în tovărășia Sf. Petru, de obicei sub chipul a doi bătrîni modest îmbrăcați. **D.** face năzdrăvane animalele lui Constantin, apoi și pe dînsul prin simpla suflare. „Ceea ce i-o suflat Dumnezeu pi dînsu, era mai năzdrăvan di cum o fost” (5, I, p.409—410). Cînd frații, invidioși pe cel mai mic pentru că a omorît scorpia, mistrețul și Miază-noaptea. (AT 304) îi zdrobesc picioarele, **D.** coboară la el și îl vindecă. (86, p.298). În o seamă de basme, **D.** e nașul noului născut, dăruindu-i o armă miraculoasă sau vite năzdrăvane. Văduva rătăcită în codru bagă în foc balegă de urs și de lup ca să se hrănească, fiind gata să nască. **D.** prefăce balega într-o „pită mare de grîu”, iar pe băiat îl botează Voinic de Codru, dăruindu-i o pușcă și o sabie, pe care să i le dea cînd va fi în stare să smulgă „un copaci din pămînt... cu rădăcini cu tăt”. Sabia era atît de tare, încît dacă dădea într-un fag, „s-o și îmburdat, o și trecut pin el” (5, I, p.367—368). Chipăruș bun

viteaz născut de babă dintr-un bob de piper e botezat de **D.** care „a ieșit afară ș-a amenințat și pe loc s-a făcut și popă, și dascăl, și cristelniță și toate cele trebuitoare la botez; iar ca dar i-a dat finului o sabie și două mere“. Merele se vor preface în doi boi ce îl vor învia, iar cu sabia va răpune balaurul din fântină (AT 300), dar îi va fi furată de soția necredincioasă (AT 318). Își va recăpăta sabia, omorîndu-și soția necredincioasă împreună cu amantul ei (52, p.553—555). Băiatului conceput de fata împăratului dintr-o frunză din care cînta și născut în polobocul dat pe apă, **D.** îi dă la botez „o pușcă ș-o tesacă ș-un cal. Cu pușca vîna, iar cu tesaca cînd melița, toate celea hăbucea“ (ibid., p.911). Copilul unei fete de împărat e botezat de **D.** „Busuioc finul lui Dumnezeu“, dăruindu-i „o pușculiță de vînat“, iar pe fiica altei fete de împărat **D.** o botează „Floarea fina lui Dumnezeu“. Busuioc a omorît toți zmeii cu sabia miraculoasă, afară de unul care s-a îndrăgit de mamă-sa, omorîndu-i pe amîndoi (AT 590). Floarea fina lui **D.** l-a înviat cu apa de la munții ce se bat în capete, adusă de el (ibid., p. 1220). Un om sărac plecase în căutarea unui cumătru. **D.** îi iese în cale și îi botează copilul, dăruindu-i o vacă, dar „să nu cumva s-o sudui pînă îi ajunge acasă“. Omul nu s-a putut abține și vaca a dispărut. Peste cîțiva ani, finul pleacă să caute vaca și o găsește împreună cu o cireadă, în care era un bou năzdrăvan care va conduce cireada și va putea ara împăratului „o arie de aramă“, în aceeași zi să o samene și să-i aducă colaci (AT 532*). După aceea îl va găsi și pe soțul său, bouul hulub. Omul primește fata împăratului de soție și jumătate împărăția (ibid., p. 196—198). Cînd **D.** botează o fetiță, darul e adecvat stării ei. Fata născută în casa unde au găzduit ei e dăruită de **D.** la botez „că de cîte ori se va scărda, să se facă aur apa care se va atinge de ea“, de Sf. Petru „că de cîte ori va plînge, să ploaie,“ iar de Sf. Paul „că de cîte ori va rîde, să i se facă două flori la urechi“ (ibid., p.932). În altă variantă, copila săracilor e dăruită de **D.** „că de tot pasul ce va păși să se facă în urma ei un galbăn“, Sf. Petru îi dăruiește „că de cîte ori va plînge să-i curgă diamante din ochi“, iar Sf. Paul „că de cîte ori va rîde, trandafiri să-i curgă din gură“ (ibid., p.934). Fata moșului cea cuminte plecată după foc (AT 480) ajunge la **D.** care o pune să-i caute în cap. Fata găsește un păduche, dar spune că a găsit un mărgăritar sau un diamant. **D.** o binecuvîntează ca să răsară în urma pașilor ei busuioc și lămîiță, iar din păr să-i cadă mărgăritare ori de

cîte ori se va pieptăna. Fata babei păteşte la fel, dar ea îl ocărăşte pe **D.** cînd găseşte păduchele, iar **D.** o blestemă ca să vorbească fără rost şi părul să-i fie plin de păduchi (XV, p.61). Sora, omorîtă la uneltirile cumnatei invidioase, e înviată de **D.** care loveşte cu toiagul într-o stîncă, făcîndu-i „un palat unde toate lucrurile o serveau“ (LXXXIII, p.704). **D.** ajută pe băiatul deştept al săracului. Cînd acesta pleacă în căutarea averii dispărute, **D.** îi apare în drum ca un bătrîn „șezînd la tri oi... p-o prăpastă de coastă urîtă... cu o bitușă-n spate“ și îi spune că i-a dus-o viitorul socru care îi da fiica în chip de șarpe (AT 409). Mai tîrziu, invidiat pentru soția frumoasă (AT 465), băiatul e trimis (v. *Sarcini de pierdere*) la **D.** să-i aducă bitușa lui „să mă culcu-n iê și să-m deie doi cași ș-o oală de jintiță“. **D.** îl pedepsește pe boierul semeț, arzîndu-i casa și prefăcînd ograda în imaș pentru gîște (5, II, p.23—32). În o seamă de variante ale basmului AT 465, cel invidiat pentru soția frumoasă e trimis în cele din urmă să-l aducă chiar pe **D.** „pe mîne amiazăzi să șadă cu dînsul la masă“ (79, p.162—163). La cererea Ilenei Cosînzene, fata îmbrăcată soldat (AT 514) e trimisă să aducă „feredeu de la Dumnezeu și de la Sf. Soare ștergătoare“. Soldatul le fură pentru că **D.** lipsea de acasă, dar cînd se întoarce și observă lipsa, îl blestemă pe hoț să-și schimbe sexul (60, III, p.22—25). Cel ce se vede înșelat în promisiuni, se duce la **D.** să fie despăgubit (AT 460 A). Pe drum, întîlnește o seamă de ciudățenii și călătorul e solicitat să aducă răspuns. **D.** explică toate, indicînd remediul, apoi răsplătește cu o pereche de boi năzdrăvani pe solicitantul care a dat o vacă de pomană (5, II, p.94—99). Băiatul plecat în căutarea norocului (AT 460 B), fiindcă i se prăpădea sîmbria la sfîrșitul fiecărui an, ajunge la **D.** care îl pune să păzească cine se scaldă noaptea în iazul de lîngă căsuța lui. Îl învață apoi cum să ia cămașa zînei celei mai mici ca să și-o ia de soție (AT 400) (52, p.1031—1033). Pe alt flăcău, **D.** îl îndrumă să intre argat la cel mai bogat om din sat, cu a cărui fată se va căsători (ibid., p.1165). Într-o variantă a basmului AT 552, **D.** pește sora unor frați săraci care i-o dau noaptea pe geam. Cumnății o caută apoi pe rînd, cei doi mai mari sînt omorîți de calul dat de **D.** să-l pască, pentru că au stat pe jețul lui **D.** și au cules flori, care erau sufletele copiilor botezați. Cel mai mic șade numai pe podele, nu culege flori și e reținut de **D.** pentru totdeauna (81 a, p.402—405). Un om sărac e tocmnit de **D.** slugă la ielele sale, dîndu-i un ulcior

să aducă apă de unde beau iepele și iarbă de care vor paște. Sluga aduce smirnă și tămâie din malul păscut de iepe, apoi apă din pîrîul de mir din care s-au adăpat. **D.** îl plătește cu o herghelie de cai, o turmă de oi și o ci-readă de vaci, toate prefăcute în muște și virite într-un corn (52, p.1227—1229). Împlinește dorințele celor pe care îi întâlnește în cale. Soldatului demobilizat care se arată extrem de generos cu **D.** și soțul său, prefăcuți cerșetori, îi dă o seamă de obiecte miraculoase (AT 330): un sac (turbincă) în care intră oricine la dorința posesorului, mai rar o lulea care nu se mai sfîrșește, o bită ce bate la comandă, o pungă din care nu se mai termină banii, o sulită, cărți de joc cîștigătoare (XV, p.44). Împietrește pe frații mai mari care nu vor să-i dea din merinde, dar ajută pe cel mai mic, care își împarte turta cu el, să ia pasărea din rai care întinerește (AT 550), rîvnită de tatăl lor (81 a, p.452—453). Săracului ce îl primește la botez, îi face dintr-o lingură de untură o mulțime de vite și dintr-o lingură de făină cucuruz ca să le hrănească, iar pe împăratul naș care nu voia să-i lase în casă îl preface în stană de piatră (ibid., p. 515). Săracului căruia vîntul i-a suflat toată făina din căuș (AT 563) îi dă o moară care la comanda „moară macină“ îi va da „făină cît îți va trebui“, apoi o masă ce se întinde cu mîncări și băuturi, un berbec „ce scutură bani“ și o măciucă cu care își recapătă cele schimbate. În altă variantă, în loc de măciucă primește o dobă care la comanda „dați, dar nu omoriți“ îi aduce toate lucrurile schimbate de crîșmar (52, p.1252—1253). Cei trei frați săraci sînt dăruiți de **D.** după dorință: celui mai mare o turmă de oi, celui mijlociu 4 boi, iar celui mic o luntre lîngă Dunăre să treacă oamenii și să salveze pe cei înecați. Contrar promisiunilor, cel mai mare și cel mijlociu nu dau nimic lui **D.** prefăcut cerșetor, dar cel mic îl trece în toiul nopții peste Dunăre, apoi îi frige copilul din leagăn (AT 750 D). Copilul e descoperit jucîndu-se cu două mere de aur. Oile fratelui mai mare sînt prefăcute în ciori (60, IV, p. 70—78). În alte variante, frații cer lui **D.** să le dea o livadă cu pomi, o turmă de oi, iar cel mic „o femeie într-un gînd cu mine“ (52, p. 367), sau cel mare o femeie frumoasă, mijlociul bogăție mare, cel mic o soție „potrivită, dar credincioasă“ (5, II, p.477—479), sau cel mare să fie popă, mijlociul o turmă mare de oi, cel mic „o muiere credincioasă“. Cei mai mari îl alungă pe **D.**, dar el îl preface pe popă în cal și îl dă unui țigan să ducă cărbuni, iar pe cel

mijlociu îl îndeamnă să-și vîndă turma și să arunce banii în copacul pe care îl va tăia țiganul. Cel mai mic îl găzduiește, dar nu primește de la vecini nici paie să le aștearnă. E răsplătit cu doi boi, iar gospodăriile vecinilor ard (ibid., p. 480—487). Bogatul care nu îl primește la „praznic” pe **D.**, e prefăcut în cal alb, alungat de copiii lui. Aceștia primesc pe săraci la masă și **D.** îl reface om pe tatăl lor (52, p.374). Săracul ospitalier cere lui **D.** să aibă la bătrînețe „traî mai liniștit”. După puțin timp, omul rămîne fără avere, pleacă în lume. La trecerea Dunării, un turc îi ia nevasta, un lup un copil, iar Dunărea al doilea copil. Intră porcar, iar după 15 ani e ales împărat, își regăsește copiii și nevasta și are o bătrînețe liniștită (60, III, p. 3—9). Fratele cel mai mic care i-a dat lui **D.** pere de pe craca sa, e răsplătit cu o mireasă bună, apoi cu o casă, iar pentru ospitalitate cu un sac de galbeni (81 a, p.430—433). Băiatul care s-a arătat ospitalier, e pus să samene oasele mielului mîncat care se prefac într-o turmă de oi (60, III, p.56—57). **D.** împlinește de asemenea dorința celor trei fete sărace: cea mare să aibă un bărbat cu „multă pîine”, a doua un bărbat cu vaci multe, cea mică un bărbat „așa ca mine și într-un gînd cu mine”. Cele două fete îl alungă pe **D.**, cea mică îl găzduiește și-i dă copilul fript să se ungă pe la ochi cu untură din el ca să-și recapete vederea (AT 750 B). Copilul e găsit viu (52, p.1251). Totuși femeia, nemulțumită cu cea mai înaltă situație, e pedepsită. Baba ajunsă împărăteasă vrea să fie „Dumnezeiță” (AT 555), dar vîntul turbat o aruncă în fundul mării (LXXXIII, p.456). Fata cu mîinile tăiate (AT 706) se vindecă de îndată ce **D.** îi arată „să-și bage boantele în gîrlă” (41, I, p. 429), sau i le lipește el însuși cu scuipat, înviindu-i în același mod și copilul tăiat (86, p.315). Fata orbită de sora ei vitregă (AT 510) e ajutată de **D.** să-și recapete ochii scoși, dîndu-i să coase o cămașă în schimbul căreia **D.** va obține ochii de la impostoare (ibid., p. 326—327). **D.** schimbă scrisoarea, trimisă soției de boier prin Aflatul ca să-l omoare, cu alta în care cerea să fie căsătorit cu fata lor (AT 930), pentru că împotriva ursitorilor nu se poate nimeni opune (60, I, p. 17). Descoperă pe popa lacom de bani care i-a furat din partea lui (AT 785), făcînd a treia grămadă pentru hoț (52, p. 1254—1255; v. *Popă*), sau a patra pentru cel ce a mîncat prescura (81 a, p.526). Cînd diavolul vine să ceară copilul juruit, **D.** răspunde la întrebări, făcîndu-l să crape (v. *Drac*). Decide ca fata harnică să se căsătorească

cu flăcăul leneș (AT 822), cu toată mirarea Sf. Petru (52, p. 1250). Fata care zice că va termina holda cu ajutorul lui **D.** își îndeplinește dorința, pe când cea care crede că o va termina cu sau fără ajutorul lui **D.** rămîne să secere și a doua zi (ibid., p. 1249).

Puterea lui **D.** nu este însă absolută. Ursitoarele se arată a fi mai tari: ele ursesc ca băiatul născut să moară înecat cînd va fi mire. Sf. Petru se plînge lui **D.** de nedreptatea verdictului, dar **D.** arată că „ceea ce este sortit, nu se poate înlătura“ (LXXXIII, p.22). Oamenii săraci se arată apoi nemulțumiți de discrepanța socială pe care a instituit-o **D.** Lemnarul sărac îl refuză de a-i fi naș copilului, pentru că „nu ești drept... ba unu bogat putred alături de un biet sărac de n-are codru de pîine, ba unu sănătos tun lîngă altul slab să-l suflă să cadă...“ (86, p.167). Via fratelui sărac e distrusă de grindină, în timp ce a fratelui bogat rămîne neatinsă, de aceea cel sărac refuză să dea struguri lui **D.** pentru că „nu faci dreptate nici tu“, în opoziție cu moartea care face dreptate, întrucît nu alege „pă cel mare din cel mic: dai la unu ca la altu porția“ (5, II, p. 527—528). Un negustor își prăpădește toți banii, iar acasă îi moare femeia. Revoltat, se duce la judecătorie „că vreau să pîrăsc pe Dumnezeu, uitați-vă mi-a luat și banii, și femeia“. Judecătorul îl trimite la împăratul care îl închide într-o chilie pînă va veni **D.** După 3 zile de așteptare, negustorul pleacă, renunțînd la despăgubire (52, p.1248). Uneori, revolta împotriva nedreptăților ia forme agresive. Săracul cu 12 copii pe care n-avea cu ce-i hrăni, în contrast cu fratele său bogat, se decide: „eu am să iau mîine toporu la mine și-am să mă duc unde-oi da de Dumnezeu să mă duc să-l tai! Ce mai încoa și-ncolo!“ Cînd îl întîlnește pe **D.** prefăcut moșneag, îi spune „că hoțu dă Dumnezeu pă mine m-a rînduit așa dă rău, dă n-am ce da la copilașii mei să mă-nînce“. **D.** îi dă un miel care scutura numai aur din lînă (AT 563), apoi o masă ce se umplea cu mîncări și băuturi (5, II, p.345—347). Alteori, **D.** se dezvinovățește, mărturisind că ursitorile sînt mai tari. Un sărac se întîlnește cu **D.** „Merg să aflu pe Dumnezeu și să-l omor, căci m-a lăsat pe lume sărac“... **D.** îi spune că greșește: „Nu Dumnezeu este cel vinovat că ești sărac, ci *Ursoaica* ta“. Apoi îl conduce la întîlnirea cu ursitoarele, unde săracul află că a fost sortit să fure (LXV, p.15).

În *basmelor-snoave* despre Păcală, **D.** se arată sensibil la sacul de tămîie aprinsă de Ivan și îi dă fluierul fermecat (AT 592) cu care face să joace oile prin spinii, apoi pe popa ce-l pîndea

și pe preuteasa din polobocul din pod (52, p. 1225—1226). Popa se visează în rai, la masă cu **D.**, crezînd că al lui va fi visul cel mai frumos pentru a primi puiul fript (AT 1626) pe care Păcală l-a mîncat tocmai pentru că l-a visat pe popa ghiftuindu-se în rai (S. 3016). Călător pe pămînt, **D.** e înduișat de bătăile primite de un bărbat de la soția lui de ziua femeilor, Ciurica, și ridică dreptul femeilor de a-și mai putea bate bărbații în acea zi (S. 3494).

Experimentul folcloric în domeniul poveștilor a urmărit cu precădere problema stabilității lor în circuitul oral.

1. Cel dintîi care l-a utilizat a fost folcloristul englez F.C. Bartlett în 1920. El a ales cîteva narațiuni provenite de la popoarele extraeuropene pe care le-a supus memorizării unor serii de englezi. Celui dintîi ins din serie i s-a pus la dispoziție narațiunea pe care a citit-o de două ori, apoi după 15 minute a scris ceea ce a reținut în memorie. Narațiunea sa a servit apoi celui de-al doilea din serie care a procedat identic: a citit-o de două ori, apoi după un sfert de oră a scris forma înregistrată de memoria lui. Experimentul a continuat astfel în serii de cîte 9 și 20 de inși. Suma devierilor față de textul inițial oferă aspecte extrem de interesante, dar Bartlett a publicat foarte puține date despre experimentul său (IX, p. 43).

2. Independent de Bartlett a întreprins un experiment cu aceleași intenții, dar cu alte coordonate A. Wesselski împreună cu G. Jungbauer, în 1931. A fost aleasă o clasă a școlii medii din Komotan cu eleve între 12—13 ani. Celor 38 eleve li s-a dat ca temă în clasă să scrie ce au reținut din basmul *Dornröschen* povestit la începutul orei. Din cele 38 eleve, numai 18 au redat toate părțile principale ale basmului, dar devierile de amănunt au fost numeroase și neașteptate. Wesselski conchidea că basmul se păstrează numai cînd e fixat în scris, varianta literară fiind aceea care impune mereu forma corectă împotriva devierilor și degradărilor pe care le aduc variantele orale. El nu se îndoiește că, de îndată ce basmul e repovestit pe cale orală, încep fluctuațiile și alterările, pînă la nerecunoaștere (XCII, p.127—131).

3. Mai multe experimente a întreprins W. Anderson în felul celui efectuat de Bartlett. Ideea călăuzitoare a fost însă alta: stabilitatea „extraordinară” a narațiunilor populare de-a lungul existenței lor, adesea multimilenare, și pe spații neobișnuit de întinse. Aceasta s-ar datora legii „autocorectării” (v. *Legile*

epice), expusă mai întâi în studiul monografic *Kaiser und Abt* (1923). Pentru a verifica eficiența acestei „autocorectări“, el a efectuat mai multe experimente. Cel dintâi a fost organizat împreună cu prof. Konstantin Ramul înainte de 1935. A fost aleasă numai o narațiune și supusă memorizării unor elevi, împărțiți în opt serii paralele. Primilor din serii li s-a citit narațiunea numai o singură dată, pe care apoi au fixat-o în scris după trei zile. Versiunile acestora au fost citite apoi următorilor din serii care au procedat la fel, pînă la ultimii. „Rezultatul a fost exact asemănător cu cel al lui Bartlett, și anume se deosebea a zecea versiune a fiecărei serii în chip neașteptat de textul princeps, dar și versiunile a zecea de la toate seriile difereau între ele pînă la ridicol“ (IX, p. 44). Materialele nu au fost însă publicate și între timp s-au pierdut. Anderson conchide că „o narațiune populară în transmiterea orală dacă e auzită o singură dată de la un singur izvor într-adevăr se denaturează în cel mai scurt timp pînă la nerecunoaștere“ (ibid.). În 1950, el a reînnoit experimentul cu studenții săi de la universitatea din Kiel. Materialele au fost publicate în două broșuri *Ein volkskundliches Experiment* (1951) și *Eine neue Arbeit zur experimentellen Volkskunde* (1956). Au fost aleși 36 studenți, împărțiți în 3 grupe egale (A, B, C). Primilor trei li s-a povestit o legendă scurtă pe care aceștia au repovestit-o următorilor din serie (A — A₁, B — B₁, C — C₁) după ce au consemnat în scris forma memorizată de ei. Apoi repovestirea s-a continuat în lanț în chip similar — A₁ — A₂ pînă la A₁₂ etc. — fiecare scriind ceea ce a reținut din versiunea precedentă, împărtășită pe cale orală. S-au obținut în total 36 variante, transmise succesiv prin 12 intermediari, în trei serii paralele. Ele arată o mare îndepărtare de varianta princeps, adesea în forme de nerecunoscut, ca și la experimentele anterioare. Concluziile sînt aceleași: narațiunea orală se deosebește de prototip pe măsură ce trece din gură în gură (5, I, p.20—21, 107). Experimentele întreprinse de Bartlett, Wesselski și Anderson nu pot fi concludente, întrucît au fost efectuate în condiții nefolclorice. Cercetătorii citați au ales elevi sau studenți la care în genere memoria vizuală este mult mai activă decît cea auditivă. Cei aleși nu aveau un interes deosebit pentru narațiunile populare, îndeosebi pentru cele cu intriga complicată, căci nu oricine poate memoriza un basm. Se știe de multă vreme că și în straturile populare sînt o mulțime de ascultători care se desfată la

auzirea unui basm, fără ca să-l poată memoriza pentru a-l povesti altora. Abia cei înzestrați cu o bună memorie rețin dintr-o singură ascultare basmul pe care sînt apoi în stare să-l repovestească de mai multe ori, repetarea contribuind atît la fixarea lui în memorie, cît și la rotunjirea lui stilistică, inclusiv eventualele adaosuri creatoare. Experimentul ar fi trebuit întreprins într-un mediu folcloric cu inși dotați cu o bună memorie și cu vădit interes pentru o anumită specie narativă, căci și la aceștia preferințele, departe de a fi similare, se vădesc neașteptat de divergente, adesea specializate la o singură subspecie (XCI, p. 459—461).

4. În culegerile de narațiuni populare din anii 1950—1968, am efectuat și cîteva experimente în vederea aceluiași țel: conturarea limitelor stabilității poveștilor orale. În acest scop, au fost aleși povestitorii cei mai reputați din localitate, care aveau o îndelungată experiență în ale povestitului. Un prim experiment, practicat pe scară mai largă, a urmărit înregistrarea de două ori — uneori de trei ori — pe documentul sonor a aceleiași narațiuni de la același povestitor, dar după un interval care a variat de la o lună pînă la 4 ani. Cîteva din ele au fost publicate în cîte două versiuni paralele (5, I, p. 159, 404, 544, 571; II, p. 69, 405, 534; III, p. 125, 173). Printr-un alt experiment s-a urmărit detectarea variabilității pe scară orizontală, de la un povestitor la altul. Am înregistrat astfel aceeași poveste, dar de la doi inși diferiți și totuși dependenți, adică de la povestitorul sursă și de la cel care o învățase de la cel dintîi. Spre ilustrare, au fost publicate numai două narațiuni în versiunile lor paralele (5, I, p. 340 și 355; II, p. 69 și 89). Versiunile paralele, mai cu seamă cele din primul experiment, dovedesc o evidentă stabilitate a schemei epice, variabile fiind doar unele detalii de localizare la povestitorii următori. Un al treilea experiment a avut țintă reliefaarea diferenței dintre variantele povestite în ritm încetinit, cu pauze, pentru a putea fi notate direct (nu stenografiate!) de culegător și cele debitate de același povestitor la microfon, în maniera firească de reproducere, liberă de orice stingherire. Atît versiunile paralele publicate (5, II, p. 69, 231, 263; III, p. 7), cît și cele inedite dovedesc că narațiunea spusă în ritm încetinit este schematică, adesea cu omisiuni ale unor părți constitutive, lipsite de fluidul artistic, de vioiciunea și exuberanța caracteristice narațiunii orale în gura povestitorilor talentați (XVI, p. 95).

Fabulă v. Basm despre animale

Facerea lumii. E concepută felurit: creată de Dumnezeu singur, de Dumnezeu cu ajutorul unor animale sau de Dumnezeu cu ajutorul diavolului.

1. La început, Dumnezeu umbla prin văzduh cu o trăsură de foc. Nu se știe din ce s-a iscat un foc uriaș și Dumnezeu a scuipat să-l stingă. Saliva lui a devenit apa oceanelor și mărilor. Apoi Dumnezeu mai face 4 pești și pune pe spinarea lor câte o bucată de pământ: când se mișcă aceștia, e cutremur de pământ. După altă legendă, apa mărilor provine din ploaia iscată ca să stingă focul inițial. Din cenușa focului Dumnezeu face o turtă pe care o pune pe apă, devenind pământul de azi. Stelele sînt scînteile rămase de la foc. Apoi Dumnezeu toarce țărîină și din ghebele obținute face munții și dealurile. Face apoi o broască țestoasă din ouăle căreia vor ieși toate soiurile de animale. Din negrul de sub unghie face pe Adam, iar din talpa și coasta lui pe Eva. Altă legendă înfățișează marca inițială pe care plutea corabia lui Dumnezeu, avînd vîslaș pe îngerul Andrei. Când acesta scapă lopata și sare să o caute, Dumnezeu rade mîl de pe aripa corabiei și face pământul, punînd pe Andrei să-l țină cu spatele. Apoi dintr-o bucată de sticlă Dumnezeu face cerul și constelațiile. Dumnezeu dă cu piciorul în pământ și ies toate soiurile de animale, iar din 7 pietricele face pe Adam și din 5 pietricele pe Eva. După aceea, Dumnezeu crapă pământul, scoate fier și face un plug la care prinde boii și ară împreună cu Adam (LIII, p. 540—541). Dumnezeu a făcut pământul ca o minge, apoi a lățit-o și a lăsat-o să plutească pe apă. Nu putea însă trăi nici o viețuitoare, pământul fiind neted, nu putea să țină apa necesară. O legendă oltenească arată că Dumnezeu a făcut pământul din saliva scuipată în palmă (LXI, p. 26). El l-a scobit apoi ca să facă loc apelor (ibid., p. 43).

2. Pământul a fost făcut de broască la porunca lui Dumnezeu. „I-a poruncit Dumnezeu să care apă cu gura și să care fărnă pe niște beldii de urzică. Ea tot a cărat pînă s-a făcut pământul destul de mare“. Ca răsplată, Dumnezeu a blagoslovit-o (52, p. 971; v. *Broască*). Dumnezeu i-a poruncit broaștei să coboare în fundul mărilor să vadă dacă este pământ. Broasca a adus puțin pământ în gură, spunîndu-i că e mult pământ în fundul apelor. Dumnezeu a poruncit apelor să se dea în lături și pământul a ieșit la suprafață (LXI, p. 24). Dumnezeu a făcut pământul întins, neted ca în palmă. Fiindcă nu ședea apa pe el, cere sfatul ariciului care îi arată că nu vor putea trăi viețuitoarele din lipsă de apă. Dumnezeu îi poruncește să remedieze lipsa și ariciul scurmă pământul, ridicînd munți și făcînd gîrle și izvoare (52, p. 16—17). Dumnezeu și-a luat ariciul ajutor la urzirea pământului, dîndu-i un ghem să-l măsoare ca să nu întreacă cerul. Pământul a ieșit însă mai mare decît cerul (LXI, p. 22—24; v. *Arici*). Ca să încapă pământul sub cer, ariciul l-a sfătuit pe Dumnezeu să facă dealuri și văi (ibid., p. 38—42). După alte legende, albina a fost sfătuitoarea care a propus ondularea pământului în munți și văi (ibid., p. 31—38; v. *Albină*) sau țîncul pământului (ibid., p. 39) sau năpîrca (ibid., p. 43).

3. În crearea lumii, Dumnezeu l-a avut colaborator pe diavol. La început era un munte care atîrna în aer, clătinat de vînt, din vîrful lui ieșind mereu foc. Din acest foc purtat de vînturi s-a născut o femeie, însuflețită de vîntul cel mai de sus. Femeia a mîncat două bucăți de fier din care a născut doi diavoli, unul șchiop dar cuminte, celălalt prost. Acesta din urmă a scos lut din mare și a vrut să facă pământul, dar nu s-a priceput și l-a chemat pe Dumnezeu; acesta a suflat în turta de lut și pământul a început să se lățească, dar a cerut ca jumătate să fie al lui. Diavolul a pretins ca trei sferturi să fie ale lui și cheamă în ajutor pe fratele șchiop. Acesta observă că pământul nu are stabilitate pe apă și îl trimite pe fratele cel prost să se vîre sub pământ și să-l susțină de la mijlocul lui. Apoi se duce după niște lanțuri și îl ferecă pe fratele său ca să țină pământul cu capul pînă la sfîrșitul lumii. El scutură mereu ca să rupă lanțurile și atunci se cutremură pământul. Diavolul șchiop a rămas el stăpînitor pe cele trei sferturi ale pământului, Dumnezeu numai pe un sfert (52, p. 143—145).

La început era numai apă și întuneric, iar pe spuma mării un fluture și un vierme. Fluturile s-a prefăcut în Dumnezeu, iar viermele în drac. Dumnezeu îl trimite pe drac în mare să aducă o mină de pământ în numele său. Dracul a luat însă pământ în numele lui, dar abia a treia oară a izbutit când a cerut pământ în numele lui Dumnezeu (ibid., p. 22). Dumnezeu trimite pe diavol în fundul mării să scoată de acolo lut în numele lui Dumnezeu ca să urzească pământul. Diavolul ia însă țărână în numele său și când iese deasupra, nu mai are nimic în mină. A treia oară, luă pământ în numele său și al lui Dumnezeu, dar nu i-a rămas lut decât sub unghii. Dumnezeu îl adună cu un pai și face o turtă pe care a lătit-o cât un pat. Apoi se culcă amândoi, dar în timp ce Dumnezeu dormea, diavolul vrea să-l înece ca să rămână el stăpînul lumii. Îl împinge din pat și începe să-l rostogolească în apă, dar pe măsură ce îl rostogolea, pământul se lăța mereu, ajungînd atît de mare cît este astăzi (LXI, p. 11—14). Dumnezeu trimite pe diavol să scoată nisip din fundul mării, dar în numele său. Diavolul izbutește a treia oară când a văzut că Dumnezeu face gheață deasupra apei, adunînd trei fire de nisip, unul ascuns sub limbă, ca să fie a lui a treia parte din pământ. Dumnezeu a făcut o turtă pe care a pus piciorul și turta a crescut cît pământul. La mijlocul lui, Dumnezeu a făcut o piatră și a zis diavolului că va fi a lui a treia parte din pământ dacă va ghici ce se află în piatră, dar n-a putut ghici: era un vierme. De atunci sînt viermi în lume ca să-i mănînce pe oameni (52, p. 881). Dumnezeu a trimis pe diavol să aducă pământ în numele său, dar acesta l-a înghițit. Apoi după ce a făcut o turtă cît un pat și s-au culcat, diavolul îl împingea mereu pe Dumnezeu ca să-l înece, dar pământul se lăța într-una și în același timp creștea și pământul înghițit de diavol pînă era gata să plesnească. Dumnezeu l-a pus de l-a vomat și din acel pământ a făcut munții (ibid., p. 15; v. *Drac*). Dumnezeu face o turtă din molozul cules de pe tălpile diavolului, care apoi s-a lătit cît pământul. Dracul, invidios pe creația lui Dumnezeu, ia ciocanul și lovește pământul, făcînd găuri, din care au rămas dealurile și văile de astăzi (LXI, p. 18).

Dracul a avut inițiativa de a face „un petec de pământ ca un scaun” ca să aibă pe ce se odihni, cerînd la nevoie ajutorul lui Dumnezeu. Se scufundă în mare, dar totdeauna nisipul îi fugea din palmă, abia a treia oară cînd zice „Doamne ajută-mi”

poate scoate nisip sub unghii. Dumnezeu face o turtă pe care o lățește „în chip de spătar“. Noaptea, când diavolul îl împinge pe Dumnezeu în apă, pământul se lățește în toate părțile (LXI, p. 15—16). Diavolul a scos pământ din apă și ca să nu cadă, a făcut un păienjeniș pe care arunca țărina scoasă. De la o vreme, păienjenișul s-a rupt și pământul a căzut iar în apă. Dumnezeu a cerut diavolului să-l lase pe el să-l urzească și a făcut pământul cum este astăzi (ibid., p. 18).

4. Diavolul face apoi clădiri, dar fără ferestre. Dumnezeu le face ferestre după ce dracul neputincios i le dăruiește, cerîndu-i în schimb omul mort. Dumnezeu, văzînd că toți morții se duc la iad, trimite pe Ilie (în alte variante pe Sîmpetru) să-i fie slugă 9 ani diavolului ca să-i fure zapisul. Sluga fură zapisul cînd diavolul a fost prins sub gheață, dar fugarul e prins de picior la intrarea în rai (LIII, p. 541; v. *Sîmpetru, Sîntilie*). De ciudă că nu l-a putut îneca pe Dumnezeu, dracu a făcut din lut pe om și a suflat să-i dea viață, dar degeaba, suflul lui ieșea „prin gaura fundului de la om“. Abia Dumnezeu l-a putut învia pe om „și de-atunci stăpînește dracu pă trupu ominesc“, trimițîndu-i boli, iar după moarte să fie mîncat de viermi (2, p. 270). Dracul a făcut pe om din lut, dar nu l-a putut însufleți pînă ce Dumnezeu nu i-a suflat duh. De ciudă, dracul l-a scuipat pe om și Dumnezeu l-a întors pe dos, scoțîndu-i partea dinăuntru afară, pentru că aceasta era curată. Dracul a mai făcut carul, sania, ciubotele, dar Dumnezeu le-a făcut utilizabile. De asemenea, vitele au fost făcute din lut de diavol, dar Dumnezeu le-a însuflețit. Dracul a mai făcut plugul, dar Dumnezeu l-a învățat cum să prindă boii (52, p. 8—9).

Cînd Adam a venit pe pământ, a primit avere de la drac după ce a iscălit o cărămidă crudă că va fi al lui după moarte. Eva a făcut cu dracul un copil, născut cu 7 capete. Adam a promis orice celui care le va tăia. Dracul a tăiat trei capete, iar celelalte patru au murit singure. Cu sîngele acestui copil, Adam a scris zapisul prin care dădea diavolului toate sufletele vinovate și nevinovate. Zapisul e pus de diavol într-un șip, sub o piatră ce se află în apă (ibid., p. 17—18).

5. După ce a făcut lumea, Dumnezeu a poruncit tuturor viețuitoarelor să arunce pe primii născuți peste locuințele lor. Toate animalele l-au ascultat, numai femcia s-a împotrivit, de

aceea Dumnezeu a pedepsit-o să-și țină copilul mulți ani la gît, în timp ce puii celorlalte viețuitoare sînt în stare să umble îndată după naștere (50 a, p. 250).

6. La început, cerul era aproape de pămînt, încît „dai cu mîna de el“. Un cioban a aruncat cu balegă în fața lunii, chiorînd-o. Dumnezeu s-a supărat și a ridicat cerul sus, cum e astăzi (66, p. 1). După alte legende, cerul a fost murdărit de o femcie cu scutecele unui copil sau ștergîndu-și mîna murdară de fața cerului și Dumnezeu l-a ridicat ca să-l ferească (LXII, p. 4—6).

„Dintru-ntăi, pămîntul era străveziu ca stecla, tot ce era întrînsul se vedea“. Dar după ce Cain l-a ascuns pe Avel în pămînt și l-a acoperit cu buruieni să nu se vadă, fără să izbuțească, Dumnezeu a decis ca pămîntul „să fie întunecat“ (52, p. 157).

Făt-Frumos. 1. Nume generic dat eroului principal din basmele fantastice, întruchipînd tinerețea, frumusețea, vitejia și bunătatea. El salvează împărățiile de la calamități, răpunînd zmeii și balaurii și urmează pe tronul țării după moartea împăratului (basmelor AT 300, 301, 303, 314). Cu toate acestea, variantele cunoscute nu arată o constanță onomastică, deseori eroul avînd alte nume, după cum numele de **F. F.** s-a extins și la protagoniștii altor basme (AT 400, 425, 550, 551 etc.) fără să existe întotdeauna o corelație între el și isprăvile săvîrșite. Cînd Petre Fiul oii omoară balaurul ce mîncea puii pajurei, aceștia răspund că i-a scăpat „Un Făt-Frumos, mamă!“ (4, p. 132).

2. De obicei, **F.F.** apare singularizat, nemaiavînd frați. Uneori, nașterea lui este cea obișnuită. Un împărat „avea un băiat cu numele **F.F.** și roabe multe. După moartea împăratului, băiatul s-a îndrăgostit cu o roabă“. Fiîndcă îl ceartă maică-sa, el pleacă la fata lui Roșiu Împărat (AT 400) și basmul primește o coloratură pur erotică (35, p. 21). Cîteodată, el e copil lepădat de fata unui împărat într-un sicriu dat pe apă. Un pustnic îl crește și devine „Făt Frumos cu părul de aur“. Ajutat de calul năzdrăvan, intră argat la curtea împăratului și dobîndește de soție pe fiica cea mai mică (AT 314), remarcîndu-se apoi în luptă cu oastea dușmană și în aducerea leacurilor de vedere pentru socrul său (41, I, p. 122—132). El e dat de către tatăl său, împăratul Verde, craiului zmeilor, care i-a cerut „ce n-ai acasă“, fiind încă nenăscut, de aceea se va numi „Făt Frumos

zălogit". La curtea zmeilor, el se va îndrăgosti de fata craiului lor cu care va fugi pe urmă acasă (AT 313), scăpînd de urmărirea zmeului (60, I, p. 30—42).

3. Mai adesea nașterea lui e miraculoasă. Iovișă **F.F.** e născut de împărăteasă prin degustare din mreana de aur. El se prinde frate de cruce cu Calonfir, împăratul florilor, apoi răpune scorpia și redă inima acestuia (AT 303), căsătorindu-se cu sora lui (41, I, p. 446—452). **F.F.** se arată a fi conceput de împărăteasă din îmbăierea în apa în care s-a fierț o buruiană. În chip similar, naște și servitoarea un băiat care îl va întovărăși (AT 516), scăpîndu-l de moarte (4, p. 134—141). O femeie stearpă îl naște pe „Făt Frumos cel rătăcit” dintr-un măr procurat de la un vrăjitor, iar iapa care a mîncat cojile, naște un mînz năzdrăvan. La sfatul acestuia, intră grădinar la un împărat (AT 314), sfîrșind prin a se căsători cu fata cea mai mică (41, I, p. 134—145). El poate avea origine animală, detaliu adăugat numelui generic: **F.F.** fiul oii, **F.F.** fiul iepci, **F.F.** fiul vacii, în aceste cazuri el fiind protagonistul basmului AT 301 B, cunoscut și sub alte nume (Tei Legănat, Ion năzdrăvanul de lut, Craiovisin, Petre fiul oii, Busuioc fiul vacii, Frunză verde, Rujănic voinic etc., XV, p. 101—103). El e născut chiar de un buchet de trandafir, la rugămințile repetate ale împărătesei amenințată cu expulzarea dacă nu va avea copil la întoarcerea soțului (81a, p. 579).

Creșterea lui **F.F.** este de asemenea miraculoasă: „era frumos și creștea ca din apă; cît creștea el într-o zi altul creștea într-un an” (24, p. 163). „Cînd era d-un an, parcă era de cinci; iară cînd fu de cinci, parcă era de cincisprezece și de ce creștea, d-aia se făcea mai frumos și mai drăgălaș” (41, I, p. 135).

4. Se întîmplă rareori ca **F.F.** să fie cel mai mic dintre cei trei frați. Un împărat are trei fii, cel mai mic numindu-se „Petrea Făt Frumos șteblă de busuioc născut la miezu nopții” care era „năzdrăvan și viteaz, însă nu știa nime pe fața pămîntului că el este viteaz”. El răpune pe Mama Pădurii care i-a ucis cei doi frați, silind-o mai întîi să-i învie, omoară zmeii ce peșteau pe fata împăratului Verde, după cum îl scapă și pe acesta de porcul care îl sugea de nas. Apoi se căsătorește cu fiica acestuia (AT 300 + 302 + 303 + 653 + 723), după ce a scăpat-o și pe ea de cîinii ce îi sugeau sînul (5, I, p. 274—294). **F.F.** este al treilea fiu al împăratului care alungă păsările ce furau merele de aur. Vrînd să fure colivia cu împăratul păsărilor,

e prins și trimis după „iapa cea sireapă“, apoi după „Zîna Crăiasa“ (41, I, p. 65—72). Ionică **F.F.** fiul unui văduv este lăsat în pădure împreună cu sora lui, la instigările mamei vitrege. După ce crește, săvîrșește o seamă de isprăvi temerare (AT 301 B, 315, 327). Cruță o vulpe, un lup și un urs care îi dăruiesc câte un pui năzdrăvan, omoară zmeii dintr-un castel, cruțînd pe unul de care se va îndrăgosti sora lui. Zmeul în înțelegere cu ea vrea să-l omoare, dar îl scapă cîinii. Apoi se prinde frate de cruce cu Strîmbă-lemne și Sfarmă-piatră, coboară pe celălalt tărîm în urmărirea unui zmeu și e scos de pajura căreia i-a salvat puii de la balaur (LIII, p. 531). În altă variantă, **F.F.**, lăsat în pădure cu sora, se va apăra numai împotriva zmeului care s-a îndrăgostit de sora necredincioasă (AT 315) cu ajutorul cîinilor (86, p. 384).

5. **F.F.** devine numele de circumstanță al unor protagoniști care au numai vocație erotică: redobîndirea soției-zîne care a dispărut (AT 400), sau regăsirea lui de către soția care i-a ars pielea de animal sau l-a zărit la lumînare (AT 425). Ioniță **F.F.**, fiul unui împărat, paște caii lîngă un lac din care iese o zîină ce-l sărută în timpul somnului și îi lasă un inel să o caute (34, p. 248—250; v. *Ileana Cosînzeana*). Ionică **F.F.** fură papucul zînei care fura mere din pomul miraculos și ea îi cere s-o caute la „Neagra-cetate“ cu calul tatălui lui. Cu ajutorul celor trei obiecte miraculoase pentru care se certau trei draci (AT 518), el ajunge la zîină, dar căsătoria durează puțin, soția fiindu-i răpită de zmeul ferecat în poloboc. O readuce cu ajutorul calului năzdrăvan (LXXXIII, p. 284—285). **F. F.** Graur nu este decît șarpele înfiat de doi bătrîni, a cărui piele o aruncă în foc soția, sfătuită de o babă (AT 425). Îl regăsește la curtea unui zmeu, de unde scapă fugind cu ajutorul obiectelor miraculoase care devin obstacole (36, p. 30—45). În chip similar, **F.F.** năzdrăvan se căsătorește cu fata unui negustor, dar o vizitează numai noaptea. Mama ei o învață să-l vadă cu lumînarea. „Pipăindu-l la cap, dede peste o cheiță în creștetul capului. O luă și, mai pipăind, dede peste un lacăt la buric și, cînd să se uite prin lacăt, vede un tîrg mare și frumos, unde toți lucrau pentru copilul ce avea să nască“. Îl picură cu lumînarea, el se trezește și trimite să fie omorîtă, dar arapul aduce în loc ochii unui cățel. Mai tîrziu, ea ajunge la sora lui **F.F.** unde urmează împăcarea (41, I, p. 522—524).

Fîntînă. O *legendă* relatează că în apropierea Săliștii (jud. Sibiu) a existat o f. miraculoasă. Pentru a răsplăti pietatea călugărilor din mănăstirea de lîngă acea f., Dumnezeu a dispus ca să curgă miere din ea. Cum însă oamenii au început să negustorească acest dar, a preschimbat mierea în lapte. Oamenii au vîndut și laptele și Dumnezeu s-a supărat, prefăcînd laptele în apă amară (50 a, p. 264). O variantă, consemnată cu o jumătate de veac mai tîrziu, susține că din această f. — **F.** Foltii — curgea mai de mult lapte și vin, care mai tîrziu s-a prefăcut în apă (12, II, p. 105). În Zărand, este menționată o f. ce vindeca epilepsia. Bolnavii o înconjurau de trei ori rostind rugăciuni, apoi îi lăsau în dar, bărbații un cocoș, femeile o găină, puse într-un coș în jurul f. Dacă pasărea murea, era semn că boala a trecut asupra ei (50 a, p. 264). Facerea unei f. se număra printre binefacerile mari. „Dacă faci o fîntînă, atunci pînă la al nouălea neam ai pomană; or dacă la altă fîntînă, faci reparație, o curăți... ai încă parte din izvorul acela pe ceea lume“. O femeie bolnavă a făcut o f. pe cîmp după care s-a liniștit (52, p. 890). Unele legende relevă minunăția f. care cîntă. În piața Tîrgu Mureșului era faimoasă în secolul trecut „fîntîna cîntătoare“ a lui Bodor, „clădită cam în anul 1810, care tot la cîte 6 ore cînta, iar cîntecul său se auzia pînă departe în satele învecinate“. **F.** a fost distrusă de un vînt, împreună cu mecanismul sonor, în 1836. Legenda pretinde că constructorul ei Petru Bodor (1788—1894) ar fi fost osîndit la moarte și a avut drept ultimă dorință să mai vadă f. cîntătoare, cu care prilej i-ar fi luat un șurub și de atunci f. n-a mai cîntat (59 a, p. 19—20). Altă legendă relevă existența unei f. cu turn undeva în Ardeal „pe care boierul o ține închisă și numai la zile mari se deschide ea singură și atunci dă apă; dar așa de bună cum nu se mai poate. Spre ziua în care are să se deschidă, noaptea din fîntîna aceea cîntă în fluier fel de fel de cîntece frumoase, iar a doua zi pe la amiază cîntă muzici din fîntînă“ (52, p. 926). Împăratul Cioană din sudul județului Mehedinți a fost alungat de turci și și-a aruncat toate averile „în fîntîna din mijlocul palatului“. Mai tîrziu, cei ce au căutat comorile, n-au găsit decît niște bănuți plini de nămol (66, p. 12—13). În Bucovina se menționează o f. din care puteau lua apă numai bărbații, căci orice femeie se apropia de ea „se ducea în lume cu cofă cu tot, nu se mai întorcea“ (52, p. 873).

În *basmele despre animale*, apa din f. e o femeie, iar focul un voinic, de aceea el a fost mai tare. Cărbunele stins s-a arătat și mai tare, căci a fript pe zîna care l-a luat în mînă și focul crește atît de tare încît „abia a rămas în mijlocul lui o mică fîntîniță ... toată apa secase, o uscasc el cu fierbințeala lui“ (52, p. 872). În basmul cumulativ AT 2022, f. se schimbă în sînge, de durere că stiglețul și-a smuls pencele (ibid., p. 419).

În *basme*, f. are valențe multiple. Ea poate fi un mijloc de expiere a unor crime. Fata care și-a omorît mama zmeoaică pentru că o urmărea fără încetare (AT 513 + 313) se prefacă în f. vreme de 12 ani „să bea oamenii apă din mine, să se răcorească și Dumnezeu mi-a ierta pacatul“ (ibid., p. 878). O f. se umple de banii pe care îi varsă mereu soția ucisă pe nedrept, îmbogățind pe cei care descoperă f. (ibid., p. 964—965). Există și f. cu însușiri neobișnuite. Fata cu părul de aur, lepădată de impoștoare într-o cutie pe apă (AT 707), a crescut mare și nu vrea să se mărite pînă nu i se va aduce, între altele, și „fîntîna ce luminează“. Acea f. „arunca o lumină ca de la soare; se vedea noaptea ca ziua de la ea“. Însușirea miraculoasă se transmite în f. din curtea fetei prin turnarea unui „șip“ de apă din f. luminoasă (ibid., p. 1014—1015). F. răspătește pe fata harnică a moșului (AT 480) care o curăță „de buruiene și de mătreață“. La înapoiere, ca află „doauă pahare de aur, pline de apă rece pe colacul fîntînii. Ea au luat și au băut din ele și după aceea le-au pus în sîn și au plecat mai departe...“ Dar fata leneșă a babei nu vrea să o curețe și la înapoiere, arsă de sete, vede cele două pahare de aur pline cu apă. Dă să le prindă, paharele sar în f. „Cum s-au ridicat fata, paharele îndată s-au suit în sus, și cînd au dat ca să le prindă, paharele iarăși s-au lăsat în fundul fîntînii și tot așa“ (79, p. 206—210). Cei doi băieți plecați după „floarea de la calu Calman“ (AT 707) curăță în drumul lor o f. „dă ți-erea dragă lumea să beai din ea“. La întoarcere, f. nu ascultă îndemnul calului, depozitat de floare, de a se umfla și a îneca pe cei doi băieți, fiindcă au curățit-o, „încît toată lumea bea apă cu mare plăcere din mine“ (5, II, p. 457—458). Într-o pădure există o f. de vin din care beau cei doi rătăciți „ș-o fo sătui, și n-o fo flămînzii“ (5, I, p. 366). Băiatul aruncă în f. crișarul cîștigat în fiecare an, rugîndu-se ca acesta să poată ieși iarăși. I se împlinește dorința în al treilea an și cu acești crișari cumpără pisica ce-i va aduce noroc (XXXIII, I, p. 345). Un flăcău aruncă pe rînd cei trei taleri cîștigați ca

servitor într-o f.: dacă vor pluti, înseamnă că e om de treabă, dacă rămîn la fund, nu are nici un preț. Talerii rămîn la fund, abia a treia oară plutesc și fostul servitor se îmbogățește cu ei (81 a, p. 477—478). F. se vădește a ascunde chiar o casă în care stau patru draci la o masă jucînd cărți. Lumînarea stinsă de pe masă e solicitată de o babă (52, p. 1056). Unele f. ar avea apă vie și apă moartă: în valea Iordanului ar fi „două fîntîni cu apă vie și apă moartă” (41, I, p. 283; v. *Apă*). Într-o variantă nesigură se întîlnește f. vulturului, din care cel ce bea „se face rob lui pe viață” (LXXXIII, p. 331). F. poate fi și înveninată spre a provoca moartea celui care ar bea dintr-însa. Aceasta nu e decît o zmeoaică, metamorfozată pentru a-și răzbuna în chipul acesta uciderea soțului ei. Voinicul năzdrăvan presimte stratagema și intervine prompt. „Atunci el o strîns odată calu cu pintenii și cînd ș-o făcut calu o viteză, o fo pe fîntînă, ș-o făcut cruce cu paloșu, s-o făcut tăt sînge” (5, I, p. 217). Alexandru lovește f. cu un bici și ea se cufundă cu 99 stînji în pămînt și tuturor le trece setea (81 a, p. 464). F. este sediul obișnuit al balaurului care nu dă apă decît pentru o ființă umană și sacrificiul se întinde pînă la fata împăratului (AT 300). În Veza-Blaj se crede chiar că datina udatului de Sîngeorz ar exista „de cînd păzea fîntîna un bălaur cu 12 capete” căruia îi dădeau cîte o fată să o mănînce (97, V, p. 53). Într-o f. nemaintîlnită la noi, cu scări pe care se coboară în ea și cu capac, impostorul silește pe Harap-Alb să-i ia locul (XV, p. 79—80); v. *Apă*.

Flămînzilă v. Tovarășii năzdrăvani

Fluier. După o *legendă*, f. a fost făcut de Dumnezeu în vremea cînd a fost cioban pe pămînt. El l-a pus sub lîna oii și l-a găsit ciobanii la vremea tunsului (58 a, p. 103). La început, f. a fost în rai, pus după ușa. Dumnezeu îl dă lui Petrea (Păcală) ca răsplată pentru fumul de tămîie ajuns pînă la cer. „Și de atunci e fluierul pe pămînt” (52, p. 1225). În legendele despre Solomon se arată că, ajuns la cer, „a apucat un fluieraș de aur de pe masă de la Dumnezeu ș-a venit de i l-a adus mîne-sa ca semn” (ibid., p. 969). Virtuozitatea la f. se poate obține cu ajutorul ielelor. În acest scop, se astupă găurile f. cu ceară; apoi se umple cu lapte de capră roșie. Omul, în pielea goală, îl duce la răspîntii, unde îl îngroapă, ținînd mîinile la spate.

După trei săptămîni, se duce să-l dezgroape tot în pielea goală și cu mîinile dinapoi și cîntă din el întorcîndu-se acasă, cu grija de a nu se uita înapoi, altfel îl pocesc ielele (38 b, XII, p. 183, Obilești-Vrancea). După altă legendă, f. trebuie îngropat în mijlocul drumului vreme de nouă zile, apoi cel ce l-a pus vine acasă, cîntînd din f. „chiar să nu știe cînta de loc, că cîntă”. Dracii joacă împrejurul lui pînă acasă, de aceea cîntărețul trebuie „să-și puie un ceaun în cap, căci arunc cu bulgări și nici să se uite în urmă, că-l sfarmă” (52, p. 476). În noaptea Mîneacătoarei (ajunul Sîngeorzului) se cîntă din f. și bucium pentru ca fermecătoarele să nu poată lua laptele de la vaci (LIII, p. 249). În lună e un cioban care avea un f. atît de minunat, încît toate oile vecinilor se adunau la stîna lui (LXII, p. 14; v. *Lună*).

În unele *basmе*, f. e un auxiliar prețios. F. miraculos descoperă crima întîmplată la curtea împăratului. Din împărăteasa înecată în fîntînă (AT 403, 780) crește o răchită din care un băiat își face o trișcă. Ea cîntă cu „glas de om” și în felul acesta e descoperit omorul, iar din trișca aruncată (sau ruptă) răsare împărăteasa înecată (5, I, p. 586—589). F. are puterea de a chema animalele recunoscătoare în ajutor. Cînd voinicul cîntă din el „s-a făcut un joc, cum e păru și nășipu al mării, roată pe lingă el, fel dă fel dă animale din pustietăți”. Atacat de zmeu, băiatul îl roagă să-l lase „să mai cînt odată din fluierașu ăsta al meu; mult mi-a fost drag din mica copilărie” și îndată apar animalele năzdrăvane care îl salvează (ibid., p. 170—174). Omul de flori eliberat de fiul împăratului (AT 502) îi dăruiește acestuia un f. care avea puterea să-l cheme la nevoie. Cînd e trimis să aducă cloșca de aur, băiatul zice din f. și apare omul de flori care îndeplinește sarcina (42, p. 517). Sf. Vineri dă lui Petru un fluieraș, al cărui sunet are puterea de a adormi orice vietate, să-l folosească în împărăția zorilor, „căci toată lumea va dormi”. În felul acesta, adoarme și uriașul paznic, balaurii, leiul din rîul de lapte (83, p. 31—36). Un astfel de f. primește Ionică de la Sf. Duminecă pentru a putea străbate la palatele Ilenei Cosînzenei (AT 400). Cînd trece prin pădurea de argint, Ionică rupe flori și „toate lighioanele din pădure” vin asupra lui, dar el începe a cînta din f. și ele adorm (18, p. 65—66). F. miraculos are puterea de a zămisli, suflînd în el, o oaste numeroasă care să stea în ajutorul solicitatorului. El e moștenit de la părinți, alături de sumanul ce făcea nevăzut

pe purtător și de punga ce se umplea de galbeni (AT 566; LXXXIII, p. 868). Un astfel de f. îl ajută pe fiul cel mic al împăratului să îndeplinească sarcina de a aduce luntrea de aur de la rîpa îndepărtată (ibid., p. 390). Cîrljie se prefăce „un prunc bubos” și e angajat de zmeul care i-a furat sora, păzitor la gîște. El le zice din f. și „gîștele jucau, toate jucau, dădău din aripi” (28, p. 277—278). Într-o variantă ardeleană, se arată că puterea zmeului se afla într-o „fluierită”, ascunsă în mai multe animale, dintr-un porc năzdrăvan (LXXXIII, p. 422). Intrînd păstor la oile împăratului orbit de iele, Tei Legănat cîntă din f. ielelor, apoi îl rupe ca să-și facă altul, silind ielele prinse cu mîinile în crăpătura copacului să-i restituie ochii (5, I, p. 252—253; v. *Iele*). Aducerea f. de la cățeaua babei Cloanța e o încercare primejdioasă care nu poate fi săvîrșită decît spălînd cățeaua (LXII, p. 21—22; v. *Sarcini de pierzanie*).

În *snoave*, Păcală (Pepelea) are un f. miraculos, la auzul căruia orice ființă e silită să joace (AT 592). Plecînd cu oile la pascut, el le cîntă mereu din f., oile joacă și nu mai au vreme să pască, încît slăbesc și încep să moară. Popa se duce să-l spioneze și se ascunde într-un mărăciniș. Cînd Păcală cîntă din f., popa începe să joace, zgîriindu-se și rupîndu-și hainele și barba. Preoteasa ce era în pod, joacă de asemenea pînă cînd cade din pod și moare. În alte variante, Păcală zice din f. pînă ce mor toți din casa popii, cîmpuizați de joc. La urmă se întoarce cu turma ciobanului care a intrat în sac în locul lui „Du-lu-lu! Du-lu-lu! c-un fluier colo, din capătu satului” (5, III, p. 87; S. 3000).

Furnică. Potrivit *legendelor*, la început, f. a fost unica fiică a unei văduve. Trimisă, îmbrăcată ca bărbat, să pască oile cu interdicția de a vorbi cu cineva, ea o calcă și e invitată de un zmeu la casa lui. Cu ajutorul unei garoafe care se veștejește sub pernă, e descoperită de zmeoaică și obligată să se căsătorească cu fiul ei. De necaz, ea s-a prefăcut f. și a fugit pe sub talpa casei. Zmeul a vroit să-i taie mijlocul, dar a izbutit numai să i-l facă subțire. F. roșie ar proveni din lacrimile Maicii Domnului cînd s-a bocat pe mormînt (47, p. 234—236).

În *basmele propriu-zise*, f. îl ajută pe eroul ce le cruță. Arap Alb dă peste „un furnicar mare — avusese uspaț cu o furnică, mărta o furnică. — Vai, da ce de putere de furnică! Aicea cum calc eu furnicele estea aicea atîtea să le omor, trecînd

peste ele și eu, și calul? Mai bine mă duc pe lângă ele". O f. aleargă după el și-i dă o aripă: „cînd îi avea nevoie de noi, s-aprinzi aripa asta — zice — că noi cu toate neamurile venim și-ți ajutăm" (XV, p. 274). Ele vor alege macul din in, iar în altă variantă vor lua grîul din paieile snopilor (v. *Probele petirii*) pentru că Nic-a cîmpului „ajuns pe moșia lu-mpăratu furnicesc ... a prins a descărca mălaiu cel mărunțel". Împăratul furnicesc îi dă o pană: „cînd ai să gîndești la mine, eu am să fiu la tine" (XV, p. 255). Printre obiectele miraculoase cu care mama păsării rănite răsplătește pe binefăcător se întîlnește și o pernă. Cînd băiatul o descoase, ies f. de „s-a umplut poiana. Deodată din furnicele celea s-au făcut fel de fel de vite" (52, p. 194). Voinicul plecat după Frumoasa Lumii izbutește să intre în cetatea acesteia numai cu ajutorul unei babe. Aceasta „se sui cu feciorul pe o furnică și furnica îi duse pe subț pămînt" pînă la Frumoasa Lumii (7, p. 127).

Găină. După *legende*, cîntatul ei e de rău augur (LIII, p. 290). În muntele Găina din M. Apuseni ar fi existat o *g.* de aur care făcea ouă de aur pe vîrful acestui munte. Vidrenii au vrut să o prindă, dar ea a zburat la minele din Roșia Montană. De atunci nu s-ar mai afla aur, acea *g.* ducînd tot aurul cu sine (v. *Vilva*), iar moșii au încetat de a mai fi mineri (34, p. 67).

În *basmele despre animale*, are un rol mai șters decît cocoșul. Ea se asociază în călătorie (AT 20 și 27), dar e mîncată cea dintîi, „găină-cuină” fiind „hîd nume!” (5, I, p. 120). În unele variante ale poveștii cumulative AT 2030, *g.* e solicitată „să mănînce viermii, că viermii nu vrau să mănînce boii...” etc. Împotriva *g.* e chemat uliul care pe dată „s-o repezit la găină” etc. (52 p. 396).

Apare ca auxiliară în mai multe *basme*. Ea face figură minoră pe lîngă cocoșul năzdrăvan (AT 715 A) și cînd e trimisă de babă să-i aducă bani, ea scormonește gunoiul și vine cu o para ruginită, sau cu zdrențe. Baba îi rupe coada „și de atunci a rămas de sînt unele găini berce” (86, p. 165) sau o omoară „ș-o făcut zamă ș-o mîncat cu moșu” (5, I, p. 153). Dar *g.* e uneori năzdrăvană. În variantele tipului AT 567 ea se manifestă felurit: ouă în fiecare zi cîte un ou, îmbogățindu-și stăpînul, dar cine îi va mînca „rărunchii” (sau ficatul, pipota), va găsi în pat „o legătură de galbeni”, iar cine îi va mînca inima (sau capul), va ajunge împărat (5, II, p. 356). Ea face chiar ouă de diamant (41, I, p. 229), iar părțile mîncate au efecte felurite: cine mănîncă pipota, găsește bani în așternut, cine mănîncă ficatul ajunge împărat, iar cine mănîncă inima devine năzdrăvan (86, p. 355) sau: capul > împărat, pipota > năzdrăvan, inima > pungă cu bani, (41, I, p. 234). Uneori, *g.* o ajută pe Cenușareasă (AT 511 A) să aleagă semințele de cîneapă de cele de mac: vițeaua năzdrăvană o învață: „cată în urechea mea stîngă și scoate găini cît lumea, că ele au să aleagă semințele” (18, p. 72). Soția plecată în căutarea bărbatului în piele de animal

(AT 425) este dăruită de una din zilele sfinte cu o cloșcă cu puii de aur pe care o dă stăpînei lui, să o lase să doarmă o noapte în patul lui (XV, p. 54). În chip incidental, Sf. Lună dăruiește eroinei o simplă **g.** friptă, din oscioarele căreia va face o scară pentru a intra pe deasupra în casa soțului (41, I, p. 54—55). O cloșcă cu pui de aur iese dintr-o cutie pe care eroul o găsește pe drum (AT 590). Diavolul îl ajută să vîre cloșca și puii în cutie după ce eroul a promis că nu se va căsători niciodată (75, p. 22—23). Uneori, iapa năzdrăvană a babei (AT 552 A) se prefacă în a treia noapte într-o „cloșcă cu pui și te bagi după cameniță“ (5, II, p. 282). Eroul pîrît de sluga invidioasă e trimis să aducă, între altele (AT 328 + 302), cloșca „cu puii ei cu totul de aur“ (41, I, p. 519). Argintarul curții împărătești primește comanda de la fratele mijlociu să-i facă pentru nuntă „o cloșcă cu puii de aur, cari singuri să umble“ (LXXXIII, p. 433). Fiul împăratului intrat argat e pîrît de servitorii invidioși că s-ar fi lăudat să fure cloșca de aur cu pui cu tot (42, p. 517). Uneori Sf. Miercuri locuiește într-o „căsuță învîrtindu-se pe o labă de găină“ (52, p. 194).

Gerilă v. Tovarășii năzdrăvani

Glumă v. Snoavă

Greier. O *legendă* povestește că a fost un fecior din cale afară de frumos și de harnic care stîrnise multă gelozie printre fetele de împărat. Fiind dușmănit de Alexandru împărat, soarele „care pe atunci umbla pe pămînt“, l-a alungat mult, încît s-a înnegrit și a devenit mic cît o gînganie, pînă ce a ajuns **g.** Altă legendă îl arată a fi fost o pasăre frumoasă cu penele galbene, prietenă cu Maica Domnului. După ce s-a născut Isus, pasărea își bătea joc de scîncetele lui, îngînîndu-l *gri-gri* și a fost blestemată să se prefacă în gîndac urît care să cînte tot timpul *gri-gri* (47, p. 528—530). S-ar fi născut din căpățîna de cîine sau chiar din necurătenii (LIII, p. 304). A fost blestemat de arici să umble cîntînd pe cîmp pentru că l-a spionat împreună cu albina (38 b, XIV, 50, Caravaneț-Teleorman).

Horea. 1. **H.** ar fi făcut armata la vînători („iegări“) și ar fi ajuns chiar caporal. Fiind cu batalionul în Viena, **H.** a avut prilejul să expună împăratului doleanțele moșilor cu privire la desființarea iobăgiei. Împăratul l-a sfătuit să-și facă ei dreptate: „Cotați-vă dreptul“.

2. După înăbușirea revoluției, **H.** s-a refugiat în muntele Drăgoiasă (sau Scorocet) la stîna („băceagul“) preotului din Albac, sau la un molid mare, numit apoi „Bradul lui Horea“. Mîncarea îi era adusă săptămînal de cantorul din Albac sau de soția lui. Îmbolnăvindu-se cantorul, l-a înlocuit un nepot de al lui **H.**, care apoi i-a trădat ascunzișul. L-au trădat vecinii din familia Mătișeș „doi veri de ai lui“ în urma promisiunii că vor primi atîta aur cît va trage **H.** pe cîntar. Cînd a fost prins, s-a luptat cu soldații ce l-au înconjurat.

3. După ce a fost prins, **H.** a fost ținut 3 zile într-o casă din cătunul Mătișești, unde el a scrijelit niște însemnări pe grindă, pînă ce a venit armată mai multă, 20 sau 40 de soldați. La ieșirea din Albac, **H.** și Cloșca au fost legați cu mîinile de parapetul podului pînă au mîncat soldații care îi escortau. La prinderea lui, au plecat doi oameni din Mătișești pînă la Viena cu cererea de grațiere. Împăratul i-ar fi grațiat, dar ei au sosit cu o zi după tragerea pe roată, aducînd „biletul să nu-l omoare“. Călătoria celor doi a durat șase săptămîni. După altă legendă, „scrisorile“ de grațiere ar fi sosit la timp „da n-o vrut stăpînirea de atuncea să le deie pe față“.

4. După tragerea pe roată, „l-o pus pe cîntar și atîția bani le-o dat la nemeși cît o tras Horia“. Unul din trădători a cumpărat grîu și a făcut pîine. Cînd a rupt primul coc scos din cup-tor, „numa deasupra o fost de grîu și-n inima pîinii o fost sînge“. Boțul de sînge închegat a căzut și „s-a învîrtit ca un pristin de mai multe ori prin casă“. Trădătorul s-a înspăimîntat, iar un bătrîn i-a apostrofat: „Vai ș-amar de voi! Ați vîndut sînge nevinovat!“ De atunci, „tot neamul lor o fost nefericit. Și neferi-

cit fi astăzi. Și i-o blăstămat popii pînă-n ziua de astăzi" (6, p. 3—32).

5. **H.** ar fi scos pe țărani din iobăgie („din boieresc“) după ce „a deschis lăcățele“ încuiate în urma faptului că nu i-au plătit lui **H.** decît „jumătate“, deși el „a fost slujit cu dreptate“. Deschizînd lăcățele, „boierii s-au temut de păcate și au rădicat boierescul, au dat la fiecare pămînt și a venit ca să le plătească munca bănește“ (52, p. 534).

Iancu, Avram. 1. **I.** ar fi studiat „la facultate la Viena“, unde a învățat foarte bine „de-o fost întrecînd pe toată facultatea“. În timpul nopții, **I.** își petrecea timpul cu perfecționarea armamentului, „învăța să facă armament, piștoale, puști cu cremene“. Ca să nu afle ceilalți studenți ce lucrează el noaptea, și-a instalat „niște arcuiri“ la cufărul cu armele făcute care au „lovit peste obraz, le-o rupt dinții-n gură și i-o sîngerat“ pe colegii care au vrut să-l deschidă.

2. La facultate, **I.** a fost coleg cu viitorul împărat Franț Iosif. Acesta l-a rugat pe **I.** „ca să-l învețe ca să fie el primul și Iancu să fie al doilea pe facultate“, promițîndu-i că „îi va da Ardealul sub stăpînirea Iancului“. **I.** l-a ajutat pe Franț Iosif să ajungă întîiul „pe facultate“, dar după ce a ajuns împărat, nu s-a mai ținut de cuvînt de a-l face pe **I.** „crai la Ardeal“. **I.** a știut că împăratul nu-i îndeplinește promisiunea și de aceea nu l-a așteptat la întîlnirea de pe muntele Găina, sau împăratul a întîrziat anume ca **I.** să nu-l mai aștepte. **I.** a plecat de pe Găina, lăsînd „pe-o piatră scris c-un prost și c-un mincinos niciodată nu se pot înțelege!“. La întîlnire, **I.** s-ar fi întors cu spatele către împărat, lămurindu-l „că un prost și c-un nebun nu se pot întîlni laolaltă decît numai așa“.

3. Prima lui acțiune a fost sistarea muncilor iobăgești în Munții Apuseni. Întîlnind, la confluența celor două Arieșuri, moșii ce transportau lemne, le-a strigat: „— Jos cu cîrligele! Că iobăgia de astăzi nu mai este!“. Locul acela „va fi Vadu Moșilor“, numire păstrată pînă astăzi. Fiindcă tatăl său era înstărit și punea pe oameni să-i muncească moșia „desculți, goi“ și „fără nici o plată“, **I.** vine cu armată de 800 oameni împotriva lui. O dispune pe coastă „din sus de casă“ și îl somează; la insistențele soției, tatăl său cedează. **I.** își ia tot armamentul de la casa părintească și pleacă cu oastea spre Abrud, apoi pe valea Mureșului. **I.** a biruit totdeauna, deoarece înaintea lui mergea „pretutindenea o femeie cu furca în brîu, care e călău-

zită de o capră neagră nevăzută. Aceasta arăta lui I. calea bună, unde e scutit de orice primejdie." Din această expediție, I. ar fi adus acasă bani mulți pe care i-ar fi îngropat „acolo unde-s morile la Incești". Mai târziu, unii au găsit din banii îngropați, iar un om din cătunul Trifonești „de trei ori o găsit bani acolo în căsile Iancului".

4. În timpul luptelor, I. a capturat pe valea Ierii bogățiile unui grof ungur, fost coleg de școală la Cluj, împreună cu logodnica acestuia. Ea trebuia să revină celui care va rămânea lângă un butoi cu praf de pușcă pe care I. a aprins o luminare de ceară. Când s-a văzut para aproape de butoi, ceilalți pretendenți au fugit, rămânând numai I., care, după pacificare, a trimis fata la fostul său coleg, fără să se fi atins cineva de ea.

5. În luptele de la Fântânele, moșii ar fi prins pe Vasváry și l-ar fi adus în Arada. Un bătrîn „mîncat de necazuri", comentînd „aiesta n-o venit aicea să ne facă nici un bine", „i-o pus o piatră-n cap și l-o omorît". I. „i-o-nvinovățit" pentru moartea lui, fiindcă trebuia „să-l lăsați să steie de vorbă cu mine".

6. După pacificarea Ardealului, I. s-a prefăcut a fi nebun. „Că dacă nu se făcea nebun, și pe el îl tăia pe roată, ca cum o tăiat pe Horia, și pe Cloșca și Crișan". I. „n-o fost nebun, numa o zis că-i nebun" zicîndu-i lui Franț Iosif: „— Eu-s hoț și tu ești mincinos! Ai mințit". I. s-a prefăcut ca atare „ca să nu puie mîna pe el, c-o zis că mai bine face el și se sacrifică el cum poate". După alte legende, nebunia I. ar fi provenit din otrăvire. La masa de la întîlnirea cu Franț Iosif „o socăciță l-o otrăvit" după ce a găsit „o scrisoare acolo sub tăier că «Francisc Iosif o fost împărat și Iancu iară împărat»". L-ar fi otrăvit „o jidovoaică din Cîmpeni" pe care „ar fi plătit-o ungurii doară fantazească de cap cumva". După altă versiune, generalul comandant învins de I. l-ar fi invitat după încheierea păcii „la un restaurant" unde „i-o pus în mîncare un fel de mătrăgună de l-o otrăvit. Nu l-o omorît, da l-o făcut nebun". Printre actele săvîrșite în timpul nebuniei se citează omorîrea unui cal. După întoarcerea de la Cîmpeni, sau în drum spre acest orașel, I. „o luat toporul și l-o băgat în cal". Tatăl său avea „un cal porumb frumos ș-acolo în Vidra în centru s-o dat jos de pe cal ș-o băgat sebalu-n cal", omorîndu-l pe loc. După aceea, a încercat să pună șeua pe o vacă, „ș-o pus-o cu oblîncu cela dinapoi dinainte", iar pojile „pe după cap la vacă". Ungurii

care îl urmăreau să-l prindă se conving că-i „nebun. Uită-te, și-o omorît calul și vrea să puie șaua pe vacă“. De atunci, ar fi rămas vorba „Nu fi prost ca Iancu cînd o pus șaua pe vacă!“ Altă dată cînd au venit niște jandarmi să-l aresteze la Vidra, I. trimite sluga tatălui său să-i aducă în casă un prun smuls cu rădăcini, fără să se scuture prunele. Cînd intră în casă, căpitanul de jandarmi îl vede pe I. culcat și mîncînd prune. I. îl invită la prune, dar ofițerul îl lasă în pace, fiind convins că „de bună samă îi nebun“. Apoi au vrut să-l aresteze la tîrgul de Sîmedru din Cîmpeni. Cînd i-a zărit, I. „o sărit acolo-n vale, îmbrăcat, ș-o-nceput a se scălda“, invitînd pe cei ce-l urmăreau „veniți și vă scăldați, mă, că așa apă bună de făcut baie“. Ei se conving că e nebun și îl lasă în pace. „Iancu s-o făcut nebun ca să nu-l prindă să-l omoară“ (6, p. 58—122).

Iapă. În *basmе despre animale* i. nu se lasă ademenită de lup. Arătîndu-i că prețul mînzului stă scris pe copita ei, îi dă lupului o lovitură de moarte (5, I, p. 137).

În unele variante ale *basmului* AT 301 B, băiatul năzdrăvan e născut de o i. (XV, p. 103). Deseori, i. naște un mînz năzdrăvan prin gustarea unui aliment cu puteri germinative. O femeie pregătește o cafea din oscioarele unui pește pe care scria că poate ajuta la procrearea copiilor și o dă împărătesei. Spălătura ajunge la o i. „de o sută și cinci de ani“ care nu se mai putea ține pe picioare, fiind hrănită dintr-un jgheab pe care veneau „hîrmăturile“ de la bucătărie. La 11 luni, „fată și iapa un mînz tot numai cu părul de aur“ (5, I, p. 260—261). O i. năzdrăvană a babei trebuie păzită în trei nopți de voinicul venit să primească drept simbrîie un mînz năzdrăvan. Sarcina poate fi îndeplinită numai cu ajutorul animalelor recunoscătoare (lup, pește, corb, vulpe etc.). I. se metamorfozează în timpul nopții ascunzîndu-se printre animalele speciei respective, sau se ascunde numai ca i. I. se preface în pasăre, iepure, „stejar bătrîn în mijlocul pădurii“ (34, p. 256), vulpe, lup, pește, cloșcă cu pui, oaie. Chiar neschimbată, i. are puterea de a se ascunde în cele trei medii, nouri, pămînt, apă. În prima noapte, ea se ascunde „în fundul munților unde nu străbătea nici păsările cerului“, în a doua noapte „s-au ascuns tocmai în fundul norilor“ iar în ultima noapte „tocmai în fundul mării în nisip“ (79, p. 58—60). De obicei, după fiecare noapte i. se întoarce

cu un mînz după ea; uneori numărul lor crește la doi și trei mînji, după a doua și a treia noapte.

Fata îmbrăcată în flăcău (AT 514) este trimisă în cele din urmă să aducă herghelia cu i. năzdrăvane, spre a se îmbăia în laptele lor. Fata izbutește cu ajutorul calului ei năzdrăvan care îl învinge pe armăsarul i. Le poate mulge în urma unei ploii mari urmată de îngheț, picioarele i. fiind prinse în gheață (41, I, p. 28). Alteori, îmblînzirea i. se întîmplă la vorbirea blîndă a fetei (86, p. 160). Făt-Frumos, prins cînd vroia să fure pasărea măiastră, e eliberat numai dacă va putea aduce „iapa cea sireapă” de la împăratul vecin. Cînd să o scoată din grajd, ea nechează „de hauri văzduhul și urlă toată curtea și palaturile” (41, I, p. 69). Săracul orbit pentru mîncare (AT 613) află noaptea de la o „vîjă” remediul secetei dintr-un sat: „să se suie pe iapa cea mai slabă din herghelia care-i lîngă sat, apoi s-o sature cu jar, să înconjoare după accia cu iapa de trei ori satul ... cînd ar ajunge în mijlocul satului, iapa ar crepa și din locul acela ar izvorî un așa izvor, de s-ar putea din el sătura toți cei din sat” (34, p. 269). Ogorul de aur al unui împărat este pustiit de 12 i. Ele stîrnesc un vînt dulce care adoarme pe paznic. Ajutat de un șoricel, fiul cel mai mic izbutește să le prindă (3, p. 139—142).

I. vorbesc între ele, dar numai cei ce înțeleg limba animalelor află tainele lor. I. spune calului cînd merg pe drum: „— Nu te duce tare, frate, că i-o bală de șarpe pe mine și nu mă poci mișca, rău mă duc”. Flăcăul îi înțelege spusele fiindcă „știa mai multe limbi” și decide să facă popas (51, II, p. 25—26). În basmul despre omul care știa limba animalelor (AT 670), i. de a făta încălecată de soția însărcinată probozește calul cu stăpînul să meargă mai încet, întrucît „io tare greu mă duc cu patru ... Voi mergeți doi” (ibid., p. 435).

Iarba fiarelor, numită și *iarba tîlharilor*, e o plantă fictivă, cu însușiri miraculoase. Era cunoscută încă în antichitatea greco-romană, precum și în Orientul apropiat, de unde s-a răspîndit în Europa (XIX a, p. 35—38).

După o *legendă*, i. f. ar fi luat naștere din picătura de sînge care a curs din buricul lui Christos răstignit pe cruce (LIII, p. 275). Legende populare o înfățișează felurit. Pe alocuri, ea e identificată cu rîndunița, trifoiul cu 4 foi și mai ales cu feriga. Cel mai adesea, ea are însușiri aparte care o individualizează

și o fac, mai cu seamă, foarte inaccesibilă. Ea ar crește acolo unde a fost foc multă vreme pe un loc, mică, foarte subțire, ca un fir de păr. Are culoarea verde, aurie sau argintie, dar mai ales roșie, adesea în vîrf cu o bobită roșie, care ar fi ohiar o picătură de sînge. De aceea, cînd răsare soarele, picură sînge din ea, dacă pui o batistă albă pe locul unde crește rămîn pete roșii, iar pe mîna lasă de asemenea pete roșii. De obicei, strălucește numai noaptea ca soarele, ca aurul, ca o luminare aprinsă etc., iar peste zi e veșnic înrouată. După alte povestiri, ziua pierde sau intră în pămînt (LIII, p. 273—274). Ar crește pe piatră. „Ea are cap, ca și omul și e vie, umblă, frunză n-are, numai niște aripi din umere, coadă și picioare; e de culoare gălbie. Rădăcină n-are. Pe piatră își lasă o țîră de rădăcină și merge mai departe” (52, p. 532). Dacă e aruncată în apă, i. f. cade la fund, pe cînd celelalte „plutesc pe fața apei”, acesta fiind unul din procedeele de a o cunoaște dintre alte plante. De asemenea, dacă e aruncată în apă curgătoare, ea „merge în contra apei” (LXVI, p. 60—62). E veninoasă: omoară vitele care o mănîncă. Poate fi culeasă în anumite feluri și în momente sau zile deosebite. Mai lesne e găsită cu ajutorul unor animale — arici, dihor, ciocănitoare, grangur — prin stratagema cu închiderea puilor cu un lacăt de fier: mama puilor pleacă să aducă i. f. cu care atinge lacătul ce se descuie pe dată. Însușirea ei de căpetenie e puterea de a „înmuia” fierul sau chiar de a-l face invulnerabil pe posesorul ei. De aceea, cei ce o folosesc, o vîră sub piele în palmă și în felul acesta deschid toate lacătele și nu sînt atinși de glonț (LIII, p. 274). „Iarba ceea dac-o ai, toate ți se deschid în cale și ești nazdravan, înțelegi limba tuturor dobitoacelor și păsărilor, florilor și orice știi ... de dai mîna c-un om bogat, vin toți banii de la acela la tine” (52, p. 532). Hoții și haiducii o posedau. Se povestește astfel despre Bujor și Jianu (LIII, p. 274), despre hoțul muscelean Fulga (XIX a, p. 23), Pinteia, Tunsul, Marcu Viteazul etc. (76, p. 40). Unele povestirile legende relevă însușirea de a descuia noaptea fiarele cailor ori de a face coasa să sară din toporiște „cu o mare putere” (XIX a, p. 25—26). I se mai atribuie și însușirea de a detecta iluziile optice. Un comediant arăta oamenilor cum un cocoș trăgea un buștean, dar o fată cu o sarcină de fîn a văzut că în locul bușteanului e doar un pai lung de fîn. Comediantul a înțeles imediat că în sarcina cu fîn se află i. f. și a cumpărat-o toată „cu un taler”, apoi, ca să arate oamenilor că fata a mințit,

fiind nebună, a iluzionat-o că vine o apă mare, încît ea a luat-o la fugă „ridicîndu-și poalele” și strigînd: — „Fugiți, oameni, că ne înecăm toți!” (38 b, XVIII, p. 140, Maidan-Caraș). Legenda e răspîdită în Europa — *Der Hahnenbalken* în colecția fraților Grimm — cu atestări încă din sec. al XIII-lea, dar acolo planta antiiluzionistă este trifoiul cu 4 foi (XIX, vol. III, p. 201—206). Puterea de a iluziona ar veni de la diavol (XCII, p. 95—96).

În *basmelor fantastice*, i. f. are însușirea de a învia din morți și de a lipi tăietura capului. Incidentul se petrece cînd eroul e omorît de impostor (AT 300, 304). Căței îi întîlnesc o broască cu i. f. în gură ce se ducea să-și învie puii călcați de o roată. Iau și ei un fir, pun capul la loc, apoi așază „firuțul cel de iarbă în tăietură și Stan s-a sculat ca din somn” (61, p. 112). Alteori, șerpoaica duce firul de i. pentru a-și învia puii și e deposedată de cîinii stăpînului decapitat.

Iele. După *legende*, i. au fost servitoarele lui Alexandru Machedon. Cînd Ivantie împărat i-a dat trei vase cu apa ce întinerea, ele au băut apa și „îndată ... au și început să se schimbe și să zboare”, prefăcîndu-se în i. (38 b, IX, f. 272, Hîrtiești-Argeș). Ele zboară mercur, căutînd calul lui Alexandru Machedon, pe care nu-l vor găsi pînă la vremea de apoi cînd se vor duce împreună cu el în rai (LXV, p. 261). Au fost trei fete orfane care, la rugămințile lor, au fost făcute nemuritoare, veșnic cîntînd (LIII, p. 543). Au o sumedenie de nume: zîne, zînioare, sfinte, șoimane, dînse, frumoase, iezme, fecioare, rusalii, milostive, miluite, maestre, puternice, doamne, împărătesele văzduhului, ursoaice. Numărul lor variază de la două, trei pînă la nouă, prin Banat avînd fiecare un nume (Rudeana, Ruja, Trandafira, Păscuța, Cosînzeana, Sînziana, Ogrîșteana, Bugiana, Magdalina, Ana, Tiranda, Todosia, Săndălina, Ruxanda etc.), dar pe alocuri pot fi foarte multe, cete întregi. Au aripi și zboară cu părul despletit, îmbrăcate în mătase sau vestminte albe, purtînd și coroane. Dar sînt invizibile, numai noaptea putînd fi văzute de om. Sînt trimise de Dumnezeu să pedepsească pe cei răi, sau de dracul. Locuiesc în văzduh sau prin păduri, prin munți, la marginea apelor sau la răspîntia drumurilor, dar pot sta și deasupra streșinilor. Își întind masa pe iarbă verde și beau apă de prin fîntîni, se scaldă prin izvoare și lacuri. Sînt ființe cărora le place îndeosebi cîntecul și jocul. Umblă prin

văzduh cîntînd și jucînd, îndeosebi noaptea, sau pe cîmpii sau mai cu seamă pe la răs_pîntii (LIII, p. 207—211). „Au zale pe piept și clopoței la picioare” (LXV, p. 261), precum și alte instrumente muzicale: cîmpoi, toacă, tobe, trîmbițe. Uneori umblă într-o căruță trasă de cai de foc. Obişnuiesc să ia cu ele lăutari, alegînd pe cei mai iscusiți muzicanți, îndeosebi pe fluierașii renumiți. Cîntă nespuse de frumos și melodiile lor nu seamănă cu niciuna de ale oamenilor (LIII, p. 211). „Dacă s-ar întîmpla ca să le știe cineva cîntecul lor, zicîndu-l pe violină în miezul nopții, acela ar fi dus numaidecît de maiestre prin văzduh” (38 b, XVII, f. 299, Scorei-Brașov). Pe cel care îl iau cu ele, îl pun numai să cînte „ținîndu-l foarte bine”. Îi interzic însă să spună unde a fost sau să cînte cîntecul lor (LIII, p. 211). I. au dus pe un flăcău din Mărăști-Vrancea și l-au vîrit cu picioarele într-o fîntînă, spunîndu-i să nu le mai cînte cîntecul. Flăcăul a povestit însă cele întîmplate și a albit „ca zăpada” (38 b, XI, f. 433, Găuri-Vrancea). Joacă „abia atingînd pămîntul”, încît „nu le întrece nimeni pe lume la joc”. Jocul lor se desfășoară în anumite locuri, pe cîmpii, la răs_pîntii, în vetrele de foc părăsite, în poienele din păduri, „mai cu seamă unde sînt paltini”, în jurul arborilor (nucilor) sau pe o „vîrtelniță cu trei mîini”. Locul unde joacă ele rămîne ca pîrjolit, fără să mai crească iarbă pe el, sau cresc anumite ciuperci (LIII, p. 212—213). Cine le aude, trebuie să stea nemișcat. „Dacă miști, apăi tot așa miști și cînd nu vrei”. „Un cioban a auzit fluierînd din fluier, și el așa a-ncremenit cu mîna pe fluier”. Dacă omul răspunde cumva, „îl pocește, îi strîmbă gura, vo mîna” (58, p. 81, 236, 244). În genere, i. pricinuesc nenorociri: omoară vite, aduc furtuni cu grindină, aprind case, după cum iau pe sus pe cei ce lucrează în zilele lor, mai ales la Rusalii (LIII, p. 213). Niște femei au ghilit pînza la Rusalii, altele au scuturat țoalele în acea zi și s-a stîrnit un vînt mare care le-a zvîrlit pînza și țoalele tocmai pe sîrmele de telefon (58, p. 201). Obişnuiesc să ia cu ele în joc pe cine întîlnesc, lăsîndu-l apoi schilodit sau smintit. Paralizează de asemenea pe cine întîlnesc, sau pe cine trece prin locul unde mănîncă sau joacă ele, pe cine face zgomot cînd joacă ele sau pe cine le aude cîntînd, sau le spune vorbe urîte. Sînt pociți și cei ce beau din lacuri și izvoare necunoscute, sau din vase descoperite noaptea din care au băut i. Se arată binevoitoare celor ce vor să obțină un fluier fermecat (v. *Fluier*), după cum caută să atragă tinerii frumoși.

Dar schimbă și copii. Cei nenorociți de *i.* se vindecă prin descîntece de *i.* și prin jocul călușarilor. Obiectele lăsate de ele în locul unde au mas sînt foarte bune de leac împotriva pociturilor pricinuite de ele, precum și o seamă de buruieni (avrămeasa, cristineasa, leușteanul *i.*, măraru *i.*, leuștean etc.). Spre a se apăra, oamenii poartă la brîu, în sîn sau la pălărie „în zilele lor” pelin sau usturoi (LIII, p. 213—217). De asemenea, oamenii pun cîte un cap de cal într-un par de care „ielele fug” (LXV, p. 263). Cei răpiți se mai pot apăra prin muțenie desăvîrșită. Un fecior din Rodna Veche este furat de zîne și dus într-o odaie în stîncă. Un moșneag aflat acolo îl învață să nu răspundă nimic și zînele îl aduc înapoi (5, III, p. 241—242).

În *basmе*, zîna se căsătorește cu flăcăul care e în stare să se urce, pe copacul cu creștetul pînă în cer, în locuința lor, „o căsuță stînd în văzduh”. Numai cea mai mică poate suporta însoțirea cu omul, cu condiția ca soacră-sa să nu se amestece în gospodăria ei unde „toate treburile se făcē singure”. Cum ea calcă interdicția, zîna fuge în ținuturile ci și voinicul ajunge la ea numai cu ajutorul celor trei obiecte fermecate luate prin păcăleală de la dracii ce se certau pentru împărțirea lor (AT 518). Se arată mai întîi copilului (5, I, p. 533—540). Uneori, zîna se îndrăgostește de voinicul ce doarme lîngă lacul în care se scaldă ea, lăsîndu-i un inel pe care era scris „Ileana Cosînzeana, din cosiță flori îi cîntă, nouă împărați o ascultă”. O regăsește, intrînd slugă la moara ci, vîrîndu-i inelul într-o piine (34, p. 249—254). În multe variante ale basmului AT 400, zîna cea mai mică e silită să vină după flăcăul care i-a furat hainele în timp ce se scaldă în lacul zînelor. Alteori, voinicul îi fură aripile și fiindcă se uită înapoi, zîna „îi arse o palmă de-i scăpără măselele”, luîndu-și aripile furate. Abia la cea mai mică are tăria de a nu se uita înapoi și se căsătorește cu ea. La o nuntă, soțul e momit să-i restituie aripile ca să joace mai frumos și ca dispăre „la curțile lui Filingat, la fîntîna de mîrgăritar” (33, p. 130—137). Uneori, se arată binevoitoare celor căzuți sub vreun blestem. Băiatul prefăcut în cerb poate redeveni om numai după ce ajunge la Muntele de marmură unde se scaldă zînele și trece prin cămășile lor (LXXXIII, p. 282). Mai adesea, *i.* sînt dușmănoase oamenilor. În mod obișnuit, ele iau ochii celor care le încalcă moșiile. Tei Legănat se vîră slugă la împăratul orbit de *i.* pentru că a lăsat caprele în pădurea lor. Tei Legănat cîntă din fluier ca să joace *i.*, iar cînd jocul

era mai încins, rupe fluierul ca să-și facă altul cu ajutorul lor. Astfel le silește să vîre mîinile în crăpătura unui copac, strîngîndu-le pînă îi cedează ochii împăratului (5, I, p. 252—253). Cele trei i. fură inima lui Mogîrzea pe care o păstrează într-o sticlă. Băiatul care îi paște oile le cîntă din fluier, apoi îl sparge și, la îndemnul lor, crapă un cireș ca să-și facă alt fluier. Le prinde mîinile în crăpătură, silindu-le să restituie inima lui Mogîrzea (41, I, p. 362—363). În drumul spre Chiralina, feciorul bucătăresei și al împăratului ajung la gîrla de păcură aprinsă (AT 516). Ca să treacă acest obstacol, fiul bucătăresei încalecă pe bușteanul i. din mijlocul pădurii împreună cu Dafin „și dîndu-i pînteni de trei ori, se prefăcu într-o căruță cu doisprezece cai de foc și într-o clipă se înalță pînă la vîntul turbat și se pogorî la porțile palatului doamnei Chiralina“. După ce coboară, căruța se preface în buștean. Apoi bușteanul e lovit din nou și se preface în cerb de aur în care e vîrît Dafin pentru a ajunge în odaia fetei. La înapoiere, Afin lovește de trei ori cerbul de aur care se preface iarăși în căruța cu doisprezece cai de foc (3, p. 271—272).

Iepure. Într-un *basm despre animale*, se socotește animalul cel mai fricos și vrea să se înece, dar observînd că broaștele fug de el, își dă seama că sînt alții mai fricoși (AT 70) și decide „să mai trăiesc încă“ (5, I, p. 134; v. *Broască*). Nouă i. văd un ogar și se hotărăsc să i se opună toți, dar unul îi sfătuiește: „îmi vedeți voi mie mustața asta? De fugă mi-a albit!“ Atunci se decid toți să fugă (99, I, p. 59). În tîrg, a furat opincile ogarului și de atunci e mereu urmărit de acesta (LXXIX, p. 23; v. *Cîine*). A fost pus de Dumnezeu cîrciumar și fiindcă a băut vinul cu „mîndrele lui“, Dumnezeu a trimis ogarii să-l găsească (12, I, p. 84). Se întrece cu melcul la fugă. E păcălit de melc fiindcă acesta s-a înțeles înainte cu alt melc să stea în celălalt capăt al cîmpului de alergat, de unde să strige „cucu“ la sosirea i. (4 a, 261, Dumbrăvița — Satu Mare, AT 275). Se ia la întrecere cu bivolul și cînd e depășit de acesta, îl convinge să nu fugă tare, căci se scufundă pămîntul, apoi îl întrece (99, VIII, p. 16).

În *basme*, e întîlnit, ca auxiliar, cu totul sporadic. O iepuroaică dăruiește băiatului un iepuraș năzdrăvan care stă mereu pe umărul stăpînului și-i dă sfaturi, prevenindu-l împotriva pericolelor (5, I, p. 405—433). Pisica năzdrăvană (AT 545)

găsește o turmă de i. flămânzi pe care îi duce la curtea împăratului Verde, sperînd ofițerii care „o prins a comandăli în lături și-ncolo și-ncolo din calea mîții” (ibid., p. 266). I. se arată recunoscător voinicului care l-a cruțat și îl ajută împotriva zmeului, numărîndu-se între cei trei sau patru cîini năzdrăvani, alături de vulpe, lup și urs (N-aude, Na vede, Na greul pămîntului și Ușorul Vîntului). Cînd îi strigă din vîrfurile copacului, cel dintîi „a auzit iepurele” (41, I, p. 290). I. cu piciorul rupt, cruțat de voinic, îl ajută mai tîrziu să găsească iapa năzdrăvană a babei care se prefăcuse în i., adunînd toți i. care recunosc de îndată „iepurele cel strin” (34, p. 255—256). I. momește pe vîntor pînă îl aduce într-un teritoriu străin. „Într-o zi, se luă după un iepure... nu băgase de seamă că, alergînd după iepure, trecuse în Valea Plîngerii” (41, I, p. 11). Pocitania de „om mic de ceară cu picioarele de secară șezînd călare pe un iepure schiop” răpește calul voinicului (LXXXIII, p. 548). Boul năzdrăvan care fuge de acasă împreună cu băiatul care îl iubea, răpune în luptă animalele mai tari (AT 511 A), dar e învins de un i. schiop (LXXXIII, p. 722). Între sarcinile extraordinare date eroului pentru a-l pierde, se întîlnește și aceea de a-i aduce zmeoaicei „un iepure albastru găsit. Să-l prinzi din miile de iepuri ce se află în codru ăla de pădure. Iepurele să fie nici trecut de fript, nici cu mustul crud în el” (41, I, p. 417).

Deseori, puterea zmeului se află dispusă succesiv, între altele și într-un i. Ea poate fi în 3 gîndaci, într-o cutiuță din inima unui i. (LXXXIII, p. 285), sau în 3 gîndaci într-un cocoș, acesta într-un i. etc. (35, p. 51), sau în două muște, într-o rață, într-un i. etc. (60, III, p. 80). Argintarul curții trebuie să facă la nunta feciorului mai mare un i. și un ogar de aur care să alerge unul după altul (LXXXIII, p. 433). Fata mijlocie, salvată de la monstru, dăruiește voinicului o găleată de argint „în care se afla un iepure și un vîntor (iagăr), care nu putea de loc împușca iepurele” (42, p. 509—510). Eroul păcălește pe diavol (sau pe zmeu), punîndu-l să se ia la întrecere cu „nepotul”, i. (v. *Întreceri la fugă*).

I. apare uneori în *snoavele* despre țiganul lăudăros. Mai întîi, el pretinde că a prins un i. din care a scos 45 kg grăsime, pentru ca la urmă să spună că a fost o glumă (S. 4919). Văzînd un i. adormit, își face planuri din ce în ce mai mari, pînă ce se vede comandînd slugilor, dar cînd țipă, i. se trezește și fuge.

Cînd vrea să prindă i. ațipit, se sperie de mișcările acestuia și i. scapă (S. 5464). Același i. prins de țigan e vîndut succesiv la trei inși (S. 5672). Un vîntător se laudă că a împușcat 99 i. La observația că de ce n-a spus o sută, vîntătorul răspunde cu demnitate că pentru unul nu se face să mintă (S. 4918).

Ileana Cosînzeana. Puținele *legende* o înfățișează a fi zîna cea mai frumoasă, „cu ochii din soare, cu trupul din mare și cu hainele de flori”. I.C. ia și dă mirosul florilor, fiind stăpîna lor. Ea ar fi și „stăpîna vacilor frumoase și lăptoase” și se arată numai la Sînzien (LIII, p. 207).

Cele mai multe *legende* o arată a fi sora soarelui care a cerut-o de soție. Ca să scape de incest, I.C. s-a slujit sau s-a aruncat în mare, sau s-a prefăcut în lună (LIII, p. 207). Pe vremea cînd soarele era împărat, om cu capul de aur, I.C. era sora lui, „trup de femeie, iar capul îi era de argint”. În ziua nunții cu fratele ei, Dumnezeu a răpit-o din biserică și a aruncat-o în mare, prefăcînd-o în mreață. Fiindcă soarele a vrut să o caute și în mare, Dumnezeu a prefăcut-o lună pe cer, ca să nu o mai vadă soarele (86, p. 413—417).

În *basme*, I.C. este tipul fecioarei idealizate, frumusețea întruchipată, rîvnită ca soție de protagoniști sau de rivalii acestora. Atributele frumuseții sînt maxime, nemaiîntîlnite, epitele însoțind de obicei numele său ori de cîte ori revine în narațiune. I.C. mai poartă și alte nume: Ileana Simziana, Lina Rujalina, Ileana Rujuleana, Ruja Rujulina, Rozuna doamna florilor, Floarea Florilor, Frumoasa Lumii, Zîna Dobrozîna, Mîndra Lumii, Mărgărita înălbită, Crăiasa zînelor, Abrunca mîndră și frumoasă, Rora cea frumoasă, Mangalina-mpărăteasa florilor etc. Ea are de obicei origine miraculoasă, fiind făcută din rouă de 12 zîne (81 a, p. 387) și locuiește la mari depărtări, în locuri inaccesibile, spre deosebire de Făt-Frumos, care pleacă dintr-o familie terestră. I.C. „din cosiță floarea-i cîntă, nouă-mpărății ascultă” iese din lac, sărută pe tînărul împărat adormit și îi lasă inelul să o caute. Trezindu-se, împăratul „sărută inelul și se jură că nu se va odihni pînă nu va da de stăpîna frumosului inel” (AT 400). E îndrumat de cumnați pînă la moara I.C., unde vîră într-o pîine inelul prin care e recunoscut. Zmeul din camera interzisă o fură și e reluată cu ajutorul calului năzdrăvan (59, p. 163—190). Triști Copil este încarcerat de un împărat pentru că a călcat interdicția de a pomeni pe Iniia

Diniia. Aceasta îl scapă, dar fuge la „mănăstirea Calu Gastru într-un pai razemă și-ntr-un păr spînzură“. Cu ajutorul unei zmeoaice, eroul trece apele pînă la moara Iniei Diniei și e dus la ea de omul ce venea călare pe un poloboc cu făină (94, p. 32—39). Cel mai adesea, copilul plînge încă în pîntecele mamei și nu tace decît după ce i se promite pe I.C. de soție. Petru-Păr-Frumos cere, după ce a crescut, „pe Ileana Costînteană cu părul de aur“. Cu ajutorul Sf. Miercuri, Vineri și Duminecă, ajunge la muntele de sticlă unde locuia I.C. Se angajează porcar și în cele din urmă e recunoscut de I.C. după ceara lipită de ceafă (34, p. 259—265). În chip similar, Florea nu se naște pînă ce mamă-sa nu îi promite de soție pe „Floarea Florilor, care era minunea florilor“. Florea o găsește ajutat de caii năzdrăvani și călăuzit de un porumbel. Se tocmește slugă, dar la horă vine pe rînd în haine de aramă, argint și aur și e recunoscut prin ceara lipită de păr (86, p. 250—255). Viteazu-de-apă nu se naște pînă ce mamă-sa nu-i promite de soție pe „Abrunca mîndră și frumoasă din țara femeiască, care din cosiță, floarea-i cîntă, care din gură aur și mărgăritare-i curge“. Cu ajutorul calului năzdrăvan ajunge în „țara femeiască“, unde stăpînea Abrunca și e angajat grăjdar. Se duce succesiv la trei nunți cu caii de aramă, argint și aur și Abrunca se îndrăgostește de el. Dat în vileag prin ceara lipită de păr și, la insistențele celorlalți, consimte să o ia de soție (5, I, p. 384—399). Rudolf ajunge la o curte unde mîncările și băuturile se servesc singure, iar cînd aude glasul unei nevăzute, găsește într-o cameră pe I.C. Mîndra Lumii, „o minune de femeie“, care era prizoniera unui zmeu. După ce o eliberează se căsătoresc, dar îi interzice să-i pomenească numele. Cînd Rudolf calcă porunca, I.C. îi ia inelul din deget și dispare, dar o găsește cu ajutorul celor trei obiecte luate de la draci (AT 518) și stă lîngă ea nevăzut: era tocmai în ajunul nunții cu un altul. I.C. reziliază, sub pretextul că a găsit „cheia veche“ (ibid., p. 322—338). Alteori, I.C. e îndrăgită de cel ce îi zărește chipul. Fiul unui împărat intră în camera oprită, unde găsește pe fundul lăzii o fotografie. „Cînd a văzut chipu fetei ălia ... a picat leșinat jos! La trei-patru ceasuri, cînd și-a vînt în fire: Asta e ursita mea“. În cele din urmă, o găsește pe „Mangalina-mpărăteasa florilor“, sora dracilor „și cînd a văzut-o așa frumoasă ... a căzut în genunchi“ (5, II, p. 189—205). I.C. locuiește chiar în tărîmul aerian, în palatul de pe crăcile părului miraculos cu vîrfurile în cer, unde

porcarul o găsește după îndrumările Sf. Dumineci (81 a, p. 564). Mărgărita Înlăbita stă ascunsă în piatră și la trecerea unui băiat, îi strigă să o ia de soție. La răspunsul afirmativ, iese o fată frumoasă fără pereche, de care se îndrăgostește nașul care vrea să i-o ia (AT 465). Mărgărita Înlăbita face cele cerute (pod de aramă, biserici de ceară, Dumnezeu la masă), cu ajutorul inelului năzdrăvan (LIII, p. 535). I.C. e uneori o ființă malignă pe care numai fiul mai mic al împăratului, la sfatul calului, o leagă de pari și o bate pînă îl acceptă de soț (ibid.). Ea poate fi pețită numai de cel ce se poate ascunde de ea. Petru se ascunde pe rînd în nori ca pasăre, pește în mare și este descoperit; apoi păduche în părul ei și îi obține mîna (81, p. 130—132; v. *Probele pețirii*).

Uneori, I.C. este pețită pentru alții de cel căzut în subordinea unui puternic. Ileana Simziana e ademenită în corabie de fata-flăcău pe seama împăratului care este omorît în baie de narca de foc a armăsarului (41, I, p. 24—31).

Cu totul rar, I.C. întruchiează fecioara războinică, stăpînitore într-o țară femeiască, avînd străji numai de femei. I.C. cîștigă toate războaiele, iar cei învinși erau mîncăți, cu oasele lepădate într-o poiană. Fiul năzdrăvan al jîtăriței e alungat de I.C. ca să nu-i urmeze la tron, dar acesta, după ce crește, o răpește pe I.C. cu care se căsătorește la sfîrșit (LIII, p. 536). Alteori, I.C. e trimisă de un împărat să-i aducă herghelia năzdrăvană, apoi vasul de botez (AT 514). Călugării o blestemă să devină bărbat și urmează pe tronul împăratului omorît în baie de lapte fierbinte (ibid., p. 536).

Întreceri.

Întrecere în căratul apei cu ciurul. Apare de obicei în unele variante ale basmului AT 103 D*, între un moș și o babă. Tăind un purcel, moșul vrea să-l mănînce singur și propune babei să se ia la î.: purcelul va fi al celui ce va termina mai repede munca: el să taie lemne cu sapa, ea să care apă cu ciurul. Moșul izbutește să taie cîteva lemne, în vreme ce baba încearcă zadarnic să aducă apă și pierde î. O cioară o sfătuieste să înfunde găurile cu humă, dar sosește prea tîrziu cu apa.

Întrecere în cîntat: cine cîntă cel mai lung cîntec (S. 4820). Î. se desfășoară între neamț și drac sau român și italian și

cîştigă cel dintîi. Există apoi *î.* între cine ştie cîtece mai multe. Baba se ia la *î.* cu dracul la împărţirea recoltei „că aceuia să rămîie malaiul, care va şti mai multe cîtece”. Fiecare cîntă, fiind purtat în spate de celălalt. Dracul cîntă trei zile, dar baba îl întrece cu „doina şi tot doina şi doina a ţinut-o vreo două săptămîni” (52, p. 176).

Întrecere în cusut. Dracul se ia la *î.* cu Dumnezeu „care coase mai bine!” Dracul lasă aţa lungă care se încurcă, pe cînd Dumnezeu coase cu aţă puţină şi îl întrece. De aceea, cînd cineva se împunge cu acul „se zice că vine Necuratul şi-şi răzbună pe noi!” (38, p. 87).

Întrecere în fugă. În *basmele despre animale* se întîlneşte *î.* între rac şi vulpe: care ajunge mai repede la ţinta propusă (AT 275). Racul se agaţă la pornire de coada vulpii fără ca să-l simtă şi cînd vulpea întoarce la capăt, racul se desprinde, e aruncat departe şi strigă apoi că el a fost acolo înaintea sosirii ei (4 a, ms. 268; Valea Mare — Arad).

î. între bivol şi iepure: bivolul fuge mai repede. Iepurele îl convinge că se va scufunda pămîntul cu el de atîta greutate; bivolul se lasă la pas şi e întrecut de iepure (99, VIII, p. 15).

î. între cerb şi 2 arici: care ajunge mai repede în deal, apoi în vale. Cei 2 arici stau unul în deal, altul în vale şi strigă că au sosit înainte. Cerbul crapă de atîta fugă (76, p. 41—42). Uneori, *î.* are loc între iepure şi doi melci (4 a, ms. 261, Dumbrăviţa — Satu Mare).

În *snoave* (S. 4820), românul se ia la *î.* cu neamţul care e mai uşor de picior ducîndu-l unul pe celălalt în spate. Românul cîştigă, cîntînd un cîntec lung.

În *basme*, *î.* între cel care soseşte mai repede cu apa apare între Fugilă şi o babă (sau cei doi cai). V. *Probele peţirii*.

Întrecere în joc. Un împărat promite fata celui care va putea să o întreacă la dans. Mulţi feciori de împărat au căzut jos morţi, fără ca ea să obosească. Numai diavolul, prefăcut în om străin, o poate dansa, pînă ce fata nu mai putea răsufla. Acesta refuză mîna fetei şi blestemă ca tot oraşul să rămîină împietrit, pînă ce se va ivi un om care să-l întreacă (81, p. 43—44).

Întreceri în minciuni. Se căsătoreşte cu fata împăratului cel care va şti mai mult decît ea, silind-o să spună „asta e o minciună” (AT 852). Fata unui împărat pe care nu o întrecuse nimeni nici la şcoală, nu a putut fi întrecută în replici decît

de Toaică porcarul. Când acesta afirmă „că pe deal îi mierea pînă-n jenuți, da pe vale nici să lingi cu limba”, fata izbucnește „Ba aici mințiși” și e silită să-l ia de soț (101, I, p. 274—276). Împăratul cere să i se spună minciuna cea mai sfruntată, amenințînd cu decapitarea pe necîștigători. Un om spune o poveste mincinoasă, în care la sfîrșit pretinde a-l fi văzut pe tatăl împăratului cioban la oi. Împăratul se înfurie, afirmînd că aceasta e minciună și omul cîștigă (S. 4904; v. *Probe de înțelepciune*).

Deseori, î. în minciuni se desfășoară la moară. Morarul cu barba roșie care și-o „cânește degrabă ... cu niște boia neagră” ca să nu-l ocolească un flăcău, îi promite acestuia că „a cui a fi minciuna mai lată, a aceluia să fie burca”. Flăcăul cîștigă, spunînd povestea mincinoasă despre albina rătăcită, prinsă la jug, căreia îi crește un nuc în ccafa (AT 1960; v. *Albină*). Morarul vrea să verifice, dar e ocărit de tatăl flăcăului (33, p. 58—66). În alte variante, morarul promite o turtă: „Cine-o spune un basm mai lung, ăla mănîncă turta”. Flăcăul cîștigă cu povestea mincinoasă ce începe cu sarcina dată lui de tatăl său înainte de nuntă și se încheie cu răvașul care cade din coada iepurelui scerător (67, p. 302—304). Altcori, morarul cere celui venit „să-mi spui unde-i fundul minciunii și eu îți voi da fata cu moară cu tot; de nu, eu îți voi lua carul cu boi cu tot”. Un flăcău cîștigă spunînd povestea mincinoasă despre albina rătăcită și prinsă la jug, care se încheie cu găsirea tatălui lui în fundul unui harbuz de unde abia îl scoate (99, III, p. 360).

Debitarea minciunii maxime e legată de cîștigarea unui lucru de preț. Punga găsită va fi a celui ce spune că tatăl său avea o iapă care făta de două ori pe an, primăvara un mînz și toamna un țigan (S. 4897). Trăsura în care se aflau 9 popi, 9 protopopi și 9 boieri mari e cîștigată de vizitiu prin povestea mincinoasă despre pregătirile făcute de el la nunta tatălui său care, fiind în sicriu, se cununa cu mamă-sa (99, II, p. 220).

Cea mai spectaculoasă întrecere în minciuni e desfășurată de Păcală și Tîndală. După ce se prind tovarăși, Păcală pleacă înainte, păcălind, iar Tîndală vine în urma lui ca să confirme (S. 3000—3011). Într-un sat, Păcală pretinde că a văzut pești fugind cu focul în spinare și e încarcerat. Arebsuială vine în urmă „arebsuind” și pretinde că a văzut Mureșul arzînd. Sătenii eliberează pe Păcală și îl despăgubesc cu o

felderă de bani. În alt sat, Păcală spune că a văzut 12 oameni tăind o varză, Arebsuială confirmă că a văzut o turmă de oi „mărginenești” adăpostită la umbra unei verze și câștigă încă o felderă de bani. Mai departe, Păcală pretinde a fi văzut o cățea neagră coborîndu-se dintr-o salcie, albă de făină, iar Arebsuială confirmă, fiindcă a văzut o moară cu 12 pietre în vârful unei sălcii (7, p. 215). Păcală afirmă că a văzut un ou de rață cît un bou, iar Tîndală confirmă, spunînd că există și o căldare cît turnul bisericii, sau a văzut găoace de ou în care încăpeau 12 banițe de grîu. Ouăle în satul său sînt atît de mari, că de abia le întorc 12 inși cu răngile, celălalt întărește, găinile fiind atît de mari încît dacă n-ar fi priponite, ar ciuguli toate stelele (S. 3000). Păcală pretinde că în satul său un pui e așa de mare, încît satură 24 de oameni. Tîndală confirmă, existînd o jumătate de găoace de ou în care încăpeau 96 banițe de grîu. Păcală afirmă că varza la ei e atît de mare, încît adăpostește turmele de la 12 sate și e tăiată cu securile de 12 inși, fără să se audă unul pe altul. Celălalt întărește: a văzut o foaie de varză care îl ascundea în întregime. Păcală se laudă că a împușcat un lup, intrîndu-i glonțul prin laba dinapoi și ieșindu-i prin ureche. Tîndală lămurește că glonțul a fost trimis tocmai cînd lupul se scărpină la ureche cu piciorul dinapoi. Păcală minte că Dumnezeu ar fi murit, iar Tîndală confirmă, intrucît a văzut moara lui Sf. Petru măcinînd făină pentru colacii de pomană (S. 3011).

Există și 1. numai din plăcerea de a minți. Unul pretinde că în țara turcească albinele au coarne mari ca ale boilor, celălalt că în țara sîrbească există covrigi cît roata carului (S. 4902 A). Unul afirmă că la ei în sat s-ar afla un om atît de înalt, încît ia crucea din vârful turnului bisericii, celălalt nu se miră, fiindcă și la ei există unul atît de înalt încît, cînd răcește, abia după 3 zile i-ajunge guturaiul la cap (S. 4906). Un grec pretinde că în satul său biserica e atît de mare, încît preotul abia într-un an poate trece cu cădelnița pe la icoane, rusul se laudă că la ei clopotul e atît de mare, încît dacă e tras la Paști, se aude pînă la Crăciun (S. 4907). Unul afirmă că a văzut case acoperite cu carne, celălalt că a văzut garduri din cîrnați împlețiți (S. 4910). La o întrecere, unul pretinde că la ei iarna a fost atît de friguroasă, încît chiar focul îngheța în sobă și trebuia spart cu securea, celălalt răspunde că în satul său, iarna a fost atît de călduroasă, încît găinilor le-au dat gheață ca să nu facă ouăle fierte (S. 4913).

Mai cunoscute sînt î. în minciuni între vînătorii care pretind că spun adevărul. Unul afirma că era pe punctul de a fi sfîșiat de un leu, celălalt îl contrazice, neexistînd lei în pădurile noastre. „Tocmai de aceea mai trăiesc” răspunde primul (S. 4899). Un vînător afirmă că a împușcat în 3 zile 99 iepuri, nu o sută, fiindcă nu e de demnitatea lui să mintă pentru un iepure (S. 4918). Cînd servitorul îl trage de mîneacă pentru a nu exagera, vînătorul se înfurie, fiindcă nu vrea să lase vulpea (pasărea) fără coadă (S. 4922).

Întrecerea în mîncat apare de obicei între zmeul care a răpit pe sora eroului și acesta, venit să o elibereze. Cei doi frați mai mari sînt învinși și omorîți, dar fratele cel mai mic — pe alocuri Pipăruș Pătru (născut din bobul de piper înghițit) — îl învinge. Învoiala este ca acel care mănîncă mai mult să dea cu ciolanele în capul adversarului. Î. se desfășoară progresiv, de la întiul la al treilea zmeu: pînă ce mănîncă acesta carnea de pe un ciolan, voinicul mănîncă douăsprezece, al doilea zmeu trei ciolanc — voinicul douăzeci și patru, al treilea zmeu zece ciolanc — voinicul patruzeci și opt. „Și cînd i-o zvîrlit un ciolan în frunte la zmău, prraf l-o făcut și pi-acela zmău!” (5, I, p. 303). Alteori, lovirea cu oasele în cap nu e decisivă și e continuată de î. la trîntă și decapitare. „Îe o dată zmău un piciorag dă bou și-l trage pînă gură: *hapl*, gata, care face păăuc! la Măzăran în frunte: nici n-o mișcat capu-nt-o lature. Se scoală Măzăran iară-n picioare și apucă altu piciorag dă bou, trîntește una la zmău în frunte. Atunci zmău face-nt-o lature cu capu” (5, I, p. 473). Î. în mîncat se desfășoară și între zmeu și adversarul său, țigan sau cioban (AT 1088). Acesta cîștigă, simulînd că a mîncat tot, dar vîrînd proviziile într-un sac (XV, p. 98).

Întrecerile în puteri alcătuiesc capitolul principal al basmelor din subspecia celor despre dracul (zmeul) prost (AT 1000—1199). Eroul are adversar pe zmeu, rareori pe diavol care aparține unui strat mai nou. La aromâni, croul se întrece cu un leu. Contrastul este desăvîrșit: eroul e de obicei un om peste măsură de sărac, cu o spuză de copii, adesea silit de sărăcie să intre slugă chiar la dracu. Alteori, el e arătat a fi țigan din aceeași categorie socială, mai rar cioban (ungurean). El învinge prin viclenie, prin arta de a masca aparențele slăbiciunii umane, căci puterea zmeului (diavolului) este de dimensiuni supranaturale.

Î. sînt eșalonate de la puterea fizică, unită cu îndemînare, pînă la puterea cuvîntului (blestemul).

A. 1. Cea mai răspîdită este î. în a căra apă de la fîntînă în piei de bivol, pe care eroul de abia le duce goale. Ca să se eschiveze, el simulează că vrea să sape de jur' împrejurul fîntînii pentru a o duce toată o singură dată (AT 1045). Zmeul (diavolul) înspăimîntat renunță la sarcina impusă, oferindu-se să ducă singur burduful din piele plin cu apă.

2. Cam tot atît de frecventă e î. în a duce un copac din pădure pentru lemne de foc: eroul înconjură pădurea cu o frînghie, pretextînd că vrea să care toată pădurea pentru a evita drumurile zilnice. Zmeul (diavolul) se înspăimîntă, renunță și duce singur copacul întreg, adesea și pe erou deasupra pe lemn (AT 1046).

3. Cu frecvență mijlocie apare î. în a scoate apă din piatră prin stoarcere puternică: eroul arc la îndemînă caș, din care, prin stoarcere, curge zer. Zmeul (dracul) strînge piatra cu atîta putere, încît se prefăce în praf, dar fără să cadă nici o picătură de apă (AT 1060).

4. Îmbinată cu î. în a stoarce apă din piatră, dar mai rar este întîlnită cea de a scoate apă din pămînt, izbindu-l doar cu piciorul. Eroul a săpat mai înainte o groapă în care a turnat zer — sau a așezat o căldare cu zer — peste care a așezat cu grijă o glie de pămînt. Î. — la noi în cinci variante — nu e atestată în catalogul internațional Aarne-Thompson.

5. Destul de răspîdită este î. în azvîrlirea buzduganului (mai rar a barosului) (AT 1063). Adversarul îl aruncă atît de sus, încît revine pe pămînt cu întîrziere mare, uneori pînă la 3 zile. Eroul pretextează că vrea să-l arunce fratelui său din lună care ar avea mare nevoie de așa ceva. Atunci, adversarul renunță.

6. Înrudită cu cea precedentă e î. în a arunca o piatră (AT 1062), dar cu o frecvență scăzută la noi (XV, p. 98). Zmeul (dracul) o aruncă atît de sus, încît revine după cîteva zile, eroul aruncă o pasăre care nu se mai întoarce, sau ascunde piatra în traistă, simulînd că a aruncat-o.

7. În mai puține variante este înfățișată î. în fugă: eroul îl pune pe adversar la î. cu fiul (sau fratele) său, iepurele (AT 1072), pe care zmeul (diavolul) nu-l poate ajunge (v. *Întreceri în fugă*).

8. Adesea **i.** la fugă e îmbinată cu un obstacol: cine poate alerga mai iute ducînd un cal în spinare (AT 1082). Eroul se laudă că el îl poate duce între picioare și în timp mult mai scurt: îl încalecă și îl aleargă.

9. **Î.** la trîntă este de asemenea cîștigată prin șiretlicul eroului care pune pe adversar să se lupte cu tatăl (moșul său strămoșul) său, ursul (AT 1071). Zmeul (diavolul) este trîntit de urs.

10. Asemănătoare este **i.** în trîntă voinicească (fără înlocuitor AT 1070). Zmeul îl strînge atît de tare, încît îi iese ochii din cap și i se taie răsufierea, dar la întrebarea acestuia de ce a „boldit așa ochii“, răspunde „ia caut și eu peste care nour să te asvîr!“ (79, p. 182). Zmeul se înfricoșează și se declară învins.

11. În puține variante e atestată **i.** în bătaie cu armele proprii (AT 1083). Prin aceeași stratagemă, eroul îl bate pe zmeu, fiindcă în casă prăjina zmeului e prea lungă și se izbește de pereți, în timp ce făcălețul eroului nimerește la sigur, iar afară, schimbînd armele, eroul îl poate croi cu prăjina, în vreme ce zmeul nu-l ajunge cu făcălețul.

12. **Î.** în a prinde iepuri e înfățișată mai neclar și în puține variante. După ce zmeul apleacă de vîrf un pom (păr, cireș) pentru ca eroul să poată culege fructele, îi vine rîndul acestuia să țină de vîrfurile pomului, dar e smuls și proiectat peste creștetul lui. În cădere, nimerește peste un iepure adormit și arată zmeului că a sărit anume să-l prindă (AT 1051: în tipul internațional, întrecerea stă în a sări peste vîrfurile copacului. Versiunea românească mai este atestată incidental în sud-estul Europei, XIX, I, p. 158).

13. **Î.** în strigat e relativ frecventă, dar amănuntele diferă pe alocuri (în loc de strigat apare șuieratul). Zmeul (dracul) țipă (șuieră) atît de tare, încît „se cutremură pămîntul“, dar eroul pretinde că-l va asurzi și-l convinge să se lase legat la ochi, apoi îl lovește peste cap cu o prăjină (AT 1084).

14. O formă înrudită cu precedenta este **i.** în a pocni din bici, cu totul rară la noi și neatestată în catalogul internațional. Zmeul trăznește atît de tare din bici, încît „pica țiglele“ de pe casă, iar „țiganul pică jos la pămînt“, dar acesta îl pleznește cu biciul peste ochi, încît zmeul se declară învins după prima lovitură (75, p. 32).

15. Î. în a da vînturi, neatestată în catalogul internațional, este rezolvată de erou: tencuiește pereții ca să nu crape de suflul dat de el sau încearcă tavanul dacă poate rezista unui astfel de șoc teribil. Adversarul se declară învins. (XV, p. 98).

16. Î. în a scoate scînteii, neîntîlnită în catalogul internațional, apare în două variante diferit formulată. a) A da scînteii din unghii: eroul izbește amnarul de cremene, zmeul își ciocnește zadarnic unghiile degetelor (88, Țiganul și zmeii); b) zmeul scrișnește din dinți de necaz de „a lăsat scînteii de foc“, Țiganul ia „un tăciune de foc și cînd mi-l trage prin dinți, vărsa și el scînteii ca zmeul“ (92, p. 78). Întrecerea în a scoate scînteii lovind piatra cu piciorul apare și în basmul animalier AT 118, unde calul cîștigă, în timp ce ursul își rănește unghiile și prinde frică de cal (102, I, p. 87—88).

17. Î. în blesteme apare ca încununarea celorlalte, deși e întîlnită cu totul sporadic, atît la noi cît și la alte popoare (AT 1094: la ruși și unguri, apoi la Țigani, XIX, I, p. 160). Diavolul blestemă atît de tare „de-i pocnește lui Dănilă un ochi din cap“. Eroul recurge la ajutorul pieptenilor de dărăcit lîna cu care e fugărit dracul (24, p. 37, XV, p. 97).

18. Î. în înțepat: baba are un țăpoi cu un corn rupt, în vreme ce diavolul are unul întreg, cu două coarne, cu care se bat prin gard. Dracul nu izbutește să ajungă cu țăpoiul la babă prin gard, în vreme ce baba „îl sparge de tot“, pînă ce acesta se declară învins (52, p. 177).

19. Mai sînt menționate unele î., dar autenticitatea unora e dubioasă, confirmată și de unicitatea variantelor. Zmeul și eroul se mai întrec: a) în a duce fiecare cît poate (o variantă, confer AT 1153); b) să doarmă cu ochii deschiși (o variantă, AT 1140); c) să trăiască atît cît arde lumînarea (o variantă, AT 1187); d) să aducă măgarul de funie (eroul îl aduce călare, o variantă); e) să scoată bălegarul din grajd (o variantă: eroul taie peretele și-l aruncă); f) să ducă o piatră de moară ca fiind o mărgea (o variantă, AT 1146).

20. Zmeul (diavolul) e alungat prin strigătul copiilor eroului, în timp ce-și ascut cuțitele: „aș mîncă carne de zmeu“ (AT 1149; detaliul apare în majoritatea covîrșitoare a variantelor). Uneori, zmeul e ucis prin „călire“: eroul îl bagă în apă clocotită ca să

fie prin această călire tot atît de tare ca și el (AT 1134, în trei variante) sau e alungat de blestemele însoțite de lovituri de piepteni (XV, p. 97).

B. 1. O formă a î. în puteri este lupta dintre zmeul răpitor (al surorilor eroului, al constelațiilor sau al ochilor părinților) și salvatorii năzdrăvani plecați să le readucă. Eroii preferă „lupta dreaptă”, trînta voinicească, dar uneori ea e precedată de lupta în săbii — și chiar în sulii — care nu sînt decisive, întrucît li se frîng armele. Cei doi frați mai mari sînt învinși, dar cel mai mic învinge pe zmeu și îl decapitează. Lupta este aprigă, *zi de vară pînă-n seară* sau *de la miezul nopții pînă-n prînzul mare*, prin cufundări alternative pînă la glezne, la genunchi, la brîu și la gît, capul anume rămînînd afară pentru a fi retezat cu paloșul. Uneori, eroul îl apucă pe adversar de păr pentru a nu intra cu totul în pămînt. Cei care se vor prinde frați de cruce cu eroul sînt grațiați în această postură, dacă se declară învinși.

2. Lupta cu zmeul cel mai mic nu se încheie întotdeauna prin cufundarea pînă la gît, el dovedindu-se tot atît de tare ca și eroul basmului. Pentru a fi învins, e nevoie de ciocniri suplimentare în formele metamorfozate ale celor doi protagoniști. În unele basme, ei se prefac în două roți, de fier și de lemn, de oțel și de plumb (de oțel și de aramă) care se rostogolesc de pe două povîrnișuri, ciocnindu-se cu violență, fără ca să se poată învinge unul pe celălalt. Urmează transformarea lor în două flăcări care se izbesc cu violență, fără a se putea învinge. Cer ajutorul unui corb care toarnă o picătură de apă caldă pe flacăra-zmeu și o picătură de apă rece pe erou, răcorindu-l și sporindu-i puterile pentru a-l putea răpune pe adversar. Turnarea apei pentru întremarea puterilor eroului se întîmplă în unele basme chiar direct, peste chipul lui de om, apoi peste calul lui. Eroul se mai face pară de foc, iar zmeul sloi de gheață, dar nu se pot stinge sau topi (23, p. 131).

3. O formă rară de î. în puteri este sfărîmarea în așchii a unui ciung (copac) cu pumnul și jupuirea zimbrului cu unghia pentru a fi băgat la fiert. Frații cei mari nu pot realiza nici una din probe, dar cel mic „cînd o trîntit zîmbu gios, l-o jupchit cu unghia, ș-o trîntit un pumn la ciung, ș-o fărmat ciungu, ș-o făcut foc, ș-o pus carnea sâ hiarbă” (5, I, p. 300).

Întrecere în speriat. Un român și un țigan fură o oaie și decid să o mănînce acela care nu va putea fi speriat de celălalt. Țiganul face multă larmă, dar fără efect, în vreme ce românul simulează că e bătut de cineva și strigă că oaia a fost furată de celălalt. Țiganul fuge, rămînînd românului oaia (S. 5369).

Întreceri în tors. Fetele cînd decid să se întreacă la torsul unui caier de lînă: „care nu l-a isprăvi, să găsească pe mă-sa acasă vacă neagră“ (86, p. 318).

Joimărița v. Zilele rele
Lățilă v. Tovarășii năzdrăvani

Legendă. 1. Specia e denumită popular, pretutindeni la noi, *poveste* (v. *Poveste*). Termenul *legendă*, de proveniență cultă, a fost adoptat treptat în secolul trecut, nu fără șovăieli în delimitarea sensului. El a fost făurit de hagiograful Iacobus de Voragine în secolul al XIII-lea. La început, sub forma de neutru plural, *legendum*, desemna partea din biografia unui sfânt care trebuia citită în ziua comemorativă. El a evoluat apoi în latina medievală la forma de feminin singular, *legenda-ae*, denumind viața scrisă a unui sfânt. Mai târziu, termenul a căpătat înțelesul de narațiune neadevărată, fictivă, în opoziție cu cea istorică, adevărată. În acest sens a început să fie adaptat și la noi, de ex. P. Ispirescu își intitula colecția, începînd din 1872, *Legende sau basmele românilor*. Aceeași neprecizie se vede și la V. A. Ureche care își intitula o colecție *Legende române* (1891), întrucît, alături de l. istorice, cuprindea basme nuvelistice și basme legendare. B. P. Hasdeu încearcă cel dintîi precizarea terminologiei, extinsă și la subspeciile ei. În 1867, el adoptă termenul *tradițiune* pentru întreaga specie, pentru ca în 1892/93 să admită sinonimia „*legende sau tradițiuni populare* (cuvinte din bătrîni)”. În studiul său, *Basm* (1893), Hasdeu introduce termenul *decen*, făurit după modelele europene „le pourquoi”, „das Warum”, „the why”, pentru a denumi narațiunile menite „a da soluțiunea unei probleme”, adică cele cu profil etiologic (XXXV, p. 2645). El nu s-a impus însă nici la noi, nici în celelalte țări europene. A rămas în uzanță doar cel de *tradiții populare* denumind l. istorice cu caracter local, așa cum a fost folosit mai întîi de S. Fl. Marian, *Tradițiuni populare române* (1878), apoi

în ediția a doua, lărgită, *Tradiții populare române din Bucovina* (1895). O subspecie a l. se mai numește *mit*. Cuvîntul a fost larg întrebuințat, cu sensuri adesea total diferite. În chip curent, prin *mituri* se înțeleg l. popoarelor antice, care relatează isprăvile zeilor și eroilor semizei cu privire la facerea lumii, apoi la rivalitățile dintre ei, suma lor alcătuiind *mitologia* cu care ne-a obișnuit literatura antică. În vremea din urmă, unii cercetători îi dau un înțeles mult mai restrîns de istorie sacră despre acțiunile ființelor supranaturale, relatări adevărate, care devin prin aceasta model permanent pentru om și sînt reproduse, în consecință, numai în intervalele de timp sacre (XXVII, p. 15—20). Reactualizarea rituală e însușirea lui distinctivă. În folcloristică, s-a încetățenit folosirea termenului *mit* pentru a denumi toate narațiunile despre lumea anterioară celei de azi, arătînd isprăvile zeilor și originea tuturor ființelor și lucrurilor, de obicei creația acestora (LXXXVI, p. 9).

2. L. etiologice despre cosmos și zeii ocîrmuitori s-au bucurat de atenție de la începuturile culturii, dat fiind caracterul lor sacru. Cu toate acestea, întîile consemnări, atît în literatura indiană, ebraică, cît mai ales greacă, nu redau forma primară, autentică a miturilor, căci au fost supuse ajustărilor, modernizărilor. Cercetătorii au surprins chiar în *Vechiul Testament* straturi diferite, uneori contrazicîndu-se între ele, rod al „raționalizării” l. sacre arhaice, incompatibile cu o mentalitate mai evoluată (XXX). În Grecia, prefacerile au fost mai substanțiale, începînd cu Hesiod care, sistematizînd miturile transmise de tradiție, introduce un principiu rațional, prezentînd genealogiile zeilor ca o serie succesivă. Ulterior, scriitorii greci căutau în mituri felurite semnificații ascunse, alegorismul lor fiind dezvoltat mai cu seamă de stoici. În felul acesta, s-a produs și alunecarea de sens a termenului grec *mythos* de la relatare veridică la cel de narațiune fictivă, plăsmuită (XXVII, p. 181—190). Din aceste l. greco-latine demitizate s-a hrănit cultura europeană de la Renaștere încoace, prilejuind acel avînt cultural care va deschide o nouă etapă în istoria omenirii. L. istorice au fost de asemenea consemnate de timpuriu, odată cu primele scrieri istorice. Îndeosebi *Istoriile* lui Herodot abundă în narațiuni legendare, încît el poate fi socotit nu numai „părintele istoriei”, ci și „părintele colecțiilor de l.”. Felul cum le-a surprins istoricul grec arată cît de imprecisă era limita între relatările veridice și cele fictive, cum se împleteau ele atît de strîns

tocmai pentru că erau socotite toate veridice, revelatoare de fapte autentice. Cititorul folclorist întâlnește la tot pasul motive și episoade cunoscute din repertoriul folcloric, unde se repetă aidoma unor clișee, arătate de Herodot a se fi întâmplat în cutare parte a lumii antice. Din lumea asiro-babiloniană s-au păstrat mai puține narațiuni legendare, cea mai de seamă fiind 1. potopului care este și cea mai veche versiune a tipului cunoscut din Biblie.

La noi, se întâlnesc câteva 1. istorice prin scrierile cronicarilor (v. *Cercetarea*), Ion Neculce dînd la iveală înția colecție de atari narațiuni în fruntea cronicii sale. Colecțiile sistematice încep destul de tîrziu în secolul trecut. Timid apar 1. în colecția fraților Schott (1845), între cele 43 narațiuni fiind și 11 1., cele mai multe etiologice. Mai multe variante românești vor apare în colecția lui Fr. Müller, *Siebenbürgische Sagen* (1857), între cele 444 1., cele mai multe germane, fiind incluse și 26 1. românești, sporite la ediția a doua din 1885 la 42 variante în secția *Walachischer Sagenkreis*. Totuși o seamă de 1. din colecția acestuia, consemnate de la sași și maghiari, sînt cunoscute și în repertoriul românesc, îndeosebi cele istorice și cele referitoare la unele cetăți. Cele mai importante colecții de 1. vor fi date la iveală de S. Fl. Marian, îndeosebi în scrierile sale cu profil monografic. El începe cu publicarea repertoriului bucovinean de 1. istorice, *Tradiții poporane române* (1878, 1895) cu intenția vădită de a alcătui o istorie „populară” din documente folclorice, dar fără discernămîntul critic necesar (din colecția lui ar rezulta că amintirea dacilor s-a păstrat neconținut în memoria populară, ceea ce e total fictiv). Marian a publicat apoi 1. despre păsări (*Ornitologia poporană română*, 1883), insecte (*Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor*, 1903), apoi cele religioase (*Legendele Maicii Domnului*, 1904), alte 1. fiind presărate prin cele trei volume despre ciclul calendaristic, *Sărbătorile la români* (1898—1901). Exemplul lui este urmat de T. Pamfile care este mai mult ordonator al 1., cele mai multe variante fiind extrase din publicații. El a dat cea mai întinsă colecție de 1. etiologice în volumele *Povestea lumii de demult*, (1913), *Diavolul învrăjbitor al lumii*, (1914), *Cerul și podoabele lui*, (1915), *Văzduhul*, (1916), *Mitologie românească I Dușmani și prieteni ai omului* (1916), *II Comorile* (1916), *III Pămîntul*, (1924). O seamă de 1. sînt inserate în volumele despre ciclul calendaristic. *Sărbătorile de vară la români* (1910), *Sărbătorile*

de toamnă și postul Crăciunului (1914), apoi prin volumele sale de povești, îndeosebi în *Firișoare de aur* (1911). În Muntenia, cea mai de seamă colecție de 1. e alcătuită de C. Rădulescu Codin, aproape toate cu profil istoric: *Legende, tradiții și amintiri istorice* (1910) și *Din trecutul nostru. Legende, tradiții și amintiri istorice*. Cele cu caracter etiologic se află presărate prin volumele sale de povești, alături de basme și snoave. S. T. Kirileanu a adunat în *Ștefan Vodă cel mare și sfânt* (1924) toate 1. referitoare la marele voievod, publicate și trimise de câțiva corespondenți, iar împreună cu L. Mrejeriu și Gh. Popescu-Vinători a grupat în volumul *Cuza-Vodă* (1909) narațiunile care circulau la începutul veacului despre întemeietorul României moderne. Mai modest se arată volumul *Alexandru Ion I. Cuza în tradiția populară* (1909), întocmit de P. Danilescu.

3. L. este o narațiune scurtă în proză, cel mai adesea alcătuită dintr-un singur episod, cu țelul de a explica obârșia unui fenomen sau de a înfățișa însușirile și modul de comportare ale unei ființe. Mobilul care a generat 1. este curiozitatea populară din toate timpurile, dorința de a găsi cauza care a generat cutare fapt sau de a comenta de ce cutare personaj s-a comportat ca atare. Intenția care a prezidat la alcătuirea ei e pur didactică, aceea de a oferi chicia tuturor tainelor din natura înconjurătoare. Creatorul lor s-a situat pe o poziție „științifică” din punctul de vedere popular care s-a călăuzit după alte coordonate decât cele ale logicii științifice, în care totul e supus măsurărilor și experimentului. În locul acestora, au intrat în joc imaginația și sistemul magic de asociere; imaginile au ținut locul conceptelor, iar credința în veracitatea celor relatate a făcut de prisos orice verificare și experiment. S-ar deduce de aci că 1. ar fi niște plăsmuiri fanteziste, fără nici un substrat real, pure ficțiuni, menite să satisfacă o curiozitate naivă. Cercetările au corectat de multă vreme atare aserțiune, dînd la lumină simbul de adevăr de la care a pornit 1. O seamă de 1. despre movile, presupuse a fi morminte ale unor înaintași imaginari, s-au dovedit a fi într-adevăr osuare uriașe, locuri unde au fost îngropați cei căzuți în lupte de amplă desfășurare. L. despre întemeierea Moldovei prin Dragoș Vodă pornit în urmărirea unui zimbru a fost confirmată istoricește, mai puțin jertfa rituală care nu e totuși neverosimilă, avînd poate altă desfășurare decât cea relatată. Cu mai mult scepticism a fost privită 1. despre descălecarea lui Negru Vodă ca să întemeieze

Muntenia, dar în vremea din urmă cîțiva istorici s-au arătat înclinați a-i acorda o bază reală. În acest fel, balada despre zidirea mănăstirii Argeșului n-ar fi decît un ecou al întemeierii cetății de scaun pe Argeș, cu „case bune“, alături de mănăstire. Importanța statală a construcțiilor ar fi făcut necesară o jertfă pentru a asigura dăinuirea lor, chiar dacă aceasta n-a fost soția meșterului, cum pretinde 1. versificată. Chiar unele din cele care păreau mai improbabile, cum ar fi 1. despre potop, au fost verificate științificește, în vremea din urmă, arătîndu-se că fenomenul s-a petrecut într-adevăr, dar avînd alte cauze decît cele atribuite de 1. consemnate în textele religioase. Memoria populară are în genere limite mici, 150—250 ani (cam 5—6 generații). După trecerea acestui interval, faptul petrecut începe să se estompeze în amintirea populară și concomitent i se altoiesc atribute și proporții miraculoase, făurite de imaginația populară în concordanță cu clișeele din sistemul de gîndire arhaică. Există însă și 1. în care fabulația nu oglindește nici un fel de fapt real în afară de stadiul actual al aspectului reflectat pe care încearcă să-l explice. O atare 1. pretinde că pajurele au fost copiii unei văduve sărace care, hămesîti de foame, mîncău aluatul de pe lopata cu care vîra pîinea în cuptor (v. *Pajură*). Creatorul 1. a pornit de la țipătul pajurei, căci timbrul lui ascuțit se aseamănă cu cel al copiilor, iar de aci pînă la a stabili un nex causal n-a fost decît un pas. Lectura 1. arată că au ațîțat curiozitatea populară aspectele neobișnuite, ciudățeniile din lumea înconjurătoare, dimpotrivă banalul, cotidianul nu trezesc nici un ecou. Explicațiile sînt oferite de orizontul „științific“ al creatorului popular care crede în existența atîtor ființe fantastice și într-un sistem simpatetic al fenomenelor, ele putîndu-se înrîuri prin simplu contact sau prin imitare. O piatră de mărime neobișnuită care se află stingheră undeva pe un șes nu poate fi atribuită decît diavolului sau altor făpturi similare care au rupt-o din munte ca să arunce cu ea după cineva etc. Unele pornesc de la numele popular al aspectului dat, conformația lui deosebită avîndu-și o cauză precisă în trecutul îndepărtat. Munții Retezat poartă acest nume după vîrfurile lor trunchiate, retezate parcă de un instrument uriaș de tăiere: în fapt, așa s-a și întîmplat, căci odată un uriaș a aruncat după altul cu fierul plugului care a nimerit tocmai în vîrfurile muntelui, retezîndu-l ca pe un colț de mămăligă ... În genere, faptele care au precedat cutare fenomen de astăzi s-au soldat cu un cataclism sau cu o nenorocire,

instituiind o nouă continuitate serială. De aceea, 1. e străbătută de o undă tragică, mereu ascendentă pînă la ivirea catastrofei. Dacă basmul e dramatic, 1. e de obicei tragică. Finalul tragic se încheie cu anunțul caracteristic: „de atunci...”. Chiar de la începutul ei se simte că pulsează în ea o dramă care creează o continuă încordare printre ascultători. Tensiunea crește pe măsură ce e aștitată și curiozitatea de a ști cele ce se întîmplă în împrejurările inedite care au dus la stadiul actual al fenomenului. Catastrofa finală e așteptată de ascultători cu sufletul la gură, prinși de tăcerea gravă care pregătește și mai mult sufletele în a se lăsa impresionate de cele întîmplăte. De aceea, în chip curent, 1. nu sînt povestite în șir, ca basmele și snoavele, ci izolat, atunci cînd faptul comentat de 1. e adus în atenția ascultătorilor prin cine știe ce asocieri. Tensiunea internă caracterizează mai cu seamă 1. etiologice și e cauzată de ciocnirea dintre cele două lumi, tărîmul nostru și tărîmul celălalt din care descinde demiurgul sau altă ființă fantastică. Îmbinarea neobișnuită a celor două lumi, trecerea de la un tărîm la celălalt se face prin forțarea ordinii existente, prin încălcarea legilor firești. Spre deosebire de basm, unde trecerea dintr-o lume într-alta, ca și feluritele metamorfozări ale eroului, se desfășoară în chip familiar, fără nici o zguduire, în 1. pătrunderea omului în cealaltă lume sau ivirea ființelor supra și subpămîntene printre oameni înseamnă ceva neobișnuit, care nu poate prevesti decît calamități. Eroul din 1. este în genere pasiv, el e victima unor împrejurări nefaste, a unor încălcări care s-au încheiat cu cutare dezastru, în opoziție cu eroul basmului care pornește la acțiune deținînd mereu inițiativa și asociindu-și după nevoie fel de fel de obiecte miraculoase și ființe fantastice. În 1., interferența între cele două tărîmuri se întîmplă în chip excepțional, ca un fapt izolat care nu se va mai repeta în viitor, sau față de care trebuiesc respectate indicațiile care ar împiedica repetarea lui. Cele referitoare la personalitățile mari pun în lumină însușirile neobișnuite prin care s-au impus atenției populare, faptele putînd fi deopotrivă reale sau inventate, dar ilustrative pentru acestea. Și aici apar clișeele, imaginile șablon care se aplică categoriei respective. Astfel, haiducii erau victorioși pentru că erau invulnerabili, fiind „dreși” încă de mici de o babă știutoare ca să poată fi răniți numai în cutare chip, modalitățile de vulnerare variînd regional. Ca să nu poată fi urmăriți, ei aplicau potcoavele invers, indicînd un sens opus

celui real etc. Marile căpetenii, de războaie sau de răscoale, au avut mereu succes, fiind călăuzite de o ființă nevăzută care îi ferea de primejdii (v. *A. Iancu*). Răscoalele populare s-au putut desfășura în atari proporții datorită și aureolei mitice: Crișan strânge cetele de iobagi arătându-le crucea pe care ar fi dăruit-o împăratul lui Horea, iar țărani pornesc în 1907 la atacul conacelor, la instigarea unora veniți în goană pe niște cai albi, aidoma unor „îngeri” (XX, p. 288—289). Prin năzuința ei de a explica aspectele ciudate sau memorabile din lumea înconjurătoare, l. c. locală, legată de un anumit ținut sau chiar localitate. În opoziție cu acestea, se întâlnesc și câteva l. cunoscute pe arii întinse, la mai multe popoare. Atari l. migratorii se presupune că au depășit prin circulație cadrul ținutului de baștină, suferind în noile spații umane ușoare adaptări, cel mai adesea restrânse la numele eroului principal. La noi, se povestește că regele Sigismund, tatăl lui Ioan Corvin, a lăsat mamei acestuia un inel de recunoaștere, cu care să se înfățișeze mai târziu la curtea lui. În chip similar povestește și o l. munteană despre Mihai Viteazul cum tatăl nelegitim a lăsat un inel pentru a-și identifica mai târziu fiul, iar Iorga a arătat că o l. asemănătoare despre recunoașterea prin inel se găsește și în legătură cu întemeierea Țării Românești (5, I, p. 15, 106). Pare probabilă o iradiere a acestei l. din sudul Carpaților spre Transilvania, întrucât și părinții lui Ioan Corvinul erau originari din Muntenia. Mai grea devine rezolvarea genezei pe plan mai larg, supranățional. În o seamă de cazuri, resortul e de natură poligenetică, faptul putând fi inventat în chip independent în mai multe locuri, generat în chip similar de același ansamblu de concepții. Facerea lumii din lutul scos din fundul apelor se întâlnește atît în cosmogonia populară de la noi (și din sud-estul european), cît și la unii indieni din America de Nord, la popoare care n-au avut în trecutul îndepărtat nici un fel de relații, încît asemănarea nu poate fi atribuită unui împrumut, ci unei poligeneze, posibilă pe o anumită treaptă de evoluție a duce la rezolvări similare. Unele l. însă au circulat pe întinderi mari, vehiculate de negustori, pelegri și mai cu seamă războinici care debitau cu plăcere ceea ce știau din patria lor și bănuiau a trezi interes. Ca să prindă rădăcini, narațiunea trebuia să impresioneze atît prin ineditul faptului, cît mai cu seamă prin urzeala plină de atracție a narațiunii. Studiul sumar al unor l. migratorii a confirmat că numai l. bine încheiate, solid construite, care conțin și o

învățătură ce se potrivește în orice loc, se pot împămînteni oriunde, dacă, potrivit nivelului ascultătorilor, sînt crezute a se fi întîmplat aievea într-un trecut nedefinit. Căci 1., prin însăși construcția ei explicativă, pretinde a fi crezută întocmai, fără rezerve. Ea e întotdeauna veridică, dezvăluitoare de adevăr, de fapte ce s-au petrecut cîndva. De îndată ce nu i se mai acordă crezare, 1. decade de pe soclul ei, pierzîndu-și aureola de cheie explicativă a fenomenelor. Decăderea poate aduce cu sine uitarea, extirparea din memorie, sau prefacerea narațiunii spre a se încadra în altă specie, de obicei în basm legendar sau în snoavă, specia mixtă indicînd o fază de tranziție. (v. *Legile epice*).

4. L. pare a fi printre cele mai vechi specii. Atestată istoricește printre cele dintîi mărturii culturale ale trecutului îndepărtat, ca a luat naștere încă în preistorie, odată cu primele întrebări ale omului despre cosmos și natura înconjurătoare. Zeii imaginați mai tîrziu și-au avut 1. lor care le comentau nașterea și atribuțiile. Multă vreme, 1. a avut o funcție cultică în ceremonialurile de venerare a zeităților și a altor forțe naturale și supranaturale. Un capitol de seamă al acestui ceremonial era alcătuit din relatarea isprăvilor zeului sau eroului venerat. Atari narațiuni au fost consemnate de preoți pentru a li se păstra mai nealterat caracterul sacru. Se poate închipui că și triburile abia diferențiate și-au povestit în narațiuni scurte isprăvile de seamă ale strămoșului comun, precum și unele întîmplări memorabile din viața colectivă. Cînd începe Herodot să le colporteze în bazinul oriental al Mediteranei, 1. diferitelor popoare erau deja închegate, putînd circula la distanțe mari, mai ales prin negustorii corăbieri din această parte a lumii. Se poate bănuî că în chip similar s-au păstrat de-a lungul veacurilor și multe din celelalte 1., unele cu caracter pur local, cu toate că nu au fost înregistrate de documentele literare ale vremii. Persistența unora îndreptățește atari supoziții. Moartea zeului Pan, povestită încă de Plutarh în primul secol al erei noastre, s-a păstrat în numeroase variante în Europa nordică (Anglia, Germania, Scandinavia). L. despre sufletul celui adormit care părăsește corpul în formă de animal (șoarece, porumbel) și intră într-un munte unde dă peste o comoară pe care o dezgroapă cînd se trezește, a fost consemnată de Paulus Diaconus în sec. al VIII-lea, localizată la regele franc Guntram, pentru a fi culeasă și la noi de P. Ispirescu în varianta *Sufletul*, citată de Hasdeu în argu-

mentarea teoriei sale despre originea onirică a basmului, avînd numeroase variante în Europa și India (AT 840 A). Hans Naumann îi explică marea răspîndire prin poligeneză, credința despre sufletul încarnat în șoarece sau porumbel fiind general răspîndită. L. despre înțeleptul Ahicar, cunoscută la noi din prelucrarea lui A. Pann, *Archirie și Anadam* și din cîteva variante populare despre *Țara fără bătrîni*, răspîndită în Europa și Asia răsăriteană, are o vîrstă apreciabilă, după unii fiind de proveniență semitică (XLI, p. 102), după alții elină (LXVII a, p. 50). În transmiterea lor de la o epocă la alta, 1. au suferit adaptări pentru a fi în concordanță cu noile credințe și obiceiuri. Dumnezeu și Sf. Petru, călători pe pămînt pentru a interveni în soarta oamenilor, au înlocuit în 1. mai vechi pe Jupiter și Mercur. O seamă de trăsături ale zeiței Demeter au fost acumulate de Maica Domnului, contaminarea fiind ușurată de similitudinea situației celor două mame îndurerate după fiul răstignit sau fiica răpită de stăpînul subpămîntean Hades. Sf. Nicolae apare în 1. populare și ca patron al corăbierilor, el fiind cel care asigură bunul mers al navelor prin furtuni și alte calamități și s-a arătat că, sub acest aspect, el a preluat atributele lui Poseidon-Neptun (v. *Sînnicoară*). Mai neclară este originea celeilalte importante funcții a lui Sîmpetru de patron al lupilor care se hrănesc numai din ceea ce le dăruiește el, probabil o moștenire autohtonă, traco-dacă (v. *Sîmpetru*). Tot atît de spectaculoase sînt prefacerile suferite de Sf. Ilie în tradiția populară. Cercetătorii sînt unanimi în a recunoaște că el a preluat atributele lui Jupiter tonans și ale corespondentului său slav Perun, zeul suprem care stăpînea cerul cu trăznetele și diriguia ploile (v. *Sîntilie*). Acestea sînt atît de puternice, încît au izgonit aproape total faptele atribuite lui de Biblie. Unele 1. au o vechime atît de mare, încît par de-a dreptul moșteniri din primele veacuri ale epocii preistorice. Facerea lumii este închipuită de unele 1. a fi opera unor animale (broasca, ariciul) singure, dar cel mai adesea în tovărășia lui Dumnezeu. O viziune similară mai poate fi întîlnită numai în 1. cosmogonice ale popoarelor sălbatice, în care demiurgul este de obicei animalul totemic.

5. Repertoriul românesc de 1. are o întindere neașteptat de mare, cuprinzînd vreo 5000 tipuri dezvăluite pînă acum în publicații. Numărul real trebuie să fie mult mai mare, dat fiind că fiecare sat, apoi formă de relief mai însemnată trebuie să-și aibă 1. cu privire la origine sau la explicarea numelui. De

altfel, 1. locale alcătuiesc grosul repertoriului semnalat pînă acuma. Numărul tipurilor excesiv de mare în comparație cu al celorlalte specii narative se explică în primul rînd prin lărgimea tematică a 1. Ea oglindește întreg universul, de la elementele cosmice pînă la ultimele ființe și nenumăratele forme de relief. Nici o specie folclorică nu are o cuprindere tematică atît de întinsă, depășind prin sfera numenalului ghicitoarea, proverbul și cîntecul propriu-zis care se apropie cel mai mult de bogăția 1. Practic, orice aspect al lumii vizibile, alături de ceea ce a imaginat omul în lumea numenală, poate face obiectul unui comentariu, pentru a fi încrustat într-o 1. cît de scurtă. Cele patru subspecii ale ei vădesc marea diversitate tematică (v. *Clasificare*).

L. etiologice explică facerea lumii (cosmosul, plantele, viețuitoarele), apoi geneza și caracteristicile diferitelor localități, forme de relief și altor elemente geografice. În cele despre facerea lumii se disting bine două straturi care au început să se amalgameze (v. *Facerea lumii*). Stratul mai arhaic pune facerea lumii pe seama unor animale, broasca și ariciul, cu care colaborează demiurgul, acesta avînd uneori un rol secundar. Cele mai multe 1. aparțin însă stratului mai nou, feluritele aspecte ale creației fiind rodul unei colaborări strînse dintre Dumnezeu și diavol. S-a arătat că atare concepție dualistă a fost larg răspîndită prin bogomilism, dar se poate bănuși că în memoria populară ea are o vechime mult mai mare, precreștină, din vremea expansiunii persane. Învățătura lui Bogomil a precizat numele celor doi demiurgi și a pus în circulație o seamă de elemente noi, fără a se putea delimita azi cît provine de la propovăduitorii sectei și cît este creat de imaginația populară în cadrul acestui sistem dualist. Colaborarea dintre Dumnezeu și diavol este inegală, cel din urmă creînd numai partea perisabilă, materială, în vreme ce sufletul, animarea vin de la Dumnezeu, el reprezentînd un potențial superior. Alteori, părțile rele, nocive sînt arătate a fi opera diavolului, pe cînd Dumnezeu a creat aspectele bune și frumoase. Viziunea antropomorfă domină cu putere, înșiși aștrii fiind concepuți ca ființe animate de pasiuni și gînduri, care se comportă în cariera lor cerească aidoma unor drumeți ce bat cu regularitate același drum. Sfîrșitul lumii este imaginat în cadrul viziunii apocaliptice, dar cu o seamă de adaosuri populare care dau cu totul altă înfățișare versiunii sumbre din Biblie (v. *Sfîrșitul lumii*),

estompându-i teribilitatea și încadrînd-o în aspirațiile populare spre o lume mai bună, lipsită de nedreptățile actuale. Stocul cel mare e alcătuit din 1. ce explică originea (și numele) elementelor geografice: ape (fîntîni, lacuri, rîuri, mare), dealuri, munți, drumuri, ulițe, insule, orașe, păduri, peșteri, pietre, poieni, coaste, platouri, poduri, viroage, coline, rîpe, sate, șanțuri, strîmtori, văi, piscuri de munți și căldări muntoase. În grupa onomastică, o seamă de 1. comentează numele de familie sau porecele.

A doua subspecie, 1. mitologice se ocupă de ființele care prezidează soarta omului, de morți (strigori și stafii), apoi de celelalte ființe fantastice din natură (din apă, munți, mine, de pădure, acricne, de noapte și de zi), vîrcolaci și pricolici, diavol, vrăjitoare și șolomonari și de alte ființe fantastice (balauri, pitici, uriași) și plante miraculoase (iarba fiarelor), precum și de comori.

A treia subspecie, 1. religioase, au de asemenea o ramificație stufoasă de la figurile biblice pînă la mulțimea sfinților și a sărbătorilor de peste an. Influența livrescă e puternică, îndeosebi cea a cărților populare, dar se găsesc și multe aspecte apocrife, inventate de imaginația populară, adesea în dezacord cu doctrina creștină. Cele mai multe se referă la Sf. Petru (v. *Sîmpetru*), figura centrală a hagiografiei populare, în care aspectele burlești, umoristice se întreș cu cele serioase care îl înfățișează ca paznic al raiului și patron al lupilor.

Ultima subspecie, 1. istorice, ilustrează aspecte din viața cîrmuitorilor țării și a altor personalități care au impresionat masele populare (căpetenii de răscoale, haiduci). Memoria populară a reținut puține figuri de domnitori, de obicei una de fiecare provincie istorică, despre care circulă o mulțime de 1. Cea mai populară figură în Muntenia este Negru-Vodă, însemnat prin numeroasele sale ctitorii, unele atribuite fictiv, care i-au întreținut mereu amintirea, confirmînd observația că memoria populară păstrează mai îndelung numai ceea ce îi este sugerat de urmele materiale (construcții, detalii toponimice). El este descălecătorul țării și ctitor a numeroase cetăți, biserici și sate (v. *Negru-Vodă*). În Moldova, Ștefan cel Mare domină de departe celelalte figuri istorice, aproape total umbrite de el. El a rămas atît de viu în memoria populară prin biruințele sale strălucite împotriva cîmpitorilor turci și tătari, dar mai cu

seamă prin numeroasele construcții rămase de la el (v. *Ștefan cel Mare*). Cu prilejul hramurilor numeroaselor mănăstiri și biserici zidite de el, figura lui era mereu evocată, întărind printre moldoveni faima lui de mare domnitor. În vremea mai nouă, Alexandru Ioan Cuza s-a arătat a fi cea mai populară figură, datorită în primul rând actului din 1864 prin care au fost împrăștiți clăcașii. L. populare insistă asupra conflictului lui cu boierii care nu vroiau să renunțe la privilegiile lor feudale, arătând cum în cele din urmă aceștia au izbutit să-l detronceze și chiar să-l otrăvească (v. *Cuza Vodă*). În Transilvania, cel mai viu în amintirea populară a rămas Avram Iancu, simpatizat îndeosebi pentru desființarea iobăgiei, act pus pe seama lui, apoi pentru soarta lui de martir al cauzei românești (v. *A. Iancu*). Aici circulă și câteva l. despre Matei Corvin, dar acestea sînt cunoscute și de popoarele conlocuitoare, încît ele fac parte din stocul comun în care e greu de determinat contribuția fiecăruia.

6. Compoziția 1. se arată tot atît de simplă ca și cea a celorlalte specii narative scurte, basmul despre animale și snoava. Cel mai simplu tip compozițional aduce în scenă un singur personaj pentru a-i indica însușirile specifice și modul de comportare în aspectele lui bătătoare la ochi. Compoziția se desfășoară liniar, fără suișuri și coborîșuri, ca o simplă înșăilare descriptivă. Elementul narativ este firav, adesea redus la indicarea modului specific de a se manifesta. Lipsind al doilea personaj, lipsește și conflictul, atitudinea ostilă a ființelor negative fiind arătată în chip generic, ca o enunțare generală. Cuprinsul poate fi schematizat, redus la enumerarea unor atribute, așa cum se poate vedea în atîtea culegeri sub titlul de credințe sau superstiții. S-a arătat că graba unor culegători îmbinată cu neîndemînarea în a ancheta informatorul, au dus la comprimarea părții expositive a 1. în câteva propozițiuni scurte, cu acțiunile personajelor legendare reduse la epitete (LXXXIX, p. 21—23). Scurtarea la o expunere simplă, rezumativă, se întîmplă și atunci cînd povestitorul popular a uitat motivarea faptului care a dus la forma actuală sau chiar la înșăși geneza lui. Astfel, o l. moldovenească relatează doar: „Albinele sunt făcute din lacrimile Maicei Domnului, cînd plîngea după Domnul Christos” (v. *Albină*), fără să mai arate ce anume a provocat acest salt de la lacrimă la o ființă

vie și atât de simpatică. Cele mai multe 1. ce se încadrează în acest tip compozițional au o formă pur expozitivă, cu funcție descriptivă. „Strigoii au două inimi. Se fac din al 7-lea copil, unde sunt de-arîndul 7 feciori sau 7 fete. Ei nu mănîncă nici ceapă, nici usturoi și au coadă. Cît trăiesc, merg noaptea la lună nouă la hotar; iese pe cablă la miezul nopții și se duc călare pe cociorvă de se bat cu melițele în loc de săbii, iar din gură tot zic: «Tai, ni tai, tai, ni tai», că altfel s-ar omorî. Niciodată să nu lași afară lopata, melița, că pe acelea se încalecă și se duc” (52, p. 863). Cele care relatează un caz particular sînt construite după același tipar compozițional: „Odată, niște oameni din Mihalcea au mers în pădure după lemne și au văzut într-un copac o femeie îmbrăcată pînă la brîu în roș și cu un steag [...] în mînă; amenința încoace și încolo. Acea era strigoaică, alunga ploaia. Au luat și au dus-o la cîntălărie ș-au închis-o. Ea spunea că a trebuit să facă așa, căci a fost luat bani” (ibid., p. 860). Cele mai multe 1. se încadrează în al doilea tip compozițional, alcătuit din două scene sau secvențe. Acestea sînt separate prin momentul critic, nodul crucial al acțiunii din 1., contactul cu lumea numenală sau încălcarea interdicției care atrage după sine catastrofa. De obicei, scena care precedă momentul critic este mai dezvoltată, insistîndu-se pe larg asupra acțiunii, pe cînd cea de a doua care urmează după acest moment spre a-i arăta consecințele, este mai scurtă, adesea redusă la o propozițiune. La o vînătoare de mistreți, un vînător aude glasul unei ființe care prevestește moartea celui mai destoinic din cei 20 de ortaci. Ceilalți nu cred și după ce împușcă mistrețul, cel mai bun vînător se urcă ostentativ pe el pentru a demonstra că avertismentul s-a dovedit o minciună, dar cade în colții mistrețului și moare pe loc. În secvența anterioară e relatată o acțiune amplă: strîngerea vînătorilor pe Valea Iadului, somnul noaptea, convorbirea celor două ființe misterioase, neliniștea celui care a auzit-o în contrast cu veselia celorlalți 19 vînători care se întremează cu „palincă”, îmbătarea lui ca să spună de ce este abătut, apoi vînarea porcului sălbatec și urcarea pe el a primului vînător. A doua secvență, care enunță catastrofa, e precipitată: „Și cum, ce face el, cade, și cade tocmai cu partea stîngă pe colții porcului și să bagă colțu-n vînătoriu ș-acolè moare pe porc deasupra. Ș-atunci ș-or dat ei sama că ce-or auzit atunci noaptea o fost adevărat” (5, III, p. 246—247). Al treilea tip compozițional cuprinde trei secvențe, cea

dintîi arătînd antecedentele întîlnirii cu lumea numenală, a doua întîmplările la care e supusă victima umană intrată în imperiul ființelor fantastice, iar ultima consecințele, soarta finală a victimei. Un sărac ce trăiește numai în munte la vite rîvnește să ducă o viață mai bună. Atunci apare diavolul cu care face cunoscutul contract: în schimbul sufletului, va avea parte pe această lume de toate plăcerile. Urmează o viață de huzur vreme de două sute de ani pînă la termenul contractului. În partea finală se arată cum omul lucra în interiorul muntelui, îmboldit de biciul diavolului (5, III, p. 232—234). Aproape toate 1. care relatează descinderi pe tărîmul celălalt sau răpiri ale omului de către ființe fantastice sînt alcătuite după acest tipar compozițional. O seamă de 1. au o dezvoltare mult mai mare, urmînd tiparul compozițional al basmului fantastic, cu excepția finalului care arată deznodămînt tragic. L. celor doi luceferi se desfășoară întocmai ca basmele AT 566, 567, fiind o îmbinare ingenioasă a acestora, cu deosebirea că la sfîrșit, fratele căsătorit îl omoară pe cel necăsătorit, crezînd că i-a necinstit soția, iar cînd se convinge de nevinovăția lui, se aruncă și el în mare, sufletele lor prefăcîndu-se în doi luceferi (5, II, p. 365). O 1. despre originea soarelui și lunii nu e decît basmul despre copiii cu părul de aur (AT 707), dar la sfîrșit, mama copiilor este prefăcută de impotoarea care era și vrăjitoare vestită, în lună „pe pînza cerului”, iar tatăl lor, mort de durere, este prefăcut de Dumnezeu în soare pe cer „blestemat ... să nu-și vadă niciodată nevasta și copiii” (55, p. 27).

7. Forma 1. este mai simplă decît a basmului și a snoavei, narațiunea desfășurîndu-se cu intenție didactică, concentrată asupra miezului ei tragic sau spectaculos. Formulele în genere lipsesc, ca și alte categorii de exprimări cristalizate, povestitorul ținînd să redea cît mai explicit întîmplările care au dus la acel deznodămînt. Faptul caracterizează mai cu seamă 1. din ultima vreme, cînd specia este în vădit declin, în urma procesului firesc de culturalizare care a arătat netemeinicia atîtor etiologii și caracterul fictiv al personajelor fantastice. Sub acest aspect, 1. constituie documente de niveluri culturale ale poporului din diferite perioade de timp. Dar 1. impresionează și prin universul lor poetic. Mintea naivă care a explorat universul cu ochi de poet le-a încărcat cu imagini pline de putere expresivă. Alături de acuitatea neobișnuită a omului simplu de a pătrunde în tainele lumii înconjurătoare, de finețea obser-

vării, l. mai stau mărturie de adîncă lui sensibilitate în fața fenomenelor naturii. L. închid în sine o întreagă lume poetică, de la licărirea misterioasă a astrelor, formele strănii ale peisajului, murmurul apelor, strigătele animalelor, cîntecul și coloritul păsărilor, fragilitatea florilor cu variatele lor miresme pînă la decrepitudinea zidurilor ce se năruie, căptușite de mușchi și înduioșarea pentru faptele mari ale trecutului din care n-a mai rămas decît zgura amintirilor. O lume vie, puternic umanizată care captivează sufletul aplecat spre poezie, dar care dispare dinaintea măsurătorilor și formulelor instituite de știință.

Legile epice. Epica populară a stîrnit mai mult interes printre cercetători decît celelalte genuri folclorice. Ea conținea numeroase vestigii mitologice din primele veacuri ale indoeuropenilor, alături de o seamă de întîmplări și trăsături care evocau lumea medievală, deosebit de scumpă romanticilor. La noi, descoperirea narațiunilor populare s-a petrecut sub aceeași egidă, detectîndu-se în ele ecouri ale mitologiei romane, începînd cu primii culegători: frații Schott (1845), în mai mică măsură Alecsandri în notele despre balade, apoi A. Marienescu etc.

A. 1. **L.e.** au fost elaborate mai tîrziu, cel mai adesea ca simple tatonări sau deducții din conspectarea unui material limitat. Cel care a introdus noțiunea de l.e. în cercetarea basmului a fost folcloristul danez Axel Olrik în 1908, pornind de la unele observații ale folcloristului norvegian Moltke Moc, din cursurile sale de folclor, publicate însă postum (1914). Moe a stabilit următoarele l.e., pornind de la datele elementare ale psihologiei umane, prin experiența istorică, pînă la contribuția personalității interpretului popular. Schema lor ar fi următoarea: I. Factori psihologici generali. 1) Dezvoltarea motivelor materialului epic, în care acționează impulsul de a da acestui material o formă plastică și impulsul de a-i da o desfășurare. 2) Dezvoltarea sub influența altor elemente și cicluri narative, în care acționează impulsul de contopire și cel al creației prin analogie. În opoziție cu factorii 1 și 2 acționează impulsul compunerii și cel al descompunerii. II. Factori istorici. 3) Dezvoltarea sub influența unor criterii culturale modificate și sub condiții istorice, schimbate fie în exterior (scenieric, personaje, unelte etc.), fie în conținut prin raționalizare sau prefacere spre înnoire sau parodiare, în care acționează impulsul de adaptare și cel de retopire. III. Factori psihologici indi-

viduali: 4. Factori personali la interpreți și auditoriu (memoria, talentul, modul de interpretare etc.). Schema elaborată de Moe este orientată spre conspectarea materialului epic în sine, spre istoria motivelor și elementelor componente. Geneză acestora e fixată în „epoca gândirii mitice”, ceea ce a găsit în genere aprobare printre cercetători. Moe s-a străduit să codifice legile după care se prefăce materialul epic, dînd naștere la puzderia de variante (XXXIII, I, p. 566). W. Berendsohn precizează sensul mai larg al unor formulări din această schemă. La dezvoltarea materialului epic (1) se înțelege și aspectul opus al scurtărilor și omiterilor, impulsul analogiei duce la asocierea motivelor asemănătoare, iar separarea lor din compunerile anterioare e datorată impulsului de descompunere. Prin condiții istorice se înțelege și răspîndirea teritorială, de la un popor la altul, iar la procesul de adaptare și retopire e activ și cercul auditorilor. Schimbările în conținut nu se datorează numai raționalizării și parodierii, ci și influenței ideilor dominante, religioase, filozofice. Datorită prefacerilor narațiunilor, apar acele *motive oarbe* , resturi lipsite de înțeles din straturile mai vechi. La factorii personalității trebuie adăugați și alții: stare materială, profesie, mentalitate, vîrstă, sex (ibid., p. 567).

2. Antti Aarne a precizat că schimbările din basme se produc potrivit „anumitor legi ale gândirii și fanteziei”, care ar fi următoarele: 1) uitarea unui element; 2) opusă acesteia este amplificarea narațiunii prin elemente care inițial nu-i aparțineau. Aceasta poate merge pînă la contopirea unor basme diferite sau pînă la multiplicarea personajelor, îndeosebi pînă la trei; 3) compunerea prin analogie; 4) specializarea unei caracteristici generale și invers; 5) alipirea unor elemente străine prin schimbare, uneori prin contrast; 6) antropomorfizarea unor elemente și motive animaliere și invers (zoomorfizarea); 7) demonizarea unor isprăvi animaliere și invers; 8) transpunerea acțiunii la persoana I (egomorfism); 9) prefacerea în urma schimbării unui element component; 10) aclimatizarea în urma răspîndirii în alte teritorii și 11) modernizarea trăsăturilor arhaice (I, p. 23—39). Legile deduse de Aarne din cercetările sale monografice asupra unor tipuri de basme, formulate mai empiric, concordă în cea mai mare parte cu cele ale lui Moe, fără să se acopere total. Aarne exagerează factorul uitare și trece cu vederea talentul transmițătorului folcloric care are

un rol substanțial în configurarea variantelor, aspect neglijat de cercetătorii școlii finlandeze (istorico-geografice).

3. Axel Olrik pășește mai departe, avînd în vedere nu numai materialul epic ca atare, ci și construcția epică, de aceea își numește l.e. „reguli de compoziție”, sau „formule de construcție”. Acestea ar fi: 1. Legea începerii și terminării; 2. legea repetării (gradată sau simplă); 3. legea acțiunii tripartite; 4. legea dualității scenice (în același timp nu acționează decît două personaje); 5. legea contrastului (a personajului principal cu cele secundare); 6. legea gemenilor (slabi și șterși ca personaje secundare); 7. legea echilibrului; 8. legea transpunerii în acțiune (unitatea obținîndu-se prin legătura cauză-efect); 9. legea ierarhizării (personajele se disting după caracter, soartă); 10. legea orînduirii progresive a basoreliefurilor, a acțiunilor principale în chip plastic; 11. legea logicii cu trăsături specifice (totdeauna orientată asupra acțiunii); 12. legea unității acțiunii și 13. legea concentrării asupra unui personaj principal.

L.e. stabilite de Olrik au stîrnit îndoieli și opoziții. Deși au fost codificate ca proprii narațiunilor populare, ele se pot aplica totuși — cu unele excepții — și epicii culte. În propulsarea acțiunii mai intră în joc și alți factori (profețirea, porunca, prevenirea, interdicția, apoi înlocuirea noțiunilor abstracte prin concrete ș.a.). Preluarea de trei ori a acțiunii își are obîrșia în practicile cultice, numărul făcînd parte din cele cu valență sacră, încărcate de eficiență numenală. Unele legi se aplică numai basmului, începutul și sfîrșitul basmelor diferă de cel al legendelor, îndeosebi al celor etiologice, în bună măsură și de cel al snoavelor. Totuși încercarea lui Olrik s-a dovedit plină de urmări în cercetarea stilului folcloric: ele au deschis noi orizonturi în determinarea caracteristicilor stilistice ale speciilor și prin aceasta au contribuit la o mai evidentă delimitare a lor, dovedind că aceasta nu e numai de conținut, ci și stilistică. Atari caracteristici au îngăduit apoi o detectare mult mai sigură a amestecului livresc în colecțiile cu variante dubioase (XXXIII, I, p. 568—571). Cercetarea contemporană asupra mecanismului compozițional, asupra structurii narațiunilor populare își are punctul de plecare în observațiile lui Olrik, chiar dacă ele nu au în întregime valabilitatea unor „legi” și sînt adesea prea generale pentru a caracteriza cu pregnanță specificul popular.

B. S-a încercat și codificarea l.e. care determină formarea legendelor populare, dar cu mai puțin succes. Scurtimea, simplitatea lor îmbia de la sine către formularea unor principii care în cele din urmă au o valabilitate mult peste sfera legendelor, adesea de o generalitate excesivă, prin aceasta lipsită de eficiență științifică.

1. Așa se dovedesc a fi în parte l.e. generale, neretușate de autor, deduse din studiul legendelor popoarelor primitive de către Raoul Rosières: 1) legea originilor (pe aceeași treaptă de evoluție, cu același fel de gândire, se pot naște legende similare în mod independent); 2) legea transpunerilor (faptele unui erou sînt puse pe seama altuia mai simpatizat de masele populare) și 3) legea adaptărilor (prin circulație în alte ținuturi, legendele se încadrează în noile condiții). Întîia și a treia sînt prea generale, potrivindu-se tuturor faptelor de cultură populară, abia a doua caracterizează îndeaproape narațiunea populară cu profil legendar.

2. M. Benigni a pășit pe un teren mai sigur cînd a încercat să determine regulile de modificare ale realității istorice în legende. Acestea ar fi: 1) megalosia, la rîndul ei de trei categorii: a) megalosia cantitativă (sau propriu-zisă), prin care ciocnirile dintre grupuri mici sînt transpuse sub forma unor războaie mari purtate de popoare vestite sau chiar de întrecaga omenire; b) megalosia dramatizantă și c) megalosia simbolistă (un personaj devine simbolul unei calități și acumulează toate isprăvile care îl ilustrează); 2) archeosia, transpunerea în trecutul mult mai îndepărtat al unui fapt și 3) traumatosisa, explicarea prin minuni a faptelor neobișnuite. Legile lui M. Benigni se bazează pe resorturile psihologice ale omului din popor.

3. Arnold van Gennep a stabilit în manieră contrastantă următoarele legi prin care iau naștere legendele populare: 1) legea localizării și a deslocalizării; 2) legea individualizării și a desindividualizării; 3) legea temporării și a destemporării și 4) legea convergenței și a disocierii temelor. Aceste legi acționează fie separat, fie toate în același timp pentru elemente diferite. Împrejurarea explică numărul impresionant de mare al combinațiilor pe care îl atestă variantele. Ele includ pe cele stabilite de R. Rosières (LXXXVIII, p. 277—294). Cea dintîi depășește totuși sfera legendelor: localizarea caracterizează pe alocuri și unele snoave despre proști, adesea ducînd la rivalități brutale între satele unui ținut, iar legea convergenței și

disocierii se potrivește tot atît de bine basmului propriu-zis, parțial și snoavei. Doar individualizarea și localizarea într-o anumită epocă definesc specificul legendei — în proză sau versificată — ca o specie cu precădere legată de un anumit loc sau timp, de un personaj important prin aureola adăugată de imaginația populară.

C. 1. S-au încercat precizări și în mecanismul transmiterii narațiunilor pe cale orală. W. Anderson, în monografia sa *Kaiser und Abt* (1923), a fost izbit de „stabilitatea extraordinară” a poveștilor orale și a explicat aceasta prin două împrejurări: a) „fiecare povestitor a auzit povestea respectivă de la antecesorii săi de regulă nu o singură dată, ci de mai multe ori” și b) povestitorul a auzit o poveste „de obicei nu de la o singură persoană, ci de la un șir întreg de mai multe persoane și anume în versiuni diferite” (IX, p. 22). În urma acestor împrejurări, versiunea e mereu corectată, readusă la tiparul ei, prin legea autocorectării (Selbstberichtigung). Anderson a avut în vedere numai narațiunile mai scurte, îndeosebi snoavele, care circulă mai des și sînt povestite de mai mulți, încît la acestea se poate presupune că un povestitor le-a auzit de la mai mulți inși, eventual de la același de mai multe ori. Datele pe care s-a sprijinit au fost prea puține, de aceea el însuși conchide că „e ceva mai greu de a dovedi” a doua împrejurare — auzirea de la mai multe persoane — care e rară la basme. Cercetările noastre au confirmat constatarea mai veche că transmiterea narațiunilor lungi e apanajul cîtorva inși, dotați cu o memorie neobișnuită, care rețin povestea, în proză sau cîntată, dintr-o singură ascultare. Memorizarea a cîte două versiuni ale aceleiași narațiuni nu se întîmplă decît excepțional (5, I, p. 20—22). Există o „autocorectare”, dar aceasta se petrece la povestitorii rutinați, care spun de mai multe ori de-a lungul anilor aceeași poveste: abia aceste repetări continue înlătură fluctuațiile și conservă schema narativă în tiparele ei firești. Mărturisirile povestitorilor anchetați verifică pe deplin această constatare, ilustrată și de experimentele de pînă acum (XCI, p. 459—461).

V. *Experiment, Povestit.*

Lună. După o *legendă* a fost făcută de Dumnezeu, la propunerea diavolului, din cremenea și argintul aduse de acesta. „Dumnezeu a scapat și-a făcut luna-un om”, ca „să vadă oamenii și noaptea”. E ridicată pe cer de 7 draci, fiind rece,

cu aripi de piatră scumpă (52, p. 27—28). După altă legendă, **I.** provine din ochiul primei femei care a născut pe cei doi draci. Pe cînd dormea, dracul cel șchiop îi scoate ochiul stîng care „a început a crește pînă ce nu l-a mai putut ținea și dîndu-i drumul, a zburat de s-a făcut luna pe cer” (ibid., p. 146). **L.** e femeie, soră cu soarele. E socotită sfîntă, ca și soarele, „sînt ochii lui Dumnezeu care luminează pămîntul”. Unii i se închină cînd răsare, mai cu seamă la eclipse și la **l.** nouă. **L.** nouă „e așteptată ca un semn de mare bucurie pentru sănătate și succes în afaceri” (LIII, p. 121—128).

„**L.** e bărbat și soarele femeie” (52, p. 614). De aceea, i se atribuie aventuri erotice. A furat fata mijlocie a unui om și a dus-o la curțile sale. Fratele ei a găsit-o „la miază-zi, unde trăia iarăși în bine, porțile și totul era de argint” (ibid., p. 155). Cel mai adesea, **I.** e socotită femeie. Ea a fost pețită de fratele ei, soarele (v. *Soare*). Dumnezeu a împiedicat incestul, îndepărtîndu-i să nu se întâlnească. Soarele a fost pedepsit să lumineze numai ziua, iar **L.**, fiind mai mică, să lumineze numai noaptea, iar ziua „să-i fie rușine de fața soarelui” (LIII, p. 122). Ca să nu mai fie rîvnită de fratele ei, soarele, Dumnezeu „a mînjit-o pe unele locuri, întunecînd-o și făcînd-o mai urîtă” (66, p. 107). Căsătoria incestuoasă a fost împiedicată de arici care a strîns mormane de pulbere la curtea soarelui ca să fie hrană cailor, întrucît Dumnezeu nu va mai da ploaie din cauza unci atari nelegiuii. Soarele s-a răzgîndit (LXII, p. 105—106). **L.** a fost fata unui pescar sărac, pețită de un pește care-i dă în schimb noroc la pescuit. Peștele soț nu era decît soarele îmbrăcat în piele de pește care o alungă, apoi o blestemă să se facă **l.**, pentru că din cauza ei a murit mama lui (LXII, p. 20—22).

Petele din **l.** au origini felurite. Cea mai răspîndită legendă arată că în **l.** stau doi frați (în unele variante Cain și Abel). Cel mic a omorît pe cel mai mare și acum îl poartă în spinare, ținîndu-i la nas o căldărușă în care îi curge sîngele. Cînd căldărea se va umple, trei picuri vor cădea pe pămînt și acesta se va aprinde (v. *Sfîrșitul lumii*, LIII, p. 121). Cei doi frați din **l.** ar fi doi mocani cu o mioară între ei care presimte omorul și-l previne pe fratele mai mic. Ca pedeapsă pentru omor, Dumnezeu le-a pus chipurile în **l.** (LXII, p. 88). După altă variantă, doi frați s-au înjunghiat și din sîngele lor a fost făcută **l.** (52, p. 619). Unul era bogat, celălalt sărac și acesta a furat fîn de la cel dintîi pentru a da la vite. Cel bogat l-a omorît cu țăpoiul.

Altă legendă arată că un frate a vrut să-l mănince pe celălalt, dar Dumnezeu a intervenit, oprindu-l și punându-i în l. (ibid., p. 620). Trei frați dau fiecare mălai unei văduve ca să se culce cu ei. Când află, încep cearta, apoi cei mai mici îl omoară pe fratele mai mare și „stau și azi în lună c-un ciubăr plin cu sînge sub cel mort“ (ibid., p. 619). „Un cioban a înjurat căldura și lumina lunii, fiindcă nu i-a uscat opincile și obielele, ude de ploaie. Dumnezeu, supărat pe cioban, a pus petele din l. ca o răzbunare pentru nesocotința lui“ (LIII, p. 122). În l. s-ar afla un cioban invidiat de ceilalți ciobani pentru fluierul lui fermecat care atrăgea toate oile. Ca să-l scape de intrigi, Dumnezeu l-a ridicat în l. (LXII, p. 93—96). În l. ar fi un cioban lenș, azvîrlit acolo de Dumnezeu pentru că le-a arătat drumul numai cu piciorul (81 a, p. 528). Petele din l. ar proveni din răzbunarea soarelui pentru că l. n-a vrut să-l ia de soț. „Și de atunci și pînă astăzi, soarele trimite în toată luna racii și peștii mărilor de mănîncă pe soră-sa“ (LXII, p. 62). La eclipsă, l. e mîncată de sufletele oamenilor adormiți (12, I, p. 165).

În unele variante ale *basmului-legendă* AT 298, soarele, l. și vîntul și-au disputat în fața lui Dumnezeu înțîietatea. „Luna zicea că ea e mai mare“, dar soarele arată că lumina ei păleşte pe lîngă a lui (52, p. 401; v. *Soare*).

În cîteva variante ale *basmului* AT 465, protagonistul dobîndește ca soție pe fata l. El fură aripile celei mai mici cînd vine la scăldat. Boierul vroind să i-o ia, îl trimite la l. (v. *Sarcini de pierzanie*). Ajunge la soacră-sa cu basmaua miraculoasă dată de soție. Ginerele l. bate nevoia, apoi gerul (i-a degerat brișca) și vîntul (i-a uscat grîul) (52, p. 618). Fata l. îi e dată de Dumnezeu. Trimis de boierul gelos la tatăl lui pe cealaltă lume, ajunge la soacră-sa l., unde bate soarele, gerul și bruma (ibid., p. 1033—1035). Un pescar se însoară cu fata l., apoi e trimis la Dumnezeu. L. îl îndrumază la ger, acesta la fratele său soarele care îl duce călare la Dumnezeu să-l invite la balul împăratului (ibid., p. 967—968).

L. îndrumază protagoniștii plecați în căutarea unor ființe sau obiecte de preț. Voinicul căsătorit cu Frumoasa Lumii (AT 465) e trimis în cele din urmă după oul de aur. E îndrumat de bărbatul care purta vînturile la cel ce purta l., iar acesta îl trimite la soare (LXXXIII, p. 280). Soția plecată în căutarea soțului căruia i-a ars pielea de porc (AT 425) trece întîi pe la muma l., apoi pe la soare (41, I, p. 51—52). Petru Cenușotcă

pleacă în lume să-și găsească nevastă. Un bătrîn îl îndrumază spre Sfînta L. Aceasta îl trimite la o cetate, învățîndu-l să vegheze trei nopți ca să poată obține mîna fetei negre (34, p. 243—245).

Uneori, I. e răpită de zmei, împreună cu soarele și celelalte constelații (v. *Soare*). De obicei, ea e liberată în lupta de la al doilea pod, de argint. Drăgan Cenușă se luptă cu zmeul cu calul de argint „de la miezu nopți pînă-n prînzul mare și l-o omorît cu tăt cu cal, ș-o dat drumu la lună” (5, I, p. 214). Un preot răspunde lui Dumnezeu că I. are cearcăn „de vînt” și Dumnezeu îl face bivol, iar pe preoteasă bivoliță. Sluga popii răspunde că numai Dumnezeu „știe” de ce are I. cearcăn și primește bivoliș să lucreze cu ei 9 ani, cînd vor redeveni popă și preoteasă (LXII, p. 66—67).

■ **Lungilă v. Tovarăși năzdrăvani**

Lup. După o *legendă*, a fost făcut de diavol „dintr-un boț de lut”, dar nu l-a putut însufleți. Îl dăruiește lui Dumnezeu care îi dă viață și îl asmuță împotriva diavolului pe care l-a mîncat (99, III, p. 147). Sf. Petru este ocîrmuitorul I. și ei nu au voie să mănînce decît ceea ce le dă el (v. *Sîmpetru*). O dată, un I. a mîncat o măgăriță cu mînzul și de atunci Sf. Petru l-a blestemat să nu se sature niciodată și să nu mănînce fără învoirea lui. Nici oamenii sortiți a fi mîncăți de I. nu pot scăpa. Un astfel de om a scăpat de două ori, dar a treia oară un os al I. mort îl lovește în frunte și îl omoară. Ciobanul, destinat de Sf. Petru a fi mîncat de un I. șchiop, e luat de acesta chiar din mijlocul tovarășilor lui în timp ce dormeau (LIII, p. 546). Dumnezeu i-a rînduit să mănînce „o lighioană de o oca și jumătate”. El însă a mîncat „iapa și cîrlana” și a fost blestemat să nu mai fie sătul pînă nu va „mînca pămînt scos de cîrțiță, din mușuroaie” (92, p. 19).

Un cioban s-a urcat într-un copac și a urlat ca I. Dumnezeu l-a dat unui I. șchiop să-l mănînce, care vine și-l trage de picior (25, p. 108).

În *basmelor despre animale*, apare deseori în tovarășia vulpii, fiind mereu păcălit de aceasta. Îl face să-și vîre coada în lac după pești unde și-o rupe (AT 2), îi pune altă coadă de fuior, apoi îl momește să sară peste un foc care îi arde coada (AT 2 C), iar cînd I. prinde vulpea de picioare, aceasta îl face să creadă

că trage de rădăcini (AT 5; v. *Vulpe*). Totuși, când vulpea vrea să-l mănince, rostind ea mai întâi „lup-lupește, hîd nume“, I. preia inițiativa și o mănincă (5, I, p. 122). Animalele din casa babei (șoarecele, racul, cocoșul și oul) îl alungă pe I. care povestește înfricoșat cum cenușa (explozia oului) l-a orbit, țapul din apă (racul) i-a vîrît coarnele în nas, șoarecele striga că-l ține, iar cocoșul îl amenința cu ciocanul (ibid., p. 141—142). Contractul cu drepturile fiecărui animal a fost dat de Dumnezeu I., iar I. l-a dat cîinelui care l-a dat pisicii (v. *Pisică*) și de atunci I. aleargă mereu după cîine (ibid., p. 149). Când împarte cerbul mort cu ariciul, acesta îl pune să jure că a fost împărțire dreaptă. L. pune laba într-o cursă (76, p. 42—43; v. *Arici*). E păcălit de măgar cînd vrea să-l mănince, momindu-l că ar fi bun vornic la sat. După ce îl ciomăgesc oamenii, un călugăr îi rupe coada (41, II, p. 13—15). Plăcîndu-i un mînz, întrebă iapa dacă nu e de vînzare. Iapa încuviințează, dar trebuie să-i citească prețul lui, scris pe potcoavă și îl omoară lovindu-l (5, I, p. 137). Ajută cîinele îmbătrînit să-și recapete încrederea stăpînului (AT 101), dar e înșelat de cîinc. Îl invidiază pe acesta, dar după ce stă o zi în lanț, preferă libertatea (v. *Cîine*). Purcelul lasă I. să intre în căsuța din pădure ca să nu înghețe. Apoi îl opărește cu apă fierbinte și I. fuge. Purcelul se suie într-un copac și cînd vin ceilalți I. să se răzbune, îi sperie cu apa clocotită (AT 136; 4 a, 261, Dumbrăvița — Satu Mare). Omul pe care vrea să-l mănince, îi promite că-i va aduce ghetă a doua zi, dacă îl cruță, dar aduce doi cîini care omoară I. (81 a, p. 493). L. prinde un purcel la stîină și vrea să-l mănince. Purcelul cere mai întâi să-l strîngă de urechi, cîinii îi aud guițatul și îl alungă pe I. (4 a, 225, Dumbrăveni-Suceava; AT 122 C). În absența caprei (sau a oii), intră în căsuță și mănincă iezii (AT 123). Capra (oaia) se răzbună, făcîndu-l să cadă în groapa cu foc (sau vîrîndu-l în cuptor și silindu-l să vomite iezii). Uneori, vînătorul îl astupă pe I. în vîzuină cu un bolovan de neclintit (XV, p. 30—31). În basmul AT 118, I. este ridicat în brațe de urs ca să zărească în pădure calul ce a dat scînteii din piatră, dar fiindcă spune că nu-l vede, ursul îl ridică mai sus, strîngîndu-l pînă îl omoară: „tu numai l-ai văzut și ai murit, d-apoi dacă îl păzeai ca mine?“ (102, I, p. 87—89). O bătrînă surprinsă de I., ca să scape de el, îi promite trei capre. Cînd I. vine să i le dea, bătrîna se baricadează în casă și I. pleacă flămînd (LXXIX, p. 24).

În unele variante ale poveștii cumulative AT 2030, . este solicitat să mănânce capra și amenințat cu pușca (5, I, p. 155).

În câteva *basme fantastice*, l. e actant principal, adversar al eroului. Când băiatul plecat ca să evite uciderea părinților ajunge în Țara Lupului, intră servitor la mama l. cu capul de oțel. L. vrea să-l omoare, dar băiatul e scăpat de cei trei cîini ai săi (5, II, p. 386—394; v. *Cîine*). Băiatul care nu poate strînge vitele ieșite din furnicile din perna dăruită e ajutat de un l. năzdrăvan, cu condiția să nu se însoare, altfel l. îl va mîncă. Ca să scape, voinicul intră servitor la mama l. „o zmeoaică”, unde scapă de l. cu ajutorul cîinilor Nea-aude, Neavede și Nea-greul-pămîntului (52, p. 194—195). Flăcăul sortit să fie mîncat de l. e lăsat de acesta pînă în noaptea nunții. Când vine l., pînile de pe masă încep să spună povestea lor, de la arat pînă la coptul în cuptor „și o lecuță am crapat, crapă și tu! Atunci și lupul a crapat” (ibid., p. 189). Zmeul prefăcut în l. ajută pe o femeie să nască în pădure, cu condiția ca dacă copilul va fi fată, să fie a lui. Copilul scapă de el împreună cu frații, aruncînd obiectele care se prefac în obstacole (LXXXIII, p. 355—356). Diavolul se prefacă în l. ca să răpună boul năzdrăvan (AT 511 A), dar e învins de acesta (ibid., p. 722).

L. apare și ca auxiliar al omului. După ce mănîncă calul voinicului, îl însoțește în întreprinderea de a aduce pe zîna de aur a mării care fura mercele din copacul împăratului (AT 550). Când băiatul e prins furînd colivia, l. se prefacă într-un domn mare, iar coada într-o numeroasă suită și îl răscumpără. La întoarcere, l. se prefacă într-o luntre plină de mărfuri atrăgătoare, iar cînd voinicul e omorît de frații invidioși, l. reappare și-l învie (81, p. 195—204). În altă variantă, voinicul plecat în căutarea hoțului merelor, întîlnește „un lup groaznic de mare și cu fruntea de aramă”. Acesta îi destăinuie că hoțul e împăratul păsărilor. Când eroul nu izbutește să fure „iapa cea sireapă”, l., chemat în ajutor, răpește pe Zîna Crăiasă. Apoi l. se prefacă în chipul acesteia și fuge ca mireasă de lîngă împărat. În continuare, l. se prefacă în „iapa cea sireapă”, păcălind pe al doilea împărat (41, I, p. 67). L. se arată recunoscător celui care l-a cruțat, lăsîndu-l în viață sau legîndu-i rana. Voinicul plecat să păzească trei nopți iapa babei Relea găsește în drum un l. „strîcat la un picior”. Îi leagă piciorul și l. se vindecă. În a doua noapte, l. adună toți l. care hăituiesc iapa din munți pînă o prinde voinicul (79, p. 57—59). Băiatul plecat la vînat

cruță lupoaică, aceasta-i dăruiește un pui să-i fie cățel. Când zmeul vrea să-l mănince, l. aleargă cu celelalte animale și sfirtecă zmeul prefăcut în buștean (41, I, p. 288—291). Sora îndrăgostită de zmeu (AT 315) îl trimite pe frate să-i aducă lapte de lupoaică să-i fie de leac, el primește un pui pentru că le-a cîntat minunat din fluier. Cu celelalte animale (vulpe, urs), l. omoară zmeul, mai târziu e trimis la nunta fetei salvată de la balaur (AT 300). De bucurie, l. „a sărit... șapte garduri, neică, parcă nici nu atingea”. Fata „îl pune la masă, îl pupă, mănîncă cu el dîmpreună, cît mîncă un lup: un bou, un bou și jumate și doi! Flămînd” (5, I, p.190—191). Fata cea harnică a moșneagului lăsată singură la moară (AT 480), găzduiește „lupu tăvălit și plin de glod” pe care îl spală și îl piaptănă. A doua zi, trage căruța încărcată cu bogății, împreună cu iepurele, vulpea și ursul, pînă aproape de casa fetei (52, p.211—212). L. alcargă și după diavol să-l mănince și e scăpat de un pescar pe care îl răsplătește cu un sac de bani (5, I, p.340—342). Mama Pădurii își prefăce un fir de păr din capul ei într-un „lup cu capul de fier” ca să omoare voinicul, dar acesta e apărat de mioara năzdrăvană (52, p.1193).

Uncori, puterile zmeului se află într-un l. din pădure: în l. e un prepelicar, în acesta o prepeliță, în ea o cutie cu 3 gîndaci (LXXXIII, p.674). Când mănîncă boul de la carul lui Păcală (Pepelea, Ianoș), e înjugat de acesta în locul boului, alături de urs, fiind îndemnați la mers: „Ho, Lupilă, haiț, Ursilă...” (5, III, p.18-20). Băiatul ascuns în butoi îi prinde coada și e tras de l. pînă sar doagele butoiului (AT 1875; LXXIX, p.81).

În *snoave*, Păcală prinde l. care i-a mîncat oaia și îl vîră într-un sac. Se duce apoi la un gospodar și pretinde că ar avea un berbec cu lîna de aur și cere bani mulți ca să-l lase să-i mîrlească oile. Lăsat între oi, l. le omoară, apoi fuge (5, III, p.61—63). Un viorist vede un l. și se ascunde într-o groapă. L. vine pînă la groapă, el îi cîntă, apoi l. pleacă (52, p.651, S.5811). Omul care avea o capră, o varză și un l. nu știa cum să le treacă pe puntea pe care putea duce numai cîte una, fără să se mănince în absența lui (AT 1579). Trece întîi capra, apoi l., dar readuce capra, trece varza, apoi revine după capră (S. 5729). Românul convinge pe un țigan să fure un berbec de la stîină, dar acesta, cînd aude de l., țipă atît de tare, încît trezește ciobanii care îl iau la bătaie (S. 5803). Țiganul ce se întoarce de la tîrg cu urciorul în spate, se sperie de șuierătura vîntului în buza urcio-

rului. Se împiedică și cade, iar urciorul îi vine peste cap: el crede că l-au încolțit l. (S. 5807). Când vede un tufiș, crede că e l. și se aruncă asupra lui, iar zgîrieturile le crede a fi făcute de l. (S. 5808). Muzicantul ce se întoarce de la nuntă, se întâlnește cu un l. căruia îi aruncă toate proviziile. Când crede că vrea să-l mănînce și pe el, cîntă din vioară și l. fuge (S. 5809). Altul cade într-o groapă unde era un l. El cîntă mereu la vioară, iar l. urlă pînă a doua zi cînd e salvat de un pădurar (S. 5809 A). Un țigan face o groapă cursă în pădure în care cade un l. Vrînd să-l omoare, cade și el în groapă, unde imploră l. să-l creadă că a venit să-l salveze (S. 5810). Un țigan spune că a văzut șapte l., apoi le scade mereu numărul (S. 5813). Evreul întâlnește un l. și întinde bastonul ca și cum ar fi pușcă. Un vînător doboară l., dar evreul observă că are de 20 de ani bastonul și n-a știut că e încărcat (S. 5816). Un țaran e înconjurat de l. și dă pușca soției să tragă în ei cu curaj, căci el a fost pînă acum destul de curajos (S. 5818). Un l. vrea să bea apă din fîntînă, dar sluga popii îl aruncă în apă. E scos de un urs (S. 3000, XVIIa). Țiganul care vrea să fure o oaie, prinde în brațe un l. pe care îl socotește oaie cu coada groasă (S. 5435).

Maica Domnului. O legendă o arată a fi născută din „durere de inimă“, întrucît mama ei avea 7 ani, iar tatăl 77 ani. După altă legendă, a fost concepută din mirosirea și sărutarea unei frunze de păr. **M.D.** l-ar fi conceput pe Isus sărutînd o iconiță găsită într-o fîntînă. Nașterea lui Isus s-a întîmplat în grajdul lui Crăciun care a tăiat din cot mîinile soției lui, Crăciuncasa, pentru că a moșit-o. **M.D.** i-a vindecat îndată mîinile și a blestemat caii care tropăiau și ronțăiau să se sature numai la Ispas, binecuvîntînd boii care au stat liniștiți, încălzind-o cu aburul lor (48, p.6—57). Isus a fost conceput mirosind o lămîie. **M.D.** a binecuvîntat animalele din grajdul în care a născut pentru că au încălzit-o și hrănit-o: oile, porcii și vacile, iar caii au fost blestemați fiindcă au mîncat tot fînul în care ascunsese pe Isus (52, p.39—40). **M.D.** a blestemat păianjenul care a întrecut-o în a toarce firul mai subțire (LVIII, p.8—9). Buruiana „palma Maicii Domnului“ care vindecă boala grabnică a fost cunoscută și folosită mai întîi de **M.D.**, de aceea i-a rămas acest nume. Năvalnicul, un fecior agresiv, a fost blestemat de **M.D.** să se prefacă în buruiană folosită în farmecele de dragoste (ibid., p.28—29). Înainte de nașterea lui Isus, copiii nu erau scăldați și le era corpul numai rană. După ce a scăldat **M.D.** pe Isus, au vîrît și celelalte femei copiii în scaldă și s-au vindecat imediat (52, p.325). Broatecul a luat naștere din inelul din capătul brîului pe care l-a pierdut **M.D.** (ibid., p.971). Albinele au luat naștere din lacrimile **M.D.** cînd plîngea după Isus (LIII, p.302; v. *Albină*). Căutîndu-l pe Isus, a binecuvîntat rîndunicile care i-au adus vestea că va învia, dar a blestemat lemnarul pentru că i-a făcut o cruce grea și fierarul pentru că a făcut cuiele mari (LVIII, p.10-12). A binecuvîntat de asemeni ciocîrlanul șchiop care l-a văzut pe Isus răstignit și a fost lovit cu o piatră, precum și broasca ce l-a văzut răstignit, ca apa în care va sta ea să fie curată, iar la moarte să se usuce numai (48, p.154—155; v. *Broască*). Mănăstirea Gorovei a fost făcută acolo unde s-a

arătat **M.D.** unei copile șchioape, blagoslovind pîrîul de alături ca să fie apă tămăduitoare (52, p.926—927). Curcubeul este brîul **M.D.** pe care ea i l-a întins în fața mormîntului apostolului Toma care nu credea. „Și de atunci Brîul Maicii Domnului, care l-a arătat lui Toma, se arată și acum pe cer ca un curcubeu” (48, p.307). Luna ar fi **M.D.**, soția lui Dumnezeu, care e cerul. După alte legende, **M.D.** e pămîntul și a intervenit mereu pe lângă Dumnezeu care vrea să prăpădească lumea: „— Rabdă, rabdă, zice ea, pe mine vezi cum mă taie și mă calcă și eu rabd; lasă-i să mai trăiască” (52, p.1239). Cînd soarele a vrut să izgonească vîntul din lume, **M.D.** a intervenit, arătînd foloasele vîntului (ibid., p.401).

În *basme*, **M.D.** apare sporadic, totdeauna ajutînd eroinelor să iasă din impas. Deține rol preponderent în versiunea bănățeană a basmului AT 710. Fata lemnarului sărac, juruită diavolului, este salvată de **M.D.** care o duce acasă, interzicîndu-i să descuie o cameră. Fata calcă interdicția și zărește pe **M.D.** vindecînd rănilor lui Isus și este dusă înapoi în pădure, mută. O înfîlnește fiul unui împărat care o ia de soție. Cînd naște primul copil, **M.D.** vine și i-l ia, apoi pe al doilea. Soția e condamnată a fi zidită de vie. **M.D.** îi aduce înapoi cei doi copii, redîndu-i vorbirea (81, p.13—18). Într-o variantă a basmului AT 710+480, fata săracă e luată servitoare de **M.D.** ca să-i grijească animalele: o mîță, un cățel și un miel, cu interdicția de a se uita în alte 6 odăi ale ei. Fata calcă opreliștea, vede într-o odaie soldați morți, pe împăratul dintîi al lumii, soția și copiii lui și îi apar pete pe toate degetele. Surprinsă de **M.D.** cu pete pe degete, a negat călcarea poruncii și a fost alungată după ce i-a „plăt看it ce a fost al ei”. A doua fată nu se uită în camerele interzise, dar se abate pe un drum oprit, unde zărește un flăcău de care se îndrăgostește. Pusă la probă de **M.D.**, de-abia poate să ridice tablaua și e concediată. A treia fată nu calcă nici o interdicție, animalele spun că le-a îngrijit bine și o trimite după cele două fete. Primei fete îi dă o ladă din care ies șerpi și șopîrlc, fetei a doua îi dă altă ladă, jumătate cu aur și argint, jumătate cu șerpi și broaște mai mici și fata s-a măritat. Fetei a treia îi dă o ladă miraculoasă care la popasuri se umplea cu mîncări sau se prefăcea în palat și o ia de soție împăratul (52, p.743—749). Într-o variantă bănățeană a basmului AT 709, **M.D.** redă vederile fiicei orbită de mama vitregă geloasă (oglinza fermecată

îi spusese că aceasta e mai frumoasă decît ea), conducînd-o la o fîntînă ca să se spele cu apa tămăduitoare (81, p.34—37). Uneori, ea dă sfaturi fratelui de cruce cum să prefacă stana de piatră în om (AT 516), stropind-o cu sînge luat de la cei doi copii gemeni (99, IV, p.352). Într-o variantă a basmului AT 407, soția cu copilul în brațe urmărită de strigoi în biserică se prefacă în icoana **M.D.** cu fiul în brațe în altar. „De atunci se află în toate bisericile chipul Maicii Domnului cu pruncul în brațe” (81a, p.436); v. *Legendă*.

Mama (Muma) Pădurii. Se mai numește *Știma pădurii*, *Vîlva codrului*, *Mușă* (LIII, p. 197) sau *Surata din pădure* (LXV, p.212). În *legende*, are înfățișare respingătoare, închipuită ca o femeie, adesea cît o casă sau o claie de fin, ori cît copacii cei mari din pădure. Trupul e uscat și gîrbov, acoperit cu păr, picioarele ca de bou, dar foarte lungi, capul cît banița, cu părul pînă în călcîie. Ochii de asemenea sînt mari, cît o sită sau cît o strachină, dinții de o palmă sau chiar mai mari; se culcă pe-o ureche și cu alta se acoperă. E îmbrăcată în mușchi sau în haine de flori și frunze de copaci. Se poate prefacă în alte animale sau obiecte: bivoliță, iepure, cal, vacă, cîine, gîscă sau claie de fin. De asemenea, se poate face oricît de mare sau de mică dorește să fie. Pe alocuri, **M.P.** e cel mai gros copac din pădure, sau o tufă sau vreo plantă cu trunchiul sau rădăcina în formă de om (LIII, p.198—199), sau chiar un „copac crăcuros”. Poate fi jumătate om, jumătate lemn sau jumătate bărbat, jumătate femeie (LXV, p.212). Locuiește în păduri, fiind stăpîna lor. E mai mare și peste fiarele din pădure, inclusiv șerpîi, broaște (LIII, p.199); „dacă mușcă pe cineva șerpele, nu-l primește înapoi” (52, p.867). Umblă prin păduri, de obicei noaptea, ziua stînd ascunsă, cînd de umbletul ei vuieste pădurea. În genere, se arată tristă și posomorită, adesea plîngînd, mai ales cînd se taie copacii. Se crede că face rău oamenilor pe care îi întîlnește: îi rătăcește prin pădure sau îi alungă, se atîrnă de car încît nu-l mai pot duce boii, îi omoară chiar, iar cine îi răspunde, amuțește pe loc. Mai cu seamă pe copiii mici îi sperie cînd dorm, le ia somnul sau chiar îi pocește (LIII, p.199—200). Se mai crede că ar lua chiar copiii oamenilor și ar lăsa în loc „copii de ai ei, plîngăcioși și urîți”. Ca să preîntîmpine aceasta, prin Transilvania mamele, silite să plece de lîngă copii, lasă de pază mătura și foarfecele, iar prin Bucovina cleștele, vătraiul

și mătura (LXV, p. 223). Un om tăia lemne în pădure și e prevenit de mămăliga pusă la fript să fugă, că se apropie **M.P.** La întrebarea acesteia cinc a țipat, mămăliga răspunde că ea, pentru că s-a ars pe foc (52, p.181—182). Un cioban din Bucovina a văzut-o într-o noapte venind spre el șuiărind „așa... de frumos, că nu era om pe fața pământului să șuiere așa... Era o femeie minunat de frumoasă, cu părul despletit... dar unghiile la mâni și la picioare erau ca la lup... Dar când s-a învîrtit cu spatele, nu mai era femeie frumoasă, ci o cioată învelită în scoarță“. A trecut pe lângă o fată care spăla cămăși și a amuțit după trecerea ei. Un vînător vrea să o împuște, dar pușca nu se descarcă și atunci scoate crucea din sân. La văzul ei, **M.P.** a început să plîngă în hohote „ștergîndu-și lacrimile cu părul despletit“, fiindcă se îndrăgostise de el, dar crucea a înspăimîntat-o (LXV, p. 214—222). Se apropie noaptea de oamenii ce stau la foc cu pretextul „valeu, tare mi-i frig“ și dispare numai la semnul crucii. Cu precădere momește fetele să vie la bordeiul ei la tors. O fată e prevenită de un șoarece să fugă pentru că **M.P.** s-a suit în pod să-și ascută dinții. Ajunsă acasă, încuie ușa și răstoarnă toate lucrurile ca să nu poată deschide ușa (ibid., p. 216—217). Surata din pădure momește altă fată să vină cu furca la ea. Când e prevenită de șoarece să fugă, **M.P.** o urmărește, fata aruncă peria ce se preface în pădure mare. **M.P.** roade pădurea, fata aruncă gresia care se preface în stîncă. **M.P.** o roade, dar când ajunge acasă, cîntă cocoșii și ea e silită să se întoarcă (92, p. 36—37). **M.P.** a avut un război cu împăratul Pișcan Florea și i-a răpit nevasta, apoi l-a blestemat să se prefacă în grangur (99, III, p. 366). Prin Banat, se arată că, dimpotrivă, **M.P.** e prietenoasă cu copiii, ajutîndu-i cînd se rătăcesc prin pădure, sau cînd se află în vreun impas (80, p. 297).

În *basme*, **M.P.** e un personaj malefic. Apare obișnuit la popasul voinicului în codru. Siminoc plecat în căutarea frățelui de cruce, Busuioc (AT 303), se întâlnește cu **M.P.** pe care vrea s-o prindă. Ea se urcă în copac, apoi coboară la foc, vătîndu-se: „— Aoleo, cum mi-e de frig... îmi clănțnesc dinții“. Fiindu-i frică de cîini, aruncă „o viță din cosiță“ ca să lege cîinii, dar Siminoc o zvîrle în foc și astfel cîinii o pot prinde (41, I, p.329—330). În multe variante, **M.P.** este stăpîna iepei năzdrăvane la care se slugărește anul de trei zile pentru mînzul cu mai multe inimi. Feciorul de împărat obține mînzul cu 9 inimi, după ce păzește iapa **M.P.** trei nopți cu ajutorul animalelor recunos-

cătoare (LXXXIII, p.345). Într-o variantă a basmului AT 333, **M.P.** găzduiește fetița răătăcită, dar de îndată ce intră în bordei, se schimbă: ochii cît strachina, picioarele lungi, dinții cît secerea și o gură cît banița: „— Mari, maică, că multe am mai mîncat ca tine“. **M.P.** o mănîncă pe fată, lăsîndu-i numai capul în fereastră (LXV, p. 215—216). Mama vitregă trimite pe fata soțului să țeasă noaptea la o argea ca să o mănînce **M.P.** Fata ia cu sine și cocoșul. De cîte ori vrea să o mănînce **M.P.**, fata îi spune povestea cînepii, apoi o ghicitoare, pînă cînd cîntă cocoșul care o alungă. Tatăl fetei silește pe vitregă să-și trimită și fiica ei care e mîncată de **M.P.**, punîndu-i „mațele pe ușa argelei“ (67, p. 314—317). Împăratul mărturisește lui Făt-Frumos din lacrimă că se teme de **M.P.** pe care n-a putut-o învinge, fiind silit să-i dea tot al zecelea copil al supușilor lui. Făt-Frumos o închide într-o piuă de piatră, dar **M.P.** fuge cu toată stîncă. La sfatul fetei, Făt-Frumos schimbă locul buților cu apă și cu putere și izbutește să o vîre în pămînt (32, p. 319—320). Într-o variantă a basmului AT 425, **M.P.** vrăjește pe soțul în piele de șarpe după ce a plecat de la soție și îl prefăce în servitorul ei. Cămașa fermecată de Sf. Miercuri o apără pe soția ajunsă la el să nu-i sugă sîngele **M.P.** (LXXXIII, p.251—252). Într-o variantă a basmului AT 1137, **M.P.** vrea să mănînce pe cei doi frați, dar cel mai mic îi sparge ochiul cu un glonț. Apoi scapă toți trei ascunzîndu-se în trei piei de berbece (82, p. 151—153). În altă variantă, frații mai mari sînt mîncăți de **M.P.**, scapă numai cel mic într-o piele de oaie după ce a orbit-o (52, p.1192—1193).

În chip sporadic, **M.P.** se arată binevoitoare protagoniștilor din basme. Un băiat se vîră în bernevecii ei în timp ce **M.P.** dormea. Cînd îl găsește, băiatul spune că s-a născut din vîntul ei. **M.P.** îl învață cum să prindă una din zînele ce se scîldau în lac (AT 400) cu care se va căsători (52, p.705). Băet Sărac o ajută pe **M.P.**, dîndu-i să guste din azima de merinde. „După ce îmbucă de trei ori, ea se simți om ca toți oamenii, cu inima dreaptă și cu sufletul milos“. Apoi îi destăinuiește că sora lui e dusă pe celălalt tărîm și îl învață cum să obțină calul năzdrăvan de la faimoasa babă (83, II, p. 39—40).

În *snoave*, faima rea a **M.P.** e folosită pentru a motiva lenca femeilor. O nevastă leneșă pretextează că n-a tors mai mult, neavînd rîșchitor, iar cînd bărbatul se duce în pădure să-i facă unul, ea se ascunde ca **M.P.** și strigă: „Cine face rășchitoare

muieră-i moare". Omul renunță la rîșchitor. Mama unei neveste nemulțumite de soțul ei mai bătrîn se ascunde în pădure ca **M.P.** și spune soțului trimis să asculte ce îl va sfătui **M.P.** să-și îndrăgească nevasta (52 a, p. 60—62).

Marțolea v. Zile rele

Măgar. După o *legendă* la început a fost un mînz însoțind un cal. Trecînd Dumnezeu pe lîngă ei, le-a poruncit să-i facă loc. Calul a auzit și s-a ferit, dar mînzul nu. Cînd e certat, se dezvinovățește că n-a auzit și Dumnezeu l-a blestemat ca să-i crească urechile lungi să audă mai bine. Iar fiindcă rînji cînd simți urechile bălăbănindu-i-se, fu blestemat ca să rămînă de rîsul copiilor și să se hrănească numai cu ciulini și scăieți (4 a, 298, Bănești-Dîmbovița). O femeie a făcut pîinea duminică seara ca s-o trimită luni la coșai; Dumnezeu n-a lăsat-o, ea l-a blestemat, dar îndată s-a făcut „asină” (92, p. 67).

În *basmelor animaliere*, la nunta animalelor, **m.** e poftit ultimul și el bănuiește că l-au invitat pentru că „ori n-au apă, ori n-au lemne”. Într-adevăr, cum îl zărește țapul-mire, îl trimite după „o sarcină de lemne și o saca de apă” (18, p. 60). Cînd e amenințat de lup că vrea să-l mănînce, **m.** îl convinge că oamenii vor să-l aleagă vornicul satului. La marginea satului, **m.** îl ia în spate, dar lupul fuge cînd sar oamenii la el (4 a, 255, Dumbrăveni — Suceava; v. *Lup*). Între animalele asociate care se opresc în bordeiul din pădure (AT 130) este și **m.** Cînd începe cocoșul să cînte, **m.** cere să-i dea voie să zbieră și el. „Cînd a zbierat măgarul o dată, a răsunit pădurea. Cît ai clipi din ochi, un lup fu aci” (92, p.21—22).

În unele variante ale *basmului* AT 563, Dumnezeu dăruiește săracului un **m.** care, la comanda „măgar, baligă-te”, făcea aur (32, p.349). Fratele cel mai mic căruia fata împăratului îi ia prin vicleșug punga generatoare de bani (AT 566), dă peste un smochin din care gustînd, „se pomeni deodată măgar”. Mai tîrziu, după ce mănîncă niște roșcove, „văzu că încet, încet, se schimbă și se făcu iară om” (41, I, p.240). Prefacerea în **m.** se întîmplă și după ce băiatul a mîncat struguri negri (7, p. 75). Soția necredincioasă care răpește de la soțul ei obiectul miraculos (bici, pană etc.) și îl prefăce în animal (ciine, pupăză, pisică, AT 449), este pedepsită în cele din urmă, împreună cu ibovnicii ei. După ce soțul redevine om, se întoarce acasă și

răpește biciul fermecat. Când soția vrea să-l alunge, el „plezni și amenință asupra ei, care se făcu o măgăriță; mai plezni și asupra ibovnicilor ei și făcu din popă un catîr, din pîrcălab un măgar și din țîrcovnic o vacă” (41, I, p. 495). Uneori, **m.** se vadește un auxiliar de preț. Fata popii fugită de tatăl incestuos (AT 706 C), e urmărită de acesta și îi omoară copiii. Soțul ei o osîndește să i se scoată ochii și să fie pusă pe un **m.** fără ochi. În pădure, **m.** o învață „să-mi spargi burta, să-mi scoți măruntaiele și să le arunci, ș-apoi să te culci în coșul meu”. Face întocmai și fata se pomenește că vede, avînd copiii alături și locuind „în niște case de s-au fost învîrtind după soare” (86, p.127—128).

În *snoave*, **m.** servește drept etalon al prostiei. De aceea, cei care întreabă în bătaie de joc pe un om dacă el este prost sau **m.**, el răspunde că se află între cei doi (S. 5606), sau învățătorul e cel mai mare peste copiii **m.** (S. 5606 A). **M.** zbiară în uliță fiindcă și-a văzut frații: niște studenți (S.5606 B). Când doi se întîlnesc pe o punte, fiecare spune că evită să se întîlnească cu vreun **m.** (S.5642). Negustorul (sau farmacistul) afirmă în derîdere că vinde capete de **m.**, cel ce-a primit explicația constată că a mai rămas numai unul nevîndut (S.5643). Când copiii salută pe omul cu **m.**: „bună ziua, tata măgarilor”, acesta răspunde „bună ziua, copiii mei” (S.5644). Cel luat în rîs pentru urechile mari afirmă că ale lui sînt cam mari pentru om, dar ale celui alt sînt prea mici pentru un **m.** (S.5645). O femeie vrea să-și cumpere un **m.**, dar altă femeie o sfătuiește să-și ia un bărbat, „că măgarul trebuie să-l duci de nas... bărbatu să duce singur” (12, I, p.210). Morarul și fiul său sînt luați în rîs de trecători cînd merg pe jos, cînd încălecă amîndoi **m.** și cînd îl călăresc pe rînd (S. 4640).

Măr. Într-o *legendă* pămîntul se reazemă pe *mărul roșu*, care la rîndul lui stă pe un pește. De sub mărul roșu izvorăsc toate apele pămîntului, „se împrăstie pe lume și iar înapoi acolo unde se întorc. Marea aceea unde-i mărul se cheamă *Marea neagră*” (52, p.1002).

În *basme*, voinicul e prefăcut temporar în **m.** Într-o variantă a tipului AT 425, Sf. Duminecă răsplătește soția plecată după soț pentru serviciile ei cu un **m.**: „acela era ficiorul” Sf. Dumineci. Când îl scapă din sîn, **m.** o călăuzește pînă la locuința soțului ei (52, p.447—448). Pentru a pedepsi pe impostor

(AT 300) eroul se prefăce succesiv în cal, iar când acesta e tăiat, din picurii de sânge „răsări doi meri de aur“. Când sînt tăiați, din coaja lor se nasc doi rățoi care se prefac în eroul răzbunător (35, p.109). Uneori, din copiii îngropați de servitoarea geloasă (AT 707) răsar doi **m.**: „din băligarul unde fuseseră îngropați copiii, doi meri“ au răsărit. „Coaja acestor meri era suflată cu aur, de lucea ca ziua, când noaptea era întuneric beznă“ (41, I, p. 54). Din inima copiilor îngropați „crescură în curte doi meri, care aveau ramuri de aur și purtau mere de aur“ (81, p. 50). Pentru a răzbuna moartea soțului, zmeoaica se prefăce în **m.** otrăvitor în calca eroului: „Uită-te colo ce măr mîndru și frumos. Noi pînă nu mîncăm un măr din mărul cela, noi tot crăpăm“. Dar Drăgan Cenușă a „făcut cruce cu paloșu: s-o făcut tot sânge“ (5, I, p.217). Prin degustare de **m.** soțiile pot concepe copii. Moșneagul plecat în lume pentru a găsi leac de faceri, primește de la un pustnic două jumătăți de **m.**, una pentru el, cealaltă pentru babă. Pe drum, moșul mănîncă din greșeală partea babei și pe dată naște „un puișor de copiliță“ (59, p.193). Servitoarea mănîncă și ea cojile **m.** și naște un fiu ca al împărătesei care a mîncat **m.** (81 a, p.656). Dumnezeu și Sf. Petru dăruiesc finului lor „o sabie și două mere“. În timp ce băiatul crește, **m.** se transformă în doi boi care îl vor învia (AT 300) cu apă vie și apă moartă (52, p.553). **M.** au însușiri miraculoase. Unele pot genera coarne celui care le mănîncă (AT 566). Toderaș „dă de un măr mare cu niște mere roșii ca focul și ca pumnul de mari... mănîncă două, adecă cum le mănîncă, cum îi cresc două coarne ca la boii cei ungurești de mari și de răsucite“ (60, II, p.77). În alte variante, atare **m.** au însușirea contrarie de a face să cadă coarnele, alternîndu-și atribuțiile cu perele miraculoase. Cei doi copii găsesc întîi pere căzute sub un păr de pădure. „Pe cînd le-a gătat de mîncat, le-a crescut niște coarne de nu-i rost a mî pin pădure“. Mai departe, dau de un **m.** din care gustă două **m.**: „nu trec zece minute, le-a picat coarnele!“ (5, II, p. 358). Alteori, **m.** are proprietăți curative. Fata pe patul de moarte pețită de trei frați e vindecată de cel mai mic cu o felioară din **m.** fermecat (LXXXIII, p.777). Un anumit **m.** poate reda vederile, dar numai zînele îl cunosc. Băiatul care le fură hainele (AT 400) o silește pe cea mai mare să-i arate acest **m.** (LXXXIII, p.281). Deseori, mama (sau sora) necredincioasă (AT 315, 590) îndrăgostită de un zmeu, se prefăce bolnavă și pretinde

să i se aducă **m.** de leac. Mama aparent bolnavă își trimite fiul a treia oară „să-i aducă măr din mărul roșu care era în mijlocul pădurii...” (41, I, p. 473). El este trimis de mamă chiar în rai după **m.** de aur care făcea „mai voinic” pe cel care îl minca (LXXXIII, p. 662). Ramura de **m.** are însușirea de a învia pe cel omorât. Mama necredincioasă și-a trimis fiul după o ramură „dintr-un măr-dulumăr”, fiindcă are crengile „tăioase și se tot mișcă neîncetat”. La sfatul Ilenei Cosînzenei, eroul ia ramura la amiazi, când **m.** se odihnea și cu ea va fi înviat după ce va fi decapitat de zmeu: „... au luat smiceaua aceea de măr-dulumăr și lovind cu ea încetișor de vreo câteva ori trupul, pe loc au sărit Petrea voinicul drept în picioare” (79, p. 32). În chip similar învie fata împăratului Roșu pe Harap Alb din varianta lui Creangă. Cel mai adesea, învierea se face prin stropirea cu apă vie, dar **m.** redă graiul. Zîna reface pe erou din bucățele, îl învie, „dară surd și mut. Atunci îi dete să mănînce un măr de care adusese el și îi veni grai” (41, I, p. 110). Ispășirea păcatelor comise de tîlhari poate fi atinsă numai prin udarea unei crengi de **m.** pînă va crește și va rodi **m.** (AT 756). Uneori, tîlharul trebuie să sădească cărbuni de **m.**: „La acești trei tăciuni și-i îngroapă cu vîrfurile în sus, pe culmea cea de plai și să cari de aice din vale în genunchi pînă acolo apă cu gura să-i uzi și cînd vor odrăsli și vor face roadă, să știi că și D-zeu te va ierta” (52, p. 1229). Spunînd pe cine a omorât, cad toate **m.**, afară de trei (uneori două) din vîrf, dar cînd mărturisește că și-a ucis părinții (și sora) cad și acelea. **M.** poate călăuzi pe erou cînd trebuie să meargă la mari depărțări. Eroul e trimis de boierul ținutului să-i aducă „nu știu ce” pentru a-i putea lua soția frumoasă (AT 465). Accasta îi dă un **m.** de aur: „el îți va face drum și te du la surorile mele”. Și acestea îi dau cîte un **m.** de aur să-l călăuzească în continuare pînă la curtea balaurilor care aveau „nu știu ce”, unde „mărul i-a făcut drum de aur peste apă și el s-a găsit de cea parte la curtea balaurilor” (52, p. 673). Fratele cel mare pleacă să-i aducă sorei „pasărea care cîntă, pomul care cîntă și fîntîna care luminează”, iar sora îi dă un **m.** „să-l arunce și să meargă pe urma lui” (ibid., p. 1014). De obicei, palatele zmeilor omorîți sînt prefăcute în cîte un **m.** prin plesnirea biciului miraculos. Făt-Frumos „plesni de patru părți ale curților cu un bici, ce era după ușa în cui, care se făcu un măr frumos de aur” (41,

I, p.166). Fata împăratului își alege soțul lovindu-l cu un **m.** în șiragul de pețitori care i se perindă. Trec toți fiii de împărat și de boier, apoi argații curții, dar fata nu lovește pe nici unul. Abia la urmă e adus și „argatul cel cheleş... și când trecu, fata-l lovi cu mărul“. Împăratul crede că e o greșeală și ordonă să se repete defilarea pețitorilor, dar de fiecare dată, fata îl lovește „tot pe cheleş“ (35, p.51). Uneori, **m.** singur detectează pe tatăl copilului. Împăratul dă fiicei sale un **m.**: „la care s-a duce de-a dura mărul, acela va fi tatăl copilului“ (52, p.961). Fata moșului alungată de vitregă (AT 480), în drumul ei, „au dat de un măr spinos și necurățat“ care o roagă „— Curățește-mă, drăguță, de crengile iestea spinoase și uscate, că ți-oi prinde și eu vrun bine odată“. La înapoiere, găsește în **m.** „două mere de aur“ pe care le ia cu sine. Fata babei refuză să-l curețe, dar la întoarcere, răzbită de foame și sete, se urcă în **m.** să culeagă două **m.** „atunci mărul pică jos. Fata se coboară și când dă să le apuce, mărul țup încă și mai sus în măr. Fata babei repede după dînsele pe măr, dar mărul iarăși s-au dat jos“. Scena s-a repetat pînă cînd fata babei „au purces zbihuită așa mai departe“ (79, p.210). Voinicul plecat în urmărirea fecioarei războinice (cf AT 468) îngrijește în drumul său niște **m.** uscați care îl răsplătesc cu **m.** (LIII, p.535). În unele basme, împăratul are un **m.** de aur din care i se fură în timpul nopții de către niște zîne, prefăcute în păsări. Cea mai mică este prinsă, dar cînd fuge, dă voinicului un **m.** de aur ca semn de recunoaștere (LIII, p.533). Uneori, un „pom“ crește în curtea împăratului pînă în cer. Împăratul promite că-i va da fata și jumătate din împărăție aceluia care îi va aduce din acest pom un **m.**, o gutuie și o pară (ibid., p.531). Soția care a călcat consemnul e blestemată de soțul ei în piele de urs (AT 425) să nu poată naște pînă nu va sădi ramura de **m.** dată de el la plecare, „să-l uzi cu gura și cînd voi mânca eu din mărul lui, atunci îi naște pruncul“ (52, p.955—956).

Metamorfoze. Apar frecvent în legende și în basmele fantastice, fie pentru a explica fenomene naturale, fie pentru a da o rezolvare plauzibilă desfășurării conflictelor.

A.1. Există **m.** definitive, ireversibile, care au avut loc o singură dată, *illo tempore*, care caracterizează legenda propriu-zisă. Într-o sumedenie de cazuri, cutare fenomen e pus pe seama unei schimbări de identitate care s-a petrecut ca urmare a

unui blestem. Baba care își maltrata nora trimițînd-o în timpul iernii să-i aducă flori și să spele lîna neagră pînă va deveni albă, e prefăcută de Dumnezeu în stană de piatră în munții Almăjului, cu un izvor la picioarele ei (81, p.289—292; v. *Baba Dochia*). Omul care s-a îmbrăcat în cojoc ca să-l sperie pe Dumnezeu, e prefăcut de acesta în urs (LIII, p.547; v. *Urs*). Pentru că un frate a vrut să ia de soție pe soră-sa, Ileana Cosînzeana, amîndoi au fost transformați în soare și lună pe cer și orînduiți să nu se întîlnească niciodată (ibid., p.542; v. *Soare, Lună*). Femeia rea care și-a îndemnat bărbatul să tragă cu pușca în Dumnezeu, a fost prefăcută în cîrțiță care nu se arată niciodată la soare de frica lui (22, p.8—9). Feciorul cel mare al unui împărat a fost blestemat de tatăl său să se prefacă în cuc, să nu-și mai întîlnească niciodată fratele, și „să vă strigați unul pe altul”, iar ouăle „să le clocească alte păsări”. (ibid., p.12; v. *Cuc*). Rîndunica a fost o fată neascultătoare și clevetitoare, blestemată să se prefacă în pasăre care să-și facă cuibul prin podurile expuse la fum (81, p.298). *M.* are loc și în urma rugămintii celui care ajunge victima altuia și nu mai găsește alt mijloc de scăpare. Fata de împărat, îndrăgostită de un cioban pe care l-a omorît tatăl ei, se roagă lui Dumnezeu să o facă „o turturică” și de atunci ea cîntă la amiazi cînd se mulg oile „tur-tur-tur” (22., p.4). Fata frumoasă dusă la tătari în haremul unui pașă, fuge și tocmai cînd erau să o prindă soldații, „ca s-a prefăcut într-un izvor” (26, p.60—61).

2. În basme, *m.* definitivă se întîlnește numai ca pedeapsă. Astfel, soția necredincioasă care și-a prefăcut soțul în cîine, e transformată împreună cu ibovnicul ei în doi boi puși la car ca să lucreze pe seama tuturor (5, II, p.87). Baba nesățioasă care vrea în cele din urmă să fie „Dumnezeiță” (AT 555), e prefăcută în pupăză, iar soțul ei în cuc (LXXXIII, p.847). Flăcăul ajuns popă, e prefăcut de Dumnezeu în cal pentru că a ajuns nemilos cu cei săraci și e dăruit unui țigan să transporte cărbuni (5, II, p.183; v. *Pedepse*). Ca un fel de pedeapsă pentru fata care n-a putut termina caierul de tors, mama ei se prefacă în vacă, fiindcă așa a fost învoiala în șezătoare: cine nu termină caierul, „să găsească pe mă-sa acasă vacă neagră” (86, p.318).

B. 1. *M.* provizorie, de durată limitată, este caracteristică basmelor fantastice. Ea e consecința unei pedepse sau a unei răzbunări și cel atins de ea scapă numai dacă un izbăvitor îndeplinește clauzele blestemului. Cazarchina a fost prefăcută

din gelozie într-un monstru. „Eu am fost fermecată de-o fermecătoare din cauză că am fost prea frumoasă și m-a fermecat în halu care mă vezi: să mînc cîini, pisici, cai, oameni, ce mi-o ieși înainte... pînă n-o păcătui un om cu mine încît să nu-l simț eu. Iară nouă ani de zile, nici ziua, nici noaptea, nu mai am somn“. Pentru că Ionică a scăpat-o de blestem, ea îl slujește „ca roabă“ 9 ani (5, II, p.211). Uneori, **m.** impusă ca răzbunare are un termen pe care cineva, apropiat victimei, îl calcă fără să știe, prelungindu-l, cum se poate vedea în unele variante ale basmului AT 425. Soțul blestemat să stea ziua în piele de porc rabdă pînă ce „mai aveam trei zile și scăpam de spurcatele astea de vrăji“, cînd soția îi arde pielea și îi reînnoiește chinul, căci „acum cine știe cît voi mai avea să port această scîrboasă piele de dobitoac“ (41, I, p.51).

2. **M.** provizorie e consecința călcării unei interdicții. Tuliman aude cele trei femei prevestind pe rînd cum fiul împăratului și tînăra soție vor fi otrăviți de împărăteasă sau vor fi omorîți de un șarpe (AT 516). Ele blestemă pe rînd pe cine le va divulga „vorba și sfatul... să se împetrescă pînă-n genunchi“, a doua oară „să se împetrescă pînă la subțiori“ și a treia oară „să se-mpetrescă pînă-n creștet“. Tuliman e prefăcut succesiv în stană de piatră și redevine om după ce e stropit cu sîngule celor doi gemeni și în felul acesta el se va face „mult mai voinic și mai frumos de cum a fost“ (99, IV, p.348—354).

3. Cel mai adesea, atare **m.** e provocată cu ajutorul unui obiect miraculos. Pana dăruită de împăratul vulturilor îl prefăce pe soțul înșelat în cîine și nu poate redevine om decît numai cînd va ajunge el în posesia ei. Puterea de metamorfozare e într-atîta legată de această pană, încît însuși împăratul vulturilor care i-a dăruit-o nu-l mai poate prefăce în om, ci numai în pisică care „s-ajungă să pună mîna pe pană“ (5, II, p.91). Cîteodată, **m.** se întîmplă după o degustare. Uneori, efectele sînt cunoscute dinainte, de aceea, sora își previne pe rînd fratele însetat: să nu bea apă din urmă de urs „că te faci urs și mă mînci“, apoi să nu bea nici din urmă de lup, dar a treia oară, fratele nu se mai poate abține și bea din urmă de cerb. „Cît ce-o beut-o... s-au schimbat într-un pui de cerb foarte frumos“ (7, p.171—172). De obicei, **m.** se întîmplă pe neașteptate. Copiii flămînzi lăsați în pădure mănîncă pere. „Pă cînd le-a gătat de mîncat, le-a crescut niște coarne de nu-i rost a mîe pînă pădure“. Dar după ce mănîncă mere, pe dată le cad

coarnele (AT 566). Cu ajutorul acestor fructe se vor răzbuna pe fata împăratului care le-a luat obiectele miraculoase, recîștigîndu-le (5, II, p.358).

C. Autometamorfoza, prefacerea prin propria putere sau voință, e mai frecventă și mult mai adîncă, aducînd în scenă transformări spectaculoase. Gama acestora e nespus de variată, atît în legende, cît și în basmele fantastice.

1. În *legende*, unele ființe fantastice cu însușiri malefice au această însușire de căpetenie de a se prefăce temporar în felurite ființe — sau chiar obiecte — pentru a atrage victimele. M. se întîmplă printr-o întreită autorăsturnare, adică prin darea de trei ori „de-a curu-n cap” (LIII, p. 251). Cele mai numeroase și mai variate autometamorfoze se vîd la draci care se pot prefăce după voie în cîine, pisică, capră, cal, iepure, bivol, bou, porc, dar mai cu seamă în om, de la simplu copil pînă la boier „cu țilindru”, apoi în animale sălbatice, îndeosebi în muscă, apoi în alte lucruri inerte (piatră, foc, abur, fum, roată etc.) sau copaci (v. *Drac*). Toate acestea numai pentru a face rău oamenilor. Spiridușul se prefăce de obicei în monede sau scule și în felul acesta poate fi vîndut, deși el are înfățișare de animal minuscul: șoarece, fluture, muscă, deget, copilăș foarte mic etc. (LIII, p. 176). Zburătorul cînd intră în casele cu fete, ia înfățișare de om, de „ființă frumoasă”, atrăgătoare, adesea în chipul iubitului. Abia la plecare, redevine iar „pară de foc și scînteii” (ibid., p. 191—192; v. *Zburător*). Priculiciul e un om care se poate prefăce în cîine sau ogar, pisică neagră, lup, după ce se dezbracă și se dă de 3 ori peste cap, uneori după ce mai întîi își bea urina. Autometamorfoza se petrece numai noaptea (ibid., p. 239). În chip similar, strigoii se prefăc în timpul nopții în cîini, mai rar în alte animale, dîndu-se de trei ori „de-a curu-n cap” (ibid., p. 251; v. *Strigoii*).

2. În *basmele fantastice*, autometamorfoza e cel mai comod procedeu de a scăpa de urmărirea cuiva, sau dimpotrivă, de a putea lovi vrășmașul cu mai multă eficiență. Basmul AT 325 e un lanț de atari autometamorfoze, croul învățînd toate procedeele la însăși școala diavolului, iar conflictul fiind de fapt o întrecere în prefaceri. Elevii au învățat „cum să ne facem tot felu de jigărării sălbatice, sau muscă, sau păianjen, sau vultur, sau tot felu de lucruri.” Băiatul se prefăce întîi într-un cățel de aur pe care îl cumpără un boier, de la care fuge apoi. Cînd se prefăce în cal de aur, e cumpărat numai de diavol în chip

de „boier c-o burtă mare“. Ca să scape, calul se prefăce în porumbel, diavolul în vultur care îl urmărește pînă în odaia unei fete de împărat, unde porumbelul redevine om. La nunta lor, diavolul revine ca muzicant șef de taraf, iar la plată, băiatul se prefăce în inel, apoi în boabe de porumb. Diavolul se prefăce cocoș ca să le mănînce, dar 3 boabe se transformă în vulpea care omoară cocoșul, ucenicul ieșind astfel învingător (5, I, p. 497—504). În alte variante, seria autometamorfozelor e diferită întrucîtva, băiatul prefăcîndu-se în taur, apoi în cal, pește, porumb, inel în degetul fetei, linte, om, pe cînd diavolul se prefăce în pește mare care aleargă după peștișor, apoi în călugăr ca să spovedească fata împăratului care îl avea pe voinic în inelul de pe deget și cocoș ca să mănînce linte (7, p. 167—169). Prefacerea se întîmplă prin simpla darc peste cap, fără ca să fie totuși obligatorie. Fugarii din casa zmeului (AT 313) se prefac pe rînd în biserică și călugăr, apoi în pieptene și pădure, iar la urmă în lac și rățoi (86, p. 21—22), sau în holdă și paznic, mănăstire putredă și călugăr bătrîn, în final în două rațe pe un lac (5 a, p. 38—40), sau în turmă de oi și păcurar, mănăstire și călugăr bătrîn, apoi în lac și rățoi (60, I, p. 37—41). Urmă galbenă, trădat de soția necredincioasă (AT 318), se prefăce în cal pe care îl cumpără amantul ei. Ea îl descoperă după ochi și îi cere decapitarea. A doua oară, Urmă galbenă se prefăce în porumbel care izbutește să pună mîna pe paloșul miraculos cu care va pedepsi pe cei doi (60, V, p. 70—71). Drăgan Cenușă „s-o dat peste cap s-o făcut un șoarec“ care intră la zmeoaică și fură „răclița“ cu ochii tatălui său. Apoi în urmărirea lui Omu cît șchipou, din nou s-a dat „peste cap, s-o făcut un băiet de țîgan c-o scripă“, iar dracii „altu plîngè, altu rîdè, altu giuca“ (5, I, p. 216, 233). Tei-Legănat, ca să scape de răzbuarea lui Stati-cot, „o dat' s-a dat peste cap, s-a făcut un purice“ și s-a ascuns în poala fetei acestuia (ibid., p. 247).

Autometamorfoza țintește pedepsirea adversarului, mai adesea omorîrea lui. Soțiile zmeilor uciși se prefac într-un măr „mîndru și frumos“ apoi într-o fîntînă, din care curge însă sînge de îndată ce Drăgan Cenușă a „făcut cruce cu paloșu“ asupra lor (ibid., p. 217). Ca să-i pedepsească pe frații perfizi (AT 301), Zorilă se duce călare la nunta lui Sărilă, căruia „fi ștearsă o palmă zdravănă în vîzul tuturor oaspeților“, iar cînd

aceștia vor să-l prindă, calul se „făcu țărîna, iar călărețul un copilăș jucîndu-se“ cu țărîna. Apoi îl pălmuiește pe Mezilă, iar cînd e urmărit, „calul se prefăcu într-o oaie neagră, iar călărețul într-un ciobănaș“ (7, p. 185—186). Uneori, rigurozitatea rituală e păstrată întocmai, protagonistul dîndu-se de trei ori peste cap. Învățat de Faurul pămîntului, Greuceanu „se dete de trei ori peste cap și se făcu un porumbel“ și se așează în fața caselor zmeilor, apoi „se dete iarăși de trei ori peste cap și se făcu o muscă și intră în cămara zmeilor“ ca să poată spiona. Și fiindcă diavolul i-a furat paloșul, Greuceanu „se dete de trei ori peste cap, se făcu un buzdugan cu totul și cu totul de oțel“ care se izbește de diavolul prefăcut în stîncă (41, I, p. 187—191).

3. Autometamorfoza e practică de unele animale, apoi chiar de obiecte. Cele mai multe schimbări le realizează calul pentru a-și servi stăpînul (v. *Cal*). În fuga magică din casa demonului (zmeului), unele obiecte se prefac în obstacole menite să zădărnicească urmărirea fugarilor. Peria se prefacă în pădure deasă, „că n-aveai unde zvîrli un vîrf de ac!“, țesala se prefacă în stîncă de fier, iar săpunul într-un „lac de apă mare“ (5 a, p. 39—40). Corespondența dintre obiecte și metamorfozele lor nu e totdeauna constantă, pieptenele prefăcîndu-se în apă mare (86, p. 374), cutea devenind munte, năframa „tău de lapte“, iar șuvița din părul fetei fugare „un codru înalt pînă-n vineția ceriului“ (7, p. 118—119). Oglinda aruncată se prefacă în „munte rîpos“ (v. *Oglindă*). Palatele zmeilor care au răpit fetele pot fi făcute într-un măr sau într-o nucă și aduse pe lumea albă unde redevin ce au fost, de obicei prin pocnirea dintr-un bici. Afin plecat la Doamna Chiralina ajunge la rîul de foc pe care îl trece pe bușteanul ielelor din mijlocul pădurii. După ce încalcă pe el și îi dă pîteni de trei ori, bușteanul „se prefăcu într-o căruță cu doisprezece cai de foc“ și după trecerea rîului, „căruța se prefăcu iar în buștean“. Apoi Afin lovește „bușteanul de trei ori și se făcu un cerb de aur frumos“ în care se vîră Dafin pentru a intra în odaia fetei împăratului (32 a, p. 415—416).

4. Există o autometamorfoză mai adîncă, posibilă în urma omorîrii prin îngropare sau ardere. Copiii cu părul de aur (AT 707) îngropați de impostoare se transformă în brazi (meri sau nuci) cu crengile de aur. Prefăcuți în scînduri și arși în foc, scînteile se prefac în miei sau păsări. După ce sînt tăiați, mașele scăpate pe rîu se transformă iarăși în doi copii cu părul de aur

care își spun povestea la curtea tatălui lor (5, II, p. 459). Împărăteasa aruncată în fântină se prefăce în pește de aur. Taiat de impotoare, din solzul aruncat pe geam crește un nuc cu nuci de aur. Pus pe foc, o surcică e dusă de o babă și se prefăce în fata care a fost (ibid., p. 8—10). În variantele basmului AT 510, din împărăteasa îngropată de impotoare în fântină crește o răchită. Fratele ei își face o trișcă dintr-o ramură care își povestește pățania. Când impotoarea aruncă trișca la pământ, ea se dă peste cap și redevine soția mai frumoasă pe care nu o mai recunoaște împăratul (5, I, p. 586—589). Fata blestemată de tatăl ei să se prefacă în pisică, cere binefăcătorului ei să o taie în bucăți și să o ardă cu un stînjien de lemne, apoi să ia cheia din gura scroafei. Din foc într-adevăr ieși o scroafă cu cheia în gură, voinicul o bate pînă lasă cheia jos. Când deschide ușa palatului cu cheia, îi stă înaintea fata ce fusese blestemată să fie pisică (7, p. 91). Sihastrul „așa de bătrîn, că-și rădica genele cu cîrja” cere băiatului care i-a putut paște cele trei oi (AT 788) să-l arunce în foc, să-i ia ciolanele și să le presare cu buruienile aduse din cîmpul cu florile, apoi să le stropească cu apă. A doua zi, în locul unde a lăsat ciolanele, băiatul „vede un domnișor tînăr și frumos, de nu te puteai uita la dînsul” care îi mulțumește pentru că l-a făcut „din bătrîn-tînăr” (52, p. 1235).

Metoda geografică-istorică (sau finlandeză) urmărește determinarea originii și răspîndirii unei povești prin studierea exhaustivă a elementelor sale componente.

1. S-a numit „geografică-istorică” pentru că variantele se află răspîndite pe spațiul uman, la mai multe popoare și conșpectarea lor s-a dovedit mai clară atunci cînd e urmărită în contiguitate teritorială; fiind un material cultural, el are și o vechime ce trebuie determinată măcar cu aproximația unei epoci istorice. I se mai spune „finlandeză” fiindcă au fost mai întîi cunoscute monografiile cercetătorilor finlandezi, care sînt și cele mai numeroase. În fapt, metoda a fost practică independent în mai multe locuri, căci specificul materialului folcloric ducea de la sine la acest mod de studiere. Sugestii fructuoase au venit și din domeniul lingvisticii, unde cercetarea comparată urmărea studierea prototipului sau arhetipului, adesea neatestat în textele scrise, apoi a ramificațiilor arborescente la familia de popoare pînă la ultimele mlădițe dialectale.

tale. Cronologic, printre întâile monografii se numără *Povestea numerelor* (1879) a lui B. P. Hasdeu. În comparație cu cealaltă monografie a sa, *Balada „Cucul și turturica”*, aceasta e abia o schiță monografică, fiind mărginită doar la episodul cu întrebările și răspunsurile. Hasdeu omite cercetarea tipurilor diferite — cîntec de stea, baladă, basm — în care apare acest episod final care l-ar fi ajutat în elucidarea vechimii tipului religios A și a celui laic B. El afirmă că tipul religios ar deriva din basmul (tip B) cu întrebări și răspunsuri, dar nu își fundează aserțiunea pe vreo demonstrație dedusă din analiza elementelor componente (XXXIV, p. 567—608). În chip independent a elaborat și L. Kolmacesvki studiul său despre eposul animalier în Europa apuseană și la slavi (*Jivotnii epos na zapade i u slavian*, 1882) în care a urmărit problematica în chip foarte asemănător cu Julius Krohn. Fiind scrise în limbi puțin cunoscute, monografiile lui Hasdeu și Kolmacevski au rămas necunoscute cercetătorilor de peste hotare care au pornit numai de la investigațiile finlandeze publicate în limba germană, începînd cu cele ale lui Julius Krohn, socotit fondatorul școlii (și metodei) finlandeze. Acesta a stabilit metodologia cercetării monografice în coordonatele ei geografico-istorice în studiile sale despre *Kalevala* din anii 1883—1885. În domeniul basmului, metoda a fost aplicată de fiul său, Kaarle Krohn, în monografiile despre basmele despre animale *Bär (Wolf) und Fuchs* (1887, în traducere germană 1889) și *Mann und Fuchs* (1891). Cel mai sîrguincios a fost Antti Aarne, autorul celor mai numeroase monografii.

2. Metoda geografică-istorică țintește stabilirea formei prime — prototipul sau arhetipul — a basmului din care provin toate variantele cunoscute, apoi a locului și a timpului cînd a fost creat, a formelor locale și a căilor de răspîndire succesivă. Acest țel este atins prin respectarea cîtorva norme metodologice: a) Cunoașterea tuturor variantelor, publicate sau manuscrise; dacă anumite țări sau teritorii mai întinse nu posedă variante, cercetătorul trebuie să fie edificat dacă situația provine din lipsă de culegeri sau din starea de fapt a repertoriului respectiv. În genere, în evaluarea ariei de răspîndire, trebuie să se țină seama de diferența dintre repertoriul subiectiv — adică cel consemnat în publicații sau arhive — și cel obiectiv, adică existent măcar în vremea cînd s-au făcut culegerile. Deosebit de vătămătoare concluziilor s-a dovedit negarea existenței unui element component sau a unui tip cînd ele totuși circulau la

poporul respectiv. b) Studiarea variantelor trebuie coroborată în permanență cu răspîndirea teritorială și cu vechimea istorică. Pentru ușurarea acestei examinări, variantele vor fi orînduite pe continente și familii de popoare, pe cît posibil în contiguitate geografică. Fiecare variantă primește o siglă, alcătuită din inițiala familiei lingvistice (sau a continentului) și a poporului, urmată de cifra care indică numărul de ordine în repertoriul național stabilit de cercetător. Întrucît variantele diferă între ele, adesea cu stufozități greu de memorizat, ele sînt disecate în părțile lor componente: episoade, motive (sau momente), elemente. Orînduirea acestora în coloane orizontale cu indicarea prezenței (eventual a formei speciale) la feluritele popoare în coloanele verticale dă puțința studierii lor amănunțite. În evaluarea lor, cercetătorul ține seama de cîteva criterii deduse din specificul producțiilor folclorice. Forma primară e în genere a) cea cu cel mai mare număr de variante; b) cea cu aria cea mai întinsă; c) cea atestată în cele mai vechi documente; d) cea prezentă în variantele cele mai rotunjite; e) care pare cea mai naturală și mai logică; f) care nu poate fi împrumutată din alt tip; g) din care pot fi deduse toate celelalte forme locale; h) aria laterală conservă forma mai veche: dacă o formă se află răspîndită pe o arie largă, iar alta pe o arie mai mică în interiorul celei dintîi, înseamnă că prima formă este cea veche, iar cealaltă mai nouă, derivată din cea dintîi. Vechimea aproximativă se deduce din analiza conținutului și din dimensiunea și forma ariei de răspîndire, coroborată cu întîile atestări documentare (literatura antică sau medievală), acolo unde acestea există. În genere, se concede că cu cît variantele se îndepărtează în spațiu și cu cît se scurge timpul, se diferențiază mai mult: distanța în spațiu și timp este întrucîtva proporțională cu mărimea schimbărilor ce le suferă variantele. După stabilirea formelor prime ale elementelor, se trece la reconstituirea narațiunii în totalitatea ei, forma primă a acesteia fiind alcătuită din suma formelor prime ale elementelor componente. O monografie de poveste are în genere următoarele capitole: a) formularea și delimitarea temei; b) istoricul cercetării ei; c) variantele literare, orînduite cronologic (tipărite sau manuscrise); d) variantele orale, așezate în ordine teritorială, cu siglele corespunzătoare etc.; e) considerații generale asupra variantelor ca vechime și răspîndire; f) împărțirea în episoade, motive și elemente; g) stabilirea textului prototip; h) patria

prototipului; i) epoca în care a fost creat prototipul; j) variantele locale (geneză și răspîndire); k) căile de răspîndire; l) contaminările cu alte elemente epice; m) influența variantelor livrești asupra celor orale; n) concluzii, cu schițarea istoriei basmului analizat. Ultimul capitol a fost înțeles felurit de corifeii școlii finlandeze. K. Krohn preconiza stabilirea substratului care a generat narațiunea, concepția sau practica populară cu ansamblul ei de credințe, subliniind că abia după stabilirea formei prototipului, cu locul și timpul de geneză, căile de răspîndire, „începe propriu-zis cercetarea basmului” (I, p. 56). Mai importantă este întrebarea *cum*, decît *unde* și *cînd* s-a născut produsul folcloric cercetat. Krohn enumeră în continuare cîteva modalități genetice: crearea prin prefacerea sau contopirea producțiilor folclorice existente în repertoriul curent, trecerea dintr-o specie în alta, plăsmuirea noilor opere folclorice avînd la bază unele credințe populare care cu vremea ajung depășite și dispar din reprezentările curente, dăinuind doar în țesătura produsului folcloric, alături de crearea unor producții folclorice pornind de la structura unor visuri sau halucinații. Alte opere folclorice au sorginte realistă, oglindind condițiile istorice, cum ar fi în primul rînd o seamă de legende și cîntecele eroice. Explicarea metaforică din unele producții folclorice, îndeosebi din proverbe, are model permanent vorbirea zilnică a poporului, plină de imagini poetice. Materialul internațional e însușit de fiecare popor potrivit nivelului său cultural și talentului, dîndu-i pecetea caracteristică pe care cercetătorul o determină prin studierea comparativă a variantelor de la celelalte popoare (XLII, p. 152—164). W. Anderson, dimpotrivă, opinează că metoda geografică-istorică refuză cercetarea originii elementelor din care a fost construit arhetipul, mulțumindu-se cu stabilirea formei acestuia și a locului și timpului cînd a fost creat. Adepții școlii finlandeze lasă explicarea fenomenelor care au generat o narațiune populară pe seama celorlalți specialiști (mitologi, psihologi etc.) (XXXIII, II, p.509). Atare separare a cercetării e arbitrară și neștiințifică, fiindcă și folcloristul e dator să urmărească fenomenele pînă la obîrșia lor: numai cunoașterea adîncită și globală poate genera perspectiva necesară pentru a întrevădea legăturile genetice din filiera atît de complicată a bunurilor culturale (I, p. 39—78; XLII, p. 16—167; XXXIII. v. II, p. 508—522).

3. Exemplul cercetătorilor finlandezi a fost urmat în scurtă vreme de alții și au fost date la iveală un număr impresionant de monografii ale unor narațiuni populare (v. *Cercetarea*). Cele mai de seamă, atât prin numărul mare de variante comparate, cât și prin minuțiozitatea analizei, sînt monografiile *Kaiser und Abt* (1923) a lui W. Anderson, *Die Märchen von Klugen Rätse-lösern* (1928) a lui J. de Vries și *The tale of Cupid and Psyche* (1955) a lui J. Ö. Swahn. Munca depusă a atins proporții nebănuite, cercetătorii cheltuind zeci de ani cu migala variantelor ce trebuiau traduse din atîtea limbi, apoi disecate în elementele componente și analizate comparativ pe un registru cu sute de claviaturi. Totuși rezultatele nu răscumpără imensul efort, pentru că investigațiile monografice nu au răspuns multumitor marilor întrebări pe care le puseseră corifeii școlii finlandeze. O primă cauză a fost penuria materialului folcloric: trebuia mai întîi ca toate țările în care circulă basmele propriu-zise să dea la iveală repertoriul național din toate ținuturile choic. Cercetătorii au semnalat mereu marele inconvenient provenit din lipsa materialelor din unele țări, îndeosebi din cele care au constituit o verigă intermediară în procesul de circulație. Puntea dintre India și Europa a rămas încă necunoscută datorită lipsei de colecții de povești din unele țări arabe din Orientul apropiat (Siria, Irac) și mai cu seamă din Persia. De asemenea, repertoriul unor popoare europene e cunoscut în proporții cu totul insuficiente. Situația ideală a consemnării tuturor variantelor de la toți informatorii care le povestesc nu va fi realizată niciodată și ea nici nu e necesară pentru elucidarea problemelor legate de geneză și răspîndire. Există însă un număr minim de variante, greu de precizat fiindcă variază în funcție de vechimea și complexitatea narațiunii, care pot oferi cheia explicativă și pe care trebuie să le cunoască cercetătorul monografist. Acestea trebuie să provină din toate ținuturile care formează în sine o unitate culturală și să reprezinte toate subtipurile în care s-a ramificat tipul ancestral, pentru că numai în acest fel se pot întrevedea căile de împrumut și de transmisie, cu fluxul și refluxul lor, uneori destul de amalgamat, precum și parccizarea în unități cu un anumit profil epic care vehiculează interpretări felurite. O monografie care operează cu variante sub numărul limită e destinată de la început a rămîne incompletă, cu conclu-

zii alături de realitatea folclorică, oricâtă prudență și-ar acumula cercetătorul. Un exemplu elocvent îl oferă monografia lui W. Anderson despre femeia necredincioasă (*Der Schwank vom alten Hildebrand*, 1931). Între cele 188 variante, el a cunoscut abia două variante românești, ceea ce l-a dus la concluzia eronată că snoava ar circula numai în Transilvania. Procedînd la o anchetă asupra tipului cu ajutorul corespondenților, Ion Mușlea a putut ajunge la 43 variante românești ale snoavei (LII, p. 182–222), repertoriul românesc fiind al doilea ca mărime, după cel german (80 variante). Aceasta a dovedit, mai întîi că snoava e cunoscută în toate provinciile românești, în al doilea rînd că circulația snoavei din Franța, țara de origine după părerea lui Anderson, prin Germania, țările slave, iar din Ucraina la români și de aici la sîrbi este mult mai verosimilă în urma întregirii lanțului de variante românești. Anderson nu cunoscuse nici variantele țărilor din vecinătatea noastră (Ungaria, Bulgaria, Turcia), dar între timp, au ieșit la iveală și cîteva variante maghiare și turcești indicate de Thompson în ultima ediție a catalogului tipologic (LXXXVII, p. 405), încît ipoteza filiației ucrainieni-români-sîrbi e supusă revizuirii, în conformitate cu ceea ce atestă particularitățile variantelor maghiare în raport cu cele cehe și germane. Încercarea de a ajunge la reconstituirea prototipului s-a dovedit, de asemenea, iluzorie la narațiunile complexe, pluriepisodice, după cum a rămas problematică reconstituirea formei primare a celor mai simple, alcătuite dintr-un singur episod. Dacă în lingvistică rigurozitatea legilor fonetice a permis atari reconstituiri plauzibile cari pot explica filiațiile din marele trunchi indo-european, în folclor procedeul nu poate avea aceeași consistență, prefacerile și amalgamările putîndu-se desfășura fără să lase urme. De aceea, cercetătorul poate merge îndărăt pe calea reconstituirilor numai pînă la varianta din care provin cele cunoscute, deci la prototipul variantelor autentice. Nimic nu-l îndreptățește să-l considere pe acesta drept forma primă, înțîia creație a plăsmuitorului folcloric în istoria tipului, întrucît aceasta a putut fi precedată de alte forme posibile, care între timp au dispărut fără putința de a le detecta. Reconstituirile au mai păcătuit și în urma criteriului, rău înțeles și aplicat, că forma primă trebuie să fi fost cea mai „naturală și mai logică”, ceea ce

presupune că primii izvoditori au avut același orizont și aceleași înclinații creatoare ca cei contemporani (uneori ca și folcloristul care a judecat faptele după ceea ce i se părea lui mai „logic”, în conformitate cu raționalismul modern). Numai o intensă familiarizare cu gândirea preistorică și cu cea populară, potrivit stadiilor în care se eșalonează, poate servi ca punct de plecare în atari elucidări și cu cât cunoștințele în acest domeniu au sporit, cu atât s-a văzut cât e de greu în a trece zidul spiritualității arhaice. S-a constatat că nu corespunde realității nici ipoteza corifeilor finlandezi, că fiecare element narativ a aparținut inițial numai unei narațiuni, fiind plăsmuit anume pentru contextul respectiv, de aici posibilitatea de a fi detectat unde a fost împrumutat din narațiunea originară. În fapt, creatorul popular a putut lua aceste elemente din reprezentările curente (credințe, concepții despre lumea înconjurătoare), sau din relatările mai simple (povestiri, legende), abia o parte fiind plăsmuiri anume pentru osatura cutărui basm.

În genere, cercetătorii văd ascensiunea de la simplu la complicat, de la cotidian la neobișnuit, deci de la legendă sau povestire la basmul complex și plin de minuni, în care și o seamă de elemente socotite „veridice” de mentalitatea arhaică au suferit transformări spre neobișnuit și contrastant. S-a crezut apoi de către inițiatorii metodei că după ce vor fi studiate monografic tipurile principale, va putea fi lămurită problema, atât de controversată, a originii basmului ca specie folclorică. Monografiile întreprinse nu au putut aduce însă nici o lumină, fiindcă o sumă de fapte individuale, oricât ar fi ea de mare, nu oferă viziunea întregului ca unitate și a ieșit la iveală necesitatea de a porni de la fenomenul viu, de la basmul din realitatea folclorică, pentru a-i studia legile de transmitere orală, cu prefacerile inerente circulației. Atare cercetare trebuie îmbinată cu sondarea bazei etnologice și istorice care a generat specia și elementele componente. Ultimele cercetări, ancorate cu un capăt în realitatea folclorică, iar cu celălalt în lumea arhaică, așa cum e atestată la primitivi și în preistorie, au adus contribuții substanțiale la cunoașterea basmului popular, arătând care este calea fructuoasă a viitoarelor studii monografice despre povestea populară (XVI, p. 130—142, 159—180).

Miezilă v. Murgilă

Mit v. Legendă

Motan v. Pistică

Murgilă (Serilă), Miezilă și Zorilă sînt cunoscuți și sub alte nume: *De-cu-seară (De-cu-vreme)*, *Miazănoapte (Miez-de-noapte, Noptilă)* și *Zori-de-zi*.

Legende le înfățișează felurit. Zorilă ar fi un bou care poartă soarele, pe cînd Murgilă un bou care „duce luna”. Zorilă e boul bălțat care „călătorește de la apus spre răsărit și ajută soarelui să urce pe tărîmul nostru”, în timp ce Murgilă e soțul lui „care face calea opusă și ajută soarelui să coboare pe tărîmul celălalt”. Zorilă și Murgilă se mai numesc cei doi boi care aruncă soarele cu coarnele lor de la apus la răsărit, sau „un fel de boi mari și puternici care se luptă amîndoi”, învingînd totdeauna Zorilă, sau „doi tauri frumoși care se gonesc unul pe altul, fără a se putea ajunge” (LIII, p. 223—224).

Mai frecvent, Murgilă, Miezilă și Zorilă sînt închipuiți ca cei trei purtători ai conacelor de noapte. Murgilă are puterea de a face noaptea mai lungă, iar Zorilă de a lungi ziua. Au înfățișarea unor oameni obișnuiți sau mari și puternici care se pot face nevăzuți. Ei sînt de obicei bărbați, pe alocuri însă femei, ființe supranaturale sau chiar zmei (ibid., p. 223). Ei călătoresc mereu de la răsărit spre apus. Cel ce merge foarte repede îi poate ajunge și îl poate vedea pe Miezilă „ca o bute hornonăind, hordò, hordò, înaintea omului” (LXV, p. 237).

Serilă, Miezilă și Zorilă sînt trei luceferi care luminează, cel dintîi seara, al doilea la miezul nopții și ultimul în zori. Ei au fost trei frați care s-au bătut de la o cămașă făcută de mama lor și cerul i-a despărțit pe vecie (LIII, p. 542).

Ei mai sînt închipuiți ca ființe silvestre cu înfățișări urîte care sperie pe oameni, uneori chiar „îi bat, îi omoară, îi mînîncă”. Pot fi văzuți ca oameni mari și urîți sau momii felurite, oameni sau animale „mari ca niște clăi”. Îndeosebi Murgilă și Zorilă sînt arătați ca „niște flăcăi mari, giganti, care cîntă noaptea prin păduri; cînd întîlnesc vreun om, îi sar în spinare, îl dau jos și încep a rîde; altceva nu-i fac”. Ei au putere numai pînă la cîntatul cocoșilor, dar în alte părți se afirmă că „Zorilă și Murgilă veniau și furau fetele în zori și-n amurg” (LIII, p. 224).

În *basmele fantastice*, Murgilă, Miezilă și Zorilă apar în rolul lor de a purta cele trei etape ale nopții și protagonistul basmului îi leagă pentru a lungi noaptea, mai cu seamă în unele variante ale tipurilor 300, 302 și 303. Petrea Făt-Frumos, plecat în căutare de foc, întilnește, pe rînd pe Miezilă-miez-de-noapte și pe Zorilă-zori-de-ziuă cărora le cere foc și fiindcă nu au, îi leagă de cîte un copac. Cel dintîi se vaită „că rag vacile pin ocoale și ghițaii pin strungă“, al doilea „că-m rag oile în strungă și miei pin stîină“, dar Petrea Făt Frumos se duce pînă la vîlvătaia zărită din vîrfurile copacului și se întoarce cu foc, dezlegînd pe Miezilă și Zorilă (5, I, p. 278—282). În chip similar, Călin-Nebunul pleacă spre zarea de foc din depărtare și leagă pe rînd pe De-cu-sară, Miez-de-noapte și Zori-de-ziuă „că lui i-era frică să nu se facă ziuă“. La înapoiere, dă fiecăruia cîte „o bucat' de carne ș-o bucat' de turtă“, dezlegîndu-i, iar De-cu-sară „era mai mult mort de cînd era legat“ (32, p. 330—333). Crîncu, vîntătorul codrului pleacă să aducă foc din muntele depărtat și e oprit pe rînd de De-cu-sară, Miez-de-noapte și De-cătră-ziuă, fără altă motivare decît „azi nu poți“. Crîncu îi leagă pe rînd, apoi cînd se întoarce cu un tăciune, îi dezleagă pe cei trei (60, III, p. 42—43). Ei mai apar și ca trei frați îndemînatici, singurii în stare să readucă fata furată de diavol sau zmeu. Ei vin pe rînd la mama lor, cerînd „ceva să mînc și eu să mă duc să-m văz de serviciu meu“, fără să se întilnească unul cu altul. Cînd împăratul anunță că i s-a furat fata, mama lor le gătește o cămașă din pînză uitată și le dă să mînce mîncare uitată, încît fiecare adoarme pe rînd, așteptînd să i se termine cămașa începută. Cînd se trezesc la ziuă, se iau la bătaie, pînă ce mama lor îi împacă, arătîndu-le că sînt frați și că trebuie să aducă fata împăratului. Dă-cu-sară era alergător neîntrecut: „cînd fugea, prindea capra din fuga cea mai mare, o jîpuia, o mulgea încît nu simțea, umplea burdufu și-i dădea drumu tot vie“. Miez-de-noapte avea un auz neobișnuit: „dacă pui urechea la pămînt, aud ce este și su pămînt, și pă pămînt. Miez-dă-noapte e tot în tăcere, nu mai mișcă niminea, dăcînd eu, aud!“ Zorilă-zori-de-zi era ochitor neîntrecut: „eu cîn trag cu arma, dacă e o lăcustă pă toarta cerului, și cînd oi trage cu arma, l-am făcut praf!“ Cei trei izbutesc să scoată fata de la diavol fără să-i simtă și Dă-cu-sară o ia de soție, întrucît el a prins-o căzînd din văzduh (5, II, p. 410—419).

Prin extensiune, Murgilă, Miezilă și Zorilă îndeplinesc atribuțiile altor personaje. Ei sînt trei frați, Serilă născut seara, Miczilă la miezul nopții și Zorilă dimineața (acesta numit și Aripă-frumoasă), care pleacă să readucă constelațiile furate. Aripă-frumoasă se luptă pe rînd cu zmeii la pod, eliberează pe rînd stelele, luna și soarele și cei trei frați primesc de soții fetele împăratului (60, III, p. 67—81). În altă variantă, cei trei frați, Sărilă, Miezilă și Zorilă sînt trimiși de împărat să-i aducă cheia raiului și lumina soarelui, iar cel care izbîndește, va primi fata lui de soție. Fiindcă numai Zorilă era năzdrăvan, pleacă el, însoțit de Miczilă cu condiția „să nu-l puie la nimic greu”. Zorilă înfrînge pe zmei și revine cu cheia raiului și lumina soarelui, rămînînd urmașul împăratului (79, p. 99—107). Într-o variantă moldovenească a basmului AT 301 B, Sărilă, Miezilă și Zărilă sînt trei frați care îndeplinesc rolurile lui Strîmbă-Lemne, Sfarmă-Piatră și a eroului principal din celelalte variante. Ei pleacă în căutarea celor trei fete ale împăratului, furate de zmei. Sărilă coboară pe tărîmul celălalt, omoară zmeii, revine cu fetele care sînt scoase cu „leagănul” de ceilalți frați, dar el e lăsat acolo, e scos de un corb și devine moștenitorul tronului, alungîndu-i pe cei doi frați trădători (3, p. 72—77). În altă variantă, Zorilă coboară după fetele furate pe tărîmul de jos, omoară zmeii și eliberează cele trei fete ale împăratului, fiind părăsit de De-cu-seară și Micz-de-noapte. E scos de o pajură căreia i-a salvat puii de la balaur și își găsește fiul porcar iar soția găinăreasă. Se mulțumește să-și alunge frații (86, p. 49—63).

Muscă. În unele *legende-snoavă*, se arată că **m.** ar avea ochii holbați de prea mult rîs: se pune pe obrazul oamenilor, aceștia dau cu palma s-o omoare, dar ea scapă și ei se palmuiesc. „Rîd de mă prăpădesc, pînă ce mi se umflă ochii. Iată de ce sînt așa de înholbată” (47, p. 371). Ele preferă satele de munte, unde femeile „nu spală blidele cu zilele, iar ciuveiele (berbinți, budeie, găleți ș.a.) nu le spală cu săptămîinile... din casă nu te scot niciodată”, pe cînd „la tîrg nu-i de noi... de trei, patru ori pe zi te dau afară din casă” (ibid., p. 374).

În *basmele despre animale*, lăudăroșenia **m.** e pedepsită. Lăudîndu-se către un țințar că face oamenii să se palmuiască, e zdrobită de om, dovedind că bîzîie „nu de rîs, ci mai de grabă de plîns” (47, p. 372; LXXIX, 288 *).

M. apare întâmplător și în unele *basme propriu-zise*. Puterile zmeului se află cu totul rar în două **m.** (AT 302), acestea locuind într-o rață etc. (60, III, p. 80). Eroul mic cît bobul — Degețel etc. (AT 700) — se preface în **m.** pentru a ieși din încurcătură. „S-a dat Michiduță de trei ori peste cap și s-a făcut musculiță“, adăpostindu-se după o ciupercă, de unde sperie o ceată de hoți. Apoi intră în gîtul unul lup pe care îl torturează, în casa unui popă zgîrcit, de unde ia toți sacii cu bani (18, p. 31; v. *Pitic*). Pentru ca eroul să poată ajunge în împărăția Arăpușchii, se preface **m.** dîndu-se de trei ori peste cap, la sfatul ciocîrlanului pe care încalecă (85, p. 62). Ca să spioneze zmeoaica ai cărei fii i-a ucis în luptă, eroul se preface **m.**, „și se bagă pe gaura de la încuietoare și începu a zbura ... Dragi nurorilor mele! prindeți musca aceea, căci ea v-a omorît bărbații voștri și feciorii mei“ (60, III, p. 744; LXXXIII, p. 499, 547). Dumnezeu preface o herghelie de cai, o turmă de oi și o circadă de vaci în **m.** pe care le vîră într-un corn și îl dă drept simbric servitorului care i-a păscut 9 iepe (52, p. 1228). Cu totul sporadic, **m.** joacă rolul albinci de a-l ajuta pe erou să ghicească fata cea mai mică a zmeului dintre cele trei, așezîndu-i-se pe nas (LXXXIII, p. 387).

În formulele inițiale, uneori e invocată drept mărturie a pseudoveracității: „De cînd se scria musca pe perete — Mai mincinos cine nu crede“ (41, I, p. 51).

Negru Vodă. 1. Înfățișat de *legende* drept întemeietorul Țării Românești. A venit din țara Făgărașului peste munți cu o ceată de voinici să alunge tătarii. Se stabilește la Cîmpulung și nu se mai întoarce la Făgăraș.

2. A purtat multe războaie cu tătarii. La tîrgul de Sîntilie din Cîmpulung organizează masacrul tătarilor veniți ca de obicei după pradă (66, p. 50—51). Totuși, nu poate rezista repetatelor atacuri ale acestora și intră slugă la un crai de peste munți ca să-i păzească herghelia de iepe. Cere simbrie numai un mînz „flotocos și alb ca oaia” care avea aripi ascunse în păr, precum și haiducii închiși în temnițe. Cu aceștia atacă din nou pe tătarii, avînd caii potcoviți „cu potcoavele d-andăratele” și-i alungă. La un nou atac, tătarii erau să-l prindă, dar N.V. se înalță în aer cu calul năzdrăvan și readuce oastea asupra lor, alungîndu-i peste graniță (65, p. 59—63). Din cetățile Jidova și Grădiște, tătarii au fost alungați de oastea lui N.V. în timpul nopții, folosind formule de recunoaștere. Simțind altă dată că tătarii înaintează pe cursul Dîmboviței, N.V. construiește un dig puternic din piei de bivol prin care a „oprit toată apa Dîmboviței”. Tătarii, crezînd că e o cetate în fața lor, au atacat digul, spărgînd pieile și au pierit înecați toți, gemînd lîngă satul numit, de atunci, Gemenea. Altă dată, N.V. a construit un zid prin care a barat Dîmbovița la Cetățeni, iar peste lac a întins un pod de piei de bivol la casele soției din Malu Doamnei. Tătarii năvălitori și-au pus tabăra chiar în albia secată, iar N.V. a ridicat stăvilarele, înecîndu-i pe toți (ibid., p. 67—80).

3. Uneori, N.V. a trebuit să fugă dinaintea tătarilor în cetea Cetățuia. Fiindcă Dîmbovița avea apele mari, N.V. a întins peste ea un pod de piei de bivol și s-a adăpostit cu oastea la Cetățuia (66, p. 48—53). Silit de mulțimea tătarilor să fugă, N.V. și-a ascuns soția după o stîncă pe malul Dîmboviței, iar el a trecut munții. Tătarii au găsit ascunzișul ei și doamna s-a aruncat în Dîmbovița, stîncă numindu-se de atunci Piscul

Doamnei (ibid., p. 47—48). Altă dată, N.V. a fugit spre Banat și a poposit în Obîrșia-Cloșani. Acolo a tăiat pe paharnicul care îl rădea fiindcă i-a cerut simbria tocmai în pribegie. Un om l-a trecut în spate „legat la oichi“ peste apele Cernei și, ca răsplată, N.V. i-a dat hrisov de stăpînire asupra satului (39, p. 232).

4. Ca să populeze țara după ce a alungat pe tătari, N.V. a făcut un tîrg „de scule femeiești, dincoace de brazda Moldovei, ca să vie femei din Moldova“. În toiul tîrgului, voinicii s-au repezit și și-au luat neveste moldovence. Cînd au venit moldovenii cu oastea să le elibereze, femeile n-au mai vrut să plece de la soții lor (65, p. 63).

5. Multe legende povestesc chinurile și moartea tragică a soției lui N.V. Ea își avea locuința în muntele Doamnele, de unde vorbea cu soțul din cetate „prin ajutorul buciului“ (ibid., p. 77—78). Ea a construit o biserică „de legea ci“ în absența lui N.V. Aflînd de întoarcerea lui, ea fuge și se încacă în Rîul Doamnei în dreptul satului numit de atunci Domnești (99, VI, p. 238—239). N.V. a ordonat distrugerea bisericii Sîn-Nicoară, zidită de soția lui, punînd tunurile în bătaie înainte de a fi terminată (66, p. 54—55). Ca să nu fie prinsă de tătari, ea a fugit pe un afluent al Dîmboviței, numit de atunci Valea Doamnei, iar din Colțul Doamnei deasupra acelei văi s-a aruncat cînd i s-a părut că soțul ei a fost omorît de tătari (ibid., p. 55—56). S-a înecat în vreme ce se scălda cu voia lui N.V. (68, p. 31).

6. Lui N.V. i se atribuie o sumedenie de întemeieri de sate prin danii: Botești, Dobrești, Țigănești, Negrești, Zgripțești, Furești, Priboieni. În Domnești și-a făcut conac în trecerile sale de la Cîmpulung la Curtea de Argeș (66, p. 51, 60). Mai numeroase sînt construcțiile ce i se atribuie: cetatea și palatul de la Cetățuia, biserica din Dragoslavele, cetatea din Dragoslavele, biserica din Corbi, mănăstirea Vierăș, cetățuia din Schitu-Golești (65, p. 64—82), mănăstirea Tătărești de pe Telcorman (66, p. 51), apoi mănăstirea Negru Vodă și cetatea din Cîmpulung, schitul și palatul din Cetățeni, cetatea din Rucăr etc. (68, p. XIX—41). În toponimia regiunii Argeș-Dîmbovița se întîlnesc mai multe denumiri cu N.V. (66, p. 56—60; 65, p. 67—85).

7. N.V. a adus porumbul din Țara Ungurească printr-o stratagemă: s-a dus acolo cu o sută de curcani pe care i-a îndopat cu porumb, iar la întoarcere i-a tăiat, scoțîndu-le boabele din guși pentru a le semăna (65, p. 66—67).

8. N.V. a avut frate pe Mircea Ciobănașul, fără să-l cunoască. Când N.V. dispune să ia o parte din turmă, iar două să le dea stăpînilor, aceștia se revoltă și Mircea îi decapitează. N.V. vrea să-l spînzure, dar Mircea îi arată dovezile de frate și e grațiat (65, p. 69—74).

9. De la N.V. ar fi rămas multe comori, ascunse încă în pămînt. În cula din cetatea lui N.V. „a pus oale cu bani și peste ele a tencuit, ca să nu se cunoască“, iar în clopotnița din Schitu din Cetate „au fost comori“. De asemenea, în peștera din cetatea lui N.V. „sunt ascunse comorile lui Negru Vodă: felurite odoare, pietre scumpe, mai multe care de bani“. Dar locul unde sînt ascunse „nimeni nu-l poate ști“ (65, p. 83—84).

Oaie. După o *legendă*, o. vroia la început să dea o vadră de lapte, dar a cerut în schimb de la Dumnezeu ca atunci când va lovi ciobanul cu piciorul, acesta să moară. Dumnezeu nu s-a învoit, lăsînd ciobanul să fie mai mare peste ele (52, p. 1174).

În *basmele despre animale*, o. apare sporadic. Cîteva variante ale tipului AT 123 au ca protagonistă o. Ea are „trei fete (oițe)” care deschideau ușa numai la vorbele ei (35, p. 88). Uneori, o. e năzdrăvană și închide ușa bordeiului în care se află cele două miele, cerîndu-le să deschidă numai la vorbele ei (86, p. 366—367). Un om lasă în pădure o. care nu i-a fătat șapte ani. O. se prinde frate de cruce cu vulpea și cu lupul. Când lupul vrea să o mănînce, vulpea îl obligă să jure, cu laba într-o despicătură, unde rămîne prins (12, I, p. 532—533).

În *basme*, o o. rămîne în urmă de turmă. Ciobanul îi zice „bîr, oaie și îi dăte cu piciorul, oaia rămase îndată grea”. Peste nouă luni, naște un băiat năzdrăvan, Petre (AT 301 B). Zmeii îl omoară, dimpreună cu Sfarmă-piatră și Strîmbă-lemne. O. vede „batista picată cu sînge” și pleacă în căutarea lor. Îl învie întîi pe Petru, acesta cere să-i învie și frații de cruce, deși știa că atunci ea va muri. O. îi învie și pe ei, apoi moare (4, p. 128—130). Dumnezeu și Sf. Petru prefac unica o. a băiatului într-una năzdrăvană. La sfatul ei, seamănă pe luncă oasele mielului mîncat și acestea se prefac într-o turmă mare. Ducîndu-se la biserică, rîde de diavolul ce întindea pielea cu dinții ca să poată scrie păcatele oamenilor și devine și el păcătos. O. năzdrăvană nu mai vrea să vîre o. la strungă, el o înjură și ea devine însărcinată. Naște un copil năzdrăvan, Fiuțu Oii (60, III, p. 56—60). Un om sărac pleacă în lume cu o o. Fiindcă laudă toate lunile (AT 503), o. devine năzdrăvană și e înconjurată de o turmă mare de o. pe care ea „le mulgea, singură făcea brînză, singură le păștea, el ședea numai ca un sfînt” (52, p. 1192). Când ajunge cu turma la Mama Pădurii, aceasta frige pe cei doi frați mai mari (AT 1137). Cel mai mic scapă după sfaturile o.

năzdrăvane, ascunzându-se în piele de berbec, iar cînd Mama Pădurii face un lup de fier din firul ei de păr, o. se luptă cu el și omul se întoarce teafăr cu turma (ibid., p. 1193). Un băiat izbutește să pască cele trei o. ale unui sihastru, fiindcă sărută capul o. decapitate care se prinde la loc și o. învie. Drept recunoștință, o. îl duce în lume, apoi revine la sihastru. Pentru că i-a păscut o., sihastrul îl dăruiește pe băiat cu cornul din care vor ieși cirezi de vite (ibid., p. 1232—1235). O. năzdrăvană își hrănește stăpînul, scuturînd din ureche „o masă și i-o dat de băut și de mîncat la stăpînu-su“. Împreună cu celelalte animale năzdrăvane răpune balaurul din fîntînă (AT 300), apoi îndeplinește sarcinile grele primite de stăpîn (v. *Probele peșirii*). Cînd stăpînul este tăiat în bucăți, o. le adună și contribuie la învierea lui (5, I, p. 198—207). Pentru că fratele mai mic a ridicat în brațe o. țigaie, aceasta îl ajută să aducă iarbă și apă de pe lumea cealaltă și e răsplătit de stăpînul lor cu cornul abundenței (84, p. 37—40). Băiatul care a slujit un an de zile pe o mîină de orz, o pierde la un popas, fiind ciugulită de un cocoș. Fiindcă un berbec îi omoară cocoșul, băiatul pleacă cu berbecelul, dar toți cîți îi ating lîna, rămîn prinși de el (AT 571). Abia cînd rîde fata împăratului care nu mai rîsese pînă atunci, se desfac toți cei lipiți de berbec (52, p. 1162—1163). Dracul (zmeul) momeste copiii la curțile lui ca să le dea în schimb pe turma lor niște o. cu lîna de aur (AT 1137). Cel mai mic scapă vîrîndu-se în pielea unui berbec (5, II, p. 502—506). Unul din frații săraci dorește să aibă o turmă de o. (AT 750 D). Dumnezeu și Sf. Petru călători în îndeplinesc dorința, căci mergînd la locul indicat, află „o turmă mare de oi și numa a lui îs oile“ (5, II, p. 481). Dar fiindcă ciobanul nu este ospitalier cu binefăcătorii lui, „oile sbrr! se fac cioare și se înalță în văzduh... Ciobanul rămîne cu bîta în mîină și cu buzele umflate“ (60, IV, p. 74).

În unele variante ale basmului AT 563, Dumnezeu dăruiește omului sărac un miel care la comanda „scutură-te, berbecel... scoate numai aur din el; din lîna lui numai aur“ (5, II, p. 346). Temporar, actanții din basm sînt metamorfozați în miei sau berbeci. Copilul fugit cu soră-sa în pădure de tatăl canibal bea apă dintr-o urmă de berbec și se prefăce în berbec. După ce soră-sa este înecată de o servitoare care îi ia locul, berbecul îi ducea copilul în coarne ca să-l alăpteze (52, p. 1023—1024). În altă variantă, din copilul ars sare o scînteie în tărîțe și o.

care le-a mâncat, a născut un miel cu lina de aur. Un maș al mielului se preface în copil (ibid., p. 1024). Copiii cu părul de aur în peripețiile lor (AT 707) suferă și metamorfozarea în miei. După ce au fost îngropați, răsar din ei „doi brazi de aur”. La instigarea impostoarei, brazii sînt tăiați și prefăcuți în scînduri, iar acestea arse. Două scînteii sar în făină și o. care o mănîncă a fătat „un berbecuș și o mieluță cu lînce de aur”. Aceștia sînt tăiați, dar din două bucățele de maș scăpate pe apă se nasc iarăși „un băiețaș și o fetiță cu părul de aur” (99, IV, p. 72—73).

În *snoave* Păcală cioban la o., le cîntă din fluierul fermecat încît joacă tot timpul în loc să pască. Cînd e trimis să le pască în interiorul unui loc îngrădit cu zid, Păcală le taie și le aruncă peste zid. Ca să facă stăpînului o cărare cu o călcătură moale și una tare, Păcală taie o. și le așază alternativ cu spinarea deasupra și dedesubt (S. 3000). Doi hoți vor să fure țapul popii și banii din biserică. Dascălul îl duce pe preot cu sila la biserică și îl aruncă jos. Hoțul, crezînd că e complicele cu berbecul, îi ordonă să-l jupoaie. Popa, îngrozit, fuge (S. 5839). Țiganul a primit de la naș o o. pe care o duce de coadă. Un român îi spune că dacă o va chinui, oaia îl va bea. Cînd o. începe să behăie de durere, țiganul crede că vrea să-l bea și o omoară cu ciocanul (S. 5860).

Ochilă v. Tovarășii năzdrăvani

Ogar v. Ciine

Oglindă. O. cu puteri miraculoase se întîlnește în cîteva *basme fantastice*. Ea poate arăta unde se ascunde peșitorul (AT 329; v. *Probele peșirii*). Fata împăratului posedă o o. în care putea vedea cele mai îndepărtate lucruri și ființe, văzute sau nevăzute, pe care i-o dăruise o zîină la naștere (81, p. 84—85). Cel mai adesea, mama vitregă are o o. care îi arată pe cea mai frumoasă femeie (AT 403, 709). De la ea, împărăteasa află că Naranza „seamăn pe lume n-are — nici sub lună, nici sub soare!” După ce e cruțată de călău și primită de zmei ca sora lor, o. îi dă împărătesei același răspuns (89, p. 108—114). Vitrega află de la o. că fata persecutată a scăpat de la moarte și are un copil; o preface în pasăre (42, p. 517). Uneori, o. are puterea de a chema patru zmei care îl slujesc pe stăpînul ei. Băiatul

a primit-o de la nașul său Hai-Hai din fîntînă (AT 325), se uită la nevoie în ea și cei patru zmei apar dintr-odată pentru a-i îndeplini orice dorință (18, p. 40—43). Altă o. e în stare să ia toată puterea voinicului. Aripă-frumoasă află că este un „viteaz mai mare” ca el, doar „îți arată o oglindă și-ți ia puterile și frumsețea” (60, III, p. 77). Dintre cei trei frați care peșesc pe fata împăratului, unul avea o o. „ce arăta pe cine doreai” (41, I, p. 522).

În unele variante, o. se poate transforma în obstacol. Într-un basm aromân, fugarii fură din casa zmeului un urcior, un pieptene și o o. Cînd aruncă o. înapoia lor, aceasta se prefăce într-un „munte răpos” (LXXXIII, p. 356). În alt basm aromân, fratele este momit de soacra asasină (AT 707) să aducă, între altele, și o. la mîei (ibid., p. 411). Saveș ajunge într-o țară unde o. era necunoscută și oamenii „ca să se oglindească aveau în casă cîte-un ciubăr plin cu apă”. Saveș primește pentru o. cu care își încărcase corabia tot atît aur de la împăratul acelei țări (33, p. 73).

Ou. După o *legendă*, un o. năzdrăvan era închis într-o ladă. Un om care-i știa însușirile, l-a scos din ladă și o. „s-a făcut apoi soarele pe cer” (52, p. 420).

În *basmele despre animale*, o. apare ca personaj principal, alături de alte animale, pornite în călătorie (AT 130 și 210). Cînd înnoptază în casa străină, o. se așază pe vatra focului, iar la venirea proprietarului, explodează și e socotit de acesta detunătură de tun (5, I, p. 140). Baba coace o. pe vatră, lupul sare pe fereastră și se apropie de el, o. explodează, orbindu-l cu cenușă (5, I, p. 141).

În *basme*, sporadic, o. conține blestemul care a prefăcut orașul întreg într-o moară, unde a fugit soția în piele de broască (AT 402). Eroul spintecă boul năzdrăvan, apoi rața și ia cele două o. Cînd eroina trîntește unul de pămînt, dispăre blestemul. „Pe locul cela s-a făcut tîrg așa de frumos și o împărăție mare” (52, p. 991). Uneori, puterile zmeului (AT 302) se află în o. (v. *Puteri*). Într-o lădiță de sub prag „se află trei ouă. Acele ouă sînt puterile mele” (3, p. 20). Balaurul intrat în tînăra soție (AT 507) a lăsat în ea trei o. din care s-ar fi născut balauri. Piticul frate de cruce le scoate, salvînd cei doi soți (86, p. 148). Pentru a-i lua soția frumoasă, împăratul îl trimite pe protagonist să-i aducă o. de aur. Dar o. sare din ladă în capul împăra-

tului, omorându-l pe loc (LXXXIII, p. 280). Bătrînul dăruiește voinicului un o. în care se afla un cal năzdrăvan și haine (7, p. 139). Găina năzdrăvană ouă în fiecare zi și o. scumpe sau de diamant (AT 567 v. *Găină*). O. fermecat din porumb prefăce zmeoaica în femeie obișnuită (52, p. 992).

În povestea cumulativă AT 2022 B, șoarecele sparge o. babei. Aceasta începe să-l bocească și i se asociază la bocit pe rînd poarta, scroafa, copacul, stiglețul și fîntîna (52, p. 419). Iepurile năzdrăvan învață pe stăpînul lui să arunce în sus o. găsit. „Cînd l-o aruncat, o vinit tri oameni de fier: Ce-i, stăpînc Constantine?” (5, I, p. 411). Voinicul plecat după Ilcana Cîsînzeana primește un o. de argint, apoi un o. de aur „cînd îl învîrtea ... între degete, îi sta gata calul înșăuat, gata cu paloșul și hainele de aur” (7, p. 140).

Finul refuză o. primit ca dar de la naș. Acesta îl duce înapoi și-l pune sub cloșcă. Se îmbogățește succesiv, din puica ieșită agonisind porci, oi, vite pe care le dă apoi ca dar finului la nunta acestuia (52, p. 426—427). Unui flăcău îi vine norocul printr-un o. luat de la niște copii care se certau pentru el. Un boier oferă o sumă enormă pentru el, deoarece aflase că tatăl băiatului era fratele lui și suma reprezenta partea lui de moștenire (82, p. 95—98).

În *snoave*, țiganul clocește un bostan despre care i s-a spus că ar fi o. de cal. Ridicîndu-se de pe el, bostanul se rostogolește pe coastă și stîrnește un iepure dintr-o tufă: țiganul crede că a fost mînzul ieșit din o. clocit de el (52, p. 429).

Pajură.

După *legende*, ea nu mai îmbătrânește niciodată, fiindcă a izbutit să fure crucea de la „fîntîna lui Iordan”; cînd ajunge la 30 de ani, se duce și se scaldă în Iordan, reîntinerind (LIII, p. 293). Vulturii singuri se pot ridica pînă la vîntul turbat, care însă îi doboară, aducînd cu ei turbarea pe pămînt (ibid., p. 144). Ei adulmecă înaintea lupului care n-ar avea miros, împărțindu-și apoi prada (52, p. 443). Inițial au fost copiii unei văduve. Hămesiți de foame, mîncau aluatul de pe lopată, iar mama lor i-a blestemat să se prefacă în p. „pe munții cei mai înalți” (44, I, p. 154).

Într-un *basm despre animale*, vulturul își îneacă cei doi pui cînd îi promit că ei îl vor trece peste apă cînd va fi bătrîn (AT 244 C*). Îl trece peste apă numai pe al treilea care nu promite, „că și eu voi avea copiii mei” (52, p. 443).

P. e pasărea puternică din *basmelor fantastice*. Ea izbutește să răpească fete și să le ducă la mari depărtări. O **p.** din slujba unei babe fură o fată de împărat pe care o va elibera croul care o silcște pe **p.** să se dca în vileag: „eu aicea fac fete frumoase și feciori frumoși” (5, II, p. 320). La curțile **p.** se aciuează o fată fugită de fratele incestuos. Se împrietenește cu fata **p.** cu care apoi fuge (7, p. 113—123). O **p.** uriașă are copii cu un zmeu, la urmă un copil cu un pămîntean pe care îl iubea mai mult decît pe ceilalți. Cînd acesta se însoară, **p.** îi persecută soția, dîndu-i sarcini grele (v. *Sarcini de pierzanie*), pe care ea le îndeplinește cu ajutorul soțului. La urmă, fug amîndoi, **p.** îi urmărește, dar ei aruncă peria, cutca și pieptencle ce se fac codru, stîncă și apă. **P.** se înduioșează și-i binecuvîntă să trăiască în pace (52, p. 444—445). O **p.** are o fată care se împrietenește cu o fată fugită de fratele său ce vroia s-o ia de nevastă. Apoi amîndouă fug de la curțile **p.** Aceasta le urmărește, fugarele aruncă cutea, peria și năframa. Scăpate de urmărire, fata

p. aruncă în fîntînă pe cealaltă, apoi se îneacă și ea. Din ele cresc doi paltini (LXXXIII, p. 703). Un vultur răpește o fetiță ce plîngea și o duce în cuibul său, unde o crește alături de puii lui, pînă ce devine mare și e pețită de fiul unui împărat (59, p. 194). În alt basm, el hrănește un copil lepădat într-un pom pînă devine flăcău (LXXXIII, p. 490). Un vultur uriaș rămîne singurul supraviețuitor dintr-un război cumplit al animalelor (AT 537). Silește pe un om să-l ducă acasă și să-l hrănească, mîncîndu-i toate vitele. Drept răsplată, îl duce în împărăția lui unde îi dă „nuca seacă dintre căpățîie“, din care pot ieși, la dorință, cirezi de vite (85, p. 21—30), sau un inel care îi îndeplinește orice dorință (5, II, p. 140). Fiindcă i-a dat de mîncare un bou, vulturul îl duce pe Trifon hăbăucul la tatăl șerpilor, sfătuindu-l să ceară „mărgeaua de după măsea“ care de asemenea îi îndeplinea orice dorință (60, I, p. 3—4). În mai multe basme, vulturul apare ca auxiliar de seamă al eroului. Uneori, printre animalele-cumnați (AT 552) se întîlnește și vulturul care îi arată unde se află nevasta furată de zmeu (60, III, p. 45—46). Cel mai adesea, **p.** scoate de pe tărîmul de jos eroul lăsat acolo de ortacii infideli (AT 301 B). Eroul omoară balaurul care îi mîncă întotdeauna puii și drept răsplată, **p.** îl scoate pe tărîmul de sus, după ce i-a pregătit o merinde fabuloasă: 12 care de carne și 12 cuptoare de pîine (79, p. 87), 18 burdufuri cu apă și 30 berbeci (61, p. 128) etc. La fiecare întoarcere a capului, eroul îi dă cîte o dărabă de carne sau pîine. Aproape de ieșire, se termină proviziile și eroul își taie o bucată din tălpile picioarelor — sau și din pulpe și de la subțiori — și de atunci ar fi rămas corpul omenesc cu atari adîncituri. Uneori, **p.** vomită bucătura ultimă și eroul și-o lipește la loc (79, p. 87). În chip similar îl duce pe Solomon la cer, de unde ia un fluier de aur (52, p. 969). **P.** mai răsplătește pe erou pentru uciderea balaurului ce-i mîncă puii, dăruindu-i un mînz năzdrăvan „de la iapa babei de la Breaza“ (42, p. 552). Trei vulturi previn pe tovarășul mirelui de nenorocirile ce îl așteaptă (AT 516; 12, II, p. 152). Rareori, în vultur se află ascunse puterile zmeului (AT 302). Viliș viteazul îl învinge cu ușurință (81, p. 81). Într-o variantă a basmului AT 325, diavolul se preface și în vultur ca să poată urmări pe fostul ucenic prefăcut în porumbel (LXXXIII, p. 378), sau ca să se poată coborî prin turnul înalt care a crescut în jurul copilului promis lui („neștiutul“ de acasă) pentru că i-a ajutat tatălui să scoată carul (LXXXII, p. 224).

Un vultur răpește pe rînd copiii împărătesei pe care-i ducea la vizuina lui (82, p. 14). Vulturul răsplătește pe erou cu o pană miraculoasă care îi îndeplinește orice dorință (AT 449). Cînd soția necredincioasă i-o dă ibovnicului care îl preface în cîine, tot vulturul îl sfătuiește cum să o recapete, prefăcîndu-l în mîț (5, II, p. 82). Incidental, vulturul șchiop e călăuza soției care își caută soțul (AT 425) pînă la curțile acestuia (52, p. 956). La moara Ilenei Cosînzenei p. duc făina. Cînd măcinișul era gata, „veneau de la curțile Ilenei, tot la două săptămîni opt pajure uriașe și se lăsau din zbor la moara din prăpăstii. Aci li se punea la fiecare pe spate cîte patru saci plini cu făină. Apoi se înălțau în sus și duceau făina la palaturile Ilenei” (59, p. 172). Uneori, vulturul ajută Cenușereasa să aleagă sacul de bob (79, p. 212). O p. vine meru să mănînce pe un flăcău, dar e învinsă de o păuniță. La urmă, e omorîtă cu o buruiănă (52, p. 1143). O p. ajutată de vulpe, lup și urs, răpește fata unui împărat pentru stăpînul ei, iar cînd aceasta e readusă la curtea tatălui, ea o răpește iarăși în zbor, apoi spionează din zbor manevrele armatei ce vrea să elibereze fata și o atacă cu bolovani (5, II, p. 221—229).

Păcală. I. Erou predilect al *snoavelor* românești, cunoscut și sub alte nume: *Pepelea*, mai rar *Ivan* în Moldova, *Ianoș* în Transilvania. **P.** întruchipează istețimea populară: omul inteligent, cu inimă deschisă și în același timp abil să facă față situațiilor critice. El pîrtinește pe cei asupriți, ajutîndu-i să scape de oprimări sau răzbunîndu-i fără cruțare. El e corespondentul în snoave al lui Făt-Frumos din basmele fantastice. În jurul lui **P.** s-au ciclizat o seamă de episoade, a căror înlănțuire are o slabă intenție biografică, deoarece ele pot circula și independent, așa cum le consemnează culegerile de snoave. Doar episodul cu împărțirea moștenirii pîrintești ocupă locul prim în înșiruirea narațiunilor, deși pe alocuri e înlocuit cu cel despre cei trei frați orfani în căutarea unui stăpîn.

Ciclul **P.** (S. 3000) începe de obicei cu împărțirea unei vaci, singura moștenire a celor trei frați. Decid să construiască cîte un grajd și în care va intra vaca, la acela va rămînea. Cei doi frați își fac grajduri de birne, **P.** face doar un umbrar de frunze și vaca e atrasă de acestea. El vinde vaca unui copac pe care îl taie și găsește la rădăcina lui o comoară din care ia numai prețul vacii. Frații revin și duc comoara, împart galbenii cu

banița împrumutată de la popa. Acesta îi spionează de la fe-
 reastră și **P.** îl omoară, apoi îl anină în pomul vecinului, de unde
 e doborât cu o lovitură. Vecinul crede că l-a omorât el și îl pune
 pe popă în căruța unui pescar (AT 1537). Acesta îl aruncă
 jos și, crezând că l-a omorât el, îl așază pe o scîndură să plu-
 tească. Niște vînători de rațe îl împușcă și popa cade în apă.
 Cei trei frați fug, **P.** luînd cu sine rîșnița sau ușa casei. Noaptea
 o petrec într-un copac din pădure, la poalele căruia vin niște
 hoți sau negustori. **P.** scapă rîșnița (ușa), cei de jos fug speriați,
 lăsînd bogățiile sau prada pe care le iau cei trei frați. **P.** ia
 sacul de tîmîie pe care îl aprinde după ce se desparte de frați.
 Dumnezeu îl răsplătește cu un fluier sau cimpoi miraculos,
 la ale cărui sunete joacă atît oamenii, cît și animalele (AT 592).
P. intră servitor la un bogat ca să-i păzească caprele. Ca să
 arate voioase, cum cerea stăpînul, **P.** le taie parte din buză,
 pîrînd că vor să rîdă. Apoi intră slugă la un popă care, în unele
 variante, batjocorește pe cei doi frați ai lui **P.**, făcînd învoiala
 cu ei ca să i se taie nasul (sau trei fîșii de piele pe spinare)
 celui care se va supăra, sluga pierzînd și sîmbria. E trimis la
 cîmp cu o pîine și un caș din care să mînînce, dar să le aducă
 întregi: **P.** le scobește miezul, apoi lipește la loc coaja. Trimis
 cu oile să le pască „peste zid“, el le taie și le aruncă peste zid, sau
 le cîntă din fluier, încît joacă mercur. Popa care îl pîndea dintr-un
 mărăcine, se apucă și el la joc, rupîndu-și barba și hainele. Preo-
 teasa joacă și ea în pod pînă cade și moare. În alte variante, **P.**
 face instrucție cu porcii, apoi cu caprele popii. Acesta îl pune
 să-i facă un pod de la biserică pînă acasă cu o călcătură moale
 și una tare, **P.** taie oile (sau caprele) și le așază alternativ cu
 spinarea în sus sau dedesupt, sau jupoaic vitele și le întinde
 pieile. Popa îl lasă să facă ce face vecinul, el descoperă casa
 spărgînd țiglele, apoi dă cu o bîtă în capul preotesei, omorînd-o.
 Popa îl trimite în pădure după lemne, un lup și un urs îi mîn-
 nîcă boii, **P.** îi prinde la jug și aduce cu ei carul. Trimis apoi
 la război, el omoară dușmanii, lovindu-i cu calul popii care
 moare din izbituri și e adus în spate acasă, unde e proptit în
 bîte. Popa mîngîindu-l, îi înlătură o bîtă și calul mort cade pe
 el, rupîndu-i un picior. **P.** e trimis apoi la moara dracilor cu saci
 de cenușă să-i aducă făină. **P.** orbește pe un drac, spunînd că
 se numește „Singur cu“ și scapă de răzburarea celorlalți care,
 învinuiți că i-au schimbat grîul cu cenușă, îi dau făină în loc.

P. e pus să gătească mîncarea, în care să nu lipsească pătrunjel și mărar, el taie cei doi cîini cu acest nume și îi vîră în supă. Primește apoi ordin să „curețe” copilul în fașă, el îi scoate măruntaiele și îl atîrnă într-un par să se usuce. **P.** e trimis să împrăstie gunoiul din car acolo unde se va opri cîinele. Cum acesta s-a culcat lîngă un tău, **P.** aruncă tot gunoiul în apă. Ca să scape de el, popa se decide să fugă, dar **P.** se vîră în sacul cu cărțile. Noaptea la popas, popa crede că îl aruncă în apă, dar **P.** a schimbat locul cu fiul (sau soția) popii. Cînd află aceasta, popa se supără și **P.** îi taie nasul (sau trei fișii de pe spinare). În alte variante, el omoară prcoteasa urcată în pom să cînte ca cucul, întrucît angajarea lui expira la „cîntatul cucului”. Plecat cu sacul popii, **P.** îl umple cu mușchi alb, apoi, întîlnind o nuntă, îi face pe nuntași să plece după lînă, iar el se substituie miresei și noaptea fuge, legînd în locul lui un țap. **P.** e arătat uneori căsătorit, dar își omoară copilul în scaldă, spărgîndu-i un buboi din cap și soția îl alungă, după ce mai întîi **P.** i-a făcut o seamă de lucruri pe dos (v. mai jos). Apoi își ia a doua soție, o văduvă bogată. Oamenii din sat, invidioși, i-o omoară. El o duce în căruță proptită ca vie pînă la oraș să-i dea în judecată. În drum, fiindcă nu ferește, un boier îi palmuiește soția, care cade jos. Crezînd că a omorît-o, îi dă zece mii galbeni. Țăranii, aflînd de atare bogăție, își omoară și ei nevestele și le duc la oraș, dar sînt bătuți. Ca să se răzbune, sătenii îl vîră într-un sac să-l înece, dar **P.** momește pe un cio-ban să-i ia locul, mințindu-l că el n-a vrut să fie primar. Cînd îl văd pe altă uliță cu o turmă de oi (sau ciurdă de vaci), se aruncă toți în apă ca să adune și ei vite. În alte variante, conflictul cu sătenii a izbucnit de la vaca de lemn a lui **P.** pe care au ars-o. **P.** a cîștigat o vacă în locul celei de lemn, sătenii i-o taie, el pleacă cu pielea în lume și o vinde ca bună ghicitoare (AT 1535). Văzîndu-l cu atîți bani, sătenii își taie vitele, apoi se răzbună pe **P.** umplîndu-i curtea (sau casa) de gunoi (sau excremente) pe care **P.** îl duce în butoaie, iar la popas pretextează că i s-au furat banii împărătești și boierul îl despăgu-bește. Țăranii pleacă și ei cu excremente la tîrg, dar sînt bătuți și decid să-l arunce pe **P.** în apă; acesta schimbă locul cu văcarul, ca mai sus. În cele din urmă, **P.** se prefăce mort ca să vadă ce zice lumea (sau ca să scape de Tîndală cu care trebuia să mpartă banii). Noaptea, vin niște hoți în biserică, **P.** îi sperie

și îi rămân lui banii. Dă creditorului numai 2 galbeni și hoții auzindu-l vorbind, cred că au înviat morții și fug mai departe.

Unele variante îl arată pe **P.** slugă la popa pînă vor urla lupii în vatră (S. 3002). Preoteasa devenind ibovnica primarului (sau a dascălului), **P.** le dejoacă întîlnirile. În unele variante, el leagă boul cu un ștergar și preoteasa crede că e ibovnicul ei. **P.** insistă să ducă restul de plăcinte (sau sarmale) dascălului care era tot la plug și meru aruncă cîte una. Apoi spune dascălului că popa știe de relațiile nepermise cu preoteasa și îl avertizează să fugă. La înapoiere, **P.** minte pe popa că dascălul ar avea nevoie de topor, popa pleacă spre el cu toporul și culege plăcintele (sarmalele) de pe cărare. Dascălul crede că culege bolovani să-l lovească și o ia la fugă. În cele din urmă, se declară vinovați și cer iertare popii. Alteori, **P.** pîndește sosirea ibovnicului și sub pretexte vine acasă, înțepîndu-l cu aracii pe care îi aruncă în pod sau opărindu-l în cada cu lîna. Apoi învață o femeie să vîndă miere drept otravă și se prefacă mort împreună cu popa. Cînd aude ibovnicul urlînd ca lupul, popa îl ia la bătaie. Îndrăgostit de fata unui bogat care nu vrea să i-o dea, **P.** îi vinde casa, păstrîndu-și doar un cui. În cele din urmă, bogatul, exasperat, îi dă fata (S. 3017). Solicitat să păcălească, **P.** pretinde că și-a uitat „instrumentele” acasă și cere calul cu care nu se mai întoarce (sau căruța popii cu doi cai, lăsîndu-l să țină cu umărul povîrnișul dealului să nu se răstoarne) (S. 3007). Slugă la un țaran, vinde din grîul îmblătît pentru pîine și slănină; unge toate părțile căruței cu unsoare; ia cuiul de la roata căruței, apoi leagă roata de gîtul calului pînă ce cade mort (81 a, p. 599—600).

O seamă de isprăvi sînt săvîrșite de **P.** în tovărășia lui Tîndală (S. 3001), cu care se păcălește reciproc, apoi se întovărășesc să păcălească pe alții. Uneori, se păcălesc schimbînd sacii în care ar fi lînă și nuci (în realitate mușchi și nuci pădurețe). Păcălesc pe o femeie să pună ștevie din care ar crește o varză uriașă. Intră servitori la un popă, unul să pască vaca, altul să curețe grajdul. Vaca alerga mult și bălega imens, dar ei se păcălesc, schimbînd locurile. Apoi fură banii popii și fug. Pe drum, **P.** fuge cu banii în pădure, Tîndală îl atrage prefăcîndu-se că duce un car cu bani. Din nou **P.** fuge cu banii și se ascunde acasă într-o groapă, lăsînd soției să spună că a murit. Tîndală imită mugetul unui taur deasupra gropii și **P.** iese și în cele din urmă împart banii. Într-o seamă de variante, banii sînt

storși de la oameni prin debitarea unor minciuni pe care al doilea le verifică, scornind altele similare (v. *Întrecere în minciuni*).

Prin extensiune, **P.** mai apare în variantele altor tipuri. Uneori, el e înfățișat ca prostul care înțelege *ad litteram* sfatul soției sau stăpînului: unge cu grăsime toată căruța, nu numai osiile, pune caii mai mici înaintea căruței, iar cei mari în spatele ei (S. 3000/136), fierul de plug îl pune în căciulă, acul de cusut în carul cu fîn, slănina o ține legată de o ață, ogarul îl taie felii și îl pune în traistă, opărește copilul și cloșca, clocește ouăle în locul cloștii, pune căței Pătrunjel și Morcov în supă (49, p. 5—7). Alteori, urează pe dos, începînd cu „două măsuri“, cit i-a spus soția cînd l-a trimis la moară (S. 3013). În unele variante, **P.** apare în locul hoțului iscusit care fură de la un boier boii din jug, calul și inelul nevastei (S. 3003), sau fură sacii de grâu, ajutat de Tîndală (S. 3004). La tîrg, împreună cu Tîndală (uneori cu Amăgeală), înșeală pe un om (sau pe o femeie), spunînd că vaca ar fi capră și o cumpără cu atare preț. Cel înșelat se răzbună, cel mai adesea cu căciula care ar plăti singură (AT 1539), sau cu vioara care ar învia morți, pe care le vinde cu preț ridicat (S. 3006). Alteori, **P.** ia locul prostului care face schimbul dezavantajos (AT 1415): boii pe o căruță, aceasta pe o secure, iar securea pe o cute (S. 3008), sau al celui care pretindea că a venit de pe cealaltă lume (AT 1540) și stoarce de la văduvă haine și bani pentru soțul ei (S. 3009), ori al celui care crede că va muri la a treia oprire a iepii și cumpără de la un birjar biciul înviator din morți (AT 1313, S. 3014). În altă variantă, **P.** pretinde că i-a văzut pe popă și diac în rai mîncînd și de aceea a mîncat puiul din traistă (AT 1626) care trebuia să revină celui ce va avea visul cel mai frumos (S. 3016). Într-o seamă de variante ale snoavei AT 1300 C, **P.** este cel care deschide ochii soțului trimis după spumă de pe mare că soția stă cu ibovnicul (S. 3465; v. *Soție*). Într-o variantă a snoavei AT 1381, **P.** își pîrăște soția că a luat mai mult de 20 galbeni din comoara găsită la rădăcina copacului căruia el i-a vîndut vaca. Soția lui pune afară carne friptă, pîine și vin, spunînd că provin din ploaie. La judecată, **P.** precizează că faptul s-a întîmplat cînd a plouat carne friptă, pîine și vin și judecătorii constată că spune minciuni (81^a, p. 670—671).

P. a trecut și în repertoriul clasei cultivate, o seamă de narațiuni despre el fiind de evidentă origine cultă. Unuia îi spune că și-a făcut cei trei fii: jupuitor (medic), spîrgător (avocat) și cerșetor (popă) (S. 3018). Păcălește pe brudarul cu barca să-l treacă pentru un sfat aducător de cîștig: să nu se mai lase înșelat la fel (S. 3019). În biserică îl arde cu lumînarea pe făt cînd umblă cu discul și culege toți banii în căciulă (S. 3020). **P.** avocat declară în tribunal că a semănat grîu fiert, ca să arate că din ouă fierte nu pot ieși pui, cum pretinde acuzatorul (S. 3023). Chemat la judecată, răspunde în doi peri (S. 3024, 3026), iar cînd ia locul judecătorului, condamnă pe cel cu moara de vînt să despagubească femeia căreia vîntul i-a împrăștiat făina în tîrg (S. 3025). Cînd e sfătuit de stăpîn să nu facă lucrurile pe jumătate și e trimis după doctor, el anunță și pe popa și pe dricar (S. 3029). Ca soldat, mănîncă noaptea gîsca friptă de unde cantonează, iar dimineța pretinde că totul a fost vis (S. 3030). Copil fiind, e crescut de o mătușă în pilde, **P.** le pune în aplicare în profitul lui (S. 3832). Cînd Tîndală se face că nu-l cunoaște, **P.** spune că acesta e semn de moarte apropiată și obține imediat banii solicitați (S. 3038). La doctor cere ochelari negri ca să poată jeli (S. 3041), iar cînd e călcat de hoții care nu găsesc nimic, nu lasă femeia să țiepe de rușine că e atît de sărac (S. 3044). **P.** sărac, se justifică la comisariat că cerșește fiindcă focul i-a ars gospodăria (S. 3062), dar la casa de bilete nu vrea să stea de vorbă ca să precizeze pînă unde călătorește (S. 3063). Cînd are oaspeți și află că ar dori la urmă o cafea, el îi trimite să o bea acasă (S. 3064). După ce mănîncă la restaurant, soția simte o mare sete și **P.** explică: pentru că nota de plată a fost foarte sărată (S. 3069). Complimentează cerșetorul cu mîna întinsă pentru că a practicat aceasta vreme de 40 de ani (S. 3070). **P.** soldat se duce la teatru unde adoarme și se trezește tocmai cînd actorul declama că e acolo de 5 zile. **P.** sare speriat că a devenit dezertor, el avînd permisie doar de o zi (S. 3085).

II. Sporadic, **P.** apare și în cîteva *basme*, unde similitudinea istețimii protagonistului a putut genera contaminarea. În unele variante despre întrecerile în puteri cu zmeul (AT 1045—1149), **P.** stoarce un butoi de bani de la cei trei zmei ca să nu le ducă lacul. Cînd zmeii vreau să-și ia banii, sînt înfricați de copiii lui **P.** că vor „carne de zmeu”. Apoi **P.** îi învinge în întrecerea de a se bate (cu făcălețul și cu prăjina), în fugă (cu iepu-

rele „fratele mai mic al lui Păcală“), în luptă (cu „unchiul“ lui P., ursul) și în aruncarea tinichelelor (frații lui P. așteaptă pe nori tinichea „să învelească luna“). Iar când zmeii se urcă totuși în podul casei lui, el îi taie cu toporul (67, p. 192—195). Ca o ciudățenie trebuie semnalată și substituirea lui P. în rolul spînului din basmul AT 531. Nic-a Cîmpului plecat spre nașul său, este întîlnit de P. care se angajează ca argat, pentru ca la o fîntînă să-l silească să schimbe rolurile „să merg eu în locul tău la nănași-to ... și să-n da mia hainile tale ... și io să ți le dau p-a melc“ (XV, p. 250).

În grupa basmelor cu minciuni, P. devine protagonistul tipului AT 1875 dintr-o variantă probabil oltencască. Fiind închis într-un butoi, prinde coada lupului care și-a băgat-o în el. Lupul, speriat, fuge pînă se sparge butoiul, eliberîndu-l astfel pe P. (S.3000/143).

Păsărilă-hăis-lungilă v. Tovarășii năzdrăvani

Pedepse. Personajele negative sînt pedepsite felurit, după gravitatea faptei și în concordanță cu profilul fantastic sau realist al speciei narative.

I. În *legende*, forma de pedepsire cea mai uzitată este metamorfozarea definitivă, prefacerea vinovatului într-un animal sau obiect. Soarele și soră-sa, pentru că au vrut să se căsătorească, au fost prefăcuți în doi aștri călători veșnici, fără să se mai întîlnească sau să se vadă unul cu celălalt (v. *Soare*). Hoțul care a furat caii (sau boii) lui Sîmpetru, a fost blestemat de acesta să se prefacă în pasăre care „să fie cobe rea și singur să-și spuie numele unde s-o afla“ (v. *Cuc*). Baba Dochia pentru că și-a maltratat nora, trimițînd-o să spele lîna neagră pînă se va preface în lîna albă sau să-i aducă fragi în timpul iernii, e prefăcută într-o stîncă, după cum se poate vedea în diferite locuri din munții noștri (v. *Baba Dochia*). Omul de pe Bucegi ar fi un cioban rătăcit care a înjurat cumplit pe Dumnezeu că nu mai găsea drumul și pe dată a fost prefăcut în stîncă ce se vede și astăzi (50 a, p. 263). Popa lacom de bani s-a îmbrăcat într-o piele de bivoliță ca să sperie pe un sărac ce găsisese o comoară și să i-o ia, dar a fost prefăcut în bivoliță. De asemenea, cîrțița provine din feciorul popii îngropat de acesta (v. *Popă*). Rîndunica a fost fată de om bogat care a vrut să fie soția unui boier și pentru că

a trădat argatului acestuia secretul scurteicii sale, a fost prefăcută în rîndunică, gulerată cu roșu (LIII, p. 547).

Pedepsirea poate fi redusă la instituirea unei metehne permanente sau la expunerea permanentă a făptașului, ca să fie mereu pildă negativă. Fiindcă o zîină a pretins că ea „și fără ajutorul lui Dumnezeu... îmi voi face un castel de aur”, castelul ei de pe dealul Huroi a rămas neterminat, numai dărîmături, în contrast cu castelele din Hunedoara și Deva zidite de surorile ei „dacă” le va ajuta Dumnezeu (26, p. 55—56). Albina a fost la început albă, dar pentru că diavolul a observat că îl spionează, a lovit-o cu biciul peste mijloc: de atunci s-a înnegrit și s-a subțiat peste mijloc (80, p. 283). La început, pămîntul era transparent, „tot ce era întrînsul se vedea”, dar de cînd trupul lui Avel a fost acoperit cu buruieni, Dumnezeu a decis să devină întunecat (52, p. 157). Corbul a fost la început alb, dar fiindcă s-a opus ca Eva să încalce pe cal (sau fiindcă nu s-a întors la corabia lui Noc) a fost blestemat să devină negru (v. *Corb*). Puii tuturor animalelor umblă pe picioare din ziua întîia, exceptînd copilul, deoarece la început Dumnezeu a zvîrlit puii peste casă ca să cadă în picioare de cea parte, însă femeia l-a prins pe al ei în poală. Atunci Dumnezeu a blestemat-o ca doi ani să-și poarte puiul în brațe, abia după aceea să poată umbla în picioare (94, p. 254). Fratele mai mare care a ucis pe cel mai mic a fost pus în lună să fie văzut cum îl poartă în spate, ținîndu-i căldărușa la nas ca să-i curgă sîngele în ea (LIII, p. 121).

Ivirea sîngelui este de asemenea semn de pedepsire. Trădătorii care l-au vîndut pe Horea, au aflat în pîinea scoasă din cuptor o bucată de sînge încheșat, semn că au „vîndut sînge nevinovat” (6, p. 5; v. *Horea*). Sf. Duminecă a muștrat femeia care a făcut pîine în ziua ei, încît atunci cînd a rupt din pîine, a curs sînge (52, p. 265). Un hușan care a împușcat anafura ca să aibă noroc la vînat, a văzut cum a curs sînge din ea (ibid., p. 342). Spoliatorii săracilor sînt pedepsiți în acest fel: băutura de la sărac „se face sînge pe ceea lume și omul acela bea sînge”, întrucît cel sărac „poate n-a avut de sare în casă la copii și lui i-a dat” (ibid., p. 903).

II. În *basme*, pedepsele sînt mai variate, de la luarea vieții pînă la ispășirea cu lacrimi.

1. Cea mai frecventă este omorîrea adversarului. Forma cea mai drastică este decapitarea, urmată de arderea cadavrului și împrăștierea cenușei. Mama Pădurii care a omorît pe fratele

de cruce este dată la cîini, iar restul „ars în foc și-o suflat în vînt” (5, I, p. 283). Surorile invidioase (AT 707) sînt pedepsite în chip similar: „le-a legat, le-a tocat, le-a ars și le-a suflat în vînt” (5, II, p. 458). Voinicul plecat după Frumoasa Lumii este trădat de o servitoare și Zăvod-Crai îl taie bucăți, apoi îl pune în desagi pe cal; acesta îl duce la cumnatul său care îl învie cu apă vie și apă moartă. Recăpătîndu-și sabia miraculoasă, ucigașul Zăvod-Crai îi cere să procedeze la fel: „Să mă tai tot bucățele, să mă bagi în desagi și să mă urci pe calul meu și să-i zici «Poartă-l mort pe unde l-ai purtat viu»”. Dar voinicul a găurit desagii, încît „ici pica un os, colca o vînă”, împrăștiindu-l „peste tot locul” (7, p. 128—129). Alteori, tăierea este treptată, însoțită de zvîrlirea unei nuci. Soția trădătoare este ciopîrțită „cîte-o bucățică, unde cădea bucățica, arunca și-o nucă. Ca să nu moară dintr-o dată, s-o pedepsească-n așa fel încît a vrut să-l pedepsească ea pe el” (5, I, p. 569—570). De obicei, bucățile sînt vîrîte în sac împreună cu nucile, ca să cadă alternativ. Uneori, pedeapsa capitală constă în fărîmîțarea prin alergarea cailor. Impostoarea (AT 707) este legată „de coadele cailor, împreună cu un sac de nuci, și le dă drumul să se ducă în lume, și unde cădea nuca, cădea și bucățica” (41, I, p. 64). Se întîlnește mai rar chiar ruperea celui vinovat de către cai. Impostoarea soției este legată (AT 403) în cozile celor patru cai neînvățați să fie sfîșiată în bucăți (81, p. 194). Tot sporadică este rostogolirea adversarului în butoiul prevăzut cu cuie; cel care a pretins că a omorît balaurul e vîrît într-un butoi plin cu cuie și rostogolit din vîrfurile unui munte (ibid., p. 75). Fierberea în cazan este de asemenea aplicată impostorului care e aruncat în lapte clocotit (LXXXIII, p. 501). În chip similar, intriganții de la curte cad în propria cursă, fiind și ei pîrîți că ar rezista pe claia aprinsă care însă „i-a ars pe toți” (5, II, p. 166). Frații invidioși care au răpit pasărea miraculoasă și au vrut să-și piardă fratele năzdrăvan (AT 550) sînt condamnați de tatăl lor la spînzurătoare (81, p. 204). Zidirea vinovatului e întîlnită cu totul sporadic. Mama trădătoare care și-a orbit copilul (AT 590) este zidită într-o „cămară fără nici o răsufătoare” (41, I, p. 475).

În administrarea pedepsei capitale apare și legea ordaliilor, îndeosebi în variantele basmului AT 301, pentru a fi pedepsiți frații de cruce trădători. După ce Ion năzdrăvanul din lut este scos de pajură de pe tărîmul de jos și ajunge la curtea împăratului cu fetele dezrobite, el cheamă pe Strîmbă-lemne, Sfarmă-piatră

și Scutură-munții afară din palat și aruncă paloșul în sus, dar așa l-a aruncat, de stelele-i făcură loc, să nu le taie, și paloșul s-a dus tot în sus un scopot bun, apoi s-a îndreptat în jos ca fulgerul de iute și când fu jos, ciors! odată tăie trei capete de uriaș! Apoi îl luă Ion în mână" (61, p. 131). Legea ordaliilor ia și forme mai ușoare, inofensive. Soția crede că cumnatul e soțul ei (AT 303) și el se vede silit să ceară ajutorul sabiei: „— Pe cine nu va fi drept din amândoi, să-l cresteze sabia care stă în cui». Și îndată sabia sări și creastă pe fată la deget, și atunci crezu și ea" (41, I, p. 329).

Metamorfozarea în animale apare și în unele basme pentru a pedepsi vinovații. Uneori, prefăcerea în animale este definitivă. Așa pățește soția necredincioasă cu amantul ei (AT 449) care sînt prefăcuți în vacă și bou prinși la car și dați oamenilor din sat să ducă piatră, gunoi, lemne, iar „mîncare numa o dată pe zi să le dați" (5, II, p. 92). În altă variantă, soția e prefăcută măgăriță, iar ibovnicii ei, popa în catîr, pîrcălabul în măgar și țîrcovnicul în vacă (41, I, p. 495). Servitorul care și-a trădat stăpînul e prefăcut în ogar (ibid., p. 433). Popa care este nemilos cu cei săraci, este prefăcut în cal și dat unui fierar să-și poarte cărbunii cu el (v. *Popă*). Cîteodată, prefăcerea vinovatului în animal este temporară, acesta redevenind om după un răstimp de la un an pînă la 9 ani, în care și-a ispășit vina. Astfel, popa îmbuibat de grîu și plecat în căutarea mamei grîului este transformat în bivol, dar după un an redevine om. Alt popă mincinos e prefăcut bivol timp de 9 ani (v. *Popă*).

O formă de ispășire a fărădelegilor multe este udarea unui băț de lemn sau a unui tăciune pînă ce va înverzi, va crește și va odrăsli fructe. Tîlharul care „între altele omorîse pe tatăl său, pe mă-sa și pe soră-sa" este sfătuit să ia trei tăciuni de măr „și-i îngroapă cu vîrful în sus, pe culmea cea de plai și să cari de aice din vale în genunchi pînă acolo apă cu gura să-i uzi și cînd vor odrăsli și vor face roadă, să știi că și Dumnezeu te va ierta". Tăciunii se prefac în măr cu mere peste doi ani și tîlharul a început să înșire numele celor uciși și de fiecare nume cădea cîte un măr. După căderea ultimului „și el s-a prefăcut în prav" (52, p. 1229—1230). După atîta caznă cu udarea bățului, lui Man-tîlhar îi „era roasă coatele la el dă sînge, jerunți la el", dar bățul se prefăcuse în măr „încărcat dă pădureață mîndre, coapte, galbene, numa atîta că nu picau jos" (28, p. 313). Vărsarea lacrimilor din abundență este pedeapsa acordată de obicei sorci și mamei ne-

credincioase (AT 315, 590). Mama îndrăgostită de zmeul cu care au plănuit uciderea fiului, e închisă de acesta într-o odaie „și am să pun un ciubăr, cînd l-ai umplea de lacrimi, atunci ț-o-i da drumul”. Cînd se întoarce după 9 ani, „casa era plină de lacrimi, numai capul i se vedea și ea era ca o umbră, ar fi murit și nu putea, că n-o iertase el” (52, p. 913). În altă variantă, mama necredincioasă e închisă „dîndu-i o sarcină de fîn să mănînce și 3 căzi să le umple cu lacrimi” (ibid., p. 1221). O formă înrudită este expunerea la muște după ce corpul a fost cufundat în miere. Sora îndrăgostită de zmeul cu care a vrut să-și omoare fratele, e prinsă de acesta și judecată sumar: „a băgat-o-ntr-un butoi cu miere și-a suit-o-ntr-un pom, care era mai înalt, acolo, și-a legat-o frumos și-a lăsat-o-n pomu ăsta” (5, I, p. 176).

Între formele de pedepsire ușoară se semnalează deposdarea spoliatorului de către cel împilat. Boierul hapsîn care vrea să ia de la argatul său boii năzdrăvani (AT 532*) este scos afară „din curțile lui și-l țîpă în stradă”, fostul argat luîndu-i locul ca „moștenitoriu, și el o fo boier!” Fostul boier a sărăcit într-atîta, încît „n-o avut cină de o sară” (5, II, p. 105). Boierul își dă carul încărcat cu grîu și cei patru boi omului sărac care și-a dat vaca pe o pipă, pentru că nu l-a certat soția pentru atare schimb. De necaz, boierul „odată o picat în vatră, o ameițit, și-o picat în vatră, și-o murit” (ibid., p. 514—515).

III. În *snoavă*, pedepsele sînt mai variate, potrivit cadrului realist în care se desfășoară acțiunea. Ele sînt cele curente în viața de toate zilele. Cea mai des întîlnită este bătaia. Pe alocuri, nu lipsesc nici mutilările, îndeosebi în unele snoave obscene despre soția necredincioasă. De asemenea, vinovatul este cîteodată omorît (v. *Popă, Soție*). Tipică snoavei este păcălirea agresorului, ridiculizarea lui pentru a trezi rîsete cît mai zgomotoase (v. *Păcală, Popă*).

Pește. După *legende*, pămîntul se reazemă pe patru stîlpi care stau pe un p.; „cînd peștele clatină din coadă, atunci și pămîntul se cutremură” (52, p. 141). După alte legende, cei patru stîlpi ai pămîntului stau pe patru p. (LXVII, p. 25). Pămîntul e așezat pe patru p. mari „și peștii stau pe patru trestii și mai mari... cînd dau peștii din coadă, trestii se cutremură și, cu dîsele, se cutremură și pămîntul nostru” (37, p. 69). Spre răsărit se află p. numit Începător „pentru că el începe toate celea ce au să le facă cialalți părtași ai săi”, cel dinspre apus se numește Ascultător „pentru

că el primește sfaturile Începătorului", spre miazăzi se află Arătătorul „pentru că el conduce soarele și-i arată calea încotro să meargă", al patrulea e Somnorosul „pentru că toată ziua doarme dus, iară noaptea, trezindu-se, conduce luna și stelele". Când acești p. beau prea multă apă, pe pământ e secetă. „Începătorul și Somnorosul suflă pe câte-o nară foc, iar pe cealaltă gheață, aducînd zădufurile sau frigurile cele mari; din cînd în cînd își schimbă locul" (LXVII, p. 26). La început, pământul s-a rezemat pe patru p., dar unul a fost înecat la potop. De atunci s-a aplecat pământul într-o parte și a năvălit apa pe el (50 a, p. 250). P. are șapte aripi de la începutul lumii. El a cerut lui Dumnezeu: „dă-mi șapte aripi și dacă mă va prinde cineva, acela să mă puie de viu cu ochii pe foc". Dar omul a învățat să-l prindă și de acea îl și frige (99, III, p. 366). În mare se află un p. uriaș „pe care cresc buruiene, ca pe pământ". Acela îl alungă pe diavol în mare și din lupta lor se nasc valurile (52, p. 1003).

În *basmele despre animale*, p. e întîlnit foarte rar. Somnul, deși are ochi mici, vede pericolul de departe (AT 253), pe cînd știuca are ochi mari, dar nu vede plasa întinsă și cade în ea (LXXIX, p. 26). P. încearcă zadarnic să-l convingă pe porc să intre în apă să se scalde; ca urmare porcul „rămîne un porc" (ibid.).

Grindeea e personaj principal în *basmul* cu același nume. Ea răsplătește cu aur pe bătrînul care o hrănea cu mămăligă și o apăra de copii, apoi cu mărgăritare și diamant. El aduce grindeca acasă și după un an de zile, aceasta se prefăce în fată care îi face grădina de aur, animale de mărgăritar și curte de diamant. Din mulțimea de pețitori, alege pe feciorul unei văduve. După ce învinge pețitorii refuzați, flăcăul se retrage cu soția în fundul mărilor la împărăția părinților ei, lasă acolo pe fiul lor moștenitor, iar ei se întorc pe pământ (5, II, p. 34—50). Basmul nu e atestat în catalogul AT. Ca să răsplătească pe copilul care l-a aruncat în apă din undița tatălui său, p. se prefăce într-un om pitic care îl ajută pe băiat să găsească pietrele scumpe vărsate de un balaur, apoi să pețască fata împăratului din care ieșea noaptea un balaur (AT 507 B) și să rămînă urmașul la tron (86, p. 141—149). În altă variantă, soția prefăcută din p. îi aduce soțului cantități uriașe de p. în năvoduri și cheamă chiar pe împărat cu toată oastea la nunta lor. Împăratul acceptă dacă îndeplinește trei sarcini (v. *Sarcini*): să facă loc șes din două dealuri și să-i aducă pîine din grîul copt, să-i facă curte de diamant

și să aducă pe Dumnezeu la nuntă (v. AT 465). Cele două sarcini le îndeplinește soția cu ajutorul diavolului, iar pe Dumnezeu îl aduce soțul ajutat de cumnată-sa rață și de calul cumnat (52, p. 662—665). Copilul unui pescar prinde în Dunăre o singură mreană care era zîna apelor și aceasta se prefăce în fată ca să nu fie spintecată. Seniorul locului se îndrăgostește de ea și îi dă soțului ei sarcini extraordinare (AT 465) ca să-i ia zîna. Ea îl ajută pe soțul ei (60, V, p. 42—52). Cu totul sporadic, soțul apare metamorfozat în **p.** (în realitate, soarele s-a camuflat în **p.**; AT 425; XV, p. 51). Metamorfozarea temporară a omului în **p.** e rară. Băiatul ucenic al diavolului (AT 325) ca să scape de urmărirea acestuia se prefăce în **p.**: fostul ucenic devine plevușcă (porcușor) iar diavolul **p.** mai mare (81, p. 144). Fata înecată de impotoare (AT 408) se prefăce în doi **p.** de aur. Prinși și duși fostului ei soț, impotoarea îi arde. Din solzul zvîrlit pe fereastră de o servitoare răsare un nuc sub fereastra împăratului, care este iarăși tăiat și ars, dar o surcică scăpată se prefăce noaptea în fata înecată (5, II, p. 8—11). **P.** e înfățișat ca auxiliar fidel al binefăcătorului său. Foarte des, el îl ajută pe erou la păzirea iepci năzdrăvane care de obicei în a treia noapte se prefăce în **p.** Cînd se gîndește la el, **p.** ajutător apare și-l duce cu el. „Haidă cu mine. I băgată pe fundu mării, i făcut un pește, că n-o mai găsești în veacu veacului. Și io astring toți peștii de pe mare ș-o pițig și musai să iasă-afară. Și-i pune frîu-n cap și pleacă înapoi de unde-ai venit” (5, II, p. 281). Flăcăul leneș eliberează un peștișor prins care îi face muncile dorite: coafele cu apă se duc singure, lemnele din pădure vin singure. Înjură fata împăratului care rîdea de el să rămîna însărcinată (AT 675). Cu ajutorul mărului, el e declarat tatăl copilului. Puși într-un poloboc, flăcăul iese cu ajutorul **p.**, croindu-și palate (52, p. 960—962). **P.** îi face chiar pod de aramă, apoi de argint și de aur, cu pomi și păsări de aur pînă la curtea împăratului socru (5, II, p. 383). Împăratul **p.** îl ajută pe Solomon să coboare în fundul mării, cum fusese blestemat de maică-sa, aducînd de acolo „mărgăritare, pietre scumpe” (52, p. 969). **P.** se numără printre puținele substanțe care au putere de germinație. Un pescar bătrîn prinde o mreană de aur pe capul căreia scria că făina din oasele ei e bună pentru conceput copii. Baba lui face o cafca din acea făină, dă împărătesei să guste. Fiindcă a gustat și servitoarea, iar resturile au fost înghițite de o iapă de „o sută

și cinci ani“, nasc toate trei ființe năzdrăvane: doi băieți „cu părul de aur“ și un mînz năzdrăvan „tot numai cu păr de aur“ (5, I, p. 260—261). Alteori, eroul este născut din gustarea numai a ficatului unui atare **p.** unic: „este un pește în marea asta. Cine va prinde peștele acela ... va face un copil din ficatul acela“ (ibid., p. 383). Un **p.** mare are în pîntece doi copii cu părul de aur, iar capul este dat unui cal care face doi mînji de aur și coada unui cîine care naște doi cîini de aur (81 a, p. 547). În unele basme, **p.** înghit obiectele prețioase care cad în apă. Acestea pot fi recuperate prin prinderea și spintecarea lor, dar uneori le aruncă ei la cererea protagoniștilor. Fata îmbrăcată în băiat (AT 514) este ademenită în cele din urmă pe o corabie de zmeul răpitor. Disperată, ea aruncă inelul în apă, promițînd că va vorbi cu zmeul cînd va găsi inelul. Zmeul îl află într-un **p.**, dar fata se prefacă rîndunică (44, II, p. 87). Cîinele și pisica readuc inelul (sau mărgeaua) miraculos dat de soția necredincioasă amantului ei (AT 560). La înapoiere, cîinele scapă inelul în apă, acesta e înghițit de un **p.** Pisica umblă prin năvoadele unor pescari și găsește inelul în bășica unui **p.** (99, VI, p. 334). Alteori, pisica pierde mărgeaua, aruncîndu-se după un **p.**, iar cîinele o află și o duce stăpînului (74, p. 32). Pisica amenință toți **p.** din mare că dacă nu-i găsesc inelul scăpat de ea, îi va omorî pe toți. Aceștia se pun să-l caute și-l găsesc îndată (LXXXIII, p. 640).

O mreană are în pîntecele ei o covățică miraculoasă. Fratele cel mai mic care mîncase inima găinii năzdrăvane și găsea în fiecare dimineață o pungă cu galbeni (AT 567), e constrîns de măiastra ostrovului să vomite obiectul miraculos. Rămas sărac, intră slugă la un pescar. Prinde o mreană în care află o „covățea mică de pietre“, care ori de cîte ori o ducea la gură, „era plină de galbeni“ (41, I, p. 239). Preotul care nu poate absolvi de păcate pe cel ce a păcătuit cu mama lui și a omorît 99 de popi, aruncă în apă cheia bisericii în care a încuiat pe păcătos (AT 674+756 C). După ani de zile, servitoarea găsește cheia într-un **p.** cumpărat din piață (5, II, p. 441—443).

Norocul ia uneori înfățișarea **p.** Un băiat sărac, neputînd agonisi nimic, pleacă în căutarea norocului. La un pîrîu, prinde un **p.**, dar cînd vrea să-l mănînce, **p.** spune „că e norocul lui“. Băiatul îl ține în traistă și se culcă. La sculare, vede o femeie lîngă el care îl îndrumază să dea peste norocul lui (52, p. 673). Solzii de **p.** au puteri miraculoase. Fratele cel mic plecat în căutarea nevastei „vede niște solzi de la un pește pe jos“. Aceștia

fi vorbesc și îl sfătuiesc: „Ia un solz de aceștia și-l pune sub limbă și te vei preface în ce poțtești” (ibid., p. 1191). Ficatul prăjit al unui p. uriaș mîncat de mire și mireasă apără pe mire de a muri în noaptea nunții, cum s-a întîmplat cu alți 7 predecesori la aceeași fată (81 a, p. 682—683).

Pisică. După o *legendă*, p. s-a născut din mînușa (sau cîrpa) pe care a aruncat-o Dumnezeu (sau Noe) ca să astupe gaura făcută în corabie de șoarecele adus de diavol. „Mîța prinse șoarecele și-l mîncă. Iar satana ieși din mîță numai scînteii prin perii ei. Și de atunci mîța prinde șoareci și-i mîncă, iar cînd o freci pe spate, lasă scînteii” (64, p. 469). În viclenia ei, p. mîncă cu ochii închiși, ca pe lumea cealaltă să poată jura că stăpînul nu i-a dat de mîncare. Ea dorește ca să moară (sau să orbească) toți ai casei ca să le poată lua mîncarea din mînă (LIII, p. 279). Din coada p. e făcută Eva. Ea a furat coasta lui Adam, Dumnezeu a prins-o de coadă, dar coada s-a rupt și p. a scăpat, încît el a fost silit să facă pe Eva din această coadă (ibid., p. 542). Uneori, motanul e strigoi ca și stăpînul său. Un strigoi pleca noaptea la hotar unde se întîlnea cu ceilalți și juca, iar motanul lui „era și el strigoi, el cînta din scripcă acolo”. Strigoiul îl denunță nevestei, iar motanul sare și-i scoate ochii, lăsîndu-l orb pentru că l-a divulgat (52, p. 865).

Porumbul avea odinioară știuletele înalt cît paiul, dar o femeie „a făcut batjocură de pîne” și Dumnezeu a vrut să-i ia tot rodul. A intervenit Maica Domnului care a prins cu mîna știuletele, cerîndu-i să-i lase „cît să fie pentru mîță și cîne”. De atunci e știuletele mic (52, p. 166).

În *basmelor despre animale*, motanul se dovedește un mare viteaz după ce se căsătorește cu vulpea (AT 103). Copiii îi leagă șapte bricege de gît și el fuge în pădure unde se recomandă vulpii că ar fi „împăratul mîților cu șapte paloșc la grumaz”. Se căsătoresc și se duc în vizită la animalele puternice: leul, lupul și ursul, care fug speriate de motan (5, I, p. 126—128). Animalele pădurii cînd îl văd dînd din coadă cred că „tot învîrtește un iatagan și-ntr-o parte, și-ntr-alta și parcă ar spune că vrea să ne taie mai repede” (33, p. 110). Vrăbioiul s-a îmbătat din rachiul făcut de el și a căzut în noroi. Mîța a vrut să-l mînce, dar vrăbioiul cere să-l lase să se spele. După ce s-a spălat, a zburat în pom (52, p. 914). Vrăbioiul care s-a îmbătat cel dintîi din rachiul făcut de diavol într-o urmă de vită, e prins de o p.: — „Lasă-mă

să dorm mai întâi că sînt beat". Apoi zboară pe gard și scapă (ibid., p. 396). Mănîncă șoarecele de cîmp care îl crede împărat (AT 112, v. *Șoarece*). **P.** urmărește mereu un șoarece, amîndoi închiși într-o găleușă de aur (42, p. 510). Motanul dresat să țină lumînarea la masă și să nu se atingă de bucatele de pe masă, uită toată învățătura de îndată ce zărește un șoarece după care se repede (79, p. 247). Dușmănia de moarte dintre cîine și **p.** provine din neglijența **p.** care a pierdut „zapisul” animalelor în care acestea își aveau înscrise prerogativele lor. Inițial, zapisul a fost în păstrarea lupului; apoi a trecut la cîine și pe urmă la **p.** pentru că ea locuia în casă și putea să-l păstreze mai bine. O dată, **p.** fugărită de băieți, sare peste foc și-i cade hîrtia de sub coadă tocmai în foc, arzînd cu totul (AT 200). De atunci, cîinele o latră mereu: „Contratu-contratu! Contratu-contratu”, iar **p.** îi răspunde „O-arrs! O-arrs! face ș-o mutră urîtă” (5, I, p. 149). **P.** își bate joc de cîinele care îngheață afară fiindcă i-a fost lene să-și facă un bordei (41, II, p. 133; v. *Cîine*). Cînd e învinsă de șoareci, pactizează cu aceștia (v. *Șoarece*).

Rareori, **p.** se află printre animalele alungate de stăpîni care se asociază în călătorie (AT 210). **P.** se ascunde după sobă și cînd lupul își vîră acolo capul, îl zgîrîie (18, p. 16—18). Se plînge leului că a rămas așa mică fiindcă o bat copiii în casă. Leul se convinge că omul e cel mai tare (AT 157; 12, I, p. 306). O **p.** dă cîrciumarului să bea rachiou roșu și el se preface în motan. **P.** îl duce cu sine în pădure, unde devin amîndoi oameni și se iubesc. Făcîndu-i-se dor de copii, cîrciumarul se întoarce acasă, e recunoscut de copii și atunci femeia **p.** redevine iar **p.**, fugind în pădure (81 a, p. 600—601).

P. are rol de căpetenie în cunoscutul *basem Motanul încălțat* (AT 545). Își căpătuiește stăpînul pețind fata împăratului și silind văcarii să spună că toate cirezile sînt ale stăpînului ei, apoi arde în paie uriașii (sau zmeii), punînd stăpînire pe curțile lor (5, II, p. 263—273). **P.** ia cu sine un copil din flori aruncat și îl crește, apoi îl trimite să pețescă fata împăratului. Ea face peste noapte podul de cristal cerut de împărat. Mai tîrziu, băiatul căpătuit vrea s-o alunge, ea îi trage o palmă și pleacă în lume. **P.** prinde de pe apă toate pîinile pe care le arunca un băiat. Îl învață apoi să ceară de la stăpînul **p.** „toarta de aur din degetul cel mic” al lui care îi îndeplinea orice dorință (AT 560; 51 a, p. 186). Cenușotcă intră servitor la o **p.** Aceasta îi cere numai ca

în fiecare dimineată „să tai trei nuiiele din pădure și să mă bați mereu pînă voi sări pe ușă. Atunci să-mi deschizi ușa să ies”. După anul de trei zile, e răsplătit cu haine de aur. În al doilea an, e răsplătit de **p.** cu un cal năzdrăvan, iar în al treilea an o arde în foc și ea redevine fată de împărat (7, p. 88—91). Mîța năzdrăvană ajută pe fata moșului persecutată de vitregă să scape de Marți-sara pentru că i-a dat mîncare, dar pe fata babei care nu-i dă mîncare și o alungă, o lasă să fie omorîtă de Marți-sara (93, p. 160—163). După ce i se fură obiectul miraculos (în alte variante un inel sau o mărgea), **p.**, ajutată de cîine, îl readuce stăpînului, făcînd pe hoț să strănute (dîndu-i pe la nas coada îmbibată cu ardei) și să-l arunce astfel din nas (51 a, p. 186—190). Uneori, printre animalele sfintei la care intră servitoare fata cea harnică a moșului (AT 480) se află și o **p.** (52, p. 744). Sfînta Miercuri și Vineri sînt păzite de cîte o **p.** rea de care Viliș Vitcazul (AT 302) nu se teme totuși (80, p. 147). Șoarecii și șobolanii sînt pustiiți în țara unde **p.** era necunoscută pînă atunci. Ca răsplată pentru ospitalitate, eroul lasă „o turmă de mîți”, iar împăratul îi dă o corabie de galbeni pentru **p.** (33, p. 71—72). Zmeul are o **p.** năzdrăvană care îl anunță la întoarcerea de la vînat că pe nevastă-sa „au furat-o bărbatul ei de mai nainte” și îi spune că are chiar timp să aștepte pînă se va coace „mălaiu mărunțel” să facă păsar din el și să-l mănînce cu lapte și tot îi va ajunge cu calul lui ((79, p. 55). Ca să spioneze sfatul zmeoaielor, voinicul care a omorît zmeii se preface în motan „tare frumos și s-o băgat pe fereastră în casă” (12, II, p. 66).

Uneori, protagonistul se preface în **p.** pentru a izbîndi. Pipăruș-Păr-Frumos plecat să aducă razele soarelui de la Zîna Dobrozîna, intră în palatul acesteia pe coș prefăcut în **p.**, îi omoară cele trei fete, ia razele soarelui și fuge (81 a, p. 519).

În *snoave*, **p.** apare incidental. Ea e numită *hîrîitoare* de pedantul pentru care focul e *mîngîiere*, aria *procopseală*, apa *udeală* etc. Cînd **p.** duce cu coada focul în arie, stăpînul nu mai înțelege numele date de el și rămîne în pagubă (41, II, p. 75—77). În alte variante, **p.** e numită: *Prinde-tot*, *zgîrîitoare* etc. (S. 4685; AT 1562 A). Fata chioară ca să nu se dea de gol în fața pețitorilor, înscenează găsirea acului, dar cînd aceștia pun un caș pe masă, ea îl lovește crezînd că e o **p.** (AT 1456; S. 3748). În alte *snoave*, fetele pețite sînt fonfăite și părinții le interzic să vorbească de față cu pețitorii, dar cînd **p.** se urcă pe masă, calcă

interdicția (S. 3725). Un român păcălește pe un evreu sub pretextul că vrea să cumpere de la el niște **p.** pe care să le pună la plug, fiindcă nu are boi (S. 5586).

Pitic. P. apar sporadic în folclorul românesc. *Legende*le aproape nu-i cunosc. Au existat înainte vreme și oameni **p.** Cel mai mare era cât o doniță. Un român ajunge într-un sat de **p.** și se culcă. **P.** cred că e un deal și încep să-l sape, omul crede că l-au înțepat purecii. Căleșca cu caii lor o ia în mână. Îi cer să-i ajute în războiul cu alți **p.** ce veneau cu corăbiile. Românul le sfârîmă corăbiile la mal. La plecare, ia un **p.** pe care îl vinde la un han, unde e așezat într-o firidă să fie văzut (66, p. 33—34). La minerii din Munții Apuseni au fost semnalați niște **p.**, „oameni micuți“, care aveau bărbi lungi și erau îmbrăcați tocmai ca băieșii în haine de lînă neagră. Lucrau și ei la mine, avînd lămpi și tîrnăcoape în mîini. Între ei se ceartă și se bat în lupte violente. Cu băieșii sînt însă extrem de prietenoși. „Cînd soția minerului aude la miezul nopții trei bătăi în ușă, se scoală și plînge, căci aceste bătăi vin de la oamenii micuți și anunță moartea bărbatului ei“ (50 a, p. 251).

În *basme*, cel mai cunoscut **p.** e răutăciosul Barbă-Cot (v. *Statu-Palmă-Barbă-Cot*). E de asemeni cunoscut **p.** din basmul AT 700, care poartă numiri diferite: Nan din Găvan, Prichiduță, Michiduță, Neghiniță, Sdîrcă, Pitic țîntariul, Ghemiș, Sfredeluș, Nuculiță, Petru Pipăruș etc. Prichiduță se ascunde în urechea boului de unde îl îndeamnă la plug. Cînd paște boii, se adăpostește sub o frunză de tei, iar din urechea oii o conduce la ascunzișul tîlharilor, de unde le fură toate bogățiile, ajutat de tatăl său (86, p. 428—434). Nan din Găvan e cât o șchioapă, se adăpostește sub o ciupercă și e înghițit de o vacă. Batjocorind femeia care o mulgea, vaca e vîndută unui măcelar și el e lepădat cu mațele pe care le înghite un lup. Strigă din lup, acesta se sperie și fuge pînă crapă, iar Nan se întoarce la părinți (41, I, p. 525). Neghiniță e de-abia cât o neghină, dar mai are doi frați, unul de un cot, altul de o palmă. Tatăl îi omoară pe cei mai mari, dar Neghiniță scapă ascuns după mătură, apoi îi aduce o ploscă de vin și o pîine, furate de la hangiu și brutar. E înghițit și el de o vacă, apoi de un lup pe care îl sperie (49, p. 50—52). Alt Neghiniță e mai mic decît ghemul și e zămislit de urechea femeii ce-și dorea un copil. Tatăl îl vinde pentru bani și ajunge la împărat să-i

fie sfetnic pentru că ghicea gândurile oamenilor. Când țipă în urechea împăratului, e înecat în fîntînă (LXXXIII, p. 180—181). Petru Pipăruș e mic cît un bob de mazăre, îl ajută pe bătrîn la plug, mînînd boii din urechea lor. Ajută apoi pe hoți să fure oi și rămîne să fie și el hoț (ibid., p. 181). Michiduță e un băiat obișnuit, dar se poate face cît o muscă. Fiind muscă, se culcă sub o ciupercă și sperie niște hoți, rămînîndu-i oia și polobocul cu vin. E înghițit de un lup pe care îl sperie. Lupul se dă unei vulpi să-l caute în gîtlej, Michiduță scoate ochii vulpii, intră în casa unui popă zgîrcit de la care ia bani, ascunde caii popii și se preface a ghici unde sînt ascunși. Apoi se duce să scape fata unui împărat fugită la diavoli. Se ia cu aceștia la trîntă, Michiduță îi pune să se lupte cu „bunelul meu” ursul (AT 1071) și recapătă fata împăratului (18, p. 31—38). Pitic țînțariul e mare cît un cot și se hrănește cu țînțari. Se poate preface în țînțar, e înghițit de un lup și de pe limba lui sare lîngă niște hoți, îi sperie și le ia comorile, apoi omoară pe mama zmeilor (15, I, p. 49—52). Prichinduță născut din farmece se ascunde în urechea boilor pe care îi fură niște hoți. Ajunși la ascunzătoarea lor, el îi sperie, luîndu-le comoara (94 a, p. 96—98). Sdîrca fură pe rînd de la un sas pîinea cu covata, slănina și butoiul cu vin pe seama celor 12 hoți care rîdeau de micimea lui. La urmă, țipă că nu el a furat, ci hoții și sasu lîi prinde pe toți (81 a, p. 597—598). **P.** se întîlnește și în alte basme. Un **p.** se face frate de cruce cu un băiat alungat de acasă. Mai întîi, ia pietrele scumpe vromate de un balaur în vîrfurile unui copac, pe care le împarte cu băiatul. Apoi păzesc împreună fata împăratului care mîncea pe toți logodnicii și noaptea **p.** taie balaurul ieșit din fată. La urmă, îi mărturisește că el e împăratul peștilor pe care băiatul l-a eliberat din plasă (86, p. 141—148). Împăratul Piricot este mare cît „un copil de patru ani” și are o fată pe care o ține închisă, precum și pe peștorii care vin. Constantin îi omoară puterile din balaur, eliberează fata și un peștor și îl omoară (5, I, p. 440—446). Fata moșului cea cuminte slujește, într-o singură variantă olteană, unor **p.**, slujba ei constînd doar în a le aduna fragi (AT 480). **P.** o răsplătesc cu darul de a-i cădea din gură la fiecare vorbă un galben, pe cînd fata babei care le mîncea aproape toate fragile, e pedepsită ca la fiecare vorbă să-i cadă din gură o broască (XV, p. 60).

Popă. I. Apare în narațiunile populare, cu puține excepții, ca personaj negativ. *Legende*le reliefează lăcomia **p.** Bivolul provine dintr-un **p.** lacom de bani care s-a îmbrăcat într-o piele de bivol ca să sperie pe săracul ce găsisese un sac de bani și să i-l cedeze lui. Ajuns cu banii acasă, **p.** n-a mai putut lepăda pielea de bivol (52, p. 1253). În altă variantă, ca să-l sperie pe săracul ce găsisese comoara, **p.** s-a îmbrăcat cu o piele de țap, pe care n-a mai putut-o dezbrăca. „De atunci, popii îi zice țap“ (99, II, p. 46—47). Alt **p.** lacom de pământ și-a îngropat fiul în țarina vecinului ca să spună că e pământul **p.**, dar când a deschis groapa, acesta se prefăcuse în cârțiță, rămânând de atunci mereu sub pământ (LXXIX, p. 89). Un **p.** se îmbracă în piele de capră, ca să poată fura, dar după un timp, **p.** nu o mai poate dezbrăca (81 a, p. 410).

Alteori, pedeapsa e temporară. Dumnezeu și Sf. Petru prefac doi preoți în bivoli pentru că se săturaseră de grâu și plecaseră să caute mama grâului, dându-i unui om să care greutăți cu ei și să-i hrănească numai cu paie de grâu. După un an, au redevenit oameni (52, p. 254—255). Un **p.** e prefăcut bivol pentru că a „mințit că arc luna cearcăn de vînt“, dar după 9 ani redevine **p.** (LXII, p. 66—67). Un **p.** și un diac sînt prefăcuți bivoli pentru că „tare urîseră biserica“ și în sărbători mergeau la tîrg. Sînt dați fătului să lucreze cu ei la săraci un an, apoi redevin oameni (77, p. 3—6).

II. Lăcomia e trăsătura sa dominantă în o seamă de *basme*. Feciorul unui sărac a cerut să fie **p.**, dar când a venit Dumnezeu cerșetor să-i dea ceva, l-a alungat din ogradă. Dumnezeu l-a prefăcut cal și l-a dat unui țigan să care cărbuni (5, II, p. 480—483). În unele variante ale basmului 563, nașul **p.** schimbă berbeculele care se scutura aur, apoi masa care se deschidea „cu fel dă fel dă mîncăruri, fel dă fel dă băuturi, fel dă fel dă bănet“ ca să se îmbogățească și mai mult. Finul le obține la urmă cu „bîtulița“ care bătea la comandă (ibid., p. 346—347). În basmul AT 785, un **p.** „foarte năsălnic și hapsîn“ nu se împăca cu nici un dascăl. Dumnezeu se prefăce dascăl și **p.** mărturisește că el a furat trei crenguțe atunci când Dumnezeu destinează a treia grămadă de bani celui ce le-a furat. Dumnezeu l-a blestemat „că din viță în viță toți urmașii tăi... să se sature atunci când se va sătura calul de iarbă“ (52, p. 1254—1255). Cu slugile se arată nemilos. Într-o variantă a basmului AT 301 B, un **p.** angajează două slugi la vaca pe care o are. Cel care curăța grajdul primea

de la **p.** „la hiecare lopată dă gunoi... cite-o palmă, zicîndu-i să dea mai repede că se face sară și nu-i grajdu curățat“ (12, I, p. 369).

P. necuviincios e prefăcut de Dumnezeu în cal și dat unor săraci care îi scot un ochi. Peste un an, redevine **p.** (LIII, p. 537).

Mai des apare **p.** incestuos. De obicei, în variantele basmului AT 706, tatăl incestuos e **p.** Fata fuge și se îmbracă în lemn ca să scape de urmărirea tatălui. După ce fata se căsătorește cu un împărat, **p.** îi ucide copilașii, apoi îi vîră cuțitul cu sînge sub pernă ca să fie alungată de soțul ei (86, p. 123—127). Într-o variantă a basmului AT 510 B, fata cere întii trei costume, de aramă, de argint și de aur, pe care **p.** incestuos le face îndată, fiind „bogat“, apoi ea fuge, își recrutează o armată de maimuțe cu care revine acasă și-l omoară pe **p.** (5, II, p. 145—147).

P. libidinos nu se poate reține nici în fața animalelor (v. *Urs*).

În alte ipostaze, **p.** are rol secundar. În unele variante ale basmului AT 303 A, un **p.** are o sută de fete pe care le dă celui ce are o sută de feciori. **P.** e găsit pascînd „doi țapi și două capre“ în ziua de Paști (36, p. 84). Diavolul se prefăce în **p.** cu barba roșie pentru a cumpăra în tîrg pe ucenicul său prefăcut în cal (AT 325). Ucenicul își previne tatăl să nu-i dea și friul, acesta uită și **p.** are putere asupra lui (LXXIX, p. 36). Adcsea, fugarii din casa zmeului (AT 313) se prefac în mănăstire (fata) și în **p.** (băiatul), dar uneori fata se prefăce în „popă bătrîn“ (LXXXIII, p. 703). Hoțul iscusit vîră pe **p.** în sac sub pretextul că-l duce la rai, după ce a umplut biserica de raci cu lumînări aprinse pe spate. E agățat cu sacul într-un pom, unde e bătut de argatul lui care îl recunoaște după țipete și îl eliberează (79, p. 265—266). Basmul AT 822 îl înfățișează ca ignorant și un cioban sau un servitor răspunde în locul lui la cele trei întrebări ale împăratului. Acesta îl pedepsește pe **p.** să rămînă cioban în locul lui (81 a, p. 537—538).

III. *Snoavele* îl înfățișează pe **p.** cu un cumul de defecte și slăbiciuni, depășind prin varietate majoritatea altor personaje negative.

Unele snoave relevă ignoranța **p.** în cele religioase. Măsoară astfel intervalul pînă la Paști prin boabele de cucuruz puse în buzunar, din care aruncă în fiecare zi cîte una, iar cînd preoteasa mai adaugă un pumn, crezînd că-i place să le ronțăie, își pierde șirul și spune credincioșilor că în acel an nu vor fi Paști (S. 3866).

Nu mai citește evanghelia cu Sf. Ștefan fiindcă sătenii o știu din anul precedent (S. 3869). Când diacul îi scoate semnul din evanghelie, nu mai știe cum să se descurce (S. 4062), iar când o picătură de ceară astupă un cuvânt, se înfurie și se reține de la cuvinte obscene (S. 4062 A). Când paracliserul e beat, el face numai jumătate de slujbă (S. 4063). Își ține luleaua pe masa altarului (S. 4066), dar episcopul îl sfătuiește să folosească o pipă cu coada mai lungă (S. 4067). La inspecția protopopului, nu știe glasul al 7-lea și îi dă vaca pentru a nu fi despoptit, dar când preoteasa începe a se boci după vacă tocmai pe glasul al 7-lea, p. alcargă după protopop cîntînd glasul cerut și își reia vaca (S. 4078). În biserică, ține cartea pe dos, dar când cineva îi atrage atenția, răspunde că e stîngaci (S. 4070). Când oamenii îl reclamă protopopului, p. promite jumătate din vitele ce le are psalmodiînd și protopopul convinge pe oameni că a auzit cea mai frumoasă evanghelie (S. 4982). Când îi cade un jar din cădelniță în cizmă, se trîntește pe spate și bate cu picioarele ridicate să-i cadă jarul, psalmodiînd mereu (S. 3868). P. care nu știa carte, prohodea mortul singur în biserică, cîntîndu-i doar: „Cît îi de la picioare pînă la cap, atîta-i și de la cap pînă la picioare și cît e de la cap pînă la picioare, atîta-i și de la picioare pînă la cap“, dar omoară pe omul care s-a prefăcut mort ca să-i spioneze ignoranța (52, p. 1258). La unii, prostia e funciară, de vreme ce face în pod două găuri, una mare pentru pisică, alta mică pentru puiul ei, deși preoteasa îi arată că și puiul poate intra pe cea mare (S. 4068). O seamă de snoave arată consecințele unor atari deficiențe: p. nu mai are autoritate, e neascultat, zeflemisit etc. Chiar protopopul nu e servit în farfurii la masa p., acestea fiind destinate oaspeților de seamă: primarul, subprefectul etc. (S. 3234). Când predica e prea lungă, toți părăsesc biserica, inclusiv fătul care îl anunță unde i-a lăsat cheia (S. 3239). Când un cioban are nevoie să i se citească o slujbă, cei doi p. se iau la ceartă care să-l servească (S. 3241). Cel ocărît că nu merge la biserică răspunde p. că după moarte va fi tot în biserică (S. 3250). Un țăran pretinde că iapa lui e mai cuminte decît p., întrucît prin bătaie a dezvățat-o de nărav, pe cînd pe p. nu l-a putut dezbara de nevastă-sa, deși l-a bătut mai mult (S. 3296).

Multe snoave reliefează înclinarea p. de a-și exploata supușii, îndeosebi servitorii, aviditatea de pămînt și lăcomia în toate. Îndeosebi p. cu barbă roșie e temut pentru răutatea și lăcomia lui. De aceea, fratele lui Păcală îl ocolește, „că ești cu barba roșie

și tata mi-o spus... să mă feresc de așa oameni, să nu dau peste bucluc" (33, p. 16). Când aude că frații lui Păcală măsoară banii cu banița, se duce să-i spioneze la geam, apoi îi angajează servitori cu condiția că cel ce se va supăra, se va alege fără simbrie și cu nasul tăiat (sau trei fășii de piele tăiate pe spinare). **P.** îi înfometează ca să se supere și să-i mutileze, pînă ce îi va răzbuna Păcală (S. 3000; v. *Păcală*). Recomandă vizitiului să bată caii s-o ia la trap, dacă nu s-au făcut **p.**, dar acesta răspunde că nu orice gloabă e bună de **p.** (S. 3133). Un **p.** ia cu puterea jumătate din averea unui țăran care e trimis pentru dreptate la primar, la subprefect, la judecător (S. 3236). El a acumulat atîtea bogății, încît poate supraviețui chiar dacă vor muri de foame 9 sate din jurul lui (S. 3237). Când diacul îi spune că vaca a lovit-o cu cornul pe vaca lui, **p.** cere să i-o plătească pe loc, dar cînd înțelege că vaca lui a fost aceea care a făcut dauna, răspunde că atunci cînd vine necazul pe om, nu mai e nimic de făcut (S. 3328). Doi **p.** lacomi se iau la întrecere: în ajun care va fugi mai repede, va primi colacul cel mai mare. Unul din ei cade și e întrecut de celălalt (S. 4974). Un **p.** nu consimte să asiste la împărțirea galbenilor celor 3 frați într-un ulcior decît dacă cei ce vor cădea pe patrafir să-i rămîină lui. Cînd sparg urciorul, **p.** e murdărit de excrementele ce curg (S. 4975). Cel ce înmormîntează într-un an numai săraci se plînge de năpasta ce l-a lovit (S. 4977). Ca să ia mai mulți bani, spune solicitantului că înmormîntarea după legea veche e fără slujbă și costă numai 4 lei, dar după legea nouă se face slujbă și se trag clopotele, dar costă 100 lei (S. 4979). E făcut **p.** cel care arată bani mulți episcopului (S. 4981). La pomeni, mănîncă pe rînd de 18 ori, explicînd că a fost sfințit să aibă „gură de lup și burtă de cal" (S. 4984). Cînd nu i se dă friptura, nu se ridică de la masă (S. 4987). Ia un sac de colaci de la pomeni pe care îi dă diacului să-i ducă, dar la cererea acestuia de a merge mai încet, **p.** îl consolează că se va ruga lui Dumnezeu să-l ajute. A doua zi, **p.** are lucrători și se roagă lui Dumnezeu să lungească ziua. Diacul din altar răspunde să se îmbrace la cîmp în două cojoace. **P.** asudă toată ziua (S. 4989, 5040). E nemulțumit cînd sînt colacii mici, dar cînd un om i-aduce unul care nu încape pe ușa bisericii, **p.** învinuiește pe cei care au făcut biserica așa mică (S. 4990). Dă puțină mîncare servitorului, chiar dacă satul rîde pe seama lui (S. 5041).

Cîteva snoave prezintă pe un **p.** hoț. Se asociază cu diacul să fure candela de aur pe care să o vîndă, urmînd să spună apoi

că hoții au devastat biserica (S. 5343). Când merge cu botezul, fură ce-i cade în mână, luînd și dalta înroșită, pusă înadins, care cade din sacul diacului (S. 5392). Se lasă momit de cei doi cazaci care au pariat că **p.** are 6 degete la un picior, oferindu-i cele 10 ruble dacă se descaltă. Cei doi fug cu cizmele, lăsîndu-l desculț (S. 5404). Un **p.** fură topoarele de la săteni, care i-l fură pe al lui și după ieșirea din biserică se dă de gol (S. 5432). Trimite pe diac călare să fure un miel, dar acesta e prins de păgubaș care îi ia și calul **p.** (S. 5436). Împreună cu diacul mănîncă smîntîna țiganului pusă spre siguranță în biserică, apoi ung icoanele Sf. Nicolaie și a Maicii Domnului ca să creadă că aceștia i-au furat-o (S. 5441; v. *Sînnicoară*). Când hoțul îl mituiește, **p.** se prefăce ghicitor (AT 1641) după ce primește jumătate din boul furat de dascăl (52, p. 1256).

Mai frecvente sînt relatările despre escapadele erotice ale **p.** Reproșcăză amantei că nu l-a vizitat, iar cînd dascălul îl amenință că îl va denunța, îl împacă promițîndu-i doi boi din cei patru (52, p. 1258—1259). Lasă însărcinată pe fata văduvei cu care s-a căsătorit, apoi spune că aceasta o privește numai pe ea (S. 3428). **P.** se îndrăgostește de cumătra lui, aceasta pune în locul ei pe preuteasă, care se descoperă după ce aude mărturisirea că din vina ei **p.** e infidel (S. 3430). Când e surprins noaptea la amantă, se ascunde în cocină, unde încearcă să liniștească porcii (S. 3432), sau sare pe fereastră și cade peste diavolul care l-a adus pe bărbat (S. 3465). Împreună cu diacul și fătul e momit la o nevastă, unde bărbatul îl eliberează pe **p.** și pe diac pentru o mare sumă de bani cu care femeia își cumpără haine frumoase (S. 3466). Alteori, **p.** e vîrît într-un butoi cu smoală cu care bărbatul femeii pleacă ca să arate oamenilor pe dracul pentru bani (S. 3469). Surprins la o nevastă, **p.** e pus de bărbat să rișnească pînă la ziuă (S. 3470). Momit de o nevastă, se întîlnește pe cîmp în același loc cu diacul (S. 3470 C) sau mai întîlnește în ascunzătoare alți doi **p.** cu care va pieri împreună (S. 3471). La o întîlnire cu o fată, preoteasa îi fură hainele, iar cînd vine gol acasă, aceasta se prefăce a nu-l recunoaște și trebuie să stea în cocină pînă la ziuă (S. 3479). La o înmormîntare, enumeră averea mortului din care acesta i-ar fi testat jumătate, spre disperarea văduvei, care la urmă e de acord să fie și ea luată de **p.** (S. 3505). Hoțul mărturisește în biserică că toți copiii cu părul roșu sînt făcuți cu **p.**, încît „pînă în sară a fost plină ograda popii de copii” (52, p. 1259).

Mai rar, **p.** e arătat a fi bețiv, încît chiar în timpul slujbei trimite pe servitor la cîrciumar, dar i-aduce răspunsul că „David“ nu-i mai dă pe datorie (S. 3130). În ajunul Bobotezii, amenință pe dascăl că dacă va fura și va mîncă un porc fript, îi va smulge și lui aceeași parte din corp. Dascălul vîră degetul pe anusul porcului și scobește mereu mîncînd, fiindcă **p.** nu cutează să se țină de cuvînt (S. 3111). Preoteasa care nu s-a recăsătorit și moare curînd, îl caută la rai, după cum s-au înțeles pe patul morții, dar Sf. Petru îi spune că în zadar îl caută acolo, fiindcă popii nu intră în rai, îl va găsi numai la iad. Îl află cufundat pînă în gît într-o mocirlă, dar **p.** o consolează că dedesubtul lui stă protopopul, iar mai jos ceilalți ierarhi (S. 4071).

Porumbel. În *legende*, el e o pasăre venerată, pentru că diavolul nu se poate preface în porumbel (LIII, p. 292). Are picioarele roșii din cauză că s-a așezat pe hoitul pe care îl mîncă corbul trimis de Noe să vadă dacă au scăzut apele potopului (18, p. 11—12).

În *basme*, **p.** simbolizează uneori dragostea aprinsă. Fata ce a ajutat la desfacerea farmecului flăcăului prefăcut în șarpe se oprește cu acesta la un nuc în vîrfurile cărui stăteau doi **p.** „Aceștia sunt dragostele noastre, a mea și-a ta, după toate cîte le-am răbdut s-au făcut hulubi și acuma se sărută și stau în vîrf“ (52, p. 448). Din oasele mamei Cenușeresei se nasc **p.** (AT 510) care o ajută pe fată la alegerea macului (44, II, p. 182—197), a sacului de mazăre (79, p. 213). Uneori, puterile zmeului (AT 302) se află în trei **p.** ce stau într-un mistreț (LXXXIII, p. 675). Frații lui Bucățică (AT 425) locuiau prefăcuți în **p.** într-un palat în care sosește la urmă și soția eroului. **P.** se dau peste cap și devin „unsprezece tineri frumoși și chipeși“, iar după ce mănîncă, se prefac iar **p.** și-și iau zborul (86, p. 44—45). Împăratul **p.** ajută pe erou (AT 513 C) să aducă o cracă de la pomul din mijlocul raiului, dăruindu-i în schimb cele 100 corăbii cu grăunțe (41, I, p. 464—465). Ca auxiliar, **p.** mai apare în basmul despre ghicirea pielii cu care se îmbrăcase fata împăratului (AT 621). El e trimis ca mesager la părinții fetei să-i înștiințeze că ea trăia la diavol (LXXXIII, p. 768). De asemenea, fiica împăratului răpită de diavolul ce se preface în șarpe (AT 653) anunță părinții despre soarta ei printr-un **p.** pe care îl luase cu sine (5, II, p. 406—407). Trei **p.** avertizează pe fratele mirelui (AT 516) ca mireasa să nu calce pe pămînt (41, I, p. 481). Un **p.** călăuzește pe erou pînă la iubita lui îndepărtată, Floarea Florilor (86, p. 253).

Uneori, eroul se metamorfozează în **p.** pentru a se feri de urmăritori sau pentru a se putea răzbuna. Soțul care a fost inițial în piele de porc (AT 425) se prefacă în **p.** „ca să nu se lipească farmecele de el” (41, I, p. 55). Ca să poată pune mîna pe sabia fermecată, eroul trădat de soție (AT 318) se prefacă de obicei în rață, apoi în **p.**, după care se cațără zmeul. El se dă peste cap, redevine om și își reia sabia cu care îl ucide pe zmeu (60, V, p. 71). Zîna fugită de la soțul ei care i-a furat hainele (AT 400) se prefacă în porumbiță alături de cele două surori: „de vei cunoaște care-i a ta, cu muiere vei fi” (60, V, p. 60). Pentru a scăpa de cîinii năzdrăvani, eroul se prefacă **p.** și astfel pătrunde în casa lui Florea Floritu (28, p. 277). Ca să-și dovedească iubirea adîncă pentru fata năzdrăvană provenită dintr-o grindee, feciorul pețitor se aruncă, la cererea ei, de la al 99-lea etaj, dorind să se prefacă în **p.**, ceea ce se întîmplă, trecînd astfel întîia probă (5, II, p. 43; v. *Probe*). Din oasele băiatului tăiat de vitregă (AT 720) „la șapte ani s-a făcut ... un hulub” care își spune în cîntec pățania, divulgînd crima, la urmă redevenind un flăcău care omoară vitrega (52, p. 1052). **P.** răscumpărat de un copil îl ajută mai tîrziu pe acesta. Cînd soția necredincioasă dă amantului ei veriga miraculoasă (AT 560), el pleacă în zbor pînă unde descoperă palatul soției fugite (7, p. 136).

Poveste. Termen generic popular care denumește toate speciile narative în proză provenite din tradiție: basmul despre animale, basmul propriu-zis, legenda și snoava. Doar în Oltenia și Muntenia prin **p.** se înțelegeau numai narațiunile scurte, deci basmul despre animale, legenda și snoava, în timp ce *basmul* denumea specia mai lungă, basmul propriu-zis. În vremea din urmă, se observă o tendință de nivelare a celor doi termeni și la povestitorii munteni pînă la a deveni sinonimi: „basme, povești, tot una e”; „povestea cu bazmu e tot una” (5, I, p. 53, 109). Termenul **p.**, de origine slavă, avea în paleoslavă același înțeles ca și cuvîntul *basn*, *basnă*, adică narațiune neveridică, fictivă. La popoarele slave, **p.** a căpătat sensul de „narațiune în genere, chiar o relațiune curat istorică, uneori roman, niciodată *basm*” (XXXV, p. 2600). Numai la sloveni *povest*, la cehi *pověst*, la slovaci *povest* și la polonezi *powieść* se folosesc și cu sensul de *basm*, alături de celelalte sinonime ale acestui termen (XIX, IV, p. 1—2; v. *Basm*). Hasdeu, mai tîrziu alți cercetători, au încercat să introducă în folcloristică termenul **p.** în accepțiunea lui din Muntenia și

Oltenia, adică „cu înțelesul de orice fel de narațiune, fie legendă, fie snoavă, fie anecdotă, fie „povestea vorbei“... în cari nu ne întâmpină nimic miraculos sau supranatural“, în opoziție cu *basmul* în care „supranaturalul constituie un element esențial“ (XXXV, p. 2601). Nevoia de a folosi o denumire pentru toate speciile narative în proză transmise din tradiția orală, iar pe de altă parte faptul că în terminologia populară din toate provinciile, exceptând pentru trecut Muntenia și Oltenia, tocmai *p.* e numele lor generic, a dus la întrebuițarea lui în acest sens, în opoziție cu *povestire*, care denumește numai narațiunile contemporane, relatări despre pășaniile povestitorilor în viață.

Povestire. 1. Denumirea populară e diversă, cea mai răspândită fiind cea de *întîmplare*. Regional se mai numește *pațimă*, *pațimă* (Transilvania sudică), *pățilă* (Maramureș), *pățanie* (Moldova și Muntenia). Termenul *p.* e livresc, fiind cel mai potrivit pentru a indica narațiunile contemporane, prin care povestitorii populari își comunică întâmplările mai de seamă din viața lor.

2. *P.* trebuie să fie tot atât de veche ca și omul ieșit din faza primitivă, cînd a simțit nevoia de a împărtăși și semenilor săi unele fapte memorabile la care a fost părtaș. Specia a rămas însă în afara investigațiilor folclorice pînă către sfîrșitul secolului trecut. Se poate ca prin arhivele cu materiale juridice să se afle multe *p.* consemnate ca depuneri de mărturii ale împricinaților sau martorilor, în măsura în care scriitorul lor le-a redat cu oarecare fidelitate. Primele *p.* de la noi au fost stenografiate de frații Artur și Raul Stavri, *Din povestirile lui Ilie Pietrarul* (în *Povestea vorbei*, 1896—1897), din cele 4 narațiuni povestite de acesta una fiind *p.* Cel care va introduce specia în sfera investigațiilor, va fi Ovid Densusianu. Pornind de la constatarea că folclorul oglindește și viața contemporană, el dă la iveală, cel dintîi, „mărturisiri de ale țăranilor despre traiul lor, păreri asupra unor lucruri care-i privesc, amintiri istorice ș.a.“ care vor „putea folosi și celor care voiesc să cunoască mai de aproape viața, chipul de a gîndi și simți al țăranului, nu numai așa cum îl răsfrîng, și prea vag, prea de departe, colecțiunile obișnuite de folclor. Multe din textele care se dau în acest volum pot fi socotite ca documente sufletești, culturale și, în parte, istorice, așa că colecțiunea nu va avea numai interes lingvistic“ (12, I, p. VI). Peste 3 ani, el va sublinia din nou importanța speciei, arătînd

a fi cu precădere prețioase „povestirile libere — singurele în care se poate vedea mai bine spontaneitatea lui suflătească” (*Folclorul — Cum trebuie înțeles*, 1909). Densusianu releva valoarea documentară a **p.**, dar la multe din cele cuprinse în volumele din 1906—1908 frumusețea literară depășește cu mult pe cea dintii. Elevii săi vor publica numeroase **p.** în culegerile lor de texte dialectale pentru a servi în primul rînd ca documente de limbă. După 1949, în cadrul Institutului de folclor au fost culese **p.** prin înregistrare pe documentul sonor din care abia un număr restrîns au fost publicate în antologia din 1966 (5, III, p. 279—317). Cu toate acestea, investigațiile sînt departe de a fi exhaustive, **p.** notate de Densusianu și elevii săi, apoi cele înregistrate mecanic în vremea noastră fiind provocate de culegători, reprezentînd o infimă cîtimă din totalitatea lor. Specia ar putea fi cunoscută mai adînc în resorturile ei prin înregistrări sau stenografieri continui de cei care asistă la prilejurile de povestit, împreună cu comentariile și reacțiile ascultătorilor.

3. **P.** este o narațiune contemporană, cuprinzînd relatarea întîmplărilor din viața povestitorului, sau la care el a fost măcar martor. Ea se aseamănă cu legenda prin intenția ei de a dezvălui adevărul, fragmente din realitatea înconjurătoare. Dar, ca și aceasta, ea se abate pe alocuri de la acest canon, povestitorul avînd libertatea de a mai exagera unele aspecte sau chiar de a adăuga fapte inventate, neîntîmplăte. Această libertate nu e fără limite, povestitorul trebuind să înfățișeze cele plătuite de el în culori verosimile, altfel riscă să fie considerat de auditoriu drept un mincinos, iar **p.** lui ca nefondată. **P.**, ca și legenda, trăiește numai atîta vreme cît e crezută a fi total veridică; de îndată ce suscită îndoieli, ea nu mai trezește nici un interes printre ascultători.

Limitele veridicului la **p.** sînt aproximativ aceleași ca și la legende, potrivit nivelului cultural al colectivității respective. De aceea, în colectivitățile de grad arhaic, sînt socotite tot atît de veridice și **p.** cu fond superstițios, relatări despre întîlnirile cu unele forțe numenale. Acestea se aseamănă cel mai mult cu legendele, deosebirea constînd în împrejurarea că povestitorul este acela care pretinde a fi intrat în legătură cu ființele fantastice etc.

P. a fost generată de nevoia elementară pe care a simțit-o omul încă din cele mai vechi timpuri de a comunica altora propria lui experiență, cu bucuriile sau durerile provocate de aceasta, cu neliniștile și aspirațiile prezente din totdeauna în

viața lui. Specia a avut deopotrivă o funcție de catharsis, de descătușare a sufletului prin dezvăluirea celor întâmplate, apoi una didactică, moralizatoare, de a oferi semenilor săi o învățătură câștigată cu prețul acelei experiențe relatate. Cele două mobiluri au acționat probabil întotdeauna, ele fiind surprinse și la povestitorii contemporani ca avînd aproximativ aceeași pondere. Unii dintre cei care s-au specializat numai în p. ilariante, alegînd în consecință numai temele care pot înveseli pe ascultători, s-au lăsat călăuziți numai de întîiul mobil, „distrarea” acestora, pentru a-i face să se despovăreze de apăsarea grijilor cotidiene. La cîțiva, a putut fi surprins în subsidiar și orgoliul de a fi actant de seamă în împrejurări atît de memorabile, vedetismul colcăind în germen și printre talentele rustice, chiar dacă cercul faimei nu poate depăși granițele unei colectivități. Fiind o creație contemporană, p. are o existență efemeră, stingîndu-se odată cu creatorii ei, sau cu dispariția ei din memoria lor. Se poate bănuî că unele p. au trecut în repertoriul colectivității, modificîndu-se pentru a deveni legende sau snoave. Creatorii populari anchetați concep chiar în acest mod geneza speciilor epice tradiționale, îndeosebi a basmului și a snoavei: la început, cele relatate au fost „petrecute” de cineva, au fost deci p., care, cu vremea au trecut în patrimoniul colectivității, „și la urmă o ajuns poveste” (5, I, p. 29—30). Dacă supoziția poate fi acceptată teoretic, pînă acuma investigațiile folclorice nu au putut semnală atari cazuri, dat fiind că investigarea speciei e cu totul recentă și încă nu pe toată întinderea registrului ei.

4. Tematica p. se arată tot atît de variată ca și experiența povestitorilor care îi dau viață. S-a observat totuși că rezonanța ei e oarecum invers proporțională cu banalitatea întîmplării relatate: cu cît faptul este mai neobișnuit, mai „memorabil”, cu atît p. suscită un interes mai viu. De aceea, povestitorii debitează în întîlnirile lor cu precădere întîmplări ieșite din comun, rarități pe care nu le oferă viața de toate zilele. Așa se explică locul covîrșitor pe care l-au luat printre povestitorii din Transilvania și Moldova nordică p. despre primul război mondial. Vremea petrecută mai bine de patru ani prin tranșee, în condițiile aspre ale traiului militar, avînd mereu spectacolul atîtor orori și mutilări, a impresionat din cale afară sufletul popular. Cele trăite s-au înscris ca o obsesie de care puteau scăpa numai prin povestirea ei unui cerc cît mai larg, repetînd p. ori de cîte ori se semnală un auditoriu nou. Foștii soldați povesteau aproape invariabil scene

din război și din spatele frontului. Ponderea lor a fost atât de mare, încât unii povestitori au abandonat repertoriul tradițional de basme pentru a povesti cu precădere întâmplări de pe front și din captivitatea îndelungată ca prizonieri de război. Predilecția pentru faptul ieșit din comun se vede și la cei mai tineri care n-au participat la acest război și care povesteau totuși amintiri din viața de cazarmă, care aducea o experiență nouă, atât de diferită de cea rurală, mai ales când povestitorul nu părăsise satul pentru a căuta de lucru. Din viața de toate zilele, povestitorii aleg cu precădere pășaniile lor izbitoare: întâlnirile cu animalele sălbatice de pradă, reliefind curajul cu care au fost înfruntate, mai ales acelea care în ochii lor luau proporțiile unor adevărați monștri.

5. Forma **p.** e mai puțin artistică decât a speciilor tradiționale, lipsind aici cizelarea colectivă care se materializează în unele formulări cristalizate și în dialoguri spumoase, îndelung revizuite. Ea e pe deplin tributară talentului povestitorului care îi dă viață. Multe au ca atare numai o valoare documentară, de mărturii ale psihologiei populare și a anumitor stări dintr-o perioadă dată. Au fost surprinse însă și **p.** însăilate cu măiestrie, adevărate opere literare. Acestea captivează de la început prin improvizația spumoasă, verva care pare fără sfârșit, amestecul umorului cu autoironizarea și o seamă de cuvinte rare, dar succulente. Multe **p.** deosebit de frumoase se pot citi în culegerea antologică condusă de O. Densusianu (12, I—II), cu formulări atât de închegate și de incisive, încât par a fi elaborări cizelate de rînduri de oameni, nu de un singur ins, din păcate prea puțin luate în seamă de cei porniți în căutarea frumosului folcloric.

Povestit. Fenomen cultural ce presupune prezența unui auditoriu. În cazuri extreme, acesta poate fi redus la o persoană ascultătoare, cum se întâmplă uneori la snoave și legende. În cadrul familiei, se spun și basme unui copil de către o persoană matură, de obicei bunicii.

A. 1. **P.** se desfășura cu precădere în toiul unor munci care, prin specificul lor, nu erau stingherite, dimpotrivă stimulate. Se povestea cel mai mult la desfăcutul porumbului; — „la ghijat de porumb, la disfacat de păpușoi“, după unele denumiri regionale — toamna, după ce acesta era cules și așezat în coșare. Seara, în case sau în șuri, la lumina lămpilor sau a felinarelor, se strîngeau ai casei împreună cu o seamă de vecini

lingă grămada de păpușoi, căci munca se desfășura de obicei în grupuri, sub formă de ajutor reciproc sau prin plată. Pentru ca munca să decurgă mai cu spor și să fie alungat somnul, povestitorii prezenți își depănau perînd din repertoriu (5, I, p. 16—17). Gazda casei se îngrijea de obicei ca să aibă printre lucrători și un povestitor iscusit care să fie ascultat cu plăcere. Pe valea Hîrtibaciului (Transilvania sudică), aceasta era ocazia principală de p., căci și copilul doritor de povești era consolată: „așteaptă pînă la desfăcutul cucuruzului” (81a, p. 305). Se spun povești în șezătorile de tors, organizate mai cu seamă în timpul iernii. Grupurile fiind alcătuite cu precădere din tineret, p. alterna cu cîntatul și cu dansul, executat de flăcăi și fete la sunetele unui fluier. Prin Oaș, se povestește și la sapa porumbului, în grup restrîns, adesea la doi inși. P. se desfășoară apoi în clipele de răgaz: la moară, în așteptarea rîndului, la pîuă, sau chiar în călătorie, mai cu seamă pe jos. Ciobanii povestesc cu asiduitate la stîină, „vara cînd mulgi oile, api spui cîte-o poveste pînă mulgi stîina tătă. Sara nu prè, că-i noaptea mică vara”; „pe la oi, cînd eram copil mic, mă silè păcurarii să spun”. În Bihor, se spun multe povești în timpul priveghiului funebru. Aici sînt preferate poveștile lungi, dar și hazlii, provocatoare de rîsete zgomotoase, care anulează nota funebră a prilejului, indicată numai de prezența mortului (5, I, p. 17).

2. Ocaziile de p. exterioare satului sînt de asemeni numeroase. Se povestește mult, pînă în zilele noastre, în cabanele lucrătorilor forestieri. După sfîrșitul zilei de muncă, stînjenarii se arată cu totul dispuși, mai ales în serile lungi de iarnă, să asculte narațiuni de toate categoriile. Cînd se nimerea între ei vreunul cu un repertoriu mai bogat, era chiar stimulat la p. cu tutun sau băutură. S-a povestit mult în cazărmi și cantonamente. În dormitor, seara se desfășurau uneori adevărate întreceri de p. sub însăși supravegherea gradatilor. Întîlnirile de sub arme au prilejuit un schimb intens de repertoriu, iar în lagărele de prizonieri sau în armatele multinaționale chiar între repertoriile unor popoare diferite. Unele basme — *Ivan Turbincă* (AT 330), *Trei capre albe* (AT 561) etc. — poartă pecetea vizibilă a vieții de soldat și par a fi create în lumea cazărnilor, ca o descătușare de viața posacă și grea. Mediul militar din fosta Austro-Ungarie a înlesnit și împrumutarea unor formule de verificare a atenției ascultătorilor (v. *Basm*). Timpul petrecut în închisori a favorizat de asemenea desfășu-

rarea p. în clipele de răgaz, încît unii povestitori au memorizat cu acest prilej cea mai întinsă parte a repertoriului lor. Cercetările mai noi au scos la iveală și existența p. prin spitale, unele basme fiind transmise în timpul convalescenței printre cei mai interesați (ibid., p. 17—18).

3. În cadrul familiei, p. este mai restrîns, întrucît și copiii iau parte la întrunirile celor maturi ca să asculte povești. În chip sporadic, bunicii, uneori și părinții, obișnuiesc să spună povești celor mici ca să-i adoarmă mai repede sau să stea cumînți. Cînd copiii sînt bolnavi, p. e folosit ca un prilej de a le aduce ușurare, la nevoie, somnul recuperator. P. numai în familie e în genere un semn de declin, căci repertoriul este alimentat aproape numai de colecțiile de povești (ibid., p. 18).

4. Snoavele și legendele sînt povestite și în unele cazuri speciale. Cele dintîi se spun și atunci cînd cineva se află într-o situație similară cu cea satirizată de narațiune. În atare prilej, povestitorul constată similitudinea („Tu ești (sau faci) ca ăla care...”) dintre cazul individual și cel tipizat în snoava pe care o povestește spre ilustrare, sau numai o amintește cînd e convins că interlocutorul o cunoaște. Asocierile dintre cazurile particulare din viața cotidiană și cele tipizate în snoave se fac după conținut, dar uneori și după alte criterii, similare legilor contaminării din folclor. Astfel, snoava despre spuma de mare (AT 1360 C; v. *Soție*), era rechemată la mulsul oilor la stîină, prin spuma care se ridica deasupra laptelui, cea despre popa care a furat barda înfierbîntată de scoaterea unui tăciune etc. Legendele sînt povestite atunci cînd discuția din grup alunecă asupra unui aspect ce este comentat sau explicat de vreuna din cele cunoscute printre cei prezenți. Legendele care povestesc urmările nefaste ale unei încălcări sînt spuse cu scop preventiv atunci cînd se semnalează unii necunoscători ai obiceiului (ibid., p. 18—19). Un povestitor făgărășan arăta că își amintește poveștile „numa așa cînd vine cîti-un sfînt... ; tot sfîntu are o poveste... și tot omu, că și la oamenii din sat le mai face lumea cîte-o poveste-așa... ș-apăi cînd vorbim, mi-aduc aminte“ (14 a., p. 7).

B. 1. Poveștile sînt memorate cu precădere în copilărie și adolescență, cînd memoria este neobișnuit de receptivă. Anchetarea provenienței poveștilor culese în ultima vreme atestă cum majoritatea covârșitoare au fost învățate în copilărie. Unii povestitori au subliniat contrastul dintre facilitatea memoriei infantile și nereceptivitatea acestora la maturitate. „Da acu

să-mi spuie altu cît mi-ar spune... nu mai intră în cap dăloc". Cel mai adesea, povestea era reținută în memorie după o singură ascultare, oricît ar fi fost de lungă și stufoasă. Toate mărturisirile povestitorilor anchetați concordă asupra învățării dintr-o singură ascultare, fiind vorba în genere de inși talentați, cu predispoziție vizibilă pentru producțiile narative. „Îmi spunea bunicu meu și nu-mi luam capu dă lîngă el pînă mi-o spunea, și dimineața o știam, dacă-i capu bun". După unii povestitori talentați, audierea repetată a aceleiași narațiuni ar produce numai confuzii, probabil din cauza diferențelor aduse de dispoziția improvizatorică: „dac-ascult de două ori, numa te călmăcește de cap". Anchetele au pus în lumină contrastul între ușurința de a memoriza din auzite și greutatea de a învăța o poveste prin lectură. Un cititor asiduu de povești și cărți populare constata că învățase o poveste „o dată numa dac-am auzit-o, dac-am fost tînăr. O rămas tipărite dacă le-am prins. Aste din cărți purure citesc, da nu mi-aduc aminte". Un alt povestitor matur formula mai sugestiv „dîn carte am învățat, da nu le-am prins", iar altul tînăr făcea următoarea paralelă între cele două modalități de memorizare: „dac-o citeam de două ori, o spuneam la perfecție, da dac-o ascult o dată, o prindeam, da la citit nu". Păstrarea în memorie este apoi ușurată de povestirea narațiunilor la feluritele prilejuri, prin repetare lăsînd urme mai incisive în memorie. În felul acesta, povestitorul își fixează mai bine unele formule specifice narațiunii, mai cu seamă pe cele create de el, împreună cu o seamă de termeni mai expresivi, aleși după dibuiri repetate. Mărturisirile unor povestitori sînt elocvente: „Io știi de ce nu le-am uitat? Că băieții sara la stîină mă punea să le spun, eu le-am repetat mereu". În felul acesta, procesul de șlefuire acționează și pe plan individual atunci cînd povestitorul este talentat, în echilibru cu celălalt proces de variere care tinde să reînnoiască narațiunea prin o seamă de aspecte luate din contemporaneitate sau din repertoriul tradițional (5, I, p. 20—23, 107; v. *Legile epice*).

2. Memorizarea poveștilor este uneori selectivă, dar la cei mai mulți se manifestă fără preferințe. Aceștia din urmă rețin cam tot atîtea basme cît și snoave. Cei deosebit de talentați au avut însă o receptare selectivă. Gh. Zlotar (Fundu Moldovei — Suceava) și I. Duroi (Bughea de Sus — Argeș) au învățat numai basme propriu-zise, cel dintîi fiind însuși creator a 4 basme noi (cu unele motive tradiționale), dar nu au reținut

nici o snoavă, cel de al doilea motivînd aceasta „că mi-e rușine de lume”. Dimpotrivă, Gh. Rădoiaș (Bătrîni-Prahova) învățase peste 100 de snoave, dar nici un basm fantastic (în repertoriu avea doar două basme nuvelistice), mirîndu-se el însuși de această stare: „nu știu cum s-a făcut că n-am putut să prinz niciuna”, nici în copilărie, întrucît „dacă le-aș fi știut atunci, le-aș ști și-acuma”. Capacitatea de memorizare variază după dotarea povestitorului. Gh. Zlotar și I. Duroi cunoșteau fiecare cîte 40 basme fantastice, lungi, pe alocuri neașteptat de complicate, care ar alcătui cîte un volum masiv. De la P. Puț din Desești-Maramureș s-au putut imprima în 1961, 85 narațiuni, basme și snoave cam în aceeași proporție numerică, povestite cînd informatorul avea 77 de ani. Repertoriul cel mai întins l-ar fi avut Sînziana Ilona din Boșorod-Hunedoara care știuse 117 povești, basme și snoave, din care n-a mai putut povesti în 1951 decît 62, restul fusese uitat (ibid., p. 23). Se poate admite că au existat povestitori cu repertorii mai întinse, printre cei cu o memorie excepțională, cum au fost unii cîntăreți ca Petrea Crețu Șolcanu, lăutarul Brăilei, de la care G. Dem. Teodorescu a notat 15 000 versuri, sau unii guslari sîrbi care știau cîte 90 balade alcătuite din 80 000 versuri. În Irlanda, prof. Duilearga a mai întîlnit un povestitor de la care a cules aproximativ 200 narațiuni felurite (basme, legende, snoave) cînd acesta avea 70 de ani (XCI, p. 280—281, 460).

C. 1. Urme ale funcției cultice, rituale a p. s-au mai păstrat la noi numai în nordul Moldovei și Transilvaniei pînă pe la începutul secolului nostru. Se credea că p. în anume condiții aduce cu sine nașterea unei oi năzdrăvane. Astfel, dacă ciobanul putea spune în fiecare seară o poveste diferită de cînd se dau berbecii la turmă și pînă la fătarea primului miel, „atunci a face oaia un miel năzdrăvan — spunе bătrînii — să poată ști tăt ce-ai să pați”, în Maramureș fiind vorba de „o oaie oacheșă” care poate făta mielul năzdrăvan. Repertoriul ciobanului se cuvine a fi destul de întins, aproximativ 100 de narațiuni felurite. Pe la sfîrșitul secolului trecut, e semnalată în Maramureș cu această funcție numai *Povestea Maicii Precista* (căutarea lui Isus). Spusă de păcurar „în toată seara și dimineața de cînd se mîrlesc oile și pînă ce fată, între mielușei va avea unul năzdrăvan, care va umbla tot în fruntea oilor” și îi va spune „cîte primejdii vor trece în acel an preste oi și alte lucruri

mari îi mai spune, dar numai la cîntători în noaptea de Crăciun și în noaptea de Paști cînd e deschis cerul. Asemenea va avea și acea muiere fiu năzdrăvan care va zice povestea aceasta cu toată inima, ca să fie primită" (48, p. 282). Mai vie a fost funcția apotropaică a poveștilor, care, spuse seara, puteau îndepărta ființele numenale de a se apropia de acea casă. „Era un obicei, pe cînd eram eu băiet, c-o zîs așe, că să spui trei povești, c-apăi ele se prind de mîna și se-mvîrt roată-mprejurul tîrlii aceleia unde ești și nu s-aprochie lucru cel rău acolo, poți dorni. Așe credè. Unu spunea trei povești, ficcare-nt-o sară, cu rîndu" (5, I, p. 16). După o atestare mai veche, narațiunile trebuie să fie mai lungi, adică basme fantastice care ar fi eficiente mai cu seamă împotriva diavolului. „De aceea zice că e tare bine să spui povești încheiate, lungi, sara, că e ca și cum ai spune o rugăciune. Dumnezeu cu povestea ceca înconjoară casa de 3 ori și nu se poate apropia nici o necurățenie" (52, p. 1204). Se credea astfel că „unde se spun povești în casă, acolo e Dumnezeu. Ori să plătești un sălindari la biserică, ori să spui o poveste, e tot una" (ibid., p. 1241). În ținutul Suceava-Botoșani, se credea că cele 3 povești se fac „trei pări de foc și apără casa, de nu se poate nimenc apropiè de ea. De aceea... ți-i pomană dacă te duci la un om pe noapte și spui povești" (94, p. 18—19). Sau se prefac într-o „roată de foc" care „era strajă" împrejurul casei, încît diavolul nu se mai poate apropia de ea (52, p. 337). Pe alocuri în Bucovina se credea că e suficientă o singură poveste. „Cu o poveste bine spusă și frumos încheiată se înconjură casa de 3 ori, ca o pavază, de nu poate nici un rău străbate". De aceea, „celui ce spune povești îi iartă Dumnezeu păcatele" (LV, II, p. 149). Prin Maramureș, funcția apotropaică a dispărut mai de mult, deoarece vîrstnicii anchetați își mai aminteau vag: „spunè că dacă spui povești, nu s-apropie nimic de tine: Fata Pădurii, să spunè" (5, I, p. 16). S-a semnalat o singură interdicție cu privire la p.: să nu se spună povești ziua „căci i se rupe cămeșă" povestitorului, fără să poată fi elucidată legătura dintre ele (LV, II, p. 149).

2. În zilele noastre, p. are mai cu seamă rostul de a ajuta desfășurarea muncii. Alungînd oboseala și somnul, cei adunați pot lucra mai bine, sau veghea, de aceea se spun povești „să nu le fie somn cît stau, și care lucră-n casă, să poată lucra, de torc femeile". În Maramureș, se folosește chiar o formulă

anume pentru alungarea somnului: „Ciont și vasalie! Și nimic să nu mai fie! — strîgi cînd vezi că adoarme omu, și odată să trezește“ (5, I, p. 14).

3. Concomitent, p. are rolul important de a descătușa sufletele, prin atmosfera de voieșie și ilaritate pe care o creează. Catharsisul narațiunilor a fost relevat de o seamă de povestitori: „O dăsfacere de inimă așa, mai uiți dă ale rele, mai rîzi cu tovarășu care te nimerești“, „că mai rîde omu de hăle năcazuri“; „că omu să mai deșteaptă, i place și dacă-i amărît mai uită și el. Chiar și cum, dacă-l doare — dacă nu-l doare rău — mai uită, că n-aude vorbe rele, îi mai ușor“. O povestitoare din Hațeg preciza mai plastic: „Cînd ne cură sudorile pă față, mai uităm și de osteneală și de foame“ (ibid. p. 19—20). „Știi că omu și dacă are v-o durere, minten îl faci de rîde“ (14a, p. 11).

4. P. are și o pronunțată funcție didactică și moralizatoare. Narațiunile expun o experiență de viață îndelung acumulată, oferind ascultătorilor o inițiere și o lecție de comportare. Unele dezvăluie misterele lumii înconjurătoare, fiind bine venite celor care „nu e introduși în lume, se mai gîndește și el cum era odată“. Poveștile sînt spuse „ca pentru idee de oameni prăpădiți ca aceștia să nu mai urmeze lucrurile rele“. Ca atare, se povestește „pintru traiu vieții: cel ce nu-mvață din poveste, nu-mvață nici din cea ce vede cu ochii“. Ele ajută îndeosebi pe copii nu numai să descifreze tainele vieții, ci și pe cele ale paginilor tipărite. Căci „copiii care sînt mai deștepți trage esențialul: — dacă mergi p-o cale bună, ai găsit bine, dac-ai făcut rău — căutăm un fel de educație, și copilu, cetind o poveste, să-nvață să citească mai bine“... (5, I, p. 20, 107).

Probe

Probele băiat-fată. Se întîlnesc în basmul AT 514, cînd fata travestită în băiat e bănuită a fi femeie. Leoaica supune fata prefăcută în Ionică Făt-Frumos la trei încercări. În prima noapte, „o să vă aștern la amîndoi în grădină pe două stebles de flori. La sculare, dacă florile vor fi veștede, să știi că e fată, d-or fi vesele, e băiat“. Calul o învață ca spre ziuă să se dea de-o parte ca să cadă rouă pe flori să nu se ofilească. A doua oară, o duce la un tîrg „numai cu lucruri femeiești“, dar la sfatul calului, Ionică se arată interesat de „postavuri, arcuiri și săgeți

de oțel, paloșe și sulite tăioase..." A treia oară, leoaica face un iaz cu apa din fântână ca să se scald, dar calul soarbe apa și leul rămâne în nămol, încât Ionică nu se mai poate îmbăia (89, p. 140—141). Fata schimbă buchetul de flori cu al voinicului, derutînd pe mama acestuia, iar cînd e plimbată printre flori, se arată interesată de cai. A treia oară, în cămara cu armele, fata alege „o sabie cam ruginită, dară cu fierul ce se încovoia de se făcea covrig" (41, I, p. 21—22). Alte probe de ghicire a sexului: a) sărirea unui pîrleaz, pe care fata îl sare „sprinten ca un voinic"; b) ducerea la vie, unde fata nu culege cu lăcomie, ci cere să fie spălați strugurii și aduși pe o tîpsie; c) ducerea în pădure, unde e întrebată de ce e bun copacul, fata răspunde că e bun de făcut care, nu de fusc cum se aștepta zmeoaica (LXXXIII, p. 531—535). În vic, comportarea poate fi alta: „de va lua strugurii cei de pe jos, va fi femeie, de va lua de pe sus, bărbat". Fata e prevenită de cățeaua năzdrăvană și se comportă ca băiat. Proba următoare, să stea pe iarbă, „și de va fi iarba tologită sub ea, e fată" e trecută de asemena cu ajutorul cățelei care „a îndreptat în sus iarba și el n-a putut cunoaște" (52, p. 680). Busuiocul vîrît sub perna fetei devine dimineața mai uscat decît cel de sub perna feciorului de împărat (56, p. 202).

Proba curajului. Are loc în cîteva basme, îndată după plecarea protagonistului, de obicei în basmele AT 514 și 531.

1. Împăratul Alb hotărăște să dea împărăția celui care a „îmblat, văzut și pățit cîte dînsul". Fiul său cel mai mare se decide să îndeplinească el această cerință și pleacă încadrat de două compănii de soldați, „una înainte, alta înapoi și el în mijloc". Tatăl lui se preface balaur la podul de aramă și, de frică, toți se întorc. Fiul mai mic, Constantin, la sfatul unei babe, pleacă cu hainele și armele și calul „din holtie" ale tatălui său și la podul de aur vrea să taie balaurul, dar acesta îl oprește „că io-s taică-to" (7, p. 2—8). În alte variante, tatăl se îmbracă în piele de urs (XV, p. 66) sau se preface „o mămuiață", îmbrăcîndu-se doar „cu un cojoc păcurăresc" de care se sperie fiii cei mai mari (ibid., p. 266—267).

Alteori, tatăl se preface „căpățîină de cal mort" care strigă la apropierea fiului mai mare „mănînc cap de om", săltîndu-se în sus. Dar cel mai mic pleacă cu calul năzdrăvan și armele din tinerețe ale tatălui. Acesta amenință căpățîina de cal care „se făcu nevăzută". A doua oară, tatăl se preface în „nor al-

bastru care venea spre el întocmai ca și când ar fi vrut să-l înghiță", dar la amenințarea fiului dispare și se arată ca om, convins că fiul lui va birui zmeii (4, p. 119—121).

2. Proba se desfășoară cu mai mult temeii când cel plecat e fată travestită în băiat (AT 514). Fiindcă împăratul nu are feciori, cele trei fete se decid pe rînd să meargă „la Roșu-mpărat, ca să-i slujească". Tatăl lor se îmbracă „într-o piele de urs" și le aține calea la podul de aramă, cele două mai mari se sperie și se întorc la curte, dar fața cea mai mică, sfătuită de o babă să îmbrace hainele de mire ale tatălui și să-i ia sabia și calul lui de mire, izbutește. La podul de aramă, tatăl prefăcut urs se dă înapoi întrînd „sub pod". La podul de argint, tatăl se prefăce în lup care se ascunde iar „su pod" când vrea fata să-i taie capul. La podul de aur, tatăl se preschimbă în „bălaur cu noo capete" și se dă pe față, lepădînd „pielea de șarpe", convins că ea va izbîndi (5, II, p. 158—161).

Probe de înțelepciune. Se întîlnesc cu precădere în basmele nuvelistice AT 875, 877, 922.

1. Fata își dezvăluie înțelepciunea prin îndeplinirea unor sarcini aparent imposibil de rezolvat. Împăratul (boierul, judecătorul) cere fetei istețe să vină la curtea lui în feluri contrastante: „nici călare, nici pe jos, nici pe drum, nici pe alături de drum, nici îmbrăcată, nici dezbrăcată, nici cu vînat, nici fără vînat, nici cu cămașe, nici fără cămașe". Fata se duce călare pe un măgar, atingînd cu picioarele de pămînt, pe șanțul drumului, îmbrăcată într-o plasă, iar dedesubt o cămașă numai croită, cu doi iepuri alături care fug de cîinii împăratului (86, p. 105—700). În alte variante, darul e formulat felurit: „să-i aducă în mîna trei minciuni și o nimică" și fata duce într-o oală trei vrăbii care zboară înaintea împăratului (LXXXIII, p. 928) sau „nici cu cinste nici fără cinste" și fata aduce o vrabie prinsă între două blide care zboară cînd împăratul caută cinstea (60, IV, p. 29—30). Fata călărește uneori pe un țap sau cîine. Fata isteță își ajută tatăl să aducă dobînda cerută de boier pentru împrumutul dat „trei sute de cașcavale și trei sute de păstrămioare". Ea adună în pripă o turmă de 150 oi și 150 berbeci de la care poate strînge cele cerute (67, p. 56—57). Fata isteță învață și pe argatul trimis de boier să-i vîndă 100 berbeci cu o sută de lei într-o jumătate de an și să-i aducă pe deasupra alți 100 berbeci: să vîndă lîna lor cu 100 lei, apoi berbecii cu 100 lei

și la toamnă să cumpere 100 cîrlani cu 100 lei pentru a-i duce stăpînului (79, p. 216—217). În unele variante, istețimea fetei este verificată prin probe suplimentare. Boierul îi mai cere: a) din tortul de pe un fus să-i facă un rînd de haine și să-i îmbrace toată curtea. Fata îi trimite fusul să-i facă din el instrumentele necesare țesutului (vătale, stative, suveică, țevi). Boierul doar simulează facerea lor, înscriind niște creștături pe fus, iar fata face de asemenea niște haine din pînză foarte rară; b) să clocească ouă fierte și să-i aducă pui. Fata seamănă sămînță fiartă și arată imposibilitatea. c) Să facă ciorbă și friptură din piatră (sau să jupească piatra și să-i aducă pielea uscată). Fata cere să-i înjunghie piatra. d) Să-i peticească o oală. Fata cere să i-o întoarcă pe dos, fiindcă petecele se pun pe dos. e) Să scoată toată apa dintr-un lac. Fata îi trimite cîlți cu care să astupe rîurile care se vărsau în lac (5, II, p. 528—533).

2. Istețimea e verificată mai cu seamă prin întrebări, unele din ele mostre tipice de sofisticare. Variantele enumeră cîte trei, rareori patru întrebări, a căror sumă e următoarea: a) Ce e mai gras; b) mai iute; c) mai bun; d) mai dulce; e) mai moale; f) ce zboară fără aripi; g) ce mănîncă, fuge și fură ca lupul; h) ce se aude departe; i) ce e scump și rar; j) ce e mai tare; k) ce e mai frumos; l) cît e de la cer la pămînt; m) ce înseamnă patru țîn pe opt, dar opt nu pot ține pe patru. Bogatul dă următoarele răspunsuri greșite, care scot însă la lumină avuția lui și orgoliul său nemăsurat: a) porcul (berbecii sau boii) lui; b) armăsarul (sau calul) lui, fulgerul, iepurele; c) judecata boierului; d) mierea (dulcețurile) lui; e) patul cu perne (dricalele, puful); f) piatra; i) banul; j) taurul lui; k) apa din fîntîna lui. Fata săracului dă răspunsurile corecte: a) pămîntul; b) gîndul (sau soarele, iepurele, vîntul); c) Dumnezeu; d) pămîntul (sau somnul, graiul omenesc, laptele mamei); e) palma la căpătii; f) zăpada; g) omul între 20—30 ani; h) tunetul și minciuna; i) tinerețea; j) furnica; k) soarele; l) cît e de la pămînt la cer; m) patru luni de vară în care rodesc toate bunătățile și opt luni neproductive din restul anului.

3. Fata isteată dă pețitorilor cîteva răspunsuri pe care aceștia nu le pot descifra (AT 877). Tatăl e plecat „să schimbe numele la grăunțe” și la întoarcere, dacă vine de-a dreptul, zăbovește, dacă ocolește, vine mai degrabă (a plecat cu grîul la moară, drumul de-a dreptul trece pe la crîsmă unde tatăl are obiceiul să se oprească). Mama face din două babe o nevastă („din două

cămăși vechi una nouă"). Fratele vinează iepuri, „pe cei împuşcați acolo îi lasă, da pe cari îi scapă, îi aduce acasă” (prinde pureci) (50, p. 81—83). În alte variante, se mai arată sora care „plînge în cămară rîsul cel de astă vară” (a rămas însărcinată). Ea a fost găsită „negrijită” fiindcă are „casa fără urechi” (fără cîine), iar tatăl întîrzie dacă vine de-a dreptul, fiindcă trebuie „să desgrădească și să îngrădească”, apoi să se apere și de cîini, dar pe ocolite vine „pe drum bătut și nempiedecat”. La sfîrșit, pețitorii se recomandă: Gîrlă, Loză și Boz, la care fata arată că sînt cunoscuți și de ea și de tatăl ei, întrucît „în gîrlă te pui, de loză de ții și cu bozul îți ștergi dosul” (79, p. 220—221).

4. Istețimea porcarului (ciobanului, țăranului) se reliefează mai puternic prin contrastul cu mintea redusă a sfetnicilor împărătești sau a popii care nu pot răspunde la întrebările împăratului (AT 922). Întrebările sînt felurite, mai frecvente fiind următoarele: a) Cît prețuiește împăratul; b) în cît timp poate fi înconjurată lumea; c) care-i gîndul în care sînt greșit. Popa nu știe să răspundă, dar ciobanul (porcarul) le dezleagă pe rînd: a) 29 lei (Isus a fost cumpărat cu 30 lei); b) în 24 ceasuri ca soarele; c) că vorbește cu popa Onofrei, în realitate cu porcarul Gloanță (sau popa Ion din Porcești, dar porcarul Ghelasic din Trifești) (90, p. 144—153). Mai rar, împăratul întreabă pe călugări: a) Cîte stele sînt pe cer; b) în cît timp înconjoară un om Moldova; c) „încotro stă Dumnezeu cu fața și ce face în ceasul acela Dumnezeu?” Ciobanul răspunde: a) stele pe cer cît păr pe măgarul lui; b) într-o zi și o noapte călare pe un cal bun; c) Dumnezeu stă cu fața „în toate părțile” și „la masă întinsă, cu făclii aprinse” și dorește „ca să fiu eu pe un ceas, în scaunul acesta împărat”. Și ciobanul decapitează pe împărat, luîndu-i locul (52, p. 677—679). Cojocarul divulgă generalilor pentru bani tîlcul conversației cu împăratul: a) șase țin pe trei = șase luni de vară țin pe cele trei de iarnă; b) soarele e tot sub fereastră = copilul său e de zece ani (15, I, p. 111). Altcori, întrebările pe care trebuie să le dezlege miniștrii împăratului se referă la starea precară a țăranului: a) „Depart-e departele?” — „Pînă-ntre coarnele boilor” (= vede numai pînă la coarnele boilor); b) „Tîrziu-te-ai sculat” — „I-a șaptea oară” (= ține pe a șaptea nevastă, murindu-i celelalte șase soții); c) dacă poate mulge trei berbeci — Dacă e „strungașu bun” (= dacă poate stoarce bani de pe cei trei sfetnici ai împăratului) (5, II, p. 554—557). Împăratului care ara cu un plug de aur moșneagul

îi răspunde că acesta „de n-a ploua în luna lui mai, nu-i vrednic nici o coajă de mălai”. În consecință, împăratul vinde plugul de aur și cumpără o moară lângă curtea sa (60, IV, p. 28—29). Împăratul mai întreabă câte plante sînt în lume = câte rădăcini (81a, p. 537).

5. Dracul pune 7 pînă la 10 întrebări cu intenția de a nu putea fi dezlegate, pentru ca să-și poată lua copilul juruit. La întrebări răspunde Dumnezeu ce poposise în gazdă. Ce este Unu? — fîntîna sau luna. Doi? — Doi ochi. Trei? — Casa cu trei fete (sau casa cu trei ferestre, sau „trei picioare în prîlostire” sau „carul nu poate merge cu trei roate”). Patru? — Carul cu patru roate. Cinci? — Mîna cu cinci degete. Șase? — Fluierul cu șase găuri (sau plugul cu șase boi). Șapte? — „Unde-s șapte frați să nu te amesteci în trebile lor” (sau casa cu șapte fete, șezătoare deplină). Opt? — Plugul cu opt boi (casa cu opt feciori e puternică). Nouă? — Casa cu nouă fete rămîne nemăturată. Zece? — „Iuda să crăpe în zece”, după care diavolul plesnește de necaz (LXXXIII, p. 357—358; 95, p. 33—36). În unele variante, răspunsurile la cele 12 întrebări sînt teologale, scoase din doctrina creștină (XXXIV, p. 567—569; 52, p. 83—85). Sau: unu = în sat sînt mai mulți oameni de unu și în pădure mai multe lemne de unu; opt = omul cu opt feciori nu se teme a fi bătut; nouă = cu nouă purici a vrut diavolul să-l înșele pe acel gospodar (81a, p. 684—685).

Problele pețirii. În basme, sînt frecvente încercările la care sînt supuși pețitorii pentru a-și dovedi vrednicia, adeseori cu gîndul ascuns de a fi refuzați, de aci și dimensiunile extraordinare ale sarcinilor. Aceasta se întîmplă atunci cînd viitorul mire provine din rîndurile de jos sau e un om în formă animală (AT 425).

1. Mai des întîlnită e facerea unui pod în timpul unei nopți. Uneori, podul se cere a fi împodobit cu pomi de aur și păsări de aur. Împăratul cere băiatului posesor al inelului miraculos (AT 560) să-i facă „de la voi de la bordei și pînă la mine la palat un pod de aur cu două rînduri de meri pe o parte și cu două pe altă parte și la mine la scară un măr cu mere de aur și o cloță cu 14 pui de aur să se plimbe de la noi pînă la voi, iar la voi în locul bordeiului o casă de sticlă să se întoarcă dupe soare. Toate astea să le facă mîine în zori de zi, iar de unde nu, unde îi stă capu, îi va sta și picioarele”. Băiatul le execută

cu ajutorul inelului (51 a, p.188). Adesea, împăratul cere viitorului ginere construirea a trei poduri în trei nopți succesive. Mai întâi, el vrea „un pod de aramă și cu pomi și cu flori pe el: una să înflorească, alta să îmbobocească și în capul podului să fie doi berbeci tot de aur, să se bată în capete, iar podul să lege palatul împărătesc cu casele moșului ce luase șarpele de suflet“. A doua oară, îi cere „un pod de argint și cu pomi și cu flori pe el: una să înflorească, alta să îmbobocească, și în capul podului să fie doi țapi tot de argint să se bată în capete“. După aceea, împăratul mai cere „pe d-asupra ălorlalte două poduri, unul tot ca cele, dar să fie de aur, și în loc de berbeci și de țapi să fie tauri“ (86, p.358—359). În altă variantă, împăratul solicită a treia oară „o pereche de case în văzduh, care să se mute după soare și în locul ălor două poduri de aramă și de argint, să facă unul de aur“ (ibid., p. 182). Variantele mai oferă și alte obiecte sau construcții: o mănăstire de ceară (sau o biserică de matostat cu o sută de popi), șosea de aramă și de argint, curte și vale de aur sau de argint, palat cu o cișmea de aur, palat, grădină cu grajduri și trăsurile de aur (XV, p. 52—53).

2. Mai spectaculoase se înfățișează probele extraordinare săvârșite de pețitor cu ajutorul tovarășilor năzdrăvani. Grupul pețitorilor e vîrît într-o odaie de aramă care este înroșită cu ajutorul a 38 de focuri ațîțate cu foiul. „Iacă pe la miezu nopții, că prinde-a roșî casa. Strigau toț că crapă di căldură, și nu mai pot, ard cu tătu!“ Solicitat de Drăgan Cenușă, Gerilă trage „cu narea cea di ger, o pus ghiața di doi stînjîni pî casă. Ci s-o furnicat înti că li-i cald, a doile că crapă di frig! Hè! li-o făcut cum o foz mai bini di stat di giucat în cărț!“ Apoi împăratul le oferă o masă, „cam di 20 di kilometări de lungă: cară cu pîni, vagoane cu pîni, bihuliță, boi, vite tăiete și buți di vin“. Fomilă și Setilă execută pe dată. „Cînd s-o dat Foamitea, o-nghițit cu vagon, cu pîni, cu cară, cu ci-o fost, cu boi, cu tătuli! În tri ceasuri, o lins cu limba pe gios. Setilă-așa di strașnic o supt poloboacili cu vin, c-o sărit o doagă-n cea capăt di lume, ș-o doagă în ista capăt di lumi!“ Și fiindcă nu s-au săturat, se duc la împăratul: „— Mai dă-ne, înălțate-mpărate! — V-a mai da Dumnezeu, că-i mare și puternic, că m-ați sărăcit cu tătu!“ — Împăratul cere apoi să se ia un ciur plin de apă „să-l poarte împregiuru lumii plin, și să mi-l aducă înapoi iară plin“. Sar-

cina este executată întocmai de către Vînt. Probă înrudită cu aceasta este aducerea unei cofe de apă în întrecere cu baba împăratului. Pleacă Vîntul cu baba care pe drum îl momește să-i caute în cap și îl adoarme pe un „ciolan di zmau”. În felul acesta, baba îl întrece pînă ce Ochilă prinde de veste și solicită ajutorul lui Pușcă-țînțari. Acesta trage cu o săgeată de „i-o sărit ciolanu cel di zmau di su cap” și Vîntul cîștigă întrecerea, nu fără a-i aplica babei un picior, încît „o sărit baba di tri stînjîni în sus” (5, I, p. 224—228). În altă variantă, împăratul cere să-i aducă „haina de mireasă” a fetei care se afla într-un oraș din altă împărăție, în întrecere cu „o babă vrăjitoare”. Vasilică trimite pe Strepedele pămîntului care e adormit de babă la o fîntînă. Vede-tot îl descoperă, iar Stînginul pămîntului „îndată l-a stînginit de cîteva ori de a sărit ca un purece de zdravăn și raita băiete! Cît ai bate în pămînt fu la cusutoarea, unde baba chiar suia treptele” pe care o îmbrîncește și imediat sosește la împărat cu haina (61, p. 165—166). Împăratul mai cere lui Țugulea să facă „să nască într-o noapte 50 de femei sterpe!” Proba este îndeplinită cu ajutorul vrăjitorului care „intrînd în cămările femeilor, bomboni la fiecare cîte ceva din gură, și pe fiecare le lovi ușor cu toiagul pe spinare, apoi ieși. Una după alta ele născură pînă dimineață” (41, I, p. 278—279). Împăratul îi mai cere să păzească în trei nopți iapa năzdrăvană a unei babe din țara lui. În prima noapte, iapa se prefacă mreană și e prinsă cu ajutorul lui Setilă: acesta bea toată apa și mreana rămîne pe uscat. În noaptea a doua, iapa se prefacă stea pe cer de unde e culcasă de Lungilă. În ultima noapte, iapa se prefacă iar pește în fîntînă care e secătuită de Setilă și iapa e prinsă (XV, p. 70). În cele din urmă, cînd fata pețită se ascunde după lună, e zărită de Ochilă care solicită intervenția lui Lungilă: „—Ia-ntinde tu mîna-aia lungă de vezi”. Lungilă o prinde și o aduce pe pămînt, dar fata zboară din nou, ascunzîndu-se după soare. Lungilă de-abia o ajunge cu mîna, „atîta fu de sus” (XV, p. 294—295). Cînd dracul se opune să cedeze fata împăratului pe care o furase între timp, peșitorul face, la cererea împăratului, pînă la casa diavolului „o cale ferată de aur”, se duc toți „c-on tren tăt de aur” și îl nimicesc: Foamea dă cu maiul „de 99 de măji” și face un „șas din dealu ăla”, iar „Setea sloboade-o vale mare cît un Murăș, ș-îi iè, șî nu s-alege nimic, nici de căși, nici de dracu, nici nimica” și peșitorii se întorc cu fata (5, I, p. 352—353). Împăratul se opune în cele din urmă și

pune armata în linie de luptă. Peșitorul cere răgaz 3 zile, în care timp Lungul își face un bici „din 100 de cară de fuiore” și se așază în fața armatei împăratului „cu un picior pe un deal, cu celălalt pe alt deal”. Largul s-a așezat „cu spatele cătră armata împăratului”, iar cel cu ochii mari „se uita către cătane cu ochii lui cei mari ca roțile de tilcaga de plug; cătanele văzîndu-l, de frica lui tremurau ca trestia de vînt, fugiră cu toții-n spatele Largului”. Împăratul se vede constrîns să-i dea fata (77, p. 13—14; v. *Tov. năzdrăvani*).

3. Probele constau uneori în aducerea unor lucruri de preț. Îndeplinirea lor se face cu ajutorul animalelor recunoscătoare și mai cu seamă a calului năzdrăvan. Împăratul a aruncat inelul fetei în mare și cere peșitorului să-l găsească. „A scos solzul și a venit peștele, care i-a găsit inelul”. În a treia zi, împăratul îi cere să-i aducă „mărul cel de viață lungă”. Cu ajutorul penclor de corb, băiatul cheamă corbiu care „i-au adus mărul de i l-a dat împăratului, iar împăratul i-a dat fata și l-a pus pe ginerile său împărat” (52, p. 850—851). Împăratul Verde dă de știre „că cine va putea aduce trei lemne mari din pădure deodată va primi jumătate din împărăție și fata împăratului” (42, p. 515). Nic-a Cîmpului e trimis de împărat să-i aducă „verdețuri de la grădina cu zînele”. Sfătuit de balaur, își face un bici din 12 piei de bivoli cu care lovește pe rînd zînele și fiecare „au stat un ceas moartă” în care timp, el „ș-o luat verdețuri dă care i-o trăbuit lui, dă care i-o plăcut” (XV, p. 252—253). Ionel trebuie să aducă împăratului „niște pietre nestimate” de la cerbul din pădure (94 a, p. 157), dar Arap Alb e trimis chiar după pielea zmeului plină de pietre prețioase. Calul îl duce la baba pe care o miluise la plecarea de acasă și ca îl sfătuiește cum să se ascundă de privirea lui ucigătoare. În cele din urmă, Arap Alb trebuie să aducă „apă vie de uni să bat munți-n capete”, dar calul lui pleacă singur împreună cu calul împăratului. Singur acesta izbutește să ia apă vie „pintră bătaia” munților și calul lui Arap Alb îl convinge să i-o dea lui (XV, p. 283—292). Împăratul Verde mai cere peșitorului să fure salba împărătesei și inelul împăratului, apoi o salbă încuiată într-o ladă, iar la urmă să arunce înapoi buzduganul zvîrlit de împăratul Roșu ca să-l omoare (14 a, p. 24). În altă variantă, tatăl fetei mai cere să i se aducă lemne dintr-o pădure în care stăpînea un balaur cu 24 de capete. Sfătuit de o babă de la curte, băiatul face 24 de găuri într-un copac în care intră cele 24 de capete ale balauru-

lui ca să-l soarbă pe el și rămîn ținuite acolo pentru a putea fi tăiate apoi cu sabia (94, p. 56). De asemenea, pețitorului i se mai cere să aducă trandafiri din grădina șarpelui, sau balaurul însuși din pădure, sau o scroafă puternică ce amenința împărăția (XV, p. 68).

4. Pețitorii mai sînt puși să realizeze unele performanțe care reclamă mare îndemînare. Cel mai adesea, ei trebuie să alcagă: păsatul de cenușă, grîul de mei, macul de in sau nisip (XV, p. 68), sau mai multe soiuri amestecate: grîu, porumb, mei și ovăz „di tute vipturle” care trebuiesc alese „pînă mîne dimineață” (56, p. 11). Sarcina este îndeplinită cu ajutorul furnicii recunoscătoare. Arap Alb aprinde „aripa de furnică și vine-o furnică”. Aceasta le cheamă pe celelalte „ș-atîtea furnici or venit, că n-or avut tăte să ieie cîte-o boambă, să-l aleagă! Ș-or făcut două grămăz, una la o parte, una la altă parte, le-o lăsat acolo și ele s-o dus în treaba lor” (XV, p. 280). Împăratul „șărpesc” cere lui Nic-a Cîmpului ca cele trei girezi de grîu „mîne dimineață să hic treierate, fiecare pusă la locu lor și să-m faci pitărie-m poartă să-m dai pîne caldă să mănînc”. El îndeplinește proba cu ajutorul furnicilor, șoarecilor și corbilor recunoscători care vin în număr atît de mare, încît „nu le-au ajuns să ieie cîte-on hir dă grîu dă pă spic ... că n-a avut dă unde. Și jireada a rămas tăt întreagă cum era clădită”. După alesul grîului, „împăratu albinesc i-a făcut pităria-n poartă, dă să cocă pîne. Dimineața cînd s-a sculat, era pîne caldă să mănînce” (XV, p. 257). De obicei, probele cultivării sînt eșalonate în trei nopți succesive. În prima noapte, împăratul Roșu cere pețitorului să prefacă un munte în șes, să scoată pădurea și să planteze vie, iar dimineața să-l servească cu vin fiert. În a doua noapte, voinicul trebuie să prefacă șes alt munte pe care să-l cultive cu grîu, dimineața să-i aducă împăratului pîne caldă, iar în ultima noapte să-i facă un palat „atîrnat de un fir de păr de toarta cerului”, după care obține fata (42, p. 507). Atari probe sînt mai frecvente în basmele în care se urmărește pierderea protagonistului (v. *Sarcini de pierzanie*). Fata pețită de tatăl său cere cămăși extraordinare pentru a evita incestul. Popa, fiind bogat, îi poate face fiicei salc trei haine de aramă, argint și aur, dar atît de mici, „încît fieșcare să fie într-o coajă dă nucă încheiat”. Totuși fata fuge și se ascunde într-o haină de lemn (5, II, p. 146). În altă variantă, împăratul incestuos trebuie

să-i aducă fiicei sale o haină de argint, de aur și de diamant, iar la urmă una din piele de păduche, îmblănită cu piei de purece (81, p. 19—20).

5. O seamă de probe pun la încercare istețimea pețitorului. Împăratul Galben își dă fata numai aceluia care poate spune fiicei sale „o ghicitoare fără să o ghicească ea”. Un băiat preface în ghicitoare întâmplarea lui: tatăl i-a otrăvit calul ca să-l lase pe drum, apoi au murit vulturii și cei 12 hoți care au mâncat din cal, adică „Un mort a omorât doi și doi a omorât doisprezece”. Fiica nu poate ghici și e dată de soție băiatului (86, p. 81—86). În altă variantă, fata încearcă să momească pe fraatele de cruce al fiului de împărat, luat de acesta ca „cociș”, ca să afle răspunsul, dar uneltirile ei și ale împărătesei sînt date la lumină și pețirea anulată (63 a, p. 139—141). Dintr-o întâmplare întrucîtva similară este dedusă o ghicitoare cu care un cioban a cîștigat mîna fetei împăratului. Mama lui i-a dat un colac otrăvit din care a murit cățeaua ce-l însoțea, apoi trei corbi. În drum, a găsit și o vacă moartă cu vițelul fătat de jumătate pe care l-a mâncat ciobanul (99, III, p. 31—32). Basmul nuvelistic AT 850 înfățișează fata de împărat cu însemne astrale pe ea și numai cine i le va putea ghici, îi va obține și mîna. Un cioban care o vede scăldîndu-se într-un rîu, îi poate spune împăratului „fata mărilor voastre are soarele în piept, luna în spate și doi luceferi în cei doi umeri” (41, I, p. 213). Mai adesea, fata e momită de porcarul împăratului să-și ridice rochia pînă la genunchi, apoi pînă la brîu și pînă la gît, încît el a putut ghici că are soarele în piept și luna cu stelele pe spate (99, III, p. 202—203). Semnele fetei sînt trădate de un pește miraculos: soarele pe piept, luna în spate, stelele în ochi și spicele de grîu pe coaste (81a, p. 550). Un om bogat promite fata celui care va ghici că scurteica ei e făcută din pielea păduchelui crescut pe capul lui. Fata divulgă taina unui argat ca acesta să o spună boierului, dar el o pețește pentru sine (LIII, p. 547). Mai des întîlnită este ghicirea fetei pețite dintre similarele ei. Împăratul Verde își gătește fiica și servitoarea amîndouă într-un „port, ciuciulite una ca alta” și cere spînului „să-mi alegi care-i fata mî și care-i slujnica”. Arap Alb descoperă pe fiica împăratului cu ajutorul crăiesei albinelor care se așază pe fruntea ei (XV, p. 293—294). Cel mai adesea, pețitorul trebuie să aleagă fata dintre surorile ei cu care seamănă leit, rareori dintr-o păpușă de lemn care îi seamănă în chip izbitor (ibid., p. 68). La ghicirea

mișesei ajută, în formă de muște, cele trei zile sfinte, Miercuri, Vineri și Luni (52, p. 196). Zîna fugită de Parsion poate fi obținută de acesta numai dacă o poate ghici din cele trei porumbițe. Parsion se ajută numai de privirea lui ageră și porumbița redevine nevastă ca înainte de fugă (60, V, p. 60). În chip sporadic, peștorul trebuie să mai rezolve și alte întrebări: a) ce fel de vin bea împăratul (amestecat cu sînge curs din nasul unui lucrător cînd îl băga în butoi), b) la două bețe nivelate la strung care este capătul dinspre tulpină (la sfatul calului, le bagă în butoiul cu apă și capătul de la tulpină se așază în jos, fiind mai dens, iar cel de către vîrf rămîne deasupra), c) din ce neam se trage împăratul Roșu (copil din flori în absența tatălui plecat la război, adică „îi strîns cu grebla și cu furca dî pin sat”) (v. *Soție*: XV, p. 286—289).

6. Cu totul sporadic se întîlnesc și probele de ascundere. În unele episoade cu tovarășii năzdrăvani, fata se ascunde de mai multe ori, iar împăratul cere peștorului să-i păzească „fata mea într-o noapte să nu o fure”. În prima noapte, fata se ascunde la țarmul mării, a doua oară după lună, dar de ficcare dată e găsită de Lungul (77, p. 12—13). Se întîlnesc în variantele basmului AT 329 probe inverse, peștorul trebuind să se ascundă. Fata împăratului va accepta de soț pe cel care se va putea ascunde fără să fie găsit de ea cu ajutorul oglinzii miraculoase (v. *Oglindă*). Numai porcarul împăratului izbutește. Mai întîi, e dus de vulturul recunoscător sub aripă deasupra unui nor întunecat, dar e zărit și chemat de fată; a doua oară, peștele recunoscător îl duce în fundul mării, unde iarăși este zărit de fată. Apoi uriașul din pădure îl preface în trandafir pe care îl pune în părul fetei și ea nu-l mai poate zări, peștorul cîștigîndu-i mîna (81, p. 84—90). Aleodor e prefăcut de peștele recunoscător în cosăcel pe fundul mării, apoi în pui de corb, dar fata lui Verdeș împărat îl zărește cu ocheanul și îl cheamă. A treia oară, tăunele recunoscător îl preface într-o „lîndină și-l ascunde chiar în coada fetei”, unde nu mai poate fi văzut cu ocheanul și fata se dă biruită (41, I, p.42—44).

Probele puterii. În basme, eroul trebuie să-și dovedească puterea în anumite împrejurări pentru a se vedea dacă va putea face față sarcinilor viitoare.

1. Aceasta se întîmplă uneori cînd voinicul atinge pragul bărbăției. Voinic-de-codru a primit de la nașul său o sabie și

o pușcă miraculoasă care să-i fie date numai atunci cînd va fi în stare „să zmulgă-un copaci din pămînt cu rădăcini cu tăt”. Întrucît creșterea lui e miraculoasă — „cînd o fo de-o zi, o fo ca altu de nouă...” — la vîrsta de un an, „o zmulș oarece cătutură-o fost din pămînt, cu rădăcini cu tăt”, încît mamă-sa îi dă armele primite de la naș (5, I, p. 368). Craiovisin, fiul vacii e trimis, la 6 luni, de mamă-sa să scoată un copac din pămînt „numa cu mîinile și să-l întorci cu rădăcina-n sus și cu vîrfu-n pămînt”. Băiatul îl scoate, dar nu-l poate întoarce și mamă-sa îl mai alăptează 6 luni. După aceea, izbutește să-l întoarcă cu rădăcinile în sus (12, I, p. 370).

2. Alteori, protagonistul basmului e pus la încercare după ce a pornit la greaua sarcină ce și-a asumat-o. Cei o sută de frați plecați în căutarea surorilor lor răpite de diavol, sînt opriți de un ciurdar care îi înștiințează că numai atunci pot izbîndi cînd vor putea mînce 99 boi fripți, 99 cuptoare de pîinc și să bea 99 buți de vin. Toți cei o sută au putut consuma doar „un piciorag tăț și o jumăta dă pită și doară tri litre de vin”. Cu toate că sînt sfătuiți să se întoarcă, ei continuă drumul și un cioban îi supune la a doua probă: să mănînce 99 berbeci fripți, 99 cuptoare de pîine și să bea 99 buți de vin. Și de data aceasta nu consumă mai mult și cu toate că sînt sfătuiți să se întoarcă, ei continuă drumul pînă ce un stăvar îi supune la a treia probă: să încalece un armăsar de 99 ani cu 9 inimi „și să învîrtească dă tri ori lumea roată”. Ei se sperie de el și iarăși își continuă drumul, dar sînt toți omorîți de răpitorul surorilor. Fratele lor mai mic, Măzaran Văsălică izbutește să îndeplinească probele. „Ie cîte-un picior dă bou, *shio*! Gata! I-aruncă ciontu colo. Altu pă dîncoace. Cîte-o pită o băgat o dată, cîte-o bute a turnatu-n el”. După ce termină, mai cere, întrucît „aia numa-o bucătură o fost”. La fel trece și proba a doua la turma de oi, iar la urmă încalecă armăsarul cu care ocolește „dă tri ori lumea roată cu el, o și picat calu-n stavă ș-o murit: crepat inimile-n el. Măzaran a luat inimile și le-o mîncat tâte, dă noază și noă dă ori o fo mai tare decît cum o fost”. El va izbuti să-și elibereze cele 100 de surori și cei 100 de frați (5, I, p. 463—471). În chip similar, cei trei frați plecați să-și elibereze surorile furate de zmei sînt puși la încercare de moșneagul de la herghelia de cai. Acesta îi dă primului un fuior să-l ia în mînă „și io am să-l aprind di capăt: dacă-i hi în stare șî-i fugi roată șî-i încungiura herghelia as de cai de tri ori cu fuioru, atunci pos să meri după surorile

tale și dacă nu, ti poți întoarci înapoi". Fratele mai mare și mijlociul abia fug jumătate din drum „și la giurătați s-o aprins fuioru ș-o ars tă” și sînt sfătuiți să se întoarcă, dar ei continuă drumul și sînt omorîți de zmeu. Cel mai mic, Busuioc Verde, izbutește să treacă proba cu succes: începe să alerge cu fuiorul aprins „și cînd o-ncungiurat de tri ori herghelia cu cai, din fuga care-o fugit el, o-nghețat tă caii pi loc, ș-o-nghețat și fuioru în mîna la dînsu!” El izbutește să-și elibereze surorile (ibid., p. 297—300).

3. Uneori, proba se desfășoară sub forma unei lupte. Cîrlijie plecat după surorile date noaptea la geam unui necunoscut (AT 552), vrea să străbată pînă la Florea Floritu care a „strîgat la răsărit și s-o-azut la scăpătat”, dar cumnații îl opresc pe rînd pentru a-și „măsura puterile”. Cîrlijie învinge în luptă dreaptă pe zmeii cumnați care îl îndrumează, al treilea zmeu dăruindu-i un cal năzdrăvan și astfel ajunge la Florea Floritu pe care îl scapă de Mama Ciumii (28, p. 273—277).

Purice. După o *legendă*, p. ar fi luat naștere din cenușa de năpîrcă pe care a ars-o Noe. Diavolul sfredelise corabia și numai năpîrca izbutise să astupe găurile cu coada ei. Drept răsplată, a cerut lui Noe cîte un om pe zi, dar acesta a aruncat-o în foc. De atunci, p. sug oamenii „ca împlinire a făgăduinței lui Noe” (47, p. 406). După altă *legendă*, el ar fi fost un om „puternic și neîntrecut în frumusețe” care „tot sare și joacă de dimineața pînă seara și de seara pînă dimineața”. Neascultînd porunca lui Dumnezeu de a se muta de lîngă sătenii lui, a fost blestemat să se facă p.: „Pe cît ai fost de frumos și de zdravăn, pe atîta de amărît și de negru să fii — stare să nu ai” ... (47, p. 413).

În *basmelor despre animale*, își rîde de ochii holbați ai muștei și îi explică acesteia că e atît de „îmbulzit, ghebos” (47, p. 371) deoarece „toată noaptea ridic ca robul la butuci și la bolovani și-i duc peste oameni ca să le fac drum mare pe spinare” (99, V, p. 222).

În *basm*, foarte rar, eroul se prefacă în p. pentru a se ascunde de Stati-Cot (AT 301 B). Îndrăgostindu-se de fiica acestuia, la sfatul ei Tei legănat „s-a dat peste cap, s-a făcut p. S-a băgat la fată în fl...rui ei”. Peste noapte, redevine om, taie capul lui Stati-Cot, apoi se prefacă iar în p. ascunzîndu-se în același loc pentru a scăpa de urmărirea capului. „Îl căta capu pe Tei Legănat, se trîntea de toate ulucile, de toți pomii, să dea de el”. După ce

moare capul lui Stati-Cot, eroul se prefăce iar om (5, I, p. 247). În alt basm, eroul se ascunde de „strîga cea mare a cetății” prefăcîndu-se în **p.** și vîrîndu-se în gura calului „într-o măsea bortoasă”, unde striga nu-l mai caută de frică (7, p. 8). El se prefăce de asemeni în **p.** pentru a putea fura cămașa zmeului (AT 328): îl înțeapă pe acesta pînă leapădă cămașa la ușă (42, p. 515). **P.** e un auxiliar al eroului în pețirea fetei împăratului, alături de alți tovarăși năzdrăvani (AT 513). El îl ajută la alegerea fetelor după vîrstă: „am să mă bag în sîn, întîi la cea mai mare și pe care îi vedea-o scărpinîndu-se, să pui mîna pe dînsa tu, cel mai mare; pe urmă m-oi duce la cea de după dînsa și tot așa la toate” (52, p. 877).

4. În formulele inițiale ale basmelor, **p.** confirmă inexistența minciunii: „Că nu vi-s dator a minți — Că un purice a plesni”. Alteori, el e invocat drept mărturie a timpilor fabuloși: „... de cînd se potcovea puricele la un picior cu nouăzeci și nouă de oca de fier și s-arunca în slava cerului de ne aducea povești” (41, I, p. 5).

Puteri. A. 1. În basmul popular, eroul sau adversarii lui au adesea o **p.** extraordinară. De multe ori, adversarul zmeu este de neînvins din cauza **p.** care le are undeva în afară și eroul îl poate învinge numai după ce află sediul acestora (AT 302). Secretul e trădat de soția zmeului care dorește să fie și ea eliberată din această căsnicie forțată. Stratagema stă de obicei în a simula vreo boală, prilej de a-l încerca pe zmeu cît de mult o iubește. Zmeul minte de două ori, spunînd că **p.** lui s-ar afla în unele lucruri din casă sau din curte. Mai întîi, mărturisește că **p.** lui „îs în stîlpu porții”, iar a doua oară că ar fi „în dranița căsî” (5, I, p. 328). Uneori, el reacționează violent, dînd o palmă femeii curioase, apoi îi destăinuie că **p.** lui ar fi în mătură, apoi în stîlpul porții. Ca să-l convingă că ea îl iubește într-adevăr, zugrăvește mătura și o mîngîie, zugrăvește stîlpul și îl încununează cu un lanț (ibid., p. 312), sau așază toate averile din casă pe stîlp sau pe draniță, încît la întoarcere „zmău o crezut că arde curtea lui” (ibid., p. 328). Zmeul pretinde că **p.** i-ar fi în „vătrariu”, apoi în mătură (79, p. 63—64). Alteori, zmeul dă cu batista pe la nasul femeii și aceasta uită cele spuse, reținute însă de eroul prefăcut „pasăre la dînsa-n sîn” (ibid., p. 271). În realitate, **p.** zmeului se află în niște gărgăuni care stau într-o prepeliță, aceasta într-un broscoi, iar acesta într-o „poarcă” ce

şade ascunsă într-un heleşteu şi care poate fi învinsă numai după ce Petrea Făt-Frumos primeşte de la fata popii „o prescură ş-un păhăruţ de vin” (5, I, p. 290). **P.** zmeului se mai află în balaurul din lacul de lapte acru, în balaur fiind 24 de gărgăuni a căror gîtuire provoacă moartea zmeului (ibid., p. 271), sau în 24 „bumbuşori roş” ce se află într-un „gărgăun straşnic mare” dintr-un heleşteu (ibid., p. 313). Ele mai pot fi în trei gîndaci ce stau într-un cocoş, acesta într-un iepure, acesta într-un porc din lacul de lapte dulce (35, p. 52), sau în trei gîndaci dintr-o prepeliţă închisă într-o cutie de plumb din vârful unui munte (41, I, p. 479—480), sau în doi gîndaci dintr-un chiţcan, dintr-o scroafă (ibid., p. 519). Alteori, **p.** zmeului rezidă în viermi: 12 viermi în 12 ouă, într-o raţă, într-un porc, într-un zmeu „îi frati-meu” dintr-un tău „în margina lumii” (5, I, p. 329), în trei viermi dintr-o prepeliţă, dintr-un iepure, dintr-o scroafă, „într-o lăcovişte de lapte dulce” (41, I, p. 223—224), cei trei viermi putînd fi într-o „cutiuţă” dintr-o prepeliţă ce se află în mistreţul din ostrovul cel mare (82, p. 170). **P.** se află numai într-un vultur din lacul de lapte (81, p. 81) sau într-un paltin „mare şi înalt” dintr-un ostrov (79, p. 64—65). Uneori, **p.** zmeului stau în două muşte într-o raţă, într-un iepure, într-un urs dintr-o peşteră (60, III, p. 80). Incidental, ele se află şi în obiecte: într-o „fluierită” dintr-o albină, într-un „bongar”, într-un porc năzdrăvan din ostrovul din mijlocul mării (LXXXIII, p. 422). Unele variante din Transilvania şi Moldova nordică localizează **p.** zmeului în ouă: în trei ouă dintr-o lădiţă de sub pragul casei (3, p. 20) sau în ouăle unei raţe de la o zmeoaică (42, p. 513). Oul se află succesiv într-un hulub, într-un iepure, într-un berbec, într-un bou, într-o ladă dintr-un fag mare. Cînd gustă din acest ou, zmeoaica broască e dezlegată de farmec „s-a făcut frumoasă şi bună, n-a mai fost zmeoaică” (52, p. 992). Variantele româneşti alcătuiesc puntea de legătură între versiunea asiatică, caracterizată prin localizarea **p.** într-o pasăre sau insectă, şi între cea europeană, în care **p.** se află într-un ou (LXXXI, p. 56) dominînd cele care arată **p.** zmeului în insecte (gărgăuni, gîndaci, bongari etc.). Viermii ar constitui în schimb o formă intermediară între ou şi insectă.

2. Uneori, **p.** sînt situate într-o parte a corpului. Ca o formă intermediară poate fi privită existenţa **p.** în inima zmeului, decît că aceasta nu se află în zmeu, ci departe într-un paltin (79, p. 64). Ele stau „în cei trei dinţi pe care îi mai are” zmeoaica.

De aceea, în trei zile succesive „cînd vine zmeoaica și-l sărută ... Pescăruș ... îi trăznește una ... de-i sare un dinte“ (67, p. 139).

3. P. eroului se află ascunse în sabia miraculoasă, îndeosebi în basmul AT 302 B. Cînd paloșul lui Busuioc Verde este aruncat de babă în mare și se înfige „cu mănunchile drept pînă-n pămînt“, în același timp stăpînul lui „o murit pi pat“. Zmeul cel mai mic se cufundă în mare și-l scoate, atunci „și Busuioc Verde o-nviêt“. Sabia lucrează la comanda simplă: „Pălușălu meu! Ieși afară și zboară-i capu lui și fă-l tot bucățele“ (5, I, p. 307—309). Uneori, sabia cu p. e ascunsă la adîncimi mari. În palatul subteran, cu intrarea îngropată, se află 99 săbii. „A d-a suta e dasupra, scrie «Ciudă-dă-Obilă!» Numa ... cu paloșu meu poa să-mi ia sufletu, da alta nu!“ (5, II, p. 199). De obicei, sabia năzdrăvană este dăruită de Dumnezeu și Sf. Petru ca nași. Cu ajutorul ei, Chipăruș bun viteaz omoară balaurul din fîntînă (AT 300), dar impostorul îi fură sabia în timp ce dormea și îl taie în bucăți. Chipăruș poate pedepsi soția trădătoare și uci-gașul numai recăpătîndu-și sabia prin metamorfozare (AT 318), din surcică de păr devenind om (52, p. 553—555). Uneori, nașii dăruiesc finului și o pușcă: Voinic de codru primește la botez „o pușcă ș-o coardă“ pe care să i le dea părinții cînd va fi „stăpîn să zmulgă-un copaci din pămînt“. Cu ajutorul sabiei decapitează toți zmeii din acea țară (5, I, p. 368—377). Arăpușca rămîne fără paloșul năzdrăvan „femeie ca toate femeile, dar cu el în mînă prăpădește lumca de o vrea“ (86, p. 37). Lupta se poate desfășura numai între paloșe. Tuliman se întîl-nește cu feciorul de împărat și vor să decidă „care din noi poate fi stăpîn și care slugă“. Pentru aceasta, își aruncă amîndoi paloșele în sus. „A ieșit de zece ori mai puternic paloșul lui Tuliman decît al feciorului“ (99, IV, p. 300).

4. P. mai pot fi situate în apă și în unele alimente. Ciută nevăzută n-a fost învins niciodată, pentru că îndată ce „intră în casă, mai întîi se bagă după cuptor și de-acolo ia o ulcică cu leacuri și toată o bea, iar de leacurile acelea atîta se întă-rește, de-ar bate și zece ca voi“. Pipăruș Petru și Florea Înflo-ritul beau ei „leacurile“ și îl răpun pe Ciută nevăzută (60, V, p. 37). Moșneagul care l-a crescut pe băiatul juruit diavolului îi dă la plecare să bea dintr-o sticlă, după care se simte „de tri ori mai tare“, iar după ce bea și dintr-o damigeană, băiatul crede că „de-ar avea muntii ăsta o toartă, eu l-aș învîrți cu vîrvu în gios!“ Mai departe, vindecă piciorul unui leu care îl răsplă-

tește dându-i să înghită trei peri din coama lui și să înghită balele, după care îi „pare că nu-i nimeni mai tare pe lumea asta!” și se poate lua la luptă cu zmeul (5, I, p. 321—324). Petru găsește la Zîna Zorilor „pe masă un colac alb și moale, frământat cu lapte de câprioară... Acesta era colacul puterii” (83, I, p. 42).

B. 1. În recuzita basmelor fantastice se întîlnesc și alte obiecte cu însușiri miraculoase care îl ajută pe erou în luptele cu adversarii și în cîștigarea soției furate. Mai cunoscute sînt cele trei obiecte pentru care se certau cei trei draci, neînvoindu-se la împărțirea lor (AT 518): scufia (căciula) ce face nevăzut pe purtător, biciul (bastonul) care petrifică și papucii care trec peste orice obstacol. Ionică îi trimite pe cei trei draci pe cîte un munte ca să le dea primului venit, dar el îi petrifică pe toți cu biciul (33, p. 139). Unele variante mai aduc alte obiecte cu atari însușiri: un covor pe care „punea cît de multă greutate și dacă îl ridica dupe pămînt de o palmă, se înălța sus și se ducea ori încotro vrea”, apoi un baston cu care „învia mortul de 7 ani, dacă îl punea încruciș pe mormînt” (35, p. 22). În locul căciulii (pălăriei) care face nevăzut, se întîlnește mantaua cu aceleași atribute (81, p. 150—151), sau o frunză (52, p. 1067). Sporadic apare „o pungă în care găsea orice-i trebuia: o cămașă prin care nimeni nu putea trece și un pistol, pe care întorcîndu-l de trei ori în jurul capului nici o meteahnă nu-l putea lovi” (41, I, p. 520). În variantele basmului AT 330, eroul primește de la Dumnezeu și Sf. Petre, pentru bunătatea lui, o turbincă (un sac sau o tabacheră) în care putea deține pe oricine — chiar pe Sf. Petru și înșierii din rai — apoi un băț care bate la comandă, o pungă și o lulea aprinsă care nu se mai termină niciodată și cărți de joc mereu cîștigătoare (XV, p. 40—44). Bastonul (cîrja) care bate la comandă apare și în variantele basmului AT 563, cu ajutorul ei săracul recăpătîndu-și de la popă (sau cîrciumar) celelalte două daruri miraculoase: calul (berbecul, măgarul) care se bălega bani și masa ce se umplea singură de mîncări și băuturi. Uneori, eroul cîștigă mai multe obiecte miraculoase cu ajutorul unuia singur (AT 569). Cu „mărișcuța de la căpătîiu patului” primită ca răsplată, săracul ia bota care bătea singură, iar cu aceasta cetera care învia din morți (5, II, p. 370—374). În alte variante, cu „buriașul” (butoiașul), voinicul ia și o măciucă ce bătea la comandă, sau cu pietricica de sub limbă e dobîndită sabia ce decapita, iar cu moara de piper o nuia ce omora (ibid., p. 379—

380). Variantele basmului AT 560 dau la iveală un inel (sau o mărgea, piatră) care îndeplinește orice dorință. Cu ele, voinicul își clădește un palat fără pereche. Pentru că a slujit o babă, aceasta îi dă lui Petru un lămpaș pe care îndată ce îl aprinde, apar trei capre: „Ce ți-i voia, stăpîne?” Ele execută orice însărcinare. Când nu aprinde toate cele trei „lumini”, ci numai una, apare numai o capră năzdrăvană (5, II, p. 327—338). Alteori, lampa execută dorința eroului (AT 561) fără intermediari (52, p. 1180). O mulțime de soldați pot ieși din cornul primit de Toderăș (AT 566) dacă se suflă la un capăt, iar dacă se suflă pe celălalt capăt „se vor face cătanele nevăzute” (60, II, p. 70—71; v. *Fluier, Vioară*).

Rață. După o *legendă*, e pasăre din neamul broaștelor, căci unde pică sînge de r., se ivesc broaște (LIII, p. 290). După altă legendă, r. a fost la început o fată orfană. S-a îndrăgostit de ea căpetenia unei bande de hoți. Vrînd să scape de el, fata a fugit, dar văzînd că e zadarnică fuga, a implorat ajutor. Dumnezeu a prefăcut-o în r. (44, II, p. 385).

Într-un *basm despre animale*, r. nu se lasă păcălită de vulpe. R. înoată pe apă, vulpea o cheamă aproape să-i admire frumusețea, dar ea nu se lasă momită și invită pe vulpe să se apropie. Aceasta intră în mîl și se îneacă (52, p. 1025).

În *basmele propriu-zise*, r. joacă un rol secundar. Mama alungată pe rînd de cei trei fii ai ei e ajutată de o r., ouîndu-i în fiecare dimineață un ou de aur, iar seara un ou de argint. Cei trei fii cer și ei de la r. ouă de aur și de argint, ea îi momește în fundul apei unde îi țintuiește, făcîndu-și cuib pe capetele lor. Mama lor renunță la ouăle ei de aur și argint, cerînd r. să-i elibereze fiii (62, p. 25—27). Deseori, eroii apar vremelnic transformați în r. (sau rățoi). Soția împăratului îneacă de servitoarea geloasă care îi ia locul, se prefacă în r. (AT 403). Ca să alăpteze copilul, r. cu penele de aur redevine femeie, apoi iar intră în iaz prefăcută în r. pînă la demascarea impostoarei (52, p. 1023). Împărăteasa care naște trei copii cu părul de aur (AT 707) este îneacă de servitoarea geloasă și se prefacă în r. Cînd este prinsă de împărat, i se scoate boldul din cap și redevine femeie (ibid., p. 1017). Flăcăul și fata fugari de la casa zmeului (AT 313, v. *Metamorfoze*), ca să scape de urmărirea zmeoaicei, se prefacă în r. și rățoi umblînd pe un lac. De multe ori, rățoiul calcă interdicția de a se uita la baba-zmeoaică și aceasta îi ia ochii pe care îi readuce însă fata. După ce scapă de zmeoaică, redevin oameni și se căsătoresc. Uneori, numai flăcăul fugar se prefacă în r., pe cînd fata devine lac (LXXXIII, p. 703; 41, I, p. 420). Eroul ucis de împăratul ce i-a luat soția trădătoare (AT 318) se prefacă în cele din urmă în r. și rățoi care fug pe țarm, „s-au

dat de trei ori peste cap, s-au făcut Minea la loc, teafăr și sănătos", care pune mîna pe sabia năzdrăvană și se răzbună (86, p. 365—366). În altă variantă, *r.* provine din spuma de pe eroul metamorfozat în cal cînd e dus la junghiere (41, I, p. 521). În unele variante, puterile ascunse ale zmeului (AT 302) se află în *r.* (sau rățoi), aceasta în alt animal etc. Aripă-frumoasă spintecă ursul, apoi iepurele și *r.* în care erau două muște (60, III, p. 80). O *r.* înghite inelul unei cucoane și se plînge că îi este „tare greu". Bucătarul care știa limba animalelor o taie și îi scoate inelul (52, p. 850). Soția-șarpe căreia bărbatul i-a ars pielea, pleacă în lume și face două *r.* de ipsos, blestemîndu-l ca atunci să se mai întîlnească amîndoi cînd cele două *r.* vor oua (52, p. 1040). Un argat aruncă sîmbria de trei galbeni într-un iaz din care ies trei *r.* de aur. Le dă fetei împăratului pe trei fire de păr care chemau calul năzdrăvan (ibid., p. 1158).

Într-o variantă a *snoavei* despre hoțul iscusit, se povestește că un om legase o pungă goală de gîtul unei *r.* Aceasta intrase în apă și fiul unui împărat se oferă să o prindă el. Se dezbracă și intră în apă, dar în acest timp omul îi ia hainele și dispare (52, p. 1025—1026). Într-o variantă despre soția necredincioasă (S. 3458), feciorul prinde o *r.* care ar putea ghici unde sînt ascunse mîncările destinate ibovnicului. O vinde soțului cu un preț bun (52, p. 1026).

Sarcini de pierzanie. În basmele fantastice—îndeosebi în tipurile AT 313, 465, 502, 590, 650, 725 — protagoniștilor le sînt date de către cei care îi persecută (stăpînii lor, zmei, diavoli) sau de împărații rivali niște sarcini anume imposibile pentru a putea fi omorîți sau deposezați de soție sau împărăție. Îndeplinirea lor se va face întotdeauna cu ajutorul supranatural al unor ființe (iubit, iubită, soție sau rudele acestora) cu puteri miraculoase.

1. Unele s. apar fără ordine distinctă în basmele AT 313, 465, exceptînd-o pe cea de a treia care în variantele tipului AT 465 e întotdeauna fatală stăpînitorului, în timp ce în variantele basmului AT 313 aceasta nu poate fi îndeplinită și protagonistul scapă de obicei prin fuga magică, ajutat de iubita lui, cu care se va căsători. Soția care își caută soțul, soarele îmbrăcat în piele de pește (AT 425), cade în stăpînirea babei Cloanța, mama soarelui, care vrea să o mănînce. Ca să aibă pretext, îi dă porunci: a) să secere, să treiere un lan de grîu și să-i aducă colaci pe cînd vine ea; b) să-i aducă fluierul de la cățeaua cu dinții de fier. Soarele o ajută (LXII, p. 21—22). Făt-Frumos este trimis de diavol la zmeii din castelul de sub pămînt să le fure o sabie tăioasă, trei mere de aur și o lampă. La sfatul glasului din inelul fermecat, Făt-Frumos reține lampa cu care va scăpa de diavol (53, p. 76—77). Ghesperița dă Piciului: a) un cîmp să fie arat într-o noapte, semănat cu grîu, iar dimineața „cînd m-oi scula, să-mi dai pîine caldă să mănînc”; b) „să-mi faci pe coasta aia ce se vede colo o vie; să-mi pui butași de viță, să se prindă, să facă struguri, să-i culegi, că-i calci și vinul să fie pus în buțile pe care le vei face tot pînă mîine”; c) să-i prindă iepurele albastru din pădure și să i-l aducă gătit, dar iepurele „să fie nici trecut de fript, nici cu mustul crud în el”. Piciul să-vîrșește însărcinările cu ajutorul fetei Ghesperiței care are un bici miraculos ce strînge dracii „ca frunza și ca iarba de mulți” (41, I, p. 415—418). Leder capătă de la diavol trei porunci:

a) pînă dimineața „în locul muntelui să fie un cîmp întins și lan de grîu. O parte din grîu să înflorească, o parte să rodească, să fie mașini care să treiere, iar tu să vii la mine cu un snop de spice și cu o pîine caldă”; b) iazul din fundul rîpei „pînă mîne dimineață să fie secăt și în locul lui să faci o grădină cu fel de fel de pomi cari să rodească, cari să înmugurească, care să înflorească”, și să-i aducă „un coș cu poame”; c) diavolul se va preface în cal de învățat la călărie, care e bătut de Leder cu lopata și buzduganul; d) acele din „cele trei coșere” de la poartă care parte „n-au vîrf și parte n-au urechi” pînă dimineață „toate să fie întregi”. Primele trei s. sînt îndeplinite cu ajutorul și sfatul fiicei diavolului, Lădunca, a patra s. nu o mai pot îndeplini și Leder și Lădunca fug de la diavol (99, IV, p. 16—43). În chip similar, Mei Ion primește de la zmeoaică trei s.: a) să-l învețe la călărie pe zmeul prefăcut într-un „costruș de trei ani”; b) să-nvețe de asemenea pe zmeoaica prefăcută în iapă; c) „să-mi aduci o bucățică de nor, că mie-mi trebuie numaidecît de-o vrajă”. Primele două sînt îndeplinite cu sfatul fiicei lor, Lodinta, care îl previne că părinții ei s-au prefăcut în cal și iapă, a treia s. e încercată de ea cu cornul miraculos, la sunetul căruia se strînge o turmă de animale care fac o piramidă: „s-o urcat animală peste animală, și pasăre peste pasăre, și animală peste animală, și cînd o fost aproape-aproape, s-o năruit jos, n-o putut”. Neputînd-o îndeplini, Mei Ion și Lodinta fug (5 a, p. 33—36). În afară de cultivarea grîului în munții cu păduri și de aducerea iepurelui „de pe cecalaltă lume”, Miriuță mai trebuie să facă peste o apă „un pod de aur cu ostrețe înalte”, între două grădini cu copaci „înfloriți pe cari să cînte tot felul de păsări; coaja copacilor să fie ca aurul și floarea toată ca argintul” și cu două fîntîni cu „ghizdelele și cupele de aur”. Miriuță face holda și podul cu ajutorul fetei diavolului, dar aducerea iepurelui este imposibilă și cei doi fug (99, V, p. 234—240). În unele variante, două s. nu pot fi îndeplinite. Dacă Suta Ion poate face vie cu struguri copți pe un munte acoperit de brazi cu ajutorul Zorinei, fiica zmeului, care cheamă cu biciul miraculos numărul nesfîrșit de draci ce se apucă de lucru, celelalte două s. nu le mai poate îndeplini: b) un rîu cu miros de vin și gust de rachiu care, băut, să dea văpăi din gură; c) să aștearnă peste ogradă nisip de 7 stînjeni, dar cît o multe de cuțit. Suta Ion și Zorina fug (49, p. 42—45). Rareori, cele trei s. sînt împlinite, a treia fiind facerea unei mori care „să umble fără apă și să macine fără a băga bu-

cate în coș, și să cadă de pe moară făina în casă pe scoc și să-i aducă pîne proaspătă mîne la prînz" (7, p. 166). Soțul invidiat pentru nevasta frumoasă (AT 465) primește în unele variante s. similare, exceptînd pe cea de a treia. El trebuie să facă grădină cu pomi dintr-un deal, în a doua noapte să treacă stogurile de grîu fără să le strice, „ci să-mi alegi dintr-însele numai firul pînilor nenvăscut, curat și să mi le faci vravuri, dară fiecare feliu de pîne deosebi" (79, p. 158—160). Mulțimea variantelor prezintă alte s. periculoase: aducerea pieptenului de aur de la moara împăratului Galben; dezgroparea luntrișoarei de aur de la rîpa îndepărtată (LXXXIII, p. 390); aducerea tuturor animalelor sălbatice (81 a, p. 513), aducerea inclului mamei împăratului de pe lumea cealaltă (49, p. 35); aducerea coroanei tatălui mort (81 a, p. 512); facerea unui pîrflu pe dinaintea curții (52, p. 666); aducerea unui „harmasar din fundul mării", apoi a unui „vier din fundul mării" (ibid., p. 672); „până mîne dimineață să-mi aducă de pe iazul cu pești, cozonac de grîu la cafea" (ibid., p. 674); facerea unui „lac cu lapte dulce, să se trezească în huiatul valurilor și pe fereastră să fie un pahar de lapte nici rece nici cald" (ibid., p. 832); să aducă „vaca cea din mijlocul mării care-i c-un corn în ceri și cu altul în pămînt, s-o mulgă" și să bea „cafeaua cu lapte de la ea", după aceea „clavirul care cîntă singur" (ibid., p. 1039—1040); facerea unei biserici de ceară cu preot de ceară (LIII, p. 535); aducerea unei vaci din tîrg care se fete în acea noapte, iar vițeaua fătată să fete în aceeași noapte un vițel „să-mi aduci popricaș din el la dimineață". Soția îl anunță dimineața „că-i vițălu de două luni!" (5, II, p. 30). Ion este trimis a doua oară „pe lumea neagră" ca să aducă „dă la baba cè rè cheptinile și tersala" cu care să-și pieptene și să-și țesale calul (ibid., p. 126—127). Dar cea de a treia s. — de obicei cea mai grea — îi va fi fatală celui invidios, întrucît îndeplinirea ei îi va aduce moarte. Băiatul aduce lădița cu oul de aur care sare îndată în capul împăratului la deschidere, omorîndu-l pe loc (LXXXIII, p. 280). Soțul aduce omul de fier cu care dorea să se lupte împăratul și omul de fier îl omoară (49, p. 35). Ion aduce pe cei trei oameni de fier care se așază la masa boierului invidios, „scaunele se fac bucăți" și oferă boierului să mănînce și el „criță" și oțel; se mulțumesc apoi să-l avertizeze că va sfîrși rău (52, p. 1039—1040). Petre, ginerele lui Vizor, craiul șerpilor, e trimis a treia oară de boier să-i aducă de pe cealaltă lume coroana tatălui lui, întrucît „este foarte scumpă". Petre o

aduce împreună cu o „pușculiță cu apă” cu care îi face stană de piatră pe boier și servitorii lui (60, II, p. 55—63). Cel mai adesea, soțul e trimis a treia oară să-l aducă pe Dumnezeu la masa împăratului (boierului). Uneori, pedeapsa e blîndă, împăratul fiind doar alungat de pe tron și înlocuit cu cel invidiat pentru soție (52, p. 675), dar de obicei Dumnezeu îl pedepsește cumplit. Mai întîi, îi pretinde să găsească o vacă de a fătă „și să fete o vițea și vițeaua fătătă iarăși să fete o vițea și vițeaua aceasta încă să fete o vițea și tocmai de la vițeaua aceasta să mulgă lapte”, apoi să semene mei, să-l culeagă copt „și să mi facă lapte cu păsar”. Fiindcă nu poate îndeplini cererea, boierul și cu servitorul intrigant sînt prefăcuți de Dumnezeu în două stane de piatră (79, p. 163—164). Boierul cere să-i fie aduse de la Dumnezeu „bitușă să mă culcu-n iè, și să-m deie doi cași ș-o oală de jîntiță”, dar Dumnezeu îi cere să-i aducă „popricaș” din vițelul fătat în aceeași noapte de mama lui și fiindcă nu poate îndeplini cerința, curtea lui e prefăcută cenușă de un foc uriaș (5, II, p. 30—32). Alteori, Dumnezeu îl decapitează pe nașul ce rîvnea să ia pe fina cea frumoasă (LIII, p. 535). În unele variante moldovenești, soțul invidiat e trimis a treia oară să aducă pe *Măi ce, nu știu ce, du-te-ncolo, dracu știi ce, vină-ncoace, nu știu ce*, care să cînte la balul împăratului. Purtat de ciocîrlanul năzdrăvan, Ion aduce pe *Măi ce*, care e o „broscuță atît de micuță cît o jumăta' de țigare” și care cîntă neîntreput la balul împărătesc trei zile și trei nopți, încît au murit toți „din jocu cît o giucat” (5, II, p. 129—135). La cîntatul lui Nu-știu-cine, cei de la curtea boierului invidios „au jucat, pîn au crăpat cu toții, căci n-au știut cum să-i zică să steie” (52, p. 1042). În altă variantă, din lădița adusă de „oare unde, în care era nu știu ce” iese o oaste care îl omoară pe împărat (ibid., p. 673). Boierul îl trimite pe soț tocmai la lună ca să moară, dar aceasta era soacra lui (ibid., p. 618) sau îl trimite cu o scrisoare la tatăl lui pe lumea cealaltă ca să afle „cum îi e”, dar socrii lui, luna și soarele, îl lasă în locul lor și el, văzînd „cum boierul alearga după femeia lui”, îl trăznește (ibid., p. 1035). Pajura ce vrea să-și omoare nora pămînteană, o pune mai întîi să umplă „un poloboc cu lacrimi”, a doua oară să-i umplă „casa cu frunze”. Apoi nora fuge împreună cu soțul (ibid., p. 444).

2. Mama necredincioasă care se îndrăgostește de zmeul captiv, se înțelege cu acesta să-și piardă fiul pentru a nu mai avea obstacole în dragostea lor (AT 590). El o povățuiește să-i dea

s. periculoase. Mama i se prefăce bolnavă și cere, ca să se însănătoșeze, să mănînce „zamă de pui de pasăre măiastră“, a doua oară să mănînce „carne de purcel lins prelinș“, a treia oară să-i aducă „apă moartă de la fîntîna moartă“, a patra oară să-i aducă „apă vie din fîntîna cea vie“, și la urmă „o smicea ... dintr-un măr dulumăr“. Petrea Voinicul îndeplinește s. după sfaturile Ilenei Cosînzene, care îi schimbă alimentele aduse cu altele inofensive, folosind pe cele aduse de Petrea la învierea lui (79, p. 24—32).

3. Baba care a prins copiii părăsiți în pădure îi trimite pe rînd să aducă cămașa de aur a zgripturoaicei, apoi cămașa cu soarele în piept și la urmă pasărea lăinică din puțul care împietrea pe orișicine. Numai sora a putut-o aduce, înviindu-și fratele (LXXXIII, p. 410). Sora, instigată de o babă, cerc fraților să-i aducă numai cămașa babei din sfîrcurile mării, apoi pe sora Crivățului care îi împietrește (ibid., p. 407).

4. Împăratul cotropitor folosește ca pretext de cuprindere a împărăției vecine neputința de a rezolva s. din ce în ce mai grele (AT 725). El trimite astfel împăratului vecin un băț rotunjit la strung să-i afle care este capătul de la tulpină și cel de către vîrf. Numai voinicul închis în turn poate oferi dezlegarea: să vîre bățul într-un butoi cu apă și partea dinspre tulpină, mai densă, se va așeza spre fund, iar celălalt va rămîne deasupra (61, p. 50), sau să-l arunce în sus și va cădea mai întîi partea de către rădăcină (81, p. 57). A doua oară, împăratul agresiv trimite celui vecin trei mînji identici ca mărime, formă și păr, dar de vîrste diferite, să le ghicească vîrsta. Numai voinicul știe să propună să li se dea trei coveți cu ovăs, jăratec și lapte dulce, din primul gustînd cel mai bătrîn, din lapte cel mai tînăr (61, p. 50—51), sau să li se dea trei ciubere cu grăunțe, fîn și lapte (55, p. 107) sau cu ovăs, orz și grîu (50, p. 115), sau numai fîn și lapte, cel mai mic alergînd la lapte (81, p. 59). Împăratul Roșu trimite împăratului Verde „o oală de pămînt spartă, cu porunca ca-n trei zile să-i puie petec“, dar voinicul zidit în turn îl sfătuiește să-i restituie oala pentru a fi întoarsă pe dos, „că cine o mai văzut să pună petecul pe față“ (7, p. 145—146). A treia s. e cea de a săgeta „bumbuș de pe vîrfurile cetății“ (61, p. 5), sau să tragă două lovituri de tun, una cînd împăratul își bea cafeaua, a doua cînd își trage „păpucul“ (50, p. 116—117), sau să afle la ce oră s-a sculat în ziua de Paști, la ce oră s-a dus la biserică și la ce oră a dus întîiul pahar la gură, cu porunca de a-i lovi

pocalul din mînă (81, p. 60). Voinicul cere să se construiască un turn înalt din care pîndește cu ocheanul scularea împăratului pentru a da loviturile de tun sau a-i lovi pocalul din mînă. În altă variantă, împăratul cere să i se construiască un castel „care nici pe pămînt să se razime nici de cer să s-atingă”. Voinicul face un palat pe care îl leagă de picioarele a 9 vulturi (55, p. 107—108). Rareori, a treia s. e ghicirea cui i se potrivesc cele trei fire de păr; voinicul din turn arată că sînt otrăvite (81 a, p. 587—588).

5. Pentru a se debarasa de servitorul care îi dejoacă planurile, popa decide să-l trimită în locuri de unde nu s-ar mai putea întoarce. El umple trei saci cu cenușă și trimite pe Pepelca la moara dracilor, „că de acolo cu bună samă nu s-a mai întoarce, că dînșii nu pricep șaga”. Pepelea însă se întoarce cu făină de grîu și păpușoi, după ce a orbit pe cel care-i punea broasca pe slănina din frigare (79, p. 15—17). Sluga e trimis de popă în pădurea plină de mistreți cu merinde la porcarul fictiv „da de să potoape”, dar el aduce toți porcii sălbatici „la popa în ocol”. E trimis apoi după lemne în pădurea cu lupi și urși care îi mănîncă boii, el se întoarce cu carul tras de un urs și un lup (5, II, p. 422—424).

6. Servitorii invidioși de la curtea împăratului pîrăsc pe fiul împăratului că s-ar fi lăudat să săvîrșească isprăvi grele, cu gîndul ascuns de a-i cauza moartea. Într-o variantă a basmului AT 514, ceilalți fii de împărat pîrăsc pe fata travestită în flăcău că s-a lăudat a aduce: curmale din grădina ursului, armăsarul din stepele Scharii, apă vie și apă moartă de unde se bat munții în capete și zimbrul cu pietre nestemate și cu soarele în frunte. Fata le îndeplinește pe rînd cu ajutorul calului năzdrăvan. La urmă, ca să-i pedepsească, ea insinuează împăratului că pîrîtorii ei s-au lăudat că pot stinge focul de pe o claie de fîn numai „cu poveștile” și astfel ard toți (5, II, p. 162—166). Variantele basmului AT 502 înfățișează o gamă mai variată de atari s. Fiul de împărat s-ar fi lăudat că poate aduce: o căruță de trifoi verde în miezul iernii, perechea păpucului Ilenei Cosînzenei, fiica lui Tata Florilor, iar la urmă că poate ghici semnele fetei mai mici a împăratului (soarele în piept, luna în spate, luceferii pe genunchi; 61, p. 42—46), sau cireșe coapte iarna, apoi fragi și mure și construirea unui pod de aur „peste nouă țări și peste nouă mări”, iar lîngă pod pomi cu poame de aur (67, p. 239—

240), iar uneori, alături de mure și de struguri din pădurea zînelor, să fure „cîntarea zînelor” (55, p. 42—43). Toate s. inventate de invidioși sînt înfăptuite de fiul împăratului cu ajutorul omului de flori pe care l-a eliberat el. Într-o variantă a basmului AT 328, țiganul impostor pîrăște pe fiul împăratului pe care l-a silit să-i fie vizitiu că s-a lăudat să aducă calul zmeului care vrea să fure fata împăratului, apoi șaua calului acestuia și la urmă chiar pe zmeu „prins și fericat”. Fiul împăratului le îndeplinește, ajutat de Voinicul Florilor eliberat de el (79, p. 74—77).

Serilă v. Murgilă

Setilă v. Tovarăși năzdrăvani

Sfarmă-piatră v. Tovarăși năzdrăvani

Sf. Duminecă, Sf. Luni, Sf. Miercuri, Sf. Vineri, Sf. Sîmbătă v. Zile sfinte

Sfîrșitul lumii. Se numește de obicei „vremea de apoi”, mai rar „coada veacului” sau „vremea palmășoaii”. Se crede că s. l. va fi „foarte aproape”, sau peste 30—40 ani, sau peste 100—200 ani, sau în anul 2000 (LIII, p. 155). Lumea s-ar fi sfîrșit dacă n-ar fi intervenit mereu Maica Domnului (52, p. 257) sau îngerii care „se roagă lui Dumnezeu să ne mai leze un an, ca să ne iaie sama de e cu adevărat că suntem așa de răi” (ibid., p. 154), sau Sf. Petru care cere amînare pînă la anul 2000 (ibid., p. 1290).

1. Se va cunoaște după unele semne prevestitoare. Se vor comite nelegiuiri (judecăți nedrepte, fiii bat pe părinți sau îi omoară, se fură mult, legături incestuoase), va pieri rușinea (tinerii nu se sfiesc de bătrîni, bătrînii se însoară cu fete mari, iar flăcăii cu femei bătrîne, „tîlharul și curva va avea cinste în lume mai mult decît cei onești”). Bogații vor fi mai asupritori cu săracii, vor fi mori la toate vadurile și crîșme la toate răspîntiile, arăturile vor fi pe lîngă sat (LIII, p. 156), toate haturile vor fi arate, iar oamenii se vor înmulți ca ciupercile și se vor mîncă între ei, neavînd destulă hrană (LX, p. 10). Va fi foamete mare, cutremure de pămînt, războaie, stele cu coadă, „va fi lumea a neamțului, va cădea frunza bradului” (LX, p. 20). S. l. va fi anunțat și de unele cataclisme cosmice, prin ciocnirea unor stele: „cînd Sfredelul va căde drept în Comoară, atunci aurul și argintul

se vor vărsa pe toată fața pământului și va fi vremea d-apoi" (XXXV, p. 1337). Cu 3 sau 7 ani înainte de s.l., nu se vor mai naște oameni, fiind ei atât de mulți „încît nu se va putea număra", iar oamenii vor fi „toți cu știință, toți meșteșugari". Scara valorică va fi răsturnată: „toți cei bogați vor săraci, iar cei săraci și scăpătați se vor îmbogăți, cei cu titluri înalte vor cădea, se vor înjosi, iar cei de jos se vor ridica ... cei buni se vor face răi, iar cei care au fost răi prin supunere, ascultare și silință se vor face buni, adică tîlharul și curva ... vor ajunge a fi de cinste în lume, iară cei de cinste și buni vor lua locul acestora" (LIII, p. 156). Oamenii de la s. l. vor fi mici „ca niște știuleți de păpușoi, se vor trudi cîte 12 să îmblătească un snop de grîu într-un cuptor și tot cîte 12 vor căuta să întoarcă oul de găină cu drugii" (LX, p. 11). S.l. ar fi aproape „fiindcă soarele încălzește puțin și mulți își închipuie că soarele-și pierde lumina sa" sau pentru „c-a ieșit car fără boi (trenul)" (LIII, p. 156).

2. S. l. e închipuit ca un război general: se vor bate toate popoarele, „atîtea oștiri și rezbele vor fi, că se vor roade rădăcinile copacilor de copitele cailor", se vor ucide unii pe alții, pînă va rămînea un singur împărat, o turmă și un păstor. Atunci Isus va lua „împărățiile de la toți împărații și are să se facă el împărat a toată lumea". Oamenii vor întineri, devenind toți de 30 sau 32 de ani (LIII, p. 157). După altă legendă, la s.l., împăratul uriașilor, Constantin, cufundat cu oastea lui sub apă, va ieși pe pămînt și va birui pe toți împărații, rămînînd singur stăpînitor „cu oamenii lor" care din uriași au devenit atât de mici, „că vor îmblăți 12 într-un cuptor" (52, p. 31, 1288).

3. S.l. este uneori reprezentat ca o stăpînire a diavolului. După ce dracul a fost ținut în iad, Dumnezeu i-a promis că va avea și el „jumătate de împărăție pe lume... dară tocmai la sfîrșitul lumii; atunci 30 de ani întregi ai să fii numai tu stăpîn". Atunci diavolul va căuta să-și cîștige adepți, dar cei credincioși lui Dumnezeu vor rezista. Pe aceștia dracul „i-a munci, i-a pune să care pietre și să facă poduri, podurile vor fi cu cuie pe ele și i-a pune să treacă cu picioarele goale, să-i înfrice ca să i se dea", însă ei „nu se vor teme, vor trece și le va fi moale ca pe paie sub picioare, și-i va pune să treacă prin foc și cei ce vor trece le va fi rece, ca și cum n-ar fi foc". Atunci diavolul va da secetă schimbînd apa în apă și argint, iar pe oameni îmbiindu-i cu „ud de-al lui și de cal". Cinc va bea, va fi al lui. Dar perioada de stăpînire a diavolului va trece repede, întrucît „acei 30 de ani

vor fi ca 30 de zile, ziua are să fie ca ceasul, iar ceasul ca minuta“ (52, p. 936—937). În vremea stăpînirii de 33 ani a diavolului, Dumnezeu va umbla doar cu o prescură și un pahar de vin din care se vor sătura cei credincioși, ispita trecînd repede, întrucît „anii vor fi ca zilele și ceasurile ca clipitele“ (ibid., p. 1292). Stăpînirea diavolului va fi definitivă și consecința va fi potopul. Cînd se va înrăi lumea, Dumnezeu va lăsa pe Iuda înlăntuit să „roadă furca pămîntului cu totul“. Atunci pămîntul se va scufunda cu totul sub apă, iar soarele va răsări de la apus și va apune la răsărit, toate mergînd îndărăt (LX, p. 18). De teamă ca Iuda să nu roadă piciorul pe care e rezemat pămîntul, poporul îi serbează ziua (LIII, p. 159).

4. După alte legende, s.l. va fi provocat de stăpînirea balaurului uriaș sau a scorpiei. Balaurii închiși în cer și stăpîniți de Sf. Gheorghe vor veni pe pămînt „și atunci vor pieri oamenii de chin și de sete“ (52, p. 29). Scorpia care a fost legată de Sf. Gheorghe în fundul mării va ieși la s.l. „și va popri apele“. Aceasta se va întîmpla „cînd vor fi hotarele tăiete“, arate și semănate (ibid., p. 1287—1288).

5. Cele mai multe legende înfățișează s.l. ca un nou potop care va avea loc prin foc. Acesta va fi precedat de o seamă de calamități. În urma războaielor, sîngele va curge gîrlă „de va înnota calul în sînge ca în apă“. La s.l. „va răsări în șesul Sibiului un măr cu mere roșii și cînd mărul va fi ca butucul roșii de gros, atunci va fugi calul din Sibiu pînă în Deva prin sînge pînă în chișită cu friul după el și nu se va afla cine să-l prindă“. Vor apare păsări cu ciocul de fier (sau de foc) care vor chinui oamenii, sugîndu-le sîngele sau chiar omorîndu-i (LIII, p. 157). Atunci „o să iasă boieri alghi cu ciocu dă hier, cari-o să ciocănească lumea ca ghionoile copacii“ (12, I, p. 242). Stelele nu vor mai lumina și vor cădea, luna va fi scăldată în sînge, potop de apă și păcură (sau numai de apă). „Toate jivinile din pămînt vor ieși la suprafață. Păsările ce zboară vor cădea înădușite pe pămînt, peștii vor ieși din apă“. Apoi va dispărea apa de pe pămînt, urmată de o mare foamete. Atunci va apare Anticrist (sau Antihîrs, Antihîrț) care va domni 3 ani, căutînd să-i chinuiască pe oameni cît mai mult (LIII, p. 157). El e fiul unei fecioare urîte (sau a unei femei cu tare monstruoase) care va crește „într-o zi ca-ntr-o săptămînă“, încît la 3 ani „va fi om mare, cu mustăți și cu barbă ca toți oamenii“ (LX, p. 25). În

locul apei, va ieși pe pământ numai aur și argint sau bani. Anticrist va umbla prin lume cu poloboace cu apă (sau cu urină) sau cu urciorul gol ca să stîmpere setea oamenilor. Cine va bea, nu se va sătura și va fi vîndut lui (LIII, p. 158). Anticrist va oferi oamenilor balebă sau putregai de copaci ca să-și stîmpere foamea, iar cei ce vor gusta, vor fi ai lui (LX, p. 45). În schimb, Isus (Maica Domnului sau Sf. Ilie, Sf. Ion) va umbla numai cu un corn de prescură și un pahar de vin și credincioșii care vor gusta, nu vor mai simți foame și sete. După altă legendă, Sf. Toader va veni cu coliva pe pământ pentru a sătura pe oameni (LIII, p. 158). Diavolul „cel mare” legat de un munte, va ieși la s.l. „și va ascunde toate izvoarele, toate apele sub o piatră și n-are să rămîie de băut decît păcura și leșia ce o fac femeile vinerea și în simbetele morților, precum și după bobotează cele două săptămîni” (52, p. 938). Dumnezeu va trimite pe Sf. Ilie să se lupte cu Anticrist. Sf. Ilie va fi rănit (sau decapitat) și sîngele lui va cădea pe pământ, aprinzîndu-l (LIII, p. 158). Ca să prevină calamitatea, lupta dintre Sf. Ilie și Anticrist se va desfășura pe pielea unui bou tăiat de evrei la sfîrșitul lumii care „paște o falce de iarbă pe zi și bea un iaz”. Totuși în pielea bouului este „o bortică cît un vîrv de ac” prin care va curge o picătură de sînge ce va aprinde pământul. În altă variantă, Sf. Mihail va fi băgat de diavol într-o piele de dihor și prin găurile ei va curge sîngele lui care va da foc pământului (52, p. 1292—1293). După alte legende, sîngele incendiator va fi cel ce va curge din găleata fratelui ucis din lună: cînd aceasta se va umple, 3 picături vor cădea pe pământ, aprinzîndu-l. Pământul se va topi „și munții vor curge ca rășina” (LIII, p. 158—159), căci va arde pe o adîncime de 7 stînjeni „și s-a face șes cum a fost înainte de potopuri” sau de 9 stînjeni „pînă ce va da de curat” (52, p. 1292). Focul va cădea în făurar și va arde pământul de 9 coți (LX, p. 58). Apoi pământul va fi curățat prin ploaie sau printr-un vînt puternic care va mătura toată cenușa (LIII, p. 159); „va veni vîntul cu doi feciori ai lui și vor sufla cenușa în mare, iar pământul va rămînea alb curat”. După stingerea focului, „cele 12 vînturi vor sufla să facă din cenușă o movilă și va sta așa 7 zile. În ziua a șaptea, va trece pe deasupra Sf. Ilie și va trîmbița și toate sufletele oamenilor vor ieși din movilă în chip de oi și de capre. Oile le-a despărți Dumnezeu ș-or fi a lui Dumnezeu, le va lua la dînsul în rai, iar caprele a celui necurat, le va lua și le va duce la el

în iad" (52, p. 1292—1293). Cei drepecți vor fi puși de Dumnezeu la bine, iar cei păcătoși vor fi puși să treiere la spini și la cioburi de sticlă, nebăuți și nemîncăți, vor fi purtați prin noroaie etc. Atunci vor fi pedepsiți jefuitorii „care astăzi mîncă și beau ca lipitorile de baltă de pe spinarea lor — atuncea și numai atuncea va căpăta cel nedreptățit dreptatea cuvenită" (LIII, p. 159). După arderea pămîntului, o ploaie mare îl va spăla „și unde crește urzica, va crește portocalul și în locul bozului va crește chiparosul" (LX, p. 59).

6. Uneori, s.l. e pricinuit de un vînt puternic care va mătura toate de pe pămînt. El va sufla atît de tare, încît „va duce boul pînă la mare", „are să ridice pe oameni ca pe pene", „are să icie și părul de pe vite și cu acel vînt are să meargă toată suflarea ce va mai fi vie la judecată care a se ținea la mijlocul pămîntului" (LIII, p. 158).

7. După s.l., pămîntul va fi populat din nou. Decît că oamenii aceia vor fi „mititei ca gîzele", „cît jumătate de deget, că 12 vor rostogoli un ou, așa are să le pară de greu — și 12 vor îmblăți într-un cuptor" (52, p. 1289—1290). Oamenii vor fi atît de mici, încît „or întoarce 12 cu drugii un ou de găină" sau „se vor sui cu scara în pelin" (LIII, p. 159), „cît degetul cel mare, dar au să fie tari, că vor ținea pe un om de-al nostru pe palmă". După unele legende, acești pitici vor fi blajinii, „oamenii cei cuvioși și plăcuți lui Dumnezeu, care nouă băteau mălai într-un cuptor. Aceia au fost la începutul lumii înainte de urieși și tot ei vor veni și după noi". După ce pămîntul va arde pînă „va fi neted ca masa", Dumnezeu îl va întoarce „cu cea parte deasupra, cu blajinii, care 12 rădică un ou" (52, p. 1294). Omenirea de după potop „nu va avea nevoie nici să mănînce, nici să bea și nu va fi așa de păcătoasă ca cea de astăzi" (LX, p. 75). Va fi o lume „fără păcate", cu „o altă populație care în veci, fără muncă și osteneală, va trăi fericită", o lume „mai blîndă și milostivă ca cea de astăzi", deoarece „oamenii nu vor mai avea trebuință de mîncare, vor petrece mai mult viață îngerească". Atunci „va fi un timp în care nu vor mai fi jupoiști de ciocoi și boieri și nu vor munci pentru toți și să fie batjocuriți de toți", cînd „și ei vor putea face cu boierii ceea ce fac boierii acum cu ei" (LIII, p. 159). După o legendă bucovineana, viitorii stăpînitori ai pămîntului vor fi diavolii, care l-au stăpînit și la început, dar oamenii înmulțindu-se, i-au

ezgonit. La s.l. „va fi peste tot apă și după ce se va usca, va rămînea lumea iar“ diavolilor atît de mici, „că 12 la un loc ar face cît un om“ (52, p. 484).

Simpetru. I. Cel mai popular dintre sfinți, e socotit în *legende* cel mai apropiat de Dumnezeu, fiind sfătuitorul lui permanent. E închipuit a fi portarul raiului, unde primește numai oamenii buni. Acolo ține în sînul său copiii mici, hrănindu-i „cu lapte dat cu lingurița“ ca să nu li se mai facă dor de mamele lor. O dată a pierdut cheile raiului și Dumnezeu l-a bătut (LIII, p. 380—381). La naștere a fost ursit să fie sfînt, dar să nu se poată naște pînă ce tatăl său nu-i va făgădui de soție pe Zîna făr' de tată. A treia ursitoare a hotărît ca **S.P.** să-și omoare tatăl, fiindcă acesta a ascultat cuvîntul ursitoarelor (LXV, p. 12—13). Un om ajunge cu balonul la poarta raiului și **S.P.** îi arată raiul: în odaia întîia copii nebotezați ce plîngeau, în a doua copii mai mari care se jucau. Caută apoi un negustor de vinuri și îl găesc în casa unde erau numai oameni bețivi, iar în altă casă numai bucătărese care parte găteau, parte se băteau cu polonicele (52, p. 925—926). O dată, e lăsat de Dumnezeu să-i țină locul o zi și o noapte. Un sărac își lasă capra singură pe cîmp, urîndu-i: „Dumnezeu să te păzească“. **S.P.** aleargă după ea nădușind. Cînd o prinde, îi rupe din coadă, rămînînd de atunci caprele cu „numai un semn de coadă“. Apoi se roagă de Dumnezeu să nu-l mai lase în locul lui (LVII, p. 131—133). **S.P.** e trimis iscoadă pe pămînt să vadă ce fac oamenii. Fiind roade bogate, toți oamenii beau și se veseleau. **S.P.** își petrece cu ei și întîrzie 4 săptămîni. La întoarcere, îi spune lui Dumnezeu că numai o femeie săracă îl pomenea. Dumnezeu dă în anul următor secetă și **S.P.** aduce vestea că toți oamenii îl pomenesc (ibid., p. 129—130). Fiindcă un om nedreptătea pe un orb, măsurînd mălaiul numai pe fundul blidului, în vreme ce lui și-l pune plin, **S.P.** îi dă o palmă zdravănă (92, p. 66). Îl roagă pe Dumnezeu să facă pe toți oamenii bogați, dar cînd își face casă, nu se mai găsește nici un lucrător (81 a, p. 411). La început, **S.P.** mîncă mult, Dumnezeu l-a adormit, i-a scos mațele și le-a zvîrlit pe o răchită. După aceea, nu i-a mai fost foame. Din mațele lui **S.P.** s-a făcut porumbelul (52, p. 253). **S.P.** e trimis în iad să răscumpere sufletele oamenilor. Întră slugă la diavol 3 ani. Vara cînd se scaldă în mare, diavolul lasă zapisul pe țarm și el se cufundă în fundul mării,

iar **S.P.** fură zăpăsitul și fuge la rai. Diavolul aleargă să-l prindă, îl ajunge tocmai la poarta raiului și-l prinde de un picior, rupându-i din talpă. De atunci au oamenii piciorul scobit (LVII, p. 142—144). După altă legendă, din picurii de sânge care au curs atunci din piciorul lui **S.P.** s-a născut aiul (usturoiul), întrucât **S.P.** s-a văietat „Ai, doamne” iar Dumnezeu l-a mîngîiat: — „Taci, Petre, că și acela va fi de vr-un folos” (64, p. 457—458). Altă dată, călătorind cu Isus prin iad, adoarme acolo și se pomenește înconjurat de draci. Ca să scape, se prefăcă că vrea să facă o mănăstire și dracii îl îmbrîncesc afară (LVII, p. 127—128). În vremea cînd era pe pămînt, a hotărît să trimită femeii pe la creștini să-i cheme la o adunare. O femeie numită Călugărița, se lăsă momită de diavol prefăcut într-un „domnișor” și trădă planul **S.P.** Acesta o caută și o blestemă să se prefacă într-o insectă, numită călugăriță (47, p. 497—500). Perele din care a vrut să mănînce **S.P.** s-au prefăcut în stelnițe de pere, insecte urîte și grețoase (ibid., p. 422). Insecta din scoarța brazilor căzuți, numită țigîi sau țigîinat, s-a născut din sulhacul cu care **S.P.** își desfunda pipa, pe care el l-a aruncat o dată mînios (ibid., p. 88—89). În vremea cînd era pe pămînt, **S.P.** fiind bolnav, trimite niște babe după buruieni de leac „în țara sîrbească”. Ele au întîrziat mult, zărindu-se pe cînd **S.P.** își da sufletul; le-a blestemat să se facă stei de piatră, cum se văd și astăzi (LVII, p. 127).

S.P. e mai mare peste grindină (piatră). E serbat 3 zile „pentru că el trei zile a fierț piatra în cer, ca să nu le strice oamenilor, de aceea piatra e mărunțică și rară cu picături calde de ploaie”. El o orînduiește împreună cu Sîntilie, cei doi sfinți „poartă nourii, ploaia, piatra” ... „Cînd se aude piatra forcotind, atunci Sf. Petru o fierbe ... Sf. Ilie dă foc și Sf. Petru fierbe piatra în cer” (52, p. 802—803).

S.P. este stăpînul lupilor (v. *Lup*). El are putere peste ei, le încheștează gura, cînd se necăjește pe ei chiar 40 de zile, apoi le rînduiește pe cine să mănînce. Vitele destinate lupilor **S.P.** le înseamnă „cu puțină roșăță sau sânge în frunte”. Cînd lupii se strîng și urlă, **S.P.** coboară din cer în mijlocul lor pe un cal alb și „începe să rupă codri dintr-o plîne care nu se mai isprăvește și aruncă la fiecare lup”, sau le împarte prescură ori „niște boabe de năut” sau „niște semințe” care le „taie foamea”, încît lupii pot răbda mai multe zile. Pentru lupul rămas flămînd **S.P.** ursește un om sau o vită. Lupii nu pot mîncă

decît fiinţele destinate lor de **S.P.** (LIII, p. 381—383). **S.P.** a poruncit unui lup să mănînce un cal pintenog. Stăpînul simţind, i-a uns pieiorul cu balegă, dar **S.P.** i-a poruncit să-l mănînce pe stăpîn. Altui lup **S.P.** îi porunceşte să mănînce numai o litră dintr-un cal, dar lupul l-a mîncat tot, dezvinovăţindu-se că n-a avut alt cîntar decît gura (LVII, p. 148—150). Un om sortit de **S.P.** să fie mîncat de lup scapă de două ori, dar a treia oară un os al lupului mort îl loveşte în frunte, omorîndu-l pe loc. Un cioban care a pîndit întîlnirea **S.P.** cu lupii află că a fost orînduit să fie mîncat de un lup şchiop. Ciobanul se păzeşte mereu, dar noaptea e luat de lupul cel şchiop din mijlocul tovarăşilor lui (LIII, p. 546). Un om, numit Cucu, i-a furat caii într-o noapte. Ca să-i poată găsi, Dumnezeu i-a dat lui **S.P.** lupii drept cîinii lui, iar ca să vadă prin pădure, Dumnezeu i-a dat licuricii. Negăsind caii, **S.P.** l-a blestemat să se facă pasăre (LVII, p. 144—145; v. *Cuc*).

II. În *basme*, **S.P.** e arătat a fi însoţitorul lui Dumnezeu (uneori Isus) în călătoriile lui pe pămînt. El îndeplineşte rolul de sfătuitor sau de cel care prilejuieşte explicarea hotărîrilor luate de Dumnezeu (v. *Dumnezeu*). Rareori e actant singur. Un evreu sărac, auzind că Dumnezeu dă însutit celui ce dăruieşte ceva la biserică, dă un pui de găină, singura lui avere. Neprimind nimic, pleacă la Dumnezeu şi se întîlneşte cu **S.P.** care îl face „doftor”. Îl ia cu sine la o femeie bolnavă pe care **S.P.** o taie bucăţi, apoi o înviază sănătoasă. Ca plată, **S.P.** ia o piine şi un ou, iar evreului îi dă o ladă de galbeni, apoi se despart. Evreul se duce la fata unui împărat pe care o taie fără să o mai poată învia. **S.P.** îi vine în ajutor şi ia aceeaşi plată (52, p. 322). Într-o variantă, **S.P.** locuieşte pe pămînt într-o cetate de pe muntele de argint, unde voinicul îl întrebă de locuinţa celei promise la naştere, Raura Lună. **S.P.** nu ştie şi îl trimite la Sf. Duminecă (7, p. 151). Cînd călătorea pe pămînt, s-a prins cumătru cu un om. Auzind de la Isus că nu va ploua în acea vară, **S.P.** îl sfătuieşte să lase locurile pîrloagă. Cu toate că n-a plouat, cerealele s-au făcut din belşug şi **S.P.** se plînge lui Isus de păţania cumătrului, acesta îl îndeamnă să cosească miriştea, obţinînd mai mult grîu ca alte dăţi (LIII, p. 547). În altă variantă, cumătrul e învăţat să ardă paie cosite de pe mirişte şi se alege cu mormane de grîu. Sătenii lacomi dau şi ei foc stogurilor netreierate şi nu se aleg cu nimic (LVII, p. 130—131). Cînd se pune să secere în locul celui ce le aduce

apă, întrece pe toți ceilalți 40 secerători, apoi dă un fir de busu-ioc celui cu apa să-l pună lângă copilul lui și se prefacă într-un copil întru totul asemănător (7, p. 17). **S.P.** trimite lupii să mănânce boii unui flăcău orfan. Mai târziu, flăcăul intră slugă la rai și dimineața când duce apă lui **S.P.**, îi rupe un picior, amintindu-i că aceasta e plata pentru boii mâncați de lupii trimiși de el (81 a, p. 648). Un flăcău nu poate cosi o livadă pînă la prînz, apoi amiazi și seară, cum s-a angajat. Scoțînd din fîntînă pe sora soarelui, se căsătorește cu ea. O dată, soarele îl lasă în locul lui pe cer. La prînz, vine la el **S.P.** cu mîncare, dar omul îl ia la bătaie, crezînd că el e acela „care nu m-ai îngăduit atuncea să mîntui de cosit ș-am rămas flămînd”. **S.P.** fuge. A doua zi, vine soarele în locul lui și **S.P.** nu mai îndrăznește să se apropie de el cu mîncarea, spunîndu-i că se teme că va fi bătut ca ieri (52, p. 439—440). Când călătorește cu Dumnezeu pe pămînt, se revoltă împotriva hotărîrii acestuia de a căsători flăcăul leneș cu fata harnică și decide „mă duc să-i dau o palmă, orice-ar fi, dacă e vorba așa!” Dumnezeu îl previne însă: „pentru o palmă să nu iei două” (AT 822 + 791). Peste cîțiva ani, găzduiesc la fata căsătorită cu cel leneș. Acesta vine acasă beat și îl ia la bătaie pe **S.P.**, apoi cînd iese afară, **S.P.** roagă pe Dumnezeu să schimbe locul și este din nou bătut (5, II, p. 488—490).

III. Într-o seamă de *legende-snoave*, **S.P.** e înfățișat cu slăbiciunile unui om de rînd, cu efect ilariant. **S.P.** avea drăguță o pescăriță care o dată a prins atît de mult pește, încît nu l-a putut vinde într-o zi întreagă. Ca să o îmbuneze, **S.P.** a instituit postul lui care să dureze pînă ce drăguța lui își va vinde tot peștele. Astfel postul lui a rămas mereu în vigoare (81, p. 296). Postul lui ar data din vremea cînd călătorea cu Sf. Pavel pe pămînt. Poposind la o crîsmă cu oameni veseli, se antrenează și ei la joc pînă noaptea târziu. Ca pedeapsă pentru că au fost ispitiți la joc, **S.P.** a instituit postul lui (LVII, p. 114). Postul lui ar fi instituit de cînd **S.P.** a fost acuzat pe nedrept că ar fi furat niște opinci care s-au găsit apoi în traista păgușului. Drept pedeapsă, a instituit postul ce-i precede ziua (LIII, p. 546). Trecînd pe lângă o crîsmă, **S.P.** vrea să intre printre bețivi, deși Dumnezeu se împotrivește. Ca să-l pedepsească, Dumnezeu îi face, fără știrea lui, o vioară în spate. Văzînd-o bețivii, îi cer să le cînte și cînd **S.P.** neagă că ar fi lăutar,

e luat la bătaie (ibid., p. 537). După ce cîntă și joacă după vioara lui **S.P.**, recruții din crîsmă îl bat, încît abia se poate tîrî afară, blestemînd ca să plouă totdeauna la încorporarea lor (81 a, p. 410—411). E bătut de cătane pentru că a băut rachiul de la diavol și s-a îmbătat (52, p. 915). Fiindcă s-a îmbătat rău din rachiul vîndut de diavol la iarmaroc, **S.P.** e rînduit de Dumnezeu ca pe lumea cealaltă să judece el pe bețivi „pentru că și el a fost beat” (ibid.). O babă care a avut șapte bărbați și șapte rînduri de copii se duce în cele din urmă la rai. **S.P.** o oprește, dar ca îi spune versuri glumețe și în cele din urmă Dumnezeu îi spunc să o primească în rai, ca pe una care „copiii și casa ș-a pus la cale și pe o mulțime de oameni i-a miluit și i-a fericit” (ibid., p. 1265—1266). (S. 5584). Trimite însă în iad pe cel care s-a căsătorit a doua oară, bine știind din prima ce înseamnă căsătorie (S. 3411). V. *Legendă*.

Sînnicoară. I. În *legende*, e unul din sfinții de seamă care are însărcinări diverse. El călăuzește soarele pe cer, străjuind în partea de miazănoapte a cerului ca să nu se abată într-acolo, spre miazăzi fiind paznic Sîn Toader (LVIII, p. 157). **S.N.** a fost trimis să-l iscodească pe diavol cum se va putea recăpăta zapisul prin care oamenii morți erau ai lui. **S.N.** a așteptat 30 de ani la poarta iadului pînă ce diavolul i-a spus că numai cel născut din duh sfînt îl poate scoate de la el (52, p. 37).

S.N. este stăpînul apelor și al corăbierilor. El apără și ajută pe cei ce umblă pe ape (LIII, p. 408—409). Un om care trecea o apă înotînd era să se înece. Se ruga de Maica Domnului să-l ajute, dat tot mai tare se cufunda. Cînd a cerut ajutorul lui **S.N.** imediat a fost deasupra apei. Tot **S.N.** ar fi oprit apele cînd a fost potopul, ca să nu înece corabia (52, p. 886).

S.N. e milostiv cu cei săraci, ajutînd văduvele și orfani, dăruindu-le bani. El ajută însă și pe hoți. Ajută mai cu seamă fetele sărace, dîndu-le bani ca să se mărite. Celor orfane le aruncă pungi cu galbeni pe fereastră (LIII, p. 409). Un om sărac are trei fete și e silit să le trimită în lume ca să cîștige bani, vînzîndu-se. **S.N.** aruncă fiecărei fete în ajunul zilei cînd trebuia să păcătuiască cîte o pungă cu 150 galbeni. A treia oară tatăl l-a pîndit la geam și i-a sărutat picioarele (LVIII, p. 170—171).

S.N. ajută și pe soldați în război (LIII, p. 409). El are mare putere, căci „la Sf. Neculai se roagă oastea cînd merge la bătălie, că Sf. Neculai șede călare pe tun“. De aceea, îl serbează pînă și turcii (52, p. 717—718).

II. În cîteva *basme*, S.N. apare ca auxiliar al protagoniștilor. Într-un basm bucovinean (AT 402+302), fiul mai mic al unui împărat se căsătorește cu o broască care noaptea își lepăda pielea. El i-o aruncă în foc, iar nevasta fuge prefăcută în cioară. Soțul pleacă în căutarea ei și ajunge la mare unde îl trece S.N. cu o barcă și îl conduce la moara soției lui, învățîndu-l cum să prindă blestemul soției (52, p. 988—991). În alt basm (AT 363) S.N. ajută pe cel ce cinstește icoana lui. Un om sărac nu are decît icoana S.N. pe care o zălogește unui cîrciumar pentru o pîine. Un flăcău o răscumpără ca să nu se mai joace copiii cîrciumarului cu ea. S.N. apare în chip de moșneag la flăcăul care îi cumpără icoana și îl învață cum să păzească trei nopți în biserică unde fiica împăratului apăsese ca monstru și mîncă santinelele. După a treia noapte, S.N. atinge cu bățul monstrul care redevine fata împăratului, arătînd că el a fost moșneagul sfătuitor (LVIII, p. 159—167). Un om sărac care nu mai avea decît icoana S.N. o vinde unui turc, pretinzînd că „păzește casa și toată averea“. Turcul pleacă de acasă, lăsînd totul descuiat în paza icoanei S.N. Niște hoți aud pe turc lăudîndu-se că icoana l-a păzit de furturi și îl jefuiesc. Turcul nu se supără, crezînd că S.N. a adormit și pleacă, lăsînd ușile deschise. Hoții vin din nou, vor să fure și icoana, dar se pomenesc țintuiți locului pînă îi prinde turcul (ibid., p. 167—170).

III. În cîteva *legende-snoave*, S.N. este zeflemisit. Un țigan cu oi multe pune laptele în altar, la sfatul preotului. Mai tîrziu, popa și dascălul fură laptele, după ce au uns sfinții pe la gură cu smîntînă, îndeosebi pe S.N. Țiganul crede că sfinții i-au mîncat laptele și îi probozește, mai ales pe S.N.: „— Și tu, ghiuj bătrîn, nu ți-a fost rușine de ceialalți? Păcat de barba ta cea albă“ (52, p. 1257—1258). Baba care dă buzna în rai e luată la întrebări de S.N., dar ea îl batjocorește. „Dacă ești S. Neculai — Bate-te-n dos c-un mai!“ (ibid., p. 1266). Preoteasa care n-avea copii se roagă lui Dumnezeu să-i împlinească dorința. Soțul ei îi apare ca Sf. Petru și o anunță că va veni S.N. să-i facă un copil, ea primește cu bucurie vestea, dar preotul îl ia la bătaie pe intrusul camuflat în S.N. (S. 3470 E). O

țărancă ce și-a pierdut banii e sfătuită să se roage S.N. ca să-i ajute să-i găscască, dar ea nu mai are nădejde că S.N. îi va restitui (S. 3253). V. *Legendă*.

Sintilie. I. În *legende*, el este stăpînul norilor și al ploii, al tunetului și al vînturilor. E închipuit alergînd pe nori cu o căruță trasă de cai de foc. Tunetul ar fi produs de huruitul căruței lui pe cer, iar fulgerele sînt scînteii din potcoavele cailor lui sau din biciul lui. **S.I.** trăsnește pe oamenii păcătoși, dar mai cu seamă pe diavoli. Săgeata trăsnetului lui e în trei dungi, sticloasă și intră în pămînt de 9 stînjeni. La 9 ani, iese pe pămînt și e bună de vindecăt junghiurile (LIII, p. 389—394). La naștere, **S.I.** a fost sortit să-și ucidă părinții. Cînd se întorcea odată acasă, diavolul îl minte că soția lui doarme cu altul. Fără să se mai îndoiască, taie capetele părinților care veniseră la el și dormeau în șură (52, p. 519—520). În alte variante, **S.I.** își ucide nevasta și părinții sau numai pe tatăl lui. Se pocăiește și cere lui Dumnezeu să-i dea trăsnetul ca să-i pedepsească pe draci pentru că l-au ispitit să facă această crimă (LIII, p. 546). După ce și-a omorît părinții pentru că l-au necăjit, s-a făcut cioban pe munte. După trei ani, vine în sat și omoară pe omul care îi furase pe soră-sa, apoi Dumnezeu îi dă sarcină să-l urmărească pe diavol cu trăsnetele și fulgerele (12, I, p. 238). Pentru că și-a omorît părinții, e trimis de Dumnezeu slugă la diavol. Acesta îl trimite în pădure după lemne, **S.I.** simulează că leagă cu o sfoară toată pădurea, dracul crede că vrea să-i aprindă casa și renunță la lemne (AT 1046). A doua zi, îl trimite după apă și **S.I.** simulează că sapă toată fîntîna, dracul se sperie și renunță (AT 1045) (81 a, p. 373; v. *Întreceri în puteri*). **S.I.** e șchiop, după alte legende paralizat de o mîină și de un picior, de aceea are putere mai mică în trimiterea fulgerelor și trăsnetelor. Cînd era sănătos, tuna de crăpau munții, se despica cerul și pămîntul, se stîrpeau femeile și animalele, sau se mișca pînă și scaunul lui Dumnezeu. Acesta l-a blestemat „— Uscăți-s-ar mîina” și de atunci a paralizat. În alte legende, **S.I.** are numai un ochi și e chiar surd, de aceea trăsnește mai rar fiindcă nu aude cînd îi poruncește Dumnezeu să trăsnească (LIII, p. 396—397). **S.I.** a văzut pe un om furînd făină din sacul unei văduve cu 5 copii la îndemnul diavolului. **S.I.** a trăsnit atît de tare în diavol, „că 7 ani de-a rîndul s-au stărpit animalele și femeile de pe fața pămîntului. Maica Precesta s-a speriat și ea din acel trăz-

net și a blestemat pe S. Ilie să i se usuce mîna dreaptă". De atunci, trăsnește numai cu stînga (92, p. 63). **S.I.** lovește cu trăsnetul pe diavolul prefăcut om care dă bani unui om în schimbul sufletului lui (52, p. 522). **S.I.** era cărauș și dracul i-a stricat căruța. **S.I.** a cerut lui Dumnezeu să-i dea putere peste diavoli, primind tunul (ibid., p. 787) pe care l-ar fi luat de la început la porunca lui Dumnezeu ca să răstoarne dracii care vroiau să se suie pînă la cer, grămădind munți peste munți (ibid., p. 12). Dumnezeu l-a trimis slugă la diavol ca să-i fure zăpăsul prin care „omul viu este jumătate al lui Dumnezeu și jumătate al diavolului și mort este al diavolului”. La scaldă, dracul a intrat în lac și Dumnezeu a înghețat lacul ca să nu poată ieși diavolul. **S.I.** a fugit în acest timp cu zăpăsul la cer, dar aproape de cer l-a prins pe **S.I.** de talpa piciorului, rupîndu-i carne, care lipsește și astăzi, iar omul a rămas al lui Dumnezeu (38 b, XIV, p. 76, Cucuieți-Teleorman). În altă variantă, diavolul a pus paznic al zăpăsului o coșofană pe care n-a mai crezut-o la urmă și **S.I.** a putut fugi cu el. Ca răsplată, Dumnezeu l-a pus mai mare peste draci (LVII, p. 192—193). La început, Dumnezeu nu avea sfinți, pentru că nici un om n-a avut curajul să se arunce în mare și să se lupte cu diavolul. Numai **S.I.** s-a aruncat cu căruța și cai și de atunci Dumnezeu i-a dat tunul împotriva dracilor (52, p. 302).

S.I. este văr cu vîntul și cu focul. Cînd vîntul și focul au pornit să-și încerce puterile, Dumnezeu l-a trimis pe **S.I.** să-i supravegheze, dar el s-a întovărășit cu ei și Dumnezeu i-a luat o mîna și un picior (ibid., p. 402). El conduce piatra (grindina) împreună cu Sîmpetru, el „dă foc și Sf. Petru fierbe piatra în cer” (ibid., p. 803) „S. Ilie orînduiește cu piatra, el rădică gheața în nouri de sub pămînt și în cer merg lăstopane de gheață întregi pe nouri, dar S. Ilie umblă cu căruța și c-un mai tot o sfarmă, iar arhanghelul Mihail merge înainte cu sabia și tot o taie”. **S.I.** are un paloș cu două tășuri „cu unul de aur și cu unul ascuțit. Cînd lovește cu cel de aur dă mană, cînd cu celălalt, dă piatră” (ibid., p. 792).

S.I. a fost pus o dată de Dumnezeu să-i țină locul. El vede pe stăpînul ariei cum fura grîu din grămada lucrătorului care i se părea mai mare decît a lui. La a treia baniță, **S.I.** intervine și îi dă cu banița în cap. Dumnezeu l-a certat că nu a fost mai îngăduitor, fiindcă el vede mult mai multe nedreptăți și nu se revoltă (LIII, p. 546).

La sfîrșitul lumii, cînd va apare Antihîrț pe pămînt, Dumnezeu îl va trimite pe **S.I.** să se lupte cu el (v. *Sfîrșitul lumii*). El va fi învins și Antihîrț îi va tăia capul. Sîngele lui **S.I.** va cădea greu pe pămînt, provocînd cutremur și pămîntul se va aprinde (LVII, p. 197—198). Lupta se va da pe o piele de bou ca sîngele să nu curgă pe pămînt. Totuși, în piele este o borbă „cît un vîrv de ac” prin care va curge o picătură din sîngele **S.I.** și ea va aprinde pămîntul și va arde pe o grosime de 7 stîinjeni (52, p. 1292).

II. În unele *basme-legendе*, narațiunile despre omorîrea părinților de către **S.I.** s-au contaminat cu cea despre tîlharul păcătos (AT 756 C). După ce **S.I.** și-a omorît cu sabia părinții (și soția), el se duce în pustie să-și ispășească păcatele. Dumnezeu îl înștiințează că va fi iertat cînd va sădi putregaiul și îl va uda cu apă cărată cu gura în coate și genunchi. În alte variante, e învățat să ude un tăciune pînă ce va face două mere (părinții lui), sau o ramură de măr pînă va face două mere ca să le dea lui Dumnezeu (LIII, p. 537). În altă variantă, după crimă, **S.I.** s-a spovedit, dar abia al 40—lea preot i-a dat canon să care 9 ani lemne într-o vale, apoi să le dea foc și el să se arunce în vîlvătaie. Dumnezeu îl salvează (LVII, p. 180). După omorîrea părinților, **S.I.** a decapitat mereu preoții ce îl spovedeau, abia un schivnic l-a încuiat în chilie și a aruncat cheia în iaz. **S.I.** a stat acolo 40 ani la o masă citind, mîncînd dintr-o pîine și bînd dintr-o cană cu apă ce nu se mai terminau. După 40 de ani, oamenii au găsit cheia și un înger i-a poruncit să facă foc și să se ardă, dar un înger l-a dus la Dumnezeu care i-a dat o „pușcă să împuște în draci”. Cînd a împușcat a treia oară „trei zile și trei nopți au curs pe pămînt, încît n-a ramas nici un drac în cer” (52, p. 521).

Într-un basm, **S.I.** distruge cu grindină holda unui flăcău orfan. Mai tîrziu, acesta intră slugă în rai. Cînd aduce apă și **S.I.** întinde mîna după ea, servitorul i-o rupe, amintindu-i că aceasta e plata pentru holda distrusă de grindina trimisă de el (81 a, p. 648). V. *Legendă*.

Snoavă. 1. Numele popular al speciei e *poveste*, folosit aproape peste tot la noi, generic care înglobează și celelalte specii narrative în proză (v. *Poveste*). În Muntenia, ea e denumită *snoavă*, termen adoptat și în folcloristică, azi în vădit regres: „*Znoavele* e un cuvînt mai vechi, *poveștile* au ieșit acuma pe urmă” (5, I,

p. 45—46). În vremea din urmă, prin Moldova nordică și Transilvania nord-vestică, termenul *basm* a ajuns să desemneze s., narațiunile glumețe, adică cele „de rîs” (ibid., p. 109). În trecut, în Moldova s. mai erau numite *jitii* și *taclale*, azi se pare ieșite din uz. *Jitie* înseamnă pățanie, șir de întâmplări, reliefînd deci caracterul realist al s. Specia a mai fost denumită la plural *palavre* sau *bazaconii*. În Moldova nordică se folosește denumirea *bălăcărele*, împrumutată probabil din limba ucrainiană. A mai fost atestată denumirea *polojăanii* în Transilvania nordică, cunoscută, se pare, și în Moldova, după cum ar indica titlul unei colecții din Vrancea alcătuită de S. Hîrnea. În Țara Oașului, se folosește și termenul de *trufe*, venit probabil din maghiară, unde verbul cu această rădăcină înseamnă a glumi, dar cuvîntul este, se pare, romanic la origine, căci jongleurii francezi mai foloseau denumirea *trufe* pentru fabliau, iar în vechea italiană *truffa* avea sensul de glumă, pălăvrăgeală, cu același sens trecînd și în spaniolă. La pădurenii din Hunedoara, s. mai erau numite *șozîi*, adică fapte hazlii, care provoacă ilaritate, cuvînt de origine maghiară. În Muntenia s-a mai folosit termenul *păcălituri*, atestat de colecția Fundescu, iar în Oltenia e cunoscut și cel de *dafie*, plural *dăfii*, dat la iveală de colecția R. Codin-Tuțescu, împrumutat din limba sîrbă (*davija*). Răspîndit în toate provinciile țării e numele *glumă*, iar pe alocuri, sub influența orașelor, a pătruns și cel de *banc*, corespunzător germanului *Witz*, care a ajuns sporadic și în Maramureș. În folcloristică, specia a fost denumită felurit. Mai întîi, a fost denumită *anecdotală*, atestată în *Efemeridele* lui D. Iarcu. În 1867, B. P. Hasdeu distingea *anecdota*, alături de *tradițiune* și *basm* (35, p. XI), dar mai tîrziu va semnala și termenul *snoavă*, diferit de anecdotală și legendă (XXXV, p. 2601). Denumirea *anecdotală* s-a generalizat în tratatele de istorie literară și manuale. Cea de *snoavă* va fi introdusă în folcloristică de M. Gaster (XXXI, p. 149, 158, 159) pentru a diferenția specia de nuvelă și poveste. Cuvîntul derivă din slavul *iznoavă*, care înseamnă narațiune nouă, inedită, adică întocmai ca și cuvîntul grecesc *anecdotală*, al cărui decalc pare a fi. Analogia ne duce mai departe la termenul romanic *novela* care denumea inițial categoria acelorași narațiuni noi, necunoscute, pentru ca apoi prin Boccaccio să evolueze spre noua specie cultă cunoscută sub acest nume, denumită de Jolles și *nuvela toscană* (XXXIX, p. 227). Astăzi,

folcloristica de la noi a reținut, alături de s., și denumirile *glumă* și *anecdota* pentru niște subspecii strâns înrudite ale s., cum se va arăta mai jos.

2. S. s-a bucurat de mai puțină vază decît legenda și basmul. Urmele ei în literatura clasică greco-latină sînt foarte firave, fiind atestate numai deprecierile de care se învrednicea la scriitorii vremii sub genericul *aniles fabulae* (povești băbești), care de fapt denumeau toate speciile narative în proză. În literatura medievală însă, s. s-a bucurat de mare considerație. Faimoasele *fabliaux*-uri, acele *contes à rire en vers*, colportate de jongleurii medievali, au fost pretutindeni bine primite, la curțile nobiliare și prin piețele târgurilor. Acestea nu erau decît prelucrarea, uneori destul de stîngace, a s. populare, care circulau de multă vreme pe cale orală deopotrivă printre țărani și țîrgoveți, soldați și negustori ambulanți, pelerini și marinari. S. trece apoi într-o sferă mai înaltă, stînd la baza nuvelisticii renascentiste prin prelucrările lui Boccaccio și Chaucer, marcînd începutul literaturii narative în limba națională. Odată cu deșteptarea interesului pentru literatura clasică a antichității, s. rămîne treptat pe seama păturilor populare, împreună cu vechile *fabliaux*-uri, denumite acum *fabellae ignobilium* (XIV, p. 371), adică poveștile celor necultivați din straturile de jos. Folcloristica incipientă, dominată de vederile romantismului, nu se va interesa de s., pe primul plan aflîndu-se balada și mai cu seamă basmul fantastic. În colecții se strecoară însă în subsidiar și s., cum se vede chiar în cea a fraților Grimm din 1812, care, alături de basme, dă la iveală și un număr apreciabil de s. La noi, colecția fraților Schott conține s. cam o treime, între care și 13 episoade din ciclul Păcală. Întîia colecție în limba română a lui T. Stamati, *Pepelea...*, aduce la lumină cîteva s. despre faimosul personaj, chiar dacă în sudarea lor prelucrarea e vizibilă, prezidînd intenția de a da operă literară. Broșura lui M. V. Stănescu *Arădanul* din 1860 (87) publică, între cele 7 narațiuni, și 2 s. (căciula care plătește singură și femeia lecută de lene de bărbatul înnebunit cînd bea apă pe nemîncate). Colecția lui I. C. Fundescu din 1867 dă de asemeni la iveală 10 *păcălituri*, alături de cele 12 basme, sporite simțitor în edițiile următoare. Cele două broșuri ale lui P. Ispirescu din 1873 și 1874, *Snoave sau povești populare* vor să dea la iveală numai s., dar printre ele se află și 4 basme despre animale, mărturie indirectă a confuziei adusă de o terminologie neprecisă. În culegerile ulterioare, s. va apare alături de basme, dar pe alocuri se vîd

și cîteva colecții, de obicei de proporții modeste, care conțin numai — sau cu precădere — s., alcătuite de Gr. Sima lui Ioan, Sextil Pușcariu, D. Stăncescu, E. Baican, I. Nădejde, T. Pamfile, D. Furtună, C. Rădulescu Codin, Ion Adam, Șt. Țuțescu, L. Costin etc. (LXXX, p. XV—XXIV).

3. S. e o narațiune scurtă, de obicei alcătuită dintr-un singur episod cu intenții satirizante despre fapte din realitatea de toate zilele, în care dimensiunile realiste sînt exagerate doar cît îngăduie limitele verosimilului. Propriu s. este declanșarea rîsului, ca satirizează glumind, stîrnind ilaritate. Satira din s. nu e vehementă, nu provoacă indignarea ascultătorului, fiind puternic îmbibată de acea bonomie care îl convinge că viciile semnalate sînt profund omenești, adică ieșiri reprobabile, nicidecum acte criminale. Cînd defectul semnalat pare a-și atinge apogeul, urmează pedepsa firească prin care se restabilește echilibrul moral al colectivității. Această pedepsire este astfel canalizată, încît auditoriul să fie cuprins de un rîs irezistibil, căci o s. povestită fără să fie aplaudată în final prin rîsete este o narațiune imperfectă ce nu și-a atins țelul. Întrucît snoava pîndește deficiențele omenești, în centrul atenției stă totdeauna personajul negativ. Acțiunea e dezvoltată doar cît e necesar pentru reliefaarea metehnei și pedepsirea ei. Personajul pozitiv are rol secundar, el acționează doar pentru a-i da protagonistului negativ prilejul de a-și dezvălui tara caracteristică sau pentru a-i aplica în final corecțiunea cuvenită. Cînd semnalarea deficienței se poate face și mai simplu, prin acțiune directă sau simplă portretizare, personajul pozitiv lipsește, actant rămînînd numai cel negativ, singur sau cu mai mulți din aceeași categorie. S. care povestește despre scoaterea lunii cu cîrligul din fîntînă sau gîrlă aduce în scenă numai pe un prost, în alte variante trei proști ce se asociază, prin aceasta sporind efectul ilariant. De aceea, în s. numărul sporit al actanților e cel mai adesea un procedeu estetic augmentativ. Se întîlnesc totuși s., așa numitul ciclu al lui Păcală, în care în centrul atenției se află personajul pozitiv, faimosul erou atît de iubit de straturile populare. În unele subtipuri, Păcală (sau corespondentul său) este răsplătit cu îmbogățirea fabuloasă sau chiar cu succesiunea la tronul împărătesc, tipice basmului propriu-zis, dar aceste variante aparțin speciei mixte basm-snoavă. Atari interferențe sînt frecvente în folclor. Trăsături de s., scene ilariente se află presărate și prin basme, după verva de moment a povestitorului, după cum în unele epi-

soade despre Păcală apar câteva elemente supranaturale, ca fluierul care face să joace pe oricine (v. *Fluier*), biciul cu puterea de a aduna unele sălbăticiuni, moara dracilor, unde aceștia îi schimbă cenușa pe făină, sacul de tămâie găsit (v. *Păcală*). În genere, s. e o narațiune scurtă, adesea înfățișînd un singur moment al acțiunii, cît e destul pentru a-i surprinde meteahna protagonistului. Într-o seamă de s., epicul e chiar absent, acțiunea fiind înlocuită printr-un dialog între un personaj, care are doar funcție interogatorie, și protagonistul caricaturizat. Acestea sînt cele mai apropiate de glumă și anecdotă, parte din ele greu de orînduit într-o subspecie sau alta. În atari cazuri, trebuie detectat mobilul care a generat narațiunea și ori de cîte ori poate fi surprinsă o urmă de caricaturizare, de înfierare a unor apucături, ne aflăm în domeniul s. Căci dacă am încerca să detectăm după metoda lui Jolles (XXXIX) — care a omis însă s. dintre formele simple ale literaturii — ce preocupare inerentă spiritului uman de pretutindeni stă la baza s. ca specie literară, am vedea că ea e generată de înclinarea omului simplu de a surprinde ceea ce bate la ochi, de a caricaturiza orice trăsătură sau înfățișare neconformă cu habitudinile cercului său restrîns în care își duce viața. Oricine vine din afara familiei și mai cu seamă a comunității respective, e privit cu neîncredere, cu ostilitate și spionat în toate manifestările lui și orice nu e conform cu normele curente celui ce observă, e zeflemisit, îngroșat spre caricatură și acoperit de rîsete. Această înclinare e adînc sădită în om, căci ea se manifestă încă de timpuriu. Orice „străin” poate fi ținta amuzamentelor, de la cele nevinovate, pînă la cele însoțite de acțiuni cu urmări nefaste. În concepția populară de anumit grad, „străin” începe să fie cel ce aparține altei familii, într-o ierarhie ce continuă cu exponenții satelor învecinate (pe alocuri chiar în cadrul aceleiași sat între „joseni” și „suseni”) pînă la cei de altă naționalitate. Existența poreclelor se reazemă pe aceeași înclinare de a spiona aspectele caricaturale, rizibile, la semenii ce depășesc cadrul familiei, existentă în anumit grad și în cercurile cultivate, iar unele s. nu sînt decît explicarea unor atari porecle. Sub acest aspect, și s. se lasă a fi localizată felurit, nu în aceeași măsură ca legenda, dar preocuparea poate fi surprinsă pe plan regional, variantele căpătînd o fizionomie neașteptată. Oricum localizarea în s. e un fenomen accidental care poate fi omis fără a știrbi nimic din

eficiența caricaturizării. Prin obiectivare sporită, observarea critică a fost adâncită, putînd fi detectate metehnele mai grave ale ființei umane în diferitele ei ipostaze sociale.

Corolarul criticării este pedeapsa pe care și-o atrage protagonistul negativ ca o încheiere firească a celor întîmplate. Se întîlnesc s. în care pedeapsa este fictivă, ea nu e resimțită de cel în cauză fiindcă ea constă doar în rîsetele auditoriului. În această categorie se înscriu de obicei s. care nu au decît personajul negativ, dar pe alocuri atare ridiculizare e prezentă și în s. în care personajul pozitiv participă la acțiune în opoziție cu cel ce va fi infierat. Trăsăturile negative sînt vizibil îngroșate, caricaturizate, pentru a li se evidenția mai pregnant latura ilariantă. În alte s., personajul satirizat nu este absolvit numai cu rîsetele provocate de actele lui deșănțate, el suportă și o pedeapsă, cel mai adesea corporală, aplicată de actantul pozitiv (v. *Pedepse*). Pe alocuri, această pedeapsă este capitală, ea constînd fie în omorîrea, fie în mutilarea celui care a greșit. Ciudățenia s. stă tocmai în faptul că uciderea sau mutilarea sînt asociate cu comicul, fiind inserate într-un context ilariant, destinat a provoca rîsetele ascultătorilor. Din acest punct de vedere, asistăm în unele s. la un comic macabru care a trezit nedumeriri și mai cu seamă reprobări printre cititorii moderni. Cum se poate rîde de faptul că Păcală omoară pe popa și îl aruncă într-o baltă, taie caprele și le așează, una cu spinarea în sus, cealaltă cu spinarea în jos, pentru ca podul să fie alcătuit dintr-o călcătură moale și una tare, ucide copilul mic al popii, scoțîndu-i măruntaiele ca să le curețe, ucide cîinii Cimbru și Mărar pentru ca să le bage cozile în supă etc. În altă s. (AT 1537), amantul soției este omorît și pus la ușa altuia, apoi purtat de 5—6 ori pe la alții, fiecare crezînd că el e ucigașul. În altă s. amantul surprins este mutilat, iar la moartea lui, amanta este silită de soț să bocească în mod patetic, ținînd urechea mortului la cap drept floare de doliu (s. are de obicei variante obscene). Exemplele de acest fel sînt fără îndoială depășite de mentalitatea contemporană, ele reprezintă rămășițe din epocile anterioare, fiind fructul viziunii arhaice despre lume. Lectura narațiunilor hazlii culese de la popoarele așa-zise primitive oferă numeroase întîmplări ce se încheie cu acest soi de comic macabru, dovadă neîndoielnică de arhaismul unui atare gust care trezește repulsii la cititorul contemporan neinițiat în fazele culturii populare, de la întîile ei începuturi.

4. Subspecii ale s. pot fi considerate *gluma* și *anecdota*, cu care e strîns înrudită. La prima vedere, cele două par a fi sinonime, după cum ar confirma și părerea curentă. Prin *glumă* (germ. *Witz*) se înțelege narațiunea care se încheie printr-o poantă menită să scoată în lumină mintea scînteietoare a protagonistului. Întreg efortul creator e concentrat asupra acestui *mot d'esprit* în care stă reușita glumei. Cu cît vorba de duh este mai neașteptată și exploatează înțelesuri mai nebănuite de nimeni, cu atît gluma devine mai strălucitoare și mai captivantă. Gluma are la bază înclinarea omenească de pretutindeni de a specula sensurile fclurite ale unor cuvinte, jocurile omonimiei, apropiind în acest scop cuvinte care în uzul firesc nu se asociază niciodată. Gluma țintește să desfacă tocmai ceea ce în limbajul obișnuit a ajuns deplin încheiat, cristalizat și să jongleze cu noile sensuri rezultate din asocierile inedite pentru ascultători, prin jocurile de cuvinte care stîrnesc risete irezistibile (XXXIX, p. 248). Narațiunea e de obicei redusă, expunîndu-se doar un singur moment, uneori repetat pentru fiecare din cei doi sau trei protagoniști, gluma situîndu-se sub acest aspect la periferia speciilor epice, în vecinătatea legendelor pur expositive (v. *Legendă*). Se admite că ea e mai nouă, vlăstarul modern al s., cu toate că e atestată și în antichitate, apoi în Renaștere și în predicile barocului. Gluma este cea mai sensibilă la inedit, poate fi gustată numai o dată, a doua ascultare ucide surpriza și efectul este de cele mai multe ori nul. De aceea, interlocutorul modern are grijă să afle în prealabil dacă se știe cutare „banc”. În vremurile mai noi, gluma a devenit apanajul aproape exclusiv al orășenilor și al păturilor cultivate, ea fiind răspîndită prin calendare și almanahuri, îndeosebi prin unele periodice, unde își are colțul rezervat cu strictete. Gluma livrescă se îmbină cel mai adesea cu ilustrația care de obicei înlocuiește narațiunea din varianta orală. Cînd desenul e ingenios, poanta cîștigă enorm în incisivitate. Colecțiile folclorice au scos la iveală puține glume, iar cele mai multe se referă la împrejurări exterioare satului, de obicei la lumea cazonă. Se poate bănuî că mare parte din ele sînt creații citadine, răspîndite apoi prin viața militară și prin publicații pînă în mediul sătesc. Cele din viața școlarilor sînt aproape în întregime creații culte. Culegerile din ultima vreme au surprins prezența masivă a glumelor citadine și printre săteni, cu toate că nu s-au făcut pînă acuma consemnări sistematice care să urmărească epuizarea repertoriului de glume existent. Din această cauză, nu se pot

face supoziții plauzibile asupra stărilor din trecut privind circulația glumelor de origine livrescă.

Distincția dintre s. și glumă nu e întotdeauna clară. La prima vedere, narațiunile scurte care se încheie cu o replică ilariantă pot fi considerate glume. Dar dimensiunea epicului nu poate alcătui singură un criteriu determinant în această delimitare. La frontiera dintre cele două specii, firul călăuzitor trebuie căutat în poziția creatorului față de personajul care dă replica neașteptată. Dacă narațiunea urmărește să pună în lumină ingeniozitatea, mintea scilpitoare a actantului, avem în față o glumă; dacă însă îndărătul acestei replici se ascunde prostia sau viclenia care tinde să acopere o deficiență, poziția satirică a plăsmuitorului e evidentă și ca atare narațiunea respectivă e o s. De pildă, în s. despre țiganul leneș, totul e redus la dialogul: „— Măi țigane, mîncare-ai caș? — Cît dă vrăjmaș! — Dar urdă! — Cît dă multă! — Dar la oi duce-te-ai? — Apoi amu mai zică și altul că eu am grăit destul“. Replica este neașteptată, ingenioasă, atît că ea nu revelă o minte scînteietoare, ci viclenia celui pus în încurcătură, care, pentru a nu-și da lenea în vileag, recurge la acest răspuns ilariant, totuși caracteristic pentru aversiunea lui față de muncă. S. e satirică și abia în al doilea rînd comică, pe cînd gluma e în primul rînd ilariantă și abia în subsidiar cu intenții satirice. *Anecdota*, folosită multă vreme pentru a denumi s., are în chip curent același înțeles ca și gluma. S-a convenit în zilele noastre ca prin anecdotă să se înțeleagă gluma în care actanții sînt personalități cunoscute (XIII, p. 207). De astă dată, replica spirituală are consecințe caracterologice mai adînci fiindcă ea țintește portretizarea persoanei aduse în scenă. În acest scop, e ales tocmai momentul reprezentativ în care omul ilustru își dezvăluie felul de a fi, poziția față de evenimentul cu pondere importantă în biografia sa. Inițial, în acest chip a fost concepută anecdota, adică o istorie a culiselor, căci întîiul autor, Procopiu din Caesarea, ne-a dat în ale sale *Anecdota* istoria secretă, abundentă în desfrîu și crime, a curții bizantine. Era o anexă a istoriei oficiale, scrisă, mai exact, reversul ei. Fiind legată de oamenii mari, anecdota se apropie sub acest aspect de legenda istorică, uneori chiar confundîndu-se cu ea. În colecțiile de legende se întîlnesc numeroase narațiuni cu caracter anecdotic, uneori greu de definit ca specie. Mai mare apropiere se vede față de glumă. Întrucît anumite vorbe de duh din glumele obișnuite sînt puse pe seama unor oameni mari, iar parte din

replicile spuse de aceștia în anumite împrejurări cunoscute au devenit anonime, fiind inserate în urzeala altor glume, relațiile dintre anecdotă și glumă se arată foarte strânse, una sfîrșind în cealaltă și invers. Cu toate acestea, asemănările nu se datoresc întotdeauna unei influențe de la o specie la cealaltă, acestea putînd izvorî din creații independente prin poligeneză.

5. Sceneria și detaliile realiste ar indica o vîrstă tînără, s. părănd a fi o creație mai nouă. După unele păreri, narațiunea de proporții mici, foarte rar depășind întinderea unui episod, ar fi înaptă pentru lunga dăinuire în timp, ceea ce nu se poate susține, o poveste simplă putînd dura tot atît cît una complexă (LXXXVI, p. 188), dacă nu chiar mai mult. Dar tocmai simplitatea oferă mai puține puncte de sprijin pentru elucidarea vechimii, genezei și răspîndirii, uneori pe întinderi neașteptat de mari. Narațiunile complexe, cu mai multe episoade, oferă mai multe posibilități de a li se descifra istoria de-a lungul vremurilor. Cel mai greu de decis e atunci cînd narațiunea e simplă, dintr-un singur motiv și cel mai ușor e cazul narațiunii complicate, observa A. Wesselski (XCII, p. 16). Cînd atestările se urcă pînă în antichitate, istoria motivului poate fi clădită pe un teren mai sigur, dar numărul acestora e redus. Cîteva ne sînt cunoscute din literatura budistă, iar din *Odiseea* episodul orbirii lui Poliphem de către Nimeni care în variantele noastre a devenit Singur eu (v. *Păcală*). Este ciudat faptul că acest episod homeric are două răsfrîngeri în repertoriul folcloric, pe de o parte în basmul despre uriașul orbit (AT 1137) de al treilea frate care scapă în blana berbecelui (v. *Uriaș*), pe de alta în s. despre Păcală la moara dracilor care-i schimbă cenușa în făină, avînd comun cu *Odiseea* numai orbirea cu frigarea și numele „Singur eu” al păcălitorului. Disocierea lor pare să confirme existența celor două narațiuni folclorice independent de versiunea lui Homer care probabil le-a îmbinat într-un singur episod de configurație legendară. Hierocles din Alexandria din secolul al VI-lea a consemnat în *Philogelos* un „Witz” despre grecul bogat care sigilase amforele cu vin pentru a nu-i fi furat. Slavii le găuriseră pe la fund și sugeau vinul; la sfatul unui prieten de a verifica dacă nu curge vinul pe la fund, bogatul îi răspunde: „— Prostule, nu dispăre partea de jos, ci cea de sus!” Narațiunea apare și la unii predicatori din perioada barocă, iar la noi a fost consemnată în 10 variante (S. 3102), dar se pare că e de proveniență livrescă, tradusă și colportată de calendare și ziare locale. Numeroasele

snoave din cărțile de *fabliaux* nu ușurează rezolvarea problemei, deoarece în multe cazuri aceste variante livrești au pătruns în repertoriul folcloric, izgonind sau modificând variantele orale anterioare, dacă au existat cumva, iar termenul *a quo* poate fi mutat numai cu mari probabilități dincolo de aceste documente literare medievale, eventual orientale. Fragilitatea argumentelor ce pot fi deduse dintr-o singură narațiune simplă nu a îmbiat pe cercetători să întreprindă cercetări monografice asupra tipurilor de s. A. Aarne a studiat s. despre omul care pretinde a veni de pe lumea cealaltă (AT 1540), avînd ca prim punct de sprijin prelucrarea ei literară din secolul al XVI-lea. În variantele apusene și nordice, cheia acțiunii rezidă în confuzia Paris-paradis, în limbile nordice capitala Franței fiind înlocuită prin alți termeni care se aseamănă fonetic cu cuvîntul scandinav sau finic ce denumește paradisul. În variantele din sud-estul Europei, se arată doar că excrocul pretinde a veni de pe lumea cealaltă. Aarne conchide că snoava a fost creată în vestul Europei, de unde s-a răspîndit spre răsărit, dar constatarea că versiunea orientală este mai simplă, deși mai neomogenă pe aria de răspîndire, îl face să lase nerezolvată problema originii (V, p. 61—107). Pornind de la ipoteza că forma mai simplă e neapărat mai veche, K. Krohn îi atribuie s. AT 1540 o origine indiană, sprijinindu-se în plus și pe faptul că următorul excrocului nu bănuiește capcana ce i-o întinde acesta (XLIII, p. 157—159). Problema rămîne însă nedecisă tocmai pentru că simplitatea acțiunii nu oferă punctele de sprijin necesare. Versiunea orientală s-a putut naște independent de cea occidentală, deoarece ideea de a pretinde că păcălitorul vine de pe cea lume putea fi izvodită de la sine, dată fiind simplitatea ei, fără să fie nevoie de confuzia creată de termenii foneticește asemănători paradisului. Variantele românești ocupă un loc intermediar, conținînd și episodul cu următorul păcălit să sprijine o salcie ca să nu cadă în fîntînă sau trimis în altă direcție, care caracterizează versiunea occidentală, prin aceasta mărinind semnele de întrebare pe care le ridică cele două ipoteze ale cercetătorilor finlandezi. W. Anderson a studiat s. AT 1306 C (v. *Soție*) despre soția necredincioasă ce-și trimite soțul după spumă de mare. Ea a fost dramatizată în Occident încă din secolul al XV-lea, iar bîlina rusă cu această temă despre negustorul Terente a fost scrisă în secolul al XVIII-lea. Anderson conchide că s. a fost creată în Franța medievală de unde s-a răspîndit în restul Europei, sprijinindu-se pe două elemente

arhaice păstrate numai în varianta literară cea mai veche: ajutătorul este negustor ambulant de găini, apoi afirmația lui că în coș duce un mare clapon (VIII, p. 278—302). Dar cele două elemente reprezintă prea puțin pentru a face plauzibilă ipoteza amintită. M. Haavio a studiat s. AT 1696 despre prostul ce urează pe dos (v. *Păcală*). Variantele sînt atestate pe o arie mai largă, din Japonia și Europa pînă în America, iar varianta literară cea mai veche provine din China secolului al V-lea, tradusă probabil din sanscrită. Faptul că în India a fost consemnată o variantă în secolul al III-lea î.e.n. și că episoadele comune se găsesc și în Europa, îl determină pe Haavio să-i atribuie origine indiană (XXXII, p. 209—224). Simplitatea elementelor din care e alcătuită narațiunea oferă puțin temei supozițiilor amintite. În genere, monografiile despre cele trei s. s-au bazat pe prea puține variante folclorice, unele țări fiind foarte slab reprezentate în urma penuriei de culegeri. Însuși M. Haavio se întreabă în monografia sa cum se poate explica legătura dintre variantele nordice, îndeosebi estoniene și finlandeze, cu cele grecești și răspunsul nu putea fi satisfăcător atîta vreme cît el nu cunoștea variantele românești și bulgărești. Asemănarea îndepărtată, bazată doar pe o idee poetică generală care se poate întruchipa felurit în atîtea plăsmuiri nu poate constitui un indiciu de filiație, atari clișee poetice putînd fi generate în chip independent în locuri și timpuri diferite. Odinioară, M. Gaster studiind s. despre țigani care și-au mîncat biserica, îi găsea originea într-o legendă arabă din nordul Africii în care se relata despre un idol pe care l-au mîncat apoi cei ce l-au făcut. Concordanța e prea îndepărtată, vagă pentru a face plauzibilă vreo filiație, cele două creații putînd fi generate în chip independent. Nici aserțiunile lui S. Manjiuca despre originea italiană a lui Păcală nu mai pot fi acceptate de critica folclorică. Se observă cu ușurință că chiar în variantele citate de el, s. românești despre Păcală se aseamănă mult sau mai mult cu cele grecești decît cu cele italienești, încît autorul se vede silit să emită ipoteza că s. grecești ar fi împrumutate de la aromânii din Macedonia, Tesalia, Epir și Albania (L, p. 115). Colecțiile de povești aromâne dovedesc însă că faptele s-au petrecut invers, multe din ele asemănîndu-se în chip izbitor cu cele grecești, dar îndepărtîndu-se vizibil de forma celor românești. Dacă ipotezele emise de cercetările monografice cu privire la originea s. sînt sortite a fi fragile din cauza simplității acțiunii și personajelor, ele putînd fi generate și spontan în

ținuturi diferite, folosul lor e altul. Aceste studii, înfățișând configurația variantelor pe o arie foarte întinsă, pun în lumină asemănările și deosebirile, pline de învățăminte cu privire la soarta s. Pe același teritoriu se întîlnesc subtipuri diferite, care nu pot fi explicate decît prin enorma putere de circulație a s. Alături de glumă, s. e specia cea mai aptă a călători cu ușurință pînă la depărtări mari. Narațiunea fiind scurtă și simplă, nu lungă și stufoasă ca la basmele propriu-zise, înfățișînd apoi scene din viața cotidiană și nu ciudățenia unor aspecte locale ca majoritatea legendelor, ea poate fi memorizată ușor și povestită fără eforturi, iar faptul că e compusă în proză, o face aptă a fi tradusă fără greutate în orice limbă. Împrejurarea nu trebuie pierdută din vedere în cercetările comparative și ea explică de ce s. popoarelor europene care au viețuit în legături mai strînse se aseamănă uneori pînă la identitate.

6. Repertoriul nostru facețios s-a revelat neașteptat de întins. Colecțiile de pînă acuma au scos la iveală circa 4000 tipuri, din care vreo 3000 publicabile, alături de cele 200 tipuri de glumă, cum se poate vedea în recentul catalog tipologic (LXXX). Tezaurul românesc de s. se arată cam de trei ori mai mare decît cel ucrainean, socotit pînă aci cel mai bogat în această parte a Europei. Zestrea deosebit de bogată trădează înclinarea funciară a românului spre satiră. Ea poate fi o moștenire din tradiția latină, de la poporul despre care Quintilian exclamase: „satira tota nostra est!” Românul a cultivat însă s. în primul rînd ca pe o armă puternică împotriva greutăților vieții și a împilărilor dinlăuntru și din afară. Rîsul, voioșia exuberantă au fost mijloace de rezistență, procedee sănătoase de a mări puterea sufletească generatoare de optimism și de încredere în viitor. Bogăția repertoriului facețios infirmă imaginea falsă ce se crease despre poporul român, veșnic plîngăreț și plecat în fața vicisitudinilor istoriei sale zbuciumate care i-ar fi sădit drept dominantă sufletească fatalismul. Abundă în folclorul nostru și accentele elegiace, dar acestea reprezintă doar o parte din zestrea lui spirituală, mai puțin decît ceea ce s-ar putea numi reversul medaliei. În fond, veselie și tristețe sînt atît de inerente vieții umane, încît numai teoretizări unilaterale au putut duce la hipertrofierea celei din urmă.

Cuprinderea tematică a s. îmbrățișează tot cîmpul vieții în resorturile ei sociale și psihologice (v. *Clasificare*), de aci și bogăția simptomatică a repertoriului. Pe prim plan se reliefează

cele ciclizate în jurul lui Păcală, întruchiparea istețimii populare. Cît de mult a fost iubit de masele populare se vede din cele 250 variante despre el, depășind oricare altă s. din cîte se cunosc pînă acum. El nu e singular, căci popoarele au creat pretutindeni o figură centrală care să simbolizeze istețimea și să lupte cu această armă împotriva asupritorilor de toate categoriile. Corespondentul lui Păcală în folclorul germanic este faimosul Till Eulenspiegel, cunoscut și la noi din traduceri fragmentare încă de pe la începutul secolului trecut, în folclorul sicilian e Giufà, în cel arab Goha, iar în cel turcesc Nastratin Hogea. În genere, întîmplările puse pe seama acestora sînt altele, abia în puține cazuri se întîlnesc episoade comune datorate împrumuturilor folclorice pe cale orală sau livrescă. Toți aceștia sînt dotați cu inteligență și îndrăzneală și acționează numai în interesul celor oropsiți. În jurul lor s-au ciclizat mai multe narațiuni menite a le reliefa și mai mult calitățile. De aceea, încercările de a identifica vreo figură istorică din care ar fi crescut aceste tipuri folclorice s-au dovedit zadarnice. Despre Nastratin Hogea s-a crezut multă vreme că el ar fi trăit pe vremea lui Tamerlan, nepotul lui Gingis Han. În vremea din urmă, s-au făcut încercări de a-l situa cu un secol mai devreme, dar aserțiunea se bazează numai pe coincidență de nume, ceea ce constituie un argument cu totul caduc (XXXVII, p. 21—25). Chiar dacă personajul istoric ar fi autorul unora din isprăvile ce i se atribuie, este cert că el a atras asupra-și multe alte narațiuni din circuitul oral, aidoma lui Novac din epica populară balcanică. Procesul de cumulare se surprinde și astăzi în s. despre Păcală, unde se poate observa cum unele variante au protagoniști anonimi, în vreme ce altele l-au adoptat pe Păcală. Adesea, el acționează în cuplu cu un alt exponent al istețimii populare, numit Tîndală, foarte rar Amăgeală, Ion etc. În colecția lui M. V. Stănescu Arădanul se vede al treilea asociat, Înșeală. În s. ciclizate în jurul lui Păcală se disting două fațete ale acestui protagonist: alături de un Păcală isteț care dejoacă uneltirile stăpînilor, apare un Păcală redus mintal care înțelege cuvintele cum nu trebuie sau comite stupidități de neînchipuit. În fapt, cele două aspecte contrare în firea lui Păcală-Pepelea nu sînt decît rămășițe dintr-o concepție vădit arhaică, la noi de mult depășită, potrivit căreia eroii predilecți din narațiunile populare erau înfățișați aci sclipitori la minte, aci imbecili de grad maxim. Astfel, în narațiunile indienilor din America de Nord despre eroul păcălitor (corb, coyot, ființă

umană sau chiar demiurgul creator), acesta se arată cînd isteț, cînd prost din cale afară (LXXXVI, p. 319). Alături de acest strat arhaic care a permis îmbinarea celor două firi diametral opuse, se observă în ciclul lui Păcală și un strat modern de proveniență citadină, înfățișîndu-l la judecătorie, la doctor etc. Procesul de extindere a personajului Păcală a depășit sfera s., el fiind actant în unele variante despre dracul (zmeul) păcălit (v. *Drac, Zmeu*). Adversarii lui Păcală, pedepsiți de el în chip similar după legea talionului, se recrutează dintre vîrfurile comunităților rurale. Cel mai adesea, Păcală pedepsește pe preotul spoliator (v. *Popă*). Alte s. îl înfățișează pe Păcală în opoziție cu întreaga comunitate a satului (v. *Păcală*). Creatorul popular, prin generalizare excesivă, a închipuit un sat alcătuit numai din proști care se arată mereu intrigați de prosperitatea lui Păcală ce se sprijină pe o gospodărie modestă.

Alte s. despre conflictele dintre stăpîn și slugă scot în relief ingeniozitatea celui din urmă în a-l păcăli pe cel care îi poruncește. Tocmai cînd stăpînul se crede în culmea puterii, sluga îi aplică corecțiunea cuvenită. Astfel, boierul se închipuie la tîrg și se plimbă fălos, cînd țiganul servitor îi dă un ghiont zdravăn, scuzîndu-se că în tîrgul cu multă lume nu se poate ști de unde vine lovitura, iar cînd caii sînt mîncăți de lupi, boierul duce șeile în spate, pe cînd servitorul numai mantalele ușoare etc. Cel mai adesea, stăpînul este ars cu replica usturătoare a servitorului sau lucrătorului cu ziua, sau este păcălit prin exploatarea sensului ambiguu al dispozițiilor primite. Cele mai multe s. se referă la relațiile dintre proprietarul de pămînt și servitor, abia cîteva oglindesc conflictele din mediul meșteșugăresc dintre patron și ucenic, parte din ele de origine cultă.

S. din a doua categorie, relațiile de familie, sînt cam tot atît de numeroase ca și cele din categoria precedentă. S. despre relațiile părinți-copii, frați-surori și alte rudenii sînt puține și în bună măsură de proveniență cultă. Spre deosebire de basm, în care relațiile de familie ocupă un loc central, s. spionează cu precădere întîmplările din afara familiei. Cele mai multe se referă la relațiile dintre soți. Tema predilectă acestei grupe este amorul extraconjugal, adăugîndu-se cuplului familial cel de al treilea personaj, amantul sau amanta, care adesea deține rolul principal. Mai numeroase sînt s. despre peripețiile soției necredincioase (v. *Soție*). Pedepsele aplicate soției infidele sînt acerbă, ieșite

de mult din uz, moștenite din practica medievală. Aceste s. reflectă poziția inferioară a femeii din epocile anterioare, îndeosebi din cea feudală. S. despre bărbații căutători de aventuri erotice sînt mult mai puține și localizate aproape numai la preoți (v. *Popă*). Disproporția dintre cele două grupe confirmă originea lor masculină, ca de altfel a întregii specii. O seamă de s. aduc în scenă tipul femeii încăpățînată care nu cedează nici în fața evidențelor din permanent spirit de opoziție. Altele ridiculizează femeia arțăgoasă și rea, veșnic înclinată să găsească la toate cusururi. S. despre relațiile dintre naș și fin, destul de numeroase, au aproape toate ca actant pe țiganul fin care caută să exploateze în toate chipurile ospitalitatea prescrisă de tradiție ca datorie de onoare a nașilor. Narațiunea se încheie aproape invariabil cu păcălirea finului neobrăzat, doar în unele s. viclenia acestuia rămîne biruitoare.

A treia categorie de s. referitoare la deficiențele psihologice cuprinde marcea majoritate a tipurilor românești, reprezentînd cam două treimi din stocul publicabil. Jumătate dintre ele au ca temă prostia omenească în feluritele ei ipostaze. În genere, ele tratează două trepte ale prostiei. Cea mai de jos oglindește prostia de grad absolut, neverosimil, și aici creatorul popular iese din dimensiunile verosimilului pentru a o hipertrofia peste limită. Exagerarea prostiei la atari dimensiuni e o rămășiță din mentalitatea arhaică, învecinată cu cea care a creat basmele fantastice, unde însușirile sînt de asemenea exagerate la grad maxim și ea devine în s. mai curînd un procedeu de a declanșa hohotele de rîs decît șarjarea unui cusur omenesc. Pe a doua treaptă apare prostia de grad verosimil, extrasă din cazuistica umană, în care dimensiunile satirizate reamintesc pe cele din realitatea cotidiană, chiar dacă exagerarea, procedeu estetic pretutindeni folosit, îngroașă trăsătura portretistică a protagonistului satirizat. Prostia se manifestă fie prin acțiuni, fie prin replici deochiate, acestea din urmă învecinate cu gluma propriu-zisă. Unele din acestea sînt ecouri ale cărților cu s. care au circulat intens în evul mediu și în Renaștere. Altele au variante apropiate în literatura orientală și la cîteva li se atribuie origine orientală, cum ar fi s. AT 1430, versificată la noi de A. Pann în *Planul simigiului*, prezentă și în *Panciatantra*, apoi s. AT 1240 despre prostul care își taie craca de sub picioare, trecută și în zicătorile propriu-zise, precum și AT 1250 despre prostul de care se țin și alții cățărîndu-se în copac și care cad cînd cel dintîi scupă în palme (LXXXVI, p. 192—

196). S. despre bărbatul prost sînt și aici sensibil mai puține decît cele despre femeia proastă. Cusurul apare absolutizat în variantele despre bărbatul care scoate apa cu ciurul, apoi cu furca și se sperie de umbra lui, sau despre cei ce aruncă nucile cu furca, sparg zidul să scoată carul, cară lumina cu oborocul, îmbracă izmenele sărind în ele din pod etc. Prostia feminină se desfășoară într-o gamă mai îmbogățită, de predilecție în cadrul muncilor gospodărești care revin femeii. Uneori prostia este asociată cu limbuția, ca în s. despre ploaia cu cîrnați (pești, broaște etc.) sau cu alte deficiențe, cu precădere fiziologice (chioară, gușată etc.). Prostia hiperbolizată se întâlnește în s. despre femeia care pune slănina pe varza din grădină, cerne făina deasupra fîntinii etc. O parte din s. pun în relief neînțelegerile iscate din pricina ambiguității unor cuvinte în două limbi diferite. Unele din ele au pătruns și în repertoriul citadin, cum sînt cele despre *caldul* nemțesc, despre *Vaisnit* etc. Cîteva provin însă din mediul cărturăresc: mocanul la cafenea, țăranul la teatru, meșterul care nu e pesimist, ci tinichigiu etc. O parte din aceste s. satirizează meșterii nepricepuți sau improvizați, cum e cea despre sfîrîiacul fierarului, povestită de Creangă, sau cea despre ciobanul invidios pe morar cu care schimbă pentru o noapte.

După prostie, locul preponderent îl ocupă lenea, unde protagonistul e de obicei sluga. Cele despre femeia leneșă sînt în genere mai incolor. Mai izbutite se vădesc s. în care lenea se dezvăluie în văzul peșitorilor. Zilele săptămîinii botzate a fi toate sărbători din cîntecul popular cu această temă au trecut și în s. despre femeia leneșă, ilariante prin ingeniozitatea cu care e motivată sfîntenia lor. Mai răspîndită e s. despre femeia care înscenează ca bărbatul să audă că va muri dacă-i va face rîșchitor (v. *Cînepă*), atestată în 32 variante. Lenea aduce cu sine și murdăria, tratată într-un număr restrîns de tipuri.

Puțin mai numeroase sînt s. despre bețivi. Unele au o răspîndire mai largă, inclusiv mediul citadin, multe din ele fiind de proveniență cultă și cu doza de haz sub limita unei s. reușite.

Hoția e privită contradictoriu în s. În unele, ea e apreciată admirativ, hoțul iscusit fiind ținta clogiilor. Altele o consideră, dimpotrivă, ca o apucătură reprobabilă care se cuvine a fi înfierată și chiar pedepsită. Divergența semnalată provine din existența a două straturi, cu două concepții opuse în mentalitatea populară de pretutindeni. Narațiunile care istorisesc admirativ despre hoțul iscusit reflectă concepția arhaică din vechimea

îndepărtată, atestată de basmul nuvelistic transmis de Herodot, *Comoara lui Ramsin* (AT 950; v. *Basm*), când iscusința de a fura era o îndemnare de invidiat. Vechimea acestor narațiuni e confirmată în parte și de numărul mare de variante, provenite din toate provinciile țării. S. AT 1525 despre hoțul care fură calul din grajd, îmbătînd servitorii, apoi inelul din degetul soției boierului etc. prezintă în cele 25 variante detalii care conferă tipului o stufozitate neobișnuită, unele din ele contaminîndu-se și cu basmele despre zmeul (dracul) păcălit în întreceri. Tot atît de răspîdită e și s. AT 1529 despre hoții ce fură un cal (sau măgar) prin substituirea unuia, proprietarul animalului crezînd că e la mijloc vreun farmec. Cealaltă grupă a s. despre hoțul prins și pedepsit are ca protagonist favorit țiganul sărac și flămînzit. Adesea, el fură în tovărășia unui român care îl păcălește (v. *Întreceri în speriat*). O mulțime de s. relatează despre furtișagurile pîcotului de sat (v. *Popă*).

S. despre mincinoși sînt mai puține, avînd ca erou predilect vîntătorul care se laudă cu isprăvi fictive. Mult mai realizate sînt cele despre întrecerile în minciuni (v. *Întreceri în minciuni, Păcală*).

Lăcomia ocupă un loc mai restrîns în tematica s. Protagonștii cei mai frecvenți sînt preoții (v. *Popă*) și țiganii. În schimb, zgîrcenia e arătată a fi apanajul altor categorii, în primul rînd a grecilor negustori, a sașilor, apoi a preoților. Comicul acestora este estompat, pe alocuri forțat, de aceea ele nu se bucură de răsunsetul celorlalte s. cu intriga bine condusă și cu replici scînteietoare. Celelalte deficiențe umane sînt tratate periferic, într-un număr restrîns de tipuri, unele împrumutate din repertoriul citadin.

7. Compoziția s. este în genere simplă ca și a basmului despre animale și a legendei, dar uneori ajunge pînă la cea complicată a basmului propriu-zis. Primul tip compozițional cuprinde s. scurte, în care se narează doar o scenă, un moment, eventual repetate dacă sînt doi sau trei actanți. În acesta se încadrează aproape toate glumele și anecdotele. De obicei, s. cu această alcătuire aduc în scenă numai personajul negativ. Fricosul ce se întoarce singur de la tîrg cu ulciorul pe umăr, se sperie de șuierul produs de vînt în gura acestuia, o ia la fugă, cade și îi vine traista peste cap. Crezînd că l-au încolțit lupii, exclamă: — Mîncăți-mă, că tot al vostru sînt eu! Cînd apare și personajul pozitiv, acesta are un rol șters, adesea un simplu interogator

care însăilează dialogul revelator al cusurului satirizat. Un om înşiruie în târg toate metehnele calului pe care l-a adus spre vânzare şi la întrebarea mirată a cumpărătorului de ce l-a mai adus la târg, el răspunde: ca să vadă lumea cu ce se chinuieşte el! Acţiunea se încheie de obicei printr-o replică plină de duh, nu asistăm la vreo coerciţiune sau pedepsire a personajului negativ.

Al doilea tip compoziţional cuprinde s. construite în sistemul binar, cu două scene, două acţiuni încheiate, în care cea de a doua este replica celei dintâi. Se arată astfel cum, mai întâi personajul negativ înşală, păcăleşte, păgubeşte etc. pe cei din jur, iar în partea a doua cum păcălitorul este înfrânt, primind şi pedeapsa cuvenită. Argatul, angajat la sapă sau la coasă, mănîncă o dată prînzul, amiaza şi cina, apoi pleacă, motivînd că după cină nu a lucrat nici la tatăl său. În ziua următoare, stăpînul îl lasă flămînd toată ziua, iar seara îl ghiftuieşte de prune sau zer, apoi îi dă mîncările bune care îi trezesc reflecţia: mîncările fură bune, numai n-a ştiut nana a le pune... Uneori, păcălitorii pot fi mai mulţi, în opoziţie cu unul singur care îi pedepseşte în partea a doua acţiunii, ca în s. despre bătrînul care pleacă la târg cu o vacă şi e convins succesiv de trei excroci că vaca e numai capră şi vîndută lor ca atare (AT 1539; v. *Vacă*). Readus la realitate, bătrînul pune la cale scena cu căciula care plăteşte singură pe care o vinde excrocilor la un preţ mai mare decît valoarea unei vaci. Cele mai multe s. se încadrează în acest tip compoziţional, care poate fi considerat caracteristic s. propriu-zise, căci în el se întîlnesc nu numai cele mai numeroase, dar şi cele mai izbutite tipuri ca realizare estetică.

Al treilea e tipul compoziţional serial, cuprinzînd s. cu mai multe acţiuni, dar subsumate aceleiaşi idei călăuzitoare. Numărul scenelor (acţiunilor) nu e nici fix, nici limitat într-un fel oarecare. Repertoriul s. cu această constituţie e cu totul redus faţă de cele din primul şi mai cu seamă al doilea tip compoziţional. La noi mai cunoscute sînt s. AT 1536 despre cadavrul ucis de mai multe ori (v. *Păcală, Sofie*), cea despre prostul care urează mereu pe dos (v. *Păcală*), apoi cea despre bărbatul care pleacă în lume să găsească mai proşti decît nevasta lui (AT 1430 A). Povestitorul popular are la îndemînă mai multe posibilităţi de a exploata comicul de situaţie, care trece aici înaintea celui de caracter, încît poate lungi, eventual micşora numărul scenelor. Totuşi, un număr minim există şi aici, fiind nevoie de cel puţin trei situaţii,

după tehnica tripartită tipică basmului propriu-zis, dar peste acest număr povestitorul are îngăduința de a mai purta personajul prin alte întâmplări din aceeași categorie.

Ultimul tip compozițional e cel ciclic, în care isprăvile sînt grupate în jurul personajului pozitiv de tipul lui Păcală. Episoadele sînt numeroase și ele se desfășoară liniar, mereu pe orizontală, fără ca eroul principal să însumeze un cumul de calități prin care să se producă saltul calitativ, cum se întâmplă în basmul propriu-zis. De aceea, atît numărul cît mai cu seamă ordinea episoadelor în înlănțuire sînt extrem de variabile, fiecare povestitor avînd puțința de a le mînuî după dispoziția de moment și după facilitatea memoriei. Chiar episodul inițial poate lipsi, deoarece Păcală nu are nevoie de prezentarea originii sale modeste pentru a acționa cum îl arată s. populare. De altfel, începutul lui Păcală e înfățișat în două ipostaze: ca al treilea frate care participă la împărțirea unicei moșteniri, sau ca slugă la popă pentru a-și răzbuna frații batjocoriți și schingiuiți de acesta (v. *Păcală*). Fiecare episod conține desfășurarea unei acțiuni bine rotunjite, fiind urmărită de la început pînă la sfîrșitul ei plauzibil, după care eroul se mută pe alt teatru de activitate. Adesea, cîte un element este exploatat de povestitor pentru a constitui puntea de legătură între episoade. Astfel, Păcală e arătat cum pleacă cu sacul în care a fost cărat de popă pentru ca să-l umplă cu mușchi de pe copaci cu care întîmpină cortegiul nupțial. Nici episodul final nu aduce o încheiere plauzibilă a șirului de aventuri, de aceea variantele se încheie felurit, cel mai adesea narațiunea putînd fi continuată cu alte episoade. Fenomenul ciclizării mai ia și alte aspecte. Unii povestitori obișnuiau să înlănțuie mai multe s. diferite care tratau aceeași temă. Atari grupări rămîn totuși artificiale, lipsind coagulantul care să le dea consistența necesară și ca atare nu pot trece în succesiunea respectivă în repertoriul ascultătorilor, fiind numai apanajul individual al creatorului ciclului.

Cîteva narațiuni aparținînd speciei mixte basm-s. se desfășoară după tiparul compozițional specific basmului propriu-zis. În unele variante despre Păcală, eroul e urmărit din copilărie, cînd e prezentat ca un Cenușotcă tipic, săvîrșește cîteva acțiuni care îl pun în legătură cu împăratul și acțiunea se încheie cu răsplătirea lui cea mai înaltă prin căsătoria cu fata împăratului și succesiunea la tron. Acțiunea se desfășoară în cadrul realist al satului, isprăvile fiind identice cu cele din alte variante, iar

elementul fantastic minim, de obicei biciul fermecat care supune sălbăticiunile pădurii, prezent și în alte variante. Eroul însă are o forță herculeană (5, III, p. 7—39). Episoadele sînt mult mai puține decît în tipul de s. ciclică, dar se însumează într-o linie puternic ascendentă, stadiul eroului din episodul inițial fiind în vîdită opoziție cu cel din final, iar episoadele intermediare conlucrează la acest salt prin dezvăluirea elementelor necesare spre a impulsiona acțiunea în grad maxim.

8. Forma s. concordă în genere cu tipul compozițional pe care îl îmbracă. Narațiunea fiind simplă și scurtă, cu contur realist, aidoma celui din viața cotidiană, stilul e lipsit de podoabe, ținînd la o formulare cît mai clară și exactă. În unele, apare ritmul tripartit caracteristic basmului propriu-zis, acțiunea fiind repetată de trei ori pentru fiecare protagonist, dar acestea sînt puține. Formulele inițiale, mediane și finale tipice basmului propriu-zis lipsesc. Doar incidental unii povestitori le folosesc prin extindere abuzivă, caracterul forțat al împrumutului fiind evident, întrucît cadrul acțiunii e cel obișnuit, cunoscut din realitatea contemporană, fără să mai aibă nevoie să fie izolat printr-un cadru, aidoma basmului. Totuși, s. se arată sensibilă la formulări cristalizate, deosebit de pregnante, care să plasticizeze tarele personajelor. Mai cu seamă replica finală, asupra căreia este concentrat întreg efortul creator, e topită în formulări pe deplin șlefuite, lapidare, în același timp expresive ca și proverbele. Unele s. cu profil etiologic se încheie chiar cu atari proverbe. Un nesocotit vinde boii ca să-și prăsească porci mulți, dar aceștia mor toți de boală, afară de un purcel, pe care îl jupoaie, iar din piele își face o căciulă, explicînd celor din jur: — Așa cap, așa căciulă! (5, III, p. 158—159). Aceste replici finale trebuie spuse cu o anumită intonație, multe impresionînd prin felul cum sînt împărțășite ascultătorilor de către povestitorii talentați, care știu exploata această caracteristică. Dramatizarea joacă un rol de primă mînă în s., mimica și mai cu seamă intonația prin care se imită felul de a vorbi al personajului satirizat constituind elemente indispensabile în plasticizarea situației date. Sub acest aspect, s. poate fi definită, alături de glumă și anecdotă, ca poezia replicii finale, neașteptată și totodată sclipitoare în fulgurația ei de o clipă. Unele circulă pe o arie largă, fiind cunoscute și de cei care de obicei nu povestesc s. tocmai datorită incisivității lor expresive. Popa rămas fără cal din aventurile lui erotice îl întreabă pe diacul mesager: „ — No, diece, diece! N-ai văzut cumva pe mehehe? — Ee, văzut-am pe

dracu să te ie!" (5, III, p. 107). Ciobanul care a schimbat cu morarul, e prins cu cămașa de piatra morii și învîrtit, încît se miră singur: „— Noa, cum mă joacă!" (92, p. 48). Țiganul improvizat cioban prinde lupul în brațe și, crezînd că e oaie, îl dezmiardă: „— Bîr, șutică, bîr, cornică, bîr, lînoasă, bîr, lăptoasă, bîr la Maica Precista" dar cînd îl zgîrîie: „— Bîr la dracu să te ia!" (ibid., p. 9). Țiganul ghiftuit de naș cu prune și zer exclamă cînd vede mîncările bune: „— O, Doamne, nașule! Mîncăril-ăștea o fost distul di bune, numa nașa nu li-o știut pune: să fi curicit, apăi să fi brînzuit, apăi să fi plăcintit, apăi să fi lăptuit, apăi să fi zăruit, cui drac i-ar mai fi trebuit!" (63 a, p. 162). Amantul ascuns sub pat este alungat de pretinsul descîntător cu formula „— Fugi, lipitură — Că te ard cu stropitură!" (5, III, p. 145). Amantul plecat la armată spune fetei îngrijorate că va avea grijă de copilul din flori: „Cel de sus!", la care omul ascuns deasupra lor răspunde înțepat: „Ține-l-a dracu!" (ibid., p. 223). Țiganul trimis de stăpîn să vadă dacă e vreme de cărat paie sau de tăiat nuiele, răspunde că „Vremea afară-i murgă / Cu coadă lungă, lungă / Nourele printre stele / Nici de paie, nici de nuiele / Cum îi mai bun de ședere!" (38, p. 69). Parte din aceste replici s-au desprins de s. respectivă și circulă independent, fiind rechemate de unele întîmplări din viața de toate zilelele cărora li se potrivește adagiul respectiv. O seamă de s. au apoi în corpul lor inserate strofe de cîntece sau de strigături care le fac deosebit de ilariante. Femeia care juca cu amantul a început să strige, prinsă de euforia momentului: „— Hăp, hop, hop! Că omu mi l-am trimes la spumă di pă mare / Și pă mine nici haia nu mă doare! Hop, hop, hop!" Urmează însă replica fatală a celui care le cînta: „Îa să dezleg și io sacu/ Să v-arăt pă dracu!" (5, III, p. 130—131). Au stîrnit ecou mai cu seamă s. în care sînt cîntate versuri pe glasuri bisericești în chip parodistic, prin care hazul ascultătorilor ajungea la paroxism.

Soare. I. După *legende*, s. s-a născut dintr-un ou. Un om avea un ou în ladă și în absența lui, un vecin „ce știa" „i-a dat drumul și din acela s-a făcut apoi soarele pe cer" (52, p. 420). După altă legendă, s. provine din ochiul drăcoacei care a născut primii diavoli. Ea a descoperit fiului ei șchiop „că ochiul ei cel drept dacă l-ar slobozi cineva în focul din muntele lor, ar lua atîta foc în sine încît ar ajunge pentru a încălzi și lumina toată lumea." Dracul a așteptat pînă ce a adormit și „i-a scos ochiul

și l-a aruncat în gura cea de munte și de acolo a ieșit soarele nostru luminos" (ibid., p. 146). S. a fost la început „un tânăr foarte frumos și cuminte ș-a făcut treabă lui Dumnezeu". Ca răsplată, Dumnezeu l-a făcut s. „și l-a pus să lumineze peste toată lumea" (ibid., p. 590). Când Dumnezeu a împărțit cu diavolul constelațiile, acesta din urmă a ales s. și ca să nu-l ardă, și-a făcut două aripi „făcînd cu ele vînt peste toată lumea" (ibid., p. 147). E socotit „ființă bărbătească... E un bărbat așa de frumos, că fața lui luminează toată lumea. Pentru frumusețea lui îl ține Dumnezeu în cer" (LIII, p. 117). Alții socotesc s. a fi „fata lui Dumnezeu" sau „femeie și luna e bărbat", sau „soarele e și femeie și bărbat. Vara cînd se scoală dimineața, e femeie și iarna cînd se scoală tîrziu, e bărbat". Mai de mult umblau pe pămînt s. și luna, dar de cînd o femeie a aruncat gunoi în calea lor, „ei s-au suit la cer" (52, p. 590, 588). S. merge pe cer de la răsărit la apus; pînă la amiază, e tras de un bivoli puternic, de 2 sau de 20 bivoli „căci merge în sus, mai încet, adică la deal." De la amiază pînă la asfințit de un iepure șchiop sau de cai. La amiază și la asfințit, s. stă și mănîncă un corn de prescură și bea un pahar de vin (LIII, p. 117). Sîntoader stă de pază cu cei 12 cai ai săi ca s. să nu fugă repede spre asfințit, silindu-l să se ridice pe boltă la amiază (81 a, p. 352). După ce apune, pe la jumătatea nopții, s. ajunge la casa mamei lui care îi „dă cămeși curate ș-apoi se duce de se scaldă în mare și toată noaptea se spală de tot răul și de toate relele cîte le vede, pînă iese curat. Soarele de aceea dimineața e roș, că iese din scaldătoare". „Soarele dimineața cînd se scoală, e copil de 7 ani cît îmblă toată ziua și vede răutățile ce se fac pe lume, până sara capătă o barbă albă pînă la brîu. Mă-sa îl scaldă în lapte dulce și el iar se face copil" (52, p. 588—589). După alte legende, s. este scos din scaldătoare și ridicat pe cer de 77 draci care „cum îl scot afară, toți cad arși și a doua zi vin alții în loc" (ibid., p. 27; v. *Drac*). S. e „scaunul lui Dumnezeu, acolo e raiul", de aceea „omul păcătos la soare nu se poate uita" (ibid., p. 1239). S. e socotit în consecință sfînt, pentru că s. și luna „sînt ochii lui Dumnezeu care luminează pămîntul", pentru că s. luminează și încălzește pămîntul și pentru că nu are nici un pic de răutate, încălzind deopotrivă orice vietate. Dar cînd e nor, oamenii zic: „S-a mîniat Sf. Soare pe noi, nu vrea să ne mai lumineze". Unii i se închină cînd răsare sau apune (LIII, p. 118—120). Lîngă s. stau trei stele apărătoare și Anti-hîrț care vrea să mănînce luna și s. „atunci cînd se întunecă luna

sau soarele, acele trei stele îl apără, îl trag" (52, p. 1142). S. s-a luptat cu vîntul ca „să-l prăpădească, să rămîie soarele singur." A intervenit Maica Domnului care i-a arătat foloasele vîntului în lume (ibid., p. 401).

S. a manifestat și înclinații erotice. Cea mai cunoscută este iubirea sa cu soră-sa luna. S. a vrut să o ia în căsătorie, dar Dumnezeu i-a prefăcut în constelații în două locuri diferite ca să nu se întâlnească. După alte variante, Dumnezeu a încuviințat cererea de căsătorie a s. cu condiția să poată prinde luna, și, ca să nu se întâmple nelegiuirea, i-a pus să fugă unul ziua, altul noaptea. Cînd a vrut să se căsătorească cu soră-sa luna, „s-a îmbrăcat cu lumina celorlalte stele. De atunci stelele îi tot cer lumina lor și el nu le dă decît foarte puțin în timpul nopții" (LIII, p. 117—118). În altă variantă, ca să evite incestul, Dumnezeu a prefăcut pe sora soarelui în piatră ascunsă într-o fîntînă, care va fi norocul unui flăcău ce o va lua de soție (52, p. 439). S. și-a luat totuși soție, furînd fata cea mai mare a unui om. Plecat în căutarea ei, fratele a găsit-o „la răsărit, în fericire mare, în curțile de aur ale soarelui, unde erau porțile de aur, patul de aur, lingură și totul de aur" (ibid., p. 155). În genere, iubitele s. au sfîrșit tragic. Fata unui împărat de care s-a îndrăgostit s. e ajutată de o babă să ajungă la el, dar mama s. a blestemat-o să se prefacă în ciocîrlie (LXII, p. 42—44; v. *Ciocîrlie*). Lia, fiica unui împărat, e pețită de feciorul vîntului, dar ea se îndrăgostise de s. și s-a rugat să fie prefăcută în ciocîrlie (ibid., p. 44—49). Altă fată de împărat îndrăgostită de s. e dusă în tărîmul lui de împărăteasa norilor, dar mama s. o face floare al cărei chip „să samene cu chipul soarelui", floarea s. (ibid., p. 49—56).

II. În puține *basme-legendе*, s. intervine în viața erotică a unor fete. S. îmbrăcat în piele de pește se arată unui pescar promițîndu-i pescuit bogat dacă îi va da fata cea mai mare, dar aceasta nu e încîntată de viața în palatul lui, deși noaptea s. „lepăda pielea cea de pește, de se făcea om" și se întoarce la părinți. La fel s-a întîmplat cu fata mijlocie a pescarului, dar cea mică i-a vărsat apa cu care s. își adormea soția și s. o alungă. În drum, fata cea mică ajunge la mama s. care vrea să o mănînce, dîndu-i sarcini de pierzanie, dar s. prefăcut băiat o ajută. De mînie, mama s. crapă și el o face pe fată lună pe cer (ibid., p. 20—22). La rugămîntea unei mirese, s. face ziua

mai mare ca să-și gătească cămașa. Întîrziind mult, mama s. blestemă pe miri să moară cînd vor îmbrăca cămășile (52, p. 609—610). S. e mereu supărat fiindcă a rămas neînsurat. Odată, a furat fata unui împărat de care se îndrăgostise un năzdrăvan, argat la împărat. Acesta se duce la s. și intră argat, iar în lipsă-i, descuie odaia unde o ținea închisă și o aduce pe pămînt cu voia ei: „— Ia-mă, a zis ea, că nu mi-i drag, macar că-i soare și-i așa de frumos!” De atunci a rămas s. supărat (ibid., p. 608—609).

Într-o variantă a basmului-legendă AT 298, s., luna și vîntul își dispută înțietatea în fața lui Dumnezeu. S. arată că el e mai mare decît luna, lumina ei pîlînd pe lîngă a lui, e mai mare și decît vîntul, fiindcă de îndată ce dă el o ploaie, „te faci îndată cîrlig” (ibid., p. 401).

III. În cîteva variante ale *basmului* AT 425, s. este protagonistul principal care se căsătorește cu o fată. Fiindcă ziua el era invizibil, fata, învățată de mama ei, îl privește noaptea cu o lumînare. Un picur de ceară cade pe ochii s. care o blestemă să nu-l vadă pînă nu va rupe „o păreche de opinci de fier și o bîtă de oțel” (97, I, p. 30). În alte variante, mama s. se opune împăcării pînă ce noră-sa o imploră în genunchi sau îi îndeplinește sarcini grele (52, p. 601—604). Într-o variantă a basmului AT 707, împărăteasa care a făcut cei doi copii cu părul de aur e prefăcută de impostoare în luna de pe cer. Împăratul a murit de dorul ei și Dumnezeu l-a prefăcut în s. pe cer (LXII, p. 15—19). La o nuntă, mireasa era atît de frumoasă, încît la amiazi s. „a stat în loc, a lăsat razele singure să ardă cît au vrut”. Mama lui l-a dojenit „c-a ars atîta lume” și a doua zi se duce în locul lui „și cînd a văzut-o, a și întins razele și a luat-o”. Mirele pornește călare pînă la s., unde e tocmît argat. S. îl trimite în locul lui cu razele pe cer și acesta bate pe rînd pe Sîmpetru, Sîntilie și pe mama s., pentru că i-au răpit mireasa. S. o eliberează și mirele o duce pe cal (52, p. 607—608). În alte basme, s. și luna devin nașii fetei moșneagului (AT 480) luată în căsătorie de feciorul împăratului (ibid., p. 594).

Uneori, s. se arată un auxiliar prețios al protagoniștilor din basme. În unele variante ale basmului AT 425, soția plecată în căutarea soțului dispărut pentru că i-a ars pielea de porc, ajunge la mama s., unde „era s-o pață, fiindcă soarele cam mirosise a om de pe altă lume”. Mama s. l-a liniștit însă, dar

a trimis-o pe soție la vînt, întrucît s. nu poate străbate cu razele prin desișurile pădurii unde i s-a ascuns soțul (41, I, p. 52—53). Petru Făt-Frumos plecat în căutarea Ilenei Cosînzenei, ajunge în cele din urmă la Sf. Duminecă. Aceasta îl conduce la fiul ei s., coborît la amiază în pivniță „ca să nu se topească”, care îi destăinuie că Ileana Cosînzeana „locuiește într-un munte de glajă unde om pămîntean nu poate să calce” (34, p. 261—262). Voinicul Hărălui trimis de boier să-i aducă răspuns de la tatăl său mort, e călăuzit de s. pe cealaltă lume pînă la iad (36, p. 17—19). Băiatul căsătorit cu zîna ce se scâldea în lac și invidiat de împărat (AT 465), e trimis de acesta să-i aducă oul de aur. La urmă, e ajutat de bărbatul care purta s. și dobîndește lădița cu oul de aur (9, p. 56). În două variante ale basmului AT 709, s. răspunde mamei geloase că fiica ei e mai frumoasă decît ea (LXXXIII, p. 758—759). Alteori, s. se oprește în drumul său să admire pe cei doi copii cu părul de aur (AT 707). Cei „doi Feți-Logofeți era așa de frumoși și așa de străluciți, cît și soarele au stat o bucată în loc de i-au privit, căci, cîtă lume au luminat el încă nu dăduse de o mîndreață așa de mare!” (79, p. 113).

S. joacă un rol pasiv, șters, în alte basme. Mai cunoscut este furtul constelațiilor de către zmei. Împăratul promite „jumătate din împărăție și fata cea mai mică” celui ce le va aduce. Voinic de plumb ajunge în pivnița zmeilor, unde într-o butie ferecată se aflau închise s., luna și stelele pe care le eliberează (3, p. 5—13). Cînd zmeii fură s., luna, luceferii și ochii împăratului, fiul cel mai mic, Drăgan Cenușă, se luptă pe rînd cu cei trei zmei la podurile de aramă, argint și aur, cel din urmă avînd s. captiv (5, I, p. 213—217). Voinicul invidiat pentru soția frumoasă (AT 465), fata lunei, trage scaunul pe care ședea s. și acesta cade jos, pentru că nu l-a îngăduit să termine căpița de fîn (52, p. 1035). Cenușotcă pîndește noaptea la holda păscută și prinde la miezul nopții pe cei trei cai stricători: al s., al lunii și al vîntului. Căii sînt eliberați după ce își dau frîiele cu care pot fi chemați la nevoie (LXXXIII, p. 737).

Soție. 1. Cel mai des apare în narațiunile populare soția necredincioasă, infidelitatea fiind socotită trăsătura ei dominantă.

Legende explică aceasta prin actul creației inițiale. Eva ar fi fost făcută din coada unui drac care a furat de la înger coasta lui Adam din care trebuia să-i fie făcută soția. Dracul

fuge cu coasta lui Adam spre iad și abia la întoarcere îngerul izbutește să-l prindă de coadă, de care trage pînă o rupe și o duce apoi lui Dumnezeu care o preface în femeie (LXIV, p. 88—89). În alte variante, Eva a fost făcută din coada pisicii care în chip similar a furat coasta lui Adam și Dumnezeu a prins-o de coadă, rupîndu-i-o. Eva ar fi fost făcută de-a dreptul de diavol, pe cînd Dumnezeu a făcut numai pe Adam (LIII, p. 542).

Cîteva *basme* relevă opoziția dintre protagonist și s. lui necredincioasă. Rol precumpănitor are ea în basmul AT 318. Fiul împăratului învins lingusește s. învingătorului și o convinge să-i fure cele trei obiecte miraculoase prin care a cîștigat lupta: pistolul care îl apăra împotriva oricui, cămașa prin care nu poate trece nimeni și punga în care găsea orice dorea. Soțul decapitat este înviat de binefăcătoarea lui și se preface în armăsar de aur, decapitat din nou la dorința fostei s., dar mai tîrziu sub formă de rață își ia înapoi lucrurile și omoară pe cei doi (41, I, p. 520—521). Cel mai adesea, s. îl trădează unui zmeu de care se îndrăgostește. Urmă-galbenă decapitat de zmeu e înviat de fratele său și se preface cal pe care îl cumpără zmeul. Fosta s. îl recunoaște după ochi și-i cere decapitarea. A doua oară, Urmă-galbenă se face porumbel, recăpătîndu-și paloșul cu care omoară pe cei doi (60, V, p. 66—72). O babă este convinsă de socrul lui Chipăruș să afle de la s. acestuia în ce-i stau puterile. Ea îi schimbă sabia fermecată cu alta, apoi Chipăruș este tăiat bucăți de împăratul socru și înviat de boii năzdrăvani. Se preface în cal, cumpărat de fostul socru, decapitat la revelația fostei s. „Aista nu-i cal, aista-i Chipăruș”. Servitoarea îngroapă o bucătică de carne din care crește un păr, iar din surcica aruncată de ea în grădină se face Chipăruș care îi omoară pe cei doi, căsătorindu-se cu servitoarea care l-a ajutat (52, p. 554—555).

Zîna căsătorită cu băiatul pămîntean i se arată necredincioasă, întrucît la primul prilej îl părăsește, fugind în țara zînelor. După cîțiva ani, la o nuntă s. zîna uimește pe nuntași cu jocul ei, pretinzînd că ar juca și mai frumos dacă ar pune pe cap cununa luată de soțul ei ca să nu mai poată zbura. De îndată ce soțul îi dă cununa, ea zboară, spunîndu-i să o caute dincolo de rîul de foc (81, p. 149—150). Alteori, ea trezește admirație prin cîntecele sale și convinge cumnații că ar cînta și mai frumos, dar „glasurile îmi sunt cusute în pieptarul lui

Parsion". Acestea erau aripile luate de soț cu care ea zboară, spunînd să fie căutată de fostul soț „la cetatea nevăzută și neauzită" (60, V, p. 56—57). Trădarea se întîmplă uneori chiar în noaptea nunții. Minunînd prin jocul ei, ea pretinde că ar juca „și mai mîndru dacă mi-ar da Făt-Frumoas păioara". De îndată ce are păioara, zboară, spunînd soțului să o caute „la curțile lui Filingat, la fîntîna de mîrgăritar" (33, p. 136—137). În basmul AT 449, s. necredincioasă, instigată de amantul ei, fură pana fermecată (sau biciul miraculos) prin care își procura orice dorea și îl prefăce pe soț în cîine, apoi în pupăză, porumbel sau pisică. În ultima ipostază, fostul soț își recapătă obiectul miraculos și pedepsește s. necredincioasă și pe amantul ei, prefăcîndu-i în animale de muncă (5, II, p. 69—88). În basmul AT 532*, s. e instigată de bovnicul ei să afle puterea soțului: boii care au arat cîmpul de aramă, din care apoi au răsărit doi pomi. Soțul e alungat (67, p. 279—281). În alte variante, s. îl decide pe soț să-și omoare boii năzdrăvani la îndemnul tatălui ei, dar Petrea se răzbună cu ajutorul merilor creșcuți din boii săi (55, p. 119—120). În basmul AT 560, fiica împăratului care avea amant un arap servitor la curtea tatălui ei, fură mărgeaua miraculoasă a soțului și dispăre cu arapul. Cîinele și pisica îi readuc mărgeaua, iar cei doi sînt a lungați (60, V, p. 11—14). Văcarul, ginerele împăratului, poruncеște inelului readus de cățea și pisică să fie aduși cei doi amanți cu tot palatul, în patul în care se aflau, ca să-i vadă și socrul lui înainte de a-i decapita (99, VI, p. 335). Diavolul prefăcut în „cavaler frumos" o momește pe s. necredincioasă să-i dea inelul miraculos cu ajutorul căruia clibercază pe fostul soț de la închiisoare. Acesta o pedepsește pe fosta s. să plîngă alături de sora lui necredincioasă „pînă la sfîrșitul lumii" (52, p. 700—701). În basmul 566, fata împăratului pețită de Toderăș îi ia întîi punga care genera mereu galbeni, iar după nuntă îi schimbă cornul din care ieșea oaste nenumărată și îl alungă de la curte. El își recapătă cele două obiecte miraculoase după ce a tăiat coarnele familiei împăratului crescute din gustarea mărului (60, II, p. 74—80). În tipul învecinat AT 567, s. necredincioasă este convinsă de amantul ei, învățătorul copiilor, să taie găina miraculoasă, apoi să-și omoare copiii ca să poată recupera părțile de găină mîncate de aceștia (5, II, p. 356—357). Ca pedeapsă, s. necredincioasă și învățătorul sînt prefăcuți în stane de piatră (41, I, p. 237). În basmul AT 670, s. vrea să afle de

ce a rîs soțul ei, chiar dacă trădarea secretului implică moartea lui. El se pregătește de moarte, făcîndu-și sicriul și plătind popii „provodu cel mare”, dar în ultimul moment aude sfatul cocoșului să-și bată s. și scapă astfel de moarte (5, II, p. 438—439). Cînd împăratul cere peștorului Harap Alb să-i ghicească „din ce neam îs io făcut”, află din chiar gura mamei lui că e „strîns cu furca și cu grebla din sat”, în vreme ce tatăl lui era plecat la război (XV, p. 289—290). În variantele basmului AT 810 A, ca soțul să fie convins că s. lui mai are o coastă (sau două) de drac, necredința ei e probată de însuși soțul, nerecunoscut de ea, care o momește la o întîlnire, sau de diavolul slugă, prefăcut în episodul final în călugăr, soldat (ofițer) sau fecior frumos. În alte variante, s. chiar și-a cîștigat un amant de care știe numai diavolul servitor. Furtul copilului dezvăluie totul și s. e supusă operației finale prin care diavolul îi scoate coasta de drac (ibid., p. 84—85). În chip similar e plasticizat și sfatul din basmul AT 910: „nevasta pă credință să n-o iei”. La o nuntă, soțul se prefacă în „aghiotant turcesc” și soacra lui o convinge pe nevastă să se dea turcului pentru bani. Soțul o îmbată, apoi fură copilul, iar s. și soacra mint că acesta a ars odată cu casa aprinsă de ele (5, II, p. 535—552). În alt subtip, unul din sfaturile plătite este „să nu mii acolo unde-i cîrșmariul bătrîn și cîrșmărița tînără, că mare primejdie te paște”. Boierul nu ține seamă de acest sfat al însoțitorului care are prilejul peste noapte să audă înțelegerea crîșmăriței cu ibovnicul ei ca să-și omoare bărbatul, bănuiala crimei urmînd să cadă asupra boierului. În acest scop, ibovnicul fură cuțitul boierului și taie capul crîșmarului (79, p. 235—236).

Snoavele despre infidelitatea s. sînt mult mai numeroase. Unele relatează încercările bărbatului de a o verifica. Astfel, ea e trimisă la moară și el o pîndește dintr-un copac, lăsînd să cadă securea lîngă ea la întoarcere, ceea ce o face să vorbească singură despre cele întîmplate cu morarul (S. 3433). Soțul se înțelege cu un jandarm să se prefacă mort, cu care prilej iese la iveală că ea e gata să se mărite, contrar înțelegerii (S. 3434). El trimite porcarul acasă sub pretextul că s. i-ar fi bolnavă și o surprinde cu bucatele gătitе și cu amantul vîrit sub pat (S. 3436—7). În timpul nopții, soțul se travestește în amantul ei și sub pretext că vrea s-o răpească în Turcia, o poartă toată noaptea în jurul satului cu rîșnița în spate (S. 3449). Cînd bărbatul inventează ordinul că fiecare om să aibă două neveste,

s. lui protestează, spunînd că nu e loc de două, dar cînd apoi o anunță că ar fi ordin ca fiecare femeie să aibă doi soți, ea se arată bucuroasă (S. 3455). S. care tăia cîte o găină pentru amant pune vina pe uliu, dar bărbatul pîndește și-i descoperă, omorîndu-i pe amîndoi (S. 3457). Ca să-și poată întîlni amantul, s. se prefăce bolnavă și își trimite soțul după spumă de pe mare să se lecuiască. În drum, soțul e luat de Păcală în sac și adus acasă unde își surprinde soția cu ibovnicul (S. 3465). Bănuindu-și s., bărbatul îi spune că orbește cel ce mănîncă găină neagră. Femeia îi dă numai găini negre, el se prefăce orb și o surprinde cu amantul (S. 3467). Amantul își anunță venirea printr-un semnal și cînd este surprins de bărbat, pretextează pe rînd că a făcut pariu cu alții asupra lungimii grajdului etc. pînă ce soțul e încuiat afară și s. se prefăce a nu-l mai cunoaște, iar cînd vine însoțit cu popa, îi arată că ea doarme cu „soțul” în casă (S. 3474). Ea îl face chiar pe soț să guste murdării în prezența amantului ascuns în pod la gura hornului: se prefăce bolnavă și-l trimite după leacuri la o femeie cu care era înțeleasă, apoi îl silește să guste din ele, sub pretext că ar fi amare (S. 3480). Cel mai adesea, s. iese din încurcătură, știind să exploateze pretextul oferit sau inventat de ea. Cînd duce mîncare bărbatului la cîmp, dă carnea amantului, iar soțului numai zeama, pretextînd că a fugit speriată de diavol și a sărit carnea din oală (S. 3513). Cea care are trei amanți, îi face să vină în aceeași zi, ultimul răzbunîndu-se pe cei doi (S. 3514). Soldatul care vrea să omoare amantul s., e oprit de aceasta fiindcă amantul e tatăl copiilor (S. 3444). Cînd soțul invită mai mulți la masă, ea găsește modalitatea de a-i speria ca să rămînă numai ea cu amantul pentru a mîncea friptura (S. 3468). Ca să evite bănuielele soțului care a văzut amantul ieșind din casă, s. cere ajutorul unei vecine. Aceasta aflînd că au mîncat seara varză roșie, îi spune soțului că și ea vede dublu de cîte ori mănîncă atare varză (S. 3475). Își trimite soțul după apă, apoi se încuie în casă cu amantul, iar a doua zi îl alungă de acasă fiindcă a întîrziat atîta cu apa (S. 3478). Cînd soțul observă noaptea că sînt 6 picioare în pat, s. îl face halucinat și îi descîntă cu căldarea în cap, dînd timp amantului să fugă (S. 3486). Ca să poată înfrînge bănuiala soțului, amantul vine îmbrăcat turcește și soțul se ascunde sub pat, de unde poate constata că și femeile au de suferit de pe urma turcilor (S. 3494). Crezînd că își va convinge soțul că nu-l va mai înșela, ea îi propune

să boteze cei 4 purcei, de unde află că a doua oară el nu îi va mai trece cu vederea infidelitatea (S. 3497). Ca să se poată întîlni cu amantul, cel care cere găzduire e încuiat afară, dîndu-i-se să țină de capătul tortului de depănat (S. 3499). Cînd e încuiată afară de soțul bănuitor, ea pretextează că vrea să se înece și după ce iese soțul să împiedice tentativa, îl încuie ea afară (S. 3502). Uneori, s. infidelă se dă singură de gol sau e divulgată de alții. Sluga popii aude cum preoteasa se va întîlni cu dascălul, semnul de recunoaștere fiind boul tărcat și pune un ștergar peste bou. El duce dascălului sarmalele rămase pe care le aruncă pe drum și îl anunță că popa știe de cele petrecute. În cele din urmă, s. o ia la fugă ca să scape (S. 3512, v. *Păcală*).

2. S. credincioasă este zugrăvită în cîteva *basme* care pun în lumină chinurile și eforturile îndelungate pentru a-și regăsi soțul. Tema este prezentă îndeosebi în basmele în care e răpită de către un zmeu sau de alt monstru. Făt-Frumos răpune pe zmei, apoi pe împăratul lor pentru a ajunge la fata lui Roșiu împărat. Fiind omorît de Jumătate de om trimis de tatăl fetei, Făt-Frumos e înviat de mama lui, apoi cere s. să afle în ce stau puterile tatălui ei, apoi pleacă cu ea la casele lui (35, p. 21—26). Zmeul răpește în ziua nunții mireasa. Soțul o găsește și ea, la sfatul lui, află că puterile zmeului stau în porumbeli dintr-un plai, omoară zmeul și își readuce s. acasă (LXXXIII, p. 675). Ca să-l înșele, zmeul se preface într-un om înglodat în tăul din drum care cere ajutor să fie scos. În timp ce soțul a coborît din căruță, zmeul îi ia locul, ducîndu-i s. O poate readuce numai cu un cal năzdrăvan, la sfatul s. (5, II, 275—285). Zmeul eliberat de Ionică Făt-Frumos îl alungă din curtea Ilenei Cosînzenei. Ea îl învață să se ducă la o babă spre a se sfătui și în cele din urmă descoase zmeul ca să-i afle puterile pentru a putea scăpa de el. Cu calul năzdrăvan el răpește s. de la zmeu (59, p. 178—190). În basmul AT 425, s. trebuie să-și caute soțul fugit pentru că a încălcat interdicția, zărîndu-l la lumîinare sau arzîndu-i pielea de animal. Ea pleacă să-l caute și „atîta ci s-o dus pînă s-o rupt și straili di pi dînsa“. Îl regăsește cu ajutorul zilelor sfinte (5, II, p. 58). S. care avea darul de a lăsa bani în culcușul ei își îmbogățește soțul, fiul unui împărat. La intriga unei babe că bogățiile ar proveni de la amanții s., el o decapitează. Ea genera bani și fiind moartă și ajunge, aruncată cu sicriul, pînă la palatul soțului unde învie

și devine secretarul soțului, iar după un an se recunosc și se reiau (52, p. 963—965). În basmul AT 882, soțul pariază pe averea sa cu un prieten că acesta va dormi cu s. Se ascunde în dulap și e introdus în odaia ei, unde o spionează la baie și-i află semnele, furându-i un inel pe care prietenul îl dă soțului. Ea ajunge frizer la împăratul unde se dă în vileag înșelăciunea. Vinovatul e decapitat, iar cei doi soți își iau averea (ibid., p. 966). În altă variantă, s. intră în armată și ajunge maior, luându-și ordonanță pe fostul soț, de la care află cele întâmplate după 5 ani. Urmează împăcarea (74, p. 10—15). Un circiumar vrea să înșele s. credincioasă după ce soțului i-a luat toți banii, pariind că cele trei pisici vor ține lumînările neclintite. Ea izbutește cu trei șoareci să facă pisicile să arunce lumînările și recîștigă banii, își eliberează soțul și pe cei care pariaseră ca el (81 a, p. 477—481). Un altul pariază pe averea soțului că poate lua inelul s. Cum aceasta nu se lasă momită, străinul mituiește servitoarea care noaptea îi fură inelul. Soțul își alungă s., dar la niște manevre aude din gura înșelătorului cele întâmplate, își reia averea și s. (ibid., p. 560).

Cîteva *snoave* ilustrează de asemenea fidelitatea s. În înțelegere cu soțul, femeia invită seara pe feciorul popii. Drept pedeapsă, e pus să rișnească pînă dimineața un sac de grăunțe (52, p. 219). În același chip sînt invitați în aceeași seară popa, cantorul și diacul care scapă din mîna soțului, răscumpărîndu-se cu bani mulți (S. 3466). Popa, boierul și vechilul sînt invitați de asemeni la s., unde bărbatul îi închide într-un butoi cu smoală. A doua zi, el ia bani de la cei care vor să-l vadă pe diavol (S. 3469, 3515). Țiganul ce vrea să-i fie amant e ascuns după cuptor, spunînd soțului că ar fi vițelul care a supt tot laptele. Acesta îl bate, prefăcîndu-se că nu-l vede (S. 3470 A). S. ia popii țapul, apoi calul cu care a trimis pe diac după țap (S. 3470 B). Cei trei popi ce vin pe rînd la s. sînt ascunși în coșul căminului, unde soțul îi omoară făcînd focul, sau cad într-o bute cu apă, înecîndu-se (S. 3471). S. se substituie fetei de care se îndrăgostise soțul și îl face să revină acasă fără haine, apoi îl bate și îl închide în grajd (S. 3479).

Statu-Palmă-Barbă-Cot. Personaj caricatural și diabolic, e tipul sadicului care savurează durerea provocată victimelor sale. Numele ce le poartă subliniază disproporția dintre trupul minuscul și barba lungă: Tarta-cot-barbă-d-un-cot, „o stîr-

pitură de om cu barba de un cot, cu trup cu tot" (41, I, p. 506), „Tartăcot, barbă d-un cot, călare p-o jumătate de iepure șchiop" (86, p. 19), „Stati-cot palma picioru cu barba cît grapa, cu dinții cît grebla și cu ochii cît roțile de la plug, călare pe o jumătate de iepure" (LXXXIII, p. 561), „Omul cît cotul, cu barba cît cotul, pe un iepure șchiop călare, cu căpăstrul de chio-toare, răzimîndu-se într-un pai de secară" (60, III, p. 62), „Omuțul cît sciopul cu barba cît cotul ... un omuț numai cît un prunc, cu o barbă lungă de tărăia după el" ... (61, p. 120), „Staticot cu barba de șapte coți" (81 a, p. 540). „Titicot, cu barba d-un cot, încălțat în găuăci de ouă" (5, I, p. 483), „Sal-cotea cel din lumea zmeilor cu o barbă de 99 de stînjeni" (34, p. 278), „Bărbăciu-Măciuc" (XV, p. 104). El are locuința pe tărîmul de jos, unde este chiar împăratul diavolilor, „faraonu cel mai mare" (5, I, p. 233).

1. Vine pe pămînt la coliba lui Tei-Legănat și a tovarășilor lui (AT 301 B) ca să le mănînce bucatele. El e arătat ca o ființă ce locuiește de preferință în copaci, căci „venea și se suia-n-un arvune, într-un copac", de unde spiona cînd e gata mîncarea, apoi pornea la atac. „Stati-cot se da jos d-acolo-i punea mîna în vîrfu capului, îl trîntea cu gura-n jos, se punca cu curu pe el și mîncă tot ce-a gătit ăla!" (5, I, p. 244). Alteori, apariția lui de slăbănog e în contrast enorm cu forța lui herculeană. Vine ca un „moșneag: — Hăăă! Hăăă! Voinice: treci-mă pragu la tindă!" Cînd Drăgan Cenușă refuză să-i împlinească rugămintea, el trece singur pragurile tinzii și ale casei, apoi se dezlănțuie: „He-he-hei! Cum are să mănînce moșneagu carnea de la un voinic tînăr de pe piept!" Drăgan Cenușă îl culcă însă la pămînt „și i-o pus cazanu pe chept ș-o mîncat carne de la dînsu de pe chept". Apoi despică un carpen „care bătè cu crengile în naltu cerului" și îl vîră cu barba și cu mîinile în crăpătură. Statu-palmă smulge însă copacul din rădăcină și pleacă cu el în barbă pe tărîmul de jos „și pe unde o mîrs, ca cum ar fi arat cu tractoriu, așa era o urmă de mare!" Drăgan Cenușă îl urmărește și îl află pe „înălțatu împărat" cu „un ochi i plînge și unu-i rîde, și cu o mîneacă suflecată și una ba" și sub pretextul că vrea să taie carpenul de la barbă, îl decapitează (ibid., p. 230—234). Capul lui e însă năzdrăvan, căci îl urmărește pe Tei-Legănat după ce l-a decapitat, „se trîntea de toate ulucile, de toți pomii, să dea de el", abia după aceea moare de-a bine-

lea (ibid., p. 247). Salcotea moare de frica lui Agheran, care îi taie apoi barba și o ia cu sine „pentru că era făcătoare de minuni“ (34, p. 283). Staticot este rănit de glonț la lacul de lapte unde se scâldea (81 a, p. 540). „Barba-de-un-stat-cot, călare pe-un iepure șchiop“ are o măciucă miraculoasă care omoară la comandă, iar „alt Barbă-de-un-stat-cot călare pe-un iepure șchiop“ are o rîșniță în care este „atîta oaste, cîtă frunză și iarbă“. Băiatul cu morișca fermecată face schimb pe rînd cu ei, apoi îi omoară, recuperîndu-și obiectele schimbate (52, p. 818).

2. Uneori, el este însă mai puternic decît voinicul care a răpus pe zmei. Măzaran Văsălică, în timp ce se întorcea acasă cu Mîndra Lumii, îl întîlnește pe Titicot care „venè pin mijlocu drumului. Nu-l ferește“. Titicot se înfurie și declară: „Io nu feresc nici-un paș“ și „odată l-o și omorît Titicot cu barba d-un cot pă Măzaran Văsălică“ (5, I, p. 483).

3. În chip excepțional, Statu-palmă are atitudine amicală față de oameni. Astfel, „Staticot palmă-picior cu barba cît grapa, cu dinții cît grebla și cu ochii cît roțile de la plug, călare pe o jumătate de iepure“ dă fiului mai mic al împăratului Roșu un toiag cu care să poată răzbate prin negura deasă din lumea zmeilor (LXXXIII, p. 422). În alt basm (AT 537+313), Tartacot ajută băiatului să vîre înapoi vitele ce ieșiseră din nuca fermecată, scoțînd „dintre firele bărbii un bicișor numai cît degetul ăl mic și plezni de trei ori din el. Cum plezni, cum intrară toate vitele în nucă, nuca se închise la loc ...“ (86, p. 19). Chiar într-o variantă a basmului AT 301 B, unde el a fugit cu copacul în barbă, îl sfătuiește totuși pe Tei Legănat cum să iasă de pe tărîmul de jos, unde l-au lăsat ortacii perfizi, indicîndu-i să omoare balaurul ce mîncă puii pajurei (3, p. 69). Varianta denotă o întunecare a semnificației personajului.

Strigoi. Numiți și *strig*, *strigă*, *muron*i, *priculici*, sînt de două feluri: vii și morți.

1. **S.** vii sînt oameni sortiți de la naștere a fi s. Ei se nasc din părinți rudenii (frați, veri, nepoți, nași, finii) sau provin din cei zămisliți în sărbătorile mari sau în ajunul lor, sau chiar din părinți atei, din oameni răi, din cei cu nasul și obrazul roșu. Copiii întorși de la țîță încă devin s. De asemenea, din copiii de același sex, al șaptelea sau al doisprezecilea devine s. Ei se nasc cu o piele roșie pe cap (tichie, căiță) pe care o mă-

nîncă îndată. Dacă moaşa rupe tichia, copilul nu se mai face s. Ei mai au şi coadă. Căiţa îi poate face nevăzuţi, iar în coadă le stă puterea, care, după moarte, se mută în inimă. S. fac rău oamenilor, răspîndind boli, luînd sporul vitelor şi mana cîmpurilor, sau puterea bărbaţilor. Au de asemeni puterea de a poci oamenii, luîndu-le o mîină sau un picior şi mai cu seamă de a-i deochia. Ei „mănîncă cu ochii inima“ celui pe care-l deoache, sau i se vîră în pîntece unde îi sugă sîngele, iar omul slăbeşte şi moare. Mai răpesc fete mari la morminte unde le mănîncă. Sînt s. de mai multe feluri: de uscat, de apă (se prefac în cîrcei şi prind pe cei ce se vîră adînc), de lapte, de bucate, de ouă, de foc, de ploi, de peşti, care rod inima omului sau a vitelor, iar strigoaicele sînt pe vite, pe stupi, pe cereale. Cei de ploi leagă ploile provocînd secetă şi nu mai plouă pînă cînd se scaldă s. Cei ce iau mana de la vite şi cereale, pot fi alungaţi cu buciulul, precum şi ungînd cu usturoi ferestrele, uşile, hornurile, pereţii, apoi vitele pe frunte, copite, coarne. De asemenea, oamenii mănîncă usturoi ca să nu se apropie de ei sau de meliţele şi rîşniţele lor (LIII, p. 244—250). S. nu se pot îneca, indicu pentru a fi recunoscuţi, iar cînd mor strigoaicele, plouă două săptămîni. Ele provocau secetă la cererea celor care le plăteau (52, p. 859—860). Ei umblă mai cu seamă în ajunul Sîngeorzului (Mîneacătoarea) şi în noaptea Sf. Andrei (29—30 noiembrie), prefăcîndu-se de obicei în animale, cu precădere în cîine şi pisică, mai rar în bou, cocoş, berbec, cal, lup, găină, porc, gîndac sau broască. În acest scop, se dau de trei ori „de-a curu-n cap“ şi iau formă animală, umblînd astfel în timpul nopţii pînă la cîntatul cocoşilor, cînd redevin oameni, dîndu-se din nou de 3 ori peste cap. În timpul peregrinării nocturne, sufletul s. părăseşte corpul şi ia formele amintite. Merg la distanţe mari, călare pe meliţă, mătură sau poloboc şi se întîlesc în anumite locuri, de preferinţă la răspîntii, unde redevin oameni şi se bat cu limbi de meliţă, ciomege, coase, piue, îmblăcii etc., însă fără a se lovi sau răni. Se bat astfel pînă se umplu de sînge, dar imediat se vindecă şi se împacă. Învîgătorul devine mai marele lor. Lupta ţine pînă la miezul nopţii sau cîntatul cocoşilor şi cine nu se întoarce pînă atunci, crapă. Se relatează că o strigoaică ce tocmai năştea, a trimis pe bărbatul ei la adunarea s. care era tocmai la capătul pămîntului. La sfîrşit, el a greşit comanda de plecare pe meliţă şi a venit pe jos un an de zile. Altă strigoaie trimite soţul în locul ei călare

pe feciorul popii, s. prefăcut în cal. El folosește o sabie în loc de limbă de meliță și taie mai mulți s., precum și urechea calului. A doua zi, fiul popii apare cu urechea tăiată. Un om prins de s. la Sf. Andrei participă la lupta lor, dar în loc să zică: „Pălesc dar nu rănesc“ etc., el zice „Rănesc, ologesc, șchiopătez, chiorăsc“ și rănește pe s. pînă la cîntatul cocoșilor, cînd s-a întors. În noaptea Sf. Andrei, un om înnoptează la o văduvă strigoaie. O vede ungîndu-se cu unsori și încălecînd pe boloboc cu o limbă de meliță în mînă. Omul s-a vîrît și el în butoiul fără fund și a ajuns în țara unde se făcea „chiperul cel bun“. Acolo, el taie s. cu o sabie, iar la plecare culege chiper. Strigoaia îl previne dimineața că s. tăiați vor muri. La o șezătoare ținută într-o cîrciumă pustie, vin și doi băieți care aveau picioarele ca fusele. Băieții și fetele fug cînd află aceasta, rămîine însă o fată adormită pe care o găsesc a doua zi sfîșiată (LIII, p. 251—256). O strigoaică făcea păsat cu lapte pe ger și cînd servitorul ia capacul de pe oala cu păsat, îngheață cei din casă, omătul ajungînd pînă la pod. Altă strigoaică prefăcea ucenicul în cal, umblînd cu el în drumurile ei. Sfătuit de o babă, ucenicul se prefăcea că doarme și punc el căpăstrul în capul femeii, prefăcînd-o în iapă și potcovind-o. A doua zi, e recunoscută după potcoavele de la mîini și picioare. Un flăcău se unge și el cu unsoarele stăpînci lui și o urmărește în noaptea Sf. Gheorghe pînă într-o țară de unde aduce „mere și păpușoi de copt“. Un altul se vîră în știubeiul cu care călătorea strigoaica, dar la înapoiere nu bagă de seamă plecarea ei și rămîine să vină pe jos. „Șapte ani i-au trebuit pînă s-a înturnat înapoi acasă!“ Un flăcău face rămășag că înnoptează la trei fete strigoaice, luîndu-și ca apărare usturoi și o turtă de orz. O babă îl sfătuieste să nu ia nimic de la ele și astfel scapă (52, p. 860—867).

2. S. morți provin din copiii care mor cu tichia roșie pe cap, din copiii morți nebotezați, din copiii nelegitimi, lepădați, din cei care sug după ce au fost înțărcați, din copiii care plîng în pîntecele mamei lor, din copiii mamelor care au făcut farmece sau au furat „un lucru și l-au ascuns la spată“, dar mai des din morții nepăziți, peste care (sau pe sub care) trece un animal nefast: pisică, cîine, găină, șoarece, mai rar alte ființe. Pentru a împiedica aceasta, animalul e prins, omorît, ars și îngropat cu mortul. S. mai pot proveni din oamenii cu coadă la naștere, sau cărora le crește după ce mor. Copiii născuți astfel scapă dacă li se taie coada cu o părăluță. De asemenea,

se fac s. oamenii răi (hoți, afurisiți etc.), cei spînzurați, ferme-cătorii, vînduții diavolului, oamenii roșii, frații născuți în aceeași lună, pricolicii. Ei revin noaptea sub diferite forme, de obicei în chipul avut în viață. Se recunosc prin aceea că au picioarele ca fusele, sau de cal, au fața roșie din cauza singelui supt. Se pot preface însă în cîine, pisică, porc, capră, muscă, cocoș etc. Ies din mormînt printr-o gaură și movila are o surpătură. Mormîntul mai poate fi recunoscut printr-un armăsar negru sau un gînsac, care refuză să treacă peste el. Ei ies din mormînt pe la miezul nopții, adesea cu sicriile în cap și umblă pe la case și răs_pîntii, făcînd rău oamenilor, pe unii chiar sugrumîndu-i, aducînd ciuma și holera și alte boli la vite. Momesc mai ales fetele mari la mormintele lor, unde le mănîncă. S. provenit din mortul peste care a trecut un animal, își omoară toate rudeniile. „Sufliînd pe fereastră la casa lor, tot trage sufletul la cîte unul din neam, pînă îi isprăvește pe toți și apoi se mută la altă casă, tot din neamuri“. Ei mănîncă inima oamenilor sau animalelor, sau le sug sîngele. Puterea lor stă în inimă. Se întorc în mormînt la cîntatul cocoșilor sau cînd toacă în cer. Dacă întîrzie, crapă, sau pot fi omoriți. Ca să împiedice prefacerea în s., mortul e „dres“ în mai multe feluri: i se pun pietre, mei și alte boabe în toate orificiile, iar în cosciug făcălețul, 9 pietricele, măceș, rogojină, sau i se punc usturoi în gură și în anus, sau îi bagă în gură usturoi, cuie, ouă clocite. De asemenea, îi pun pe piept o cruce de măceș sau îi vîră o pană de lemn în inimă. Se mai fac 9 păpuși de busuioc ce se pun în sicriu împreună cu vin, tămîie, ou, cui de fier, nisip și rug. Se îngroapă cu el ființele care au trecut peste (pe sub) el, iar după ce-l îngroapă, se înfig mai multe fuse în mormîntul lui și se presară mei de acasă pînă la mormînt. Dacă moare cineva dintre rubedenii, i se bate mortului un par cu vîrf înmuiat în usturoi drept în inimă, dar mai adesea mortul e dezgropat și i se fierbe inima în vin sau e străpunsă cu o undrea, sau e spintecat cu un cuțit, tăiat bucăți și îngropat din nou sau aruncat să-l mănînce fiarele. Uneori, mortul e ars, sau numai inima lui. Alteori, oamenii se afumă cu ficații lui, i se pune usturoi (și tămîie) în gură și în alte orificii. Noaptea, ei umblă ca și s. vii, bătîndu-se la întîlnirile lor cu limbi de meliță, topoare, coase etc., pe la răs_pîntii, poduri și locuri pustii. Cînd cîntă cocoșii, se întorc în mormînt. Vizitează de predilecție șezăto-

rile, momind fetele la mormîntul lor. Oamenii se apără, ca și de s. vii, ungînd ușile, ferestrele, hornul, gura sobei, crăpăturile, apoi vitele cu usturoi, iar cei urmăriți de ei și prin întoarcerea lucrurilor din casă cu susul în jos. Se relatează despre un s. ce a fost dezgropat și prefăcut în firimituri date fiarelor. Un s. vine la șezătoare și fata lîngă care stă îl urmărește pînă la o biserică părăsită, unde îl vede mîncînd dintr-o mîină de om și bînd sînge. Fata e urmărită de s., dar o salvează tatăl ei care îl înțeapă. Altă fată scapă de un s. dîndu-i să țină valul de pînză care se tot desfășoară, iar de alt s. ținînd ușa zăvorîtă pînă la cîntatul cocoșilor (LIII, p. 257—269). S. dezgropați au trupul întreg, iar din inima spintecată curge sînge curat. Un bătrîn s. e găsit la dezgropare „șezînd turcește și roșu-roșu, para focului, că mîncase aproape un neam întreg, și voinic, și cînd au vrut să-l scoată, s-a înconstrat cu ci”. Un s. din Văgiulești-Mehedinți e detectat printr-un armăsar alb care nu vrea să-i sară peste mormînt. Soțul mort devenit s. revenea la soția lui în Vălenii de Munte pe care o mușca, omorîndu-i noul bărbat. O fată din Boureni-Dolj a avut un copil care plîngea în pîntecele ei și a încetat după ce i-a promis toate vitele familiei Ionică. Copilul a murit nebotezat și fata l-a îngropat în argea, de unde ieșea noaptea și omora vitele. Un om îl urmărește, apoi îl dezgroapă, găsind „copilul viu, nevătămat, sculat în capul oaselor”. A fost tăiat, fiert în vin, apoi îngropat din nou. Un s. vine la o fată. Fratele ci o învață să-l silească să se spele pe picioare, apoi să-i lege de haină ața de pe un ghem și să-l urmărească. Fata vede că flăcăul avea picioarele ca de gîscă și reci ca gheața. S. o răpește călare pînă la mormînt, unde o omoară (31 a, p. 7—20). Un tînăr însurățel pleacă la socri cu soția în car și pe drum se prefăce „într-un mînz roșu cu capul de om” care se repede s-o mîînche. Nevasta se apără cu o secure, lovindu-l după ureche. În pădure, el se ascunde și redevine om, dar cicatricea l-a trădat. Un altul se prefăcuse lup și umblase în haită 13 ani pînă ce a fost încolțit de cîinii unor ciobani, cînd a cerut ajutor (LXV, p. 147—148). Doi moșnegi mor pe rînd. Baba strigoaică revenea ca muscă și pe obrazul căruia se așeza, murea. Moșneagul după moarte se prefăcea în ogar și venea la copii să le sugă sîngele, omorîndu-i pe toți. Trei s. colindă casele, dar pot intra numai acolo unde seara nu s-au spus rugăciuni și sug sîngele, adunîndu-l și într-o cană. O lehuza

scapă de s. prefăcut în moașă, recunoscut după picioarele subțiri și păroase, prin întoarcerea lucrurilor din casă (ibid., p. 168—171).

În *basme*, s. aduc aceleași rele oamenilor din jurul lor. În tipul AT 307, mireasa moartă se scoală noaptea din sicriu și mănincă santinelele. Împăratul promite împărăția celui care va putea-o păzi. Un soldat, învățat de un moșneag, se ascunde în două nopți după icoane, a treia noapte în sicriu, apoi îi străpunge inima cu sulița. Ea redevine fată și se căsătorește. Moșneagul o despică, scoate șapte zmei din ficiații ei, o coase la loc și o învie, scăpînd-o de a mai fi strigoaie (8, p. 19). Mai cunoscută e tema Lenore ce apare și în proză (AT 365). O fată iubea un flăcău care a murit între timp. În dorința ei puternică, flăcăul a apărut pe un cal alb și o duce la cimitir. Fata nu vrea să intre în groapă și îi dă capătul unui val de pînză, în timp ce ea fuge în căsuța din ograda bisericii unde era un mort pe masă. Ea zăvorește ușa și întoarce lucrurile. S. cheamă în ajutor mortul, dar tocmai cînd acesta ajunge la ușă, cîntă cocoșii și cei doi s. cad morți (82, p. 59—61). În altă variantă, mai apropiată de baladă, Constantin care a insistat pe lîngă mamă să-și mărite fata în depărtări, e blestemat de ea să n-aibă odihnă pînă ce nu i-o va aduce. Constantin iese din mormîntul care se preface armăsar, iar pînza cărare albă și luminoasă pînă la sora lui. Cînd ea află că fratele era mort, moare și ea, iar mama înnebunește (60, IV, p. 60—68). În basmul AT 407, fata e sortită de ursitoare s-o ia un s. dacă e lăsată afară din casă pînă la 18 ani. Călcînd interdicția, la o șezătoare vine un flăcău s. care o cere de soție. Fata moare înainte de ziua logodnei și e scoasă din casă prin perete. Din mormîntul ei crește o floare care e luată de un împărat și pusă în pălărie. Noaptea, floarea redevine fată și e prinsă de el spre a se căsători (5, I, p. 591—601). În alte variante, s. revine după căsătoria ei cu împăratul și pot scăpa de el numai înfigînd o frigare ascuțită în mormînt, care cauzează o puternică explozie (31 a, p. 25—26). Un copil sărac se ascunde în groapa unui s. plecat și la întoarcere îl silește să-i dea un cazan de bani. Apoi se tocmește cu un împărat să-i apere țara de s. ce-i răpea ostașii. Cînd s. vine ca un moșneag, copilul îl momeste să facă o gaură în grindă, apoi îi prinde mîna și o leagă, țintuindu-l pe loc. Împăratul îi dă fata (ibid., p. 10—15).

Strîmbă-lemne, v. Tovarășii năzdrăvani

Șarpe. După *legende*, el a fost la început om, dar fiindcă a înșelat pe Eva, Dumnezeu l-a blestemat să fie ș. A avut la început aripi și picioare, dar după blestem i-au căzut, fiind sortit „să se tîrîie ca funia“. El a fost făcut de drac, de aceea pielea lui e piele de drac. Diavolul l-a făcut din degetul lui să-i fie „un ajutor“ (52, p. 833). Unii ș. se fac din melci și aceștia își poartă casa în vârful cozii (LIII, p. 288). A vrut să-și facă cuibul în brad, dar l-a alungat luna și fiindcă a vrut să o muște, ea l-a blestemat să fie omorît de om. La început, ș. nu mușca, dar a fost învățat de diavol de cînd soția lui Noe l-a ascuns pe acesta (52, p. 834—835). Dumnezeu a strîns toate viețuitoarele vătămătoare, le-a închis într-un sac și le-a dat omului să le arunce în mare. Omul a fost curios să vadă ce este în sac și ele au ieșit, împînzind pămîntul. Fiind prea mulți ș., s-au sfătuit să plece în alte ținuturi și s-au urcat toți într-o corabie care i-a dus în țările de peste mare (ibid., p. 846—847). Există și ș. buni care păzesc casa. Fiecare casă are un astfel de ș. și devine atît de familiar, încît mănîncă laptele din blid cu copiii casei (LIII, p. 288). Ș. poate conferi omului darul de a înțelege limba animalelor. Aceasta se poate obține gustînd din ș. alb fiert de 7 ori în șapte ape sau numai fript. Cine fierbe ș., cînd gustă a treia bucățică din el și zice niște cuvinte, poate întineri sau îmbătrîni după dorință. Cine se unge cu untură de ș., se poate transforma în orice. Aceasta se obține dînd foc copacului în care se află un ș. (52, p. 849—851). Negustorii fac venin cu ajutorul ș. Prind oameni pe care-i dau ș. să-i muște, apoi îi spînzură pe cei mușcați cu gura în jos, din care curge mereu venin (ibid., p. 841). Unii ș. pot face aur, dar cine îi pîndește cînd îl urzesc, moare imediat (LXXIX, p. 90). Ș. se adunau la o tufă și torceau un fir de aur dintr-un bulgăre de aur. Un țăran se duce să-l ia, dar ș. îl mănîncă (81 a, p. 488).

Într-un *basm despre animale*, ș. înghețat e luat de om și încălzit la sîn. După ce se dezgheață, îl mușcă pe binefăcător, omorîndu-l (52, p. 840). Ș. e trecut apa de un țăp (sau cîine), pe care apoi vrea să-l mănînce (AT 133 *). După ce au ajuns la țărm, țăpul îl convinge să se dea jos de pe el ca să se măsoare în lungime. Țapul îl omoară cu coarnele (41, II, p. 127—128). Ș. este scos de sub o piatră de un om, dar după ce se vede sal-

vat, vrea să-l mănince (AT 155). E scăpat de o vulpe care cere ș. să arate de unde a fost scos de om (41, II, p. 137—140).

Eroul sau eroina din unele *basme* apar temporar sub formă de ș. În variantele tipului AT 425, cel mai adesea flăcăul este prefăcut în ș. Bătrînii fără copii adoptă înfiia ființă întîlnită. Ș. începe să crească, apoi trimite părinții să pețescă fata împăratului. Ea îi aruncă pielea în foc și e blestemată să nu poată naște pînă nu-i va atinge el mijlocul cu mîna, întrucît mai avea puțin timp ca să se împlinească blestemul de a sta ziua în piele de ș. (XV, p. 51—57). Băiatul înfiat de un boier e sortit să ia soție o șerpoaică împreună cu o avere imensă. Ea e atît de mare, încît poate fi dusă numai de un cal cu șapte inimi, înfășurată de două ori în jurul ei, cu capul și cu coada legate pe șa. În timpul nopții ea devine femeie. Bărbatul îi aruncă pielea în foc și va fi învidiat pentru frumusețea ei (5, II, p. 25—27). Băiatul plecat în lume, întîlnește o fată frumoasă în vîrfurile unui stog ce se aprinsese. El o salvează cu o prăjină, dar fata „se dă peste cap de vr-o trei ori și cînd ajunge lîngă dînsul se face șarpe și se încolăcește după gît cu gura la gura lui“. El o duce așa pe cal un an pînă ajung la curțile ei într-o pădure. Acolo, ș. redevine femeie, împlinindu-se blestemul părinților de a fi purtată de un voinic un an de zile. După ce o mai slujește un an, primește de la o fată trei obiecte cu puteri miraculoase: o sabie, o cămașă și o pungă (52, p. 826—827).

În opoziție cu ceea ce se arată în basmele despre animale, ș. se dovedește a fi recunoscător băiatului (sau omului) care îl salvează de la moarte. Ș. cules din drum la rugămintea lui, îl previne pe salvatorul lui de primejdia ruperii florilor din cîmpul cu florile și de cîrciuma cu cele trei fete ce-i omorîseră frații, iar la un rîu se face pod ca să-l poată trece călare (81 a, p. 636). Pentru că l-a scos de la copii și l-a hrănit pînă a crescut mare, ș. îl duce pe băiat la părinții lui, învățîndu-l să ceară de la aceștia inelul din deget. Cu ajutorul lui execută podul cerut de împăratul căruia îi pețise fata. Mai tîrziu, cu ajutorul inelului își face un cal năzdrăvan cu care învinge oastea dușmană. Este identificat de socrul său abia după a treia luptă după basmaua cu care i-a legat rana (AT 314). Mai tîrziu, femeia îi fură inelul (52, p. 819—821). Ș. răscumpărat de Pahon de la copiii care îl chinuiau, îl duce în țara ș. unde tatăl lui e împărat, învățîndu-l să-i ceară ca răsplată „mărgeaua de sub limbă“ care îi poate îndeplini orice dorință. Cu ajutorul ei pețește fata împă-

ratului, care însă îi fură mărgeaua și o dă amantului ei (AT 560). Pahon o recapătă cu ajutorul cîinelui și a pisicii (60, V, p. 4—14). Ș. uriaș ce nu putea înghiți cerbul din pricina coarnelor, răsplătește pe ciobanul care l-a ajutat cu fata lui pe care ziua o ține în formă de ș. La sfatul unei bătrîne, mama lui aruncă pielea de ș. în foc. Boierul locului vrea să i-o ia, cerîndu-i să facă lucruri extraordinare (v. *Sarcini de pierzanie*, AT 465), dar craiul ș. le îndeplinește (60, II, p. 41—63). Omul care ajută ș. să înghită broasca, este dăruit la cererea lui cu „o pietricică s-o puie sub limbă și astfel putea ști ce vorbesc animalele”. Află astfel pe rînd că îi va muri berbecule, buhaiul, armăsarul, apoi că va muri și el și la pomana lui se vor sătura cîinii (4 a, 255, Dumbrăveni-Suceava). Ciobanul care salvează ș. din copacul ce ardea e răsplătit cu învățarea limbii animalelor (AT 670). Dacă va divulga cuiva că înțelege limba animalelor, va muri imediat. Soția curioasă îl silește să se decidă să-i spună, dar cocoșul îl sfătuiește la timp cum să procedeze (5, II, p. 427—439). Darul de a înțelege limba animalelor se poate transmite prin simplă suflare. Ș. salvat din foc „s-a rădicat și i-a suflat în gură de trei ori și-i zice: — Du-te! El a rămas nazdravan”. Rîde auzind cum vorbesc florile, află niște bani într-o scorbură de la două păsări ce se certau. Spune însă soției cum i-a aflat și moare îndată (52, p. 848—849). Ș. mai ajută prin știința lor de a detecta iarbă de înviere. Fata fugită de tatăl incestuos, e urmărită de acesta pînă ce izbutește să-i taie mîinile și picioarele. Ea vede un ș. înviindu-și cei doi pui cu o iarbă pe care o culege apoi și ea, recăpătîndu-și mîinile și picioarele și înviindu-și copiii uciși (LXXXIII, p. 702; v. *Iarbă fiarelor*).

Ipostaza de ș. nu are numai un caracter vremelnice ce durează pînă la împlinirea blestemului, ci poate fi o formă perpetuă de expiere. Fiul unui împărat care necinstește fata unui pădurar e pus de aceasta să jure că dacă se va cununa cu alta, cununa de pe capul lui să se prefacă în ș. în jurul capului, care să-l sugă. Scapă de ș. numai după ce mărturisește că a călcat jurămîntul și se căsătorește cu fata pădurarului (52, p. 836—838). Înghițirea unui ș. constituie o formă de răzbunare izvorîită din credința că ș. poate intra pe gură în corpul omului adormit. Surorile invidioase dau celei mai mici o cană de apă cu un pui de ș. Acesta crește mereu în pîntecele fetei. Alungată de tatăl său, niște ciobani o ajută să vomite șarpele, ținînd-o cu gura deschisă deasupra unei căldări cu lapte fierț (86, p. 193—198). Mama vi-

tregă vîră un ș. în cana cu apă a fetei, care e alungată de tatăl ei, crezînd-o însărcinată. Ș. iese singur cînd fata e adormită (81, p. 29—31).

În unele variante ale *snoavei* despre ghicitorul improvizat care ghicește numai din întîmplare (AT 1641), uneori știința acestuia e verificată cu un ș. Cei care îl supun la probă au ascuns un ș. în buzunar și el trebuie să ghicească. Întrucît ghicitorul se numea Ș., din autocompătîmirea lui deduc că a ghicit (S. 4650).

Șoarece. După o *legendă* a fost creat de diavol ca să găurească arca lui Noe. Văzînd pericolul, Noe și-a smuls un zmc de păr din cap ca să astupe gaura. De atunci sînt oamenii pleșuvi (52, p. 20). După alte variante, însuși diavolul s-a prefăcut în ș. ca să roadă corabia lui Noe (LXI, p. 144), sau balele lui s-au prefăcut în ș. (ibid., p. 145). Ș. provin dintr-un bărbat și o femeie care, nrecunoscători că au fost îmbogățiți de Dumnezeu (AT 563), au vrut să-l omoare. I-a blestemat să devină ș. (52, p. 945). Sufletul omului se prefăce uneori în ș. Un om a văzut un ș. ieșind din gura altui om ce dormea și s-a dus pînă la un copac, apoi s-a întors înapoi în gura omului. După ce omul s-a trezit, a povestit că a visat cum se ducea la un copac unde era o comoară. Caută amîndoi la copacul acela și găsesc o comoară (52, p. 946). Un ș. alb iese de la o mină din Roșia Montană și „se ridică în două lăbuțe” în fața unui miner, anunțînd prin aceasta o vînă bogată în aur (43, p. 150).

În *basmele despre animale*, ș. este de obicei subordonat celorlalte animale sau chiar păcălit de acestea. În grupul animalelor plecate în călătorie (AT 210), ș. își face culcușul în gunoiul de după ușă, de unde intrusul este amenințat de strigătul lui pițigăiat: „Ți-ți-ți; ți-ți-ți” pe care îl interpretează ca însemnînd „Ți-ți-ține-l, mă!” (5, I, p. 141—142). În celălalt tip înrudit (AT 130), uneori mîțul prinde patru ș. la căruță pentru a pleca în lume. Ajunși la moara pustie a dracilor, ei îi sperie pe aceștia strigînd din pod: „Staț-staț, încă merem și noi cu-a noastre bote, ș-apoi i-om da!” (ibid., p. 138—140). Doi ș. găsesc o nucă de la care se ceartă. O vulpe îi împacă, dîndu-le fiecareia cîte o jumătate de coajă, în timp ce ea mănîncă miezul, „partea mea pentru că am împărțit” (ibid., p. 133). Ș. de sat momește ș. de cîmp să vină la locuința lui, unde sînt mai multe bunătăți și îl convinge să facă schimb (AT 112). Dar „împăratul” (pisica) îl mănîncă de îndată (ibid., p. 135). Uneori, ș. scapă totuși din

gura pisicii: obiectîndu-i că mănîncă nespălată, pisica aleargă să se spele, în timp ce ș. fuge în pădure (76, p. 23—24). Trei familii de ș. se solidarizează împotriva pisicii din casă și o înving, făcînd un armistițiu ca să nu-i mai atace, iar ei să se ascundă de îndată ce vine stăpînul ca să n-o creadă pe ea leneșă (4 a, 261, Dumbrăvița — Satu Mare). Doi bătrîni fără copii înfiază un ș., botezîndu-l Săvuică. Plecînd ei la biserică, lasă pe Săvuică să gătească păsatul. Fiindcă au căzut cîțiva stropi pe el, Săvuică s-a infuriat și s-a aruncat în păsat, înecîndu-se (LXXXIII, p. 912). Ș. înecat este bocit apoi în altă variantă în chip comic de mai mulți în șir (AT 2022): moșul, baba, coțofana, fata la fîntînă, împărăteasa (care își frînge piciorul și moare) și împăratul care se călugărește (ibid., p. 913). În povestea cumulativă (AT 2030), ș. e fugărit de o pisică pentru ca acesta să roadă pușca.

Deseori, ș. ajută protagoniștii *basmelor fantastice*. Fiind răscumpărat de la niște copii, ș. îl ajută pe flăcău să-și recapete inelul miraculos pe care soția lui necredincioasă l-a dat arapului ibovnic (AT 560) (LXXXIII, p. 638). În alte variante ale tipului, pisica silește pe împăratul ș. să scoată inelul din nasul ibovnicului (ibid., p. 639), sau îl silește să-l arunce prin strănutare (3, p. 411). Constrîns de pisică, ș. roade lădița în care e ascunsă pietricica miraculoasă, o ia și o dă cîinelui să o ducă la stăpînul lor întemnițat (74, p. 31). Pipăruș Petru (AT 552 + 315 A) este prevenit de un ș. să fugă, deoarece Mama Pădurii s-a dus în pod să-și ascută dinții (60, III, p. 38). Fata plecată la Mama Pădurii e prevenită de un ș. să fugă, deoarece Mama Pădurii s-a urcat în pod să-și ascută dinții să o mănînce. Fata fuge și Mama Pădurii caută să prindă ș., fără să izbutească (LI, p. 532). Un ș. îl povățuiește pe voinic să ia mînzul în care baba a vîrît toate inimile celorlalți (5, II, p. 313—314). Ș. îl ajută pe Cenușotcă să nu adoarmă la paza holdei de grîu (AT 530) și chiar îi dă căpestrele cailor de aramă, apoi a cailor de argint, iar a treia noapte a cailor de aur (5, II, p. 234—239). Fiindcă Nic-ă Cîmpului a descărcat douăsprezece care de porumb în țara șoricească, ș. îl vor ajuta să scoată tot grîul din snopi într-o noapte și să-l vîre în saci (XV, p. 255—257). Uneori, puterea zmeului se află într-un ș. în care trăiesc trei viermi pe care eroul îi ia cu sine (LXXXIII, p. 609). Fata eliberată de la un monstru dă salvatorului, drept recunoștință, o găletușă de aur în care o pisică urmărea la nesfîrșit un ș. (42, p. 510).

Șolomonar v. Balaur.

Ștefan cel Mare. 1. De mic s-a arătat cu însușiri năzdrăvane. Era mic de stat, dar „de 7 palme-n frunte”. La 15 ani, a ucis un urs „fără să aibă ceva în mână”, apoi se lupta cu 30 de oameni „deodată, fără să se teamă c-a fi bătut”. Era totdeauna însoțit de un înger care îl călăuzea, iar în bătălii „totdeauna de-a dreapta lui era un arhanghel cu o sabie de foc și piereau vrăjmașii câte de zece pași înaintea lui Vodă” din cauza acesteia (90, p. 13—15).

2. Lui Ș. i se atribuie unele isprăvi miraculoase. Aproape de Siret a săgetat duhul cel rău în formă de nălucă „care a samanat numai sfadă și nevoie în omenime”. A înviat peștele mîncat cetînd mereu din cărți asupra oaselor lui. Înainte de moarte, a însemnat pe o hartă soarta tuturor popoarelor din Europa „adică dacă va fi slobod ori nu și anume cărui popor are să fie supus”. Harta a încuiat-o într-o ladă pe care a îngropat-o în Suceava, iar cheia a aruncat-o. Toate popoarele știu de existența ei și se tem să o dezgroape (ibid., p. 22, 92, 122, 201).

3. A purtat multe războaie. Unele le-a cîștigat prin șirctlicuri strategice. În bătălia cu ungurii de la Baia, „s-a suit într-un arin” și ungurii au trecut pe sub el, iar după ce ei s-au pus pe petrecere în Baia, Ș. s-a coborît și a tăbărit cu oastea asupra lor. La Războieni, a fost învățat de sihastru să așeze pe cîte un deal o turmă de o mie de oi și una de mieii acestora, o cireadă de o mie de vaci și alta cu vițeii lor, împrejurul turcilor aflați în vale. La semnalul de începere a luptei, animalele au început a zbiera, mieii și vițeii alergînd spre mamele lor, iar în urma lor ostașii lui Ș. Turcii fug înspăimîntați. În lupta de la Varnița împotriva tătarilor, Ș. a ocolit oastea lor de trei ori cu un fuior aprins, dăruit de sihastru. Din fuior s-a iscat un fum greu care s-a lăsat peste tătari, întunecînd lumina, încît tătarii s-au omorît între ei, „că se tăiau și se omorau ca chiorii”. În altă luptă cu tătarii, Ș. zărește un nor de furnici și dă ordin ostașilor să țină fiecare cîte un snop aprins în sulită. Furnicile care au căzut peste tabăra lui, au ars toate, dar cele căzute peste tătari „i-au mușcat așa de tare, încît i-au prăpădit cu totul”. La Vultureni, pe valea Berheciului, tătarii se întăriseră în niște rîpi. Ș. a adunat o ciurdă mare de vite cu clopote și le-a fugărit spre tabără lor. Tătarii s-au speriat și au fugit (ibid., p. 50, 82, 133, 187, 188). În alte lupte, Ș. a fost ajutat

de Sf. Procopie, Dimitrie, Onofrei și Gheorghe (ibid., p. 84, 135, 138).

4. Cîteva fapte de largă circulație folclorică sînt puse pe seama lui Ș. Un cămătar împrumută bani unui țaran pentru o oca de carne din trupul lui. La împlinirea termenului, se duc la judecată la Ș., care admite clauza cămătarului, cu condiția să taie din datornic exact o oca de carne, „nici mai mult, nici mai puțin”. Cămătarul renunță (AT 890). Ș. dă unui popă să-i dezlege trei întrebări: 1) cît prețuiesc eu?; 2) în cît timp ar putea străbate lumea de la un capăt la celălalt și 3) care-i gîndul în care e greșit? În locul popei, răspunde porcarul satului care e înălțat de Ș. episcop la Rădăuți (ibid., p. 36, 144). Altă dată întreabă pe cei 12 boieri din suită să-i explice răspunsurile unui moșneag: 1) s-a sculat tîrziu (i-au murit copiii); 2) se fac bucate dacă cele trei galioane pe mare sînt pline pe jumătate (dacă va fi vreme potrivită vara); 3) să tundă 12 berbeci (să ia bani de la cei 12 boieri) (66, p. 67—69, AT 922). Ca să poată intra în cetatea soției sale Catelina de la Cotnari, Ș. închide ostași în 48 de buți. După ce soția deschide porțile ca să între carele cu buțile de vin, ostașii ies și ocupă cetatea. Trecînd pe la Valea Mare-Bacău, Ș. a lăsat un inel în cofița cu apă a unei fete cînd i-a dat să bea. Cînd fata a ajuns mare, Ș. a cerut întîi inelul, apoi fata de soție (90, p. 151, 210, 220).

5. Ș. a construit multe biserici și mănăstiri. La unele, alegerea locului s-a făcut după anumite indicii. Ș. a tras cu arcul și unde a căzut săgeata, a construit pristolul mănăstirii Putna. În chip similar, unde a căzut săgeata arcului său a fost clădită episcopia Hușilor și mănăstirea Tazlăului. După alte legende, locul mănăstirii Putna a fost ales de Ș. la un paltin uriaș în care ardeau „o mulțime de lumini” și se auzeau cîntări de îngeri, sau acolo unde a zărit trei lumînări arzînd. I se atribuie bisericile și mănăstirile din localitățile Hărmășești-Suceava, Stroești-Suceava, Probata-Suceava, Hîrlău-Iași, Doamna-Botoșani, Dimăcheni-Botoșani, Dorohoi-Botoșani, Dealu Nou-Bacău, Valea Mare-Bacău, Socola-Iași, Țibănești-Vaslui, Dobrovăț-Vaslui, Cetatea Neamțului-Neamț, Bisericieni-Neamț, Măscătești-Neamț, Pîngărați-Neamț, Războieni-Neamț, Tazlău-Neamț, Bistrița-Neamț, Pătrăuți-Suceava, Zamca-Suceava, Volovăț-Suceava etc. (ibid., p. 52, 68, 74, 93, 311—315).

6. O sumedenie de sate au fost întemeiate de Ș. sau de ostașii săi pe care i-a răsplătit cu moșii. Date toponimice legate de Ș.

se găsesc într-o mulțime de localități: Topile-Iași, Podu Înalt-Vaslui, Chițan-Vaslui, Pungești-Vaslui, Bozieni-Neamț, Țepu-Galați, Codru Cozminului, Cotnari-Iași, Botoșani, Dumbrava Roșie-Neamț, Grumăzești-Neamț, Badeuți-Suceava, Galata-Iași, satele Negrilești, Tulnici, Păulești, Spinești, Bîrsești, Năruja, Nereju și Budești din Vrancea, Voitineli-Suceava, Vîrfu Cîmpului-Botoșani, Hodora-Iași, Ungureni-Vaslui, Grănicști-Botoșani, Singeri-Iași, Braniște-Galați, Oroftiana de Sus-Botoșani, Soveja-Vrancea, Șoldănești-Suceava, Huși-Vaslui, Tazlău-Neamț, Mănăstioara-Suceava, Ștefănești-Botoșani, Rîpile-Bacău, Mitocu Dragomirnei-Suceava, Cîrjoaia-Iași, Tîrgu Frumos-Iași, Bahnari-Vaslui, Avrămești-Vaslui, Stroești-Suceava, Șoimărești-Suceava, Comîndărești-Botoșani, Grumăzoaia-Vaslui, Dolhești-Vaslui, Moșna-Vaslui, Deleni-Vaslui, Bibirești-Bacău, Crăciunești-Vaslui, Bîrzești-Vaslui, Dărmănești-Bacău, Grozăvești-Galați, Perchiu-Galați, Vultureni-Galați, Tăvădărești-Galați, Cudalbi-Galați, Vaslui, Gîrceni-Vaslui, Păiseni-Suceava, Corlăteni-Botoșani, Portarii de jos-Vaslui, Mircești-Vaslui, Romănești-Iași, Onești-Bacău, Negrilești-Vaslui, Broșteni-Suceava, Tuțcani-Neamț, Sîpeni-Galați, Conțăști-Răzăși-Iași, Ciuru-Botoșani, Deleni-Iași, Căpuțești-Vaslui, Pîhna Veche-Vaslui, Vinețești-Vaslui, Pustiana-Bacău, Săcuieni-Bacău, Săcărești-Iași, Oșești-Vaslui, Valea Satului-Vaslui, Dobrovăț-Vaslui, Brusturi-Suceava, Lețcani-Suceava, Borzești-Bacău, Vericoi-Suceava, Cișmeaua-Botoșani, Șipotele-Iași, Dimăcheni-Botoșani, Hodora-Iași, Cîrjoaia-Iași, Bădiuți-Botoșani, Bogdana-Bacău, Ardeoani-Bacău, Războieni-Neamț, Adjud-Vrancea, Șuleta-Vaslui, Scheia-Vaslui, Golești-Vaslui, Dărmănești-Neamț (ibid., p. 51—324).

7. Înainte de a muri, Ș. și-a împlîntat sabia într-un perete și a lăsat urmașilor să se supună numai aceluia care va putea scoate sabia împlîntată de el „pe patul morții”. Toți dușmanii care au intrat în țară și-au încercat puterile, dar nici unul n-a izbutit. De aceea „n-a fost Moldova în veacuri cotropită”. La moartea sa, Ș. s-a înălțat la cer „cu trup cu tot”. Cînd a murit, a ars o luminare pe mormînt 3 zile și nimeni n-a putut-o stinge. „În rai, sufletul lui Ștefan stăpînește toate sufletele cîte-s acolo și în iad; și mai are puterea de a descoperi și a omori pe hoții care fac moarte de om”. Sufletul lui coboară uneori pe pămînt. În 1877, „duhul lui a cîrmuit și a povățuit oștirea noastră” împotriva turcilor. Calul lui e liber, „paște de una prin păduri, dar cine-l poate prinde!” Se crede că va veni

iar pe pământ „calare pe calul lui și cu sabia în mîna dreaptă... dar atunci trebuie să fie mare nacaz pe neamul nostru“. El nu vrea să fie război, „dar cînd l-a răzbi mila de traiul nostru între străini, are să scoată vîrful săbiei de 3 degete afară din mormînt și are să se încaiere la război toți împărații de pe fața pămîntului, că atunci are să fie războiul cel mare. Locul războiului are să fie pe valea cea mare de pe apa Moldovei la Șese băi și atîta vărsare de sînge ce-ar să fie acolo, încît caii are să înoate pînă-n coame în sînge omenesc“ (ibid., p. 202, 16—19).

Teoria agnostică a fost elaborată de J. Bédier în studiul monografic *Les fabliaux* (1893). Respingînd aserțiunile nefondate ale teoriilor anterioare (mitologică, indianistă, antropologică), Bédier își deduce teoria nu atît din examenul materialului, cît din felul-metodologic de a-l analiza. El pornește de la ceea ce el numește „forma ireductibilă” a unei narațiuni, care corespunde în bună măsură noțiunii de tip folcloric. Această formă ireductibilă e partea permanentă a narațiunii, căreia nu i se mai pot adăuga decît elemente secundare, accidentale. „Într-un cuvînt, se poate reduce anumită versiune a unei povești la o formă ireductibilă: acest substrat ultim va trebui să treacă în chip necesar în toate versiunile existente, sau chiar imaginabile, ale narațiunii; e în afară de puterea spiritului omenesc de a-i suprima o iotă. S-ar repovesti narațiunea vreme de o mie de ani și această formă esențială s-ar menține imuabilă” (XIV, p. 187). El adaugă că o poveste nu s-a putut transmite sub această formă abstractă, schematică, notată de el prin ω , ci prin adăugarea unor elemente de circumstanță care să-i dea înfățișarea concretă într-o comunitate dată, adică varianta vie are forma $\omega + a, b, c, d$ etc., acestea din urmă alcătuiind partea schimbătoare și trecătoare. Necesitatea ierarhizării elementelor componente fusese subliniată și de profesorul său, G. Paris: „E neapărată nevoie să se facă distincție într-o poveste între elementele care o alcătuiesc în chip real, și detaliile care nu sînt decît accesorii, recente și fortuite” (ibid., p. 200). Dar Bédier deduce această „formă ireductibilă” dintr-o singură variantă, prin generalizare extremă (actanții denumiți prin specia sau categoria largă căreia îi aparțin, situațiile indicate de asemenea prin categoriile respective). Transpunînd metoda filologică de cercetare a filiației manuscriselor asupra variantelor folclorice, el afirmă că „este imposibil ca doi povestitori independenți să plămuiască același detaliu accesoriu în același loc, fantezia creatoare fiind un act spiritual tot atît de individual ca și eroarea”, pentru

ca în notă să-și atenueze aserțiunea, admitînd că „un același element accesoriu, în anumite cazuri poate fi închipuit de doi povestitori independenți” (ibid., p. 188). În practică, el va admite în analiza variantelor că prezența unui element secundar comun indică neapărat o filiație. Dar, întrucît examenul variantelor e de prisos, deoarece „forma ireductibilă” poate fi dedusă dintr-o variantă, iar în continuare, numai această „parte constitutivă, organică” poate revela „secretul originii sale” (ibid., p. 255), rezultă că problema originii devine insolubilă, fiindcă tocmai „formula ireductibilă” oglindește idei generale, întîlnite pretutindeni și în toate timpurile. Silogismul e simplu: „Ceea ce trăiește sau apare ca viabil pretutindeni și în toate timpurile, poate fi creat într-un loc oarecare și vehiculat indiferent unde. Or aceste povești trăiesc sau apar ca viabile pretutindeni și în toate timpurile. Deci, ele au putut fi create într-un loc oarecare și să fie transpuse oriunde” (ibid., p. 257). Deci, „problema originii și propagării poveștilor este insolubilă și zadarnică”. Nu se poate ști nici locul, nici timpul cînd au fost create poveștile, mai mult, „este indiferent de a ști sau a nu ști, întrucît ele nu sînt caracteristice nici unei epoci speciale” (ibid., p. 254, 274). El admite că metoda comparativă ar fi eficace numai pentru studiul legendelor istorice și pentru ceea ce s-ar putea denumi „povești etnice”. Atitudinea agnostică a lui Bédier a avut urmări negative în cercetarea poveștilor populare, îndeosebi în Franța și la noi. S-a văzut că ea provenea dintr-o cunoaștere unilaterală a folclorului, întrucît Bédier cercetase numai snoavele versificate din manuscrisele medievale, fără iluminările care puteau veni din familiarizarea cu repertoriul folcloric viu și cu legile lui specifice. Modul de a deduce „forma ireductibilă” dintr-o variantă este defectuos, fiindcă tipul folcloric nu poate fi decît suma folclorică a variantelor, adică nucleul elementelor comune considerate în forma lor generică. Variabilitatea este o lege esențială a creației folclorice și diversitatea care rezultă trebuie să se oglindească și în schema abstrasă. Există și variante care nu aduc nimic nou în conturarea tipului, dar cercetătorul nu poate ști niciodată înainte care ar fi acestea, de-abia conspectarea sumară din perspectiva totalității lor îi arată indicele valoric. A presupune că există o „formă ireductibilă” este o generalizare valabilă doar la unele narațiuni simple și scurte care au avut o circulație mai restrînsă. Narațiunile lungi se înfățișează adesea cu atîtea

oscilații în tipul abstras, încât cercetătorul trebuie să le defalcheze în subtipuri, „forma ireductibilă” fiind o himeră după care aleargă zadarnic folcloristul. Chiar la producțiile de factură mai simplă materialele arată o oscilație a variantelor în diferite stadii intermediare care pe neșimțite fac trecerea la alt tip. Procedul lui Bédier de a omite elementele particulare, accidentale, în elucidarea genezei este de asemenea greșit, întâi din considerentul logic că „forma ireductibilă” e o abstracțiune existentă numai în mapele folcloristului, plăsmuitorul inițial i-a dat o formă anumită, cu detalii luate din contemporaneitate. S-a dovedit că uneori acestea se păstrează în chip anacronic și sînt un indiciu prețios în descifrarea originii. Cercetările monografice au arătat apoi cum din examinarea atentă a modului cum se îmbină aceste elemente accidentale în raport cu aria lor de circulație, modificările pe care le suferă atît partea „ireductibilă”, cît și configurația lor în feluritele îmbinări oferă o cheie spre detectarea originii și căilor de răspîndire (XIV, XXXIII, I, p. 22—24).

Teoria antropologică a fost elaborată la sfîrșitul secolului trecut de către etnologii și folcloriștii englezi. La baza ei stau două constatări fundamentale: în basme se întîlnesc elemente și aspecte primitive, preistorice, iar unele narațiuni se întîlnesc în toate continentele, ceea ce nu se poate explica prin împrumut. Aspectele au fost semnalate cu multă vreme înainte. În lucrarea *De l'origine des fables* (1758), Fontenelle susținea că poveștile „absurde” din mitologia greacă provin dintr-o epocă anterioară, de la sălbatici, păstrate de greci prin puterea tradiției. Narațiuni etiologice de tip primitiv se întîlnesc în folclor datorită aceleiași stări de spirit care a generat explicări similare „la tropice sau în ghețurile veșnice”. În acest scop, el compară miturile peruvienilor cu cele ale grecilor și constată o similitudine evidentă (XIV, p. 617—621). Frații Grimm, surprinși de asemănările unor detalii narative la popoarele îndepărtate de familia indoeuropeană, au explicat aceasta prin poligeneză. „Există situații care sînt atît de simple și de naturale, încît ele revin pretutindeni, după cum există idci, care sînt generate ca de la sine. În consecință, e posibil ca în diferite țări să fie create aceluiași povești, sau foarte asemănătoare, în chip independent unele de altele” (XIX, V, p. 239). Aceste indicații au rămas fără urmări pînă ce etnologul E. B. Tylor, examinînd materialele etnografice adunate între timp, a conturat legile

gîndirii primitive, introducînd și în acest domeniu conceptul evoluției organice din biologie. A. Lang a aplicat doctrina la studiul miturilor și basmelor. Semnalînd existența a o seamă de „aspecte barbare, cum ar fi canibalismul, magia, animale care vorbesc” și că poveștile variază ca nivel cultural după gradul de civilizație al popoarelor care le dețin, el conchide că întîmplările din miturile eline, similare cu cele din poveștile frecvente în Finlanda, Samoa, Zululand, sînt de obîrșie populară străveche și au fost prelucrate literar în *Odiseea* etc. Lang situează geneza acestor elemente narative în perioada preistorică, mai exact în cea numită de el „sălbăticie”, caracterizată prin: nomadism, unelte de lemn și de piatră, concepție animistă, cultul strămoșilor și a spiritelor pădurilor și fîntînilor, totemism (XLI a, p. 31—32). În folclor, atari supraviețuiri s-au păstrat datorită puterii de persistență și atitudinii conservatoare a straturilor populare. Asemănările pe arii atît de întinse, la popoare care n-au venit niciodată în contact, se datoresc identității stadiului cultural. Lang subliniază că „fiind dată o stare similară de gust și fantezie, pot lua naștere credințe similare, detalii similare, povești similare” în chip independent în regiuni îndepărtate unele de altele. Știm că modele similare, artă similară (compară olăria astecă și miceniană în British Museum), au putut fi elaborate deci independent, în același chip au putut lua naștere mituri cosmice similare, povești similare, ghicitori similare, proverbe similare, obiceiuri și instituții similare” (LXXXVI, p. 381—382). Aserțiunile adepților teoriei antropologice cu privire la geneza independentă în diferite locuri a detaliilor, a motivelor și a narațiunilor scurte s-au dovedit plauzibile și au fructificat cu succes cercetările ulterioare. Poligeneza nu mai poate fi însă admisă la narațiunile lungi și complicate, cum sînt basmele propriu-zise. Însuși A. Lang distinge situația lor aparte: „Dar această asemănare care există între spiritele sălbaticilor din toate țările și de la toate rasele nu poate deloc explica răspîndirea universală a intrigilor lungi și complicate și a seriilor de situații încurcate cu dibăcie. În fața acestor legende lungi, găsite pe la popoare atît de îndepărtate între ele, presupunerile rămîn neputincioase, cel puțin pînă în prezent” (XLI a, p. 39). În genere, adepții acestei teorii (J. A. MacCulloch, E. S. Hartland, J. G. Frazer) au dat puțină atenție răspîndirii prin circulație a unor narațiuni mai complicate, unde poligeneza nu mai putea fi total plauzibilă. Cercetătorii de mai tîrziu au acceptat părerea că basmele propriu-

zise au fost răspîndite din anumite centre, dar nu poate fi surprins mecanismul acestei circulații. E nevoie de captarea înțeleșului, semnificației fiecărei narațiuni în contextul în care trăiește, precum și de sondarea mai adîncă a legilor de creație, pentru a delimita ceea ce vine din a percepție de ceea ce aduce simpla asociație. Teoria antropologică înfățișează realitatea etnologică prea schematizat. Cultura unui popor este rezultatul unei dezvoltări istorice, în urma unor influențe felurite, încît paralelismul dintre două popoare îndepărtate este eficient numai în ceea ce privește ideile generale. Teoria antropologică mai subestimează rolul circulației bunurilor culturale care a avut loc și în faza tribală și a dat puțină atenție așa-numitelor „arii culturale” în cadrul cărora s-au dezvoltat mai multe popoare în urma unor condiții economico-istorice similare. Dar ea a pus în lumină atîtea aspecte din evoluția miturilor și basmelor populare, ferind cercetările de vederile unilaterale ale școlilor mitologice și indianiste. Sondările mai amănunțite la unele triburi rămase în faza sălbăticiei, îndeosebi cele ale lui Franz Boas (1940), au confirmat multe aserțiuni: înclinarea de a închea noi narațiuni din elemente vechi; ceea ce circulă și este împrumutat, este elementul, motivul simplu. La popoarele primitive, aceste elemente sînt îmbinate cu multă libertate, ele nu dau naștere decît uneori la narațiuni care să circule încheiate. Șablonul, tiparul de modelare oarecum constantă apare numai în basmul de tip european, deci pe o treaptă culturală destul de evoluată. S-a alunecat și la arhaizări exagerate, atribuindu-se o vechime prea mare unor basme. Vechimea elementului component nu coincide decît uneori cu vechimea tipului, basmul putînd fi mult mai nou decît unele credințe și practici preluate de creatorul lui din tradiție (LXXXVI, p. 380—390, XXXIII, v. I, p. 79—80; XLIII a, p. 27—44; XLI, p. 1—41).

Teoria indianistă se deosebește mai întîi de cea mitologică și naturistă prin faptul că socotește basmul popular ca un împrumut livresc din epopeile indiene. În locul transmiterii prin moștenire, preconizată de cele două teorii, ea introduce în știința basmului transmiterea prin circulație pe arii întinse. Originea orientală a narațiunilor fantastice a fost susținută de mai multă vreme, dar fără cortegiul argumentelor care să o impună cu evidența necesară. Încă în 1670, episcopul Daniel Huet credea că literatura fabuloasă este creația popoarelor orientale (India,

Persia, Siria, Arabia și Egiptul). Traducerea colecției *O mie și una de nopți* a răspândit în sec. al XVIII-lea părerea că arabii ar fi creatorii narațiunilor fictive. În 1816, Silvestre de Sacy publică lucrarea *Calila et Dimma ou les fables de Bidpai en arabe* în care strecoară afirmația că aceste apologuri sînt create în India. Elevul său Loiseleur-Deslongchamps scrie un studiu despre această problemă, *Essai sur les fables indiennes et sur leur introduction en Europe* (1848). Cel care o pune în circulație, dîndu-i strălucirea cuvenită, este orientalistul Theodor Benfey în studiul introductiv de la traducerea germană a *Pantchatantrei* (1859). El nu a plecat de la anumite idei generale, ci de la notele în care semnala variante paralele printre basmele europene. Ele au sugerat două constatări importante. Cea dintîi îi arăta că fabula animală a fost creată în Grecia antică, puține tipuri fiind izvodite în India. Aceasta se vede în conținutul lor: pe cînd în fabulele lui Esop animalele acționează în concordanță cu caracteristicile lor, fabulele indiene tratează animalele în chip abstract, ca niște oameni mascați în animale. De asemenea, în cele indiene intenția didactică domină cu exclusivitate și au la bază credința indiană în migrația sufletelor. A doua mare constatare se referă la basmele propriu-zise care ar fi în majoritate de origine indiană. Argumentele sînt deduse din conținutul lor și din examenul literaturii antice. Absența unor atari narațiuni în literatura greco-latină ar dovedi inexistența lor la popoarele antice din Europa. Strînsa legătură dintre om și animale — adesea pînă la intimitate familială — poate izvorî numai din doctrina budistă. Îndeosebi recunoștința animalelor, în opoziție cu omul nerecunoscător și cu necredința femeii, poartă pecetea vizibilă a budismului. Descoperirea în același an de către Laboulaye a originii budiste a legendei creștine despre Iosaphat (Varlaam și Ioasaf) a sprijinit cu noi argumente teoria indianistă. După Benfey, circulația basmelor spre Europa s-a făcut în epoca istorică, după secolul al X-lea și pe cale literară, prin traduceri succesive ale epopeilor indiene. Foarte puține basme au venit înainte de această vreme pe cale orală, prin negustori și călători. Cele mai multe au venit pe două căi: prin sud (Persia-Arabia-Balceni-Italia și Spania) și prin nord (Tibet și China, de aici la mongoli care le-au adus în Europa). Cea dintîi s-ar datora islamismului în efervescență care a căutat să cucerească India, de unde a preluat tezaurul de narațiuni prin traducere în persană, arabă, apoi în ebraică,

greacă și latină, Imperiul bizantin, Italia și Spania fiind zonele de contact cu Europa. În Tibet și China au ajuns odată cu răspîndirea budismului, de unde le-au preluat apoi mongolii care stăpîneau pînă în Europa răsăriteană. În peregrinarea lor, poveștile au suferit ușoare adaptări la specificul național, dar fondul s-a păstrat cu tenacitate. Investigațiile monografice trebuie să confirme originea indiană a prototipului variantelor europene. Cei mai de seamă adepți ai lui Th. Benfey, Reinhold Köhler în Germania și Emmanuel Cosquin în Franța, au semnalat un număr impresionant de variante europene care ar proveni din India. Cosquin a atenuat aserțiunile lui Benfey în două aspecte: mongolii ar fi avut un rol mult mai redus în propagarea poveștilor, iar basmele egiptene, recent descoperite, arată că India nu e patria exclusivă a tuturor basmelor. La noi, adepții de seamă ai teoriei indianiste au fost Moscs Gaster și Nicolae Iorga. Cel dintîi, corectîndu-l pe Benfey, crede că basmele ar fi produse moderne, multe dezvoltate din nuvele și povestiri „pe cari poporul cu încetul le-a schimbat în *basme*, înzestrînd pe eroii acelor povestiri, cu trăsături fantastice și cu facultăți supranaturale luate, sau din credințele vechi, sau din cercurile literaturii *apocrife și romantice*” (XXXI, p. 545). Această origine nuvelistică ar explica nu numai vîrsta lor destul de recentă, ci și marea asemănare a variantelor de la diferitele popoare. Iorga socotea India drept „patria miraculosului”, drumul de împrumut fiind prin „Orientul asiatic” care „a transmis Europei prin Bizanț... și asemenea povestiri”. „Confundarea fabulei animale cu viața omenească, extragerea formulelor înțelepciunii din pățaniile prostiei sau din înfrîngerile nebunilor ne-ar trimite mai mult în India, ca și tot ce se ține de împărăția nesfîrșită a miraculelor”. Dar trăsătura eroică ar fi de origine persană: „Tot ce e dovadă de vitejie și de suferință, de statornicie în neînfrînta urmărire a țelului pare să indice către Persia regilor veșnic luptători și a mîndrilor, nobililor cavaleri păstrători de cuvînt din jurul lor” (*Istoria literaturii românești*, I, p. 67—68). Teoria indianistă a cîștigat numeroși aderenți, o seamă de monografii ale unor tipuri semnalînd variante în literatura indiană, dar ea a trezit rezerve care treptat i-au infirmat generalizările excesive. Ea pornea de la început cu o eroare de metodă: confunda datarea variantei livrăști cu vechimea tipului ca atare. Cercetători ai literaturii scrise, ei au trecut cu vederea că variantele folclorice au fost consem-

nate târziu, și mai cu seamă incidental, pînă în secolul al XIX-lea, dar ele au circulat încă din vechime, multe din epoca preistorică. Au existat împrumuturi reciproce între folclor și creația cultă, nu numai într-un singur sens, de la modelul cult la varianta populară, cum susțineau promotorii acestei teorii (R. Köhler a ajuns la faimoasa formulare, total unilaterală: „poporul nu produce, el numai reproduce”). Cercetările au arătat apoi că *Panciatantra* e o creație mai târzie și mai cu seamă un tratat de politică, pe cînd budiștii propovăduiau tocmai dezinteresul pentru aceasta. Creatorul ei s-a inspirat din repertoriul folcloric, preluînd basmele despre animale pentru a le prefăce în fabule. Dar argumentul decisiv l-au adus basmele descoperite în Egiptul antic și în Babilonia, cu mult mai vechi decît cele atestate în literatura indiană, datînd dintr-o epocă în care nu se întrevăde nici o legătură între India și Egipt. S-a văzut apoi că asemănările semnalate erau de multe ori fortuite, diferențele covîrșind, existînd prea puține basme comune Indiei și Europei. Ultima ediție a catalogului internațional de povești conține o seamă de basme indiene care n-au corespondent în Europa, unele prezentînd doar o asemănare tematică, vagă. În India, basmul este înfloritor și iubit ca în nici o altă țară, unele tipuri își au obîrșia aici, dar ea nu poate fi patria tuturor — sau a majorității — basmelor. În multe cazuri, asemănările stau în cumpănă cu deosebiri, de aceea opiniile cercetătorilor oscilează, unii înclinînd spre obîrșia indiană: K. Krohn, în opoziție cu autorii unor monografii, consideră India a fi patria tipurilor cercetate (XLIII). Cercetările au arătat că India a transmis europenilor o seamă de narațiuni, dar altele provin din celelalte părți ale Europei (XIV, p. 67—125; XIX, V, p. 249—253; LXXXVI, p. 376—379).

Teoria mitologică a fost elaborată de frații Grimm pentru a explica originea basmelor. Ea are la bază cele două constatări fundamentale deduse din conținutul și din aria de răspîndire a basmelor. Ele au un substrat mitic, adică resturi din credințele străvechi exprimate în imagini poetice. Acest substrat mitic „se aseamănă unei părțicele de piatră prețioasă sfărîmată, care zace împrăștiată pe pămîntul năpădit de iarbă și flori și pe care o poate descoperi numai o privire ascuțită. Semnificația i s-a pierdut de mult, dar ea este încă simțită și dă basmului conținutul său, în timp ce satisface totodată plăcerea naturală pentru miraculos, căci ea nu este niciodată un simplu

joc de culori a unei fantezii fără conținut" (XIX, V, p. 244). Elementul mitic se întinde cu atât mai mult, cu cât mergem înapoi, fiind singurul conținut al poeziei străvechi. Examinând basmele potrivit gradului lor de asemănare, W. Grimm observă că granița basmelor e cea a trunchiului indo-german, iar înruditărea lor se conturează „în cercuri din ce în ce mai restrânse în jurul teritoriului germanilor, întrucâtva în același raport, în care descoperim în limbile popoarelor acestora partea comună și partea specifică" (ibid.). Prezența basmelor similare la unele popoare neindo-germanice se explică prin împrumuturi: variantele arabe provin din surse indiene. Asemănările se eșalonază întrucâtva proporțional cu distanțele de la aria indo-europeană: foarte mari asemănări se observă între basmele germane și cele slave, evidente și la basmele indiene și persane, întrucâtva perceptibile în basmele tibetane și finlandeze, apoi în cele ale beciuanilor din sudul Africii. Corespondențele dintre vechile mituri indo-europene și basmele popoarelor respective nu au putut fi stabilite, întrucât nu se cunoaște mitologia străvechilor indo-europeni și această lipsă a fost fatală teoriei mitologice. Nu poate fi plauzibilă deducerea unui repertoriu atât de întins și variat dintr-o mare necunoscută. Netemeinicia s-a văzut de îndată ce unii adepți de mai târziu au încercat stabilirea unor filiații dintre personajele din basme și zeitățile întrucâtva similare din mitologia scandinavă sau greco-romană. Acestea au compromis și partea validă a teoriei, cum se poate vedea la noi în încercările lui Atanasie Mariescu (v. *Cercetarea*). Îmbogățirea cunoștințelor cu privire la credințele populare de pe tot globul și familiarizarea cu basmele altor popoare au permis reevaluarea teoriei mitologice în aspectele ei pozitive. Cel mai de seamă adept contemporan, folcloristul suedez C. W. von Sydow, a preluat-o, aducându-i câteva corectări substanțiale. Basmul nu mai poate fi explicat ca un mit destrămat care, pierzându-și conținutul, a devenit narațiune cu caracter distractiv. Von Sydow consideră însă că basmul fantastic — *chimeratul* în terminologie proprie — este o moștenire indo-europeană. Punctul de sprijin îl caută în gradul mare de asemănare dintre variantele celtice și slave, germane și slave etc. „A fost o vreme când toți indo-europenii vorbeau rudimentar aceeași limbă și de asemenea aveau comune alte tradiții care mai târziu s-au dezvoltat în oicotipuri separate" (LXXXI, p. 56). Examinând unele basme, el distinge un grup de oicotipuri asiatice

și altul de oicotipuri europene, un oicotip slav și unul indoiranian, sau un oicotip slav alături de unul teutonic și altul, mult îndepărtat, indian. El conchide că s-ar putea distinge oicotipuri satem și oicotipuri kentum, potrivit celor două grupe mari lingvistice. În formarea acestor oicotipuri, von Sydow întrevede chiar un strat mai vechi, al băștinașilor preindo-europeni: particularitățile repertoriului irlandez s-ar explica prin persistența tradiției preceltice (LXXXI, p. 237), iar diferențele dintre repertoriul mediteranean și cel din nordul Alpilor s-ar datora stocului de basme deținut de populațiile preindo-europene din zona mediteraneană (ibid., p. 191). Von Sydow exagerează în două direcțiuni. El susține în chip categoric că „basmelor nu emigrează” (LXXXI, p. 58), afirmație contrazisă de el însuși pe alocuri, susținând de exemplu că ungurii au luat basmele de la slavi și români, finlandezii de la suedezi și ruși etc., precum și atunci când critică exagerările teoriei indianiste, susținând că „narațiuni complet independente pot fi compuse în țări diferite” (ibid., p. 197). El exagerează apoi în chip evident când micșorează prea mult repertoriul de basme fantastice al unor popoare, cum ar fi arabii, deținători prin excelență ai narațiunilor de tip realist (*novelate* în terminologia autorului). Basme fantastice au și alte popoare din Africa și Asia a căror existență nu se poate explica prin împrumuturi de la indo-europeni. Ele se diferențiază de cele europene într-atît, încît unii au susținut că indienii, africanii n-ar avea basme în sensul european al termenului, demonstrînd că basmul a putut fi creat în mai multe părți ale lumii pe o anumită treaptă de dezvoltare și această geneză independentă explică deosebiri de conținut și mai cu seamă de stil. În vremea din urmă, teoria mitologică în forma ei corectată este acceptată de cercetători ca ipoteză de lucru. Chiar un sceptic — care crede că basmele europene descind din variantele livrești prin traduceri și adaptări — Albert Wesselski, admite temeinicia ei: „Nu mai credem că toate basmele ar fi supraviețuiri ale unei credințe comune din timpurile îndepărtate, dar sîntem convinși că mitologiile au exercitat o mare influență asupra basmului” (XCII, p. 66). Basmul nu a luat deci naștere prin transformarea mitului decadent, ci prin crearea unor narațiuni în care noțiunea de miraculos și de putere supranaturală era desfăcută de zeități și percepută de fiecare ca o relatare independentă de vechile mituri. Pe acest fâgaș

se îndreaptă ultimele cercetări, în strînsă corelație cu datele etnologice, îndeosebi cu cele furnizate de istoria religiilor.

Teoria naturistă, de natură filologică, derivă din teoria mitologică. Pe urmele indicațiilor fraților Grimm, ei scrutează vechea literatură indiană pentru a găsi acolo izvorul basmelor populare. Prin cercetări de filologie comparată, ei caută să descopere filiațiile dintre vechile zeități indiene și personajele mitologice ulterioare. Explicația lor este ingenioasă, dar s-a dovedit total absurdă. Max Müller, adînc cunoscător al poemelor vedice, pleacă de la premisa că în vremea cînd indo-europenii nu se despărțiseră, în epoca „mitopeică“, foloseau un limbaj neobișnuit de colorat, metaforic și denumeau mai multe fenomene sau obiecte prin aceleași imagini poetice. Cînd, mai tîrziu, aceste denumiri au fost restrînse la un singur obiect sau fenomen, ele au atras asupra acestora și caracteristicile celorlalte fenomene cuprinse în aceeași omonimie. Această „boală a limbajului“ a dat naștere la mitologie: simplele denumiri ale fenomenelor naturale s-au transformat în relatări despre personaje mitice, *nomina* devenind *numina*, întrucît vechile semnificații se pierduseră. Prin despărțirea din trunchiul comun, ramurile indo-europene au dus cu ele aceste mlădițe mitologice, dezvoltîndu-le în continuare. Menirea folcloristului filolog e de a urma drumul parcurs de evoluția semantică spre origine pentru a găsi semnificația primară, singura adevărată, care se ascunde sub numele personajelor din mitologii și basme. M. Müller considera miturile străvechi ca denumiri voalate ale corpurilor cerești cu ipostazele lor — soarele, aurora, crepusculul — în vreme ce A. Kuhn și W. Schwartz vedeau în ele fenomenele meteorologice: furtuna, norii, fulgerul, focul etc. În acțiunile personajelor din basmele populare ei pretindeau că se pot întrevede urmele acestor fenomene astrale sau meteorologice. Cîteva exemple relevă cît de fanteziste erau explicațiile lor: lupul din *Scufița roșie* este soarele care urmărește prea frumoasa auroră (după altă interpretare, lupul ar fi personificarea nopții, Scufița roșie, lumina solară, iar vînătorul, un zeu solar); *Psyche* din *Amor și Psyche* este aurora care se ascunde la apariția soarelui etc. M. Müller, A. Kuhn și W. Schwartz au avut o seamă de adepți, mai proeminenți fiind C. W. Cox și Angelo de Gubernatis. Aserțiunile celui din urmă au făcut epocă la vremea lor, contribuind la discreditarea totală a acestui sistem, cu toate că

au fost citați ca precursori însuși Socrate și Euripide, care explicau miturile cu elemente grosolane prin pierderea sensului de odinioară al cuvintelor. Deficiența teoriei rezidă mai întâi în însăși baza de pornire care s-a dovedit greșită: *Rigveda* nu e o creație străveche indiană, cum presupuneau M. Müller și adepții săi, ci o operă mult mai târzie, elaborată de teologi cu scopuri didactice evidente. Îngustimea ei se vede și din aserțiunea categorică a lui M. Müller că basmele nu circulă, numai se moștenesc. Din toate strădaniile școlii naturiste au rămas valabile câteva filiații etimologice ca Dyaus-Zeus-Tius; Parjanya-Perkunas; Blaga-Bog; Varuna-Uranus etc. și observația lui W. Schwartz că figurile mitologice din repertoriul folcloric au o vechime mai mare decât zeitățile din mitologiile epocii istorice (XIX, v. V, p. 252—256, XLIII a, p. 22—26, LXXXVI, p. 371—375).

Teoria onirică s-a conturat în mai multe variante, unii cercetători necunoscând partea elaborată de ceilalți. Ea a fost sugerată de greutatea de a explica geneza unor motive de basm din reprezentările primitivelor. Cel dintâi care a dedus basmul din visuri a fost E. Clodd în lucrarea, rămasă necunoscută, *Myths and Dreams* (1885). La scurtă vreme, L. Laistner încearcă să explice geneza basmului din vis (*Das Räthsel der Sphinx*, 1889). El credea că visurile și interpretările lor ar oferi cheia pentru explicarea tuturor basmelor și legendelor. Premisa era total greșită, întrucât Laistner considera povestirea visului drept cea dintâi și deci cea mai veche narațiune. El avea în vedere numai visul de groază, coșmarul. Tot atât de unilateral explica basmul și școala psihanalitică: Freud credea că basmul e produs al dorințelor din vis, iar adepții săi i-au redus sfera la visurile erotice cu dorințele refulate (XLIV, p. 35—36). B. P. Hasdeu întrevedea filiația vis-basm în paralelismul caracteristicilor lor. În studiul său, *Basm* (1893), el pleacă de la constatarea lui Schopenhauer că omul ar poseda „pentru vis un deosebit organ” („Traumorgan”). Viața omului pendulează între „realitatea vegherii și realitatea somnului”. În consecință, „resfrângerea somnului în veghere, este *basmul*, care constituie pentru om literatura visului”. Hasdeu nu citează nici pe Clodd, nici pe Laistner, pe care nu-i cunoaștea, ci tocmai pe Hypatia din școala neoplatonică din Alexandria, „ultima rază a filozofiei antice”. Ea susținea „că originea miturilor este în vise”. Dar argumentarea lui pornește de la caracteristicile similare ale visului și

basmului care ar fi: 1) formele hiperbolice în vis și basm; 2) visul și basmul sînt crezute ca adevărate; 3) spațiul se șterge; 4) de asemenea timpul; 5) zborul e un mijloc frecvent de locomoție; 6) omul stă alături de zîne și sfinți; 7) omul se luptă cu monștri; 8) nu există deosebiri de limbă; 9) metamorfozele cele mai „extravagante” sînt un fenomen firesc; 10) suferințele și nenorocirile se încheie printr-un deznodămînt plăcut, banchet sau nuntă. Hasdeu conchide: „Nu se poate găsi un singur element al *basmului*, care să nu-și aibă obîrșia în vis” (XXXV, p. 2605—2613). Aserțiunea se vădește cu totul exagerată, iar demonstrația rămîne neconvingătoare, asemănările dintre vis și basm fiind doar întîmplătoare. Pare totuși plauzibil ca unele elemente ale basmului să fi fost făurite sub influența reprezentărilor din visuri. În acest sens e orientată și demonstrația de mai tîrziu a lui Fr. von der Leyen. Credința în veracitatea visului, importanța lui pentru omul primitiv arată că reprezentările onirice nu au putut rămîne fără urmări în creațiile poetice arhaice. Ca atare, unele motive din basm par a deriva din visurile mai dramatice. Între acestea ar fi: pata de sînge care nu se mai spală de pe cheie (*Barbă albastră*), sarcinile imposibile date pețitorilor (să închidă ușa care se deschide mereu, să stingă lumînarea care iar se aprinde, alegerea semințelor amestecate într-o movilă mare într-un scurt timp etc.), ființele și obiectele care se feresc de trecător (pomul ce-și ridică ramurile cu fructe, pasărea moartă care învie și zboară cînd e atinsă de om etc.), călătoriile pe tărîmul celălalt, revenirile morților printre vii (*Lenore*), muncile lui Sisif, întrebările de nedezlegat care aduc moartea celui întrebător, iubitul prezent noaptea și dispărut la ziuă (*Psyche* și *Cupido*) (XLIV, p. 35—41). Apropierile sînt discutabile, dovadă și faptul că von der Leyen și-a retractat cîteva dintre ele în ediția a III-a (schimbarea copiilor de către zîne sau pitici care lasă în locul celor sănătoși niște monștri incurabili). Se pierde din vedere că atari motive au putut fi create de fantezia omului pentru a mări contrastul, o modalitate estetică atît de caracteristică basmului. În genere, cercetătorii s-au arătat rezervați față de filiațiile din vis ale unor motive de basm (XXXV, III, p. 2605 — 2613; XLIV, p. 33 și urm.; XCII, p. 35—37; XIX, v.V, p. 259; LXXXVI, p. 385—386).

Teoria ritualistă s-a dezvoltat din cea antropologică, în strînsă dependență cu îmbogățirea cunoștințelor despre religiile primitive și populare. Legătura dintre unele specii narative și practicile cultice a fost semnalată de A. van Gennep. Legenda religioasă făcea parte integrantă din cult, iar recitarea miturilor și legendelor „era ea însăși un rit esențial al diferitelor ceremonii” (LXXXVIII, p. 15), căci numai ea îi conferea eficacitatea dorită. Funcția povestitului îmbrăca roluri multiple. Alături de recitarea cultică, se practica povestirea pentru a învinge oboseala, pentru a avea succes la vînat sau în expedițiile războinice. După A. van Gennep, povestitul a avut un caracter utilitarist, mai pronunțat la începuturile omenirii și mai estompat la societățile evoluat. Acest aspect permite o cronologizare a speciilor în ordinea apariției lor. Cele mai vechi ar fi miturile și legendele, stadiul intermediar ar fi reprezentat prin basmul despre animale, iar ca apariție ultimă basmul propriu-zis care ar avea numai funcție estetică. Observînd societatea australiană, el relevă rolul dominant al cultului totemic, de aici numeroasele narațiuni despre animalul totemic. Scara stabilită de A. van Gennep e prea rectilinie, fiindcă cercetările au arătat că și povestirea basmului propriu-zis poate îndeplini în unele comunități anumite funcții cu caracter ritual (alungarea duhurilor rele, obținerea unor rezultate bune la vînat etc.). Dar se vedește plauzibilă schema evolutivă de la mit la basm prin pierderea treptată a funcției cultice a unor narațiuni care au fost inițial mituri și legende totemice. Plină de învățăminte este și constatarea sa că în folclorul australian, forma narațiunilor e instabilă, aceeași narațiune putînd deveni după plac mit, basm despre animale sau basm propriu-zis (LXXXVIII). Hans Naumann atribuie rolul preponderent în formarea unor motive epice cultului morților și îndeosebi fricii de cei morți. Teoria ritualistă va primi o generalizare excesivă prin studiul lui P. Saintyves despre poveștile lui Perrault. El nu se îndoiește că basmele sînt de fapt mituri „care sînt cel mai adesea comentariile sau ilustrările unui ritual” (LXXVIII, p. XVIII). Cinci din basmele lui Perrault ar fi „narațiuni anumite pentru a justifica, a face iubite și practicate ritualuri sezoniere” (ibid.), în vreme ce alte patru basme ar fi fost la origine rituri de inițiere (de ex. *Motanul încălțat* un ritual de înscăunare), iar ultimele două (*Griselidis*, *Les Souhairs ridicules*) niște apologuri religioase, în fond tot „niște povești rituale, pentru că și ele

la origine comentează niște precepte religioase a căror învățare constituie o parte a ceremoniilor sacre" (LXXVIII, p. XXIII). Demonstrația lui Saintyves rămîne însă suspendată, lipsită de verosimilitate, prin faptul că ritualurile presupuse nu sînt dovedite, negăsindu-se pînă acum narațiuni cultice care să relateze întîmplări similare cu cele din variantele respective din colecția Perrault. Dar indicația lui de a căuta legăturile dintre basme și unele practici rituale s-a arătat fructuoasă. O seamă de cercetări etnologice asupra anumitor practici religioase și narațiunile popoarelor primitive au scos la iveală dependența unor elemente epice de unele reprezentări cultice. Problema a fost reluată în ansamblu și aplicată la basmul european de V. I. Propp în studiul postbelic *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*. Cercetarea nu trebuie segmentată la cutare element, cum s-a făcut de obicei, ci pornit de la o bază mai largă, de la instituțiile trecutului. Se vedește că „basmul trebuie comparat cu instituțiile sociale ale trecutului și că tocmai în ele trebuie căutate rădăcinile lui" (LXXI, p. 10). Printre acestea, un rol de căpetenie l-a avut religia. Ca atare, „basmul trebuie comparat cu obiceiurile și riturile pentru a defini care sînt motivele ce provin din cutare rituri, precum și pentru a stabili care este raportul dintre respectivele motive și rituri" (ibid., p. 15). El surprinde cazuri în care e evidentă „deplina concordanță dintre datină și rit, pe de o parte, și basm pe de alta" (ibid., p. 12), dar cel mai adesea înțelesul este înnoit în basm. De data aceasta, „ritul își păstrează integral formele, dar i se atribuie în basm o semnificație și o interpretare diametral opuse" (ibid., p. 14). Metoda nu îl ferește întotdeauna pe cercetător de soluții arbitrare, neconcludente. Corespondența dintre un rit și un element de basm nu înseamnă totdeauna filiație genetică, în basm intervine și fantezia creatoare, care poate plăsmui, în cadrul unui sistem de gîndire dat, o seamă de acte care să aibă asemănare cu unele practici. Plăsmuirea basmului nu s-a realizat numai prin „copierea" realității, trebuie să se admită și inventivitatea creatoare. Aspectul este deosebit de evident în elementele contrastante care acționează în basm, în a căror geneză intenția estetică a deținut primatul. „Nu toate aspectele pot fi explicate prin prezența unor anume instituții ale trecutului" — avertizează însuși Propp (ibid., p. 11). Nu toate apropierea genetice semnalate de Propp pot fi primite fără rezerve. Între altele, rîul (sau lacul) ca obstacol în basm nu

trebuie neapărat să provină din reprezentările despre călătoria mortului, deoarece râul (lacul) este un obstacol și în viața cotidiană, cu atâtea repercusiuni în relațiile dintre riverani (LXXXVIII, p. 13—42; LXXI, p. 3 și urm.; LXXVIII, p. XVII—XXIII, pass.; LXXXVI, p. 386—388).

Tindală v. Păcală

Tovarăși năzdrăvani. A. Sînt oameni care au cîte o însușire dezvoltată la proporții neverosimile, uneori cu o construcție anatomică prin care sînt predispuși la acea deformare miraculoasă. Ei nu joacă niciodată roluri principale, fiind numai auxiliari ai eroului principal care îi întrebunțează, cu puține excepții, numai în pețirea unei fete de împărat (v. *Probele pețirii*). Ca atare, episodul cu t. n. (AT 513 A) se întîlnește în felurite tipuri, cu precădere în AT 531, mai rar în celelalte (AT 300, 301, 303, 313 etc.), pe cînd în repertoriul european, el e arătat a se îmbina îndcosebi cu AT 514.

1. *Flămînzilă* (Flămîndul, Foametea, Fomilă, Foametea Pămîntului) este omul care nu se poate sătura niciodată. În drumul lui, eroul vede „24 de pluguri ara, ș-un moșneag înapoi mîncă brăzdili și tot striga: — Arați, arați, că-s flămînd!” (5, I, p. 222—223). În alte variante, el e înfățișat mîncînd cupatoare de pîine, „un om cărui îi ara 99 de pluguri, 99 de oameni semănau, în 9 zile grîul se cocea, 99 de oameni coseau, 99 de cai treierau și dau la 9 mori de măcinat și apoi la 99 de cupatoare îl coceau și dînsul mîncă și striga mereu că i-e foame” (4, p. 125).

2. *Setilă* (Setosul, Setea Pămîntului) e corespondentul lui Flămînzilă. Capacitatea lui de îngurgitare e enormă, întrucît și gura lui e neînchipuit de mare: „un om c-o falcă-n cea capăt de mare, și cu o falcă în ista capăt de mare... Cînd sorbă o dată, sorbă toată marea, ș-apoi mai sta șapte ani pînă se strînge și iar o bèle!” (5, I, p. 222). Alteori, eroul dă peste „o apă mare, care mîna o moară cu 12 pietri, din jos de moară sta un om cu gura căscată și cită apă cădea de pe jilipuri, toată o bea și tot striga: Vai, că mor de sete!” (6I, p. 183). Setea Pămîntului stă ascuns sub pămînt, înaintea morii, așteptau degeaba „oamenii toți cu disăgile în cîrcă”. Voinicul îl scoate la suprafață prin descîntec: „se dede și descîntă ceva acolo. Iacă iese Setea pămîntului, un om mare, ș-îl ieu cu el” (5, I, p. 350—351).

3. *Ochilă* vede pînă la capătul lumii, adică pînă „în fundul mării și în naltul cerului” (8, p. 93). Se mai numește și *Uită-n lume*, fiindcă vedea în toată lumea și pretindea că n-are unde să mai privească (LXXXIII, p. 548). El e tot un om, dar „cu un ochiu cît luna și cu unu ca la ăialalți oameni” care mereu strigă „vai de mine și de mine ... cine nu vede, eu nu vād!” (XV, p. 276). În alte variante, el are numai „un ochi cît o sită și el nu vedè nimica dîiua, el numai noaptea vedè cînd se punè, vedè-n lună, se uita și vedè-n lună” (ibid., p. 165). Cîteodată, vîzul extraordinar este dublat de un auz similar. Drăgan Cenușă vede „un om: tot punè urechea la pămînt și iar-o lua! Tot punè urechea la pămînt, și iar o lua” fiindcă *Ochilă* asculta „cum crește ovăsu”. El are doi ochi în față și unul deosebit în ceafă: „Cu doi ochi dorm, și cu unu mă uit! Și eu vād și pe lumea asta, și pe cealaltă lume” (5, I, p. 220). *Ochilă* se distinge nu prin vîzul ascuțit, ci prin capacitatea de a-și mări ochii după voie: „... eu cînd mă mîniu, mă uit cu ochii care se fac ca roțile la tileaga cea de plug și cînd mă vede stăpînul fug de mine” (77, p. 12).

4. *Țintaș* fără greș este *Pușcă-țîntari*, *Țintilă* sau *Păsă-rilă-hăis-Lungilă* (Păsări-lăți-lungilă). „Dacă era pasărea după soare sau după lună, el acolo tragè cu săgeata ș-o pușca” (5, I, p. 221). El „prinde păsările din zbor și le mănîncă”. Îndemînarea lui e dublată de cea de a se întinde pînă la lună (XV, p. 165) întocmai ca *Lungilă*, alteori cumulează și atributele lui *Ochilă*: „un om mare numai cu un ochi în frunte și c-o pușcă pe umăr” care este *Țintilă* (6, I, p. 184). *Țugulea* întîlnește pe un om cu un arc: „iaca un țîntar a ajuns tocmai la vîntul turbat și voi să-l dobor d-acolo cu săgeata mea” (41, I, p. 275).

5. *Lungilă* — sau *Lungul* — e uneori personaj distinct: „un om cu o mîna cît ajungea la marginea lumii, haialaltă era ca la ăialalți oameni” care striga mereu că el n-are mîini (XV, p. 276). În alte variante, capacitatea lui rezidă în a se putea lungi după voie. De aceea, nu e ținut slugă de nimeni, „că eu, dacă mă supăr, mă întind pînă-n naltul cerului cu casa gazdei cu tot” (77, p. 12).

6. *Lățilă* îi corespunde întrucîtva lui *Lungilă*. „P-ăsta, cînd se lățea, punea mîna după lună. Mai rău ca satelitul de astăzi, așa se lățea el de rău!” (94 a, p. 159). Varianta bihoreană îl arată similar cu *Lungul*, dar cu însușirea dispusă pe întinderea

orizontală: „... dacă mă mîniu, mă fac așa de larg de casa gazdei din toate cheotorile se despică” (77, p. 12).

7. Cel care aleargă repede, *Fuge-în-lume*, e reprezentat ferulit. Uneori, el este Vîntul care „de șapte ani de cînd mă-nvîrt roată cu bota asta și n-am unde s-o zvîrl” (5, I, p. 221). Într-o culegere nesigură, Vînturașul e zugrăvit în concordanță cu atributul său colic, deoarece mîna cu suflul său 24 de mori (XV, p. 137). Cele mai multe variante îl arată cu pietre de moară legate de picioare și luîndu-se la întrecere cu iepurele. Strepe-dele pămîntului e „un jumătate de om și avea la picior legată o piatră mare de moară și totuși așa fugea de tare, încît un iepure nu se putea feri de el, aci aci era să-l calce, iar jumătatea de om striga cît putea: Hi, vită leneșă! și bietul iepure fugea cu limba scoasă” (61, p. 163).

8. În unele variante, căpetenia tovarășilor năzdrăvani e *Gerilă* (Gerul, Ghețilă, Zgriburilă), întîlnit de pețitor la începutul sau la sfîrșitul călătoriei. El consumă o cantitate enormă de lemne cu focurile care îl înconjoară din toate părțile. „Iacă un om acolo ... un foc cu șapte care de lemne și în șapte locuri cite șeptezăci de care de lemne ardè acolo. Și el în mijlocul lor acolo și striga de-acolo: — Vai de mine și de mine! Cine moare de frig! Eu mor de frig!” (XV, p. 275). Ipostaza lui moldovenească reprezintă o culme. Drăgan Cenușă vede „24 de stînjini de lemne, ardè, ș-un moșneag învîrtit de 12 ori pe lîngă foc, ș-a 12-lea oară i-ajungè capu pe picioare”. Se teme de el și se ascunde cu ceilalți tovarăși năzdrăvani „cu capu su cojoc la moșneag. Cînd s-o-ntins moșneagu o dată înainte, Dumnezău ști cîte hectare de pădure-a rupt! Și cînd a pușcat moșneagu o b..., munții s-o cutremurat, și văile s-o tulburat și pădurile-o picat!” Cînd dă cu ochii de ceilalți, e cuprins de duioșie: „He-he-hei! Mulțamăsc lui Dumnezău Sfîntu, că dintr-o b... mi-o dat Dumnezău opt ficii lîngă mine. Ai avut noroc, Drăgan Cenușă, că-ai venit cu bine, dar să hi venit cu rău, nu știu zău cum era! De-acum haideti cu mine, că io-s cîrma înainte”. Cînd ajung la mare, moșneagul „o trras cu narea cea de ger, o-nghețat marea ș-o trecut dincolo peste mare” (5, I, p. 223). Dar Gerilă are cealaltă nare de foc cu care dezgheață pe loc apa înghețată „cu narea cea de ger” (ibid., p. 228).

9. Cu totul rar apare în cîteva variante tovarășul care are o mare putere de a germina. El e un fel de Păsărilă „un om care nu știu ce tot bombănea el din gură și cînd amenința cu

toiagul ce ținea în mână, pe dată se făcea cîte o sută de păsărele“ (41, I, p. 275). Lui îi corespunde „Omul-Drăgostilă, care se drăgostea cu Vîntul și se văiera: cu cine să mă mai drăgostesc?“ (LXXXIII, p. 555). Mai explicit apare în varianta inedită din Bughea de sus-Argeș, *Țugun*, unde năzdrăvanul are un phallus enorm cu care găurește pămîntul, văietîndu-se „N-am ce-n găuri!“ (XV, p. 77).

10. Semnalați de obicei numai în cîte o variantă mai apar: Stîngenul pămîntului, un „om care stînjenea pămîntul și striga: — Vai, că nu mai am ce stînjini“ (61, p. 163), Scutură-munții „un flăcău ținea doi munți în palmă și se juca cu ei ca și cu două mere“ (LXXXIII, p. 502) numit uneori Asvîrlă-n-lume (ibid., p. 348), omul de fier ce mergea zburînd și omul ce putea ridica o pădure legată (XV, p. 137). O raritate este și omul care are „un sul mare de car“: cu vîrfurile putea sparge cerul, iar cu capătul prăpădi pămîntul (8, p. 93). Numărul tovarășilor năzdrăvani asociați de protagonist variază de la doi pînă la șapte, în unele variante el fiind ajutat și de insectele recunoscătoare (albină, furnică). După îndeplinirea probelor cerute de tatăl fetei pețite, tovarășii năzdrăvani se întorc la locurile lor. Drăgan Cenușă însuși îndeplinește această ultimă datorie față de ei: „Pe fiecare de unde l-o luat, acolo l-o lăsat“ (5, I, p. 228). Alteori, sînt răsplătiți cu avuțiile celui despuiat: „... voi duce-vi-ți, mă, unde vreți cu banii, și eu mă duc cu mireasa“ (ibid., p. 353).

Originea lor orientală (indiană) a fost relevată de unii cercetători. Foarte probabil ei oglindesc o seamă de performanțe șamanice și yoghinice, unele atestate în timpurile moderne. B. Mai există ortaci infideli cu o forță extraordinară ce sînt învinși de voinicul plecat în lume și se prind frați de cruce prin jurămînt. De obicei, aceștia sînt doi, Strîmbă-lemne și Sfarmă-piatră, dar în unele variante li se mai adaugă cîte unul. Uneori sînt înlocuiți de Serilă, Mezilă și Zorilă (v. *Murgilă...*).

1. *Strîmbă-lemne* (Cîrnă-lemne, Cujbă-lemne) se ocupă cu îndoitul copacilor. „Se suia-n vîrfurile copaciului și-și da drumu jos, și rămînea lemnul strîmb!“ (5, I, p. 241). El poate atinge dimensiuni impresionante: „un ometeu cît un deal și numai cu un ochi în frunte, și omul acela apuca copacii de vîrf tot cîte doi odată și-i făcea gînj la pămînt“ (61, p. 118). Cîrnă-lemne este „un om atît de gros ca un munte și de înalt de ajungea

cu capul în nori ... se văieta că nu mai sunt lemne drepte în pădure și că nu mai are ce lucra" ... (34, p. 274).

2. *Sfarmă-piatră* (Freacă-pietri, Sparge-piatră) e și el „un ometeu cît un munte” care „sta cu picioarele crăcite preste părău și tot lua bolovani în palme și-i zdrumica, cum desfaci cucuruzii, și sfărîmăturile toate cădeau în apă de tulburau apa” (61, p. 119). În unele variante, el îl întrece pe Strîmbă-lemne, fiind „un om de zece ori mai nebleznic, mai groaznic și mai înfricoșat decît Cîrnă-lemne. Aiesta ținea două steanuri de piatră, unul într-o mînă și cellalt într-alta și le izbea de olaltă de tot bine se sfărmau, iar bucățile săreau în depărtare de 3 poște” (34, p. 375). Dar adesea e un om obișnuit „care spărgea pietre” (94 a, p. 43).

3. *Clatină-munți* (Leagănă-munți, Bate-munți, Tulbură-apă, Apă rea) apare numai în unele variante. El se remarcă prin dimensiunile sale de colos, stînd „c-un picior înt-un munte și cu unu-nt-altu. Îi clătina munții su picioare” (5, I, p. 243). Bate-munții-n-capete îi depășește, fiind „un om pe de 10 ori mai nebleznic decît Sfarmă-pietri și pe de 100 ori ca Cîrnă-lemne”. Agheran zărește „doi munți mari, mai mari decît Găina ... numai ce se bat în capete” (34, p. 276).

Scutură-munții e fratele lui Sfarmă-piatră și se arată „un uriaș grozav ... se juca cu doi munți ca și cu două mere” (61, p. 120). Cei care se apropie de el „nu se mai pot ținea în picioare, că muntele se clătina sub ei, ca și cînd ar fi călcat pe pe un sloi de gheață” ... (60, III, p. 62).

După ce se prind frați de cruce, se așază într-o colibă în pădure, unde se îndeletnicesc cu vînătoarea. Rămîne pe rînd cîte unul să gătească, dar vine Statu-Palmă-Barbă-Cot și le mîncă mîncarea. Numai voinicul (Tei Legănat, Agheran Vi-teazul, Făt-Frumos, Dunăre Voinicul etc.) îl poate înfrunta, prinzîndu-l cu barba în despicătura unui copac pe care acesta îl smulge și fuge (v. *Statu-Palmă*). În mai puține variante, ei se luptă cu zmeii (sau dracii). Uneori, ei sînt omorîți, dar înviași apoi de mama protagonistului la rugămintea acestuia. Plecați pe urmele lui Statu-Palmă sau a fetelor furate de zmei, numai Tei Legănat are curajul să coboare pe tărîmul celălalt. După ce eliberează fetele, se întoarce cu ele la locul de ascensiune pe pămînt, unde îl așteptau frații de cruce. Aceștia scot fetele, dar cînd vine rîndul său, Tei Legănat „au legat o piatră de capătul funiei și au lăsat s-o tragă în sus” pe care ei o

lasă să cadă (79, p. 85) sau aruncă „o piatră de moară pe gaură, să-l facem pulbere, să-i pierdem rostu lui” (5, I, p. 250). Când el revine pe pământ, Strîmbă-lemnne și Sfarmă-piatră deveniseră „ciocoi”: băiatul voinicului „păzea porcii ciocoilor și pe mă-sa băiatului o pusese după curci” (12, I, p. 378). Uneori, soția lui primește mîncare la un loc cu „un zăvoz mare. Când lua din strachină, prepelițaru-o lua ... o rupca de piept”, iar copilul porcar păzea o scroafă care „nu intră în coteț pînă n-o pup în bumbăreață” (5, I, p. 255). Soții cei infideli sînt pedepsiți, de obicei după legea ordaliilor (v. *Pedepse*). Incidental, Strîmbă-lemnne și Freacă-pietre nu trădeză pe Dunăre Voinicul fiindcă lupta cu Tarta-Cot se petrece pe pământ, încît la urmă ei împart frățește avuțiile acestuia (41, I, p. 508).

Într-o *legendă* despre Piatra Teiului, Scaraoschi „se prinse tovărășie într-o noapte cu Sfarmă-piatră, cu Strîmbă-lemnne și cu Noureanu ca să aducă potop în țara Moldovei. Scaraoschi și Sfarmă-piatră se urcară pe vîrfurile Ceahlăului, iar Strîmbă-lemnne și Noureanu pe Dealul Doamnei”, de unde pornesc potopul. „Strîmbă-lemnne se izbi peste codri ... vîjiind și sucind copacii cei mai înalți ... Sfarmă-piatră ... începu a repezi stîncile de pe vîrfurile munților, încît nu se mai auzea nici în cer nici pe pământ” (26, p. 37—38). Autenticitate dubioasă...

Tradiții v. Legendă

Țîntar. La origini, după o *legendă*, el a fost Pic-împărat, un cîrmuitor vestit de rău. Luptîndu-se cu soarele și cu Maica Domnului, cade în apă și e prefăcut de Dumnezeu în Ț, care evită soarele. După altă legendă, el a întîrziat la adunarea animalelor și Dumnezeu i-a dat ca să se hrănească „darul suptului”. Țîntăroaica a fost nemulțumită să sugă numai ierburi și copaci și a cerut și sînge, Dumnezeu i-a îngăduit, dar să moară după aceea (47, p. 314—316). După o legendă-snoavă, Ț s-ar fi înfățișat ca lăutar să cînte lui Sînpetru și Sîmedru în umbra unei păduri, ca să capete „vreun bacșiș”. Sf. Dumitru îl invită să-i cînte de ziua lui: „— Ehe!... de ziua ta, mi se moaie coar-dele!” (47, p. 316).

În unele variante ale *basmului despre animale* AT 157, Ț este acela care îl convinge pe urs că omul este ființa cea mai puternică. Mai întîi, Ț îi arată că el este mai puternic decît ursul (sau leul), izbutind să-l supere pînă se declară învins, sau

să-i sugă sînge fără să observe. Omul e însă mai tare, întrucît „numa degetul pune pe tine, te omoară. Și pe mine tot degetul pune și pe toți ne omoară“. Apoi stau la pîndă. Trece un copil: „— Aista-i om? — Nu-zice-numa va fi“. Trece un bătrîn: „Nu-i om ... Numa o fost om“. Vine un pădurar care lovește ursul cu sabia tăindu-i o ureche, apoi descarcă-n urmă-i pușca, pîrlindu-l cu alicele. La sfîrșit, ursul recunoaște că omul e mai tare (5, I, p. 147). Un ț. iernează în urechea unui bivol și primăvara iese, mulțumindu-i. Bivolul rămîne impasibil: „— Nici nu știu cînd ai intrat, nici nu știu cînd ai ieșit“ (69, p. 151—152). Ț. explică purecelui și muștei că e așa de slab pentru că în furtună „eu singur mă lupt cît pot și țin copacii să nu cadă“ (70, p. 49).

În *basme*, ț. năzdrăvan de la Marea Albă fată la șapte ani un mînz năzdrăvan. Pipăruș Petru se duce pînă acolo și așteaptă pînă ce ț. fată un mînz „abia îl vedeai, așa era de mic. Dar pe cîți pași făcea, pe atîta tot creștea“, pînă atinge dimensiunile normale (7, p. 156).

Ț. este un auxiliar al eroului. Fiindcă e dus din nisip în pădure, el îl ajută pe Făt-Frumos, alungînd din pădure cele șapte iepe ale babei năzdrăvane (32, p. 324). Iar într-o poveste mincinoasă apare „un ț. schiop, treiera la bob într-un vîrf de plop“ (67, p. 184).

Uriaș. După *legende*, **u.** (numiți pe alocuri jidovi) au populat pământul înaintea oamenilor. Ei aveau dimensiuni enorme. „Capul unui uriaș era cît un munte“, iar picioarele „cît ploboacele și nu călcau decît din munte în munte“ (LXV, p. 157). **U.** (sau jidovii) ar fi venit după dispariția căpcăunilor. „Cei mai piperniciți din ei aveau capul cît hîrdăul, ochii mari cît dovleacul, mîinile cît putineile, iar dinții ca fiarele plugului. Erau așa de puternici, că puneau un picior pe un munte și altul pe celălalt, se apucau cu mîinile de tortile cerului și cînd hîținau și hogiau, se cutremura pămîntul“ (66, p. 26). **U.** aveau „capu ca hîrdău ăl de cinci vedre, ochii ca tacerile, mîinile ca putineele, picioarele ca ulele, deștele ca mosoarele, unghiile ca secerile, dinții din gură ca fiarele plugului ... Noi ăștia d-acum sîntem pe lîngă jidovi ca niște muște mititele“ (LXXXIV, p. 196). Supoziția lui Șăineanu că sinonimia uriaș-jidov s-ar explica prin intermediul cazarilor, un popor turanic convertit la mozaism și locuind în Rusia meridională în sec. VII—XI, apoi contopit cu tătarii, nu e plauzibilă, ea datorîndu-se influenței biblice, întrucît și în Biblie sînt menționați **u.** ca populînd pămîntul pe vremea potopului (ibid., p. 204—207). Oasele mari găsite în pămînt sînt atribuite de popor **u.** De asemenea o seamă de cetăți. În Moldova, trei **u.** aveau trei cetăți: Țețina, Stîncă și cea de pe dealul Ocră. În cea dintîi a domnit Țețin, împărat păgîn. Era atît de bătrîn, „că-și rădica sprincenele cu cîrjele“, dar avea privirea ucigătoare, căci dacă „se uita la oastea dușmanului, pe loc toți mureau“ (52, p. 480, 709). Zidurile din Radomir și Piatra, jud. Olt, sînt rămășițe din construcțiile **u.**, ca și cetatea Jidovina din Poienar — Argeș și Jidova din Schitu Golești de lîngă Cîmpulung (LXXXIV, p. 198—200). În Transilvania, zidurile de pe Jidovu de lîngă Zlatna ar fi din vremea **u.** (ibid., p. 201). Cetățile din Deva, Hunedoara și Uroiș ar fi clădite de trei fete de **u.** Primele două au fost terminate, deoarece fetele au invocat ajutorul lui Dumnezeu, pe

cînd a treia, semeață, a pretins că va termina cetatea Uroiului cu sau fără ajutorul lui Dumnezeu și, de aceea, zidurile s-au dărîmat (etimologie populară: Uroi < urui (dărîma) (26, p. 55—56). În alte variante, fetele de u. au construit cetățile din Deva, Călanul Mic și Uroi (50 a, p. 232). Unele stînci desprinse sînt atribuite mîinii u. În satul Caragelele din județul Buzău se află „o piatră cu forma de om și care a fost azvîrlită din munte de o fată de urieș” (XXIII b, p. 188). Stîncă Detunata ar fi trupurile u. petrificați pentru că unul din ei și-a omorît fiul îndrăgostit de o zîină (26, p. 47—49). În vîrfurile muntelui Prislop din Dragoslavele-Argeș se află un colț de stîncă, pe care l-a aruncat un u. după fiul său ca să-l oprească de la o întîlnire amoroasă (LXXXIV, p. 195). În Vlădaia-Mehedinți, un stei de piatră a fost rupt și luat de o fată de u. în poală să-l ducă la cîmp. Într-un deal, i s-au rupt baierile de la opreguri și stîncă a rămas acolo (66, p. 30). Muntele Retezatul a rămas proprietatea unui fiu de u., pe cînd muntele Poiana Ruscăi a surorii lui. Aceasta, invidioasă că muntele ei e mai mic, a aruncat cu fierul plugului în fratele ei, dar din fericire n-a lovit decît vîrfurile muntelui, pe care l-a retezat, de unde și numele. La Crivadia, pe Strei, peretele de zid de pe mal ar fi construit de u. (jidovi) (50 a, p. 250—252). Foarte răspîndită este legenda despre fata care a găsit niște oameni arînd și i-a luat în poală împreună cu boii și plugurile, considerîndu-le jucării (AT 701). Părinții o trimit îndărăt să-i lase la locul lor, „că ăștia sînt oamenii cari au să moștenească pămîntul de acum înainte” (LXV, p. 158—160). Unele legende îi înfățișează dușmănoși oamenilor: răpeau fetele care nu se mai întorceau (ibid., p. 161—162). În genere, sînt arătați prietenoși cu oamenii. Unul a vrut să lege prietenie cu un român și l-a invitat la ospăț. U. s-a mirat văzîndu-l cum suflă în bucatele prea fierbinți, dar s-a dezgustat cînd a venit la el în curte și l-a văzut iarna suflînd în mîini să se încălzească, fiindcă a rămas cu convingerea că omul are două suflete, din gura lui ieșind „și rece și fierbinte” (66, p. 28—29). O comportare ambiguă o are u. miner din munții Abrudului. În toate vinerile umblă prin minele Transilvaniei, unde face fel de fel de poze: golește gălețile, stinge lămpile, sfărîmă uneltele și mai ales omoară cu suflarea sa pe toți cei ce se plîng de el. Totuși uneori ține partea minerilor împotriva superiorilor lor: unuia din Roșia i-a răsucit gîtul, pe altul l-a aruncat de pe Detunata, iar unuia

din Brad i-a zdrobit capul cu genunchiul. Ajută îndeosebi pe minerii rătăciți, turnîndu-le ulei în lămpile stinse. Dar toți cei ajutați sfîrșesc rău dacă povestesc cele întîmplate (50 a, p. 265). U. s-au stins de mult, răpuși de „buba cea neagră” și unele movile nu sînt decît mormintele lor în care au îngropat comorile. Noaptea, din acestea ies focuri mari, dar comorile lor nu pot fi dezgropate de oameni (66, p. 29—33). După alte legende, u. au fost închiși în niște munți mari, de unde nu vor putea scăpa decît la sfîrșitul lumii (LXV, p. 165). Ei ar fi pierit odată cu potopul, ca pedcapsă că deveniseră „grozav de răi” (66, p. 31—32).

U. apar în puține *basme*. Într-o variantă a tipului AT 301, feciorul mai mic al împăratului care pleacă să-și elibereze cele trei surori și mama furate de zmei, se prinde frate de cruce cu Munte-Vînat, care e atît de mare, încît stă cu capul la umbra unui copac iar „picioarele ajungea la soare”. U. se luptă cu zmeul cel mai puternic și eliberează pe fata cea mai mică pe care o va lua de soție. La masă, cere împăratului socru să-i gătească „nouă cuptoare de pîine, nouă buți de vin și nouă de rachiu și nouă bivoli grași”. Nu poate intra pe poarta curții pînă nu dărimă partea de sus, iar la masă dă cu oasele în capul socrului și-l omoară (5, II, p. 205—319). În alt basm, u. Ciudă-dă-Obilă „cît un munte” ucide cu o palmă orice voinic și nu poate fi răpus decît aflînd în ce îi stă puterea: o sabie ascunsă în palatele lui subpămîntene. Cînd e tăiat, hoitul lui de-abia încape pe „nouă care mocănești”. O fată de împărat fusese blestemată să se transforme într-un monstru uriaș cu „ghearele ca secera, ciocu ca toporu, n-are ce pregusta din tine într-o gheară” care se hrănește odată cu „sute și mii de suflete, le mănîncă de nu rămîne” (ibid., p. 197—210).

În cîteva variante ale basmului AT 400—413, u. ajută pe protagonist să ia în căsătorie zîna ce se scîlda în lacul învecinat. U. dormea în jurul focului și cînd băiatul alungat de vitregă îl strigă „tată”, îl adoptă și-l învață să vîneze, apoi cum să fure cununa zînei, fără să se uite îndărăt (81, p. 147—149). Băiatul care păzește nucii, ajunge în pădure la un foc unde sta un u. Crede că e un deal și se vîră în anusul lui la adăpost, dar e aruncat departe de vîntul u. și spune că e feciorul lui: „Uriașul îl ia și-l pune în palmă” ca să-l privească (79, p. 34—35). Parsion ajunge noaptea la un foc la care sta un u. adormit. Se culcă în mîneca uriașului, apoi e adoptat de

acesta și îl învață cum să fure aripile zînelor ce vin să se scalde în tăul de lapte dulce fără să se uite îndărăt. Cînd soția zîină fuge, fratele **u.** „care era împărat peste toate fiarele pădurilor“, apoi sora lui, crăiasa păsărilor, îl ajută să ajungă la cetatea zînelor (60, V, p. 54—59). Un băiat orfan intră cioban la un **u.** căruia ielele îi luaseră inima. Sub pretextul de a face alt fluier, ciobanul momeste ielele să vîre mîinile în crăpătura lemnului, silindu-le astfel să-i restituie inima **u.** Mogîrzea (41, I, p. 361—365). Un **u.** extrem de lung, cu un ochi cît luna în frunte, păzea hotarele împărăției zorilor (83, p. 34—35). **U.** antropofag se întîlnește cu totul sporadic în unele variante ale basmului AT 1137. El se duce în timpul nopții la cei trei ciobani, implorîndu-i să-l lase la foc. Îi duce la curțile lui și îi mănîncă pe cei doi mai mari, dar cel mic îl orbeste turnîndu-i unsoarea încinsă în unicul ochi și scapă, ascunzîndu-se în pielea unui berbec (25, p. 102—104). Alt **u.** antropofag este închis prin viclenie într-un sicriu și omorît de țiganul care se lăuda că a omorît 100 suflete dintr-o lovitură (81 a, p. 522—523).

Urs. Socotit în *legende* „cîinele lui Dumnezeu“, el a fost inițial om. Un fecior și o fată de popă s-au îmbrăcat într-un cojoc și s-au apucat de mormăit ca să-i sperie pe Dumnezeu și Sf. Petru. Au fost blestemați să rămînă **u.** (LIII, p. 282, 547). Dracul a sfătuit pe un morar să se îmbrace „c-un cojoc întors pe dos“ și să mormăie sub podul peste care trecea Dumnezeu. Acesta „l-a blagoslovit că așa să rămîie și pe loc s-a prefăcut urs“ (52, p. 10). La început, avea coadă lungă și a fost sortit de Dumnezeu să se hrănească cu zmeură, mure, rădăcini, miere. Neștiind ce sînt acestea, îl roagă pe Sf. Petru să i le arate pe rînd. Cînd ajung la un stup în pădure, **u.** nu se mai satura de miere și o albină întăritată mușcă pe Sf. Petru. Acesta se supără și trage de coada **u.** pînă o rupe, fără să-l poată clinti de la miere, apoi îl trage de urechi pînă ce se rupseră. De atunci a rămas așa „chiul și ciont“ (4 a, 271, Simian-Mehedinți). Un polonez își rîde de postul românilor care țin atît de strict vinerea. Un român îl duce să-i arate vinerea la vizuina unei ursoaice. Speriat de ea, polonezul imploră scăpare, „că ți-oi posti și simbăta“. De atunci ar posti polonezii simbăta (52, p. 273). **U.** fură femeii și trăiește cu ele. Alungă toate relele de la casa unde joacă (boli, drac, farmece) (LIII, p. 282). Se răzbună pe cei care nu-i țin ziua lui (1 august).

Un om a adus lemne în ziua lui și i-a mâncat **u.** patru oi: de atunci îi ține ziua, de teamă „că-l mîncă și pe el“. O femeie a fost atacată de **u.** pentru că ducea lemne (25, p. 197). Se arată recunoscător celor care îl ajută. Unui cioban care i-a scos din picior „un spine mare“ ursoaica i-a adus un berbec, apoi o oaie (ibid., p. 118) sau un stup (70, p. 32—33). La poarta iadului străjuiesc Darie și Por prefăcuți de draci în **u.** (99, III, p. 3).

În *basmele despre animale*, **u.** e de obicei animalul păcălit de cei mai slabi ca el. Vulpea îl ademeneste să-și vîre coada în apă ca să prindă pește (AT 2). Apoi îl convinge să meargă la o nuntă, unde e bătut de nuntași și la o moară, unde intră printre curele și e omorît (5, I, p. 116). În tovărăsie cu lupul și cu vulpea, găsește o puțină cu miere, pe care o mănîncă vulpea, plecată dintre ei sub pretextul că e chemată nașă (AT 15), botezîndu-și finul „lins, pe lins...“ Apoi e convins de vulpe că lupul a furat mierca și îl omoară (92, p. 16—17). Cînd vrea să mănînce boii omului plecat după lemne (AT 154), vulpea îl sfătuiește pe om cum să momească **u.** ca să se lase legat cu lanțurile ca să poată fi omorît (5, I, p. 143—145; v. *Vulpe*). În cîteva variante ale tipului AT 123, **u.** mănîncă iezii caprei, dar e pedepsit de aceasta prin căderea în groapa cu jăratec (XV, p. 30—31; v. *Lup*). În basmul AT 118, **u.** e întrecut de cal în producerea scînteilor lovind piatra cu piciorul, începe să-i fie teamă și se angajează să-l păzească în timpul somnului (102, I, p. 87—89). În basmul AT 101, **u.** este păcălit de un rus să roadă pietricele în loc de alune, apoi e prins cu ghiarele în teasc ca să fie bărbierit, încît începe să se teamă de om (99, VII, p. 228—231). Omul e mai tare decît **u.** (AT 157). Ca să se convingă, țînțarul (sau vulpea) îi arată pe rînd un copil care „va fi“ om, un bătrîn care „a fost“ om și un vînător care îl frige cu alicele (v. *Țînțar*). **U.** prinde un om și se apucă să-i sape groapa cu ghiarele. Omul izbutește să-l omoare cu o piatră (99, VIII, p. 304). E spintecat cu coarnele de un cerb, apoi e lecuit de acesta fiindcă a ușurat nașterea cerboaiței (52, p. 954).

În *basme*, uncori, **u.** e un om blestemat să fie **u.** o perioadă anumită. Un **u.** cu față de om găsește pe tatăl celor trei fete trimis de ele să le aducă haine sau un buchet de flori. **U.** fusese fermecat să stea așa 10 ani, putînd fi salvat numai dacă o fată se va îndrăgosti de el (AT 425 C). Cea mai mică se în-

drăgostește de el, eliberându-l de blestem și moarte (42, p. 510). Fiica unui împărat naște un **u**. Când devine mare, se căsătorește cu o fată care „l-a sărutat ș-a zis că-l iubește”. De atunci, se prefăcea noaptea om. Fiindcă ea divulgă secretul, el nu-și mai poate scoate seara pielea de **u**. și pleacă, blestemînd-o să nască doar cînd va mînce el mere din ramura de măr udată de ea cu gura (52, p. 955—956). Prin împerechere cu omul, ursoaica naște un băiat cu o putere extraordinară (AT 650). Un popă însărcinează o ursoaică, iar băiatul e trimis de ea la tatăl lui pe care îl va recunoaște după afecțiunea pentru sculele de tîmplar „dragile mele și sculele mele, că iacă le mai văd o dată!” Popa caută să se scape de el, dîndu-i însărcinări grele (5, II, p. 421—425; v. *Sarcini de pierzanie*). În alt basm (AT 301 B), ursoaica e agresivă cu popa, fiind cuprinsă de un erotism subit și după nouă luni naște un băiat care „de la brîu în jos era urs, iară de la brîu în sus, era trup de om, frumos de n-avea păreche pe lumea cu soarele”. Își recunoaște tatăl după frîul și potcapul lăsate la ursoaică (94, p. 123—124). Incidental, Dumnezeu e arătat venind călare pe un **u**. Când flăcăul invidiat de împărat pentru soția frumoasă e trimis a treia oară să-i aducă pe Dumnezeu (AT 465), acesta „a venit călare pe un urs la împăratul” (52, p. 676).

În multe basme, **u**. este un auxiliar de căpetenic al voinicului. În o seamă de variante ale tipului despre omorîrea balaurului (AT 300) sau ale sorei (mamei) necredincioase (AT 315), **u**. se numără printre „cîinii” eroului, fiind de obicei căpetenia lor. Uneori, el este dăruit viteazului de Dumnezeu, dar cel mai adesea e recrutat de acesta cînd îl cruță de moarte. Trimis de soră-sa, prefăcută bolnavă, să-i aducă lapte de ursoaică, aceasta îl avertizează: „— O-ho-ho, nu mă-mpușca! Vino-ncoa să-ți dau lapte, c-ai plecat să-ți răpui capu, n-ai plecat după leacuri!” și îi dăruiește un „cățaluș”. Zmeul prefăcut butură este sfîrțecat în bucăți de animale, iar la nunta fetei împăratului cu impostorul, **u**. își croiește drum pînă la mireasă care îl recunoaște cu bucurie și îl dăruiește cu „doi boi țapeni” (5, I, p. 170—192). Uneori, numai **u**. izbutește să-și facă drum printre oameni pînă la nunta împărătească (7, p. 210). Când stăpînul este decapitat, **u**. împreună cu vulpea și cu lupul iau iarba miraculoasă de la un șarpe cu care îi lipesc capul tăiat, iar cu apa vie luată de la o babă îl învie (81, p. 73). **U**. e îngrijit de fata harnică a moșneagului (AT 480). Rămasă singură în moară, fata se po-

menește că „intră ursul în moară; da tăvălit, da dupuros și plin de scai!“ Îi cere să-l spele și să-l pieptene „că Ț-oî sta într-o mînă de ajutor“. În timpul nopții, un flăcău o încarcă de daruri, pe care i le duce cu căruța **u.**, ajutat de vulpe și iepure (52, p. 211—212). Copilul cu părul de aur (AT 707) e aruncat de impotoare între **u.**, unde este alăptat și crescut de o ursoaică (52, p. 1010).

În basmele despre dracul (zmeul) cel prost, **u.** apare ca animalul cel mai puternic. Ca să-l învingă pe adversar, eroul îl pune să se ia la trîntă cu moșul (tata sau strămoșul) său, **u.**, care îl învinge pe zmeu (XV, p. 96, v. *Întreceri în puteri*). Ca să încerce curajul fiilor săi (sau al fetelor ce se oferă să meargă îmbrăcate voinicește), tatăl le aține calea la un pod, îmbrăcat de obicei într-o blană de **u.**, sau se prefăce de-a dreptul în **u.** Cînd pleacă fata călare „ta-său, pe altă parte — era năzdrăvan... se duce la un pod de aramă și-i iese-nainte urs!“ (5, II, p. 158). În piele de **u.** se ascunde fata pe care vroia s-o ia de soție tatăl ei (41, I, p. 426). Calul năzdrăvan cu care voinicul va izbuti să se urce în foișorul unde era așezată fata de împărat pentru pețitori este uneori „îmbrăcat într-o piele de urs și friul într-o piele de șerpe“ (79, p. 40; v. *Cal*).

U. e supus și de om. În basmul-snoavă despre Păcală (Ianoș, Pepelea) trimis după lemne în pădure, un **u.** vine și-i mănîncă un bou. La plecare, Ianoș pocnește din bici și „toți urșii se strînseseră grămadă acolo, lîngă el“. **U.** vinovat e prins la jug împreună cu lupul și duc carul încărcat pînă la casa popii (5, III, p. 17—20).

În *snoavele* vînătorești, **u.** este în centrul atenției lăudăroșilor. Un vînător pretinde că ar fi văzut un **u.** cu o coadă de 6 m, dar cînd i se atrage atenția că **u.** n-are coadă, se rectifică, spunînd că avea doar un smoc de păr (S. 4922). Un vînător pîndește **u.** și-l prinde de labele de dinainte, ținîndu-l strîns și cerînd celui alt vînător să-l împuște, dar acesta fuge. A doua zi, acesta se duce din nou în pădure, refuză să tragă, dar acceptă să-l țină de picioare. Celălalt pleacă, lăsîndu-l să-l țină și el tot atîta timp de picioare (S. 5575). Un om aduce cu căruța un **u.** mort, spunînd soției că e ucis de el. Ca să-l încerce, soția unge geamurile cu brînză și noaptea vin o mulțime de cîini. Ea îl convinge că au venit frații **u.** omorît de el să-i ceară socoteală. El mărturisește atunci că nu l-a omorît și o roagă să le comunice celor de afară „că mort găsit, mort luat“ (52, p. 649, S. 5853). Un om pretindea că a văzut

doi **u.** bătîndu-se cu atîta strășnicie, încît pînă la urmă din amîndoi n-a rămas decît un smoc de păr (S. 4917). Într-o poveste mincinoasă, se susține că un om ar fi găsit într-un cuib 6 ouă de **u.** atît de grele, că de-abia le-a putut duce cu carul. Le-a clocit o scroafă și au ieșit 4 curcani din ele (S. 4925). Țiganul care se laudă că va scăpa satul de un **u.** ce strica porumbiștile, fuge de îndată ce îl zărește (S. 5801). Un **u.** e omorît cu ciomagul, crezîndu-se că ar fi vițel (S. 5802). Prins de o ursoaică, ursarul se roagă să se vadă scăpat (S. 5804). Tufișul e luat de fricos drept lup sau **u.** (S. 5808). Noaptea, crede că căteaua lui e **u.** și cade jos pînă dimineața, cînd căteaua se scoală de pe el lătrînd (S. 5821). Doi prieteni se întîlnesc cu un **u.** Unul se suie în copac, celălalt se prefăce mort și spune apoi celuiilalt că **u.** i-a șoptit că adevăratul prieten se cunoaște la nevoie (S. 5842). Sluga popii sparge lemne, iar **u.**, ca să-l ajute, vîră laba în crăpătură, dar abia și-o scoate. Apoi dezleagă vulpea spînzurată și scoate lupul aruncat în puț (S. 3000, XVII-a).

Ursitori. În *legende*, se mai numesc și ursoaice, ursite, albe, fecioare sau zîne. Ele sînt trei la număr, dar pe alocuri șapte sau nouă (LXV, p. 1—2). **U.** ar fi „duhuri sfinte trimise de D-zeu spre a ursi pe copiii născuți chiar în seara a treia“. Ele sînt femei „foarte frumoase, cu vestminte albe ca zăpada. Una e șchioapă“ (LIII, p. 427—428). Fiecare din ele urează ceva noului născut, dar „cum zice cea de a treia — șchioapa — așa este norocul, sau ursita copilului“ (38 b, XI, f. 442, Găuri-Vrancea). În chip incidental se întîlnesc și bărbați cu funcția de a ursi, trei mocani (LXV, p. 16). În noaptea a treia, sînt așteptate cu masă gătită pe care se află pîine (pogace), apă sau vin, uneori și miere, semințe, sare, din care vor gusta **u.**, apoi bani „să le trateze pentru a ursi bine“. Le aude numai moașa, după alte legende nu le mai aude nici moașa de cînd a călcat una interdicția de a divulga hotărîrile lor (LIII, p. 428). Ceea ce menesc ele, se împlinește, întrucît nimeni nu are puterea de a schimba hotărîrea lor. Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru au mas la o casă unde **u.** cea mai mică a decis ca băiatul născut să se înecă cînd va fi mire. Cei doi sfinți caută să împiedice hotărîrea și schimbă calul cu al mirelui, dar acesta este totuși înecat (LXV, p. 13—14). Numai rugăciunile repetate ale părinților fac ca să nu fie trăznit copilul lor pe o stîncă (25, p. 233).

În *basme*, cuvîntul *u.* se împlinește întocmai. Destul de răs-pîndit este basmul despre boierul care doarme în casa unui sărac tocmai cînd vin *u.* care decid ca noul născut să ia fata boierului (AT 930). Ca să împiedice împlinirea ursirii, boierul cumpără copilul și îl leapădă, dar e luat și crescut de ciobanii de la turma boierului. Cînd e mare, e trimis cu o scrisoare de boier la soția lui ca să-l omoare, dar Dumnezeu și Sf. Petru îi schimbă scrisoarea, cerînd să fie căsătorit cu fata boierului. În cele din urmă, boierul e împușcat de paznicii viei, puși anume să-l omoare pe ginerele său (60, I, p. 11—20). Alteori, copila nou născută e sortită a fi nora împăratului (AT 930A). Împăratul cumpără fata și o leapădă, dar e luată și crescută de doctorul lui. Împăratul o ia din nou și o dă pe Dunăre într-o ladă închisă care e prinsă de morarul împăratului. După un timp, împăratul o află și o trimite la sora lui, dîndu-i un inel cu care să vină la curtea lui peste zece ani, iar dacă îl va pierde, va fi omorîtă. La împlinirea termenului, sora împăratului fură inelul, iar împăratul îl aruncă în Dunăre, dar fata îl găsește într-un pește pe care îl gătea și se căsătorește cu fiul împăratului (61, p. 9—16). În alte variante, ciobanul care dormea în casă este sortit să ia de soție pe noua născută. Acesta o fură și o înfige într-un par. Fata scapă, fiind rănită doar la un șold. Cînd devine mare, e pețită de ciobanul care a furat-o (LIII, p. 539). *U.* decid și legături incestuoase. Astfel, ele sortesc noului născut ca să se însoare cu mama lui (AT 931). Moașa destăinuie mamei copilului și aceasta îl trimite în țări îndepărtate. Rămînînd văduvă, mama lui e pețită de mulți, dar îl acceptă numai pe fiul ei (25, p. 232). Uneori, copilul e sortit să-și omoare tatăl și să se însoare cu mamăsa. Cuvîntul *u.* se împlinește și băiatul se desface de căsătoria incestuoasă, plecînd în alte locuri la sfatul *u.* (81 a, p. 531—534). Alt copil este sortit să se înece în fîntîna din curte cînd va împlini 16 ani (AT 934 A). Părinții astupă fîntîna, dar copilul e găsit mort într-o gaură de șoarece ce ducea la puț, sau se îneacă pe pînza cu care fusese acoperită fîntîna (LIII, p. 539), sau moare sub spinii de pe fîntîna astupată (LXV, p. 14—15), sau îi cad capul și mîinile pe capacul fîntîinii, în prezența moșului care a auzit *u.* (81 a, p. 617—618). Alteori, *u.* decid ca noul născut să moară trăsmit la 18 ani. Părinții îl închid într-o casă de fier, dar tocmai cînd casa e trăsmită, copilul ieșise în grădină, scăpînd (LIII,

p. 539). De obicei, **u.** decid soarta celor născuți cum a fost traiul lui Dumnezeu în ziua aceea: cînd muncește toată ziua la pădure și doarme în bordeiul pădurarului, urează celor născuți să „aibă partea noastră din astă seară“. Cînd se oprește de mas la curtea unui împărat, decide ca noii născuți să „aibă traiul nostru din seara asta“ (LXV, p. 9—10). Un om sărac află că a fost sortit să fure și Dumnezeu îl trimite tocmai la **u.**, de unde fură bani, devenind bogat (ibid., p. 15). Un împărat salvează copilul pe care fata împăratului vroia să-l omoare la naștere. Dracul îi prezice că acest copil îi va lua averea și împărăția. Împăratul îl aruncă într-o fîntînă și e crescut de un pădurar. Cînd a ajuns flăcău, s-a băgat argat la curte și împăratul, aflînd cine este, îl trimite la diavol să afle care e ceasul mai mare. La înapoiere, se îmbogățește dezlegînd întrebările, scapă de diavolul ce vroia să-i dea tunul în spate și băiatul trimite pe împăratul care rămîne mereu cu tunul în spate (52, p. 797—799). Copilul născut de o babă e sortit de a treia **u.** șchioapă să fie luat de vîntul turbat cînd va împlini 9 ani. Deși e ținut la o adîncime mare într-un palat anume construit, vîntul turbat îl duce în munții turbați. Acolo reușește să desfacă de farmec o împărăție împietrită (5, I, p. 544—551). **U.** previn părinții să nu lase fata afară din casă pînă la 18 ani. Cînd are 17 ani, se duce la o petrecere în vecini și o peștește feciorul unui zmeu. Fata moare (ibid., p. 591—593). Cele 12 fete ale unui împărat au fost dăruite de **u.** „cu patima jocului“ (AT 306) și sortite „să nu se poată mărita pînă nu se va găsi cineva“ care să le ghicească soarta ursită și să se îndrăgostească de cineva. Argatul de la grădinărie descoperă unde se duc noaptea la joc și se căsătorește cu cea mai mică (41, I, p. 198—206). Băiatul născut cu cartea în mîină e sortit de întîia să fie „un Făt-Frumos“, de a doua, să fie răpit de duhurile rele la 12 ani, să ajungă împărat de a treia. E răpit de diavolul prefăcut călugăr, dar fiindcă acesta nu-i poate smulge cartea din mîină, e aruncat în munți. Nimerește apoi la un împărat a cărui fată fusese ursită să nu se mărite decît cu cel ce va petrece o noapte cu ea, iar pînă atunci toată împărăția să fie moartă. Băiatul priveghează, citind din carte și scapă țara de blestem (ibid. p. 87—92).

Uneori, hotărîrea **u.** poate fi ocolită. Băiatul, căruia acestea îi spun în vis că își va omorî părinții cînd va împlini 20 de ani, pleacă în lumea largă pînă ajunge în Țara Lupului, de unde

scapă cu ajutorul cîinilor năzdrăvani (5, II, p. 386). Împăratul Roșu a fost ursit ca după moarte un zmeu să-i mănînce trupul scos din mormînt. Fiul cel mai mic izbutește însă să răpună pe zmeu și să împiedice îndeplinirea hotărîrii (LXXXIII, p. 345). Se semnalează și **u.** binevoitoare în alte împrejurări. Un fecior de împărat își aruncă mireasa în rîu. Fratele mut al **u.** le roagă să o salveze și ele dăruiesc fata salvată cu frumusețe, pentru că din cauza ei fratele lor și-a recăpătat graiul (ibid., p. 998).

Vacă. După o *legendă*, diavolul a „făcut vaca cu uger“ (52, p. 24). Vițeaua dăruită generează un pîrîu de vin pe lumea cealaltă din care beau mereu donatorul și proprietarul (52, p. 890).

Într-un *basm despre animale*, v., prinsă la jug, dă dreptate șarpelui care s-a încolăcit pe gîtul omului ca să-l mănînce (AT 155), pentru că oamenii nu au „credință... Stăpînului meu i-am făcut șapte boi și n-a vrut să mai cumpere unul, m-a pus pe mine în jug. Eu, bătrînă, nu pot ține cu ei și tot pe mine mă bate“ (92, p. 52).

În *basme*, Dumnezeu și Sf. Petru însușește copilul de lemn al unui moșneag și dăruiesc finului o v. neagră. Fiindcă moșneagul avea avere, lasă v. să plece în lume. După ce copilul crește, caută v. dăruită de nași. V. îl îndeamnă „vîră-te în urechea mea cea dreaptă, că am doi juncani care sînt ai tăi“. În afară de ei, v. mai fătase vite „cîtă frunză și iarbă“ care rămîn băiatului (52, p. 1137—1138). Sînpetru dăruiește unui copil o v. de la care obține o „cireadă întreagă“. Înainte de a muri, v. îl sfătuie să vîndă celelalte vite, exceptînd doi boi năzdrăvani (41, I, p. 519). V. dăruită de Dumnezeu finului este crescută de un ciurdar pînă copilul crește și pleacă în căutarea ei. El vinde toate vitele prăsite între timp, oprindu-și numai v. năzdrăvană și vițeaua ei năzdrăvană. V. îl îndeamnă să are cele două jugăre de aramă ale împăratului (AT 532*) ca să obțină fata lui și moștenirea tronului. Fata îi trimite mîncări cu somnifere. Fiindcă nu se trezea, v. îl aruncă cu coarnele îndărăt și căderea îl deșteaptă. Cînd soarele s-a apropiat de asfințit fără ca v. să termine de arat, vițeaua împinge soarele cu coarnele înapoi spre răsărit. Împăratul îi dă zestre cît pot trage cele două v., el încarcă toată visteria și abia cînd se urcă și fata în car, v. face semn că e destul. La sfatul v., băiatul își face o masă cu picioarele din coarnele v. (81, p. 91—96). Un popă are o v. năzdrăvană care „ziua trebuia să alerge peste nouă hotare și noaptea se băliga nouă care“. Fiindcă păzitorul ei o înjură, v. se pierde în lume și naște un băiat năzdrăvan.

La despărțire, v. îi dă un inel, iar băiatul o batistă: trei picături de sânge pe ele vor anunța moartea unuia. Băiatul se prinde frate de cruce cu Strîmbă-lemne și Freacă-pietri (AT 301 B). În lupta cu zmeii, sînt răpuși toți. V. îi învie pe toți trei, dăruindu-le cele trei vieți ce le avea și ea moare (12, I, p. 368—373). Junca năzdrăvană contribuie cel mai mult la omorîrea balaurului alături de celelalte patru animale: „cînd s-o repezit o dată și cînd i-o bufnit un cap la balaur, s-o-ndoit în două” (5, I, p. 201). V. mai provine și din metamorfozarea unei femei. La o șezătoare, fetele decid ca aceea care nu-și termină caierul, să-și găscască mama prefăcută în v. neagră. O fată nu îl poate termina și își găsește mama făcută v., care îi deschide ușa cu cornul. Noua mamă vitregă o persecută, dîndu-i mîncare puțină, dar v. neagră o sfătuia „să ia cornul ei al drept, să sufle în el și așa găasca într-însul cîte bunătăți toate”. Vitrega descoperă faptul și decide să o taie. Fata îi îngroapă oasele. Cînd vitrega dă fetei să aleagă porumbul din cenușă, v. neagră o trimite la horă cu hainele de aramă, apoi și un stol de găini ca să aleagă porumbul (AT 510). În zilele următoare, v. neagră o ajută să aleagă orzul, apoi meiul prin vrăbii, dînd fetei sale haine de argint și de aur (86, p. 318—323). Băiatul împăratului care a eliberat pe moșneagul de aur (AT 502) e trimis, la instigările impostorului, să aducă v. de aur cu vițelul de aur. Moșneagul de aur îl ajută (LXXXIII, p. 501). Între sarcinile grele (v. *Sarcini de pierzanie*), date celui cu soția frumoasă cu intenția de a-i fi luată, apare în unele variante aceea de a cumpăra o v. de-a făta, care să facă o vițea, iar vițeaua un vițel, toate în aceeași noapte, pentru ca dimineața să ducă boierului „popricaș” din acel vițel (5, II, p. 30).

În *snoave*, v. se întîlnește în ciclul Păcală. Cei trei frați moștenesc o singură v. ce va fi atrasă de frunzarul lui Păcală și rămîne proprietatea lui. El o vinde unui copac pentru 20 lei. Pe drum o mutilează, tăindu-i pe rînd picioarele, urechile și coarnele. E urcată cu funia pe casă ca să pască fir de iarbă crescută pe mușchi. Păcală își face o v. de lemn pe care i-o dă ciurdarului să i-o pască, dar acesta i-o bagă în foc (S. 3000). Înainte de proces, împricinații dăruiesc „mandatarului” un topor și o v. Cel cu toporul, văzînd că e gata să piardă procesul, îi reamintește să facă dreptate „ca și cum ai tăia cu toporul”, dar „mandatarul” precizează că „a trecut vaca peste topor și i-a tăvălit toporiștea” (52, p. 574—575). Trei impostori îl fac să creadă pe cel venit cu o v. în tîrg că aceasta nu e decît o capră (AT 1539). În cele din urmă,

aceștia sînt păcăliți de victimă (S. 3006). Păcală (sau un om sărac) își vinde v. pe o capră etc. (AT 1415). Pariază că nu va fi certat de soție (S. 3008A). V. *Bou*, *Păcală*.

Veghiere. În *legende*, v. e legată de păzirea comorilor (V. *Comori*). Craiul Bela s-a ascuns cu tot aurul ce-l strînsese într-o peșteră, la care a astupat apoi intrarea cu pietre. Un om a intrat în ziua de Rusalii și l-a găsit pe Bela „schimbat în piatră” dar „șezînd la masă, cu capul rezemat pe mîini”. În această stare păzea totuși comoara strînsă, căci omul n-a putut lua nici un galben (26, p. 8—9). Comorile lui Pinteza Viteazul dintr-o peșteră sînt păzite de un om viu, un „moș bătrîn”, care, „șadă la o masă, și cu pipa, și fuma”. O femeie duce bani cîți încap în zădie, dar paznicul o avertizează că dacă nu-i va ști folosi, va trebui să-i restituie. Ceea ce s-a și întîmplat, căci într-o marți seara, vine un berbec la fereastra femeii și cere să ducă banii de unde i-a luat (5, III, p. 270—271). Alte comori sînt păzite cu aceeași grijă de un șarpe de ceară așezat la intrarea în peșteră, care e „făcut ca să umfle, să sufle, să facă frică la om, ca să nu ia nime banii eia de acolo” (ibid., p. 275—276). Prin v., omul se poate apăra de strigoii. Ucenicul unui fierar, a cărui soție e strigoaică, stă treaz noaptea, simu-lînd că doarme și cînd ea vrea să-i pună căpăstrul în cap ca să-l facă cal, el sare și-l pune ei, prefăcînd-o în iapă și mergînd cu ea la întîlnirea strigoilor (52, p. 862). Un soldat care se spînzurase, venea nopțile și tulbura pe ceilalți. Un soldat păzește singur noaptea cu lumînări aprinse și citind la rugăciuni. Vine cel spînzurat și-i cere să ardă grinda de care s-a spînzurat „și să dai cenușa pe apă și atunci n-oi mai veni”. Se face întocmai și soldații n-au mai fost tulburați (ibid., p. 1167).

În *basmelor fantastice*, v. e eficientă împotriva ființelor vrăjmașe a căror putere pierе odată cu cîntatul cocoșilor. Cel mai adesea, prin v. e învinsă puterea diavolilor (v. *Drac*). Variantele basmului AT 330 arată cum dracii sînt prinși în tolba fermecată, bătuți și eliberați după ce promet că nu vor mai călca acel palat (sau moară). Uneori, dracii vor să ducă și pe copilul promis. Soldatul de pază cere „tri cărți și tri lumini ș-o uiață dă pîlincă”, precum și o pereche de cărți. Dracii sînt vîriți, pe rînd în „străi-țuță”, iar la ziuă bătuți și eliberați (5, I, p. 520—522). În altă variantă, dracii sînt siliți să umple odaia cu bani „și lucruri scumpe”, dar ei pier la cîntatul cocoșilor (52, p. 1222). Voinicul născut cu cartea în mînă sortit de ursitoare să fie răpit de duhurile rele,

scapă numai citind în carte în biserică. Diavolii vin în trei nopți în formă de ceață, apoi de lilieci și bufnițe, în a treia noapte diavolul în chip de călugăr răpește copilul, dar fiindcă acesta nu lasă cartea din mână, e scăpat de diavol într-o prăpastie, de unde ajunge la o țară împietrită de un fermecător. Veghind noaptea cu cartea în mână, toată țara învie și el e ales împărat (41, I, p. 87—92). Orașul împietrit de draci e izbăvit de voinicul care se duce la palatul împăratului și veghează trei nopți cu lumina luată de la omul de fier, făcând un cerc de cretă în jurul său. El nu vorbește nimic, deși diavolii vin cu muzică și petrec. După întâia noapte, fata împăratului are capul alb și-l îndeamnă să nu vorbească nici în nopțile următoare. În a doua noapte, dracii se prefac în tatăl și mama lui, dar el tace și a doua zi, fata e albă pînă la brîu. În a treia noapte, voinicul vede căzînd din pod pe rînd un picior, o mână și tot trupul care se întregește într-un om mare ce vrea să-i ia lumina, dar tocmai cîntă cocoșii și dracii pier. Tot orașul a înviat (52, p. 1188). Un împărat semeț a fost pedepsit de Dumnezeu să fie împietrită toată țara lui, iar cele patru fete să fie date diavolilor. Acestea sfătuiesc pe cei patru soldați să vegheze fără să vorbească. Noaptea, fetele vin trimise de diavoli să-i momească, ei rezistă și la ziuă fetele negre au fața albă. Fiindcă în a treia noapte trei soldați glumesc cu fetele, împietresc toți, iar fetele înnegresc și pot fi scăpate de fiul caporalului care n-a călcat interdicția (79, p. 149—153). Un oraș a fost împietrit de o babă fermecătoare, iar fata împăratului prefăcută în capră. Fiul unei văduve veghează trei nopți citind într-o „cärtică”, de pe care nu și-a luat ochii, cu toate că a fost izbit și trîntit. A doua zi, capra era pînă la brîu fată, iar după a treia noapte, orașul a înviat. Dar baba oferă flăcăului două mere și cînd acesta despică unul, orașul devine iarăși împietrit și fata capră care îi spune să se ducă „la un păr spînzură și la unu razîmă”. Aici își găsește soția și copilul și la întoarcere, orașul învie din nou, iar fermecătoarea e omorîtă (5, I, p. 537—542). Un împărat blestemă cele trei fiice să stea șapte ani într-o biserică și să le ia de soții cei ce le vor scoate de la diavoli după împlinirea blestemului. Trei frați se duc în biserică și noaptea se luptă în săbii, încît diavolii nu-i pot alunga. După cele trei nopți, fetele scapă, dar fiindcă fratele cel mic a băut apă din polobocul dracului, fetele iar cad sub blestemul de șapte ani. Cei trei frați revin după șapte ani și prin trei nopți de veghe scapă fetele de blestem (52, p. 647—659). Un băiat ajunge într-un

oraș împietrit. Un corb îl povățuiește cum să vegheze trei nopți „să nu joace dracii” dându-i o pană care îi putea alunga. În a patra zi, orașul înviase (ibid., p. 698). Crîșma unui neamț era invadată la lună nouă de diavoli cărora le lăsa masa plină de mîncări și băuturi. Un om sărac se pune paznic pentru a cîștiga el mîncările și băuturile. Pe la miezul nopții, cad din pod două picioare care se duc să se încălzească la foc, apoi trupul și capul care se lipesc iarăși la un loc, dar paznicul îl taie cu sabia (61, p. 105—108). În chip similar se comportă zîna care vrea să-l sperie pe Ioaneș măsarul, care e plecat în lume să învețe „ce e frica și urîtul” (AT 326). O zîna prefăcea în piatră toate sentinelele. Cînd Ioaneș veghează, zîna aruncă din pod cîte un picior, apoi corpul și la urmă capul. Ioaneș îi dă o palmă încît zîna învie și vrea să-l momească cu aur. La cîntatul cocoșilor, zîna a căzut moartă și a dispărut, iar sentinelele au înviat (60, IV, p. 10—13). Fata împăratului după moarte devora soldații puși de pază (AT 307). Un sergent învățat de Dumnezeu se pune de pază cu un sac de mere și altul de nuci pe care le împrăstie în biserică și el stă nemișcat în strănă. Fata mănîncă nucile și merele pînă la cîntatul cocoșilor, cînd fuge în coșciug. În a doua noapte, sergentul se ascunde în clopotniță, iar în a treia în pistol, unde nu se poate apropia de el. Fata nu mai poate ajunge la sicriu cînd cîntă cocoșii și diavolul a părăsit-o, lăsînd în urmă „o pu-toare” de nesuportat. Împăratul îi dă fata de soție (86, p. 187—190). Altă fată avea într-însa un balaur care noaptea îi mîncea bărbatul. Un pitic veghează noaptea, taie balaurul și scoate cele trei ouă ce le fătase în ea (AT 507 B). Împăratul dă fata binefăcătorului (ibid., p. 147—148). Socrul care rîvnește nora a adus un șarpe fermecat ca să-i mănînce fiul în prima noapte. Cazarchina veghează noaptea și îl omoară (5, II, p. 215—216). Viitorul soț se obține uneori prin perseverență în v. O fată intră în niște curți mari, la care porțile se închid imediat, formînd „un zid înalt pînă la cer”. Într-o odaie, găsește un mort cu o cărtică pe care scria: „cine va citi șapte ani de zile de-arîndul, mortul acela se va scula și pe acea care va citi, a lua-o de soție”. O roabă țigancă îi ține locul în vremea din urmă și e luată soție de boierul adormit, iar fata devine servitoare (52, p. 568—570). Dumnezeu îl sfătuiește pe băiatul rătăcit prin munții pustii să se culce lîngă un bolovan și să nu vorbească nimic. Noaptea, iese din piatră o fată frumoasă care încearcă să-l ispitească, apoi să îl lovească cu biciul. În a treia noapte, băiatul se culcă în

locul fetei cu gura în jos pînă la răsăritul soarelui. Prin aceasta, a dispărut farmecul asupra acelei țări și fata îi dă o basma pe care, scuturînd-o pe la fiecare bolovan, acesta se prefăcea în palat locuit (5, I, p. 548—553).

În basme, apare și v. simplă, fără implicațiile vreunui farmec sau blestem. Chiar în unele variante ale basmului AT 400, voinicul păzește la iazul în care se scăldau niște rațe. La sfatul lui Dumnezeu, în a treia noapte, ca să nu mai doarmă, băiatul veghează între spini și fură cămașa celei mai mici, care era fata lunei, devenindu-i soție (52, p. 1031—1033). Cornul din care ies „cătane de va fi greu pămîntul de ei” (AT 567), este obținut de fratele cel mare, în timp ce veghea în pădure să nu i să fure armele de vînătoare, de la niște necunoscuți ce veneau cu o căruță. În chip similar, mijlociul primește punga din care nu se terminau banii, iar Toderăș „clopul” care făcea nevăzut pe cel ce-l lua în cap (60, II, p. 70—73). La părul împăratului, de unde niște păsări cu cioc de fier furau toate perele, poate veghea numai fiul cel mic, trezit de șoarecele recunoscător. Astfel poate prinde pe Mîndra Lumii „cu cozi de aur” (5, II, p. 168—169). În chip similar, cei trei frați orfani păzesc holda să prindă pe cel ce o pășuna. Numai cel mic, înconjurîndu-se de spini să se înțepe cînd adoarme și ajutat de un șoarece care îi dă căpestrele cailor năzdrăvani, îi poate prinde în trei nopți succesive: caii de aramă, caii de argint și de aur (ibid., p. 234—240).

Vioară. După *legende*, a fost făcută de diavol și ca să nu fie găsită de cineva, „a ascuns-o într-o capră. Cum mergea ea cu coada bîrligată, un țigan zărește gîtul scripcii și-o trage afară” (58 a, p. 103). „Numai borțile la scripcă, ca să răsune nu le-a fost făcut” dracul. După alte *legende*, nu i-a știut face călușul. A fost prima creație a diavolului, dar fără să poată cînta. De-abia Dumnezeu a știut să o perfecteze, făcîndu-i găuri în cutia de rezonanță sau ridicîndu-i coardele pe căluș (52, p. 9). Motanul strigoi cîntă din v. la adunarea strigoilor ca să joace (ibid., p. 865). O mamă și-a blestemat copilul, pînă va scoate glas din lemn uscat. Băiatul face o v. din brad și cîntă, iar mama ridică blestemul (50 a, p. 266).

V. miraculoasă este prezentă în cîteva *basme*. Printre obiectele fermecate (AT 569) apare și v. care poate învia pe cei morți. Oastea răpusă este înviată de finul împăratului cîntînd din v. „Pingă care oaste că-a trece, tot se scoală și se șterge la ochi...”

și zice că numa a dormit" (5, II, p. 379). Băiatul căruia tâlharul îndrăgostit de sora trădătoare i-a scos ochii, obține de la Sf. Duminică o v. cu care să-i recapete. Ea îl îndeamnă să cînte „la poarta talhariului, că din scripca asta cînd îi cînta și pietrele s-or muia și ți-or da ce-i cere", dar el să ceară numai ochii (52, p. 559). Într-o variantă a basmului despre mama necredincioasă îndrăgostită de zmeu (AT 590), fiul ei își cheamă în ajutor animalele recunoscătoare, cîntînd din cele trei ceteruice pe care le are (42, p. 907). Vistierul Ilenei Cosînzene are o v. pe care voinicul i-o ia la sfatul calului. Cînd trage cu arcușul pe v., „curțile și toată bunătatea se făcură mere, pe care le duseră la împăratul Verde" (7, p. 13). Într-o variantă a basmului AT 592, un băiat primește de la Dumnezeu pentru milosteniile lui o v., care face pe oricine să joace. La un ospăț la care el a invitat tot satul, cîntă din v. pînă ce toți cad la pămînt. Un popă joacă într-un mărăcine pînă își rupe hainele (81 a, p. 446—447). V. poate stîmpăra dorul aprins, de aceea Pipăruș Petru primește de la moșneagul binefăcător și o v. Cînd el ajunge în cîmpul cu dorul, „îl lovi un dor de satul lui... dar așa dor, de mai cădea de pe cal... Atunci îi vine în minte că are o ceteră", din care începe să cînte „și pe loc îi pieri tot dorul" (60, V, p. 34—35). Ca să-și recapete vinele furate de zmeul îndrăgostit de mama necredincioasă (AT 590), băiatul e sfătuit de Sf. Duminică să se prefacă un ceteraș și să spună zmeului că are corzile din vine de om. El se duce și le cîntă, dar cînd zmeul juca mai aprins cu mama lui, rupe corzile v. și-i cere să-i dea vine de om. Căpătîndu-și vinele lui, Sf. Duminică i le pune la loc (7, p. 69).

Într-o *snoavă*, cel păcălit de trei derbedei care i-au luat vaca drept capră (AT 1539) îi înșeală la rîndul lui, pretinzînd că v. lui ar învia oameni morți. Ei cumpără v. la un preț mare, se duc acasă și își ucid soțiile ca să le învie cu v., dar nu mai izbutesc (S. 3006).

Vilvă. După *legende*, e o ființă umană — bărbat sau femeie — dotată cu puteri supranaturale pentru a apăra teritoriul unui sat de grindină și furtuni. Investirea cu atari puteri apotropeice o face Dumnezeu prin zîne (miluite), trimițîndu-le la omul ales în acest scop. Dacă el refuză cumva, zînele îl „ologesc... orbesc, mușesc sau îi fac alt rău". V. trebuie să alunge norii de grindină care amenință hotarul satului. Urmează de aci conflicte cu v.

satelor vecine. Se iau la luptă în aer, căderea lor pricinuind vîrtejurile. Omul *v.* e luat în aer de îndată ce se ivește furtuna. Atunci el „e cuprins de un somn teribil... nu știe nimic de el. Puterile-ies din corp, se înalță apoi sus în cer. Acolo sus își ia forma de nor și se prefacă, după cum e insignia hotarului său: unele în rac, altele în cal, pisică, bou, om, femeie, lup etc. Adecă se formează în atmosferă un nouraș în formele amintite” care înlătură norul de grindină (52a, p. 63—64). În munții Apuseni, fiecare mină avea *v.* ei, „un fel de ființă divină care supraveghează și distribuie aurul prin băi”. Ea e invizibilă, se arată însă „celor mai curajoși”. E înaltă și se poartă „îmbrăcată ca și băieșii, însă cu haine mai frumoase decît ale lor; are ștearț (lampă de baie) în mîna și ciocănește ca și ei prin baie”. Mina fără *v.* devine neproductivă (34, p. 40—41). Pe alocuri, fiecare casă are *v.* ei „aia păzește casa”; e „neagră și gura mare și are creastă în cap” (58, p. 11). Moșii cred că *v.* locuiește prin locuri stîncoase, neumblate de oameni. Doi flăcăi au ajuns într-un astfel de loc și făcînd foc, au auzit „un zgomot asurzitor, ca de viori, clarinetă, gurdună” scos de *v.* locului (96, V, p. 163).

În *basme*, *v.* e o ființă potrivnică eroului. *V.* pădurii îl atacă pe voinic pentru că a rupt flori și ia forme contrastante, foarte probabil izvodite de Slavici: „cap n-are, dar nici fără cap nu e. Prin aer nu zboară, dar nici pe pămînt nu umblă. Are coamă ca și calul, coarne ca cerbul, față ca ursul, ochii ca dihorul și trupul e de toate, numai de ființă nu”. Lupta durează trei zile pînă ce voinicul izbutește să-i arunce frîul în cap și *v.* se făcu „un cal... cel mai frumos din lume”. Ea fusese un cal blestemat de Sf. Miercuri să se facă în *v.* La pădurca de argint, voinicul se luptă cu *v.* prefăcută în negură, apoi la pădurea de aur cu *v.* „cu capul dinapoi și cu coada dinainte, cu ochii în piept și cu pieptul în frunte” și sînt prefăcute în cai (83, p. 14—21). Ioaneș măsarul se luptă cu *v.* care petrificase toți soldații împăratului. Ca să-l înspăimînte, își aruncă din pod cîte un picior, apoi corpul și la urmă capul, dar Ioaneș le pune pe un scaun. O învie dîndu-i o palmă. A doua zi, soldații au înviat și *v.* a dispărut (60, IV, p. 10—12).

Vînt. I.1. În *legende*, a fost creat de Dumnezeu ca să rupă pînza țesută de păianjenul demiurg deasupra copacilor ca să obstrueze lumina soarelui (52, p. 396—397). A fost făcut de Dumnezeu ca să crească grîul semănat (ibid., p. 404). După altă legendă, *v.*

a fost creat de diavol ca să se apere de arșița soarelui pe care-l luase în stăpînire, prin cele două aripi cu care își făcea v. „Fratele său l-a învățat să taie fiecare aripă în două și să le nfigă în cele patru părți ale pămîntului, căci singure vor face vînt între ele și va fi mai bine. Diavolul a făcut cum l-a învățat și astfel s-a făcut vînt” (ibid., p. 147).

2. V. este închipuit a fi om roșu „peste tot”, copil zburdalnic care „are suflarea prea mare”, un flăcău blestemat de părinți să se izbească de maluri și copaci, un flăcău frumos, un moșneag care suflă, sau un sfînt. Locuiește într-o peșteră legat în lanțuri, în nori, în iad, într-o cetate cu ziduri pînă la cer, dar cel mai adesea într-o gaură din pămînt sau într-un butoi la marginea pămîntului. Ca să nu iasă, e astupat cu un deget, un cep, sau un șomoiog de paie. V. începe să bată cînd moșneagul de pază slăbește cepul sau ia șomoiogul de paie, sau cînd bate cu cîrja în pămînt. După alte legende, v. bate cînd suflă cei patru flăcăi (oameni sau îngeri) din colțurile lumii, cînd vrea moș Crivăț, cînd îi dă drumul Dumnezeu, sau cînd se bat sufletele morților sau balaurii de vînt cu cei de ploaie. A fost văzut „umblînd pe cîmp, prin holdă cu picioarele pline de sînge și straiete rupte. Atunci sînt furtuni și vîrtejuri mari. Cînd stă, se zice că mamă-sa îl scaldă în lapte dulce și se odihnește” (LIII, p. 145—149). „Vîntul e om; cînd șueră tare, atunci el țipă, că se zgîrie în mărăcinii de prin gard” (52, p. 404). V. e om cu aripi: avea două, dar Dumnezeu i-a luat una ca să nu prăpădească lumea. A avut 12 feciori, dar Dumnezeu i-a omorît ca să nu distrugă lumea (ibid., p. 397). Vîntoica e soția sau sora lui, care e „mai amarnică”, e „mînioasă” pe v. „că el nu suflă destul de tare și se duce ea în locul lui” (ibid., p. 402). „Vîntul e sfînt; e tare bun. Pe dînsul e pacat să-l blastămi; ba încă cînd auzi că vîjîie tare și e furtună, să te rogi la Dumnezeu să-l ierte, căci el tare se ruga prin garduri și crengi, dar trebuie să-și facă slujba lui” (ibid., p. 405). V. e un „fecior frumos” neînsurat, care caută mereu pe Îleana Cosînzeana ce i-a fost răpită. „Și acum cînd își aduce aminte de ea, colindă prin lume să o găsească și atîta umblă, pînă cade jos de obosit și atunci se domolește” (XXXI a, p. 95). Simion Stîlpnicul care ține cerul și pămîntul e și stăpînul v. Fiindcă i-a murit un copil, s-a mîniat pe Dumnezeu și n-a vrut să mai dea v. în lume. Toate intervențiile au fost zadarnice pînă ce cocoșul l-a convins să nu mai fie supărat, întrucît și lui i-a luat Dumnezeu atîția copii (52, p. 413—414). V. ar fi cei 12 feciori ai Sf. Dumineci.

„Cei 12 feciori ai Sf. Dumineci cutreieră lumea întreagă, văd tot ce se petrece în lume, iar întorcându-se acasă, spun mamei lor tot ce se petrece în lume ” (XXXI a, p. 95). După altă legendă, v. ar fi înger blestemat de Dumnezeu „pentru neascultare... să rătăcească în lume și să se lovească de toate câte îi cad în cale., chiar și firul de iarbă să-i fie un dușman. De atunci rătăcește prin lume și plângînd se roagă de babele ce-s cu frica lui Dumnezeu să-i ungă ranele ce le-a căpătat de loviturile cele multe”... (ibid., p. 96). Soarele a vroit să-l izgonească din lume luîndu-se la luptă cu el, dar Maica Domnului i-a împăcat, convingîndu-l pe soare că v. aduce mari foloase (52, p. 401). V. poate fi rănit de cuțit. Un om a dat cu cuțitul în vînt pentru că i-a împrăștiat grîul cînd îmblătea. Apoi omul a nimerit în pădure la curțile v. și l-a găsit schiop, cu cuțitul în sold. V. i-a cerut să-i scoată cuțitul din picior (ibid., p. 405). O babă și-a blestemat feciorul „ca numai vînturile să-i știe de frică”. Feciorul a dispărut și baba l-a găsit într-o casă „în inima pămîntului” unde era „mai mare peste vînturi” (XXXI a, p. 100).

3. Aventurile crotice ale v. sînt neglijabile. Împăratul v., care apare sub formă de șarpe, se îndrăgostește de fata de împărat plecată spre curțile soarelui. Fata profită de îndrăgostirea v. pentru a ajunge la soare (LXII, p. 53—56).

II. Foarte răspîndit este *basmul-legendă* AT 298 despre disputa asupra întîietății dintre soare, ger și v. Omul (fata) mulțumește numai v., pentru că de soare nu se teme dacă bate v., iar de ger, dimpotrivă, dacă nu bate v. (92, p. 24—25). O femeie spune bărbatului că îi e drag „ca vîntul cel din postul Sîmpietrului”. Bărbatul o omoară, dar la prășit în postul Sîmpietrului se convinge că soția avusese dreptate (LXIII, p. 29—30). Totuși în altă dispută, v. este mai slab ca soarele, întrucît cînd acesta dă ploaie, v. se face „cîrlig” (52, p. 401; v. *Soare*). O babă dusă de noră în pădure nu se teme de ger, dar cînd apare v., baba îl roagă s-o cruțe, „că eu mai vreau să trăiesc”. Un băiat se duce iarna în pădure și taie lemne numai în cămașă. Gerul nu-l poate alunga, dar v. a suflat numai o dată și băiatul a fugit (ibid., p. 400).

III.1. V. are rol secundar în unele *basme*. În cîteva variante ale basmului AT 552, v. vine noaptea la geam și pețește fata mai mare a unui boier. Mai tîrziu, el îl ajută pe cumnatul său să-și regăsească soția răpită de zmeul captiv (79, p. 49—52). V. ia în căsătorie fata unei babe. Fratele cel mai mare, apoi cel mijlociu,

plecînd în căutarea ei, ajung la palatele v. în pădure. V. le dă calul lui să meargă la podul de aramă unde să-i dea o dimerlie de jăratec. Cei doi se tem și-i dau cărbuni stinși și calul nu vrea să mai meargă. Fratele cel mic dă calului jăratecul prescris și trece podul de aramă în cealaltă lume, unde dă peste Dumnezeu și Sf. Petru ca doi moșnegi sfădîndu-se cu diavolul de la stăpînirea lumii. Cînd s-a întors, v. „s-a făcut om pentru treaba ce i-a făcut-o cumnatul său” (52, p. 406—407). În altă variantă, v. ia de soție fata unui sărac și o duce în rai. Sora mijlocie o găsește în rai, dar fiindcă a furat, n-a mai putut intra în rai. Sora cea mică se conformează sfatului și cînd vine acasă, face un „praznic mare”, la care vine și v. să o ducă în rai (ibid., p. 407—408). În unele variante ale basmului AT 563, v. ia toată făina din căușul unui sărac. Acesta pornește întins cu un șumuiag de paie să astupe „borta vîntului”. Dumnezeu îl abate din drum, dîndu-i pe rînd o nucă, un măgar și o cîrjă (32, p. 348—349). Omul pornește la v., care i-a luat căpițele. Îl pîrtinește mama v., „o șerpoaică mare, încolăcită de sobă” care îl convinge pe v. să-l despăgubească, dîndu-i un berbec ce se scutura galbeni, apoi o masă și a treia oară o măciucă cu care își redobîndește darurile schimbate de crîșmar (52, p. 411—412).

2. În alte basme, v. e auxiliarul protagoniștilor. Cu totul sporadic apare v. printre tovarășii năzdrăvani în locul celui ce întruhipa iuțcala la fugă. Drăgan Cenușă îl întîlnește învîrtindu-se în loc cu o botă: — „De șapte ani de cînd mă-nvîrt roată cu bota asta și n-am loc une s-o zvîrl” (5, I, p. 221; v. *Tovarășii năzdrăvani*; *Probele peșirii*). V. îl ajută să se însoare pe flăcăul blestemat de maică-sa „atunci să se însoare, cînd l-o însura vîntul”. V. îl duce în spate pînă la o adunare de oameni mulți, arătîndu-i să ia fata „cu ștergar pus costeșet de la umăr înspre brîu, aceea-i ursita ta”. Apoi îi duce pe amîndoi la mama flăcăului (52, p. 408). V. prefăcut cal ajută pe feciorul cel mic al împăratului alungat de acasă să se urce pe muntele negru la fata împăratului (AT 530) pentru că a servit bine pe cei doi moșnegi (ibid., p. 409—410). Într-o variantă a basmului AT 402, împăratul pune surorile la întrecere care va coase mai frumos fața de masă. Broasca „taie pînza cu foarfecele bucăți, o aruncă în glod și zice: „vîntule, ploaie și gerule: să-mi coaseți fața de masă cea mai frumoasă!” Cînd a scos-o, nu se putea lucru mai frumos” (ibid., p. 987). Flăcăul însurat cu Frumoasa Lumii e ajutat și de omul ce poartă v. să aducă lădița cu oul de aur (LXXXIII, p. 280). V. îndrumează

de asemenea pe Arghir să-și găsească pe „prea frumoasa Ileana“ (XXXI a, p. 95). Voinicul Hărăului trimis de boier pe ceea lume să-i aducă răspuns de la tatăl său, e călăuzit mai întâi de v. care îl duce pînă la locuința soarelui (36, p. 16—17). Soția plecată în căutarea soțului dispărut pentru că i-a ars pielea de porc (AT 425) poate fi îndrumată la ascunzișul lui abia de v. Mama lui o ascunse, apoi v. îi spuse „că bărbatul său locuia într-o pădure mare și deasă, pe unde nu ajunsese toporul încă“, unde trăia singur. Mama v. îi dă la plecare o găină ca să-i păstreze oscioarele din care își va face scara necesară, arătîndu-i cum să-l găsească luîndu-se „după drumul robilor“ (41, I, p. 53). Mama v. de primăvară îl primește pe feciorul de împărat plecat în căutarea doamnei Chiralina, ascunzîndu-l să nu fie omorît de fiul ei, „un flăcău frumos, cu păr lung de aur, cu aripi de argint și cu un băț în mînă, împletit cu tot felul de ierburi și flori“. El destăinuie cum se poate ajunge la curțile Chiralinei, folosind la trecerea gîrlei bușteanul ielelor și prefăcîndu-se apoi în cerb de aur ca să o fure (3, p. 270—271). Cenușotcă pîndește noaptea holda păscută și prinde cei trei cai: al soarelui, al lunei și al v., care își capătă libertatea în schimbul celor trei frîie cu care pot fi chemați la nevoie (LXXXIII, p. 737).

Vîntul turbat. După *legende*, s-a iscat din lupta dintre diavol și bărbatul femeii care a murdărit cerul cu necurătenia unui copil. Dumnezeu a ridicat cerul sus și bărbatul femeii a pornit să se ridice la Dumnezeu. La jumătatea drumului, dracul i-a ieșit în cale și s-au încăierat la luptă. Din acea încăierare s-a născut „o vijelie mare“ care durează pînă acum, numită v. t. (LXIII, p. 43).

V. t. e cel mai puternic vînt, avînd în el și germenul turbării. E vîntul cel mai de sus, deasupra celorlalte, aproape de cer. Cîtcodată se coboară mai jos și face să turbeze oameni și animale. „Dacă s-ar pogori pe pămînt, ar sufla și părul de pe vite“. Pînă la el nu se poate ridica decît ciocîrlia, dar ea îndată turbează și cade moartă pe pămînt. Animalele care o mănîncă turbează și ele. După alte legende, doar vulturii ajung pînă la v. t., dar cad și ei turbați (LIII, p. 142—144). Sf. Filofteia a fost luată de un vîrtej ca s-o urce la cer. Cînd vîrtejul a ajuns la v. t., a scăpat-o și ea a căzut moartă, moaștele păstrîndu-i-se la Curtea de Argeș (LXIII, p. 44).

În unele *basme*, v. t. își vădește însușirea de obstacol împotriva celor ce ajung în regiunea lui. Piciu ciobănașul pornit să se urce pe pomul cu vârful pînă la cer, ajunge fără greutate pînă la v.t. „Cînd ajunse la vîntul turbat, scoase o bardă, o înfipse în copaci bine și se puse pe dînsa să se odihnească nițel. Scoase apoi un colț de prescură de îl mîncă și un pahar de vin de îl bău“. Apoi începu ascensiunea „dară mai cu greutate, căci vîntul turbat îi muia puterile“ (41, I, p. 414). Fiul unui împărat născut dintr-un bob de piper e blestemat de baba căreia i-a spart cele două tigve cu apă: „— Lua-te-ar mama vîntului turbat care a luat și pe surorile tale“. După ce omoară pe zmeii care îi răpiseră surorile, e urmărit de mama zmeilor de care nu poate scăpa decît atunci cînd calul lui „se înalță pînă la vîntul turbat și intră în cetatea omului de flori“. Pețește fata acestuia cu ajutorul tovarășilor năzdrăvani (35, p. 7—16). Feciorul de împărat plecat în căutarea doamnei Chiralina (AT 516) este ajutat în drumul său și de „muma vîntului turbat“, de unde pleacă mai departe la muma vîntului de primăvară: „o femeie înaltă și tinărară și frumoasă“, al cărei fiu îl povățuiește cum să ajungă la țintă (3, p. 270).

Vladimirescu, Tudor. 1. Cînd era slugă la boierul Glogoveanu, a fost trimis de acesta să vîndă niște vite unui grof în „Țara Nemțească“. Pe drum, le-a vîndut altuia mai scump, reținînd diferența de preț la insistențele celeilalte slugi a lui Glogoveanu. Mai tîrziu, acesta îl pîrăște stăpînului, dar T. V. se apără, arătînd că a procedat cum a fost sfătuit de sluga mai veche a lui, pe care a palmuit-o în fața lui. Sluga l-a pîrfit pe T. V. la divanul domnesc. Fiîndcă toți boierii îl urau, poate fi salvat numai de o doamnă care îl scoate din divan.

2. T.V. se întoarce în Gorj, unde se pregătește să înfrunte pe greci și pe turci, punînd pe cîțiva panduri să construiască cetăți. Alungă pe greci și pe turci pînă la Cheia, avînd printre panduri „chiar femei îmbrăcate ostășește“. După înfrîngerea grecilor și turcilor, rămîne vătaf al plaiului (39, p. 241—243).

3. În Cloșani, a vrut să zidească o mănăstire în Vîrfu Boldului, unde ar fi îngropat bani. Invazia turcilor i-a zădărnicit planul. T. V. și-a ascuns „țoalele“ în Peșterea Vacilor din Cloșani. Turcii au prins pe un „chieier“ de al lui și l-au silit să le arate unde sînt ascunse averile lui T.V. Acesta a intrat pe

o gaură și a ieșit pe alta, fugind peste munți, de unde a revenit după 20 de ani. Turcii l-au așteptat zadarnic trei zile la intrarea în peșteră.

4. T. V. s-a logodit cu sora lui Iancu Jianu, dar chiar în noaptea logodnei, fanarioții i-au răpit logodnica, unul din ei prefăcându-se în cerșetor. Ea izbutește să scape și povestește fratelui ei cele întâmplate. Acesta se face haiduc de codru ca să-i pedepsească pe fanarioți și pe turci pentru răpirea sorei lui (39, p. 237—243).

5. Pandurii urmăriți de turci au scăpat, mituindu-i cu cîte un irmuluc de aur sau scoțînd podina din biserica în care fuseseră închiși. Turcii aveau „mai mult necaz pe popi și pe olteni, că din ei se făcea miliția” (66, p. 99—101).

Vulpe. După o *legendă*, a fost sortită de Dumnezeu de la început să fie animalul cel mai viclean și prin aceasta să poată păcăli pe celelalte mai tari ca ea (99, VIII, p. 114).

V. este cel mai frecvent actant în *basmelor despre animale*. Ea apare aici în trei ipostaze: a) animalul cel mai șiret care păcălește pe celelalte; b) păcălită de animale mai mici și mai slabe și c) ținînd partea omului cînd acesta e atacat de unele animale. a) Ca să fure peștele din căruță, v. se face moartă în drum și e aruncată de om în căruță, de unde împinge pe rînd toți peștii jos, pe care îi culege apoi (AT 1). Păcălește în continuare lupul (sau ursul), spunînd că i-a pescuit cu coada în lac. Lupul (sau ursul) procedează la fel, le îngheață coada și cînd trage, se rupe (AT 2; v. *Urs*). Ca să-l consoleze, v. îi face o coadă de fuior, apoi, ca să-l păcălească din nou, se întrec la sărirea unui foc. Coada de fuior se aprinde și lupul (sau ursul) rămîne din nou fără coadă. Ca să scape de răzbunarea acestuia, v. se ascunde într-o vizuină. Lupul vîră botul (sau un cîrlig) și trage de ce apucă: cînd prindea de o rădăcină, v. se vîieta „aoleo piciorul meu”, iar cînd o apuca de picior, striga: „sîc, sîc, sîc, că apucași de rădăcină, nu de piciorul meu” (AT 5). În cele din urmă, lupul se dă bătut și pleacă (4 a, 291, Frățila-Vîlcea). Altcori, fugărită de urs, spune unor plugari că el e turbat și-i învață să se ascundă și să latre ca copoi, iar unul să-i arate că e o vînătoare de urși și nu poate scăpa decît în butura unui soc. Ursul intră acolo și e omorît de oameni (4 a, 264, Aluniș-Olt). În alte variante, ursul e momit de v. să meargă la o nuntă, unde nuntașii îl bat, apoi la o moară, unde

e omorît de curelele maşinilor (5, I, p. 116; v. *Urs*). Când lupul scapă de bătaile nuntaşilor, v. îl convinge să facă împreună „o jucărie de care să nu mai fie“. Sapă amîndoi o fîntînă adîncă, apoi lupul e momit să sară în ea şi e astupat de v. cu bolovanii (77, p. 7). În basmul AT 30, lupul este păcălit de v. care îi prezintă oaia răătăcită drept o verişoară de a ei pe care o poate vedea la mănăstire, conducîndu-l pe lup la o capcană unde va fi prins de vînători (99, IX, p. 215—216). În povestea cumulativă despre şoarecele ce fuge „unde nu e nici moarte, nici bătrîneţe“, căruia i se asociază pe rînd iepurele, v., lupul şi ursul încep să mănînce „pe cine-o fi mai mic“. Când îi vine rîndul v., ca păcăleşte lupul şi ursul, învăţîndu-i să-şi vîre coada în lac, unde ar fi scăpat găinile furate de ea de la „un rumân“. Le îngheaţă cozile şi le rup trăgînd. După ce ursul fură trei stupi, v. pretextează că e chemată naşă şi mănîncă o jumătate de stup (AT 15). Spune că l-a botezat pe fin „Lin-prelins pe jumătate“. A doua oară, mănîncă tot stupul, spunînd că i-a dat finului numele „Lins-prelins cu fundu-n sus“. Apoi îl pîrăşte pe lup că ar fi mîncat el toată mierea (67, p. 317—319; v. *Lup*, *Urs*). Numai v. poate păcăli mielele ca să-i deschidă, vîrîndu-şi coada prin crăpătura uşii (AT 123), întrucît acestea „crezură că este mama lor“. V. cheamă pe lup şi pe urs ca să le mănînce împreună (35, p. 89). Păcăleşte pe corb, adulîndu-l (v. *Corb*). b) Cu toată şiretenia ei, v. este păcălită. Ariciul, deşi ştie numai o minciună, o învaţă cum să scape din capcană (AT 33; v. *Arici*). În întrecerea la alergat cu racul (AT 275), acesta o păcăleşte, agăţîndu-i-se de coadă şi sărind la cîrmirea ei, încît se află dincolo de ţintă (v. *Întreceri la fugă*). Când mănîncă puii ciocîrliei pentru că s-ar afla pe ogorul ei, e alungată de ogar. Ascunsă în vizuină, îşi pedepseşte coada pentru că a împiedecat-o la fugă, scoţînd-o afară. Ogarul care pîndea la gaură, o scoate de coadă afară şi o omoară (99, V, p. 330; v. *Cîine*). Şiretenia ei e inferioară altora. Uliul are numai o minte, pe cînd v. îl sfidează că ea ar avea şapte minţi. Încolţită de vînători, ea se ascunde în vizuină cu uliul alături, iar cînd aceştia încep să sape vizuina, ea spune pe rînd că are şase, cinci minţi, iar la urmă nici una. Uliul o învaţă să stea dincolo de el ca să atragă asupra lui atenţia vînătorilor. În acest fel, ea reuşeşte să fugă, iar uliul să zboare (52, p. 443). Se căsătoreşte cu motanul care se dovedeşte mai puternic decît lupul, mistreţul şi ursul (AT 103; v. *Pisică*). Cocoşul se lasă adulat

ca să-i cînte și e prins de v., dar o păcălește cînd ea îi arată dinții frumoși, zburînd pe cracă (v. *Cocoș*). V. cere veveriței să-i dea și ei caș, aceasta o momește să se arunce în fîntînă, spunînd că acolo există și ține astfel cașul ca să se ogîndască în apă. V. sare și se îneacă (4 a, 261, Dumbrăvița-Satu-Mare). Cioara prinsă de v. o convinge că înainte de mîncare trebuie să se spele, reușind în felul acesta să scape (101, III, p. 185).

c) Uneori, v. ajută pe om. Cînd ursul asaltează omul ca să-i mănînce boii (AT 154), v. îl învață succesiv cum să pună ursul prefăcut buștean în car, să-l lege cu lanțurile și să-l omoare (v. *Urs*). Conform înțelegerii, omul dă „două găini vulpii, s-o plătit de ea, ș-o rămas cu boii” (5, I, p. 144—145). În alte variante, omul se arată perfid, căci aduce în sac cîinii în loc de găini care alungă v., sau își învață copiii să latre ca să sperie v. (ibid., p. 145). Șarpele salvat de om de sub bolovanul care îl astupase vrea să-l mănînce pe acesta, ursul și calul îi dau dreptate, numai v. îi ține parte, convingîndu-l pe șarpe să intre din nou în gaura de unde fusese salvat (AT 155). Omul astupă șarpele (41, II, p. 139—140). Omul nerecunoscător aduce în sac un ogar în loc de găini, dar v. nu se mai lasă momită (38, p. 89—90). În lăcomia ei, v. a mîncat prea mult și nu mai încape prin spărtura gardului. Abia după ce stă postind șase zile devine iarăși subțire și poate ieși din grădină (LXXIX, p. 21). V. își crește puii în via lăsată în paragină, fără să se teamă de planurile stăpînului de a o curăța (AT 93), dar cînd acesta decide să dea foc bălăriilor, ea își sfătuiește puii să părăsească locul (41, II, p. 42—43).

În *basme*, rareori croul e fermecat să petreacă în formă de v. El scapă de blestem și redevine om de îndată ce îi dă vulpii din mîncarea lui. Drept răsplată, ea îl însoțește în călătoria lui (XXXIII, II, p. 280—281). Frații plecați să aducă „pasărea măiastră de pe tărîmul celălalt” (AT 550) sînt împietriți de v. împotriva căruia asmuțaseră ogarul. Cel mai mic ascultă rugămintea vulpoiului: „... lasă-mă să mă încălzesc și eu la focul tău ... Dă-mi și o bucată de pîine și un pahar de vin”. A doua zi, vulpoiul redevine om, deoarece fusese blestemat să fie vulpoi pînă va avea cineva milă de el (41, I, p. 255—256). Temporar, ucenicul diavolului (AT 325) se preface în v. ca să scape de urmărirea acestuia. Diavolul metamorfozat în cocoș se apucă să mănînce ucenicul prefăcut în boabe de porumb, dar fata împăratului aruncă trei boabe în spinarea cocoșului. „Atunci

se prefăce în vulpoi și ia, rupe gîtu la cocoș" (5, I, p. 504). Un fecior de împărat plecat să aducă „pasărea cu pene de aur" care să cînte în biserica recent zidită de tatăl lui (AT 550), în drumul său îngroapă pe un spînzurat care nu-și putuse plăti datoriile. Sufletul acestuia se transformă în v. și îl ajută pe voinic, prefăcîndu-se în cal care îl sfătuiește cum să prindă pasărea, apoi îl învie cînd frații invidioși îl omoară, aruncîndu-l într-o fîntînă (LXXXIII, p. 547).

Într-o seamă de basme, v. îndeplinește rolul animalului recunosător, cîteodată singură, dar cel mai adesea în tovărășia altor două animale (mai adesea lupul și ursul). Fiindcă vindecă pe drum o v. rănită, Prîslea e ajutat de aceasta să ia colivia cu „pasărea măiastră", iar mai tîrziu să răpească pe Zîna Zorilor, prefăcîndu-se în fată. Apoi ca să evadeze de la zmeul ce le luase pasărea, v. se prefăce în armăsar înaripat și zboară pînă la alt împărat. Acolo, v. îl scoate pe Prîslea din groapa în care îl aruncaseră frații invidioși (LXXXIII, p. 416). Voinicul răpus de sora necredincioasă după instigările zmeului (AT 315) e înviat de o v. la sfatul unei coțofene ca să-l stropească cu trei picuri de sînge. V. momește coțofana să se apropie „că n-auz bine", o prinde și „rupîndu-i gîtul, pică trei picături de sînge peste stăpînul lor și învie" (41, I, p. 295—296). În unele variante ale basmului AT 545, v. este aceea care peștește pe fata împăratului Verde pentru băiatul care a cruțat-o cînd fura varză, omorînd apoi zmeii ca să le ia averile și palatul pentru tînăra pereche (81 a, p. 595—597). Împreună cu iepurele, lupul și ursul (sau numai cu lupul și ursul) scapă pe stăpîn de zmeul care vroia să-l mănînce (AT 315). Lăsat de zmeu să-și cînte „un cîntecel de cînd era tinerel", acesta strigă din vîrfurile copacului: „Uu! N-aude, N-a vede, N-a greul pămîntului și ușorul vîntului, cățelușii mei, că vă picre stăpînul" (41, I, p. 290). După ce Ion Taler se întoarce la nunta fetei pe care o scosese de la balaur (AT 300), v. se duce și ea la masa mare a nunții. „Ea, țîști! drept în brațele fetii. O ia fata, o pupă, c-o cunoaște și stă cu ea la masă" (5, I, p. 189). O v. ajută pe stăpînul său să răpească fata unui împărat, ajutată de o pajură, un lup și un urs. În acest scop, ea prinde ursul și lupul la plug, iar ea ține de coarne și ară lîngă curtea împăratului. Fata curioasă se apropie și e răpită de pajură. Cînd vine împăratul cu oaste să-și reia fata, se adună o mulțime de v., lupi și urși care îi zădărnicesc înaintarea (5, II, p. 221—229). Voinicul plecat să-și

readucă soția furată de zmeu, întâlnește o v. care „se trăgea ca vai de zilele ei“. El vrea să o împuște, dar v. se roagă: „nu mă omorî, decît dacă poți ceva face pentru mine, îmi fă. Și la urmă din sclăbia ta, te gîndește la mine, că eu ți-o fac un mare bine“. În a treia noapte, iapa babei e prefăcută în cloșcă cu pui „în casă, după cameniță“. V. chemată în ajutor se urcă la găini în pod ca să le cîrăie și să atragă baba în pod. În acest timp, voinicul prinde iapa-cloșcă (5, II, p. 278—282). Rămasă singură la masă, fata moșului cea harnică (AT 480) curăță și piaptănă o v. care venise „scarmanată și tîrmozită“ de la niște găini. A doua zi, împreună cu ursul, lupul și iepurele duc căruța încărcată cu daruri a fetei pînă aproape de casa ei (52, p. 211—212). Cei doi feciori ai unui împărat pleacă să pețescă fata împăratului Verde care rupea în fiecare noapte cîte o pereche de ghetе (AT 306). În timpul popasului, o v. le cere mîncare, ei o alungă și ea îi blestemă să nu izbutească în calea lor. Într-adevăr, nici unul nu poate spune cîte ghetе a rupt fata în acea noapte și sînt întemnițați. Cel mai mic dă mîncare v. și aceasta îl povățuiește cum să pîndească fata și îi obține mîna. La înapoiere, fratele cel mic este omorît de frații săi, dar v. adună toate oscioarele și îl învie cu apă vie (42, p. 512). V. convinge zmeul păcălit de sărac (AT 1015—1049, 1149) că ea mănîncă mămăligă de pe masa celui care l-a învins. Cînd se duc amîndoi, se sperie de copii și fug, iar zmeul omoară v. (7, p. 214).

În *snoave*, ghicitorul improvizat care descoperă din întîmplare furtul inelului împărătesei (sau a unui mîrgăritar), e verificat la urmă cu o v. ascunsă într-un sac, ca să o ghicească (AT 1641). Pus în încurcătură, el vorbește cu sine „Vulpe, Vulpe“ și curtenii cred că a ghicit (S. 4650). Un vîntor se laudă că a văzut o v. cu coada de trei coți. La nedumeririle celorlalți, el o lasă mai scurtă, dar nu mai puțin de un cot, chiar dacă l-ar lua dracul (S. 4922). Sluga popii prinde v. care mîncea cireșele și o spînzură. E eliberată de urs (S. 3000, XVII a).

Vultur v. Pajură

Zburător. 1. Cunoscut și sub numele de zmeu, lipitură, ceasul rău, crasnic, are înfățișare de om, „un tânăr înalt și subțire“ sau „chipul, arătarea, fantoma“ unui flăcău sau bărbat (LIII, p. 189). El mai apare și în forme care îl apropie de zmeu, cu care e confundat pe alocuri. Astfel, el poate fi „un fel de zmeu, al cărui corp este în formă de șarpe mare (balaure), care zboară pe sus, e roșu ca focul, umblă mai mult noaptea, lăsînd scînteii în urma sa“ (38 b, VII, f. 162, Coșereni-Ialomîța). Cel mai adesea, el este piriform, apărînd „în forma unui sul de foc lung, avînd cap de om“ (ibid., II, p. 35, Bîsca Chiojdului-Buzău), „o ființă de foc în forma unui stîlp sau a unui șarpe“ (ibid., IX, f. 290, Mățău-Argeș). Poate apărea și ca o „stea lungă care vine deasupra casei“, sau chiar ca „o pasăre cu aripi și umblă prin tot corpul omului“. El își are geneza în dorul erotic, de aceea uneori **z.** apare sub forma ființei iubite, în „chipul, arătarea“ ei, care „se face“ uneori și vizibil, jucînd chiar în horă. Se naște din „dragoste fără seamăn“, mai des din dragoste neîmpărtășită, care se poate preface într-un „șarpe sau balaure care vine... noaptea“. **Z.** se poate naște însă și din frică sau spaimă, ori din supărare sau „voie rea“, din urît, dar și din bucurie mare (LIII, p. 190). În Transilvania, se credea că **z.** e de fapt diavolul care ia această înfățișare piriformă pentru a intra pe coșurile caselor la femeile îndrăgostite. În toate satele au fost semnalate nu numai fete, ci și femei în vîrstă care se plîngeau de vizitele lui și deveniseră slabe, palide și zmintite (50 a, p. 252). În timpul zilei, stă prin scorburile copacilor. Cine dă foc unor atari copaci, găsește „un fel de untură“ bună de leac, în primul rînd împotriva **z.** (38 b, IX, f. 290; Mățău-Argeș). În timp ce arde focul, zmeul îl strigă pe om pe nume și dacă acesta răspunde, focul se stinge și zmeul scapă (ibid., XI, f. 134, Rîjlețu-Vierosul-Olt). Solzii lui însă, care sînt ca ai peștelui, rotunzi și albi, nu ard în foc decît amestecați cu ceară în ziua de Panteliul Mare. **Z.** stă ascuns ziua „în

butoarcă de nuc ori de alun", întrucît „nu-i este permis de la Dumnezeu a vedea lumina soarelui" (ibid., XVIII, f. 159, Maidan-Caraş-Severin).

2. **Z.** acţionează numai noaptea. Înainte de a intra în casă, el ia înfăţişarea unui om sau a unei femei, dar cel mai adesea se lasă pe coşul casei în formă de şarpe de foc, sul de foc sau stea. În casă, ia înfăţişarea iubitului (sau iubitei) şi petrece cu persoana vizitată. Dezlănţuirea crotică e plină de patimă, fiindcă **z.** nu se mulţumeşte numai să glumească şi să sărute, ci strînge în braţe cu putere, muşcă, bate sau chiar frige, cîteodată pînă ce o omoară (LIII, p. 192). Fiinţele sînt chinuite de **z.** „pînă cînd e aproape să-i prăpădească" (38 b, IX, f. 290, Măţau-Argeş). **Z.** „intră pe coşul caselor unde are ca amantă pe vreo nevastă sau fată (sau şi bărbat, dacă e zmeoaică) şi o chinuieşte toată noaptea, zobînd-o, pupînd-o, muşcînd-o şi altele" (ibid., VII, f. 162, Coşereni-Ialomiţa). „Se petrec între dinşii aceleaşi fapte ca între doi amorezaţi reali sau între bărbat şi femeie, cu deosebire că o mai muşcă aşa de mult, încît a doua zi corpul ei este numai vineţele. În afară de aceasta, e şi galbenă la faţă ... ca ceara, încît după un timp, lumea o cunoaşte ... că are zburător" (ibid., II, p. 152, Mărăcineni-Buzău). Cel vizitat de **z.** îşi pierde cunoştinţa. Un flăcău stînd cu o fată ce avea **z.**, o vede moartă lîngă el, iar o „pară roşă de foc" intră pe uşă „şi începe a se vîrî în gură, pînă se istoveşte şi fata se scoală". Repetîndu-se întîmplarea în altă seară, flăcăul întoarce fata cu capul în locul picioarelor, iar para umbla mereu pe picioare şi nu putea intra. Ivindu-se zorile şi fata fiind tot moartă, o readuce în poziţia iniţială şi fata se trezeşte „foarte spăimîntată şi trudită", prevenindu-l să nu mai facă aşa, „căci un minut să mai fi stat, aveam să te şi omor" (ibid., XV, f. 91, Bîrlad-Vaslui). Scenele erotice se petrec în vis, în timpul somnului, adesea fără să-şi dea seama că e vizitată de cineva, sau să fie văzut **z.** „numai de ea" dacă în odaie mai sînt şi alţii. În zorii zilei, pleacă ieşind pe coş, prefăcîndu-se în „pară de foc şi scînteii", iar uneori „trăzneşte şi şuiere". Fiinţa vizitată de **z.** are urme de muşcături pe corp şi se simte mereu obosită, slăbeşte tare, devine palidă, pare că a bătut-o cineva. Uneori pare zăpăcită, tristă sau indispusă, iar în somn tresare, visează urît, e cuprinsă de fiori şi tremurături. Se poate întîmpla ca să înnebunească sau să moară. Adesea în timpul zilei cel bîntuit de zmeu „de dorul lui umblă numai în fugă,

ca să-l găsească, și face la umbra vreunui arbore diferite gesturi amoroase". I se pare că vede pe cel iubit „înaintea sa, mergînd amîndoi în orice parte ar voi, însă nu vorbește nimic; cu toate acestea îi satisface orice dorință" (LIII, p. 192—193).

3. Împotriva z. se apără astupînd noaptea coșul casei, sau toate găurile și intrările. Se mai pun patru cuțite încrucișate în gura coșului sau se trage cu pușca. Se dă foc copacului în care locuiește z. ziua. De asemenea, povestirea visului l-ar putea îndepărta. Se poate apăra împotriva zmeului (z.) cel care poartă „baier dă zmeu". Acesta e un brîu de viță sălbatică care trebuie să stea 40 de zile la jugul a doi boi „frați dintr-o mumă". Apoi se coase la cămașă sau la haină „și nu mai vine zmeu la el" (58, p. 300). Cei bolnavi sînt tratați cu buruiana „zburătorului" sau cu alifii preparate din solzi de z. sau din smoală de la moară, însoțite de descîntec. Dacă bolnavul nu e tratat la timp, z. i „se suie în cap și prinde urechi", aducîndu-i moartea (LIII, p. 193—194; v. *Zmeul*).

Zile rele. A. După *legende*, *Marțolea* sau *Marți-seara* este închipuită a fi femeia care vine „în diferite forme" la femeile care torc în seara zilei de marți, sperîindu-le sau trîntindu-le de garduri și de pereți (38 b, XVII, f. 321, Cugir-Alba). *Marți-seara* era cea mai temută. O dată a venit la o femeie care „a fost copt ... fuioarele marți seara" cu gîndul să-i coacă copilul. Altă femeie a învățat-o să întoarcă lucrurile din casă. Ea a uitat cofa care i-o deschis și *Marțolea* a pus torturile la fiert împreună cu copilul, dar a fugit cînd mama copilului a strigat de la geam „Săriți ... că ard munții Canagalilor" (52, p. 276—7). *Marțolea* aduce și alte chinuri femeilor care torc în ziua ei: le sperie, le ia caierele și le aruncă în foc, le sgîrcește degetele, le orbește, uneori chiar le omoară (LIII, p. 206). *Marțolea* distribuie grindina dintr-un săculeț, „spunînd niște cuvinte din gură" (52, p. 805).

Într-un *basm* crișan, fata moșului persecutată de babă e silită să toarcă marți seara singură într-o casă. Fata și-a luat cu sine mîța năzdrăvană. La miezul nopții, apare *Marțolea*, dar fata, învățată de mîță, cere să-i aducă o jachetă cu fire de aur, apoi o rochie de mătăasă cu fire de aur, pînă au venit zorile. Dimineața, baba invidioasă decide să trimită pe fiica ei în mar-

țea următoare. Ea nu vru să dea și mîței din pogace, încît Marțolea intră și o ia pe fată la joc pînă ce cade jos moartă (93, p. 160—163).

B. 1. Tot atît de temută este și *Joimărița*, asemănătoare cu Marțolea, cu care se confundă (LII, p. 227—228, 236). E cunoscută în sudul țării, Oltenia, Muntenia, Moldova sudică, apoi Banatul și sudul Transilvaniei. Închipuită de obicei ca o femeie „stăpînă a cîlților și a lînei netoarse” al cărei rol era de a pedepsi femeile leneșe care n-au terminat torsul cînepii pînă la Joia Mare. Are înfățișare urită, „înalță cît un arbore și groasă cît o bute”, îmbrăcată în negru, dar foarte zdrență-roasă. Poate umbla și ca gîndul, uneori prefăcută în „negură, bivoli, cîne”. Poartă cu ea o troacă sau o căldare cu jăratec, la brîu cuțit și ciocănele de fier. Vine noaptea, mai ales joi spre vineri, uneori numai înainte de Paști, pe la fetele și femeile leneșe ca „supraveghetoare a torsului cînepii”, pedepsind pe cele care n-au terminat, sau n-au tors bine. Pedepsele sînt felurite: ia furca și fusele, arde cîlții nelucrați, arde sau pîrlește degetele femeilor leneșe, le bate unghiile cu ciocănele de la brîu, ba chiar le omoară. Femeile se apărau aprinzînd paie și cîrpe prin case, sau gunoi prin curte (LIII, p. 201—203). *Joimărița* a venit la o fată în noaptea de Joi mari și a întreat-o: „— Cîții, cîții, tors-ai cîlții”. Fata a răspuns: „Tors, tors, tors!” *Joimărița* a controlat în pod și a mai găsit un fuior și a ciopîrțit mîinile fetei (LXV, p. 103—104). O femeie leneșă a scăpat de *Joimărița* strigînd că ard casele *Joimăriței*, iar a doua oară istorisind povestea cînepii pînă ce cîntă cocoșul, cînd *Joimărița* dispare în ciudată (LIII, p. 542).

2. După ce a slăbit credința în *Joimărița*, a luat naștere reprezentarea ei dramatică. În Joia mare, o femeie se deghiza în *Joimărița* și umbla pe la case, dînd foc cîlților găsiți prin pod. Mai răspîndit e obiceiul umblatului cu *Joimărița* de către copii, care în noaptea de Joia mare colindă pe la case și întreabă dacă au tors cîlții, cerînd „două ouă-ncondeiete”. Amenință că ard cînepa netoarsă sau pîrlesc fata și capătă cîte un ou (LIII, p. 204—205).

3. Cu totul sporadic, *Joimărița* e reprezentată ca o ființă identică cu Marțolea pedepsind „femeile care lucrează joi seara spre vineri” (LXV, p. 108). O femeie care a tors joi seara pînă la miezul nopții este asaltată de *Joimărița*, care vrea să o mănînce friptă. Femeia scapă prin stratagema cunoscută: nu

știe cum să stea pe lopată ca să fie zvîrlită în cuptor și cere Joimăriței să-i arate. Ea se așază pe lopată și femeia o azvîrle în cuptor, omorînd-o (LIII, p. 543).

Joimărița e considerată „una din foarte puținele, poate unica figură demonică românească” (LII, p. 237).

Zile Sfinte. I. 1. Sînt considerate sfinte în *legende* Lunea, Miercurea, Vinerea și Dumineca. Cu totul sporadic apar ca sfinte și celelalte zile, dar ele se manifestă aproape întotdeauna ca pedepsitoare ale celor care lucrează în seara zilei lor, sau dimpotrivă, pentru că nu au lucrat (v. *Zilele rele*). Sf. Luni, Miercuri, Vineri și Duminecă sînt „niște femei îmbunătățite și sfinte și Dumnezeu le-a dat săptămîna pe mîinile lor”. Ele locuiesc „în locuri necunoscute” sau pe cealaltă lume în „chilii făcute lingă niște biserițe, puse sub «patronul» numelui lor. Chilia și biserița sînt înconjurată cu un zid foarte înalt. Ele miluiesc pe săraci cu cîte un corn de prescură și un pahar de vin. Sfînta trăiește singură în veci” (LIII, p. 218—219). Ele au fost făcute la început de primii oameni, după intenția lui Dumnezeu. „În ziua întîi a făcut pe Duminica, fată; apoi pe Luni, barbat; pe Marți iar barbat pe Miercurea femeie; pe Joi barbat, apoi pe Vinerea iar femeie, precum și pe Sîmbăta ca să aibă oamenii sfinți, zile” (52, p. 23).

2. Cea mai mare peste toate este Sf. *Duminecă*. Ea e „o doamnă mare, la care se închină toate zilele săptămîinii și de la care primesc ordine ce să facă fiecare. Ea mănîncă o dată la 7 zile, petrecînd în rugăciuni”. Se poartă îmbrăcată în haine albe și ajută pe oameni. E socotită „sora cea mai mare a celorlalte zile sfinte”. Ea ar fi „zgîriată, împunsă, sîngerată, ... tăiată toată” pentru că unii oameni lucrează în ziua ei. Oamenilor care n-au postit, ci „au mîncat de fruct, li se arată în chip de femeie cu picioarele de găină și îi sfătuiește să nu mai mănînce. Dacă nu li se arată în realitate, li se arată în vis” (LIII, p. 219—220). Ziua ei se serbează de cînd au vizitat-o Dumnezeu cu Sîmpetru și au vrut să ridice vița căzută jos. Sf. Duminecă i-a oprit însă și atunci Dumnezeu a decis să i se serbeze ziua (ibid., p. 546). Sf. Duminecă povătuiește pe Sîntilie unde să-și poarte trăsnetele. În casa ei se află „o măsuță și un scaun și pe masă o oglindă, iar înaintea oglinzii stă un sfeșnic cu lumî-nare. Sf. Ilie cînd are să trăznească undeva, vine aice și se sfă-tuiește cu Sf. Duminecă. Prin oglinda ceea se uită în lume,

de vede tot ce fac oamenii; și dacă au hotărît să trăznească pe cineva, ia sfeșnicul cu lumînarea în mână și amenință asupra oglinzii, în acel loc, și în același moment a și trăznit... Dar pînă ce nu se sfătuiește cu Sf. Duminecă, nu face nimic" (52, p. 805; v. *Sîntilie*). O femeie leneșă care ținea toate sărbătorile, la moarte n-a avut cămașă. Trecînd prin casa ei zilele sfinte și sărbătorile, toate au zis că ar fi iertat-o dacă ar fi lucrat în ziua lor „numai să nu fi stat moartă goală”. Numai Sf. Duminecă a fost împotriva. „Ba eu n-aș fi iertat-o, dacă ar fi tors în sărbătoarea mea” (ibid., p. 266).

3. *Sf. Vineri* e cea mai importantă după Sf. Duminecă, pe alocuri chiar „cea mai mare sau mai sfîntă zi”. E considerată protectoare a femeilor, îmbrăcată în alb (sau în negru). E închipuită a fi bătrînă și slabă, „fiind cea mai bătrînă” dintre surorile ei și poate fi văzută „zgîriată, sîngerată și împunsă, pentru că lucrează femeile în ziua ei”. Animalele sălbatice sînt „copiii ei” și e mai mare peste păsări. Toate animalele o ascultă „căci are grijă de ele”. Ea ajută îndeosebi pe călători și spune oamenilor în vis cum să se vindece de boli. Dacă lucrezi însă în ziua ei, „te arde, pe tine sau pe copii, te bagă-n ceanonul cu rufe, strică ce-ai lucrat, vine noaptea, te pedepsește” (LIII, p. 221—223). Sf. Vineri pedepsește mai cu seamă femeile care torc în seara zilei ei. În o seamă de variante se relatează cum apare Țingă femeia care lucrează în chip de babă care vrea s-o ajute. O vecină o sfătuiește cum să scape de ea. Femeia revine acasă și țipă că arde „Dealul Galileului”, sau „casa bojei pe dealul Galariului”, sau „ard cășile Sf. Vineri cu vâpăi”. Sf. Vineri fuge îndată spre locuința ei, iar cînd vede că a fost amăgită, se întoarce la casa femeii să se răzbune. Aceasta s-a bari-cadat în casă, răsturnînd toate lucrurile. Sf. Vineri le solicită pe rînd să-i deschie ușa, dar nu pot, fiind întoarse pe dos. Numai opaițul pornește spre ușă, dar se sparge (LXV, p. 117—123). Sf. Vineri pedepsește de asemeni pe femeile care cîntă în ziua ei (52, p. 275). Ea preface în nevăstuică pe soția leneșă a unui om care a plecat disperat în lume. Întîlnindu-se cu Sf. Vineri, aceasta îi spune că i-a prefăcut nevasta în nevăstuică „șuiață și frumoasă” care fuge cînd vede furcă și caier (71, p. 111—112). Se povestește că Sf. Vineri a găsit un om arînd cu un plug cu 12 boi și i-a luat în poală (LIII, p. 223). Sf. Vineri a tors cele trei care de cînepă date de împărat soției sale să le toarcă într-o noapte, fiind lăudată de mama ei c-ar toarce prea mult

(81 a, p. 385). În altă variantă a basmului AT 501, Sf. Vineri, Sf. Sîmbătă și Sf. Joi ajută fetei să toarcă într-o noapte o căruță de cîneșă, cu condiția să le cheme la nuntă (ibid., p. 554—556).

4. Sf. *Miercuri* numită și „purtătoarea apelor“, „furca pămîntului“ sau „ziua Maicii Domnului“ e considerată „mai sfîntă ca alte zile“. Se poartă îmbrăcată în alb, fiind „foarte bătrînă, slabă și necăjită“. E bună la inimă, ajută pe călători și sfătuiește în vis împotriva bolilor, dar pe cei ce lucrează în ziua ei îi blestemă să rămînă ca ea. Ajută pe cei ce postesc, iar celorlalți li se arată „în chip de femeie cu picioare de găină și te sfătuiește să nu mănînci de dulce“. Poate fi văzută „zgîriată, împunsă și sîngerată pentru că unele femei lucrează în ziua ei“. Sf. Miercuri dă de asemeni „de mîncare sălbătăciunilor“ (LIII, p. 220—221). Sf. Miercuri pedepsește femeile ce lucrează în seara zilei ei. O femeie fierbea „o jurebie de tort“ într-o miercuri seara și apare Sf. Miercuri deghizată ca femeie care o trimite după o căldare de la moașă. Aceasta îi destăinuie că necunoscuta e Sf. Miercuri și o învață cum să scape. Femeia a strigat „pe coș: lili cum arde Ardealul“. Sf. Miercuri a fugit acasă, iar femeia a întors obiectele din casă, uitînd însă un ciob. Sf. Miercuri apare cătrînită vîzîndu-se înșelată și cheamă pe rînd obiectele să-i deschidă. Nu poate porni decît ciobul care se sparge și el (51 a, p. 191). La altă femeie, leșia din albie a început să fiarbă și să joace, pînă ce femeia și-a cerut iertare (81 a, p. 384).

5. Pe alocuri, și Sf. *Luni* se răzbuună împotriva femeilor care fac leșie în ziua ei. O femeie scapă de ea numai după ce strigă: „ajutor! arde muntele Sinai! Sf. Luni fuge să stingă focul (81 a, p. 383).

II. 1. Zilele sfinte joacă roluri secundare în cîteva *basme*. Fata moșneagului cea cuminte (AT 480) intră servitoare la Sf. Vineri în majoritatea covîrșitoare a variantelor, mai rar la Sf. Duminecă. Într-o singură variantă, fata, alergînd după ghem, ajunge la Sf. Sîmbătă care o pune să-i îngrijească lighioanele. Ea e răsplătită cu lada cea mai urîță, dar plină de bogății (haine de aur, galbeni sau vite nenumărate), pe cînd fata leneșă a babei primește o ladă plină de pietri sau de lighioane care o sfîșie (XV, p. 60—61). Sf. Duminecă are un flăcău, Ioniță, pe care l-a blestemat să fie 7 ani șarpe pentru că „n-a mers la biserică în ziua ei, ci la joc“. Băiatul în chip de șarpe peștește totuși fata unui sărac, persecutată de vitregă (AT 425). Pentru că ea

a aprins lumînarea să-l vadă, feciorul Sf. Dumineci a dispărut. Apoi i s-a făcut milă de jalea soției și „s-a dus la prietenele lui, Sf. Vineri, Sf. Miercuri și Sf. Luni să le roage să se îndure de dînsa și să-i ajute, s-o învețe ce să facă ca să-l găsească”. Zilele sfinte sfătuiesc soția să se ducă la Sf. Duminecă cu flori și să-i facă curat în casă în timp ce ea e la biserică, iar ca răsplată să ceară „mărul din mîna dreaptă — acela era ficiorul ei” (52, p. 446—447). Într-o variantă a basmului AT 318, Sf. Duminecă ajută pe Dunăraș, trădat de mama lui și omorît de zmeu care l-a pus pe cal „tăiet bucățele”, înviindu-l cu apă vie și apă moartă, întrucît băiatul „umbla întotdeauna la dînsa”. Apoi îl învață cum să-și recapete sabia miraculoasă, prefăcîndu-se în pasăre. „După aceea s-a înturnat și-a trăit în dragoste cu Sf. Duminecă 3 ani”. Pe el l-a luat Dumnezeu la cer, fiindu-i fin, dar Sf. Duminecă a fost pedepsită „pentru păcatul ei arde în foc pînă la sfîrșitul lumii” (52, p. 911—913).

2. Zilele sfinte acționează ca auxiliare ale protagonistului într-o mulțime de basme. Chiar Tei-legănat plecat pe tărîmul celălalt în urmărirea lui Șchiopul-cu-barba-cît-cot (AT 301B) trece pe rînd pe la chiliile Sf. Luni, Vineri și Duminecă care îl ospătează. Sfintele au cîte o fată: a Sf. Luni era „foarte frumoasă”, a Sf. Vineri „și mai chipeșă”, dar a Sf. Dumineci le întrecea. Pe aceasta o pețește Tei-legănat și Sf. Duminecă „i-au dat-o bucuroasă”, iar pe celelalte două le ia pentru Sfarmă-piatră și Strîmbă-lemne (79, p. 84—85).

Într-o variantă a basmului AT 403, băiatul plecat în căutarea celei promise de mama lui, ca să nu plîngă, trece pe la Sf. Miercuri, Vineri și Duminecă, care îi dau cîte un măr de aur ca să-l dea fetei la fîntînă după ce a băut de la el (81, p. 189—190). În altă variantă, Sf. Luni, Vineri și Duminecă îi dăruiesc flăcăului pentru că le-a curățat odăile cîte un căpăstru de aramă, argint și aur care, scuturate la nevoie, aduc un cal de aramă, argint sau aur să-l servească (81a, p. 413—415). De asemenea, Păr plecat în căutarea fratelui Măr, e găzduit de Sf. Duminecă care îl învață cum să se apere de bătrîna zmeoică ce l-a petrificat pe fratele lui, dîndu-i și cîteva picături ca să nu se lege de el „nici o vrăjitură” (60, IV, p. 53—55). Omul cu 100 de copii (AT 303A) fugit în lume de groaza lor este căutat de băiatul cel mai mare. Acesta trece pe rînd pe la Sf. Luni, Miercuri și Vineri, care n-au știut unde să-l îndrepte, abia Sf. Duminecă i-a arătat cum să ajungă în rai unde era tatăl lui, dîndu-i

un galben să-și cumpere „bolduri” împotriva somnului ce i-l va provoca „mirosul florilor și versul păsărilor” (52, p. 1267). Petru plecat după Ileana Costînteană promisă de mama lui cînd plîngea, trece pe la Sf. Miercuri în lipsa căreia face curat în casă. Ea îl răsplătește cu un frîu de aramă care chema un cal, trimițîndu-l la Sf. Vînceri care-i dă un frîu de argint. Ajunge la Sf. Duminecă al cărei fiu, soarele, îi spune că fata căutată era pe muntele de sticlă. Sf. Duminecă îi dă și ea un frîu de aur cu care chema calul de aur (34, p. 260—262). Mai des apar sfintele în variantele basmului AT 400. Plecat în căutarea zînei, Făt-Frumos poposește pe rînd pe la Sf. Luni, Sf. Marți, Sf. Miercuri, Sf. Joi, care îi dau pe rînd o tichie care îl făcea nevăzut, papuci ce trec peste orice apă, bici ce îndeplinește orice dorință. Cea din urmă, Sf. Vineri îi dă un ciocîrlan să-i fie călăuză la locuința zînei (LIII, p. 533). Sf. Duminecă dă un cal voinicului plecat după Rora cea frumoasă care cunoaște drumul pînă la cele 12 zîne ce o țineau în palat, apoi îl învață cum să obțină mînzul năzdrăvan cu opt picioare cu care va putea-o răpi (81a, p. 388—389). Voinicul plecat după fiica a nouă mame trece pe la Sf. Miercuri, Vineri și Duminecă care îi dau o perie, o cute și un ciocan de fier cu un război, învățîndu-l cum să le arunce în urma sa împotriva zmeului următor, pentru a se preface în pădure, munte de piatră și gard de fier. În altă variantă, Sf. Miercuri, Vineri și Duminecă îl dăruiesc cu cîte o piine de fier, argint și de aur care, aruncate în sus, se făceau orice dorea (LXXXIII, p. 371—373). Ionică Făt-Frumos plecat la Mama Ciumei să-i păzească iapa pentru mînzul năzdrăvan ca să-și readucă pe Ileana Cosînzeana răpită de zmeu, trece pe la Sf. Miercuri care-i dă un cal să-l călăuzească la Sf. Vineri, „soră-mea”, care-i dă de asemeni un cal cu care ajunge la Sf. Duminecă, care îl sfătuiește cum să păzească iapa și să aleagă mînzul năzdrăvan (59, p. 181—182). De asemeni, în cele mai multe variante ale basmului AT 425, soția plecată în căutarea soțului fugit pentru că i-a ars pielea de animal (sau l-a picurat cu lumînarea) trece pe la zilele sfinte, cel mai adesea pe la Sf. Miercuri, Vineri și Duminecă, care îi dăruiesc obiectele de preț cu care să-și răscumpere cele trei nopți ce le va dormi lîngă soțul ei: fus, furcă, caier (sau vîrtelniță și stative) de aur, o cloșcă (o rață), două mere de aur, o masă de aur, doi porumbei, un purcel, toate de aur, sau o nucă de argint, de aur și pestriță din care va scoate cîte un rînd de haine, o cămașă

și un caier de pînă de păianjen, apoi opinci și toiag de fier. Într-o variantă, Sf. Miercuri o ajută cu un descîntec. Ultima sfîntă îi arată amănunțit cum să se comporte la locuința fostului soț pentru a dejuca uneltirile rivalei sau ale mamei lui. Într-o variantă, soțul căutat, Sf. Dumitru e chiar fiul Sf. Dumineci (XV, p. 54—55). Lupul cu capul de fier fură mireasa flăcăului căruia i-a ajutat să vîre fiarele în cornul fermecat (AT 511 A). Băiatul pleacă s-o caute și trece pe la Sf. Miercuri care îi dă „două cocuri de pîne”, unul să-l mănînce, altul de ajutor, trimițîndu-l la „soru-mea” Sf. Vineri care-i dă de asemenea două pîinișoare. Sf. Duminecă îi dă și ea două pîinișoare, precum și un brîu care se făcea punte peste orice apă. Din cele trei pîini ies cîinii năzdrăvani, Vede-bine, Aude-bine și Ușor ca vîntul-greu ca pămîntul, care îl vor ajuta împotriva lupului cu capul de fier (60, III, p. 32-35). Într-o variantă a basmului AT 302, Viliș Viteazul plecat după fata împăratului răpită de zmeu, trece pe la Sf. Miercuri care îl îndrumază la Sf. Vineri, aceasta la Sf. Duminecă care îi dă un vultur șchiop să-l călăuzească la locuința zmeului (81, p. 78—79). Săracul, plecat la pasărea neagră care i-a mîncat vitele (AT 569), trece pe la Sf. Luni, care-i dă o turtă de merinde care nu se mai termina, îndrumîndu-l la Sf. Miercuri, aceasta la Sf. Vineri, apoi la Sf. Duminecă, care îl învață cum să aprindă o pană de la pasărea neagră și să-i ceară două scîndurele din cutia de argint. La înapoiere, Sf. Duminecă îi arată cum din scîndurelele puse cruce se face o masă încărcată cu bunătăți și un arap ce îndeplinește orice dorință (82, p. 84—87).

Uneori, zilele sfînte ajută pe voinic să ghicească mireasa dintre alte două fete asemănătoare. Sf. Miercuri, Vineri și Luni se prefac în „trei muște” și se apropie de fruntea miresei, încît voinicul „a gîcit și s-au cununat” (52, p. 196).

III. În *snoave*, un țigan este convins să omoare Miercurata care ar locui o vizuină, pentru a scăpa astfel de post. Ursul din vizuină îl lovește cu laba ameteîndu-l și țiganul a postit de atunci miercurile și vinerile (81 a, p. 306).

Zină v. Iele, Ileana Cosînzeana

Zmeu. I. Ființă reprezentată complex în imaginația populară. *Legende* și povestirile îl înfățișează asemănător cu balaurul, sau, dimpotrivă, cu zburătorul. În basmele culese recent,

adesea **z.** sînt socotiți similari sau identici cu diavolii (v. *Balaur, Drac, Zburător*).

1. **Z.** ar reprezenta ultima etapă a evoluției șarpe-balaur-**z.** Șarpelui care n-a văzut om vreme de 7 ani, îi cade coada, îi cresc picioare și suge o vacă. Dacă 7 ani, nu mai e văzut de om, devine balaur, „iar după alți 7 ani se face zmeu: îi iese foc din gură și capătă coadă șuvăiță, vînată și la coadă capătă două steaguri, de o parte și de alta și aripi ascuțite. Cu aripile înoată, iar cu limba, cu focul lui zboară în nouri” (52, p. 840). **Z.** poate proveni din balaurul care a supt la vacă neagră. Au aceleași atribuții acvatice ca și balaurii, dar locuiesc de preferință în copaci. „Norii cînd se duc să bea apă din mări, sorb din întîmplare zmei”. În nori, **z.** se iau la luptă, producînd fulgere, care ar fi scînteii din capul lor „de cremene” sau din coadă, sau din buzduganele cu care se bat. Focul ce cade din lupta lor, se face jos cărbune de pămînt. Mai bun este sîngele de **z.**, cu proprietăți curative. Ei sînt specializați: **z.** al ploii, al secetei sau al vîntului și cel învingător impune ploaie sau secetă (LIII, p. 182—183). Cel de la răsărit e de ploaie, cel de la apus de secetă. Un **z.** căzut jos avea gura „roșă și lungă cît ograda... Duhul lui era așa de puternic că, cînd se răsufla, trăgea toate lucrurile din casă pe horn, pe ferești și pe uși”. Cînd a venit un nor, s-a ridicat cu el (52, p. 804).

2. **Z.** e o ființă aeriană cu atribute fantastice: varsă foc prin gură, umblă „cu o falcă-n cer și cu alta-n pămînt”, iar pe cap poartă o piatră nestemată care luminează „ca soarele” (LIII, p. 184). E dominat de erotism, de aceea ocupația de căpetenie este furtul fetelor frumoase. La hori și nedei, ei se lasă în zbor pentru a le răpi, adesea coboară cu înfățișare de flăcăi atrăgători. La nedeia de la Cornul Petrii, jud. Mehedinți, au venit doi tineri „foarte frumoși, cu haine frățuțești (ardelenește) pe ei, împodobiți și cu aur și cu pălării negre în cap, noi, se prind în horă, joacă foarte frumos”. Seara, iau cu ei două fete pe care nu le-a mai văzut nimeni de atunci (38 b, IX, p. 10—11, Baia de Aramă, jud. Mehedinți). La nedeia de pe muntele Sf. Ilie din Țara Loviștei au venit doi **z.** din Negoiu care și-au ales „două fete ale mai frumoase din horă și le-a luat pe sus și le-a dus în virful Negoiului”, unde le-au chinuit pînă au murit. În zorii zilei, **z.** a fost zărit ca un animal lung de 4—5 m, cu coadă de pește, acoperit cu păr, iradiind lumină și vărsînd foc din gură (91, p. 13). În timpul jocului, un **z.** fură fata luînd-o pe sus. A ținut-o la casa lui într-un deal și au avut doi copii. Ea a venit

o dată la părinți cu copiii și unul de doi ani l-a trântit pe bunic. Apoi au dispărut (58, p. 79). În timpul furtunilor, cad prin păduri și oamenii îi hrăneau „cu lapte de capră roșie pînă se îndreptau ei”, cînd zburau, lăsînd galbeni și lire în locul unde au zăcut (ibid., p. 231). Un flăcău a găsit un z. care l-a întrebat dacă-i frumos. Flăcăul i-a răspuns că e foarte frumos, dar îl strică coada „că-i prea lungă, parcă e de cîine”. Z. s-a supărat și i-a poruncit să-i dea cu toporul după cap, apoi să se întâlnească peste un an. „Rana de la cap s-a vindecat, dar cea de la inimă nu”, a constatat zmeul și l-a omorît pe flăcău (38 b, XIV, p. 448, Samova-Tulcea, AT 159 B). Z. ar fi „ca și oamenii, numai cît au putere mare”, iar „zînele sunt femeile zmeilor” (52, p. 1243).

Oasele dintr-o peșteră din Zărând ar fi oasele z. care au fost trăzniți de Dumnezeu pentru blasfemiile lor (26, p. 50—52).

II.1. În *basme*, z. e prin excelență ființa îndrăgostită de fetele oamenilor, îndeosebi de cele ale împăraților pe care le răpește la curțile lui, situate prin păduri îndepărtate sau pe tărîmul celălalt. Prevenit, împăratul își ține fetele într-o casă fără ferestre, dar z. sparg zidul, le fură și le duc pe celălalt tărîm. Voinicul cohoară, îi învinge în luptă și readuce fetele (AT 301 A). În cele din urmă, el se căsătorește cu fata cea mai mică (LIII, p. 530—531). O singură dată baba păzitoare îngăduie fetelor împăratului să iasă în grădină și vin „niște nori groși și negri” și „zmei călări pe cai cu aripi” care le răpesc. Sînt eliberate de Zorilă (86, p. 50—62). Lupta cu ei e dificilă fiindcă se pot face invizibili. Învățat de fata de împărat să scuie de trei ori, Băiet sărac îl poate vedea pe z., și astfel îl răpune (83, II, p. 59). Z. captiv și eliberat (s-a făcut frate de cruce) se îndrăgostește de sora sau mama voinicului cu care pune la cale uciderea lui (AT 315—590). Flăcăul e ajutat de cîinii năzdrăvani și de Sf. Vineri (Sf. Duminecă) care rețin apa vie și apa moartă pentru a-l învia. În cele din urmă, z. se prefăce în buștean (buturugă). La ordinul lui Busuioc, cîinii rod buturuga „de-o făcură cîlți”, în vreme ce ficatul și inima z. sînt fripte pentru a fi mîncate de mama trădătoare care e orbită cu ele (86, p. 112—120). În o seamă de variante, z. e captiv și voinicul se înduioșează de rugămintea lui de a-i da apă. Atunci z. se umflă de pocnesc cercurile de pe butoi și fură zîna care îl ținuse închis (sau fata stăpînei lui). Fata poate fi readusă numai cu ajutorul calului năzdrăvan, obținut de la iapa babei năzdrăvane (18, p. 54—59). Z. eliberat prin cofa de apă care îi dă puterea de a se desface din legăturile care îl țintuiau, fură soția elibera-

torului. **Z.** poate fi răpus numai după ce prin lingușeli femeia răpită de el află în ce îi stau puterile (AT 302). Acestea îi stau în inima vîrită într-un paltin dintr-un ostrov. Soțul o ia și o strînge în mîini pînă poate fi decapitat (79, p. 51—65, v. *Puteri*).

În o seamă de basme, **z.** se arată o ființă răufăcătoare. Calamitățile pricinuite sînt concordante cu puterile lui extraordinare. Împăratul care calcă moșiile **z.** suferă represalii crunte: **z.** fură luna, soarele și celelalte constelații, precum și ochii împăratului pe care „l-au adus împărăteasa de mînă”. Fiul cel mai mic le readuce, învingînd pe rînd la podurile de aramă, de argint și de aur pe cel mare care ținea captive luceferii și stelele, pe cel mijlociu care deținea luna și pe cel mai mic care avea soarele. Ochii tatălui sînt furați din casa zmeoaicei. Ca să se răzbune, fetele se prefac în fîntînă otrăvită și în măr otrăvit, dar cînd Drăgan Cenușă face cruce cu paloșul asupra lor, „s-o făcut tot sînge”. Zmeoaica este răpusă înghițind „o bombă de 99 de măji” înroșită în foc (5, I, p. 209—219). O zmeoaică i-a luat vinele lui Țugulea, lăsîndu-l olog din copilărie. Cu ajutorul unui ohimir miraculos dat de o zîină, se face muscă și își ia vinele. La înapoiere, răpune în luptă cei trei **z.** gineri. Soțiile lor se prefac în struguri, pruni și fîntînă care, înțepate cu sabia, varsă „sînge negru ca păcura” (41, I, p. 268—273). Un alt **z.** se hrănește numai cu sînge vomat de fete. Venea la bordeiul acestora din pădure „călare pă cal ca un ducipal și cu ghici de foc în mînă”. Așeza o albie mare, apoi punca fetele cu gura pe ea și cînd el trozneea cu biciul de foc, ele vărsau „sîngele dă frică. Zmeul bea sîngele și pleca” (12, I, p. 372). Ca să răzbune omorîrea celor trei fii din trei fîntîni, mama lor se prefacă într-o babă cerșetoare care momeste pe voinic să-i pună desagii pe cal. Aproape de coliba ei, calul nechează și cîinele urlă, **z.** aruncă trei smicele pe voinic, cal și cîine, petrificîndu-i (81 a, p. 550). **Z.** „bea toată apa din izvorul” unor ciobani. Voinicul îl răpune cu ajutorul cîinilor năzdrăvani (60, IV, p. 39—40). Ei orbesc pe moșnegii care au soăpat oile pe moșia lor. Petru Firicel îi silește să restituie ochii, prinzîndu-i cu mîinile într-o despicătură de stejar, sub pretext că-i va învăța să cînte la fluier tot atît de frumos ca și el (81, p. 68—69). Soțul fugit intră văcar la un împărat și trece cu vitele în pădurea **z.** Se luptă cu el, voinicul izbutește să-l trîntească și să-i răpească avuțiile strînse (LXXXIII, p. 250). Cînd cei 99 de frați se întorc cu cele 100 de neveste și poposesc pe locul interzis, **z.** îi eliberează în schimbul

fratelui mai mic. Zmeoaica încearcă pierderea lui, cerîndu-i munci grele sau imposibile: să îmblînzească z. prefăcut cal și zmeoaica prefăcută iapă și să aducă o bucată de nor pentru o „vrajă” (v. *Sarcini de pierzanie*). El fuge cu altă fată captivă, se prefac în holdă și paznic, mănăstire și călugăr, apoi aruncă obiectele ce se fac obstacole. După moartea zmeoaicei, se reîntorc la z. care îi primește cu bunătate (5 a, p. 32—41). Împăratul învins de vecinul său obține ajutorul craiului z. împotriva acestuia în schimbul copilului care se va naște („ce n-ai acasă”). Acesta se îndrăgostește de fata captivă. O bătrînă de asemeni captivă îi „farmecă” și astfel pot scăpa de urmărirea z. (60, I, p. 31—42). O împărăteasă naște în fiecare an cîte un copil, dar venea „o zmeoaică nevăzută de om pămîntean și îl ducea”. Un om prefăcut în cîine de soția necredincioasă (AT 449) o atacă, luîndu-i copilul, iar pe zmeoaică „o îngărdai și o sugrumai” (7, p. 109—110). Un z. venea noaptea la magazia unui împărat și-i omora toate santinelele. Fiul cel mai mic al unei văduve vine de pază (v. *Veghere*) cu două viori și cu un scaun de fier, prevăzut cu două găuri. Z. își exprimă dorința de a-l învăța la vioară (AT 1159), voinicul îl momește să-și vîre mîinile în găurile scaunului de fier pentru a-i îndrepta degetele strîmbe și îl țintuiește, imobilizîndu-l pînă dimineața cînd vine împăratul (7, p. 213). Z. e stăpînitorul a 360 de zîne prefăcute în păunițe pe care le ține în strictă supraveghere. Voinicul a cărui zînă a fugit (AT 400) și-o poate recăpăta numai dacă o ghicește dintre semenele ei (5, I, p. 540—541). Z. dorm la curtea lor în jurul unui foc. Pentru că Petrea Făt-Frumos a dezlegat pe Iutele pămîntului de la pociumbul de fier, e silit de ei să le ajute să fure pe fata împăratului Verde. Petrea merge înainte și sapă o groapă după ușa, cerînd să intre cîte unul, „care cum intra pe ușa, îi tăie capu și pica în groapă”. Doar ultimul z. scapă cu o jumătate de cap (5, I, p. 279—281). Cei doisprezece feciori ai unui împărat sărăcesc și intră slugi în țara z. Cel mai mic, Duluman, e năzdrăvan și îi oprește pe frați să guste din mîncarea gătită de z. din carne de om, apoi să joace cu cele 12 fete ale z. care i-ar fi omorît. Noaptea lasă 12 păpuși de paie în locul lor care sînt decapitate de z. și fug cu caii z. Duluman intră slugă la un împărat și e pîrît de celelalte slugi că s-a lăudat să aducă calul, apoi cămașa, apoi pe însuși z. (AT 328). Duluman se face mic în urechea calului z., a doua oară purice pe cămașa z. care o lapădă. Ca să-l aducă pe z., Duluman pleacă cu un car, unelte de butnar și cercuri de oțel.

În pădure, cere z. să-i ajute la facerea buții în care va fi închis Duluman și îl momește pe z. să intre în ea să o încerce. Butea e strînsă cu cercuri de fier și z. dus la împărat (42, p. 515). Uneori, baba care are iapa năzdrăvană, e o zmeoaică (ibid. p. 513). **Z.** se vădește a fi și un fel de ființă ctonică, avîndu-și locuința „aco-n pămînt, cine ști unde-afund” sub o „lespede mare de piatră”. În fiecare zi, z. subpămînteni cer zece oi din turma împăratului. Voinic de codru ține de lespede de piatră de pe locuința lor și nu pot ieși decît cîte unul, cum îi lasă el. Îi decapitează pe rînd și „cîmpu o fo numa sînge”, iar ei răcnesc atît de tare, „de oile s-o prăvălit pã gios” (5, I, p. 370—377).

2. Mult mai rar z. are purtări amicale față de oameni. Fata împăratului fără băieți se duce să aducă „inelul lui Iordache zmeul”. Ea este ajutată de o cățea ce se preface în cal. **Z.** o încercă să vadă dacă fata travestită în fecior e băiat sau fată, iar la ultima — scalda în apă — ea îi fură inelul și fuge. **Z.** se îndrăgostește de ea și o ia de soție (52, p. 679—681). Feciorul unui împărat găsește un z. luptîndu-se cu un cioban și ascultă rugămintea z., omorîndu-l pe cioban. Învățat de un moșneag, feciorul cere de la z. numai pe sora lui de soție. Aceasta „era o bălăuroaică blăstămată ca să fie așa pîn ce s-a mărită”. La nuntă redevine „cea mai frumoasă femeie, iar din bordeiul acela a făcut palat” (52, p. 831). **Z.** cumnat care își ceruse soția pe fereastră (AT 552) îl primește cu bucurie pe fratele soției, făcîndu-l administratorul averilor. După ce cumnatul său e decapitat de un rival și așezat în desagi, z. îl învie ca să-și recapete nevasta (7, p. 125—129). Fata persecutată de vitregă (AT 709) ajunge la curțile z. care o rețin să le fie „soră”, făcîndu-i deasupra palatului lor „trei foisoare de sticlă, care se învîrteau după soare” ca să locuiască singură. Cînd vitrega o omoară cu cerceii otrăviți, z. îi scot cerceii, înviind-o, iar cînd e otrăvită cu cofeturi, ei se luptă cu voinicul venit să o ducă la curte (89, p. 109—116). **Z.** răsplătește pe om cu bogății dacă își va aduce tovarășul său credincios (AT 824). El vine cu soția care îl trădează, a doua oară cu cîinele care îl apără (50 a, p. 252). Băiatul primește de la nașul său Hai-Hai (AT 325) o oglindă, în care dacă se uita, apăreau patru z: „ce vrei stăpîne? Pămîntul să-l răsturnăm, ori lumea s-o prăpădim?” Ei îndeplinesc orice dorință a stăpînului oglinzii (18, p. 43). **Z.** ajută unui om să iasă cu carul, dar cere în schimb să-i ghicească vîrsta. Soția lui își prinde pene.

de găină pe tot corpul (AT 1091) și z. își spune singur vârsta când constată că n-a mai văzut astfel de găină (5, II, p. 515—516).

3. În grupa mare a basmelor despre dracul (z). cel prost (AT 1030—1169), adversarul păcălit de voinic este, în marea majoritate a variantelor românești, z., dracul apărînd într-un număr restrîns de variante. Z. cu puteri extraordinare, dar extrem de naiv, este învins de om prin șiretenie. Adesea, învingătorul lui este un țigan care, omorînd o sută de muște dintr-o lovitură, se laudă că a omorît o sută de suflete dintr-o dată și e angajat slugă la z. (XV, p. 96, v. *Întreceri în puteri*). La urmă, cînd z. îi duce banii acasă, e înfricat că îi va pune pielea în locul draniței căzute și z. fuge. Cel mai adesea, z. e înspăimîntat de corul copiilor învățați de tatăl lor „să tot ascuță custurile pe piatră și să strige: Mi-a mîncă de carne de zmeu” (84, p. 134—138).

Zorilă v. Murgilă

A. Studii și tipologii

- I. Aarne, Antti, *Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung*, Hamina, 1913, Suomalaisen Tiedeakatemian Kustantama (F.F.C.13), IV + 87 p.
- II. Aarne, Antti, *Die Tiere auf der Wanderschaft*, Hamina, 1913, Suomalaisen Tiedeakatemian Kustantama (F.F.C. 11), V + 174 p.
- III. Aarne, Antti, *Übersicht der Märchenliteratur*, Hamina, 1914, Suomalaisen Tiedeakatemian Kustantama (F.F.C. 14), IV + 76 p.
- IV. Aarne, Antti, *Der Tiersprachenkundige Mann und seine neugierige Frau*, Hamina, 1914, Suomalaisen Tiedeakatemian Kustantama (F.F.C. 15), IV + 83 p.
- V. Aarne, Antti, *Der Mann aus dem Paradiese in der Literatur und im Volksmunde*, Hamina, 1915, Suomalaisen Tiedeakatemian Kustantama (F.F.C. 22), 111 p.
- VI. Aarne, Antti, *Der reiche Mann und sein Schwiegersohn*, Vergleichende Märchenforschung, Hamina, 1916, Suomalaisen Tiedeakatemian Kustantama (F.F.C. 23), 195 p.
- VII. Aarne, Antti, *Die magische Flucht*, Helsinki, 1930, Academia Scientiarum Fennica, 165 p.
- VIII. Anderson, Walter, *Der Schwank vom alten Hildebrand*, Dorpat, 1931, XIV + 329 p.
- IX. Anderson, Walter, *Zu Albert Wesselski's Angriffen auf die finnische folkloristische Forschungsmethode*, Tartu, 1935 (Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis, B. Humaniora, XXXVIII), 52 p.
- X. Andrejev, N.P., *Die Legende von den zwei Erzsündern*, Helsinki, 1924, Suomalainen Tiedeakatemia (F.F.C. 54), 136 p.
- XI. Andrejev, N.P., *Die Legende vom Räuber Madej*, Helsinki, 1927, Suomalainen Tiedeakatemia (F.F.C. 69), 335 p.
- XII. Azadowsky, Mark, *Eine sibirische Märchenerzählerin*, Helsinki, 1926, Suomalainen Tiedeakatemia (F.F.C. 68), 70 p.
- XIII. Bausinger, Hermann, *Formen der „Volkspoesie“*, Berlin, 1968, Erich Schmidt Verlag, 291 p.
- XIV. Bédier, Joseph, *Les fabliaux. Études de littérature populaire et d'histoire littéraire du moyen âge*, V-a édition, Paris, 1925, Librairie ancienne Édouard Champion, VIII + 499 p.
- XV. Birlea, Ovidiu, *Poveștile lui Creangă*, București, 1967, Editura pentru literatură, 319 p.
- XVI. Birlea, Ovidiu, *Metoda de cercetare a folclorului*, București, 1969, Editura pentru literatură, 326 p.
- XVII. Böckel, Otto, *Die deutsche Volkssage*, Leipzig und Berlin, 1914, B.G. Teubner, zweite Auflage, IV + 122 p.
- XVIII. Boggs, Ralph S., *A comparative survey of the folktales of ten peoples*, Helsinki, 1930, Suomalainen Tiedeakatemia (F.F.C. 93), 14 p.

- XIX. Bolte, Johannes und Polivka, Georg, *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, I—V, Leipzig, 1913—1932, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung Theodor Weicher (t. I: VIII + 556 p.; t. II: V + 566 p.; t. III: VIII + 624 p.; t. IV: VI + 487 p.; t.V: VI + 305 p).
- XIX a. Candrea, I.A., *Iarba fiarelor. Studii de folclor*, București, 1928, Editura Cultura Națională, 185 p.
- XX. Caracostea, Dumitru, — Bîrlea, Ovidiu, *Problemele tipologiei folclorice*, București, 1971, Editura Minerva, 342 p.
- XXI. Cartoian, Nicolae, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, Epoca influenței slave, București, 1929, Editura Casei Școlarelor, VIII + 276 + XV p.; vol. II, Epoca influenței grecești, București, 1938, Fundația pentru Literatură și Artă, 450 p.
- XXII. Chițimia, Ion C., *Folclorul românesc în perspectivă comparată*, București, 1971, Editura Minerva, X + 429 p.
- XXIII. Christiansen, Reidar Th., *The tale of the two travellers or the blinded Man, a comparative Study*, Hamina, 1916, Suomalaisen Tiedeakatemian Kustantama (F.F.C. 24), 194 p.
- XXIII a. Ciușanu, Gh. F., *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă*, București, 1914, Sococ et. Co, XIV + 434 p.
- XXIII b. Densusianu, Nicolae, *Dacia preistorică*, București, 1913, 1072 p.
- XXIV. De Vries, Jan, *Die Märchen von klugen Rätsellösern, eine vergleichende Untersuchung*, Helsinki, 1928, Suomalainen Tiedeakatemia (F.F.C. 73), 439 p.
- XXV. De Vries, Jan, *Betrachtungen zum Märchen besonders in seinem Verhältnis zu Heldensage und Mythos*, Helsinki, 1954, Suomalainen Tiedeakatemia (F.F.C. 150), 184 p.
- XXVI. Dumitrescu, Al. T., *Împărat în Revista de istorie, arheologie și filologie*, XII (1911), p. 357—395, XIII (1912), p. 305—381, XIV (1913), p. 13—16, XV (1914), p. 226—227.
- XXVII. Eliade, Mircea, *Aspects du mythe*, Paris, 1963, Gallimard, 249 p.
- XXVIII. Eliade, Mircea, *De Zalmoxis à Gengis-Khan*, Paris, 1970, Payot, 252 p.
- XXIX. Frazer, James George, *The golden bough a study in magic and religion*, abridged edition, London, 1922, Macmillan and Co. Limited, XIV + 756 p.
- XXX. Frazer, James George, *Le folklore dans l'ancien Testament*, Paris, 1924, Paul Geuthner, IX + 447 p.
- XXXI. Gaster, Moses, *Literatura populară română*, București, 1883, Ig. Haimann, XII + 605 p.
- XXXI a. German, Traian, *Meteorologie populară*, Blaj, 1928, Tipografia seminarului greco-catolic, 171 p.
- XXXII. Haavio, Martti, *Kettenmärchenstudien*, Helsinki, 1929—1932, I, II, Suomalainen Tiedeakatemia (F.F.C. 88—89), 224 p. + 160 p.
- XXXIII. *Handwörterbuch des deutschen Märchens*, B.I, Berlin und Leipzig, 1930/1933, Walter de Gruyter et Co, VI + 659 p., B. II, Berlin, 1934/1940, Walter de Gruyter et Co, 698 p.

- XXXIV. Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Cuvente den bătrâni II Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI în legătură cu literatura poporană cea nescrisă, studiu de filologie comparată*, București, 1879, XLVI + 767 p.
- XXXV. Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, București, 1886–1898, Socec, v. I–IV, LIX + 3253 + XXIX + CCLXXXVI p.
- XXXVI. Honti, Hans, *Volksmärchen und Heldensage Beiträge zur Klärung ihrer Zusammenhänge*, Helsinki, 1931, Suomalainen Tiedeakatemia (F.F.C. 95), 63 p.
- XXXVII. *Internationaler Kongress der Volkserzählungsforscher in Kiel und Kopenhagen* Vorträge und Referate, Berlin, 1961, Walter de Gruyter et Co., VIII + 474 p.
- XXXVIII. *IV international Congress for folk-narrative research in Athens*. Lectures and Reports, editor Georgios A. Megas, Athens, 1965, XVI + 615 p.
- XXXIX. Jolles, André, *Einfache Formen*, zweite unveränderte Auflage, Darmstadt, 1958, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 272 p.
- XL. *Kontinuität*. Geschichtlichkeit und Dauer als volkskundliches Problem, Berlin, 1969, Erich Schmidt Verlag, 187 p.
- XLI. Krappe, Alexander H., *The Science of folklore*, London, 1930, Methuen et Co., XXI + 344 p.
- XLII. Krohn, Kaarle, *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo, 1926, H. Aschenhoug et Co., IV + 168 p.
- XLIII. Krohn, Kaarle, *Übersicht über einige Resultate der Märchenforschung*, Helsinki, 1931, Suomalainen Tiedeakatemia, 184 p.
- XLIII a. Lang, Andrew, *Mythes, cultes et religion*, traduit par L. Marillier, Paris, 1896, F. Alcan éditeur, XXVIII + 683 p.
- XLIV. Leyen, Friedrich von der, *Das Märchen*, Leipzig, 1911, Verlag von Quelle et Meyer, 154 p.
- XLV. Leyen, Friedrich von der, *Volkstum und Dichtung*, Jena, 1933, Eugen Diederichs Verlag, 189 p.
- XLVI. Lüthi, Max, *Das europäische Volksmärchen*, 2 Auflage, Bern, 1960, Francke Verlag, 132 p.
- XLVII. Lüthi, Max, *Märchen*, Stuttgart, 1964, 2 Auflage, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, X + 102 p.
- XLVIII. Lüthi, Max, *Volksmärchen und Volkssage*. Zwei Grundformen erzählender Dichtung, Bern, 1961, Francke Verlag, 203 p.
- XLIX. Mackensen, Lutz, *Der singende Knochen*. Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenforschung, Helsinki, 1923, Suomalainen Tiedeakatemia (F.F.C. 49), VI + 174 p.
- L. Manguica, Simeon, *Calendariu iulianu, gregorianu și poporalu român...* cu comentariu pe 1882, Oravița–Brașov, 1881, Editura autorului, 150 p.
- L a. Mannhardt, Wilhelm, *Wald-und Feldkulte*, I–II, Darmstadt, 1963 (= ed. II-a 1905), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, XX + 645, XLVIII + 359 p.
- LI. Marian, Simeon Florea, *Sărbătorile la români*, vol. I Cîrnilegile, București, 1898, Editura Academiei Române, VI + 290 p., vol. II Păresimile, București, 1899, Editura Academiei Române, III + 310 p., vol. III Cincizecimea, București, 1901, Editura Academiei Române, III + 346 p.

- LII. Mușlea, Ion, *Cercetări etnografice și de folclor*, vol. II, București, 1972, Editura Minerva, p. 185–237.
- LIII. Mușlea, Ion—Bîrlea, Ovidiu, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, 1970, Editura Minerva, 634 p.
- LIV. Naumann, Hans, *Deutsche Volkskunde in Grundzügen*, Leipzig, 1935, Verlag von Quelle et Meyer, 154 p.
- LV. Niculiță Voronca, Elena, *Studii în folclor*, vol. I, București, 1908, tip. G. A. Lăzăreanu, II + 303 p., vol. II, Cernăuți, 1912, tip. Gutenberg, XV + 464 p.
- LVI. Olrik, Axel, *Ragnarök Die Sagen vom Weltuntergang*, Berlin und Leipzig, 1922, Walter de Gruyter et Co., XVI + 484 p.
- LVII. Pamfile, Tudor, *Sărbătorile de vară la români*. Studiu etnografic, București, 1910, Socec—Sfetea, III + 235 p.
- LVIII. Pamfile, Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului*. Studiu etnografic, București, 1914, Socec—Sfetea, 217 p.
- LIX. Pamfile, Tudor, *Crăciunul*. Studiu etnografic, București, 1914, Socec—Sfetea, 252 p.
- LX. Pamfile, Tudor, *Sfîrșitul lumii după credințele poporului român*, Birlad, 1911, Biblioteca revistei Ion Creangă, 76 p.
- LXI. Pamfile, Tudor, *Povestea lumii de demult după credințele poporului român*, București 1913, Socec—Sfetea, 187 p.
- LXII. Pamfile, Tudor, *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, București, 1915, Socec—P. Suru—Sfetea, V + 202 p.
- LXIII. Pamfile, Tudor, *Văduhul după credințele poporului român*, București, 1916, Socec—Sfetea—P. Suru, I + 181 p.
- LXIV. Pamfile, Tudor, *Diavolul învrăjbitor al lumii după credințele poporului român*, București, 1914, Socec—Sfetea, 128 p.
- LXV. Pamfile, Tudor, *Mitologie românească I Dușmani și prieteni ai omului*, București, 1916, Socec—Sfetea—P. Suru, IV + 401 p.
- LXVI. Pamfile, Tudor, *Mitologie românească II Comorile*, București, 1916, Socec—Sfetea—P. Suru, I + 71 p.
- LXVII. Pamfile, Tudor, *Mitologie românească III Pământul după credințele poporului român*, publicație postumă, București, 1924, Cultura Națională, 61 p.
- LXVII a. Paudler, Fritz, *Die Volkserzählung von der Abschaffung der Altentötung*, Helsinki, 1937, Academia Scientiarum Fennica, 70 p.
- LXVIII. Philippson, Ernst, *Der Märchentypus von König Drosselbart*, Greifswald, 1923, Suomalainen Tiedeakatemia, 101 p.
- LXIX. Propp, Vladimir I., *Morfologia della fiaba* con un intervento di Claude Lévi-Strauss e una replica dell'autore, Torino, Giulio Einaudi editore, X + 230 p.
- LXX. Propp, Vladimir, I., *Morfologia basmului*, în românește de Radu Nicolau, studiu introductiv și note de Radu Niculescu, București, 1970, Editura Univers, XXXV + 167 p.
- LXXI. Propp, Vladimir, I., *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, trad. de Radu Nicolau, prefață de Nicolae Roșianu, București, 1973, Editura Univers, XIX + 494 p.
- LXXII. Ranke, Kurt, *Die zwei Brüder. Eine Studie zur vergleichenden Märchenforschung*, Helsinki, 1934, Suomalainen Tiedeakatemia (F.F.C. 114).

- LXXIII. Roberts, Warren E., *The tale of the kind and the unkind girls*, Berlin, 1958, Walter de Gruyter et Co., 164 p.
- LXXIV. Rörich, Lutz, *Märchen und Wirklichkeit*, zweite erweiterte Auflage, Wiesbaden, 1964, Franz Steiner Verlag, 320 p.
- LXXV. Rörich, Lutz, *Sage*, Stuttgart, 1966, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 78 p.
- LXXVI. Rösch, Erich, *Der getreue Johannes*. Eine vergleichende Märchenstudie, Helsinki, 1928, Suomalainen Tiedekatemia (F.F.C. 77), 216 p.
- LXXVII. Roşianu, Nicolae, *Stereotipia basmului*, Bucureşti, 1973, Editura Univers, 247 p.
- LXXVIII. Saintyves, Paul, *Les contes de Perrault et les récits parallèles*, Paris, 1923, Librairie critique, XXIII + 624 p.
- LXXIX. Schullerus, Adolf, *Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten nach dem System der Märchentypen Antti Aarnes zusammengestellt von*, Helsinki, 1928, Suomalainen Tiedekatemia (F.F.C. 78), 99 p.
- LXXX. Stroescu, Sabina Cornelia, *La typologie bibliographique des facéties roumaines*, Bucureşti, 1969, éditions de l'Académie de la R. S. de Roumanie, t. I, II, XXXVIII + 1767 p.
- LXXXI. Sydow, Carl Wilhelm von, *Selected papers on folklore published on the occasion of his 70th birthday*, Copenhagen, 1948, 261 p.
- LXXXII. *Studii de folclor şi literatură*, Bucureşti, 1967, Editura pentru literatură, 749 p.
- LXXXIII. Şăineanu, Lazăr, *Basmele române în comparaţiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice. Studiu comparativ de ...*, Bucureşti, 1895, editat de Academia Română, XIV + 1114 p.
- LXXXIV. Şăineanu, Lazăr, *Studii folclorice*. Cercetări în domeniul literaturii populare de ..., Bucureşti, 1896, Editura librăriei Socec, VII + 248 p.
- LXXXV. Taylor, Archer, *The black Ox a study in the history of a folk-tale by ...*, Helsinki, 1927, Suomalainen Tiedekatemia (F.F.C. 70), 91 p.
- LXXXVI. Thompson, Stith, *The folktale*, New York-Chicago-San Francisco-Toronto-London, 1967, Holt, Rinehart and Winston, Inc., X + 510 p.
- LXXXVII. Thompson, Stith, *The types of the folktale a classification and bibliography Antti Aarnes Verzeichnis der Märchentypen*, Helsinki, 1964, Suomalainen Tiedekatemia (F.F.C. 184), 588 p.
- LXXXVIII. Van Gennep, Arnold, *La formation des légendes*, Paris, 1917, Ernest Flammarion éditeur, 326 p.
- LXXXIX. *Vergleichende Sagenforschung* herausgegeben von Leander Petzoldt, Darmstadt, 1969, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, XII + 430 p.
- XC. *Volksüberlieferung* herausgegeben von Fritz Harkort, Karel C. Pecters und Robert Wildhaber, Göttingen, 1968, Verlag Otto Schwartz et Co., VII + 542 p.
- XCI. *Wege der Märchenforschung* herausgegeben von Felix Karlinger, Darmstadt, 1973, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, XVI + 489 p.
- XCII. Wesselski, Albert, *Versuch einer Theorie des Märchens*, Reichenberg i.B., 1931, Sudetendeutscher Verlag Franz Kraus, 204 p.

B. Colecții

1. Adăscăliței, Vasile: *Cuza Vodă în tradiția populară*, București, 1970, Editura Eminescu, 295 p.
2. Alexici, G., *Texte din literatura populară română*, vol. I, Budapesta, 1899, Editura autorului, p. 219—270.
3. *Antologie de literatură populară*, vol. II, București, 1956, Editura Academiei R.P.R., 514 p.
4. Arsenie, Theodor M., *Noua colecțiune de basme sau istorii populare culese și prelucrate de...*, ed. întâi, București, 1872, 172 p. (Basmelor din acest volum sînt reproduse în formă abreviată în *Colecțiune de basme și povești populare. Ileana Cosinziana*, București, 1891, Librăria H. Steinberg, 160 p., la care am făcut referirile).
- 4a. *Basme despre animale și legende*, ms. în Arhiva de folclor din Cluj.
5. Birlea, Ovidiu, *Antologie de proză populară epică*, București, 1966, Editura pentru literatură, vol. I 610 p., vol. II 586 p., vol. III 519 p.
- 5a. Birlea, Ovidiu, *Petrea Făt-Frumos*, București, 1967, Editura pentru literatură, 351 p.
6. Birlea, Ovidiu — Șerb, Ion, *Horea și Iancu în tradițiile și cîntecele poporului*, București, 1972, Editura Eminescu, XXIX + 185 p.
7. Boer, D., — Stănescu Arădanul, M. V., — Căcoveanu, Șt., *Povești din Transilvania*, ms. sub tipar, XVI + 218 p.
8. Bota, Ioan, *Povești bătrînești adunate de pe sate și iar sătenilor date*, vol. I, Orăștie, 1923, I. Moța, 96 p.
9. Bota, Ioan, *Culegere de cele mai frumoase povești*, ed. II-a, Brașov, 1910 Editura Ciurcu, 144 p.
10. Botezan, S., *Pîpăruș Pătru. Poveste populară*, ed. II-a, Brașov, 1922, Editura Ciurcu, 16 p.
11. Câmpeanu, Ilie, *Finul sfîntului Ion. Trei povești din popor*, Sibiu, 1940, Editura Astra, 95 p.
12. Candrea, I. A., — Densusianu, O. — Sperantia, Th., *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, București, Editura Socec, vol. I, 1906, IX + 553 p., vol. II, 1908, III + 218 p.
13. Candrea, I. A., — Densusianu, O., *Din popor. Cum grăiește și simte poporul român*, București, f.a., Editura Alcalay, 197 p.
14. Capidan, Theodor, *Meglenoromânii II Literatura populară la meglenoromâni*, București, 1928, Cultura Națională, VII + 220 p.
- 14a. Cazan, Ion, *Drăguș. Literatura populară*, București, 1947, Institutul de științe sociale, IX + 90 p.
15. Cătană, George, *Poveștile Bănățului culese din gura poporului de...*, Gherla, 1893, tom. I 118 p., t. II 150 p.
16. Cătană, George, *Povești populare din Banat culese din gura poporului de...*, Brașov, 1908, Editura Ciurcu, partea I 104 p., partea II-a 111 p.
17. Cătană, George, *Din lumea poveștilor*, Caransebeș, 1924, 168 p.
18. Cedru, Mira, *Legende și povești*, f.1. [1929], 87 p.
19. Ciorbea, Laurențiu, *Două turturele de aur poveste populară*, Gherla, 1895, Editura Aurora, 40 p.
20. Ciorbea, Laurențiu, *Apa tinerețelor și alte povești populare*, Brașov, 1904, Editura Ciurcu, 98 p.

21. Cohuț, Cornelia — Vulpe, Magdalena, *Graiul din zona „Porțile de fier”*, București, 1973, Editura Academiei R.S.R., XLV + 393 p.
22. Costin, Lucian, *Legende*, Timișoara, 1927, Cartea Românească, 16 p.
23. Costin, Lucian, *Mărgăritarele Banatului*, Timișoara, 1925, p. 76—138.
24. Creangă, Ion, *Opere*, ediție critică de G. T. Kirileanu, București, 1939, Fundația pentru literatură și artă, 377 p.
25. Densusianu, Ovid, *Graiul din Țara Hașegului*, București, 1915, Editura Socec, VIII + 350 p.
26. Densusianu, Ovid, *Tradiții și legende populare*, București, f.a., Editura L. Alcalay, 92 p.
27. Dogariu, Domețiu, *Angheluș fecior de împărat poveste*, Brașov, f.a., Editura Ciurcu, 8 p.
28. Domokos, Samuel, *Vasile Gurzău magyar és romannyelvű mészéi*, Budapest, 1968, Akadémiai Kiadó, 393 p.
29. Dumitrașcu, N. I., *Busuioc Povești oltenesti*, București, f.a., 135 p.
30. Dumitrașcu, N.I., *Moșteniri Povestiri, legende și amintiri istorice*, Craiova, 1926, 80 p.
31. Dumitrașcu, N. I., *La moară Povești de...*, Balș, 1932, 80 p.
- 31a. Dumitrașcu, N. I., *Strigoii*. Din credințele, datinile și povestirile poporului român, București, 1929, Cultura Națională, 29 p.
32. Eminescu, Mihai, *Opere VI Literatura populară*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, 1963, Editura Academiei R.P.R., 755 p.
- 32a. Filimon, Nicolae, *Opere*, vol. I, București, 1957, Editura pentru literatură, 433 p.
33. Florini, Alexandru, *Povești populare*, București, 1904, Editura autorului, 226 p.
34. Frincu, Teofil, — Candrea, George, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*, București, 1888, Gr. Luis, II + 303 p.
35. Fundescu, Ion C., *Basme, orășii, păcălituri și ghicitori* adunate de..., ed. II-a, București, 1870, Editura Socec et. Co., XIV + 156 p.
36. Furtună, Dumitru, *Izvodiri din bătrâni*. Povești din poporul satelor, Vălenii de Munte, 1912, tip. „Neamul românesc”, 159 p.
37. Furtună, Dumitru, *Vremuri înțelepte*. Povestiri și legende românești, București, 1913, Socec — Sfetea, VI + 95 p.
38. Furtună, Dumitru, *Cuvinte scumpe*. Taciale, povestiri și legende românești, București, 1914, Socec — Sfetea, V + 144 p.
- 38a. Gorovei, Artur, *Credințe și superstiții ale poporului român*, București, 1915, Socec et Co., VI + 465 p.
- 38b. Hașdeu, Bogdan Petriceicu, *Răspunsurile la chestionarul lingvistic* vol. I—XVIII, ms. 3418—3436.
39. Gregorian, Mihail, *Folclor din Oltenia și Bănatul răsăritean*, București, 1967, Editura pentru literatură, p. 221—243 (în seria *Folclor din Oltenia și Muntenia*, vol. I).
40. Iorga, Nicolae, *Contes roumains transposés en français par...*, Paris, f. a., II + 137 p.
41. Ispirescu, Petre, *Opere*, vol. I, București, 1969, Editura pentru literatură, XCV + 589 p., vol. II, București, 1971, Editura Minerva, 815 p.
42. Jarnik, Ioan Urban, — Birseanu, Andrei, *Doine și strigături din Ardeal*, ediție de A. Fochi, București, 1968, Editura Academiei R.S.R., p. 506—526.

43. Macavei, Gheorghe, *Istoria băișagului de aur*, ms. dact., 171 p.
44. Marian, Simeon Fl., *Ornitologia poporană română*, Cernăuți, 1883, R. Eckhardt, t. I, V + 438 p., t. II, 423 p.
45. Marian, Simeon Fl., *Tradiții poporane române din Bucovina*, București, 1895, Imprimeria statului, 368 p.
46. Marian, Simeon Fl., *Răsplată — Povești din Bucovina adunate de...*, Suceava, 1897, 109 p.
47. Marian, Simeon Fl., *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor*, București, 1903, Editura Academiei Române, IV + 595 p.
48. Marian, Simeon Fl., *Legende Maicii Domnului*, București, 1904, Editura Academiei Române, I + 345 p.
49. Măldărescu, Ion C., *Din șezători. Basme culese de...*, București, 1889, 53 p.
50. Morariu, Leca, *De la noi. Povești bucovinene*, ed. III-a, Cernăuți, 1920, Editura Glasul Bucovinei, 135 p.
- 50a. Müller, Friedrich, *Siebenbürgische Sagen. Neue, erweiterte Ausgabe von Misch Orend*, Göttingen, 1972, Verlag Otto Schwartz et Co., XXXV + 509 p.
51. Murnu, Iulia, *A fost odată*, București, f.a., Editura Fundația culturală regală, 159 p.
- 51a. Nicolaescu Plopșor, C. S., *Monografia jud. Dolj*, vol. II, p. III-a, Craiova, 1944, p. 175—191.
52. Niculiță Voronca, Elena, *Dașinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, Cernăuți, 1903, Isidor Wiegler, vol. I—III, 1296 p.
- 52a. Novacovici, Emilian. *Din Comoara Banatului. Folclor p. II-a*, Oravița, 1926, tip. E. Desits, 90 p.
53. Pamfile, Tudor, *Fești Frumoși de odinioară. Povești*, București, f.a., Editura L. Alcalay, 131 p.
54. Pamfile, Tudor, *Firișoare de aur. Povești și legende din popor*, București, f.a., Editura L. Alcalay, IV + 80 p.
55. Pamfile, Tudor, *Graiul vremurilor. Povești*, Vălenii de Munte, 1909, tip. „Neamul Românesc”, 187 p.
56. Papahagi, Pericle, *Basme aromâne*, București, 1905, Editura Academiei Române, XXVII + 748 p.
57. Papahagi, Tache, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, Cultura Națională, LXXXIII + 240 p.
58. Petrovici, Emil, *Texte dialectale*, Sibiu-Leipzig, 1943, Muzeul limbii române — Otto Harrassowitz, XIV + 370 p.
- 58a. Pîrvescu, Pompiliu, *Hora din Cartal*, București, 1908, 195 p.
59. Pompiliu, Miron, *Literatură și limbă populară*, București, 1967, Editura pentru literatură, LXIV + 414 p.
- 59a. Popa, Traian, *Monografia orașului Tîrgu-Mureș*, Tg. Mureș, 1932, tip. Corvin, 322 p.
60. Pop Reteganul, Ion, *Povești ardelenesti culese din gura poporului*, ediția II-a, Brașov, 1912, Editura Ciurcu, partea I, VIII + 80 p., p. II-a, 80 p., p. III-a, 88 p., p. IV-a, 80 p., p. V-a, 79 p.
61. Pop Reteganul, Ion, *Povești din popor*, Sibiu, 1895, 216 + III p.
62. Pop Reteganul, Ion, *De la moară*, Povești și snoave, vol. I De la moara din sus, Budapesta, 1903, Tip. Poporul român, 32 p.
63. Pop Reteganul, Ion, *Legende, povestiri și obiceiuri românești*, București, 1943, Editura Casa Școalelor, 187 p.

- 63 a. Popovici, Iosif, *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat*, Halle, 1905, Verlag von Max Niemeyer, XI + 168 p.
64. *Povești, snoave și legende*, București, 1967, Editura Academiei R.S.R., 489 p.
65. Rădulescu Codin, Constantin, *Din trecutul nostru. Legende, tradiții și amintiri istorice*, București, f.a., Editura Cartea Românească, 208 p.
66. Rădulescu Codin, Constantin, *Legende, tradiții și amintiri istorice adunate din Oltenia și din Muscel*, București, 1910, Sococ et Co., XV + 136 p.
67. Rădulescu Codin, Constantin, *Îngerul românului. Povești și legende din popor*, București, 1913, Sococ — Sfetea, XXXI + 384 p.
68. Rădulescu Codin, Constantin, *Muscelul nostru*, Cimpulung, 1922, Gh. N. Vlădescu, CXXXIV + 172 p.
69. Rădulescu Codin, Constantin, *Cal de smeuleu-paraleu și alte povești, legende, pilde, snoave din popor*, București, 1926, Editura Ancora, 159 p.
70. Rădulescu Codin, Constantin, *Nevasta leneșă și alte povești, legende, pilde, snoave din popor*, București, 1926, Editura Ancora, 175 p.
71. Rădulescu Codin, Constantin și Mihalache D., *Sărbătorile poporului*, București, 1909, Editura Academiei Române, 122 p.
72. Rusu Cîmpeanu, Simeon, *Povești ardelenesti*, Gherla, 1928, 39 p.
73. Sala, Vasile, *Craiul pruncilor*. Poveste, București, f.a., Editura Noastră, 32 p.
74. Sala, Vasile, *Cei doi grofi*. Povești cu haz, București, f.a., Editura Noastră, 32 p.
75. Sala, Vasile, *Cei doi frați*. Povești, București, f.a., Editura Noastră, 48 p.
76. Sala, Vasile, *O sută de frați și o sută de surori*. Povești, București, f.a., Editura Noastră, 48 p.
77. Sala, Vasile, *Comoara cu povești frumoase*, București, 1939, Editura Noastră, 16 p.
78. Savin, Petru Gh., *Snoave din popor*, București, 1926, Editura Casa Școalelor, 104 p.
79. Sbiera, Ion al lui G., *Povești populare românești*. Din popor luate și poporului date, Cernăuți, 1886, Editură proprie, VII + 324 p.
80. Schott, Arthur und Albert, *Walachische Märchen*, Stuttgart und Tübingen, 1845, I. G. Cotta'scher Verlag, XVI + 384 p.
81. Schott, Arthur und Albert, *Rumänische Volkserzählungen aus dem Banat. Märchen, Schwänke, Sagen*, București, 1971, Kriterion Verlag, 335 p.
- 81 a. Schullerus, Pauline, *Rumänische Volksmärchen aus dem mittleren Harbachtale* gesammelt, übersetzt und eingeleitet von..., in *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, 33er Band (1906), p. 302 — 692.
82. Sevastos, E.D.O., *Povești*, Iași, 1892, Editura Șaraga, 203 + II p.
83. Slavici, Ioan, *Povești*, București, f.a., Editura Cartea Românească, vol. I 225 p., vol. II 196 p.
84. Sperantia, Theodor D., *Din lumea lui Spulberă Vînt*, f.a., Editura Ancora, 283 p.
85. Stăncescu, Dumitru, *Basme culese din gura poporului*, București, 1892, Ig. Haimann, XX + 366 p.
86. Stăncescu, Dumitru, *Sora Soarelui*. Basme culese din popor, București, 1970, Editura Minerva, XLV + 489 p.
87. Stănescu Arădanul, Emericu Basiliu, *Proza populară Povesici culese și corese de...*, t. I, Timișoara, 1860, M. Hazay, XII + 26 p.

88. Șoltescu, Ion, *Carte de basme, descîntece, ghicitori, colinde, maxime, proverbe și superstițiuni*, culese de..., București, [1902] 96 p.
89. Teodorescu, G. Dem., *Basme române*, București, 1968, Editura pentru literatură, XXXI + 261 p.
90. Teodorescu Kirileanu, S.T., *Ștefan Vodă cel mare și sfînt*, ed. III-a sporită, București, 1924, Editura Casa Școalelor, 360 + VIII p.
91. *Texte dialectale. Muntenia*, I, București, 1973, Editura Academiei R.S.R., XLVII + 478 p.
92. Tuțescu, Ștefan St., *Taina ăluia*. Proză, snoave și povești hazlii, Piatra Neamț, 1906, tip. Mathilde C. Gheorghiu, 116 p.
93. Ugliș — Delapeșica, Petre, *Poezii și basme populare din Crișana și Banat*, București, 1968, Editura pentru literatură, XVI + 367 p.
94. Vasiliu, Alexandru, *Povești și legende*, București, 1927, Cultura Națională, 263 p.
- 94a. Vrabie, Gheorghe, *Basmul cu soarele și fata de împărat*, București, 1973, Editura Minerva, XXXI + 341 p.
95. Vulpesu, Mihail, *Povești din satele noastre*, București, 1943, Editura Casa Școalelor, 171 p.

C. Periodice

96. *Anuarul Arhivei de folclor*, I—VII (1932—1947), Cluj-București-Sibiu, 254 + 250 + 215 + 267 + 216 + 425 + 200 p.
97. *Comoara satelor*, I—V (1923—1927), Blaj.
98. *Grai și suflet*, I—VII (1923—1937), București, 373 + 424 + 477 + 423 + 398 + 408 + 357 p.
99. *Ion Creangă*, I—XIII (1908—1921), Birlad.
100. *Izvorașul*, I—XXI (1919—1940), Bistrița-Mehedinți.
101. *Șezătoarea*, I—XXV (1892—1929), Fălticeni.
102. *Tudor Pamfile*, I—V (1923—1928), Dorohoi.

CUPRINS

Cuvînt înainte	3
Albină	5
Anecdotală v. Snoavă	
Apă — apă vie — apă moartă	8
Arici	11
Baba Dochia	13
Babă	16
Balaur	23
Basm despre animale	28
Basm propriu-zis	41
Berbec v. Oaie	
Bou	83
Brad	86
Broască	87
Cal	89
Cămașă	97
Cățea v. Ciine	
Cerb	99
Cercetarea poveștilor	101
Ciocîrlan v. Ciocîrlie	
Ciocîrlie	113
Ciine	115
Cînepă	119
Clasificarea poveștilor	120
Clatină-munți v. Tovarăși năzdrăvani	
Cocoș	139
Comori	141
Copac	143
Corb	145
Cuc	147
Cuza Vodă	148
Dafin	152
Drac	152
Dumnezeu	163
Experimentul folcloric	171
Fabulă v. Basm despre animale	
Facerea lumii	174
Făt-Frumos	178
Fîntină	181
Flăminzică v. Tovarăși năzdrăvani	
Fluier	183

Furnică	185
Găină	187
Gerilă v. Tovarăși năzdrăvani	
Glumă v. Snoavă	
Greier	188
Horea	189
Iancu, Avram	191
Iapă	193
Iarba fiarelor	194
Iele	196
Iepure	199
Ileana Cosinzeana	201
Întreceri. Întrecere în căratul apei cu ciurul	203
Întrecere în cîntat	203
Întrecere în cusut	204
Întrecere în fugă	204
Întrecere în joc	204
Întreceri în minciuni	204
Întrecerea în mîncat	207
Întrecerile în puteri	207
Întrecere în speriat	212
Întreceri în tors	212
Joimărița v. Zile rele	
Lățilă v. Tovarăși năzdrăvani	
Legendă	213
Legile epice	227
Lună	231
Lungilă v. Tovarăși năzdrăvani	
Lup	234
Maica Domnului	239
Mama (Muma) Pădurii	241
Mărtolea v. Zile rele	
Măgar	244
Măr	245
Metamorfoze	248
Metoda geografică-istorică (sau finlandeză)	254
Miezilă v. Murgilă	
Mit v. Legendă	
Motan v. Piscă	
Murgilă (Serilă), Miezilă și Zorilă	261
Muscă	263
Negru Vodă	265
Oaie	268
Ochilă v. Tovarăși năzdrăvani	
Ogar v. Ciine	
Oglindă	270
Ou	271
Pajură	273
Păcală	275
Păsărilă-hăis-lungilă v. Tovarăși năzdrăvani	
Pedepse	281.

Pește	285
Pisică	289
Pitic	292
Popă	294
Porumbel	299
Poveste	300
Povestire	301
Povestit	304
Probe. Probele băiat-fată	310
Proba curajului	311
Probe de înțelepciune	312
Probele pețirii	315
Probele puterii	321
Purice	323
Puteri	324
Rață	329
Sarcini de pierzanie	331
Serilă v. Murgilă	
Setilă v. Tovarăși năzdrăvani	
Sfarmă-piatră v. Tovarăși năzdrăvani	
Sf. Duminecă, Sf. Luni, Sf. Miercuri, Sf. Vineri, Sf. Simbătă v. Zile sfinte	
Sfârșitul lumii	337
Sîmpetru	342
Sînnicoară	346
Sîntilie	348
Snoavă	350
Soare	370
Soție	374
Statu-Palmă-Barbă-Cot	380
Strigoi	382
Strîmbă-lemne v. Tovarăși năzdrăvani	
Șarpe	388
Șoarece	391
Șolomonar v. Balaur	
Ștefan cel Mare	393
Teoria agnostică	397
Teoria antropologică	399
Teoria indianistă	401
Teoria mitologică	404
Teoria naturistă	407
Teoria onirică	408
Teoria ritualistă	410
Tîndală v. Păcală	
Tovarăși năzdrăvani	412
Tradiții v. Legendă	
Țînțar	417
Uriaș	419
Urs	422
Ursitori	426
Vacă	430

Veghiere	432
Vioară	435
Vilvă	436
Vînt	437
Vîntul turbat	441
Vladimirescu, Tudor	442
Vulpe	443
Vultur v. Pajură	448
Zburător	450
Zile rele	452
Zile Sfinte	457
Zîă v. Iele, Ileana Cosînzana	464
Zmeu	
Zorilă v. Murgilă	
Bibliografie	

Coli de tipar: 30. Tirajul: 6.500 ex. Bun de tipar: 31.01.1976

Tiparul executat sub comanda
nr. 1/1533 la
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918”
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97,
București,
Republica Socialistă România